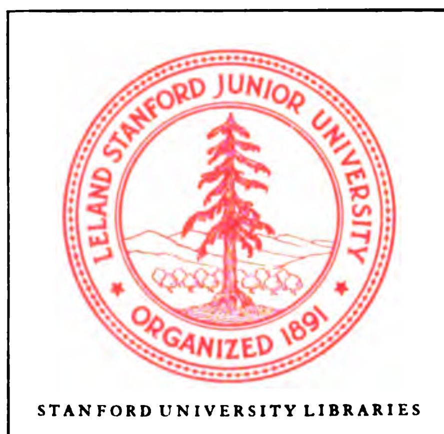

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

LISTY
filologické a paedagogické.

Vydávají se
nákladem Jednoty českých filologů v Praze.

Odpovědní redaktoři
J. KVÍČALA, J. GEBAUER.

ROČNÍK JEDENÁCTÝ.

V PRAZE.
Tiskem dra. Edvarda Grégra.
1884.

Obsah ročníku jedenáctého.

Pojednání.

Úvahy a zprávy.

Nová čtení k textu Valeria Maxima a jeho epitomatorů.*)

Podává Robert Novák.

Nep. p. 16, 19 ed. H.: 'Bacchanalium mysteria fuere Romae. Sed cum temporibus nocturnis viri ac feminae pariter essent furerentque, multo colentium sanguine peregrina sacra abolita sunt.' Po *sanguine* má *C* (codex Berolinensis n. 48) *fe et*, v čemž asi něco porušeno. Eberhard myslí, že čísti dlužno *fera et*, já navrhuji *foeda haec.*

Val. Max. 1, 6, ext. 1: 'Eodem (sc. Xerxe) montem Athon vix tandem transgresso, priusquam Athenas deleret, Lacedaemonis invadendae consilium agitanti admirabile inter cenam prodigium incidit. Infusum namque paterae eius vinum in sanguinem nec semel sed iterum et tertio conversum est. Qua de re consulti magi monuerunt, ut se ab incepto proposito abstineret. Et si quod vestigium in vaecordi pectore sensus fuisset, ⟨abstinuisset⟩, ante a Leonida et a CCC eius Spartanis abunde monitus.' Poslední slova jsou nejistá; jak jsem je uvedl, píše je Halm, a to *abstinuisset* po svém, ostatní po Torreniově návrhu. *B* má: 'fuisset ante de Leonida et a caesare Spartanis abunde monitum.' Že po fuisset jest uznati mezeru abstinuisset neb podobného slova (Foertsch doplňuje *fecisset*), zdá se mi nepochybným. Velmi nepravděpodobným jest nejnovější návrh Wenského (Jahns Jahrbb. 1883, 637), jenž neuznávaje mezery čte: ante de Leonidae crederes pertinacia monitum. Méně přesvědčivosti má další změna Torreniova '*a CCC eius*' místo rkp. *caesare.* Více přiblížíme se rukopisu čtouce: 'ante a Leonida, ut caueret a Spartanis, abunde monitus'.

Ibd.: 'Claudatur hoc exemplo talium ostentorum domestica relatio, ne, si ulterius Romana adprehendero, e caelesti templo ad privatas domos non consentaneos usus transtulisse

*) Srvn. Listy filol. a paed. X 391—395.

videar.' Mnoho namáhali se vydavatelé, aby opravili vadné toto čtení vulgaty, ač původní čtení nalézti nebylo tu právě z míry obtížno. Halm referuje v Jahnových letopisech sv. 109 (1874) str. 407 o Madvigově návrhu pro místo toto podaném praví: 'Madvig bemerkt mit Recht: Neque quid sit *usus* (plur. num.) *transferre* neque quid *usus non consentaneos transferre* intelligo. Aber wenn er selbst schreibt: *Non consentaneo usu transtulisse videar* (sc. ostenta), so muss Ref. gestehen, dass ihm dieser Gedanke ebenso unklar ist wie der in der Vulgata. Lipsius hat wol richtig erkannt, dass ein Begriff wie visus (visum) erwartet wird; Ref. vermuthet non consentaneo usu ⟨oculos⟩ transtulisse videar.' Takového doplnění není zde třeba; dlužno změniti jen transtulisse v transiluisse a čísti: 'ne — e caelesti templo ad privatas domos non *consentaneo usu transiluisse* videar.' O pravosti tohoto čtení nepochybuji.

2, 6, 4: 'Eiusdem urbis et sanctissimum consilium Areios pagus quid quisque Atheniensium ageret aut quonam quaestu sustentaretur diligentissime inquirere solebat.' Nevhodné při tomto čtení *et* většina vydavatelů z textu vyloučila, Halm pak navrhuje za ně *vel*. Než zcela na místě jest toto *et*, ukončíme-li tečkou větu po slově pagus. Učiníme-li tak, vložiti jest před 'quid' '*qui*', jež tu snadno vypadlo. Srvn. 2, 7, 10: 'Nec minus Pisone acriter Q. Metellus. Qui, cum apud Contrebiam res gereretur . . . .' Místo *qui* jest i *is* na snadě; předcházíť pag*us*.

3, 2, 6: 'Idem Scipio Aemilianus, cum in Hispania sub Lucullo duce militaret atque Intercatia, praevalidum oppidum, circumsederetur, primus moenia eius conscendit. Neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate aut animi indole aut futuris actis, cuius magis saluti parci et consuli deberet.' Slova *aut futuris actis* jsou tu zajisté podivná a to tím více, že předchází animi indole, jež téměř totéž znamená. Zdá se mi velice pravděpodobným, že jest čísti: '. . . aut animi indole, ad futuros actus cuius . . .' Korruptela vznikla asi tím, že *ad* přešlo v *aut*.

Ibd. 2, 16: 'Felicior progenie sua superior Cato, a quo Porciae familiae principia manarunt. Qui cum ab hoste in acie vehementer † parvulo peteretur, vagina gladius eius elapsus decidit. Quem subiectum proeliantium globo atque undique hostilibus pedibus circumdatum postquam abesse sibi animadvertit, adeo constanti animo in suam potestatem redegit, ut illum non periculo oppressus rapere, sed metu vacuus sumere videretur.' Návrhy na zhojení toho místa podané nedostačují; navrhováno: parmula, sparulo, vehementi ictu, praevalido, vehementi tragula a j. Já mám parvulo za neporušené, ale po něm myslím že vypadlo buď *intervallo* neb ex intervallo neb interiecto intervallo. Nebezpečenství Kato-

novo bylo tím větší, že nepřítel jej stihající již zcela na blízku byl. Srvn. 8, 4, 1: parvulo deinde tempore interiecto — domum rediit; Liv. 23, 40, 9: castra castris modico intervallo sunt obiecta; 44, 5, 5; 6, 1, 1; 33, 1, 2 a j.

Ibd. 3, ext. 4: 'Talis patientiae aemulus Anaxarchus, cum a tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur nec ulla vi inhiberi posset, quo minus eum amarissimorum maledictorum verberibus invicem ipse torqueret, ad ultimum amputationem linguae minitanti .... protinus dentibus abscisam ... linguam in os eius .. expuit.' Anekdotu tu zakončuje Valerius slovy: 'Paene tamen occidit (lingua Anaxarchi) gloriosius quam viguit, quia tam forti fine inlustrem professionis actum comprobavit Anaxarchique non vitam modo † deseruit sed mortem reddidit clariorem.' Obtíž tu působí *deseruit,* jež se sem nijak nehodí a tudy právem za porušené se pokládá. Shledávám v něm *ceteram,* jež by poskytovalo smyslu nemálo vhodného. Činem oním stal se nejen ostatek života Anaxarchova slavnějším, nýbrž i smrt jeho. Stranu singularu *ceteram* srvn. 3, 5, ext. 6: qui inlustres viri in cultu ceteroque vitae ritu aliqua ex parte novando sibi indulserint. *Sed* smyslem *sed et* po *non* — *modo* položené známo.

Par. p. 156, 32 H.: 'Metellus Numidicus cum animadverteret quo tenderet Saturnini trib. pl. conatus, solus in exilium † eius leges profugit.' Nejprve žádáme tu participia, na němž by záviselo eius leges, dále zdá se nám zde profugit výrazem příliš silným o vyhnanství dobrovolném; očekávali bychom za ně prosté *iit,* jak jest také u Valeria: 'cum enim animadverteret quo tenderent Saturnini tribuni pl. funesti conatus ...., in exilium ... ire maluit.' Snad bylo původní čtení: solus in exilium, eius leges perosus, iit.'

Val. Max. 4, 6, ext. 3: 'Minyae, quorum origo ex inclyto sociorum Iasonis numero Lemniorum in insula concepta per aliquot saeculorum vices stabili in sede manserat, a Pelasgis expulsi armis, alienae opis indigentes excelsa Taygetorum montium iuga supplices occupaverunt.' Čtení *a Pelasgis — armis* jest nemálo pochybné, ježto jednak rukopis Bernský má *Pelasgicis,* jednak armis zbytečné jest; neb byli-li Minyovci vypuzeni od Pelasgů, jest na jevě, že zbraní byli vypuzeni. Proto navrhoval Foertsch *piratis,* Halm *sedibus* neb *agris;* než žádný z návrhů těch, jak samo sebou zřejmo, neuspokojuje. Nepsal-li Valerius '*a Pelasgicis expulsi turmis*'? *Turma* smyslem *caterva* (dav, zástup vůbec) vyskytuje se již u Horatia; srvn. Carm. saec. 38; Carm. 3, 4, 43 jakož i poznamenání LMüllera v německém kommentaři k oběma místům.

5, 1: 'Liberalitati quas aptiores comites quam humanitatem et clementiam dederim, quoniam idem genus laudis expetunt? Quarum prima inopia, proxima occupatione, tertia ancipiti fortuna praestatur.' *Occupatione* jest tu, jak dobře pozoroval Heller, slabým výrazem; humanitas nemívá místa, když kdo jest jen zaměstnán, nýbrž když kdo prací příliš jest zahrnut. Není proto bezpodstatné mínění, že tu text porušen. Nejjednodušším prostředkem zhojiti vadu jmenovanou po mém mínění jest vložiti po proxima '*summa*', jež snadno tu vypuštěno býti mohlo.

V následující části jest měněno rukopisné 'expletissimus rerum' v 'explentis, si modo verum.' Myslím, že v korruptele té obsaženo býti může před verum ještě *est.*

Ibd. 1, ext. 3: 'Aeque mitis animus Pyrrhi regis. Audierat quosdam in convivio Tarentinorum parum honoratum de se sermonem habuisse: accersitos qui ei interfuerant percontabatur, an ea, quae ad aures ipsius pervenerant, dixissent.' Ježto *B* má *habitum* místo habuisse, jest uvedené čtení velice podezřelé; neb není právě pravděpodobno, že by bylo habuisse v habitum přešlo, zvláště když předchází quosdam. I proneseno proto několik domněnek. Navrhováno na př. quondam (Lipsius), quosdam (Freinsheim), apud quosdam a j., i ponecháváno při tom habitum. Já připadl na domněnku, není-li přemístěno dotčené quosdam a nebylo-li původně po accersitos položeno. Vedla mne k domněnce té epitoma Paridova, v níž čteme: 'Pyrrhus cum audisset in convivio a Tarentinis se laceratum, arcessitos eorum quosdam, qui interfuerant convivio, an ita se res haberet, interrogavit.' Domněnce té také smysl nasvědčuje. Neb chtěl-li Pyrrhus vyzvěděti, jak vskutku věc ona se měla, neměl potřebí k sobě celé shromáždění ono obesýlati; dostačilo, když jen některých účastníků jeho se otázal, jak vlastně věc se měla. Čtu tedy: 'audierat in convivio — sermonem habitum: accersitos quosdam qui ei interfuerant percontabatur....'

Ibd. 3, 4: 'Sed ut ad alium consentaneum huic ingrati animi actum transgrediar, M. Cicero C. Popilium Laenatem, Picenae regionis, rogatu M. Caeli non minore cura quam eloquentia defendit eumque causa admodum dubia fluctuantem salvum ad penates suos remisit. Hic Popilius postea nec re nec verbo a Cicerone laesus ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum et iugulandum mitteretur, inpetratisque detestabilis ministerii partibus gaudio exultans Caietam cucurrit et virum, mitto quod amplissimae dignatis, certe salubritatis studio praestantis officii privatim sibi venerandum iugulum praebere iussit.' Čím vadna jsou slova *salubritatis studio praestantis officii,* nebudeme tu vykládati, ježto věc již vyložena od Madviga v Advers. lat. II p. 231. Uvádíme prostě domněnku o místě tom

svou: '*certe salubritate* (*B*: salubritati) *tanti praestiti officii privatim sibi venerandum.*'

Ibd. 3, ext. 3. 'Huius tamen (sc. Thesei) summoti ab Atheniensibus Scyros exule minor insula ossa mortui cepit.' Právem shledává Cornelissen nevkusným srovnání ostrova Skyru s Theseem; nepochybuji s ním, že tu čtení v pořádku není. Cornelissen navrhuje: Scyros exilis et inops insula, než to poněkud vzdáleno od podání rukopisného. Bližším by snad bylo: 'Scyros *exigua minor* (zcela nepatrný) insula . . . .'

Ibd. 7, ext. 1: 'Seleuci regis filius Antiochus, novercae Stratonices infinito amore correptus, memor quam inprobis facibus arderet, inpium pectoris vulnus pia dissimulatione contegebat. — — Iacebat ipse in lectulo moribundo similis, lamentabantur necessarii etc. Sed hanc tristitiae nubem Leptinis mathematici vel ut quidam tradunt Erasistrati medici providentia discussit. Iuxta enim Antiochum sedens, ut eum ad introitum Stratonices rubore perfundi et spiritu increbrescere eaque egrediente pallescere et † exercitatiorem anhelitum subinde recuperare animadvertit, curiosiore observatione ad ipsam veritatem penetravit.' *Exercitatiorem* nemůže býti pravé, jak dávno poznáno, ale rovněž tak se nehodí, co za ně vymyšleno a i v text před Halmovým vydáním přijato bylo, totiž *excitatiorem.* Neb jak dobře upozornil Halm, očekáváme tu právě opak toho excitatiorem. Halm proto navrhl (Emendationes Valerianae p. 27) *sedatiorem,* ale nepřijal čtení toho v text svého vydání, asi proto, že dalekým zdálo se podání rukopisného.

Já navrhuji čtení: 'eaque egrediente pallescere et tardiorem anhelitum subinde recuperare' i ospravedlňuji návrh ten takto. Ježto rukopis *B* nemá pallescere, jež tu jedině vhodno a epitomou Paridovou zaručeno jest, nýbrž *pallere,* možno, že psáno
escere
kdysi bylo pallere, z čehož oprava *escere* vznikla omylem asi za *et* a tu sloučena s tardiorem v *esceretardiorem* způsobila zachované *exercitatiorem.* Tardiorem hodí se sem smyslem velice.

6, 1, 6: 'Dicerem censorium virum nimis atrocem extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore quaestum a domino facere coactum tam severum postea patrem cernerem. Filiam enim suam, quod ipsa stupri se crimine coinquinaverat, interemit.' *Ipsa* jest domněnka Halmova místo čtení *B: ita.* 'Pater enim puellae a domino ad stuprum *coactus* esse narratur' (p. 27 u. m.). Než důvod ten není dostatečný; neb *ipsa* při *crimine* jest zbytečné. O crimen stupri nemohlo by býti řeči, kdyby byla bývala *coacta.* Spíše se mi podobá, že v *quodita,* jež psáno mohlo býti též quot ita (QUOT ITA), není obsaženo jiné než QUONIĀ = QUONIAM.

7, 3, 4: 'Q. Fabius Labeo, arbiter ab senatu finium constituendorum inter Nolanos ac Neapolitanos datus, cum in rem praesentem venisset, utrosque separatim monuit, ut omissa cupiditate regredi † modo controversia quam progredi mallent.' Místo *modo* navrženo více čtení, ale žádné nedochází obecného souhlasu. Myslím, že po regredi vypadlo *omni* a že čísti jest *omni modo*. Srvn. 3, 3, ext. 7: cumque comprensus *omni modo* cruciaretur; Liv. 33, 38, 11 *omni modo* frequentare a j.

9, 1, 4: 'Tunc Crassus „uter igitur luxuriosior est, egone, qui decem columnas centum milibus nummum emi, an tu, qui decem arbuscularum umbram triciens sestertii summa compensas?“ Sermonem oblitum Pyrrhi, inmemorem Annibalis iamque transmarinorum stipendiorum abundantia oscitantem et quanto tamen sequentium saeculorum aedificiis et nemoribus angustiorem † quam introduxerunt atque inchoatam a se lautitiam posteris relinquere quam a maioribus acceptam retinere maluerunt.' Místo to za neobyčejně nesnadné jest vyhlašováno i četnými návrhy, jako *vitam* (Foertsch, Emend. Val. I 27), *rem quam introduxerunt. Atqui* (týž II 38), *angustum ritum* (vel *habitum*) *introduxerunt qui inchoatam* (Perizonius), *angustam normam introduxerunt! atqui* (Halm), hojeno a nezhojeno. Myslím, že jednodušším prostředkem lze je opraviti, že totiž potřebí zdvojiti jen *quam* a čísti: 'et quanto tamen insequentium saeculorum aedificiis et nemoribus angustiorem! Quamquam introduxerunt....' *Angustiorem* bylo by vyložiti smyslem angustiores res continentem a při introduxerunt za předmět vzíti z následujícího členu lautitiam. Nepopírám sice, že obé jest poněkud tvrdé, ale myslím, že u tohoto spisovatele jest to možné.

Ibd. 2, ext. 6: 'Ochus autem, qui postea Darius appellatus est, sanctissimo Persis iure iurando obstrictus, ne quem ex coniuratione, quae septem magos cum eo oppresserat, aut veneno aut ferro aut ulla vi aut inopia alimentorum necaret, crudeliorem mortis rationem excogitavit, qua † honustos sibi non perrupto vinculo religionis tolleret.' Místo porušeného *honustos* navrženo *onerosos, odiosos, infestos, invisos, suspectos, molestos*, ale výrazy ty buď smyslem jsou nevhodny neb palaeograficky nepravděpodobny. Snad psal Valerius: 'qua honeste eos sibi non perrupto....' (způsob, jímž by se ctí, nezruše přísahy....). Srvn. Vell. Pat. 2, 46, 1: consulatum qui neque petitus *honeste* ab iis neque probabiliter gestus est.

Ibd. 4, 2: 'Verum aliquanto maiores vires in Q. Cassio exhibuit, qui in Hispania Silium et Calpurnium, occidendi sui gratia cum pugionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. Atqui dubites, si alterum

tantum daretur, iugulum quoque suum aequo animo illis fuisse praebiturum?' *Atqui* nemá zde místa; věta jím uvedená není v žádné protivě s předchozí. Proto navrhuje Halm *ecquid dubites*, jež smyslem jest lepší, ale podání rukopisného daleké. *B* má první rukou * * *qu* * *, druhou *atquin*, *Vat.*: *an*. Po mém mínění jest čísti: *an quid* dubites (zda bys jak pochyboval)...?

Nepot. p. 488, 14 n. H. Epitomator praví tu mezi jiným k Viktorovi, pro nějž epitomu skládá, toto: 'Et cum integra fere in occulto sint, praeter nos duo profecto nemo epitomata cognoscat. Hoc tutius abutor otio tibique pareo. Heu, censor, † piueteres cave hic aliud quam brevitatem requiras quam solem poposcisti.' Co korruptela *piueteres* v sobě skrývá, záhadno dosud. Ani návrh Maiův *de cetero*, ani Halmův *pie*, *ceterum*, ani nejnovější Eberhardův (Hermes 8, 91) *heus*, *censor*, *praeterea cave* a GBeckrův (JJ. 115, 339) *heu censor pie praeceteris* nezdá se vystihovati čtení původního. Já domnívám se, že původně tu psáno: 'Eis, censor, ubi uteris, cave...'

Ibd. p. 492, 26 n.: 'L. Paulo consuli sorte evenit provincia Macedonia adversus Persem regem. Reversus domum invenit parvam filiam flentem. Quaerenti causas illa respondit: Mi pater, † Macedonis est mortuus. Hoc nomine catellus fuerat. Ille in triumphi spem omen accepit.' V *Macedonis* shledává Eberhard *Macedo noster*, já *Macedo n⟨ob⟩is*.

Ibd. p. 503, 11 n.: 'Adulescentes ad convivium rogati quaerebant de convivis, ne forte ob reverentiam senum habituri locos non essent.' *Ob reverentiam senum* nemůže býti neporušeno, jak s dostatek jiní, zejména Eberhard, vyložili. Týž učenec předkládá návrh *ne ob praesentiam suam senum*; já navrhuji: 'ne forte *sero venientium* senum....' Srvn. Val. Max. 2, 1, 9: invitati ad cenam diligenter quaerebant, quinam ei convivio essent interfuturi, ne seniorum adventum discubitu praecurrerent; podobně epit. Paridova p. 61, 31 n. H.

Ibd. p. 504, 11 n.: 'Cum P. Decius comitia in vulgi potestate posuisset, censor Fabius forensem turbam in quattuor ordines descripsit urbanasque tribus appellavit.' Čtení *forensem turbam* jest velmi odvážná domněnka, ježto rkp. má foresequentes, pocházející od AMaie. Navrženo proto Halmem *forensem faecem*, Eberhardem *forense genus*. Než Nepotianus psal asi *forensem gentem; gentem* položeno tu smyslem *lid* či *turba*, jež Valerius zde má.

Ibd. p. 507, 18 n.: 'Apud eosdem Spartanos pueri vestiti cocco flagris tenuissimis caedebantur.' *Vestiti* jest konjektura

Halmova místo rukopisného *et mitti*. Je-li zde pojem *oděn* na místě, o čemž nechci rozhodovati, bylo by zajisté více na snadě psáti *amicti*.

Ibd. 510, 27 n.: 'Apud Carthaginiensis imperator, si malo usus consilio fuisset in bello, quamvis victor cruci figebatur.' Místo *quamvis* má rkp. quam; možno proto i čtení *etiam*. Táž korruptela ve *V* u Liv. 44, 25, 1.

Textové návrhy k porušeným místům Liviovým.

Podává Robert Novák.

1, 17, 1: 'Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerat: factionibus inter ordines certabatur.' Tak změněno dobře rukopisné podání *a singulis;* než ještě jedna obtíž tu zbývá. Při pervenerat za subjekt doplniti jest z předcházejícího *certamen*, což jest nemálo tvrdé, ježto certamen nahoře není o sobě položeno, nýbrž ve spojení s cupido. Není nemožno, že pronomen označující vztah k certamen ve větě pervenerat vypadlo. Snad psal Livius: '. . . . populo, ⟨illud⟩ pervenerat.'

Ibd. 21, 1: 'Ad haec consultanda procurandaque multitudine omni a vi et armis conversa et animi aliquid agendo occupati erant, et deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis caeleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac ius iurandum pro anxio legum ac poenarum metu civitatem regerent.' *Pro anxio* není jisté; jest to konjektura Madvigova, rkpp. mají nevhodně *proximo*. Nelze upříti, že čtení Madvigovo smyslem velice se hodí, rovněž jako druhá jeho domněnka *pro obnoxio*. Než může s otázkou býti, je-li to čtení pravé, nelze-li čtení ještě jednodušší nalézti. Předkládám na uváženou tento svůj návrh, jenž svou jednoduchostí zcela na snadě býti se mi vidí: *pro summo*. Slova ta v jedno psána jsouce *prosumo* snadno podala podnět ku vzniku *proxumo*. Nadto uvážiti, že střídání *s* s *x* jest v rukopisech zjevem zcela obyčejným. Tak má *V* v 45, 43, 8 *milex* místo *miles*, ibd. 37, 8 *rex* místo *reus* a j. v.

5, 44, 7: 'Si vobis in animo est tueri moenia vestra nec pati haec omnia Galliam fieri, prima vigilia capite arma frequentesque me sequimini ad caedem non ad pugnam.' *Galliam*

jest tím podezřelé, že nejstarší svědek této části, palimpsest Veronský, má čtení jiné, totiž *a Gallis*, jež asi stčží ze čtení rukopisů ostatních vzniklo. Nebylo-li původním čtením: 'nec pati haec omnia Galli fieri'? Ze čtení toho oboje podání bylo by lze vysvětliti. O *Galliam* bylo by možno předpokládati, že jest konjekturou kohosi, jemuž genitiv *Galli* nebyl dosti pohodlným, o *a Gallis*, že z předchozího *omnia* přibralo *Galli* písmě *a*, načež povstalé tak *a Galli* podnět dalo k další změně *a Gallis*. Srvn. s naším místem 6, 40, 17: Si hodie bella sint, quale Etruscum fuit, cum Porsinna Ianiculum insedit, quale Gallicum modo, cum praeter Capitolium atque arcem omnia haec hostium erant.

9, 12, 1 n.: 'Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum omnia, quae deinde evenerunt, non in animis solum, sed prope in oculis esse, et sero ac nequiquam laudare senis Pontii utraque consilia, inter quae se media lapsos victoriae possessionem pace incerta mutasse ....' Že vadné jest *media*, pozoroval Perizonius, jenž psal proto *medio;* Perizoniovo mínění schválil v této době Madvig, jenž vedlé toho za možné pokládá '*media lapsos* ⟨*via*⟩ *victoriae*.' Než myslím, že právem proti oběma návrhům námitky činí MSeyffert (JJ. 1863, p. 74) píše: 'Neque quod Perizonio placuit *medio lapsos* neque quod Madvigius praeferendum putat, *media lapsos via* ab orationis elegantia ac simplicitate magnopere mihi commendari videtur; quod lapsos se dicerent Samnites, nihil causae erat, cum rem certissimam re incerta mutasset.' Domnívám se, že Livius psal: 'inter quae se medi⟨um⟩ amplexos' (= mezi nimiž střední si oblíbivše ....).

Ibd. 39, 10: 'Tunc vinci (Œtruscorum) pertinacia coepta et averti manipuli quidam; et ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies ... Etruscorum fregit opes'. Právem shledává Harant *certiorem* vadným. 'Nec Latine' dí 'dictum videtur *certiorem capessere fugam*, nec satis liquet quid incerti primum habere potuerit fuga eorum, qui terga dederant; quasi aliud sit terga dare, aliud fugere. Ad hoc universae pugnae fortunam indicari oportuit. Nam ex quorundam manipulorum fuga non sequitur profligatum esse proelium, nisi ea ceterorum fugam traxerit'. Na to pronáší Harant mínění, že jest čísti: 'etiam *ceteri item* capessere fugam.' Přisvědčuji mu v příčině *ceteri*, ale co se týče *item*, nikoliv. To jest matným a obtížným přídavkem po předchozím etiam. *Ceteri* dostačovalo by tu úplně a také snad co jiného nad to v rukopisném *certiorem* se netají. Ale aby pronominem ve větě ut semel dedere terga podmět vytčen byl, toho myslím že protiva *ceteri* žádá. Není-li proto čísti: 'et ut semel ⟨ei⟩ dedere terga'?

23, 17, 4: 'Poenus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, postquam obstinatos [i n d e] videt, obsistere atque oppugnare parat.' *Inde* v závorky jako cizí přídavek položil Weissenborn, kteréž mínění ovšem možno. Neb *inde* mohlo z *videt* povstati. Ale druhá jest ještě možná domněnka, že totiž jest inde pravé, ale na nepravém místě položeno. Tak domnívá se HJMüller, jenž staví je za videt. Já bych položil je před postquam a to na základě četných podobných míst Liviových, jako na př. 10, 34, 1: Postumius Milioniam oppugnare adortus vi p r i m o atque impetu, d e i n p o s t q u a m ea parum procedebant, opere ac vineis demum iniunctis muro cepit; 23, 24, 4: Valerius Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem cum misisset, p r i m o fugere regii conati; d e i n d e u b i celeritate vinci senserunt, tradunt se Romanis; 24, 1, 6; 29, 2, 3; 35, 30, 2; 36, 43, 13; 38, 4, 7 a j. v.

Ibd. 16, 16: 'Ingens eo die res ac nescio an maxima illo bello gesta est; non vinci ab Hannibale v i n c e n t i b u s difficilius fuit quam postea vincere.' Že *vincentibus* jest tu nemožné, snášejí se nyní vydavatelé; ale co za ně psáti, v tom dosud neshoda. Velmi pravděpodobno jest, že v části *uinc* hledati jest *tunc*, neb *tunc* odpovídalo by pěkně následující *postea*. Zbývá otázka, co učiniti s částí další *entibus*. Myslím, že v tom porušeno *nobis* a že čísti jest: 'Non vinci enim ab Hannibale *tunc nobis* difficilius fuit quam postea vincere.'

25, 8, 11: '. . . ut, quocumque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur.' *P* má místo sibilo *sibiloco*. Je-li co v slabice *co* obsaženo a není-li, jak se ostatně zdá, cizím přídavkem, mohlo by tuším na *co⟨mposito⟩* pomýšleno býti (sykotem ujednaným, umluveným). Tak *componere* u Livia položeno často.

30, 11, 9: 'Deinde ut pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit absterruitque effuse invehentem sese hostem, primo barbari segnius permittere equos, dein stare a c p r o p e t u r b a r i novo genere pugnae.' Tak čte Weissenborn ve Weidmannském vydání z r. 1878, než nezatajuje pochybnosti v poznamenání k tomu místu o čtení tom. Ježto má *P*: *propere turbati*, jiné pak rukopisy: *propere turbare* neb *prope turbare*, myslím, že původním čtením bylo: a c p r o p e t o r p e r e t u r b a t i novo genere pugnae. Srvn. 28, 29, 11: adeo t o r p e n t i b u s metu qui aderant ut ne gemitus quidem exaudiretur.

42, 5, 10: 'Per eundem Appium eodemque modo compositae in Perrhaebia res.' Po *compositae* myslím, že *et* vypadlo. Srvn. 6, 19, 4; 10, 23, 9; 9, 13, 5 a j.

Ibd. 47, 3 vypravují poslanci římští o Perseovi: 'Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca praeoccupari ante ab eo potuerint quam exercitus in Graeciam traiceretur. Spatio autem indutiarum sumpto venturum illum nihilo paratiorem, Romanos omnibus instructiores rebus coepturos bellum.' Po *sumpto* má *V haecum*. Otázka, co v tom vězí. Podány četné návrhy, ale žádný neuspokojuje: srvn. posouzení jich v Madvigových Emendacích str.[2] 649. Můj návrh jest: 'spatio autem indutiarum sumpto in aciem venturum illum nihilo paratiorem'. Srvn. 29, 29, 9: 'is concitatis popularibus, apud quos invidia regum magnae auctoritatis erat, castris palam positis descendere regem in aciem ac dimicare de regno coegit.' Při dřívějších návrzích předpokládáno po příkladě Madvigově, že *aecum*, jež podává rukopis, jest neporušeno a jinde že jest co vadného. Návrhem naším nabývá, tušim, místo podoby aspoň snesitelné, ne-li pravé.

44, 22, 2 (v řeči L. Aemilia, prve než šel do Makedonie): 'Animadvertisse videor, Quirites, maiorem mihi sortito Macedoniam provinciam gratulationem factam quam cum aut consul essem consalutatus aut quo die magistratum inissem.' Tak dříve se četlo místo rukopisného *quam cum aut conpulsus consulatus* a místo *inissent*. Než proti čtení tomu vystoupil Madvig ve svých Emendacích (str.[2] 689), pravě: 'Neque plusquamperfectum neque coniunctivus rationem habet; nam certum tempus rei factae indicatur, et gratulatio fit tum, cum quis consul consalutatur et quo die aliquis magistratum init'. Tak Madvig a druzí vydavatelé s ním souhlasili, píšíce jako on: *cum aut consul sum consalutatus — consulatum inii.* Než nedovedli vysvětliti, jak inii v inissent mohlo přejíti. Sám Madvig dodává: Etsi mirum est id (sc. *inii*) in *inissent* mutari potuisse. Originem mendi aperiet haec scriptura: *factam, quam cum — inii, esse.* Ale *esse* na tomto místě jest zajisté obtížné a nepravděpodobné, právě tak jako *ipsum*, jež Vahlen navrhoval.

Než myslím, že k dřívějšímu čtení jest se vrátiti. Námitky Madvigovy byly by ovšem platny, kdyby znělo místo: Maior mihi, Quirites, sortito Macedoniam provinciam gratulatio facta est quam cum aut consul essem consalutatus aut quo die magistratum inissem t. j. kdyby tu byla přímá řeč. Ale celá uvedená myšlénka jest závislá na výraze *animadvertisse videor.* Což pak přirozenějšího než konjunktiv a plusquamperfektum ve větách zpomenutých?

45, 40, 5: 'Alterum tantum pediti daturum fuisse credunt, et pro rata aliis, si aut non refragati honori eius fuissent aut benigne, hac ipsa summa pronuntiata, acclamassent.' Místo *refragati* má *V suffragi. Refragati* jest tu ovšem smyslem velice

vhodno, než nevěřím, že by bylo kdy *refragati* v *suffragi* přešlo, i souhlasím s Harantem, jenž myslí, že jiné bylo čtení původní. Připadl jsem na tento návrh: 'si aut non ⟨adversati in⟩ suffragio honori eius fuissent.' Srvn. 34, 1, 4: turba hominum faventium adversantiumque legi complebantur; 6, 40, 3; 7, 41, 6 a § 8; 30, 27, 11 a j.

Poznamenání ke kritice textu Kurtia Rufa.

Napsal Robert Novák.

3, 3, 4 *): 'Castra Alexandri magno ignis fulgore conlucere ei visa sunt et paulo post Alexander adduci ad ipsum in eo vestis habitu quo ipse fuisset, equo deinde per Babylona vectus subito cum ipso equo oculis esse subductus. Ad haec vates varia interpretatione curam distrinxerant: alii laetum id regi somnium esse dicebant, quod Alexandrum deposita regia veste in Persico et vulgari habitu perductum esse vidisset, quidam non: augurabantur quippe inlustria Macedonum castra visa fulgorem Alexandro portendere: quem regnum Asiae occupaturum esse haud ambigere, quoniam in eodem habitu Dareus fuisset, cum appellatus est rex.' Slova *quem regnum* — *ambigere* jsou v rkpp. těžce porušena i zavdala proto podnět k četným domněnkám a obšírným výkladům; srvn. je v kommentaři Voglově na str. 216. Žádný však z podaných návrhů není po našem mínění lepší než čtení Frobenovo, jež svrchu uvedeno.

Než toto nejen nemálo odchyluje se od podání rukopisného, jež jest: '*quodue regnum Asiae occupare habuisset haud ambiguae rei quoniam*', nýbrž nepodává ani smyslu zcela vhodného. Nezdá se mi — a toho nepovšimli si dosud vykladatelé — pravděpodobným, že by byli věštcové s takovou jistotou prohlásili, že Alexander království Dareova se zmocní. Ti zajisté dle čtení Frobenova praví králi, že hledíce ke snu jeho ani nepochybují, že Alexander pánem Asie se stane. Myslím, že byl tu původně výraz, jímž šetrněji i mírněji v té věci se pronesli onino Peršané, že ve větě hlavní byl výraz bázně, na němž závisla byla vedlejší věta obsahující slova *quodue regnum Asiae occupare*. Domněnku tu podporuje překrásně uvedené čtení rukopisné; neb z toho nabýváme způsobem zcela jednoduchým čtení žádaného: 'qui ne regnum Asiae occuparet.' Rukopisy mají sice *quod* místo *qui*, ale toto *quod* povstalo assimilací *qui* k *regnum*, zjevem v rukopisech zcela všedním. Jak zněla hlavní věta následující, nesnadno říci. Toliko smysl její označuji: 'toho

*) Text uvádím dle kritického vydání *Hedickeova* (v Berlíně, u Weidmannů 1867).

že jest najisto králi se obávati' i pronáším domněnku: 'hoc esse haud ambigue regi <timendum>, quoniam . . .,' z čehož slova *'haud ambigue regi'* mám za velmi pravděpodobná.

Ibd. 10, 8: 'Cum adierat Graecos, admonebat ab his gentibus inlata Graeciae bella Darei prius, deinde Xerxis insolentia, aquam ipsos terramque poscentium, ut neque fontium haustum nec solitos cibos relinquerent deditis. Ab his templa ruinis et ignibus esse deleta, urbes eorum expugnatas, foedera divini humanique iuris violata referebat.' *Deditis. Ab his* jest konjektura Zumptova, rukopisy mají *dedita eis.* Na čtení tom nepřestávaje navrhoval v novější době Jeep (Jahns Jahrbb. 1873, str. 130): *'deditae. Bis'*, než návrh ten nezasluhuje přednosti, ježto zde neradi postrádáme původce onoho pustošení, označeného při prvém návrhu slovy *ab his.* Je-li co měniti v návrhu Zumptově, myslím, že by to bylo his, jež by mohlo nahrazeno býti *eis<dem>.* Slabika *dem* mohla snadno vypadnouti před templa. Místo by znělo: deditis. Ab eis<dem> templa . . (od nich též . . . .).

Ibd. 11, 15: 'Equi pariter equitesque Persarum serie lamnarum [ob id genus] graves, agmen, quod celeritate maxime constat, aegre moliebantur.' Hedicke vylučuje, jak vidíme, z textu slova *ob id genus*; že neprávem, netřeba dokládati, neb není příčiny na jevě, proč byl by je kdo sem vložil. Lépe proto činili ti, kdo porušení některých slov v nich shledávali, jako Foss, jenž navrhoval *serie laminarum <obtecti et> ob id graves genus certaminis*, neb Vogel, jenž čte *serie lamnarum graves, id genus certaminis.* Já připadl na domněnku, neobsahovala-li slova *ob id genus* parenthetickou větu vysvětlující výraz *serie lamnarum* tohoto smyslu: 'serie lamnarum — loricae genus <est> — graves . . . .' Takové věty vložené jsou u tohoto spisovatele časty; srvn. 4, 9, 10: inde octoginta fere stadia progressus ad alterum amnem — Boumelo nomen est — castra posuit; 8, 14, 28; 7, 3, 4 a j. m. Vložená ona věta mohla též zníti: *loricae est* (= ē) *genus.* Co do myšlénky srvn. Liv. 35, 48, 3. Druhá domněnka má jest: 'serie lamnarum graves agmen *ad id genus <certaminis>*, quod . . .'

Ibd. § 23: 'Tunc vero inpotentis fortunae species conspici potuit, cum ii, qui Dareo tabernaculum exornaverant, omni luxu et opulentia instructum, eadem illa Alexandro quasi veteri domino reservabant.' Jedna třída rukopisů označená u Hedicke písmenem *C* má po qui ještě *cum*, jež nedosti vhodně zaměnil Foss v *tamen.* Je-li co v tomto *cum* skryto a není-li dittogrammem předchozího *cum* — pozoruhodno, že výtečný Parisinus tohoto *cum* nemá —, mohlo by se spíše mysliti na: qui cum <cura> Dareo . . . .; cf. 3, 12, 13: postero die cum cura sepultis militibus.

Ibd. 13, 20: 'Ceterum tantae fortunae proditorem superi ultores celeriter debita poena persecuti sunt.' *Superi ultores* jest konjektura Gronowova a to nejistá, rkpp. mají *sepulturae.* Jiní jinak čtou: Foss *ceterum* ⟨*dii*⟩ *tantae fortunae proditorem, seri ultores, celeriter*, Vogel *proditorem di seri saepe.* Předkládám tento návrh, jak myslím, jednodušší: 'ceterum tantae fortunae proditorem dei ultra morem celeriter debita poena persecuti sunt' (zrádce bohové nad obyčej svůj rychle — trestem stihli). Srvn. 4, 13, 34, kde *ultimam* porušeno, jak se podobá, z *ultra modum.*

4, 1, 3: 'Onchas deinde (Dareus) pervenit, ubi excepere eum Graecorum quattuor milia: non segnius tamen ad Euphraten contendit, id demum credens fore ipsius, quod celeritate praecipere potuisset.' Čtení *non segnius tamen* jest domněnkou Jeepovou i proto toliko v text přijímanou, že není návrhu lepšího. Rukopis má: *iam regius tum*, což Vogel pokládaje až na regius, jež mění v regis, za neporušené, ale za neúplné, navrhuje *iam regis* ⟨*unica spes*⟩. *Tum.* Jednoduchá, ale smyslem naprosto nevhodná jest zajisté konjektura Schüsslerova (Progr. Ilfeldský 1874): iam rectius tum

Já shledávaje v písmenech *ia* slova iam dittografii předchozího mil*ia*, myslím, že v *mre* porušeno 'inde' (*m* = *in*) a v zbývajícím *giustum* '*citissume*', i čtu: '.... quattuor milia; inde citissime ad Euphraten contendit.' Tomuto *citissime* přepěkně nasvědčuje následující 'id demum credens fore ipsius, quod celeritate praecipere potuisset.' V příčině *cito* srvn. 10, 6, 6: quarum sorte conpleta *cito* repeterent eum suae stirpi.

Ibd. § 30 nn.: 'Potitus ergo Pelusii Memphim copias promovit: ad cuius famam Aegyptii, vana gens et novandis quam gerendis aptior rebus, ex suis quique vicis urbibusque [hoc ipsum] concurrunt ad delenda praesidia Persarum. Qui territi tamen spem retinendi Aegyptum non omiserunt: sed eos Amyntas proelio superatos in urbem conpellit castrisque positis victores ad populandos agros: velut in medio positis bonis hostium cuncta agebantur.' *Hoc ipsum* vylučuje opět Hedicke z textu, nevěda si s ním jiné rady. Jiní čtou ad hoc oppidum (Foss), huc [ipsum] (Grunauer, Vogel) a p. Mysle, že by při slovech castrisque positis velmi vhod označeno bylo místo, kde tábor ten rozbit byl, připadl jsem na domněnku, nebylo-li tu co podobného slovům hoc ipsum, značícího místo ono, a nedostala-li se slova hoc ipsum za urbibusque omylem, byvše na okraji rukopisu napsána. Domnívám se, že jest psáti: *castrisque ad ipsam positis;* srvn. Liv. 23, 18, 5: castris ante ipsa moenia positis; Curt. 8, 10, 7 a j. Všimnouti si jest, že po obakráte jest před slovy, o něž se jedná, slovo s *que*

končící. Jednotlivá slova jsou přestavena v rukopisech tohoto auktora i jinde. Srvn. Voglova kommentaře II p. 266 pozn.

Dále podobá se pravdě, že sloveso určité po *agros* vypadlo. Doplňují *discurrunt* (Vogel), *eduxit* (Foss); já navrhuji *mittit*.

Posléze nejisto jest *bonis*, neb rkpp. mají buď *dis* neb *edis* neb *odis*. Navrhováno *fundis*, *praedis* a j. Snad psal Kurtius *donis* neb *a dis donis*; srvn. 7, 10, 14; 4, 7, 13.

Dle toho zní celé místo: 'ex suis quique vicis *urbibusque concurrunt* — — sed eos Amyntas proelio superatos in urbem conpellit castrisque *ad ipsam* positis victores ad populandos agros ⟨*mittit*⟩: velut in medio positis *(a dis) donis*, hostium cuncta agebantur.'

Ibd. 11, 11: 'Tandem Parmenio antea suasisse ait, ut captivos apud Damascum redimentibus redderet; ingentem pecuniam potuisse redigi ex his, qui multi vincti virorum fortium occuparent manus.' *Multi* již Jeepem shledáno za vadné i nahrazeno genetivem *multorum*, letos pak totéž mínění, nevěda asi o mínění Jeepově, pronáší C F Kinch (*Quaestiones Curtianae criticae*, Hauniae 1883) str. 39 pravě: 'Quoniam non tam de multitudine eorum qui captivi erant agitur quam quot Macedones in custodiendis iis occupati fuerint, et quoniam coniuncta verba *multi vincti* aliquid duri et ad structuram insoliti habent, scribendum videtur *multorum*.' Toto multorum bylo by ovšem zcela na místě, kdyby tu *vincti* nebylo. Takto však zdá se věta naše smysl míti, že zajatci teprve tehdy, kdy spoutáni jsou, zaměstnávají mnoho mužů statečných, jindy však nikoli, což smyslu se příčí. Očekáváme proto, i když multi v multorum změníme, ještě slůvko *et* (= *i*) před vincti. Tím stává se navržené multorum nemálo pochybným. Mé mínění jest, že místo multi čísti jest pouze *vel*: 'qui vel vincti virorum fortium occuparent manus.' *Vel* psáno jsouc jako často *ul* přibralo z následujícího *uicti* písmě *u* i způsobilo tak nejprve *ulti*, jež změněno za příčinou smyslu v multi.

5, 4, 15: 'Ceterum si forte Ariobarzanes cognovisset per callium anfractus intrare et ad occupandum iter suum partem copiarum temptasset opponere, Craterus eum inlato terrore retineret, ad propius periculum conversurum agmen: sin autem ipse hostem fefelliset et saltum occupasset, cum trepidantium barbarorum tumultum exaudisset, persequens tum regem id ipsum iter quo pridie pulsi fuerant ne dubitarent ingredi.' Tak změnil Jeep čtení rukopisné *persequentium*, jež nedává smyslu. Vedlé tohoto návrhu možný by byl i tento: 'exaudisset, ⟨*ad*⟩ *persequendum* regem . . . .' Srvn. 7, 5, 19: iamque ad persequendum Bessum statuerat progredi . . . . Žádného však povšimnutí nezasluhuje po mém soudu nejnovější domněnka Kinchova *prospicientium*.

6, 9, 26 'Facile adparebat motos esse tam miserabili habitu non sine invidia paulo ante conspecti. Ducem equitatus pridie viderant, sciebant regis interfuisse convivio: repente reum quidem, sed iam damnatum, immo vinctum intuebantur.' Nesnadné místo, o němž mnoho napsáno a jež přes to nezhojeno. Znova jedná o něm a to velmi rozumně Kinch na str. 56 m. u., jenž hledě k tomu, že *P immo* vynechává, stanoví za původní čtení: 'repente reum quidem sed ut (cod. *et*) iam damnatum, vinctum intuebantur.' Než tím není ještě místo v pořádku; *quidem* po *reum* jest mi nesnesitelné, očekávám tu výraz důrazný, beze všeho omezení, jež rozhodně na závadu by bylo životi líčení na tomto místě. Nejjednodušší prostředek zbýti se takovéhoto omezovacího *quidem* byla by transposice jeho za *sed* a přeměna *sed* v *et*: 'repente reum et quidem ut iam damnatum vinctum intuebantur.' Ale ani tak se mi místo nelíbí. *Reum* jest výraz tu slabý, kde jde o vyznačení veliké změny osudu Filotova; očekávali bychom, aby řekl spisovatel, ne že byl Filotas tehdy *reus* vůbec, nýbrž reus capitis, vinník v takové věci, kde šlo o jeho život. Nepsal-li proto Kurtius: 'repente reum capitis et ut iam damnatum vinctum intuebantur'? Srvn. 6, 10, 30: solent *rei capitis* adhibere vobis parentes; 7, 2, 6: effecisti, ut *reus capitis* accusatoris uterer verbis.

Ibd. 9, 36: 'Tum rex: Ecquid videtis adeo sermonis patrii Philotan taedere? Solus quippe fastidit eum discere.' Čtení to jest nepravděpodobné; máť *P*: *teneri* a *ideo*; ostatní rkpp. ovšem *adeo*, ale právě toto adeo jest tu úplně zbytečné, ne-li dokonce vadné. Povšimnutí proto zasluhuje Kinchův návrh '*odio* — *teneri*.' My bychom pouze *taedio* raději četli než *odio*, jež lépe se hodí k následujícímu *fastidit* a rukopisnému *adeo* zajisté bližší jest.

Ibd. 11, 38: 'Omnes ergo a Nicomacho nominati more patrio dato signo saxis obruti sunt. Magno non salutis, sed etiam invidiae periculo liberatus erat Alexander, quippe Parmenio et Philotas, principes amicorum, nisi palam sontes, sine indignatione totius exercitus non potuissent damnari. Itaque anceps quaestio fuit: dum infitiatus est facinus, crudeliter torqueri videbatur, post confessionem autem neque Philotas amicorum misericordiam meruit' Místo to náleží k nejtěžším místům Kurtiovým; mnoho o něm jednáno a nic tím nevyřízeno. Tím více se těšíme, že doufáme svými návrhy, ne-li místo úplně zhojiti, tož aspoň jiné na pravou cestu v příčině stanovení čtení původního přivésti. *P* má: *post confessionem etiam Philotas; C*: *post confessionem etiam neque Philotas.*

Především k tomu zření jest míti, že subjekt Philotas tu na nepravém místě jest; očekávámeť jej již ve větě předchozí tor-

queri videbatur. Dále vadné jest po etiam *neque*, místo něhož — ale na jiném místě, totiž před meruit — bychom žádali non. Konečně nenáleží stupňovací částice k *Philotas* nýbrž k *amicorum*. Dokud totiž tento zapíral, bylo mínění obecné, že krutě jest týrán; když pak se přiznal, ani přátelé ho nelitovali.

Z toho vysvítá, že slovo *Philotas* aneb dle *C* slova *neque Philotas* ve větě, kde je mají rkpp., nemají místa. Po vyloučení jich zbývá: 'post confessionem etiam amicorum misericordiam meruit', než to odporuje smyslu; žádali bychom opaku. Nejjednodušším by arci bylo uznati mezeru *non* před *meruit;* neb *etiam non* u Kurtia jakož vůbec u spisovatelů pozdějších se vyskytuje. Než tu obávám se, bylo-li by merere zde vhodným o tom, kdo jakou věc již měl a potom ji pozbyl. Klonim se k domněnce, že jest *meruit* porušeno a že v něm tají se výraz značící 'ztratiti', 'pozbyti'. Nejvíce na snadě jest hledati v něm *perdidit*. Co se dalšího týče, kladu rukopisné *Philotas* před *dum infitiatus*, kde ho nezbytně potřebí. Tak však tvrdě by se myšlénka ona k předchozí připojovala; za lepším spojením přejeme si každým způsobem částice nam neb enim. Srvn. podobné místo 8, 14, 7: anceps id malum utrisque erat: nam et Macedonum pedites primo impetu obterebantur cet. A tuto částici shledávám v *neque*, jež jedna třída rukopisů zachovala, měně je v namque (= nāque).

Tím nabývá celé místo této bezúhonné podoby: 'itaque anceps quaestio fuit: namque Philotas, dum infitiatus est facinus, crudeliter torqueri videbatur, post confessionem etiam amicorum misericordiam perdidit.'

Ještě slovo o hořejším 'magno non salutis sed etiam invidiae periculo liberatus erat Alexander.' Zdá se mi, že slova salutis a invidiae zaměnila místa; neb *salus* jest důležitější než *invidia* a proto čekáme je po *sed etiam*. Myslím, že jest psáti: magno non invidiae sed etiam salutis periculo; srvn. Cic. in Cat. 2, 3: non modo invidiae meae verum etiam vitae periculo. Podobná transposice v rukopisech 6, 7, 1; 6, 10, 14.

7, 2, 37: 'Ita et agentium gratias et querentium litterae exceptae sunt. Et equites forte taedium laboris per litteras erant questi.' Místo *equites* mají rkpp. qui, jež oním způsobem změnil Jeep. Můj návrh jest: Et forte equites tantum labores — erant questi. Tak jest místo ihned nejen jasnější, nýbrž i vznik korruptely více na snadě.

Ibd. 6, 27: 'Incolae novae urbi dati captivi, quos reddito pretio dominis liberavit, quorum posteri nunc quoque non apud eos tam longa aetate propter memoriam Alexandri exoleverunt.' Dvojí věc jest ve slovech *non apud eos* závadna, předně postavení *non,* jež proto Vogel klade před *exoleverunt*, a za druhé *apud*

eos, jež nemá na blízku, k čemu by se vztahovalo. Vogel vykládá: '*apud eos*: gemeint ist die grosse Masse der Ureinwohner,' než výklad ten není na snadě a nad to bychom očekávali místo apud *inter*. Mé mínění jest, že dlužno čísti 'quorum posteri nunc quoque in oppido eo — ⟨non⟩ exoleverunt.' Námitka, že nevhodno *oppido*, když předchází o témž městě urbs, nebyla by platna; srvn. 8, 10, 6: 'Itaque ut principio terrorem incuteret genti nondum arma Macedonum expertae, praecipit, ne cui parceretur, munimentis urbis quam obsidebat incensis. Ceterum dum obequitat moenibus, sagitta ictus cepit tamen oppidum et omnibus incolis eius trucidatis etiam in tecta saevitum est.'

Ibd. 7, 9: 'Inter haec rex, dum fibris pecudum explorantur eventus latentium rerum, propius ipsum considere [deinde] amicos iubet, ne contentione vocis cicatricem infirmam adhuc rumperet. Hephaestio, Craterus et Erigyius erant cum custodibus in tabernaculum admissi. 'Discrimen' inquit 'me occupavit ....' *Deinde* po considere nemá místa; proto dobře Hedickem v závorky položeno. Ale může otázka býti, nenáleží-li jinam. Myslím, že jest je položiti po admissi i psáti: '.... admissi. Deinde „Discrimen" inquit.' Neb bez něho příkře připojena řeč Alexandrova k předchozímu. Srvn. 10, 6, 13; Liv. 23, 11, 2 a j.

Ibd. § 24 n.: Erigyius arcana mea et secreta te prodente cognovit, quem certum, mehercule, habeo extorum interprete uti metu suo. Tibi autem qui sapis quam potest denuntio, ipsi mihi indices, quid extis cognoveris, ne possis infitiari dixisse, quae dixeris.' O zhojení místa toho velmi mnozí již se pokoušeli, ale všichni marně; srvn. Voglův kommentař, str. 261., kde různé návrhy posouzeny. Kladu zde prostě svůj návrh: 'Tibi autem *serius quam qui potest* denuntio' (tobě však vážně, jak jen možno, oznamuji). *PF* má: *qui saepius quam*, *BLV* pak: *saepius quam potest*. Podobá se, že v archetypu *qui* původně bylo vynecháno, potom pak doplněno, ale na nepravém místě.

8, 10, 25: 'XXXV stadium murus urbem complectitur, cuius inferiora saxo, superiora crudo latere sunt structa. Lateri vinculum lapides sunt, quos interposuere, ut duriori materiae fragilis incumberet, simulque terra humore diluta. Ne tamen universa consideret, impositae erant trabes validae, quibus iniecta tabulata muros et tegebant et pervios fecerant.' Zevrubně jedná o tomto místě Kinch na str. 84 n. u. m. i přichází, a to správně po našem mínění, k tomu závěru, že spojiti jest slova simulque — diluta s následujícím a psáti: '*simulque terrâ umore dilutâ, ne tamen universa consideret, inpositae* cet.' Než jedna pochybnost zbývá, pochybnost týkající podmětu *consideret*. Kinch jako jiní doplňuje *materia* za podmět. Než proti tomu praví

dobře Vogel: 'Es erscheint nicht statthaft, mit Bezug auf den ganzen Bau *materia* aus dem Vorhergehenden zu entnehmen, da dort ja doch von 2 Arten der *materia* die Rede ist, zu Ende des Satzes ausserdem auch noch die *terra humore diluta* erwähnt wird.' Vogel doplňuje proto po *consideret* slovo *moles*. Doplnění takového třeba tu není, ale podobný podmět hledati jest v rukopisném *tamen*, jež při interpunkci Kinchem navržené místa nemůže míti. Kurtius patrně psal: 'simulque, terra umore diluta ne moenia universa considerent,
ia
inpositae....' Rukopisné moenia vzniklo asi z moen. Pozoruhodno též, že *P* nemá tu *ne* nýbrž *non*.

Ibd. 10, 19: 'Hinc ad regionem quae Daedala vocatur perventum est. Deseruerant incolae sedes et in avios silvestresque montes confugerant. Ergo Acadina transit, aeque usta et destituta incolentium fuga.' Ježto o jakém pálení krajiny Daedala zvané nebylo před tím zmínky, jest *aeque usta* nemálo povážlivé. Není-li čísti *aeque uasta?* Srvn. 9, 10, 8: desertam vastamque regionem late tenent; 10, 5, 7; in vasta solitudine; Liv. 23, 30, 5 a j.

Ibd. 8, 8: 'Obsequio mitigantur imperia: ubi vero reverentia excessit animis et summa imis confundimus, vi opus est, ut vim repellamus.' '*Confundimus = nos, Macedones, confundimus* ist sicher unhaltbar neben *repellamus = ego repellam*' (Vogel p. 265). Vogel přijímá proto konjekturu Grunaurovu *confundi videmus;* než nelze neviděti, že *videmus* nemálo tu mdlé a tím nevhodné. Snad jest čísti: 'et summa imis *confundi mos ⟨fit⟩*, vi...'

10, 1, 40: 'Idem enim paulo ante Lyncestem Alexandrum delatum a duobus indicibus damnare non sustinuerat, humiliores quoque reos contra suam voluntatem, quia ceteris videbantur insontes, passus absolvi: hostibus victis regna reddiderat: ad ultimum vitae tamen ab semet ipso degeneravit, ut invictus quondam adversus libidinem animi arbitrio scorti aliis regna daret, aliis adimeret vitam.' *Vitae tamen* jest čtení nemálo odvážné, neb rkpp. mají *traiectum*. Bližší podání rukopisnému by bylo čtení: 'ad ultimum uitae tractum ab semetipso....' Val. Max. 8, 13, ext. 2 quid isto tractu aetatis aut longius aut beatius; Vell. 2, 9, 1: eodem tractu temporum nituerunt oratores; Lucr. 1, 1004: fulmina perpetuo aevi labentia tractu a j. Nad to postrádáme neradi v této větě částice značící 'tou měrou'; snad proto stanoviti jest mezeru *sic* po *semetipso*.

Neméně odvážné jest čtení v c. 2, 3. Hedicke tu píše: 'Quod consilium cum clam agitat, litterae redduntur Harpalum intrasse

quidem Athenas, pecunia conciliasse sibi principum animos: mox concilio plebis habito iussum urbe excedere ad Graecos milites pervenisse, quibus in Cretam traiectis a quodam Thimbrone interemptum per insidias.' Neboť místo *in Cretam traiectis* mají rukopisy *interceptum trucidatum* a místo Thimbrone *auctore.* V poslední době jedná o místě tom Kinch p. 96 m. u. i nechávaje ostatní při starém, mění jen Thimbrone v *amicorum* na základě Diodor. Sic. XVII 108 *ὑπὸ Θίμβρωνος ἑνὸς τῶν φίλων ἐδολοφονήθη.* Než tím věc není spravena, zbývá odvážné čtení *in Cretam traiectis.* Mé mínění jest, že dlužno čísti: 'ad Graecos milites pervenisse, quibus interceptum trucidatum. [At quidam auctor est interemptum per insidias].' Myslím totiž, že jen až po *trucidatum* sáhají slova Kurtiova; co pak v závorku položeno, že jest marginalní poznámkou některého opisovatele, jež se v text dostala. Podobný emblem pozorován v 10, 10, 11: 'traditum magis quam creditum refert' a 7, 5, 27. Auctore povstalo z *auctor est* následkem zkratky *est* = ē, tedy z *auctor* ē. Srvn. 6, 4, 18, kde v *P* psáno *colorē* místo *color est.*

Ibd. 5, 4: 'Propiusque adire iussis amicis — nam et vox deficere iam coeperat — detractum anulum digito (Alexander) Perdiccae tradidit, adiectis mandatis, ut corpus suum ad Hannonem ferri iuberent: quaerentibusque, cui relinqueret regnum, respondit ei qui esset optimus; ceterum providere iam se, ob id certamen magnos funebres ludos parari sibi.' Divím se, že čtení *providere iam se* všeho smyslu prázdné nedotčeno ve vydáních se ponechává a na opravu jeho že se nepomýšlí. Nadto není ani rukopisy stvrzeno: mají tyto ne *providere*, nýbrž *provide.* Kurtius psal: 'ceterum providens iam ob id certamen magnos funebres ludos parari sibi ⟨iubet⟩ (neb jen: parari iubet)'. Alexander předvídaje zápas o trůn, jakmile zemře, rozkázal, aby hry pohřební k poctě jeho ihned chystány byly, mysle, že by jinak, právě pro zápas onen, zřízeny nebyly. V příčině *providere* srvn. 10, 8, 6: atque ille seditione provisa .... interrogare eum coepit; 7, 7, 5 a j.

Ibd. 7, 4: 'Tum Pithon plenus lacrimarum orditur dicere, nunc vel maxime miserabilem esse Alexandrum, qui tam bonorum civium militumque fructu et praesentia fraudatus esset. Nomen enim memoriamque regis sui tantum intuentes ad cetera caligare eos. Haud ambigue iuvenem, cui regnum destinabatur, inpetiit, sed probra quae obiecerat magis ipsi odium quam Arrhidaeo contemptum attulerunt.' *Inpetiit sed* jest konjektura Jeepova, rkpp. mají: *inpense.* Právem vyslovil se Madvig proti vložení archaického *inpetere* v text Kurtiův na základě konjektury. Nato pokusili se někteří o zhojení místa toho jinými návrhy, ale marně. Mně přišlo tu na mysl *incessere,* jehož častěji podobným smyslem

Livius, vzor, jak známo, našeho Kurtia, užívá; srvn. na př. 34, 23, 4: apparebat incessi Aetolos; 38, 54, 7: Cn. Manlium inimicum *incessens*. Je-li domněnka ta správná, bylo by pak čísti buď: 'haud ambigue iuvenem, cui regnum destinabatur-incessens, probra cet.' neb: '.... destinabatur, incesse, ⟨bat, sed⟩ probra ....'

Textové návrhy ke třem porušeným místům Statiovy Achilleidy.

Napsal Robert Novák.

I 71 a násl. Thetis prosíc Neptuna, aby zahladil Parida plavícího se s Helenou z Řecka do vlasti, praví:

Has saltem (non semideos nostrumque reportant
Thesea), si quis adhuc undis honor, obrue puppes,
Haut permitte fretum! Da pellere luctus
*Nec tibi de tantis placeat me *fluctibus unam*
Litus et Iliaci scopulos habitare sepulcri.

Verš *nec tibi de tantis placeat me fluctibus unam* jest dosud nezhojen. Porušení shledáváno po většině jen ve slovech *fluctibus unam*. Tak navrhoval OMüller *fletibus udam*, Schrader *tractibus unum*, Baehrens *neptibus unam*, z kterýchž návrhů žádného neschvaluje — a to právem — nejnovější vydavatel Achilleidy Kohlmann píše místo to, jak nahoře uvedeno, po znění *P*.

Já mám za pravděpodobné, že unam jest neporušeno, ale *tantis* že je zkaženo a sice z výrazu v protivě jsoucího s unam, totiž *tot dis*. V příčině fluctibus jest dvojí možnost: buď jest za ně čísti in luctibus neb in fletibus. Proti luctibus by svědčilo, že slovo to v předcházejícím řádku se vyskýtá; než tu povážiti, že básník tento takového opakování se nikterak neštítí, dále, že čtení da pellere luctus není úplně bezpečné, ježto tu varianta jest: da tollere fluctus. Varianta ta není čtením úplně špatným, uvážíme-li, že v odpovědi Neptunově v. 92 vyskytují se slova *dabo tollere fluctus*, jež mohou za odpověď k našemu místu pokládána býti. Po našem návrhu mělo by místo podobu tuto:

Nec tibi de tot dis placeat me in luctibus unam
Litus et Iliaci scopulos habitare sepulcri.

Básník líče, jak Thetis odívá Achilla na ostrově Skyru v šat ženský, praví mezi jiným **I 326**:

. . . . . *tum colla rigentia mollit*
Submittitque graves umeros et fortia laxat
Bracchia et inpexos certo domat ordine crines,
Ac sua dilecta cervice monilia transfert.

Dilecta při cervice zdá se přídavkem zcela zbytečným, ne-li nemístným. Schrader shledal také z příčiny té *dilecta* tu závadným a chtěl psáti místo něho *detecta* cervice. Než změny takové netřeba. Nelze neviděti, že, jak dilecta jest u cervice přídavkem zbytečným, tak u monilia bylo by epithetem velice vhodným. Thetis by dávala Achillovi z lásky i ten nákrčník, jehož sama velice si vážila. A smyslu toho došel by verš prostým přestavením slov sua dilecta, to jest čtením:

Ac dilectā suā cervice monilia transfert.

Odcházejíc Thetis z ostrova Skyru oslovuje jej **I 392** takto:

Insula, ne solum Danaas admitte carinas,
Ne, precor! Hic thiasi tantum et nihil utile bellis,
**Hoc famam narrare *doce; dumque arma parantur*
Dorica et alternum Mavors interfuit orbem,
(Cedo equidem) sit virgo pii Lycomedis Achilles.

Vv. 393 a násl. jsou dosud nezhojeny; než myslím, že změnou nepříliš odvážnou možno jest je opraviti. Míním čtení:

. . . . . *Hunc thiasos tantum et nihil utile bellis,*
Hunc lanam tractare doce . . . . .

Čtení 'lanam tractare' navrženo již Withofem.

Obsazení stolice rhetoriky v Athenách veřejnými professory v 2. st. po Kr.

Napsal Karel Cumpfe.

Císař Markus Aurelius vyměřil dle vypravování Lukianova (Eun. 3) a Filostratova (Vit. soph. II, 2) filosofům známých čtyř škol v Athenách stálý plat 10000 drachem ročně; bylo-li v každé škole ustanoveno po dvou professorech, jak někteří soudili z toho, že Lukian v dalším líčení mluví o dvou peripateticích, nelze rozhodnouti.

Avšak Aurelius nepřestal na této milosti, nýbrž chtěje školy athenské dle možnosti zvelebiti, vykázal professoru sofistiky (rhetoriky), která v době té k novému povznesla se rozkvětu, týž plat;

měl pak veřejný professor oboru toho titul „σοφιστής“ a stolice sama zvána „θρόνος“. Vedlé veřejných učitelů jak sofistiky tak filosofie, již opatřeni byli stálými platy, učili mnozí v soukromí; jejich příjmem jediným byl honorař posluchačů.

Prvním od císaře placeným učitelem rhetoriky byl Theodotos, o němž poznamenává Filostratos (II, 2, 1)*): *προὔστη δὲ καὶ τῆς Ἀθηναίων νεότητος πρῶτος ἐπὶ ταῖς ἐκ βασιλέως μυρίαις*. Slovo „*πρῶτος*“ jest nám spojiti s následujícím: *ἐπὶ ταῖς* . . .; chce totiž Filostrat vyznačiti, že Theodotos první dostával císařský plat 10000 drachem, a ne že měl první stolici sofistiky v Athenách. Neboť na jiném místě (I, 23, 1) dočítáme se o Lollianovi: *Λολλιανὸς δὲ ὁ Ἐφέσιος προὔστη μὲν τοῦ Ἀθήνησι θρόνου πρῶτος*. Theodotos byl pak žák Lolliana, jenž tedy dříve veřejnou stolici rhetoriky v Athenách zaujímal.

Jest otázka, byl-li Lollian placeným učitelem a od koho byl ustanoven. Na obě otázky marně bychom hledali určité odpovědi jak u Filostrata tak v jiných pramenech. Ale zdá se z celé souvislosti vycházeti na jevo, že Lollianovi vykázán byl určitý plat; neboť jinak nelze rozuměti, proč by Filostratos zřejmě poznamenával: *προὔστη* .. *πρῶτος*, ježto učitelů rhetoriky nebyl nikdy nedostatek. A tu bezpochyby pravdivé jest mínění Zumptovo (Über den Bestand der philosoph. Schulen in Athen u. die Succession der Scholarchen, Berlin 1843 str. 24), že Lollianovi dostalo se placené kathedry rhetoriky nařízením Antonina Pia, jenž rhetorům a filosofům ve všech provinciích udělil různé výsady a určité služné, když byl Vespasianus počátek učinil, obdařiv dle Suetonia (Vesp. k. 18) rhetory řecké a latinské, ovšem jen v Římě, ročním platem „annua centena.“ Vypravuje aspoň životopisec Antoninův Kapitolinus v k. 11: Rhetoribus et philosophis per omnes provincias et honores et salaria detulit; platy ty vyplácela však nejspíše města z vlastních prostředků, a jen kde tyto nestačily, vypomáhala pokladna císařská, jak dokazuje Zumpt na str. 21 v pozn. 3. Naproti tomu připisuje C. L. Kayser (P. Hordeonius Lollianus geschildert nach einer noch nicht herausgegebenen athenischen Inschrift, Heidelberg 1841 str. 8) ustanovení Lolliana veřejným professorem Hadrianovi, o němž jest známo, že jsa přítelem sofistů, vynikající mistry v umění tom přízní i dary zahrnoval; ježto však Kayser žádného důvodu pro mínění své uvésti nemůže, zdá se svrchu uvedená kombinace Zumptova býti pravděpodobnější.

Srovnáme-li obě místa Filostratova, jež týkají se Lolliana a Theodota, naskytá se dvojí možnost vzájemnou souvislost jejich vyložiti. Buď stala se stolice Lollianova, již původně nejspíše

*) Filostrata cituji dle vydání C. L. Kaysera: Flavii Philostrati opera. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1871. Kde neuvádí se jméno spisu, jsou to vždy jeho „*Βίοι σοφιστῶν.*“

město platilo, za Aurelia státní, když kázal císař vypláceti služné Theodotovi ze státní pokladny, aneb zřízena byla ustanovením císařským druhá stolice rhetoriky, tak že vyučovali od té doby dva veřejní professoři předmětu tomu.

A tu potvrzuje Filostratos a z doby pozdější Eunapios, že byly v Athenách dvě stolice rhetoriky. Dí pak prvý (II, 20, 1): *Ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ὁ Ἀθηναῖος . . . ἐπαίδευσεν Ἀθήνησι καθ' Ἡρακλείδην τε καὶ τὸν ὁμώνυμον τοῦ πολιτικοῦ θρόνου προεστὼς ἐπὶ ταλάντῳ*; srovnáme-li s místem tím II, 19, 1: *Ἀπολλώνιος δὲ ὁ Ναυκρατίτης Ἡρακλείδῃ μὲν ἐναντία ἐπαίδευσε τὸν Ἀθήνησι θρόνον κατειληφότι* . . a II, 26, 2: *Ἐκπεσὼν δὲ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀθήνησι* (totiž Herakleides) *ξυστάντων ἐπ' αὐτόν* . ., vidíme, že byli současně professory Apollonios Athenský a Herakleides v Athenách. Eunapios pak (Vitae soph. p. 11 ed. Boissonade) dosvědčuje: *κατὰ τούτους ἦσαν τοὺς χρόνους καὶ τῶν ῥητορικῶν οἱ ἐπ' Ἀθήνησι προεστῶτες Παῦλός τε καὶ Ἀνδρόμαχος ἐκ Συρίας*.

Ukázavše, že v Athenách byli dva zástupcové sofistiky, nevyčerpali jsme ještě řady dalších otázek, k nimž bezpečně odpověděti není možno; odtud vysvětlíme si různící se mínění jednotlivých badatelů o věci té.

Z toho, co svrchu řečeno, zdá se vycházeti na jevo, že stolice jedna zůstala městskou, druhá pak císařskou; avšak není vyloučena možnost, že Aurelius obmyslil obě platem ze státní pokladny, a to tím spíše, protože nelze dokázati bezpečně, že ona starší stolice, již měl Lollianos, v skutku z městských důchodů placena byla. Filostratos nepodává nám v příčině té určitého objasnění; mluví všude o jedné stolici athenské *κατ' ἐξοχήν*, nazývaje ji buď *ὁ Ἀθήνησι θρόνος* (I, 23, 1; II, 11, 1; II, 30, 1; II, 33, 2; II, 10, 2 ř. 18; II, 12, 2; II, 13, 1; II, 19, 1) nebo *ὁ θρόνος ὁ Ἀθήνησι* (II, 26, 2; II, 10, 2 ř. 2); někdy užívá plného názvu *ὁ τῶν σοφιστῶν θρόνος* (II, 10, 4), *ὁ Ἀθήνησι τῶν σοφιστῶν θρόνος* (II, 27, 4); ale II, 20, 1 čteme zvláštní název: *Ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ὁ Ἀθηναῖος . . . ἐπαίδευσε . . τοῦ πολιτικοῦ θρόνου προεστὼς ἐπὶ ταλάντῳ*. Zumpt soudí na str. 25, že *πολιτικὸς θρόνος* znamená starší stolici městskou naproti „*θρόνος βασιλικός*,“ vykládaje odtud, že plat professora městského byl menší. Než hypothesa ta není zcela bezpečná. Vždyť může názvem „*πολιτικὸς θρόνος*“ rozuměti se kathedra, jejíž majitel výhradně přednášel rhetoriku vztahující se k praktickému, veřejnému jednání, především k soudům; tak soudil již Ahrens (de Athenarum statu politico et literario p. 71) domnívaje se nad to, že i Theodotos zastával „*θρόνος πολιτικός*,“ ježto dí o něm Filostratos (II, 2, 1): *ἐπέκρινε τοῖς νέοις ἀγωνιστὴν τῶν πολιτικῶν προσειπὼν λόγων* a tamtéž: *καὶ γὰρ δὴ καὶ τῶν ἀγοραίων εἷς οὗτος*. Ahrensovi přisvědčuje Kayser na str. 10 spisku již jmenovaného.

Než týž Theodotos vynikal i ve vlastním oboru sofistů; neboť byl dle slov téhož Filostrata „ῥητορικῆς ὄφελος“ a „τὴν δὲ ἰδέαν τῶν λόγων ἀποχρῶν καὶ τοῖς δικανικοῖς καὶ τοῖς ὑπερσοφιστεύουσιν“; též Apollonios svrchu zpomenutý byl „ἱκανὸς τὰ δικανικὰ καὶ τὰ ἀμφὶ μελέτην οὐ μεμπτός.“

Jest nám vůbec míti na paměti, že každý sofista znalý byl i praktické výmluvnosti, jíž hlavně při soudech potřebí bylo, i epideiktické deklamace, která v dobách těch výše byla ceněna, zvláště vynikal-li řečník obratností mluviti s patra o jakémkoli předmětě formou uhlazenou a bezvadnou. Filostratos, líčě ve svých životopisech nejvíce tuto skvělou, oslňující činnost sofistů, mluví přirozenou měrou méně o jejich tichém působení, o vyučování řečem veřejným, jakkoli neopomíjí při vynikajících zástupcích podotknouti, že v obou oborech prosluli. Vyučování ono bylo průpravou k veřejnému vystoupení, a mnozí sofisté jím se ani nezabývali; proto podotýká Filostratos o Lollianovi (I, 23, 2) výslovně: μισθοὺς δὲ γενναίους ἐπράττετο τὰς συνουσίας οὐ μελετηρὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ διδασκαλικὰς παρέχων. Že majitel „θρόνου πολιτικοῦ“ především pěstoval praktické řečnictví soudní, souditi možno z toho, že Apollonios byl „διαπρεπὴς καὶ τὰ πολιτικὰ“ a „ἱκανὸς τὰ δικανικά.“

Jako zajímavý doklad toho, že učitelé soudní a praktické rhetoriky vůbec byli méně váženi i placeni než vlastní sofisté okouzlující posluchače deklamací, uvádím místo z Filostratova životopisu Apollonia Tyanského VI, 36, 25: Ἔστι γάρ τι ἐν ἁπάσαις πόλεσιν ἔθνος ἀνθρώπων, ὃ σὺ οὔπω μὲν γιγνώσκεις, καλοῦσι δὲ αὐτὸ διδασκάλους· τούτοις ἀπὸ τῆς οὐσίας μικρὰ δοὺς ἀσφαλῶς κεκτήσῃ τὰ πλείω, ῥητορικὴν γάρ σε παιδεύσουσι τὴν τῶν ἀγοραίων . . .

A jestliže v skutku „θρόνος πολιτικός“ tak vyložiti dlužno, pak pochopíme, že dotace stolice této byla menší, aniž třeba svrchu zpomenutého výkladu Zumptova. Mimo to uvážiti třeba, že Apollonios spadá již v dobu panování Severova; a tu jest možno, že od Kommoda plat professorů byl ztenčen, jakož později služné z císařské pokladny vůbec bylo zastaveno a obcím vše ponecháno.

Méně vhodným jest návrh Ahrensův na str. 72, s nímž i Kayser ve spisku již vytčeném souhlasí. Míní totiž Ahrens, že rozuměti třeba oněmi „μύριαι“ ne 10000 drachem, nýbrž denarů, jež prý v době té tak na ceně klesly, že 10000 denarů činilo prý téměř tolik jako starý talent. Než vhodně poznamenal Zumpt, že zároveň s klesáním ceny denarů klesala i cena drachem, ale talent že vždy rovnal se 6000 drachmám. Proto nutno slovem „μύριαι“ rozuměti drachmy; vždyť Filostratos, kdekoliv mluví o penězích, počítá dle talentů, min a drachem; vytýkaje pak cenu v drachmách vynechává obyčejně „δραχμαί“, když jméno to snadno se doplní ze souvislosti (srov. I, 25 k. 4 a 7; II, 1, 3),

avšak vynechává je taktéž, byť nebylo zřejmo ze souvislosti, že jsou to drachmy (II, 23, 2); jindy přidává „*δραχμαί*“ (II, 21, 3; II, 21, 1). Konečně sluší podotknouti, že Lukianos, mluvě o platu filosofů, užil taktéž pouhého slova „*μύριαι*“; srv. Eun. 3: *ἀλλὰ μύριαι κατὰ τὸν ἐνιαυτόν, ἐφ' ὅτῳ συνεῖναι τοῖς νέοις.*

Byl-li spisovatelům římským vyplácen honorař od knihkupců?

Napsal K. Cumpfe.

Ku konci republiky a na počátku císařské vlády vzmáhal se literarní život v Římě měrou velmi utěšenou, ježto působilo mnoho závažných okolností k tomu, že záliba v literatuře vnikala ve vrstvy stále širší. S rostoucím ruchem literarním a šířícím se kruhem čtenářstva nastala zároveň tak velká spotřeba knih jako v žádné době starší. Proto jsou zprávy o činnosti spisovatelů a knihkupců z časů těch dosti četné, tak že máme celkem jasný obraz o všem, co knihkupectví se týká. Než jedna věc nezdá se posud býti vyřízenou; míním totiž otázku, byl-li vyplácen spisovatelům od knihkupců honorař; a o otázce té hodlám stručně promluviti jsa té naděje, že se mi podaří objasniti ji ve stránce nejedné.

Předkem třeba podotknouti, že není výslovného a určitého svědectví, jehož lze bezpečně se dovolávati; proto zakládají se různá mínění jednotlivých badatelů buď na různém výkladě některých míst aneb na povšechných úvahách více méně pravděpodobných.

Cicero píše svému nakladateli Attikovi (ad Att. XIII, 12, 2 vydání Klotzova): „Ligarianam“ praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi praeconium deferam, a jinde (ad Att. XIII, 22, 3): Scripta nostra nusquam malo esse quam apud te, sed ea tum foras dari, cum utrique nostrum videtur. Z míst těchto soudí Th. Birt (Das antike Buchwesen in seinem Verhältnis zur Literatur, Berlin 1882) na str. 353, že Cicero měl bezpochyby z vydávání spisů svých i hmotný prospěch ve způsobě určitého percenta, ježto prý ta okolnost, že Attikus řeč „pro Ligario“ výborně prodal, jest mu pohnutkou, aby své spisy u něho vydával. Než výsledek, jakého dochází Birt, není zcela jistý. Možno ovšem „vendidisti“ na místě prvním rozuměti ve smyslu vlastním, neboť jest známo o Attikovi, že vedl skutečný obchod s knihami, aniž mu to od vrstevníků za zlé pokládáno — tak kázal Cicero zaplatiti mu jakousi knihu Serapionovu, kterou mu poslal (ad Att. II, 4, 1) — avšak Cicero klade zajisté váhu na

to, že hojným rozšířením oné řeči, vydané péčí Attikovou, i sláva spisovatelova v brzku daleko se rozhlásí, nemysle nikterak na hmotný užitek. Attikus měl totiž dobrou pověst jako svědomitý knihkupec, a obchodní spojení jeho bylo velmi rozsáhlé; proto pochopíme, že Cicero baže po slávě literarní, díla svá jemu svěřoval k uveřejnění. Ve stránce té jsou zajímavá slova ad Att. II, 1, 2: Tu, si tibi placuerit liber, curabis, ut et Athenis sit et in ceteris oppidis Graeciae. Videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis adferre. Týž účel mají zajisté i slova svrchu uvedená: Scripta nostra . . . ., při nichž mimo to dlužno dbáti spojitosti, v níž se nalézají. Cicero vytýkaje v předcházejícím listě (ad Att. XIII, 21, 4) příteli svému, že Balbus opsal si od něho pátou knihu „de finibus", napomíná ho, aby ostatních čtyř knih ještě neuveřejňoval, neboť nebyla prý posud provedena oprava, a pak neslušelo se, aby Brutus, jemuž měl býti věnován spis ten, poznal jej dříve prostřednictvím Balbovým. Podobně domnívá se o Caerellii, že opisuje si dílo „de finibus" dle exemplarů Attikových (ad Att. XIII, 21, 5), kteráž domněnka v skutku se potvrzuje (ad Att. XIII, 22, 3). A vzhledem k tomu ujišťuje Cicero Attika, že nejraději chce u něho vydávati své spisy, ale zároveň žádá ho, aby jen tenkráte byly vydávány, kdy to oběma vhodným býti se uvidí. Z celé souvislosti jest patrno, že ve slovech těch nejeví se péče o hmotný prospěch, jak soudí Birt.

Ostatně není vyloučena možnost sloveso „vendere" vyložiti ve smyslu přeneseném: „rozhlásiti, odporučiti," a jest s podivením, že Birt možnosti té ani slovem se nedotýká. Doklady podobného užívání sloves „vendere, venditare" nejsou neobyčejné (srov. ad Att. VII, 2, 1; Iuv. VII, 135; Horat. Epist. II, I, 75); a srovnáme-li ad Att. XIII, 19, 2: „Ligarianam," ut video, praeclare auctoritas tua commendavit, zdá se, že lépe jest i ono místo vyložiti obrazně.

Zřejmo tedy, že není podstatné příčiny, proč bychom přidali se k mínění Birtovu; mimo námitky již svrchu uvedené jest pozoruhodno též místo, kde těší Cicero Attika, jenž utrpěl škodu, když spis „Academica priora", byv nahrazen novým vydáním „Academica posteriora", ceny pozbyl. Píše pak Cicero příteli svému (ad Att. XIII, 13, 1): Tu illam iacturam feres aequo animo, quod illa, quae habes de Academicis, frustra descripta sunt. M u l t o t a m e n h a e c e r u n t s p l e n d i d i o r a, b r e v i o r a, m e l i o r a. O vlastním podílu svém nemluví, taktéž ne o škodě, která by mu byla vzešla, kdyby byl uhrazoval útraty vydání zároveň s Attikem, jak soudí Birt na str. 353 a 284 vykládaje tak ad Att. XIII, 25, 3: Sed tamen ego non despero probatum iri Varroni et id, quoniam impensam fecimus in macrocolla, facile patior teneri. Před tím totiž projevuje Cicero přání, aby „Academica" zůstala věnována Varronovi, třeba že by snad nebyl mu po chuti úkol, jaký mu v rozpravě té přidělen byl. Přece však doufá, že spis jeho Varronovi bude se líbiti, a ježto náklad na papír již učinili, byl by

Cicero rád, aby Attikus při tom setrval. Avšak jest pochybno, zdali slova „quoniam impensam fecimus“ vykládati nutno v ten smysl, jakoby útraty vydání uhrazovali Attikus a Cicero společně. Odporuje domněnce té místo před tím uvedené, kde by zajisté byl Cicero chtěje potěšiti Attika promluvil i o vlastní ztrátě, která ho potkala, a mimo to možno vyložiti slova ta způsobem jiným. Cicero měl jako každý spisovatel výlohu, ať již *αὐτόγραφον* jeho nalézalo se na pergamenu nebo na papíru; nad to dával svůj prvopis opsati jednou neb dvakráte; a tyto opisy byly věnovací exemplary Varronovy neb Brutovy a zároveň příruční exemplar Ciceronův (srov. ad Att. XIII, 22, 3; XIII, 23, 2; XIII, 21, 5). Na podobné výlohy spisovatelovy naráží i Martialis II, 1, 4 (Schneid.), vypočítávaje mezi přednostmi krátké knihy na prvém místě: brevior quod mihi charta perit, a Iuv. VII, 101 lituje dějepisce: Omnibus et crescit multā damnosa (scil. pagina) papyro.

Ze všeho toho vychází na jevo, že mínění Birtovo, jemuž ani sám valně nedůvěřuje, není příliš pravděpodobno; za to však pokládá na str. 354 s jinými badateli za jisté, že Martialovi dostalo se v nějaké formě zaplacení od knihkupce. Téhož mínění jest Becker: Gallus 2 díl, str. 452; Schmidt: Geschichte der Denk- u. Glaubensfreiheit in den ersten Jahrh. der Kaiserzeit str. 138; Schmitz: de bibliopolis Romanorum; Teuffel: Röm. Lit.[3] str. 728 a jiní.

Hlavní váha kladena byla na 108 epigramm knihy XI:

Quamvis tam longo possis satur esse libello,
Lector, adhuc a me disticha pauca petis.
Sed Lupus usuram puerique diaria poscunt.
Lector, salve. Taces dissimulasque? Vale.

Ve verši posledním kolísají rukopisy mezi salve a solve.

Dle Beckrova výkladu uzavírá básník knihu proto, že potřebuje peněz, jež mu knihkupec vyplatí za nový závitek básní. Avšak, nehledíme-li ani k tomu, že intepretací tou podkládá se oněm slovům smysl, jakého v nich není, nastává obtíž se slovy: Taces dissimulasque? Proto výklad Beckrův nezdá se správným rovněž jako Schmidtův, jenž podržev čtení solve na str. 138 takto interpretuje: „Der Leser möge also gefälligst Zahlung leisten d. h. das Publikum das Buch tüchtig kaufen.“ Neboť z toho, jestliže obecenstvo hojně kupovalo spisy jeho, neměl básník žádného prospěchu; proto jest mu co do stránky peněžní lhostejno, zdali od mnohých neb od málo jest čten; srov. XI, 3, 5:

Dicitur et nostros cantare Britannia versus.
Quid prodest? Nescit sacculus ista meus.

Zcela jinak rozumí Birt na str. 154 tomuto epigrammu. Čta ve v. 4 solve dí as toto: Básník již ukončil, ale na poslední stránce závitku zbývá něco místa. Čtenář jakožto kupec žádá

ještě několik distich, aby poslední stránka byla vyplněna. Tu prý básník žertovně připomíná čtenáři jeho povinnosti, že má zaplatiti úroky a vydati dílce otrokům; dlužníkem tedy jest prý čtenář a nikoliv sám básník. Birt přiveden byl k výkladu tomu především otázkou: Quid taces dissimulasque? kteráž, jak tvrdí, nemá jinak smyslu, a mimo to zdálo se mu salve vedlé vale skoro zbytečné (srov. str. 155 poz. 1). Jest však s podivením, že ani slovem se nezmiňuje o výkladu, který podal H. Göll ve článku: Über den Buchhandel bei den Griechen und Römern (Kulturbilder aus Hellas u. Rom, 3 sv. str. 111 a násl.) a ve spracování Beckrova Galla z r. 1881 sv. 2 str. 452 a násl. Výklad Göllův se čtením „salve“ ve 4. verši jest dle soudu našeho zcela přiměřený, což pokusíme se ve stručnosti odůvodniti.

Konec epigrammu není dle Gölla leč „eine bettelhafte Appellation an die Gutmüthigkeit des Lesers; dieser macht keine Miene die Börse zu ziehen und der Dichter verschwindet mit dem Lebewohl.“ Jako Statius a jiní básníci žil i Martialis v hlavním městě z darů, jimiž odměňovali boháči a velmoži římští básně k poctě jejich složené. Dary ty nebyly však hojné a značné, tak že básník dle vlastního vyznání zůstal stále chudým, zpomínaje oněch dob, kdy vznešení příznivci krásné literatury jako Maecenas a jiní zbavili štědrostí v skutku královskou vynikající básníky starostí o chléb vezdejší. Proto neostýchá se Martialis zřejmě uváděti na pamět čtenářům svým vůbec a vznešeným příznivcům zvláště, že básník potřebuje peněz (srov. I, 107; V, 16; VIII, 56); proto žebrá o togu, plášť atd. (srov. VI, 82; VII, 36; IX, 49; X, 73) a bez obalu prohlašuje, že básnické jeho nadání jest k službám tomu, kdo zaplatí (V, 36). A smyslu podobného jest i epigramm, o němž mluvíme; básník připomíná čtenáři, jenž žádá ještě několik veršů, že potřebuje peněz, a oslovuje jej komickým pathosem: Lector salve! Když pak oslovený mlčí a staví se, jakoby nerozuměl (taces dissimulasque?), zmizí dávaje mu s bohem (Vale). Že „salve“ a „vale“ nikterak nejsou si na závadu, jest samozřejmo, a že zakončení epigrammu jest takto daleko vtipnější než dle výkladu Birtova, není pochybnosti, zvláště když uvážíme, že Martialis byl opravdu dluhy stížen (srov. XI, 76; VI, 20; IX, 102; XII, 25; VII, 92, 3).

Dále pak nasvědčují jiná místa zcela podobná tomu, že básník dotýká se tu svých povinností a nikoli čtenářových, dovolávaje se jeho pomoci. Göll uvedl na místě svrchu dotčeném V, 16 a V, 25. V prvém epigrammu oslovuje Martialis čtenáře v. 2: lector amice, podotýkaje, že jen k vůli němu píše básně žertovné, kteréž jsou sice v oblibě, ale ničeho nevynášejí (v. 10: Et tantum gratis pagina nostra placet); než s pouhou pochvalou nebyli prý ani staří básníci spokojeni, i ukončuje: Belle, inquis, dixti: iuvat et laudabimus usque. Dissimulas? facies me, puto, causidicum. Zvláště zajímavý jest však epigramm V, 36: Laudatus nostro quidam,

Faustine, libello dissimulat, quasi nil debeat: imposuit a VII, 92, kde básník vypočítávaje své potřeby vždy připojuje:

Audis et nescis, Baccara, quid sit opus.*)

Konečně podotýkám, že by nebylo nemožno čísti místo salve „solve“; tu by žádost Martialova ku čtenáři byla zcela zřejmá, kdežto slovem „salve“ jenom jemně se ho dotýká. Že by také zjevné prošení nebylo u Martiala neobyčejným, poznali jsme z příkladů již dříve uvedených; když pak čtenář mlčí, jakoby nerozuměl, komu neb co má platiti, zmizí se žertovným pozdravem.

Z celého výkladu vychází na jevo, že nelze uváděti epigramm tento za důvod, že honorář Martialovi od knihkupce vyplácen byl; též jiná místa, k nimž zhusta ukazováno, toho nedokazují. Vybízí-li Martialis (IV, 72) jakéhosi Quinta žádajícího jeho básně, aby si je koupil, a nechce-li půjčiti I, 117 Luperkovi svých básní, odkazuje jej na knihkupce, jest to zcela pochopitelno, ježto není jisto, že obdržel volné exemplary, jak soudí Schmidt str. 143 z některých epigrammů, a byl by musil je pořiditi svým nákladem.**) Též X, 74 a XI, 24 nepotvrzují mínění Birtova, že Martial dostával honorář za autograf, který mu knihkupec odkoupil, a že tudíž mohl pro každou knihu hledati knihkupce, jenž by mu rukopis co nejdráže zaplatil; odtud prý vysvětluje se, proč střídal nakladatele. Než příčina toho může býti též jiná. Knihkupci neustávali totiž lichotnými domluvami naléhati na auktora, o jehož dílech věděli, že jsouce oblíbena přinesou jim hojný výtěžek, jak dovídáme se z Plinia (Epist. I, 2, 6) a zejména z listu, jímž svěřuje Quintilianus Tryfonovi vydání díla svého „Institutiones Oratoriae“; o nějakém honoraři není však nikde ani zmínky.

Jako doklad, že nevydané rukopisy byly kupovány, uvádí Birt (str. 355 pozn. 1) Pompilia Andronika, jenž dle Suetonia

*) Zajímavá jest shoda výroků těch s Iuv. VII, 30 a násl.: didicit iam dives avarus tantum admirari, tantum laudare disertos; srov. Iuv. VII, 59 a násl.; v. 69; 94 a Mart. I, 107, 3; V. 16, 11; VIII, 56, 5. Byliť oba básníci přátelé, jak vysvítá z Martiala (VII, 24; 91; XII, 18).

**) Při té příležitosti není od místa vyložiti v. 13:

Illinc me pete, nec roges Atrectum —
Hoc nomen dominus gerit tabernae —
De primo dabit alterove nido.

Nec roges je čtení lepších rukopisů, které podržel též Schneidewin. Vykládá se pak obyčejně: A neptej se na cestě po jméně knihkupce, neb sám ti je oznámím; než dobře poznamenává Flach (M. Val. Martialis Epigrammaton librum primum recensuit etc. 1881), že výklad ten není přiměřen verši následujícímu; proto činěny různé konjektury, které uvádí Flach v poznamenání kritickém. Než nejlépe snad vyložiti nec roges ve smyslu: a nemusil bys prositi Atrekta — to jméno má pán krámku — nýbrž hned ti dá Martiala, ovšem za pět denarů; slova ta tvořila by vhodnou protivu k prosbám, jakými básníka obtěžoval, jsouce zároveň ironická: Atrektus vyplní tvou žádost bez prošení, ale za pět denarů.

(de gramm. 8) prodal své dílo „elenchi annalium“ za 16.000 sesterciův, avšak již Géraud (Essai sur les livres dans l'antiquité etc. Paris 1840 str. 194) ukazuje k tomu, že prodal dílo to dle Suetonia „cuidam“; že pak nebyl to knihkupec, zřejmo ze zprávy téhož Suetonia. Dílo to bylo by prý zůstalo neznámo, kdyby je byl grammatik Orbilius nebyl vydal pod jménem auktorovým. Vždyť byli lidé, kteří dychtíce po slávě literarní, kupovali díla jiného a jimi se honosili (Mart. I, 66; II, 20); jiní zaopatřovali si ten či onen spis za příčinou potřeby ku svým studiím, často dosti draho si jej vypůjčujíce (Gellius XVIII, 5, 11 [Hertz]). Svědomití knihkupci snažili se ovšem získati prvopisy aneb správné starší rukopisy; k tomu snad vztahuje se místo Senekovo de benef. VII, 6: In omnibus istis, quae modo retuli, uterque eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat, et utrumque verum est: alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam emptor asserit, ac recte utriusque dicuntur esse.

Než nebyl to honorař v moderním smyslu slova, neb odměnu za taký rukopis obdržel každý jeho majitel a nejen od knihkupce, ale od každého, kdo chtěl opis si poříditi. Mimo to možno vyložiti místo Senekovo též v ten smysl, že Dorus skoupil zásoby starších vydání od knihkupců a sám je prodával; než ať tak či onak je vyložíme, není nikterak toho důkazem, že spisovatelé brali honorař od knihkupce. Seneka vykládá prostě, že Dorus knihy Ciceronovy skoupil, a že jako kůpec jest po právu jejich majitelem; i srovnati lze ve příčině té podobná místa Martialova. Uvádím pouze I, 29, 4, kde vybízí básník plagiatora Fidentina:

Si dici tua vis, en, eme, ne mea sint (scil. carmina).
II, 20: Carmina Paulus emit, recitat sua carmina Paulus.
Nam quod emas, possis iure vocare tuum.
VI, 12: Iurat capillos esse, quos emit, suos
Fabulla: numquid, Paule, peierat?

Okolnosti jiné nasvědčující tomu, že nebyl honorař vyplácen, uvádí Géraud na str. 194—200 spisu svrchu uvedeného poukazuje především k tomu, že nebylo zákona, který by chránil majetku literarního, a že by Juvenalis v VII satiře a Martialis jakož i jiní básníci zajisté nebyli opominuli stěžovati si na lakotu knihkupců; i dochází souhlasu Göllova na místě svrchu uvedeném a Friedländrova (Darstellungen aus der röm. Sitteng.[5] III, str. 381); proti honoraři vyslovili se i Bernhardy: Grundriss d. röm. Lit.[5] pozn. 46 a Marquardt: Röm. Privatalterth. II, str. 407.

Zvláště nesmíme zapomenouti, že ani auktor ani knihkupec nepožívali právní ochrany vzhledem literarního majetku; proto mohl poslati Cicero Hirtiova Antikatona k Attikovi žádaje ho, aby jej v jeho zájmu rozšířil (ad Att. XII, 40, 1; XII, 44, 1),

a ještě okolo 400 po Kr. prodávali knihkupci římští s hojným výdělkem spis Sulpicia Severa, jejž Paulinus z Aquitanie do Říma přinesl (Sulpicius Sev. dial. I, 16). Knihkupec hleděl, aby prvním nákladem co nejvíce vyzískal; neboť líbil-li se spis, nedali si jeho soudruzi ujíti příležitosti k výdělku; mimo to škodily jim velice soukromě pořízené opisy. Bylo-li jakési „collegium librariorum“, kde dálo se ujednání o nových knihách a vedla jakási kontrola, nevíme, a jest to pouhou domněnkou Birtovou (str. 359). Konečně nelze uváděti za analogii, že divadelní hry od pořadatelů neb herců byly kupovány, tak že, uvážíme-li všecky okolnosti objektivně ze stránky poměrů antických, zdá se v skutku, že údělem spisovatelů, nehledíme-li k odměně, již dostávali od velmožů a císařů římských, byla sláva, kdežto zisku dostalo se knihkupcům, jak trefně podotýká Horatius (Ars poet. v. 343 a násl.):

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando pariterque monendo.
Hic meret aera liber Sosiis; hic et mare transit
Et longum noto scriptori prorogat aevum.

O Lobkovickém rukopise Platonových dialogů a rukopisech s ním příbuzných.

Napsal Josef Král.

Jediný tento rukopis rozmluv Platonových, jejž v Čechách máme, oceněn jest sice již od několika vydavatelů, v nejnovější pak době poněkud důkladněji od Schanze (Über den Platocodex der Markusbibliothek in Venedig append. class. 4 Nr. 1, str. 62 a 100); nicméně, chystaje vydání textové některých rozmluv Platonových, domníval jsem se, že není naprosto nevýhodno prohlédnouti aspoň některé části tohoto rukopisu znova. Vedly mne k tomu tyto důvody: doufalť jsem jednak, že bližším ohledáním některých míst nabyti lze lepšího a spolehlivějšího úsudku o poměru jeho k rukopisům příbuzným, jednak nepokládal jsem za nemožné, že rukopis Lobkovický v částech těch, jichž čtení dosud neznáma byla, opsán jest z jiného pramene než v částech již srovnaných. Známo jest, že nejeden rukopis Platonův podává text nestejný a to často i v témž dialogu, ač psán jest rukou touž, poněvadž písař užíval různých předloh nestejné ceny. To aspoň zjištěno o rukopise Σ (Schanz n. m. u. str. 90); také rukopis Γ následuje ve Faidonu, jak se zdá, dvou pramenů, Benátského rukopisu t a Pařížského g (Schanz, Philol. 35 str. 662). Výsledek mého ohledání rukopisu Lobkovického arci nebyl valně příznivý

a nevedl v podstatě k výsledkům zcela novým. Ale přece neváhám tuto o něm šíře promluviti jednak proto, že v naší literatuře dosud nikde obšírněji o rukopise tomto pojednáno nebylo, jednak i proto, že některá mínění Schanzova o poměru rukopisu toho k jiným lze buď opraviti buď lépe odůvodniti.

Rukopis tento (nazýváme jej prostě L) popsán jest od Schneidera ve vydání Politeie (I, str. XV); srov. i Schanzovu praef. k Euthydemovi (vydání z r. 1872) str. VIII. Jest velikého formatu o 645 listech; jednotlivé stránky rozděleny jsou na dvě kolumny; v každé z nich jest 35 řádek. Obsahuje Albinův prologos, seznam (*πίναξ*) dialogů Platonových v něm se nalézajících; pak následují tyto dialogy: Euthyfron, Apologie, Kriton, Faidon, Kratylos, Theaitetos, Sofistes, Politikos, Parmenides, Filebos, Symposion, Faidros, Alkibiades I., Charmides, Protagoras, Gorgias, Menon, Hippias I. a II., Ion, Euthydemos, Lysis, Laches, Theages, Erastai, Hipparchos, Menexenos, Kleitofon, Politeia, Timaios, Timaios Lokros; tedy všecky dialogy prvních osmi tetralogií Thrasyllových mimo Alkibiada II. a Kritia a to v pořádku Thrasyllově, arci v tetralogii IV, V, VI, VII poněkud zmateném. Poslední tetralogie a dialogy, jež Thrasyllos pokládal za podvržené, scházejí. Celý rukopis psán jest touž rukou, písmem velmi úhledným a čitelným, od str. však 905. (od konce Menexena) poněkud rychleji a nepěkněji. O bedlivosti opisu svědčí, že v rukopise po sporu jest korrektur. Scholia, shodující se více méně se scholiemi jiných rukopisů, připisována velmi nestejně; v některých rozmluvách jest jich hojně, jinde po sporu. Zvlášť na počátku třetí knihy Politeie přestávají a vracejí se opětně až na konci Timaia Lokra. Rukopis opravován, ale celkem na málo místech, rukou, jak se zdá, jinou, jež hlavně měnila přízvuky a interpunkci; opravy ty znatelny jsou zrzavým nyní inkoustem, lišícím se značně od černého inkoustu písma původního. Na začátku Kritona nad několika slovy napsán rukou jinou interkalarní překlad latinský a to nad slovy *τί τηνικάδε ἀφῖξαι* (quid huc advenisti), nad slovem *δεσμωτηρίου* (carceris) a *συνήθης* (familiaris). Schneider soudí, že rukopis není mladší 14 století; dle písma mohl by, tuším, pocházeti i ze století 13. neb 12. — Rukopis ten, jakož známo, koupil pan Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic za 1000 kusů milánských dukátů.*)

Rukopisu tohoto užil Lindau k Timaiu; srovnal jej k jeho potřebám Dobrovský, jehož kollace dosud v knihovně Roudnické se nachází, jsouc přiložena k rukopisu. Celý jej srovnal Schneider (srv. praef. k vydání jeho Politeie na m. u.) r. 1823 a 1824. Kollace jeho není však, pokud vím, nikde uveřejněna celá. Mimo

*) Stručná zmínka o tomto rukopise jest také v pojednání o bibliothece Lobkovické od J. J. Dvořáka, uveřejněném v „Serapeu“ r. 1843, na str. 1 a násl.

čtení rukopisu toho obsažená ve vydání jeho Politeie známa jest jen kollace Symposia (ve vydání Rettigově) a Faidona (ve vydání Heindorfově). Také Backhuysen van der Brinck zabíral se rukopisem tím r. 1845. Sám srovnal jsem důkladněji Apologii a Kritona a nahlédl na některá význačná místa dialogů v prvé části jeho obsažených. Známe tedy rukopis ve třech různých částech a na základě této známosti jeho lze, tuším, o ceně i o postavení jeho mezi ostatními rukopisy Platonových rozmluv pronésti platný soud; nepochybuji, že by bližší prozkoumání ostatních částí nevedlo k lepším výsledkům, než k jakým dospěl Schanz na základě variant uvedených Schneiderem i já ohledáním dialogů jiných.*)

Schanz na místě uvedeném soudí, že rukopis Lobkovický opsán jest z Vídeňského 1., sám pak že byl předlohou Vatikanskému rukopisu r. V Apologii a Euthyfronu prý z r pošel opět Flor. g, v Apologii pak Vind. 6 (*Φ* Bekkerův). Že rukopisy *Φ*r 1 g tvoří jednu rodinu aspoň v Apologii, tvrdí právem i Wohlrab (praef. ke kom. vydání Apol. str. 36). Že pak k nim připočísti jest i L, vyplývá netoliko z kollací již uveřejněných, nýbrž i ze srovnání Apologie a Kritona, již jsem si pořídil sám. Majíť tyto rukopisy tato čtení společná, odchylující se většinou od čtení ostatních rukopisů prvé třídy aneb i ostatních všech.**)

Apol. 17 B (89, 14 Bekker) *οὗτοι μὲν οὖν*] *γοῦν* 1 L r *Φ* g jako rukopis D.

17 C (90, 10) *καὶ ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν* 1 L, nejspíš i r *Φ*, s druhou třídou rukopisů (totéž čtení mají na př. i B a Vind. 3); ostatní rukopisy prvé třídy přidávají po *ἀγορᾷ καί*.

17 D (90, 16) *ξυνεγιγνώσκετε*] *ξυνεπιγιγνώσκετε* 1 L r *Φ* g jako *Π*².

18 C (91, 17) *ἀκούσαντες*] *ἀκούοντες* 1 L r jako druhá třída rukopisů.

18 C (92, 1) *ἀλογώτατον*] *ἐστιν* přidávají 1 L r *Φ* g jako *Π*².

19 C (93, 11) *τὰ αὐτὰ ταῦτα*] *τὰ αὐτὰ* 1 L r *Φ* g.

22 C (100, 1) *ἐν ὀλίγῳ τοῦτο*] *τούτωι* 1 L r *Φ*.

22 D (100, 11) *οὐδὲν*] *μηδὲν* L r *Φ* g.

23 A (101, 14) *προσκεχρῆσθαι δὲ*] *καὶ* 1 L r *Φ* g.

23 D (102, 12) *Σωκράτης τίς ἐστι*] *ἔστι τις* L r *Φ* g.

24 E (105, 5) *πρῶτος* 1, ale od druhé ruky opraveno ve *πρῶτον*, L *πρῶτος* s var. *πρῶτον*, tak i r.

---

*) Sluší tuto vzpomenouti s díkem nevšední laskavosti p. archiváře Roudnického Dvořáka, jenž prohlédnutí rukopisu toho učinil možným, a přátelské ochoty koll. Vladimíra Koblisky, jenž dodatečně na tři místa se podíval.

**) Rukopisy označovány po způsobě Bekkerově a Stallbaumově. Co v následujícím výčtu stojí před závorkou, pokládá se za čtení správné. *Π*¹ *Π*² a p. značí prvou neb druhou ruku dotyčných rukopisů.

25 A (105, 19) *οὕτω σοι*] *οὕτως σοι* L r g jako Ξ, rukopis druhé třídy.

25 C (106, 10) *σαυτοῦ*] *ἑαυτοῦ* 1 L r g.

25 C (106, 15) *ἑαυτῶν*] *αὐτῶν* 1 L r *Φ*.

26 B (107, 19) *δῆλον ἤδη ἐστίν*] *ἤδη δῆλόν ἐστιν* 1 L r *Φ*.

26 C (108, 11) *οὕςπερ γε*] *γε οὕσπερ* 1 L r *Φ* g.

26 E (109, 12) *τὴν γραφὴν ταύτην*] *ταύτην* vynechávají 1 L r *Φ* g.

27 A (110, 1) *μέμνησθέ μοι*] *μεμνῆσθαί μοι* 1 L r *Φ* g; *μεμνῆσθαι* má i T^1.

28 D (113, 11) *βέλτιστον*] *βέλτιον* L r *Φ* g jako S.

30 A (116, 7) *καὶ ξένῳ καὶ ἀστῷ*] *καὶ ἀστῷ καὶ ξένῳ* 1 L r *Φ* g.

30 B (116, 18) *ταῦτ' ἂν*] *ταῦτα* 1 L r *Φ* g jako B a jiné rukopisy druhé třídy.

30 D (117, 18) *ὥς τις*] *ὅςτις* 1 L r *Φ*.

30 D (117, 19) *μή τι*] *μὴ* 1 L r *Φ* g jako Ξ.

τε

ἐξαμάρτητε] *ἐξαμαρτήσῃ τις* 1 L *Φ* g; *ἐξαμαρτήσῃ τις* r, jenž pominul tedy varianty.

31 C (119, 4) *παρασχόμενοι*] *παρεχόμενοι* 1 L r *Φ* jako Z, rukopis druhé třídy.

32 A (120, 13) *ἅμα καὶ ἀπολοίμην*] *ἀλλὰ καὶ ἅμ' ἂν ἀπολοίμην* L r *Φ* g jako D a $Π^2$.

33 D (123, 21) *ἐνταυθοῖ* vynechávají L r *Φ* g.

33 E (124, 4) *οὗτοι* vynechávají L r *Φ* g.

34 D (126, 2) *τί δὴ*] *δὴ* vynechávají 1 L r *Φ* g.

Krit. 48 C (155, 3) *τελοῦντες*] *πράττοντες* 1 L *Φ*, ale na kraji var. *τελοῦντες*.

Z míst těch vysvítá nade vši pochybnost úzká příbuznost rukopisu Lobkovického s rukopisy jmenovanými. V několika případech ve výčtu svrchu uvedeném jeden nebo druhý rukopis schází, ne snad proto, že by najisto měl čtení jiné, nýbrž proto, že čtení jeho zřejmě se neoznačuje a při nespolehlivosti apparatu i Bekkerova i Stallbaumova těžko pronášeti jistý soud na základě jejich mlčení. Pravděpodobno jest, že ani na většině těchto míst rukopisy se asi nerozcházejí. Zároveň zřejmo, že jakkoliv náležejí vesměs k prvé třídě Platonových rukopisů, stojí uprostřed mezi nejlepšími rukopisy prvé třídy (𝔄 𝔗 *Π* a j.) a rukopisy třídy druhé, ježto souhlasí na některých místech s rukopisy třídy druhé anebo s druhou rukou nejlepších rukopisů (na př. s $Π^2$).

Nejlepší z nich jest Vind. 1., ostatní L r *Φ* g odchylují se na více místech od dobrého textu než Vind. 1.

Srov. mimo místa ze Symposia, Politeie a Timaia uvedená Schanzem (n. m. u. str. 100) tato:

Apol. 18 A (90, 18) *καὶ δὴ καὶ νῦν* 1 L, *νῦν* om. r *Φ* g.

18 D (92, 7) ἐλέγξαι L, ἐξελέγξαι r g.
19 D (94, 5) ἐκ τούτων 1 Φ L, ἐκ τούτου r.
21 A (97, 4) θορυβεῖτε 1 L, θορυβῆτε r.
22 E (101, 3) λυσιτελοῖ 1, λυσιτελεῖ L r jako Π².
23 A (101, 11) ἐν τῷ χρησμῷ τούτῳ L; om. τούτῳ r Φ g (patrně přehlédnutím; následuje po τούτῳ — τοῦτο).
25 A (105, 12) τί δὲ L, δαί r g Φ.
25 A (105, 13) ὦ μέλιτε L (μὴ), ὦ βέλτιστε r (μὴ); ὦ βέλτιστε g.
25 C (106, 9) ἀποφαίνεις σαφῶς 1 Φ; ἀποφαίνῃ σαφῶς L, ἀποφαίνῃς σαφῶς r.
26 E (109, 7) νομίζω 1, νομίζων L r g jako D a marg. S; čísti jest νομίζειν; 𝔄 má touž chybu co 1.
28 B (112, 14) σμικρὸν L, μικρὸν r g.
29 A (114, 2) λίποιμι 1 L, λείποιμι r.
29 D (115, 13) παύσωμαι 1, παύσομαι L r.
29 E (115, 19) ὡς πλεῖστα] ὡς om. L r g Φ.
30 A (116, 7) ὅσῳ μου 1, μοι L r.
31 A (118, 13) ῥᾳδίως ἂν ἀποκτείναιτε] ἀποκτείνετε 1 (novořeckým čtením), ἀποκτείνητε L r.
32 A (120, 11) δή μου 1 L Φ g, δή μοι r.
37 C (131, 9) τιμήσαιτε] τιμήσετε L, τιμήσητε Φ r.
38 C (133, 8) δή L, om. r Φ g.
34 C (125, 5) ἀμναμνησθεὶς ἑαυτοῦ L; om. r Φ g.
37 B (130, 20) τιμήσεσθαι L; τιμήσας Φ r g.

Patrno, že L jest nejbližší Víd. 1; Φ r g pak horší než L, podávajíce text zkaženější. Z těchto tří zdá se mi býti nejlepší Φ, následuje v Apologii na dvou místech Víd. 1; srov. 19 D (94, 5) a 25 C (106, 9), nejhorší g jsa ještě zkaženější než r (srov. 25 A [105, 13]). Co do porušenosti jest tedy pořadí těchto rukopisů .toto: 1 L Φ r g. Rukopisy ty, majíce mnoho společného, pošly patrně z téhož archetypu, jen že dle řady právě naznačené od něho se uchýlily; nejméně 1, nejvíce g. Z toho můžeme souditi, že mezi archetypem této skupiny rukopisů a Víd. 1. leží méně členů, než mezi archetypem a každým z rukopisů následujících t. j. že rukopisy stojící na začátku řady jsou přímější opisy jeho než rukopisy zadnější. Schanz tvrdí, že descendence rukopisů jest tato: L že opsán přímo z Víd. 1., r z L, Φ a g aspoň v Apologii z r. Pro tvrzení své, že Lobkovický rukopis opsán jest z Vídeňského prvého uvádí Schanz (n. m. u. str. 62) dva důvody: Pol. 1, 331 A γηροτρόφος 1 (ον), γηροτρόφον L, 328 A ἔσται πρὸς ἡμέραν] (σ) πρὸς ἡμέραν ἔσται oba rukopisy, ale v 1 se znameními transposice, jichž si písař rukopisu L prý nevšiml. Důvody tyto nepostačily by ani k dokázání příbuznosti, neřku-li vzájemné závislosti obou kodiků. Nechceme-li souditi ukvapeně, můžeme na základě čtení svrchu uvedených jen tvrditi, že L jest nejbližší

příbuzný Vídeňského 1.; možno, že jest i opsán z něho, ale důkazů podstatných Schanz nepodal.

Ale toto tvrzení Schanzovo jím nedosti dokázané nabývá veliké pravděpodobnosti, ne-li jistoty, srovnáme-li tato tři místa obou rukopisů: Lach. 194 A, Euthyd. 295 B a 295 C. V Lach. 194 A (283, 9 Bekker) tvoří slovo ἀνδρία v rukopise Vídeňském 1. počátek řádky a jest celé vybledlé (Schanz na m. u. str. 61). Schází však docela v L i v r, patrně proto, že je písař přečísti nemohl. V Euthydemu jest fol. 464 rukopisu Vídeňského po délce uříznuto, čímž z počátku jedna, později i dvě písmena na počátku neb na konci řádků za své vzala. V Euth. p. 295 B (439, 16) ve slovech οὐκ αἰσχύνει, ἔφη, ὦ Σώκρατες z ἔφη ve Vind. 1. zbylo pouze ἐ. Písař rukopisu L doplnil slovo to neúplné špatně v ἐμέ, kteréž čtení má i r; p. 295 C (440, 2) ve Vídeňském rukopise za ἐξαρκεῖ σοι jest jen ἐξαρκεῖ σ; v L i v r jest ἐξαρκεῖς. — V Apologii p. 24
ov
E (105, 5) má Vind. 1. čtení πρῶτος, ale druhou rukou opravené v πρῶτον. L i r mají obojí čtení πρῶτος první rukou napsáno patrně již dle předlohy.

Pro kritiku tedy arci rukopis Lobkovický nemá žádné ceny, ježto lepší a spolehlivější opis jeho archetypu máme v rukopise Vídeňském 1., jeho předloze.

I druhé tvrzení své, že Vat. r jest opisem rukopisu Lobkovického, Schanz sám opřel důvody chabými (na m. u. str. 100), jež dokazují také pouze blízkou příbuznost obou rukopisů. Jediný důvod zasluhuje povšimnutí. V Pol. 7, 540 C ve slovech παγκάλους, ἔφη, τοὺς ἄρχοντας, ὦ Σώκρατες, ὥσπερ ἀνδριαντοποιὸς ἀπείργασαι má za slova ἀνδριαντοποιὸς A D K q a Flor. β' ὡς περιττοποιός, L (a Θ) mezeru, ježto písař slovo nesrozumitelné raději vynechal.

V r čteme na místo mezery slova ἀνδριάντας οἶμαι, jež prý písař rukopisu r vzal z poznámky marginalní rukopisu Lobkovického, chtěje jimi doplniti nedostatek smyslu Poznámka ta zní: τὸ λεῖπον ἀνδριάντας οἶμαι εἶναι ἐθέλει. Ale důvod ten oslabí se, povážíme-li, že i rukopis Ξ, jenž v té části prý pochází z Flor. c (Schanz na m. u. str. 97 a násl.), má čtení ἀνδριάντας τοποιὸς, které vzniklo asi týmž omylem. A nemohla táž poznámka býti i v jiném rukopise příbuzném s L, ale nyní ztraceném? Naproti tomu lze uvésti řadu míst z Apologie, která svědčí zřejmě proti Schanzovi. Vat. r poskytuje na nich zkaženějšího textu než L, ale v také způsobě, že pokažení z povahy rukopisu L nevyložíme. Srov.

17 A (89, 2) ἐγὼ δ' οὖν L, ἐγώ r^1, ἐγώγ' r^2 (tu mohl ovšem r^2 pravé čtení vymazati a nahraditi jiným).

18 D (92, 7) ἐλέγξαι L, ἐξελέγξαι r, ač v L psáno slovo to zcela jasné.

19 D (94, 5) *ἐκ τούτων* L (zcela jasně), *ἐκ τούτου* r.

21 A (96, 20) *ἑταῖρός τε*] *ἑταῖρος* (bez *τε*) L, *ἑταῖρός τε* r, jako většina jiných rukopisů. Patrně *τε* našel písař rukopisu r v předloze, ale předlohou tou nemohl býti L.

21 A (97, 4) *θορυβεῖτε* L, *θορυβῆτε* r.

25 A (105, 12) *δέ* L, *δαί* r.

25 A (105, 13) *μέλιτε* L, *βέλτιστε* r.

29 A (114, 2) *λίποιμι* L, *λείποιμι* r.

32 A (120, 11) *δή μου* L, *μοι* r.

37 C (131, 9) *τιμήσετε* L, *τιμήσητε* r.

37 B (130, 20) *τιμήσεσθαι* L zcela jasně, *τιμήσας* r. Proč r psal *τιμήσας*, ač v rukopise L psáno zcela jasně *τιμήσεσθαι*, jest nepochopitelno, leda by se byl spletl blízkým *δείσας*. Ale myslím spíše, že příklad tento, jako příklad p. 21 A, dosvědčuje, že r pochází z nějakého jiného rukopisu opsaného z rukopisu Lobkovického a dle jiného rukopisu opraveného (jak svědčí přidané *τε* za *ἑταῖρος* v p. 21 A, které L nemá), jejž však neznáme. Že totiž r jest závislý na rukopise Lobkovickém, o tom svědčí místa z Lacheta a Euthydema výše uvedená, která obsahují chyby písařem rukopisu Lobkovického způsobené a od písaře Vat. r přejaté. Ale přímým opisem z L není Vat. r. Neboť chyba *τιμήσας* mohla povstati jen nečitelným psaním infinitivu *τιμήσεσθαι* a špatným doplněním koncovky od písaře; z Lobkovického rukopisu však chyby té nevyložíme.

O ceně rukopisu r pro kritiku platí z týchž důvodů totéž, co o ceně rukopisu Lobkovického. Všecky tři rukopisy (1 L r) pošly ze společného archetypu, ale ne přímým opisem, nýbrž skrze členy nám nyní ztracené.

Ovšem kolik členů mezi L a r předpokládati jest, těžko jest určiti.

Rukopis g horší jest než r a úzce s ním spojen; máť chyby, jež jen rukopisu r jsou vlastní (srov. srovnání míst výše uvedené, hlavně p. 18 D), a nad to ještě chyby jiné (srov. p. 25 A). Ale i tu nelze souditi na určito, že jest přímým opisem rukopisu r; svědčí proti tomu na př. p. 32 A (120, 11), kde r má *δή μοι*, g však *δή μου* jako 1 L *Φ*. Spíše jest pravdě podobno, že g jest jiným a to horším opisem též předlohy, z které pošel i r.

Podobně tuším souditi jest, aspoň co se týče Apologie, i o rukopisu *Φ*. Pro kritiku, nehledíme-li k rukopisu *Φ*, jenž snad v některých dialozích následuje jiných pramenů, z celé té skupiny postačí pouze Vind. 1., jakožto nejvěrnější opis archetypu; co L r g a v Apologii *Φ* jiného mají, jsou chyby písařovy, kteréž v kritickém apparatu uváděti bylo by marnou obtíží. Lepšího čtení neposkytují, pokud vím, samy nikde; čtení lepší, známá nám i z rukopisů jiných, kterých sem tam poskytují (míst těch jest velmi po sporu), povstala as tím, že písař opsal korrektury

své předlohy nám ztracené, jež učiněny byly dle rukopisů jiných. Tak na př. v 17 A za *χρῆν* má správné *χρὴ* *Φ* i r (tak jako *Δ* C 5 $\mathfrak{A}^{cor}$ B^{cor}), p. 21 A *Φ* vynechává slova podezřelá *ἑταῖρός τε* buď omylem, buď dle jiných rukopisů (nemá jich na př. Vind. 3^{1}); p. 33 E L *Φ* r mají správný tvar *θεοζοτίδου* místo *θεοζωτίδου*, což má $\mathfrak{A}$ i 1. Tu těžko rozhodnouti, je-li to úmyslná oprava, či náhodné zlepšení chybou písaře.

Podoby některé básní Kollárových s Petrarkou a Dantem.

Napsal Dr. Em. Kovář.

Podoby tyto jsou dílem známy. Kollár zevnější formou a milostnými znělkami v prvních třech zpěvích Slávy Dcery, kde velebí Mínu, lká jsa od ní vzdálen a běduje konečně nad její smrtí, shoduje se s Petrarkou, s nímž i Mílka má společného; v Danteovi opět nalezl vzor, když ve dvou posledních zpěvích popisoval nebe, očistec a peklo. Velmi důležitá shoda mezi těmito dvěma básníky jest ta, že Dante v pekle a očistci dává trpícím duším snášeti muka, jež odpovídají proviněním, a že totéž činí Kollár, který to i zřejmě praví slovy:

„Tak svou platnost onen zákon mívá
i zde při té zběři zločinné;
čím kdo hřeší, tím i trestán bývá.“

(Slávy Dcera V. zpěv, 54. znělka).

I rozdíly, jimiž se oba tito básníci liší, jsou známy, z nichž nejdůležitější jest ten, že Dante má jen jedno nebe všem národům společné, jeden očistec, jedno peklo, Kollár pak pro každý národ zvláštní tři říše zemřelých rozeznává, ze kterých slovanské jako nejpřednější popisuje.

Ale i v jednotlivostech shoduje se často Kollár se jmenovanými básníky italskými.

Danteova porovnání:

„Come d' autunno si levan le foglie
l'una appresso dell' altra; infinche il ramo
rende alla terra tute le sue spoglie,
similemente il mal seme d' Adamo,
gittansi di quel lito ad una ad una.“

(Inferno, Canto III. 112—117.)

užil Kollár, aby naznačil množství duší, jež se do nebe slovanského ubírá:

„proto, jako ze stromův když v lese
listí na zem padá v jeseni,
duchů slavských množství sem se nese.“
(Slávy Dcera IV. 3.)

Jako Dante jest povzbuzován Cacciaguidou:

„Tutta tua vision fa manifesta!“
(Paradiso, Canto XVII. 128.)

tak i Sláva povzbuzuje Mínu:

„A co uzříš, přátelům svým maluj“.
(Slávy Dcera IV. 6.)

Kollárova místa, jako jsou:

„Ústa hlučným hlasem zpívají:
Hallelujah, svatý, svatý, svatý“
(Slávy Dcera IV. 8.)

anebo

„Jedny „Sláva na výsostech“ pějí,
z jiných úst zas slova velebné
„Gospodine pomiluj ny“ znějí
(Slávy Dcera IV. 9.)

připomínají nám stejná místa v Danteovi, jako na příklad jsou:

„Salve Regina in sul verde e in su' fiori
quivi seder cantando anime vidi“
(Purgatorio C. VII. v. 82—83.)

nebo „Gloria in excelsis, tutti, Deo
dicean . . . . .
(Purgat. C. XX. v. 136.)

aneb „Summae Deus clementiae, nel seno
al grande ardore allore udi' cantando“
(Purgat. C. XXV. v. 121.)

a jiných ještě více.

Peklo Kollárovo opevněno jest; podobně u Dantea má hradby pevné město Dite, od kteréhož počíná se peklo hluboké (l'inferno basso). Nad vchodem do pekla mají oba básníci nápisy mysteriosní, a známé jest Danteovo „Per me si va nella città dollente . . .“ (Infer. C. III. v. 1—9.), jako Kollárův nápis počínající slovy:

„Tuto Hanba s nášlapníky svými
otroky a sluhy trůnuje,
tu pláč, bolest, hrůza věkuje . . .“
(Slávy Dcera V. 25.)

Muka v pekle jsou rozličného druhu. V jedné znělce vypravuje Kollár, jak Mína nalezla mnoho rostlin mrzkých, a praví pak:

„Nevědoucí zmačkám patou mnohé,
než aj, cedíce krev křičely:
Ouveh, ouveh, ach my přeubohé“

(Slávy Dcera V. 93.)

a v následující znělce mluví ještě o nich pravě:

„Na těch travách nečisté a vilné
šelmy pásly se a hovada...“

(Slávy Dcera V. 94.)

Tyto dvě znělky upomínají nás na XIII. zpěv Danteova pekla, z něhož vyjímám následující verše:

„Non frondi verdi, ma di color fosco,
non rami schietti, ma nodosi e involti,
non pomi v'eran, ma stecchi con tosco“

(verš 4—7.)

„Allor porsi la mano un poco avante
e colsi un ramuscel da un gran pruno:
e il tronco suo gridò: Perchè mi schiante?
Da che fatto fui poi disangue bruno,
ricominciò a gridar: Perchè mi scerpi?“

(v. 31—35.)

„Arpie pascendo poi delle sue foglie
fanno dolore ed al dolor finestra“

(v. 101—102.).

Ještě častěji než pěvce Božské Komedie připomínají nám mnohá místa ve Slávy Dceři Petrarku. Oba básníci shodují se v úsudku, že pravá láska se slovy nejeví, i praví Kollár:

„Jen ta jiným vítězství své hlásá,
jejíž matka bývá fiflenství,
vášeň aneb podzimková krása“ —

připomenuv již dříve:

„tu má pravá láska povahu,
nechlubí se, když dvě duše zajme.“

(Slávy Dcera I. 32.)

Podobně pěje Petrarka:

„E veggi' or ben che caritate accesa
lega la lingua altrui, gli spirti invola.
Chi può dir, com'egli arde, è'n picciol foco.“

(In vita di Laura 118.)

Oba shodují se i v tom, že kdyby chtěli lásku svou hlásati, nedostačují k tomu. Dokladem jest nám místo Kollárovo:

„K peánům si křídel žádala
tužba, ústa hasly začat chtíce:
Plností se vnitřek puknout míní,

ano citům cestu mezera
ode srdce ke rtům příkrou činí."
„Jeden předmět hodný Homéra
srdce vzývá, slovo, tuším, stíní —"

(Slávy Dcera I. 42.)

a Petrarkovo:

„L'ingegno che sua forza estima
nell' operazion tutto s'agghiaccia.
Più volte già per dir le labra apersi,
poi rimase la voce in mezzo 'l petto.
Ma qual suon poria mai salir tant' alto?
Più volte incomminciai di scriver versi,
ma la penna e la mano e l'intelletto
rimaser vinti nel primier assalto."

(In vita di Laura 16.)

Milenky obou básníků vynikají tak, že Mína jest mezi děvami to, co je slunce jitru spanilému, a Laura jest „tra le donne un Sole." Básníci všech věků opěvovali by je, kdyby je viděli. V tom smyslu pěje Petrarka:

„Se Virgilio ed Omero avessin visto
quel sole, il qual veggi' io congli occhi miei,
tutte lor forze in dar fama a costei
avrian posto e l'un stil con l'altro misto.
Di che sarebbe Enea turbato e tristo,
Achille, Ulysse e gli altri semidei
e quel che resse anni cinquanta sei
sì bene il mondo e quel ch'ancise Egisto."

(In vita di Laura 134.)

Podobně pěje náš Kollár:

„By se Homér a ten, jehož Muzy
řecké mláďky pěly, navrátil,
i ten, který barvy potratil
při Kampaspě, Apelles a druzi;
onen básníř, který zpěvem hrůzy,
jimiž Dido mřela, ošatil,
až tam k tomu, jehož zachvátil
pohled Laury a hnal do Vokluzy;
i náš Záboj a ten, který hýbal
varytem svým hrady královské,
neb kde koho Apol ještě líbal:
Všickni by se spolek učiníce
dílo toto bohů mistrovské
slavit jali jiných nechajíce."

(Slávy Dcera I. 93.)

Oběma básníkům činí Mílek nástrahy krásou jejich milenek, i stěžuje si Petrarka:

„Non pur quell' una bella ignuda mano
che con grave mio danno si riveste
ma l' altra e le duo braccia accorte e preste
son a stringer il cor timido e piano.
Lacci Amor mille e nessun tende in vano
fra quelle vaghe nove forme oneste,
ch' adornan sì l' alt' abito celeste
ch' aggiunger nol può stil nè 'ngegno umano.
Gli occhi sereni e le stellanti ciglia,
la bella bocca angelica, di perle
piena e di rose e di dolci parole
che fanno altrui tremar di maraviglia
e la fronte e le chiomè ch'a vederle
di state a mezzo dì vincono il sole."

(In vita di Laura 148.)

Podobně stěžuje si Kollár:

„Nejen ona růžokvětná líčka,
rtové k políbení spiknutí,
i vaz pyšný, hrdlo labutí,
šťastná zlatých vlásků po něm hříčka,
čelo slunné, klidný oblouk víčka,
očí přísných vábné kynutí,
lkavý ousměch, tajná vzdychnutí,
i slov němá sladkých polovička:
vše mé srdce k bojům bádá chybným,
tisíc zloboh Mílek spojuje
nástrah klamem navnazených slibným."

(Slávy Dcera I. 84.)

Dívky přísné jsou ku svým opěvovatelům.

„mi vedete straziare a mille morti.
nè lagrima però discese ancora
de be' vostr' occhi ma disdegno ed ira"

(In vita di Laura 29.)

volá Petrarka k Lauře, a Kollár naříká:

„Darmo hledám hnouti slzičkou"

(Slávy Dcera I. 54.)

Velmi podobná jsou si místa:

„Tak teď prostě a tak jemně stojí,
ach, tak krotce a tak vznešeně,
plná ohně a tak studeně,
smělá je a tak se předce bojí.
Tak mře žalem, tak se k smíchu strojí,
jasným okem tak zří zmateně,
tak chce mnoho, touží skroušeně,
tak nic nechce při vší tužbě svojí."

(Slávy Dcera I. 119.)

a Petrarkovo:

„Qui tutta umile e qui la vidi altera:
or aspra, or piana, or dispietata, or pia,
or vestirsi onestate, or leggiadria
or mansueta, or disdegnosa e fera.
Qui cantò dolcemente e qui s'assise,
qui si rivolse e qui ratenne il passe,
qui co' begli occhi mi trafisse il core,
qui disse una parola e qui sorrise."
(In vita di Laura 76.)

Oba podobají se často plavcům za děsné bouře plujícím,

„Passa la nave mia colma d'obblio
per aspro mare a mezza notte il verno
infra Scilla e Cariddi . . . ."
(In vita di Laura 137.)

praví Petrarka, a Kollár:

„Brzo skryla den můj bouře šedá,
na půl cestě stojím bez dechu,
jako plavec kolem pelechu
Charybdy a kruté Scylly bředa."
(Slávy dcera II. 3.)

Kollár vydal se na cestu po slovanských krajinách ve průvodu Mílkově, jejž popisuje jako hošíka s toulečkem a střelkami, kučeravého, jemuž

„Krásnopérá obou na lopatkách
třepetaly sem tam křídélka"
a jenž jest tak mocný, že čeho
„tkla se luku jeho výstřelka,
padlo síle hned neb čárům jeho."
(Slávy Dcera II. 10.)

Podobný popis Mílka máme z péra Petrarkova:

„con arco in mano e con saette a fianchi,
contra le qua' non val elme nè scudo,
sopra gli omeri avea sol due grand' ali
di color mille e tutto altro ignudo
(Trionfo d' Amore Cap. I.)

V žalu nejímá je ani krása jara a Petrarka vzdychá:

„primavera per me pur non è mai."
(In vita di Laura 8.)

i Kollár:

„jen mne nejmou jara ani léta."
(Slávy Dcera II. 27.)

Žel jejich nic nezhojí, tak hlásá Kollár ve znělce:

„Ani oudol Tater téchto tichá
Kolem hradbou chlumů věnčená,
chlumů, jejichž hlava zelená
v oblaků se a hvězd cesty míchá;
ani Pison, jehož v Eufrat spíchá
voda ze žil zlatých prýštěná,
ani šťáva v léčné vařená
dílně, kde sám Vulkán oheň dmýchá:
nic mne před mou nemůž skrýti strastí.
nic mým nedá prsům ochlady,
není v světě pro mé rány mastí."

(Slávy Dcera III. 10.)

Podobnou znělku má již Petrarka:

Nè per sereno ciel ir vaghe stelle,
nè per tranquillo mar legni spalmati,
nè per campagne gavalieri armati,
nè per bei boschi allegre fere e snelle,
nè d' aspettato frosche novelle,
nè dir d' amore in stili alti ed ornati,
nè tra chiare fontare e verdi prati,
dolce cantare oneste donne e belle,
nè altro serà mai ch' al cor m'aggiunga."

(In morte di Laura 44).

Hořké slze jsou často jedinou potěchou obou nešťastných básníků, když odloučeni jsou od milenek svých; žert i rozkoš se jim protiví a závistivě hledí k onomu kraji, jenž hostí jejich blaho.

„Lagrimar sempre è 'l mio sommo diletto,
il rider doglia, il cibo assenzio e tosco
la notte afanno . . . ."

pěje Petrarka a končí povzdechem:

„Verdi rive, fiorite ombrose piagge,
voi possedete ed io piango il mio bene!"

(In vita di Laura 171.)

Podobně zpívá Kollár:

„Jenom pláč mi bol můj hojí strastný,
téchou přátel roste břemeno,
sen mne nezná, jídlo sobě hnusím.
O ty kraji! o ty břehu šťastný!
Vám to v blízku míti souzeno,
co já v dáli oplakávat musím."

(Slávy Dcera III. 36.)

Kollár často v zoufalství bloudí po lesích a běduje:

„Já jsem snad, jen abych úpěl stvořen"

Slávy Dcera III. 47.)

a podobně činil Petrarka volaje:

„di lagrime vivo a pianger nato“
(In vita di Laura 86.)

V blouznění svém mají oba básníci krásné jitro za milenku svou; i pěje Kollár:

„Jak se jitro oknem tímto vkrádá
bleskem hry snů ranních pokaze,
tys o milý, krásný obraze,
prvý předmět, jenž mi v oči padá!
tu hned starou srdce tužbou strádá,
v oné opět vězím povaze,
kde svár, pokoj, slast a nesnáze
v dobu jednu srdce jedno bádá:
Ona tě to! vzdychám šeptem lkavým“
(Slávy Dcera III. 50.)

a podobně Petrarka:

Quand io veggio dal ciel scender l' Aurora
con la fronte di rose e co' crin d'oro
amor m' assale; ond' io mi discoloro
e dico sospirando: ivi è Laura ora.“
(In morte di Laura 23.)

Oba se těší, že čas bol jejich jednou snad přece utiší; tak Kollár:

„Snad čas i mé strasti léky chystá,
snad se i mně někdy zlatolistá
palma časem někdy zotaví“
(Slávy dcera III. 84.)

a Petrarka:

„Non fia ch'almen non giunga al mio dolore
alcun soccorso di tardi sospiri“
(In vita di Laura 9.)

Nicméně láska jejich bude trvati věčně, neboť slibuje Petrarka:

„Ponmi ove 'l Sol occide i fieri e l'erba,
o dove vince lui 'l ghiaccio e la neve,
ponmi ov' è 'l caro suo temprato e leve,
ed ov'è chi cel rende o chi cel serba;
ponm' in umil fortuna od in superba,
al dolce aere sereno, al fosco e grave,
ponmi alla notte, al dì lungo ed al breve,
alla matura etate od all' acerba;
ponm' in cielo, od in terra, od in abisso,
in alto poggio, in valle ima e pallustre,
libero spirto od a' suoi membri afisso,
ponmi con fama oscura o con illustre:

Sarò, qual fui! vivrò com'io son visso
continuando il mio sospir trilustre."
(In vita di Laura 95.)

Týmž způsobem slibuje Kollár:

„Tam, kde Zemla v tísni ledu stoná,
kde sup těká z lesa do lesa,
tam, kde smutný žehy donesa
Chamsin hlce lidi, květy, slona;
kde býk hvězdný a štír cestu koná,
tam, kde chaos končí nebesa,
kde drak černý točí kolesa,
na něž rozpjal kosti Ixiona;
nikomu mil, od sta jiných bažen,
v chudobě, či kmentem lesknoucí,
k trůnu neb co otrok k jarmu tažen:
Tentýž budu! vlastním jedem hyna,
v ohni chladný, v mrazu horoucí,
cítě, mysle, mluvě nic než Mína."
(Slávy dcera III. 79.)

Vybraná zde parallelní místa ukazují shodu tak nápadnou, že souditi musíme, že Kollár měl hojné reminiscence a že oba básníky italské, Dantea i Petrarku, důkladně pročetl. Na Petrarku upomíná nás i periodická forma mnohých znělek, kde z pravidla tři neb pouze jeden poslední verš závětím, vše ostatní předvětím bývá; Petrarka mívá z pravidla jen poslední verš závětím. Tu pak můžeme se i k víře nakloniti, že též jiná, méně podobná místa jsou takovými reminiscencemi, na př.:

„zvítězivši v přemožení samém"
(Slávy dcera II. 111.)

a „vinta vince con sua beninanza"
(Dante: Paradiso, XX. 99.)

„tělo jinde, jinde bydlí duše"
(Slávy Dcera III. 86.)

a Petrarkovo:

Tallor m'assale in mezzo a' tristi pianti
un dubbio, come posson queste membra
dallo spirito lor viver lontane"
(In vita di Laura 11.)

a jiných více.

Jazykozpyt a pravěk národů indoevropských.

Náčrtek podlé O. Schradera napsal Dr. Em. Kovář.

Otto Schrader ve spise „Sprachvergleichung und Urgeschichte“ (1883) probrav dosavádní práce a výsledky dosavádního zkoumání v linguistické palaeontologii stopuje názvy kovů a pověsti staré i báje jich se týkající, čímž přichází k zajímavým výsledkům; na příklad ukazuje, že nejstarší pomůcky kovářské byly z kamene, což vysvítá z příbuznosti názvů kamene a těchto pomůcek v našich jazycích, jako řec. ἄκμων kovadlina, κάμινος kamna proti sansk. açmanta kamna, açman kamen, kladivo, kovadlina a stbul. kamenь. Hlavně však výsledky své shrnul ve čtvrtém oddíle spisu, kde líčí kulturní stav předků našich národů v době předhistorické sebrav veškera jistá data o té věci. Podáme obraz jím vylíčený.

Národové slovanští, germanští, romanští, Řekové, Armeni, Eranci a Indové jsou jednoho kmene, povstali totiž z národa jediného, z národa, jenž žil za dob, z nichž nezachovalo se nižádných od něho památek. Jaké byly dějiny jeho, jaký vývoj, nevíme a jen s tíží dovedeme poznati některé stránky jeho jazyka z doby krátce před tím, než rozdělil se ve více národů. Jak se národ ten nazýval, nevíme i nazýváme jazyky, jež z něho povstaly, z pravidla indoevropskými.

Doba, kdy žil, jest ovšem dávno minulá, leč tenkráte měl již jistý stupeň vzdělanosti, jak souditi lze z dat, jež poskytuje nám jazykozpyt.

Národ ten, dříve ještě než z něho se vyvinulo nynější množství národů indoevropských, překročil již onen stupeň kultury, v němž žijí nyní obyvatelé amerických prairií neb australských lesů. Jej zajímal hlavně chov dobytka a stádo bylo bohatstvím jeho, což vysvítá ze souvislosti slov, znamenajících dobytek a peníze: lat. pecus dobytek, pecunia jmění, peníze, got. faihu a anglosas. feoh dobytek, jmění, peníze; bylo cílem jeho boje (srov. sansk. gavišti znamená snažení po kravách — zápas).

Již tenkráte kvetl chov dobytka, jak patrno z toho, že názvy jeho jsou v různých jazycích indoevropských téhož původu, tak sansk. paçu, zend. pasu, lat. pecus, stprus. peku, got. faihu, stněm. fihu, což vše souvisí s kořenem paç, jehož význam je chytiti, upevniti. Rozeznávali tedy dávní předkové naši zvířata domácí od volných divokých. Chov dobytka a pastevství bylo hlavním zaměstnáním a sami majetníci asi pásli svá stáda; bylo to tedy i zaměstnání čestné, čímž vysvětlíme si, že v sansk. gopā, značící pastýře krav, dosáhlo významu krále. O téže věci nás poučuje ještě Homer svým ποιμὴν λαῶν.

Z domácích zvířat znali krávu, ovci a kozu, jak vysvítá ze společných názvů, jednak i z nejstarších zpráv, kde všude se tato tři zvířata jako domácí připomínají. K nim druží se věrný průvodčí a bdělý hlídač stád pes. Koně znali sice, ale nebyl pradávným našim předkům ještě zvířetem domácím, ježto významy pro užívání koně rozdílny jsou v jazycích indoevropských a užívání samo tedy pozdějšího data, což se i ve staré literatuře dosvědčuje. Osla poznali teprve později jednotliví národové indoevropští, nejspíše od Semitů. Ještě později poznali mezka, kočku a drůbež.

Jak ze společných názvů řec. ὗς, stněm. sû, zend. hû, stbul. svi-nija, sansk. sû-kara vysvítá, znám byl vepř již v dobách nejstarších, leč ochocení jeho jest nejspíše z doby pozdější a společno národům indoevropským v Evropě žijícím, kteří mají proň nový, společný název; řec. πόρκος, lat. porcus, umbr. porka, irs. orc, stněm farah, stbul. prasę, lit. paršas.

Dále znali naši pradávní předkové též býka, jak se však zdá ze shody názvů v našich jazycích a semitských (na př. srovnej lat. taurus, sansk. sthûra se sem. ṭauru), poznali jej nejprve u Semitů, což bylo důkazem pradávných, ještě předhistorických jejich styků.

Rolnictvím nezaměstnával se ovšem příliš národ pastevský a kočovný, jehož potomci ještě v historických dobách hledali sídla stálejší. Srovnáme-li slova rolnictví se týkající v jazycích indoevropských, pozorujeme, že sice znali předkové našich národů některé polní plody, ale ne mnoho; více znali jich později ti, kteří v Evropě se usadili. U těchto zvláště shodu některých slov významem pro rolnictví důležitých uvésti sluší:

řec. ἀρόω, lat. arare, irs. airim, stbul. orati, lit. arti;

řec. ἄροτρον, arm. aṛọṛ, lat. aratrum, irs. arathar, stnord. ardr, stbul. oralo, lit. arklas;

lat. sero, got. saian, stbul. sěti, lit. sėti;

lat. semen, stněm. samo, stbul. sěmę, stprus. semen;

řec. ἅρπη, stbul. srъpъ;

řec. μύλη, lat. molere, irs. melim, got. malan, stbul. melją, mlěti, lit. malti.

Shoda slov těch ukazuje nám, že národové indoevropští v Evropě oddali se záhy rolnictví, že tu záhy počala se vzdělávati půda, byť i velice primitivně.

Z plodin hlavně ječmen, pšenice, len, z ovoce některé divoké druhy byly známy.

Dále vystupují všichni národové indoevropští na jeviště dějin jako maso požívající. V Indii ovšem ustoupilo požívání masa stravě rostlinné následkem podnebí. V dobách předhistorických zajisté jedli předkové všech těchto národů maso, jehož název jest týž v rozdílných jazycích indoevropských, jako sansk. kravya, kravis, řec. κρέας, lat. caro, stněm. hrēo, kteréž názvy jsou v souvislosti s názvy krve stbul. krъvь, stirs. cru, lat. cruor, což

dokazuje, že měli naši předkové na mysli maso krvavé. Jiné společné názvy pro maso jsou: sansk. māmsa, arm. mis, stprus. mensa, stbul. męso, got. mimz, lit. mièsa, což snad proti prvému značilo maso připravené.

Počátky umění kuchařského byly totiž do jista známy, sansk. pač péci, zend. pač páliti obětné zvíře, řec. πέσσω za πεκ-jω, lat. coquo, stbul. peką, lit. kepu shodou svou jsou toho důkazem, že pečení nejspíše na rožni bylo původní; vaření ve vodě jsouc původu mladšího nebylo známo ještě ani Řekům za dob Homerových. Požívání syrového masa uchovalo se u potomků dlouho a zvláště u Germanů, kde je nalézáme ještě v pozdních dobách historických.

Maso poskytovala národu pastýřskému ovšem hlavně stáda a v nejstarších literarních památkách národů indoevropských zřídka nalézáme připomenutí o honbě, o pojídání zvěřiny. Pojídání drůbeže a ryb bylo neznámo, ano není pro ně společných názvů a u Homera ještě nazýváni jsou rybolovy někteří národové barbarští. Mimo maso i plody divokých stromů byly za potravu, zvláště se tak dá souditi o žaludech, jejichž název je stejný v rozličných jazycích: lat. glans, řec. βάλανος, arm. kalin, stbul. želądъ; pojídání žaludů připomíná se ještě v dobách historických. Dále i obilí, jež žali srpem (srov. řec. ἅρπη a stbul. srъpъ), primitivně semleté (srov. řec. μύλη, lat. molere, stbul. mlěti atd.) neb roztlučené (srv. řec. πτίσσω, lat. pinso a pistor pekař) potravu poskytovalo.

Soli aneb koření neznali. Pro sůl není společného názvu v jazycích indoevropských a starým Indům dle Rgvedy i starým Erancům jest vůbec neznáma; v jazycích evropských však máme název společný řec. ἅλς, lat. sal, got. salt. stbul. solь, což ukazuje, že užívání soli počalo přece v dobách předhistorických za doby, kdy národové indoevropští v Evropě žijící úžeji souviseli. S evropskými názvy soli souvisí dle zdání sansk. sara, ale slovo toto objevuje se, jak O. Böhtlingk v Jenaer Litteraturzeitung 1875 Nr. 643 prohlásil, poprvé až ve dvanáctém století*) po Kr. ve slovníku Hemačandrově a není asi původní.

Žízeň hasili praotcové naši zajisté mlékem, z něhož uměli též sýr a másla upravovati. Že znali sýr a máslo, dokazují slova sansk. sāra, řec. ὀρός, lat. serum, stbul. syrъ, lit. suris a aňjana, lat. ungentum mast, stněm. ancho, anco, alem. anke máslo, dále sansk. sarpis rozpuštěné máslo, řec. ἔλφος máslo, germ. salbe, jichž shoda tvaru i významu musí pocházeti z doby, kdy spolu národové tito žili jediný národ tvoříce; a tento národ tedy uměl sýr i máslo vyráběti.

---

*) Z toho ovšem nenásleduje, že by slova toho dříve nebylo bývalo; souhlas sskrtského *sar-* s evropským *sal-* je zajisté důležit, a sskr. *-r* proti evropskému *-l* svědčí trvám spíše o původu společném ze *sar-*, než o přejetí slova evropského do sskr. *Gb.*

Leč mléko nestačilo předkům našim k uhašení žízně a proto hledali si i nápoje jiného. Nápojem tím byla medovina. Srovnáme-li sansk. madhu sladkost, sladký nápoj a pokrm, medovina, později též med, zend. madhu sladký nápoj, řec. *μέθυ* víno (srov. *μέθη* opojení), stněm. metu medovina, stbul. medъ med, víno, lit. midus medovina a medus med, stirs. mid medovina, pozorujeme, že slova téhož kořene značí sladký nápoj, med a nápoj opojující, i soudíme, že v době starší, kdy tvořily národy tyto národ jediný, žilo slovo, z něhož tato dochovaná vzešla, jež mělo význam, z něhož se vzpomenuté významy vyvinouti mohly. Se slovem znám byl i předmět, sladký, opojný nápoj, jehož hlavní součástkou byl med. (Srv. ještě řec. *μέθυ* a *μέλι*, got. milith, stirs. mil, lat. mel).

Později, ale ještě v době předhistorické, kdy Slované a Germané úžeji spolu souviseli, počalo se u těchto národů vyráběti pivo, čehož nejen společné názvy piva lit. alus pivo, stnord. öl, anglosas. ealu pivo, stprus. alu medovina, stbul. olъ, ale zvláště společné názvy kvasnic u obou kmenů stbul. droždiję, stprus. dragios, stnord. dregg (gen. drehggjar), jsou důkazem.

Víno nebylo známo, ale záhy poznali je na jihu Evropy a v krajinách Pontu a Kaspického moře. V severu Evropy přijal se s předmětem i název.

Velmi zajímavé výsledky podává jazykozpyt ku poznání rodinných poměrů.

Rodina, kde láska víže k sobě manžele, pojí je k dětem a tyto k rodičům, celou rodinu pak k delším příbuzným, není společností prvotnou, neboť těmito ušlechtilými poměry nepočíná se vývoj lidstva, ale jest konečným výsledkem.

U předků našich národů byl poměr rodinný. Důkazem toho jest, že měli názvy pro nejbližší příbuzné, jako tchána, snachy, což dosvědčuje souvislost sansk. çvaçura, řec. *ἑκυρός*, lat. socer, a sansk. snušā, řec. *νυός*, lat. nurus, naše snacha. Dalším důkazem rodinného života je společný název pro ženění: lit. vedu, stbul. vedą, zend. tvar upavādhayēta ať se zasnoubí, s nimiž souvisí sansk. vadhu mladá choť a řec. *ἕεδνα* za *ἕϜεδνα* dary pro nevěstu. Vedlejší význam lit. vedu a stbul. vedą je vésti, což upomíná na obyčej vésti slavnostně nevěstu do domu ženichova podlé obyčejů asi, jež stejny jsou u Indoeranců a evropských Indoevropanů; obřad ten připomínají též vazby řec. *γυναῖκα ἄγεσθαι* a lat. uxorem ducere.

Před svatbou, zdá se, byla koupě nevěsty; tak alespoň lze se domnívati ze zvyku neb upomínek na zvyk ten u národů indoevropských za nejstarších dob historických. V obyčeji za nevěstu dary dávati se shodují velmi mnozí. Též vyskytuje se u starých Indů a Řeků uloupení nevěsty.

Že z počátku vládla polygamie, dá se souditi jednak z přirozeného běhu věcí, jednak z té okolnosti, že se jí vzpomíná v indických vedách, u Peršanů z dob Herodotových a u Germanů;

ale že se již monogamie vyvinovala, snad již tehdy jedna z manželek byla první a hlavní, tomu svědčí shoda sansk. patnī a řec. πότνια paní proti sansk. pati a řec. πόσις pán.

Pro poznání vývoje rodiny důležito jest stopovati původní význam jejích členů; jestliže původní význam dcery jest „dojící", souvisí přechod významu dojící ve význam dcery se skutečným vývojem poměrů, čili dcera asi dříve vykonávala službu děvečky dojící stáda otce svého, než se úplně uvědomil poměr mezi ní a rodiči.

Sotva bude míti pravdu M. Müller, jenž se domnívá, že původní tento význam ukazuje zvláštní útlocit a humor otce dceru volajícího.

Syn znamenalo původně zrozenec, filius kojenec, byl tedy rodičům jejich „narozený", což postačilo, by v něm viděli budoucího dědice a majitele rodinného jmění; jeho poměr k rodině uvědomil se dříve než dceřin.*)

Mezi příbuznými, kromě dítek s rodiči, sňatek asi povolen byl, soudíme-li podlé obyčejů, jež zachovaly se až do historických dob.

Moc a právo i jmění otcovské po smrti otcově dědil syn, ženy byly vždy podřízeny, čehož doklady též se zachovaly ještě v dobách historických.

Že naopak znali již tehdy společnost větší než rodinu, domýšlíme se z toho, že všichni národové indoevropští mají názvy pro rozličné stupně společnosti nad rodinou, v nichž se na mnoze shodují; dále i shoda slov: sansk. vēça dům, řec. οἶκος dům, lat. vicus obydlí, vesnice, got. veihs místo, stbul. vьsь ves, pozemek, pak stbul. plъkъ, lit. pulkas, stněm. folk, ačkoli významem odchylných, přece tomu svědčí. Leč nevyvinulo se tehdy ještě ve společnosti dělení práce. Potřebu rozličných řemeslníků tehdy necítili a byla jejich názorům cizí. Čehokoli rodina potřebovala, v rodině se i vyrobilo hlavně od žen a dětí. Ovšem že výroba oděvu, nástrojů a rozličná umění, byť vše v primitivních počátcích, přece již jistý stupeň vzdělanosti značí.

K odívání sloužila kůže (srov. řec. πέλλα lat. pellis, got. fill, lit. plėvė). Staří Indoevropané uměli též plésti z lýčí, z větviček a podobných věcí, kteréž činnosti důkazem jsou slova lat. plecto řec. πλέκω, stbul. pletą, got. flihtu a sansk. parç i praçna pletivo, koš.

Též první niť se tehdy přísti počala, což vysvítá ze shody slov sansk. tarku a řec. ἄτρακτος vřeteno, dále řec. νέω, lat. neo, stněm. nāan přísti. Důležitým momentem jest i ta okolnost, že pěstování lnu bylo již dávno v předhistorické době.

Počátky umění tkáti, jež podobno jest pletení, již tehdy nalezáme. Stav pro tkaní byl ovšem jednoduchý, ale že stav jakýsi

*) Jiný výklad názvů syna a dcery jest od Benfeye: sūnu = mas, duhitr = femina. *Gb.*

předkové naši měli, ukazuje shoda slov velmi starých značících dvě důležité části stavu: řec. *στήμων*, lat. stamen osnova (srov. ze sansk. sthavi tkadlec, řec. *ἱστός* vratidlo, lit. staklis stav) a řec. *πῆνος*, lat. pannus, nit ku vetkání, s got. fana, stbul. poňava.

Jsouce národem pastýřským využitkovali staří Indoevropané ovšem všeho, čeho jim skýtala stáda. Proto počali brzy i ovčí vlny užívati (srov. sansk. ūrnā, řec. *εἶρος*, lat. vellus, got. vulla, lit. vilna) z prvu k dělání plsti (řec. *πῖλος*, lat. pilleus, stněm. filz, stbul. plъstь) a později snad i ku tkaní.

Při oděvu jest bádání po původním tvaru a způsobu velmi obtížno, ježto se dle rozličných bydlišť a ponebí rychle měnil a tu často se tvořila nová slova. Některé názvy jsou však přece stáří velikého, jako pro obuv: řec. *ὑλία*, lat. solea, got. sulja nebo řec. *κρηπίς*, lat. carpis-culum, lit. kurpė, stbul. črěvij.

Oděvem byl snad plášť okolo těla, oděv podobný velice kůži zvířat, jak se u Germanů pod jménem sagum zachoval do historických dob. U Řeků *χιτών*, u Římanů tunica jsou původu fenického; u těchto stačila původné toga.

Šití známo bylo poněkud i starým Indoevropanům (srov. sansk. siv, řec. *κασ-σύω*, lat. suo, got. siuja, stbul. šiją, lit. siuvu); ale málo se asi pěstovalo.

Charakteristická známka primitivného stanoviska, že užívá se téhož oděvu pro muže a ženy, zachovala se až do dob historických u našich národů, u Germanů ještě za Tacita.

Starobylost umění hrnčířského dokazují společné názvy nádob: sansk. kumbha hrnec a řec. *κύμβος*, sansk. gōlā džbán a řecké *γαυλός*, lat. testa a zend. tašta, pak i mythy a pověsti.

Naskytuje se otázka, jaké bylo přístřeší našich praotců v oněch prastarých dobách. Že obydlí jakési měli, vysvítá ze společného názvu sansk. dama, řec. *δόμος*, lat. domus, stbulh. domъ, dále sansk. dvāra, řec. *θύρα*, lat. fores, stbul. dvьrь, pak sansk. āta, zend. aĩthya, lat. antae, konečně řec. *στέγος*, lat. tectum, lit. stogas, stnord. thak. Nebyly to ovšem domy kamenné, jež i v Evropě poznali dosti pozdě stykem s Feničany. Soudíme-li dle stanů nomadů, byly to asi chýše, jichž základní tvar byl kruh, v jehož středu nalezal se krb.

Střecha byla asi z kůry nebo slámy (srov. culmen střecha a culmus stéblo). Ještě Atharvavéda zná pouze dřevěné domy v Indii a Avesta připomíná podzemní byty na Eranu.

Srovnáme-li dále slova řec. *χόρτος* místo k tančení, lat. hortus zahrada, got. gards dům, stirs. gord osení, lit. gardas ohrada pro ovce, stbul. gradъ zeď, město, hrad, pak řec. *κῆπος* zahrada, stněm. hof dvůr, znamenáme, že alespoň u evropských Indoevropanů záhy bylo místo ohrazené blízko domu určené jednak ku společné zábavě, jednak ku pěstování plodin v domácnosti stále potřebných. Z nynějších řemesel nalezáme v oné prastaré

době na příklad počátky kolářství. Vůz byl pastevskému a kočovnému lidu velmi potřebný a záhy ho bylo užíváno; odtud vysvětlujeme si hojnost společných názvů, jako jsou: sansk. vāhana, řec. ὄχος, lat. vehi-culum, stněm. wagan, stirs. fen, stbul. vozъ, lit. vežimas; dále sansk. a zend. ratha, lat. rota, lit. ratas, stirs. roth, stněm. rad; pak sansk. čakra, řec. κύκλος, anglosas. hveohli, sansk. akša, řec. ἄξων, lat. axis, stněm. ahsa, stbul. osь, lit. ašis; sansk. yuga, řec. ζυγόν, lat. iugum, stněm. joh, stbul. jьgo, lit. jungas.

Též loďky se záhy stavěly (srov. sansk. nāu, stpers. nāvi, řec. ναῦς, lat. navis a zend. adj. nāvaya) nejspíše z velikých kmenů vyhloubených (srov. sansk. dāru loďka s řec. δόρυ), jež veslem se poháněly (srov. sansk. aritra veslo s řec. ἐρετμός, lat. remus, stirs. ram).

Pátrajíce po vědomostech praotců našich, pozorujeme, že v číslovkách shodují se jazyky indoevropské až do sta a shodu tu jistě si přinesli národové ze společné domoviny; tedy i praotcové těchto národů uměli aspoň do sta počítati a vyvinula se u nich i soustava dekadická. Čas rozdělovali dle měsíce a rozeznávali dvoje roční počasí, zimní a letní (srv. jednak řec. χειμών, lat. hiems, stbul. zima, zend. zima a sansk. himā, jednak řec. ἔαρ, lat. ver, a stněm. sumar se zend. hama, sansk. samā půlletí). V téže šedé dávnověkosti známy byly počátky umění lékařského. Byliť zajisté již naši předkové stíženi mnohými neduhy, znali ránu (srov. sansk. vāta, řec. οὐτάω, stirs. futhu, stněm. wunde), trpěli vrhnutím (srov. sansk. vam, řec. ἐμέω, lat. vomo, stnord. voma, lit. vemti), kašlem (srov. sansk. kās, lit. kosiu, stbul. kašьlь, stněm. huosto) a mnohým jiným. Léčení nemocí má v latině a zendštině název téhož kořene: lat. medeor, medicus, zend. vi-mādhaṅh léčení. Starobylá jest též shoda slov: irs. liaig, got. lēkeis a ukazuje k dávným počátkům lékařského umění.

Nemoci měly se za působení zloduchů a léčení dělo se bylinami jedovatými, jak soudíme srovnávajíce zend. viščithra jedovatý lék s viša, lat. virus jed, dále řec. ἰατρός lékař s ἰός jed, pak irs. luib křoví s got. lubjaleisei učení o jedu, čarodějství a stnord. lyf lék; mimo to i zaříkáním, jež dlouho se zachovalo u národů indoevropských.

Jaké byly náboženské názory onoho pradávného národa?

Charakteristikou názorů jejich bylo, že neměli účinky sil přírodních za mechanické řídící se určitými zákony, nýbrž za projevy bytosti buď se nalezající ve zjevu neb s ním totožné. Byla to ovšem dětská doba národa a dnes sotva pochopíme hloubku dojmů, jež příroda způsobila v mysli i srdci jejich, jejich strach, když noční temno, jež dává zlým duchům moc nad člověkem, počalo zahalovati zemi, ten jásot, jímž pozdravovali první paprsek jitra, a tu hrůzu, s níž naslouchali rachotům hromu.

Všecka jména bohů indoevropských, o nichž s jistotou víme, že žila již v ústech praotců, jsou názvy mocí přírodních a musíme si v době oné svazek mezi zjevem a ctěnou v něm bytostí mysliti jako velmi úzký, čehož důkazem jsou nejstarší bohové jednotlivých národů indoevropských, na nichž všech jest patrný původ z přírody a jejích zjevů.

Především bylo ctěno jasné nebe, jehož název jest jménem národního mocného boha u Indů (dyāus), u Řeků (Ζεύς), u Římanů (Iu-piter) a u Germanů (Tio, Zio) a název ten souvisí s kořenem *dív* lesknouti se.

U Indů dyāus znamenalo nebe a boha jeho zároveň, u Řeků Ζεύς byl však již bohem světového pořádku, leč původ jeho jest patrný: při dělení vlády nad veškerenstvem obdržel Ζεύς nebesa, attributy jeho jsou dalekohledící, mračna shromažďující, černými mraky zahalený a podobné. U Římanů ještě Horatius mohl pěti sub Iove frigido pod studeným nebem. U Germanů stal se Tiu, Zio bohem války, což souvisí s povahou a osudy národa germanského.

Již v původní vlasti měl bůh nebes mnohé attributy. Slul zahalující, v sansk. varuṇa (koř. var zahalovati), což je rovno tvarem řec. οὐρανός. U Řeků stal se attribut οὐρανός názvem nebes zemi halících, u Indů zase názvem boha (Varuṇa), jenž původní dyāus vytlačil i jest pak indický Varuṇa řecký Ζεύς. Nebe bylo i milostivým dárcem (bhaga) a attribut tento stal se názvem boha vůbec u Eranců a Slovanů.

Mezitím co rozličné zjevy přírody zanikají, klene se nebe věčně nad zemí a proto z kamene pevného se býti zdála tato klenba našim praotcům, jak shoda slov zend. asman nebe, řec. Ἄκμων otec Uranův, se sansk. açman, stbul. kamenь ukazuje. Den ohlašuje stkvoucí Jitřena (sansk. Ušas, zend. ušaṅh, řec. ἠώς, lat. Aurora, lit. aušra od koř. us hořeti) a sotva že pozlatila okršlek, již za ní vystupuje slunce, jak krásně dí Rgveda: Bohyni paprsků Ušās stopuje Sūrya, jako děvušky šlépěje jinoch. Sūrya jest lat. sol i srov. řec. Σείριος, stnord. Sōl, dcera Mandilfōriova.

Někdy místo jasného nebe přichází zamračené, temné. Posel nebes, prudký, rychlý vítr (srov. Saramā poslice Indrova a sarayu vítr s řec. Ἑρμείας a něm sturm) ohlašuje bouřku, jež též jest bohem (srov. sansk. parjanya bůh deště a hromu, lit. Perkunas a slov. Perun).

Na sklonku dne klesá slunce do vln mořských; v božství moře věřilo se též, čehož stopy jsou v sansk. trita, zend. thrita, řec. Τρίτων, jež srovnati sluší s irs. triath moře.

I měsíc, osvětlovatel noci, se ctil. Oheň vůbec požíval úcty, zvláště oheň domácího krbu, Indové mají Agnis (srov. lat. ignis, lit. ugnis, stbul. ognь) a Římané Vestu (srov. řec. ἑστία).

Zjevů přírodních jest mnoho a množství bylo i bohů, leč jako ony počátek svůj na nebi mají, tak tito za syny boha nebes

se měli. Dyāus byl tedy otcem a odtud názvy: Dyāus pitā, Ζεὺς πατήρ, Iu-piter, matkou byla země, jíž obklopující nebe oplodilo. Bohové byli syny nebes, název sansk. dēva, lat. deus, lit. diėvas, stnord. tívaz, souvisí též s kořenem div lesknouti se jako dyāus. Poměry lidské vůbec se přenášely mezi bohy a představa těchto jednak jako mužů, jednak jako žen byla pramenem bohatých bájí a mythův, jež ovšem měnily se u jednotlivých národů indoevropských.

V život po smrti věřilo se a národové indoevropští znají vládce říše duchů. U Řeků a Indů jest báje o psích, kteří hlídají vchod do podsvětí a jména těchto se shodují (sansk. çabala, řec. κέρβερος).

U Indů jsou psi majetkem Saramy, poslice Indrovy, v řečtině je střídným tvarem svým Saramě Hermes, jenž jest průvodčím duší.

O uctívání bohů nevíme ničeho jistého. Nejspíše, jako v indickém starověku, tak i v pravěku otec rodiny byl i soudcem i knězem jejím.

Který kraj byl pravlastí našich národů, nedá se s určitostí říci a všeliká zkoumání o tom nedošla dosud k jistotě.

Podobně nevíme o předhistorických stycích s jinými národy, o dějinách a bojích nejstarších praotců. Mnohé zbraně jednotlivých národů indoevropských dokazují názvy svými, že počátek jejich jest z doby, kdy kovy byly ještě neznámy. Tak eranské asti šíp souvisí s lat. os, řec. ὀστέον kosť, podlé čehož poznáváme látku, z níž šíp původně byl pracován. Řecké σάκος štít jest téhož původu, jako sansk. tvač kůže, a z této byly robeny první štíty; ἰτέα štít pletený srovnává se s ἰτέα vrba; δόρυ původně dřevo, pak kopí znamená (srov. s naším dřevcem), αἰχμή špice kopí je střídným slovem za stprus. aysmis a lit. jëšmas rožeň. Staronord. hamarr, stsas. hamur, anglosas. hamor, stněm. hamar kladivo jest etymologicky příbuzno slovanskému kamen, litevské kugis kladivo slov. kyj, lat. martellus, slov. mlat.

Tu a jinde udržely se názvy starých zbraní nekovových i tehdy, kdy z kovu zbraně se robily, v jedněch jazycích pro zbraně nekovové, v jiných však pro z kovu zrobené, na něž se přenesly.

Mimo to nedá se dokázati, že kovy byly známy v našem pravěku a žádný název nejstarších zbraní indoevropských národů není etymologicky příbuzný s názvem některého kovu.

Aoristy sloves II. třídy ve staré češtině.

Napsal M. Opatrný.

Ve stslov. slovesa II. tř. tvořila aorist buď s příznakem *ną* (dvig-ną-hъ) nebo bez příznaku (dvig-o-hъ). S ní shodují se jiné slov. jazyky, v nichž se prosté časy posud zachovaly, jako srb.,

obě luž. a bulharština (V. Miklosich Vergl. Gramm. III[2] na příslušných místech).

Rovněž o stčeštině bylo obecné mínění, že v ní oboje tvary, aor. *stesknuch* a *steščech*, byly možny a běžny. Než jakou měrou který z těch dvou tvarů se vyskýtal, zvláště pokud aoristy tvořené od kmenů příznakem *nu* rozšířených byly v obyčeji, o tom stčeské mluvnice nemají dost určité zprávy.*)

Ohledáme-li však material sem hledící, jímž stč. památky jsou nad míru bohaty, se zevrubností téměř statistickou, a pozorujeme-li, kterak se aoristy *stesknuch* a *steščech* mají k jiným tvarům na kmenu infinit. založeným, seznáme, že posavadní mínění o těchto aoristech bylo z části mylné, a že stčeština měla zde především proti stslov. své zvláštnosti, hodné povšimnutí.

Známo jest, že příznak sloves II. třídy jest vlastní kmenu praesentnímu a že se jenom obdobou rozšířil i na tvary od inf. kmene odvozené. Tyto širší kmeny ve slovanštině znenáhla se množí; ale vývoj jich v jednotlivých slov. jazycích jest nestejný, v jednom ranněji a větší měrou vystupují, v druhém později nebo pouze při určitých slovesech. Ku př. již v nejstarších památkách stslov. nalézáme dvojité tvary: aor. dvignąhъ (II. třídy) a dvigo-hъ (I. třídy), part. dvignąvъ a dvigъ, dvignąlъ a dvig-lъ . . ., kdežto stčeština, jak uvidíme, má po většině kmeny prosté (I. tř.). V každé však slov. řeči příznak pronikl rovnoměrně ve všech tvarech, které se na inf. kmenu zakládají, právě tak v participiích minulých jako v aoristech. Proto jest dlužno i při výkladu stč. aor. *stesknuch* a *steščech* k tomu přihlédati, pokud se příznak *-nu* v inf. tvarech vůbec rozšířil.

Výsledky vyšetřování mého jsou tyto:

A) Ve stčeštině příznakové *-nu* se rozšířilo a z pravidla zůstává v aoristech i minulých participiích sloves:

a) jichž kořen prvotně již byl otevřený: mi-nú-ti, vi-nú-ti;

b) která před přízn. *-nu* zbyla souhlásky kořen zavírající, čímž kořen buď

α) stal se otevřeným: to-nú-ti, koř. top; nebo

β) i dále zůstal zavřený: hr-nú-ti, u-s-nú-ti, koř. stslov. sъp.

V těchto případech ostatní slov. jazyky většinou se srovnávají se stčeštinou. Toliko při slovesech pod b) uvedených jmenovitě stslov. má druhdy aoristy od kmenů prostých, čímž význačně od

*) Tak praví P. J. Šafařík v Počát. stč. mluv. na str. 87: *Mnohá* z těchto sloves (t. j. u kterých se k původní slabice přivěšuje *nu*) odvrhujíce *n* před *u* přestupují do první třídy druhého rozdílu (jako jsou: vezu, pasu . . .), *zvláště v minulém času*: protržech od protrhu, místo protrhnu, ponučech od ponuku místo ponuknu atd.“ — Totéž učí F. B. Květ (stč. mluv. 1. vyd. 93, 3. vyd. 70) a J. Jireček (Nákres ml. stč. 43).

stč. se rozeznává, jako: 3. sing. usъpe, 3 pl. usъpošę, stč. usnu, usnuchu, místo *uspe, *uspechu.

Z četných příkladů stč. možná jest podati jen některé zajímavější:

ad a) (Alexander) otpoczynu, až poně šesť neděl mynu AlxV. 22b, — Swynu plášč Hrad. 6b. — i manu rukávem majně Kat. 649, t. manu, inf. manúti, stsl. manąti, koř. ma. — (Arberkéř) po svém pánu jako vzplanu. Bit. u Krešč. 116 (Pram. děj. čes. III 240). Srov. AlxM. 1b každý by rád pryč wyplanull. —

ad b) *α*) (těch lidí) tu ſtonu v hlubokém břězě AlxV. 19b; jež v tom piesce ſtonuchu ib. 23a Stsl. 3 sing. istope, 3 pl. utopą, is-, istopu, utopošę *) — Těch let země velmi zhynu AlxV. 3a; zhinuchu boj vzemše AlxH. 4a; zahynu Hrad. 26a. Srov. u pohynuty ŽWittb. 9. 16 t. u pohynutí. Stslov. 1 sing. pogybъ, 3. sing. izgybe, 1 pl. pogybomъ, 3 pl. pogybą, pogybu; srb. giboh, po —. — Pokynu jiej rukú k sobě Kat. 1011, kynu NR. 33, 776, pokynu AlxB. 3a. — Nemeškaje po nich lunu. Bit. u Krešč. 132, t. lunu, inf. lunúti, rus. lunutь; koř. lup. — zapomanuch AlxV. 10a, upomanu it. 16a, rozpomanu it. 9a; stsl. -mę-ną-hъ.

β) uſnuch RKral. (Róž. 10); zeſnuchu Kat. 679, uſnu it. 705. Stsl. usъpe, part. usъpъ, subst. verb. usъpenije. — ztyrnu AlxB. 2b — Shrrnu sě Hrad. 4b — nevhnuch sě ŽWitt. 118. 51; hnu AlxB. 1b; hnuchu sě DalJ. X. 78. Part. zehnuw nohy AlxB. 3b; všicci sě pohnuly ŽWitt. 52. 4; ať budú nepohnuty it. Moys. 16. — Vyprnu sě jim všem z očí Podk. 229.

Jediný toliko příklad archaického tvoření aor. bez příznaku -*nu* ve stč. nalézá se v AlxŠ. 1a:

an (t. lid) by rád utekl . . . .
sotně ſye hbe nohy vleka —

t. j. hbe sě 3 sing. aor. slovesa hnúti sě, koř. gъb, stsl. gъbe sę jako usъpe, izgybe. — Smysl jest: lid sotva se hnul, nohy vleka. Jinak pravidelně bývá aor. hnuch (sě).

B) Avšak od sloves, jichž kořen před -*nu* zůstává neporušen, jako: pad-nú-ti, stesk-nú-ti . . . tvoří se part. minulá a aoristy z pravidla bez příznaku -*nu*, čímž liší se stčest. od stslov. Ve stčeštině n e b y l o aor. zdvihnuch, stesknuch . . ., právě tak jako nebylo part. zdvihnuv, zdvihnul, stesknuv, stesknul atd. Výjimky z tohoto pravidla, jež se ve stč. naskýtají, jsou nepatrné a potřebují výkladu. Doklady na aor. a part. min. bez -*nu* jsou ve stč. památkách nesčetné. Na př. aor.: 1 sing. ſteſk sobě AlxB. 10a, przytah ŽWitt. 118. 131 (attraxi); — 3. sing. klecze Kat. 953, krzycze Pass. 297, mrcze Kat. 3029, wnycze it. 939, poſtyze it.

---

*) Fr. Miklosich Verg. Gr. III.² 73—75, 112, odkud vyňaty jsou i násled. všecky doklady stslov.

2926, wytyeze AlxV. 17b, netaze — až Pass. 321, busse it. 298, wzedſſe Mar. 45, zdeſſe Pass. 598, 298, prziſte Kat. 1526 (srv. Listy fil. IX. 306), zteſchze sobě AlxBM. 1b. Podk. 218 Trist. 819, DalC. 9 atd., utiše Kar. 62 (inf. utisknúti); — 3 du. lečesta se Troj. (Výb. II. 153); — 3 pl. ſhledu sě Kat. 3012, zahrzazu AlxV. 23a, pokleku Hrad. 68b, wytahu AlxB. 4a, potahu AlxV. 7a, roztyezechu ML. 40b, odtyezzechu AnsUn. 1., uzaſu sě Pass. 322, Kat. 3087, Hrad. 25b, 145a, užasechu se Kar. 39 — a mnoho jiných. O partic. min. jest známo, že nemají *-nu;* srov. abych nevwazl ŽWitt. 68. 15, zſechly it. 101. 4 (21. 16, 128. 6), wytirhl AlexB. 2b, neutirhl sem ŽWitt. Moys. 1, prziemykl (jsem) it. 38. 3 (silni), prziemykly it. 106. 29, aby neochudl ŠtV. 55, oddechli it. 54; — wzdrziehſy — nabyehſy, ſtahſy — rozprzahſy Kat. 2348—49, 2350—51, ohlec(h)ſye it. 2143; — nadzdwyzen ŽWitt. 71. 16, popilzene it. 144. 14; — subst. verb.: u potczenie ŽWitt. 120. 3, ot popilzenye it. 114. 8 a j. více.

Odchylky od tohoto pravidla, pokud se týká aoristu, zaznamenával jsem si bedlivě, nalezl jsem jich však jen několik a vytknu je zde všechny.

1. (Chrudoš) mahnu rukú RZel. 103. t. j. machnu, inf. machnúti.

2. roznosi se radosť kolkol Prahy, rozletnu se radosť po všiej zemi. (RKral. Old. 60.)

3. A jakž veče jim: „Ják jsem!“ — otjidú zase i padnuchu na zemi. Čten. zim. č. (v Rozb. stč. lit. 1845 str. 35).

4. vypadnuchu na nju mezi dřěvy. RKral. (Jar. 34).

5. (kmet) potaknuy gmu ve všiej řěči AlxBM. 3b t. j. potaknu j'mu, inf. potaknúti. Původ slovesa potaknúti, tuším, příliš živě v povědomí jazykovém se cítil, tak že cit jazykový nedopouštěl, aby podléhalo změnám bez *-nu* nezbytným: *potačech, *potače . . .

6. Tehdy oni ponuknuchu Nikodemovi, aby mluvil. — Čten. Nikod. (vyd. V. Hanka r. 1860) str. 238.

7. Tand. (St. sklád., díl opozd. str. 2): „jejie kóň obvěšen bieše vešken okolo zlatými zvonci velikými i s menšími: a když ponuknu k chodbě koně, tehdy se ti zvonci zazvonie.“ Hanka, jak viděti z přepisu, za podmět bral „panna“ a ponuknu za 3. os. aor. = ponukla, pobídla. Ale nehledě ani k tomu, že děj v min. opětovaný ve stč. pravidelně vyjadřuje se imperfektem, i sám aorist (ponuknu) vzhledem k následujícímu praes. *zazvonie se* jest nevhodný; proto bych četl buď praes. ponukne (t. panna), nebo ponuknú (t. lidé).*) Buď jak buď tento doklad není jistý.

---

*) Podobně sluší čísti v Kat. 3040: Pak netahnu zítra vstáti, až ten ciesař jě sě ptáti — t. j. netáhnú (t. lidé); smysl jest: sotva lidé ráno vstanou atd. Erben četl *netáhnu* s podmětem císař.

8. Zalkny sě duchém infremuit spiritu ve Čtení zimn. času (Rozbor. stč. lit. 39), kdež zalk*ny* jest omylem*) místo zalk*nu*.

9. i mknuchu se prudko ve chlumek vzhóru RKral. (Jar. 153). Na prosté mknúti sě má Jungmann ve Slov. jediný ještě doklad ze Zlob. exc.: „kamkoli se mknu". Jinak byly v obyčeji jen předlož. složeniny a slov. 3. tř. mčieti sě. (Tehdy ſye zástup židovský z města pomczie Hrad. 80[b] t. j. pomčě sě inf. pomčěti sě it. 10[a]; przymczie ſye [t. člunek] k ňemu — t. j. přimčě sě, inf. přimčěti sě — atd.).

10. a jejie prsi pznuchu od kosti ostrými kostny Kat. 3017 — t. j. dle výkladu prof. J. Gebauera (v Listech fil. IX 321): pronznuchu, inf. pronznúti, stslov. pro-nьz-nąti. Než jiná složenina téhož slovesa, venznúti, i v particip. min. příznak *-nu* podržuje a tím se jsoucnosť aor. pronznuchu místo jednod. *pronzú (stslov. pronьzą) neb slož. *pronzechu dostatečně vyjasňuje: ŽKlem. 9, 16: wenznuty sú národové; ŽKap. tamtéž; ŽKlem. 37. 3: střěly tvé wenznuty sú u mě (srv. právě citov. článek prof. J. Gebauera).

11. A když již večer omrknuchu (t. bratří) na té chrastině a ustavše i sedechu. Živ. sv. otc. 178[a] (ruk. čís. kn. 17 C 28). Ruk. 17 C 17 (na l. 59[b]) má zde nedopsáno: omrknu m. omrknuchu. Bez *-nu* aorist mají ruk. 17 D 36 a 17 C 16 omrczechu (l. 51[a]). — Na jiných místech i v ruk. 17 C 28 jsou tvary bezpříznaké; 169[a], A když na cestě večer omrcze (t. mnich), jide do starého chrámu. [Ruk. 17 D 36: omrcze 46[b], 17 C 18: omrcże 55[a] a nad tím nadepsáno omrkl]. — Partic.: já sem ženka velmi ustalá na této neznámé púšči omrkla 90[b]. [Ostatní ruk. též tak].

Počet těchto aoristů s přízn. *-nu* bude snad rozmnožen ještě jinými, až více rukopisných památek se prozkoumá, ale proti nesčetným aor. bez příznaku zůstanou vždy výjimkami, které však z povahy stčeštiny samé mnohdy se vysvětlí.

Příspěvky ke kritice a výkladu textů staročeských (k Alexandreidě).

AlxH. (t. j. Alexandreidy, zlomku Jindřichohradeckého) sloupec 5. verš 15

a wzedmi let dyetye m*lade*ale

AlxV. (t. j. Alexandr., zl. svato-Vítsk.) v. 1898

A wſedmy let dyetye *mlade* male

*) Že je to omyl, vysvítá jednak z textu latinského, infremuit spiritu Evang. Joan. 11, 33, jednak z dokladu tamtéž následujícího: Ježíš zalknu sě v sobě samém fremens in semet ipso Joan. 11, 38. Tvar „zalkny" pokládán byl za part. praes. act., a taktéž wſtany, jež se čte v ČE. 27 a 41; neprávem. *Gb.*

mají oba rkp. tutéž chybu opisovačskou: co zde je vytištěno *kursivně,* je v AlxH. přetrženo a v AlxV. podtrženo, k tomu připsána náležitá oprava, aby bylo „malé“ místo chybného „mladé.“ Nedá se mysliti, že by zde byla zavládla pouhá náhoda, a proto musíme uznati, že oba rukopisy jsou spolu v nějakém spojení užším. K tomu poukazují i tyto verše AlxH. 9, 25:

wnuſ to wla*(dný s)*lednyk koly
nyekde w lez*(ě neb up)*olu —

AlxV. 2315:

Jakzto wnadny ſlednyk koly
Nyekde w leſſe neb vpolyu.

I zde mají oba rkpisy tutéž chybu (proti rýmu: kol*i* — u pol*u*, kol*i* — u pol*ju*) společnou. Přes tuto nápadnou shodu nesmíme však považovati AlxV. za volnější snad recensi z H vzniklou, neb AlxV. jest ve mnohé věci správnější, než AlxH. Příkladem toho jest v uvedeném právě verši slovo „v*n*adný“ m. chybného „w*l*adny (sledník)“; ale zvláště jasně vysvítá to srovnáním těchto veršů: AlxH. 8, 3 sl.:

a kdys te wieczi pokona
obraty zie do zidona
k mieztu gemus tyrus diechu
ty gho protywnie vzrziechu.

Dle tohoto spojení bylo by tedy město Tyrus v zemi Sidoně; ale v AlxV. čte se 2001 sl.:

A kdyz toho pokona
Obraty ſye do ſydona
Czoz w tey wlaſty byeſſe lydy
Wſyeczky pod ſwu mocz przypudy
Ottad prycz obraty wogye
Nechtye kdy gmyety pokogye
K myeſtu gemuz tyrus dyechu
Ty gyey protywnye przygechu.

Jest tedy v AlxH. mezera mezi 8, 4 a 8, 5, do které dlužno položiti to, co se čte v AlxV. 2003—2006. Zlomek AlxV., jsa bez této mezery, nemohl vzniknouti z recense AlxH., která tuto mezeru má. Ješto pak AlxH. a AlxV. mají i chyby společné (mladé m. malé, polu a polju m. poli v rýmu na koli), tedy mají oba zlomky svůj původ ve starším textu jednom, který sám již měl chyby opisovačské a byl tedy opisem.

Zevrubným srovnáním zlomkův AlxH. a AlxV. dá se ještě leccos vysvětliti. Poukáži zde jen k jednomu ještě místu, které se chybně čte ve vydáních z r. 1845 a z r. 1881.

Verš AlxV. 1975 „Gemuz poſly byeſyeſta“ transkribuje se ve Výboru I. (1845), 1130:

Zlý oprávce toho miesta,
„jemuž posly besě(dě)sta“ (?),

a ve vyd. z r. 1881:

zlý oprávce toho města
jemuž posly b(e)sě(die)sta.

Není pochybnosti, že zde *y* ve slově poſl*y* položeno za *u*, a že vynecháno *z*, takže má tu býti čteno *„po službě sě sta“*, nikoli „posly besědiesta“; dosvědčuje to parallelní text AlxH. 7, 1:

nali ius purgrabie z miesta
gemuſto pozluzbye zie zta.

A. Havlík.

AlxV. 362 a AlxB. sloupec 7, v. 21.

Jde zde o slovo *snad.*

V AlxV. 362 čte Hanka a píše:

nesnad bych mohl (vylíčiti) Star. Sklád. 2. 108.

Tak má také Výbor I (1845), 1101.

Naproti tomu vydavatelé 1881 zvolili čtení nové: v textě původním mají

Neſna'd bych mohl . . . .,

a v textě transkribovaném

nesnázť, bych mohl atd.

Čtení Hankovo a Výborové je správné, čtení ve vyd. 1881 je chybné. Rukopis, jak ve fotografii nalézám, má zřejmé Neſnad. Při liteře *d* slova toho jest črta nadbytečná nahoře na pravé straně (nikoliv na levé). Vydavatelé 1881 berou tuto črtu za *z* a kladou ji na stranu levou. Neprávem, neboť črta ona nepatří k *d* slova Neſnad, nýbrž patří k liteře *y* slova wezrz*y*ew řádku předcházejícího. Litera *y* v rukopise tomto vůbec tak bývá psána, že čára její dolů jdoucí hluboko se protahuje a pak mimo to často na pravo se zahýbá. Tím způsobem vniklo její prodloužení v případě našem až tam, kde v řádku následujícím písaři bylo napsati literu *d* slova Neſnad.

V AlxB. (t. j. zl. Budějov.) 7, 21 čte Koubek (ČČMus. 1841, 88):

znad by . . . ., transkrib.: snad by . . .

Výbor I. 167 má též tak.

Ve vydání 1881 čte se za to:

znad by . . ., transkrib.: sná(zť) by . . .,
z

opět neprávem. V rukopise, jak ukazuje fotografie, litera jakási podobná k *z* jest, ale nepatří do slova „znad“, ani do verše 7,

21, nýbrž jest vepsána v řádku následujícím, jenž obsahuje nápis dílu dalšího „Incipit diſtinctio ſexta“, a jest patrně zamazána. Jaký účel při této liteře byl a jaký úmysl při jejím mazání, na tom zde nezáleží; šlo mi jen o to, že tu má býti čteno *snad*.

J. Gebauer.

Tvaroslovné výklady a doklady ke slovesům třídy V.

Podává J. Gebauer.

Třída tato obsahuje slovesa, jejichžto kmeny infinitivní základní utvořeny jsou příponou kmenotvornou *-a:* děl*a*-ti. Kmen praesentní dílem z téhož kmene infinitivního, dílem jinak se tvoří, a podlé toho roztřídil Miklosich tato slovesa dále ve čtyři oddělení menší, jež krátce se označují čtyřmi vzory:

1. kmen infinitivní *dêla-*, kmen praesentní *dêla-je-* (resp. *dêla-jo-*);
2. km. inf. *tesa-*, km. praes. *teše-;*
3. km. inf. *bera-*, km. praes. *bere-;*
4. km. inf. *laja-*, km. praes. *laje-*.

Vzor 1. *dělati*, *dělaju.*

Ke vzoru tomuto patří slovesa, která podržují kmenotvorné *-a* (nebo jeho přehlasovanou střídnici *-ě*) také ve tvarech praesentních: děl*a*-ti děl*a*-ju, sáz*ě*-ti sáz*ě*-ju. Slovesa ta jsou kmene dílem tvrdého, dílem měkkého. Ve staré bulharštině a jinde ve slovanštině stačí pro oboje vzor jeden: *saždati saždają saždaješi* atd. časuje se veskrze tak jako *dêlati dêlają dêlaješi* atd., ve tvarech obojích těchto sloves není rozdílu formalního; také v češtině byla tu kdysi stejnost, bylo *sázaju* jako *dělaju* atd., ale časem nastalo přehlasování *a—ě*, a nastalo zužování *ie—í;* ze *sázáš,* které bylo formalně stejno se tvrdým *děláš,* stalo se změnami dotčenými *sázieš* a *sázíš.* Paradigmata mají ukazovati všelikou rozdílnost ve flexi, a proto uznávám za dobré, slovanský vzor V. 1. rozděliti pro češtinu ve dva vzory parallelní, 1ª *dělati* a 1ᵇ *sázěti.*

1ª vzor kmenů tvrdých: *dělati dělaju.*

Kmen infinitivní *děla-;* kmen praesentní *dělajo-*, *dělaje-* staž. *dělá-*.

Souhláska před příponou *-a* je tvrdá.

Praesens sg. 1. *dělaju* přehlas. *dělaji*, pak i novotvar *dělám* (podlé osoby 2. a j.: k *dáš* bylo *dám*, k *děláš* utvořeno

podlé toho *dělám*): na vašě dary netbayu ale otplaty od Jezukrista czakayu Pass. 455; netoliko nezadayu, ale juž.. na to nic netbayu.. a již světské chvály nehledayu.. před ničímž nebiehayu 467; na život ti otpoviedaiu i o dceřiť ničs netbaiu DalH. 39; jáz nic svěckého nezadagy Pass. 457 (v Pass. je častěji -ji než -ju); ſchowagi sě ŽW. 1724; dawagi jej v ohřeb Rožmb. 262; ovocě na tomto stromě nenalezagi Krist. 72ᵇ; hledagy Hrad. 36ᵇ; hledam tamt.; vzjědu a porubaam Pror. 27ᵇ. Sing. 2. *děláš*, zachowawaaſſ Štít. ř. 168ᵃ, karaaſſ tamt. 137ᵃ a j. Sing. 3. *dělá;* s kvantitou označenou: že sě wzýwá Pil. a, jenž tbá Jid. 119, jenž zehnaa Pass. 23, když sě dokonaa Pror. 17ᵇ, jenžto vſaa Pror. 66ᵃ, ktož poſluchaa Štít. ř. 9ᵇ, kto sě kochaa tamt. 66ᵃ, wolaa prorok tamt. 232ᵇ atd.; s příponou osobní *-t:* roztekat ſa liquet Greg.; archaistické tvary nestažené *-aje:* z bláta wzdwihage chudého ŽKlem. Ann. 8; přide druhý (žalovaný) ptajě jeho (konšela, aby mu byl obhájcem), a když jeho doptage, bude řéci: rač slyšěti, pane.. Hrad. 128ᵃ; poczynage ſie o trogiech ſtawiech Štít. Sázav. 28ᵃ, poczynage ſie o osmeru blahoslavenství tamt. 223ᵇ. Dual *děláta:* když dva ſedata Štít. uč. 8ᵇ; když spolu jsta, oplzle vzhlédáta na sě Štít. V. 23. Plur. 1. *dělámy*, masti nehledamy Mast. 338; 2. *děláte*, jižto hledaate hospodina Pror. 38ᵇ; 3. *dělajú, -jí:* z chlapóv šlechtici biuaiu a šlechtici syny chlapy gmieuaiu DalH. 41, jižto vſſagyy v ryté modly Pror. 31ᵇ, ti ješto rozſtyeragyy sieť Pror. 14ᵃ; dial. *dělaj.*

Imperativ *dělaj*, přehlas. *dělej:* du. 2. netbayta a sě nelekayta Kat. 142, onamo dojíti zadayte HomOp. 154ᵃ. Z *-aj-*bývá *j* vynecháno: daz věděti Rožmb. 68; ktož sě chce zpoviedati, rozpomynaz a rozgymaz v svém srdci... Confessio XV. stol. (Arch. f. slav. Philol. 2. 716). Z přehlasovaného *-ej* vyvinulo se v nářečích mor. *-é* a *-ý:* nesmeké synečku Suš. 223, enom se mně milá dobře chový, svůj zelený vínek nepromrhý Suš. 376.

Imperfektum zřídka *dělajiech, dělajieše*.. častěji *dělách děláše*...: sg. 1. v ňehožto uſſagiech ŽKlem. 40, 10; czekagiech jeho tamt. 54, 9; když biech s nimi já chowagiech těch ve jménu tvém ČE. 39; dichah anhelabam Greg.; sg. 3. (Kateřina) netbagieſe Kat. 10; srdce jiej v těle hragieſe Kat. 60; on tu ſedaſſe v radě Kat. 174; izpouedaſe fatebatur Greg.; matka na podlahách lehaſſe Pass. 324; uolaſe clamavit EJ.; du.: drozdík s slavíkem zpievásta Pís. Výb. 2. 642; plur. 3. chowagiechu svědečstvie jeho ŽKlem. 98, 7; Němci nic netbagiechu Hrad. 26ᵃ; lidé sě na ň ptagiechu Krist. 44ᵃ; židové hledagiechu ho ČE. 36; zgreuahu zea calefaciebant se EJ, uolahu clamabant EJ; ty (róžě) czrnachu sě Kat. 132 (kontext má impf.); té (dcerky) v klášteřě chowachu a klášteru Sviní (rkp. swym) Brod rzyekachu DalC. 42; s koncovkou *-t:* izbiuachut superabant Greg.

Aorist *dělach;* sg. 2. když tvój mlazší bieše tvému nepřieteli uťal ucho, ty jej uzdravi svým dotčením, a tomu, ješto

bránieše tebe, przykaza, aby ižádného z tvých nepřátel neurážal Štít. ř. 164ᵃ.

Supinum *dělat:* bóh zove dyelat, praczowat do své vinnice Štít. ř. 106ᵃ, kázal jim dyelat do své vinnice tamt. (pojem pohybu není tu vyjádřen výslovně, ale jest obsažen ve výrazích: zove do..., kázal do...); který j'to dělník, ješto j' najprve uveden dyelat tamt. 110ᵃ; šel daru dávat Cis. Mus. Rozbor 187; šli do školy zpievat tamt.; běda vám, jižto vstáváte ráno tulat sě po opití Alb. 29ᵇ; přijide žena naczierat vody ČE. Rozb. 709; přišli sú naczyerat a nenalezli sú vody Pror. 63ᵃ; (MMagdalena) je k hrobu šla hospodina hledat Alb. 34ᵇ; cizozemec nepřišel hledat dobra tvého DalC. 68; mládec vyšel na město ptat ŠtítV. 42; poďte obyedwat Krist. 110ᵇ.

Part. praes. *dělaja*, *-júc-*, přehlas. *dělajě*, *-jíc-:* zgreuaia zę EJ.; tkagye sě Mast. 411: dial. čekaja Suš. 483, přesypaja Suš. 684, klepaja na okno Šemb. 35; ſlychayuci Pass. 341, chzakayucze AlxH. 1ᵇ, hledagiuci ŽKlem. 5ᵃ, dawagiuce poličky Hrad. 86ᵃ, czakagijcz Štít. ř. 25ᵃ, vfagijcz 77ᵇ, klekagijcz 165ᵃ a j.; se skloněním složeným: hledaguczie těšíš Hrad. 34ᵃ; ſirdcze hladayuczich hospodina ŽWittb. 104, 3: všěch ſtihagiucich ŽKlem. 3ᵇ atp.

Part. *-n:* wolaan Štít. ř. 144ᵃ.

Některá slovesa jednotlivá.

cpáti patří do třídy této, jak svědčí doklady: každý hřiech svój na jiného czpa Hug. 332; kto ohyzdu na tě czpa Otc. 262ᵃ, když czpate Otc. 9ᵃ, ješto czpagy krmi na krmi Štít. Opat. 34, ŠtítV. 133, do sebe cpajíce Kom. Lab. 10, 7 a 18, 18 atp. Naproti tomu ujímá se nč. *cpu cpeš* atd. Přecházení od koncovek *-ám*, *-áš* atd. (V. 1ᵃ) ke koncovkám *-u*, *-eš* atd. vyskýtá se v češtině při slovesích, jejichž kmen má v koncovce souhlásku retnou, velmi často, a sice bývá to přechod do třídy V. 2, jakož někdy viděti jest podlé přehlásky v 1. os. sg. *-i;* proto i nč. *cpu cpeš* kladu do V. 2.

hotovati má vedlé třídy VI. tvary také v této: jemu prſihotowagiu sě myšlenie ŽKlem. Ann. 3.

-cháti v. nechati.

jhráti, hráti, stb. igrati: co dobudeš to vše proyhras Hrad. 126ᵇ, srdečko ve mně hrá Suš. 233, lvové s ním ghragyechu ML. 52ᵃ, srdce jiej v těle hragieſe Kat. 61, král s svými panici na mieč hra (aor.) Apoll. 134ᵃ; part. hral. Přechází do třídy V. 4: hraju, hraješ, impt. hraj, pt. hrál.

klamati, stč. *klamaju,* klamagycz jím Štít. uč. 38ᵇ, (liška) mnieše oklamagicz čbána Hrad. 130ᵃ; nč. též *klamu klameš.*

křikati: vždy na mne krzykas Mast. 92, (židé) na ň krzikali Hrad. 52ᵃ, tož na tebe křikali Lab. 18, 13, hejtman na nás křikal Pref. 62.

lámati má tvary praesentní dvoje, podlé této třídy a podlé V. 2. Praes. *lámaju lámáš:* všěcky rohy zlamayu confringam ŽWittb. 74, 11; ľudi zlamaſſ confringes ŽW. 17, 39; zlama cedry libanské tamt. 28, 5; mnú smrt silně lama Hod. 86[b]; *lámi lámeš:* lámi lučišťe sg. 1. Br. Jg., lidi zlameſſ ŽPod. 55, 8; zlame ŽPod. 28, 5; vlny mnoho lodí zlamy Mill. 101[b]; kamenie, jenž lamy ze skály tamt. 71[a]; kdež kámen lámí Vel. Jg.; lámu, lámou Us. Imper. *lámaj* a *lam:* zlamaymy okovy jich ŽWittb. 2, 3; o to hlavy nelam Přísl. Part. praes. *lámajúc-:* hlas zlamayuczi cedry ŽWittb. 28, 5, zlamagyczy ŽPod. tamt.

metati a *mietati* viz ve V. 2.

nechati podlé srbsk. hajati curare (Vuk), stb. chajati chają curare (Mikl. Lex. podlé stsrbsk.) mělo by býti ve tř. V. 4; avšak ve tvarech českých nejeví se nijaká bezpečná známka třídy oné, tvary ty hlásí se vesměs do V. 1[a]. Praesens *nechaju nechám nechdš:* nechaiu postpono Greg. Impt. *nechaj* přehl. *nechej:* nechai ieię EJ., już nechay sluhy své ŽWittb. Sim. 29, mého nechay DąlC. 27, ponechay ať vynmu mrvu z oka tvého Krist. 41[b], o tom nechaymy pravenie Trist. 117; nechej mě na živě Suš. 138. Vedlé toho jest i impt. skrácený *nech nechme nechte*: nech ho Kom., nechme lidí Vel., nechte dítek Proch. Jg., a tak i Us. Imperativ tento s příslušnou větou podřízenou býval kladen ve smyslu hortativním, na př. nechay ať jde k rádci svému Kat. 48 = eat (doslovně: sine, ut eat), nechay ať sě hořem vsteče Hrad. 125[b]. V tomto spojení větném však věta formalně podřízená (*ať* atd.) pro obsah svůj, jenž tu byl věcí hlavní, vynikala a z podřízenosti vystupovala, a zároveň věta formalně řídící *(nechaj)* obsahem však méně důležitá klesala a sklesla ve význam pouze modalní; z věty pak takto skleslé stírá se význam její víc a více, stává se pouhé adverbium, jež podléhá mnohým změnám hláskoslovným. Tak vznikly z *nechaj* (s připojením někdy spojky *ať*, která následovala, pak enklit. *ž* a *ť)* výrazy adverbialní: *nechaj*, *nechajž*, *nechajť*, *nechajžť*, *nechý-* (položeno *-ý* za náležité *-aj*, jako v prý místo praj, poněvadž téhož času se říkalo také suchý vedlé suchaj), *nechaž*, *nechať*, *nechažť*, *nechž*, *nechť*, *nechžť*, *nešť* (*nešť* vzniklo z *nechžť* vynecháním *ch* a spodobou; nikoli z *nechť* změnou *cht* v *šť*). Sbírku příkladů novějších podává Jungm. Slov. p. sl. nechám; zde několik dokladů starších: nechajť i učinie ŠtítV. 194, nechayt vyjdú egrediantur Pror. Jer. 15, 1, nechayzt zbožie zhyne NRada 1424, nechýž pomyslí Lomn. nechýžť zanechá Ješín Jg., nechat sadím Hrad. 125[a], nechat bych umřela Hrad. 40[b], nechat miluje ML. 78[b], nechažť rozmlouvají Pam. 3. 141, necht což chtie činie Štít. uč. 108[b], nechzt jest i vinen Štít. uč. 93[a], nechzt mě had i uštne Fant. 5[a].

obědvati, *obědvaju* . . ., vedlé *obědovati oběduju* třídy VI, stb. obědovati obědują. Usus novočeský má tvary oboje; z češtiny staré mám doklady jen z V. 1.: chtiece obiedwati Hrad. 136[b];

kážem sobě dáti větru posniedati, potom obědvati Pís. veselé chudiny; poďte obyedwat Krist. 110b; aby obyedwaly Štít. uč. 125b; když lidé obyedwaly ML. 77a; aby obědval u ňeho Br. 133b.

plavati, *plavaju*, stb. plavati, plavają. Sloveso toto mate se s novotvarem *plovati*, utvořeným podlé praesentu *plovu ploveš* a místo *plúti*: *plúti plovu* jest fluere, *plavati plavaju* jest natare. Ale tvary i významy se tu matou: říká se *plavu plaveš* místo *plavám*, ryby przíplawu Mand. 60a, (ryby) preč plawu tamt.; a béře se *plavati* za fluere, ta voda plawe do rudného moře Mand. 77b (omylem m. plove?), a *plovati* za natare, Us.

spáti ve tvarech infinitivních patří do třídy V, a bývá vřazováno zejména do V. 1; tvary jeho praesentní jsou podlé třídy III. 2, o kteréž jindy chci pojednati.

znáti stb. znati znają bývá kladeno do třídy I. 7, v. Miklosich II. 421 a III[1] 123, Listy filol. 1883, 445 a 454. Ale jsou známky některé, podlé nichž by mělo býti ve třídě V. 1. Zejména ta okolnost, že *zna-* není kořenem (srov. lit. žinoti scire, žina f. scientia, ř. *γι-γν-ώ-σκω*); pak ruský přízvuk, který u sloves kořenných (třídy I.) bývá na slabice flexivní, zde pak jest na prvé, znáju.

1b vzor kmenů měkkých *sázěti, sázěju.*

Kmen infinitivní *sáža-;* kmen praesentní *sázějo-*, *sázěje-* staž. *sázie-*.

Sem patří slovesa, jejichžto kmen má před třídní příponou *(-a)* souhlásku měkkou, na př. krá*j*ěti km. krá*j*a-, a podobně porá*ž*ěti, přiná*š*ěti, krá*č*ěti, pú*šč*ěti, hromážděti t. j. hromá*žď*ěti, poháněti t. j. -*ň*ěti, sázěti t. j. -*ź*ěti, vypláceti, veče*ř*ěti, střieleti m. -*ľ*ěti, vyrá*b*ěti, potá*p*ěti, vyprá*v*ěti atp. Proti nim jsou kmeny tvrdé ve vzoru 1a. Příčina, proč je potřebí rozštěpiti slovanský vzor V. 1. v češtině ve dvé 1a a 1b, vyložena jest nahoře při 1a. Před přehlasováním byly tvary 1a a 1b stejny také v češtině, *dělaju sážaju*, *děláš sážáš*, *dělali sážali* atd. Ale přehláskou a-ě vzaly tvary 1b změnu a to přehláskou větším dílem zpátečnou; časem pak ještě analogie přičiní na obou stranách tvary nové.

Časování těchto sloves ukázáno jest v Listech filol. 1878, 55 sl.; zde následují některé přídavky.

Praesens sg. 1. *sázěju*, *sázěji;* podlé os. 2. *sázieš* 3. *sázie* a podlé *viem*, *vieš*, *vie* atd. přidělán i pro os. 1. tvar nový *sáziem:* v tvoji rucě poruczijem mú duši Štít. ř. 164b; zouž. sáz*ím*. Sing. 2. *sázieš* 3. *sázie* atd. až 2. pl. *sáziete* vznikly ze sá*žáš*, saz*á* atd., nikoli ze sáz*ěje*- (jak udáno v Listech těchto l. c. 55); stažení je zde starší, než přehláska, sá*žaje*- přešlo dříve v sá*žá*-, a toto teprve přehláskou v sáz*ie*-. Slabika vzniklá stažením jest ovšem dlouhá; délka má zde příčinu etymologickou i fysiologickou, jest dosvědčena novočeskou dlouhou střídnicí -*í*-, a jest dosvědčena též hojně i starou formou psanou: obrazzije sě poprslek

t. j. obrážie Štít. ř. 9ª, člověk kraczije tamt. 15ª, diabel osídla leeczije tamt. 19ᵇ, člověk neobmyſſlee súdu božieho tamt. 68ª, zamyſſlee sobě aby své prácě zbyl Pass. 368 a j., srov. Listy filol. 1879, 224. Plur. 3. má velmi starožitný doklad uclanaiut ze devitant Greg. t. j. *ukláňajút sě*, bez přehlásky a s koncovkou *-t;* pozdější *sázějú*, *sázejí* je pravidlem; vedlé toho jest také dial. *sázej* Us., a *sází:* zedníci staví, chlapci hází doudleb. Kotsm. 26, zvoníci vyzvání domažl. Šemb. 15; starší toho doklad čte se v zápisích slezského města Kozlé (Arch. Český II): zahrady vynáší m. -ejí.

Imperativ *sázěj;* dial. hajé hajé Suš. 610. Přehláska je zde mnohem starší, než ve kmenech tvrdých dělaj- dělej.

Imperfektum *sáziech;* zouženo *-ích*, potok wychazyſſe Alxp. 98.

Aorist *sázěch.* Přehláska začala se zde trvám ve 2. a 3. os. jedn., sáźa — sázě, a odtud vnikla do tvarův ostatních; v EJ čte se uece dixit a vedlé toho zhazahu zę.

Infinitiv *sázěti;* doklad starožitný obecati polliceri Greg. V ŽKlem. 104, 15 čte se doticaty, neroďte doticaty mazaných mých, a doklad ten uveden v List. fil. 1878, 56 jako dotý*ca*ti; neprávem, neboť podlé pravopisu ŽKlem. slabika -ca- byla by napsána cza, a mimo to svědčí texty příbuzné, že se tu má čísti dotý*ka*ti, ŽPod. dotykaty, ŽKap. dotikati. Dial. bude-li večeřat Suš. 200.

Supinum *sáźat:* vejdu k ňemu weczerzat Alb. 28ª, (starosta) vyšel zabyyat mudrcóv Pror. Dan. 2, 14; s přehláskou analogickou: (Zuzana) chodila do sadu procházet sě ŠtítV. 61.

Part. praes. *sázějě*, *sázějúc-;* staré doklady nepřehlasované: rozmiſlaia t. j. rozmýšľaja pertractans, roſuzaia t. j. rozsúźaja decernendo, medlaiucego commorantem Greg., ozuzaiae ze se exeminans tamt. s hláskou -ae přechodnou od starého -a ku přehlásce -ě.

Part. *-l*, sing. *sáźal* sáźala sáźalo, du. sáźala sázěle sázěle, plur. *sázěli* sáźaly sáźala, velmi pravidelně.

Part. *-s: sáźav — sázěvši.*

Part. pass. *sáźán — sázěni;* obyeczanym hlaholem Hod. 22ᵇ, 23ᵇ, v téj rozkoši obieczaney ApŠ. 16.

Přehláska v part. sáź*a*l sáz*ě*li, sáz*a*v sáz*ě*vše, sáź*á*n sáz*ě*ni v době staré velmi jest pravidelná; ale od stol. XV. pravidelnost se ruší a ve stol. XVI. usazují se v češtině spisovné a obecné tvary uniformované s *e:* sáz*e*l sáz*e*li, sáz*e*v sáz*e*vše, sáz*e*n sáz*e*ni. V dialektech naproti tomu ovládají tvary s *a:* sáz*a*l sáz*a*li.

V oboru tvarů praesentních pozdější nářečí mají některé novotvary vzniklé analogií podlé V. 2: aor. hážu, haž (podlé kázati kážu kaž), slc. hádžem, sádžem.

Některá slovesa jednotlivá.

biezěti po-bízeti atp. Ježíš počě svých apostolóv nabiezieti Hrad. 76^a.

bíjěti. Praes. *bíjěju bíjieš*: jenž sám zabigie Hrad. 98^b, an jiej (švec ženě) przibigie tamt. 124^a. Impt. *bíjěj*: nezabigiey jich ŽKlem. 58, 12; nezabigiey bratrcě svého Hrad. 98^a; zabigieyte ŽWittb. 61, 4; druh družcě nezabigieyte Hrad. 119^a. Impf. *bíjiech*, když zabigieſſe jě ŽWittb. 77, 34. Inf. *bíjěti:* wybigiety Pass. 7, smiech pobygyety DalC. 10. Sup. *bíjat:* jenžto vyšel zabyyat mudrcóv Pror. Dan. 2, 14. Part. *bíjal bíjěli:* pobigal si lud ŽKlem. 45, 3; (Jonata) pobijyal své nepřátely Štít. řeči 90^a; ty zbyyal oběť Pror. Jer. 33, 18; zabyyal si Pror. Jer. Lament. 3, 43; kradl sem i przіebigal, žehl sem svú rukú, wybigal Hrad. 109^a; byste mne nezabigieli Pass. 406; ješto jsú tě zabygyely Modl. 10^a; proč tě zabygyely Modl. 132^a. Dial. že stě mne bijali Suš. 119. Part. *bíján bíjěni*, subst. *bíjěnie:* byl ten kzelšaft často pobigan Mart. 26^b, rucě a nozě byly probyganye m. probíjěně ML. 123^b, zabygyenye veliké Pror. 24^b.

búzěti. Praes. *búzěju búzieš*, co nás wzbuzije k rytieřství t. j. vzbúzie Štít. ř. 125^b. Part. *búzal búzěli:* kto by nás wzbuzal Štít. ř. 125^b, s tolik jest wzbuzal lidi k chvále boha Štít. ř. 82^a.

číněti. Praes. *číněju čínieš:* netolik sě dopustilého nekajem, ale i viece przyczynyemy Štít. ř. 232^b. Part. *číněje:* z jehož (Bonaventurových) sem jeděnch knížek tyto vybral některé jeho řeči ujímaje a některde przyczynyege Štít. uč. 99^b.

dářěti. Praes. *dářěju dářieš:* záře, jenž podarzye slunečnú nádějí Pís. XIV stol. Pf. 2.

dieleti. Part. *dielal dieleli:* co svýma rukama vydělal, toho ješče chudým udielál Hrad. 9^a; tiem sě krmil a odieval a chudým ščedřě udielal tamt. 16^b.

háněti. Praes. *háněju hánieš:* Hektor sem i tam mezi vojsky řeckými séka i tepa hanie Troj. 123^a. Part. *háněje:* Hektor haniege mezi nimi přemnoho jich s světa provodi Troj. 121^b; Achyles mezi nimi vztekle haniege Troj. 127^a; Hektor po vojskách haniege a tiekage Troj. 128^a.

házěti. Praes. *házěju házieš:* často sě nahazye Štít. uč. 7^b; paniem sě przihazie Pass. 338. Part. *házal házěli* przyhazalo Pass. 25; by sě hazieli Pass. 363. Dial. podlé vzoru V. 2. *hážu hážeš:* zahážu Suš. 290, hážeš prstenečkem tamt.; háže milá věncem tamt. 305; 3. pl. hážú tamt. 474, impt. nehaž tamt. 162; házat hážu podlé kázat kážu atp. Slc. hádžem vzniklo touž analogií.

hromážděti (iterativum ke *hromazditi* tř. IV): ti jižto ſhromazdyety budú Pror. Isa. 62, 9; part. *hromážďal hromážděli:* ač by kto jiné ſhromazdal šlechetnosti Štít. ř. 147^b.

hrzěti. Praes. *hrzěju hrzieš:* ktož pohrzye tú libostí tělesnú Štít. uč. 124^b; hrizies u potřěbách despicis ŽKap. 9, 1 (12); hrzies ŽKlem. tamt.; poníženého nepohrrzies non despicies ŽKap.

50, 19. Impt. *hrzěj:* nepohrziey ŽKlem. 50, 19; nepohrzyey Modl. 38ª; ani pohrziey mnú ŽKlem. 26, 9; nehrzeyg ižádného Otc. 231ᵇ. Inf. *hrzěti:* žádný by jí (zemí) neměl wzhrzieti Mill. 110ᵇ; móžeš jím rád newhzrzaty (sic, rým: jmieti) Růž. 3. Part. *hrźal hrzěli:* vévoda (Kúřimský) jeho (Václavovým) zástupem wzhrzal jest Pulk. L. 45, vévoda wzhrzal jím jest Pulk. 45 a PulkR. 20ᵇ, lidé světem pohrzeli Hug. 400; místo *hrźal* bývá *hrzěl:* whriziel (sic) sprevit ŽKap. 77, 59; ani wzhriziel modlitby despexit tamt. 21, 25, newzhrziel gich proſbu non sprevit ŽKlem. 101, 18. Srov. *krščěti* (strany -r-).

chážěti. Praes. *chážěju chdzieš*: nebezpečenstvie przychazije Štít. ř. 19ᵇ, jižto sě obchaziegy Pass. 457. Impt. *chdzěj*: neſchaziey s tohoto hradu Pass. 27. Aor. *chážěch*, nepřehlas. zhazahu zę EJ. Inf. *chdzěti*: obchaziety Pass. 276, v dóm jeho wchazijety Štít. ř. 80ª (odchylno ve kvantitě). Part. *chážějě:* obchaziegie Pass. 64. Part. *chdźal chdzěli:* (Kristus) k apostolóm przichazal Kat. 112, do zahrady wchazal Krist. 94ª, aby z cěsty newychazal Štít. uč. 124ᵇ, aby z miery newychazal Štít. uč. 91ª, ona wchazala Pass. 606, radost na srdce člověčie przychazala Štít. uč. 18ª, tělo wzchazalo Spor. 364, aby sě měščené ſchaziely Pass. 46, kak sú sě obchazieli Pass. 318, aby przychazala pokušenie Štít. ř. 125. Dial. slunečko zachádí Suš. 333 k inf. zacháděti m. zacházeti, jako jest prováděti vedlé provázeti.

jíčěti v. žíčěti.

kácěti. Praes. *kácěju*: an (bohatec) sě tamo sěmo kaczye Hrad. 143ª.

kážěti. Praes. *kážěju kážieš:* przìekazyete Modl. 21ᵇ. Impt. *kážěj*: neprziekazyey Pass. 321. Inf. *kážěti:* przìekaziety Pass. 27ᵇ. Part. *kážal kážěli:* aby neprziekazal Pass. 345, 466, tomu sem przyekazal Alb. 96ª, nic neprziekazalo Alb. 7, Dal. 2; neprziekazieli Pass. 524.

klaněti a *kláněti.* Praes. *klaněju klanieš*, pl. 3. uclanaiut ze devitant Greg. Part. *klanějě:* klaniege sě jěho tělu NR. 64. Part. *klaňal klaněti:* abych sě klanal tvým bohóm Jiř. Kap. 4, newzklanal ŽKlem. 100, 7.

klécěti: mrcha (kůň, nově okovaný) počne kleczyeti Hrad. 132ª. Praes. *klécěju klécieš*: (kóň zastalý) klecie Hug. 414; často manželky jich na cti klécejí Tkadl. 2. 83. Part. *klécal klécěli*: ten plášť nebyl žádné panně ani paní v hod, jedno té která.. podlé cti neklécala, a každé té, ješto jest na cti klécala, ten plášť ne v hod byl Tkadl. 1. 14.

končěti: ſkoncziety Pass. 170. Praes. *končěju končieš:* jakž ť brzo já ſkonczyeyu Pass. 316, konczieyu hladem ŽWittb. Deut. 24. Aor. *končěch:* ciesař ſkonczie Pass. 433; (Ježíš) svú modlitbu ſkonczie Hrad. 80ª. Part. *končal končěli:* zzconchzal jest Ap. Š. 66, sv. Dominik ſkonczal Pass. 417, Natalia ſkonczala tamt. 482, jiní svatí ſkonczieli Pass. 480. Part. *končav končěvši:* dokonchzaw

tu mšju ApŠ. 28, dokonchzaw to hna preč AlxBM., ſkonczaw svú modlitbu Hrad. 80[a], ſkoncziewſſy Pass. 106, 203.

krácěti. Aor. *krácěch:* bieše hrozna jeho (bohatcova) práčě, života j'mu sě ukraczye Hrad. 143[a].

kráčěti. Praes. *kráčěju kráčieš:* ktož kraczije Štít. ř. 15[a]. Part. *kráčal*, *kráčěli:* aby krokem kraczal Štít. ř. 114[a].

krájěti. Praes. *krájěju krájieš:* ten plášč kragies matcě Hrad. 113[b]. Impf. *krájiech:* krajčí plášč své ženy kragieſſe tamt.

kršěěti. Impf. *krščiech:* sv. Jan krſczieſſe Mat. 36. Pokládati tento tvar za impf. ke krstiti IV. tř. sotva lze. Ve třídě V. 1[a] pak jest to iterativum a náleží mu kmenová samohláska zdloužená, tedy kr̄ščěti, bylo-li ve staré češtině r̄; totéž platí o hr̄zěti, smr̄cěti, tr̄pčěti, tvr̄zěti.

kúšěti. Praes. *kúšěju kúšieš:* pokuſſieyu Pass. 417, pokuſſyemy tamt. 321, pokuſſyete t. 321. Impt. *kúšěj:* pokuſſiey Pass. 50. Part. *kúšal kúšěli:* by bratřie pokuſſal Pass. 416, prve než okuſſal tamt. 453, ohňem s' pokuſſal ŽWittb. 16, 3, často toho pokuſſieli Pass. 468, pokuſſiely mne otci vaši ŽWittb. 94, 9.

lécěti. Praes. *lécěju lécieš:* diabel ośijdla leeczije Štít. ř. 19[b], nepřietel leeczije osídla tamt. 20[b], závistivý lécie, zda by ten padl, komu závidí ŠtítV. 120, vy (diablové) lecete pekelné muky t. j. lécéte m. léciete Hod. 87[b] (slabika *-če-*, lé*če*te, byla by psána v rkp. tomto cze; za ie pak bývá tu často jen e), (diablové) leczegy osídla Štít. uč. 107[b], lovci lécejí tenata RZvíř. (jelen). Part. *lécějě:* tisknúc prostnějšie od jich pravdy a leczegycz jim chytré řeči Štít. uč. 79[b], ptáčníka lécejícího na ptáky Aesop. Jg. Part. *lécal lécěli:* ze lsti ješto jsú nepřietelé leczely Štít. uč. 89[a]. Ve stbulh. jest lęcati illaqueare lęčą podlé vzoru V. 2, a tak bylo i stč. *léču* vedlé *lécěju*: kto osídlo jiným lechze AlxH. 2[b] (spřežka chz znamená hlásku *č*, a téže žádá i rým: peče, uteče). Změtením obojího vzniklo praes. *léčím líčím* m. -cím: líčím na ptáky Us., 3 pl. léčejí RZvíř. Jg.; k *líčím* přidělán i inf. *líčiti* na ptáky Us.; vlivem pak těchto novotvarů zastírá se i význam vlastní (lécěti, líknouti) a vstupuje na jeho místo význam formare, simulare.

lúčěti: židé pochopichu kamenie chtiec na ň luczety Krist. 79[b].

mácěti omakávati. Praes. *mácěju mácieš:* (řezník) bravy maczie Hrad. 135[a], (řezník) dobytčátko zmaczye tamt., kdež jej (kámen) omaczieš Ras. Jg., (lékař) nedomácí se lbi Sal. Jg. Part. *mácějě:* lékař maczege na tiemě Sal. Jg., lékař maczege na to nedomácí se lbi Sal. Jg. Part. *mácal mácěli:* byla v tom údolí tak husta tma, že sú ji rukama maczeli Alxp. 109.

mářěti. Praes. *mářěju mářieš:* jenž vmarzie hladem družcě Hrad. 98[a].

miešěti: kto chtěl víno mijſſeti (s vodou) Pref. 6.

míjěti: lodie budú mygieti pertransibunt ŽWittb. 103, 26 Praes. *míjěju míjieš:* v obrazě mygie člověk pertransit ŽWittb. 38, 7, ten (vrah) sě s Kainem nemigye Hrad. 98b. Part. *míjějě:* věci mygyegyczye Modl. 47b.

mízěti, mizěti stb. mizati nutare praes. mizają. V nč. znamená *zmizeti* evanescere, začež v době staré jest *zmisati;* dokladů starých pro *mizěti* jest po řídku: dým jenž před větrem zmyzye Alb. 78a, črt ihned zmyze Mart. 58a, zmizal diabel Adam 200a. Později vyskytuje se jen *mizěti,* kdežto *misati* úplně se vytratilo. Viz o tom doleji, v V. 2.

mnážěti: zvykli sme práva a volnosti rozmnazatt List. slez. XVI. stol. Pf. 13. dial.

múcěti. Praes. *múcěju múcieš:* co sě ſmuczyeſs Hod. 88a; ande ju (paní) neznámost ſmuczye AlxV. 1893; žlúč vzmúcí mysl ŠtítV. 155. Impt. *múcěj:* nic sě tiem neſmuczeyte Štít. uč. 4b. Part. *múcal múcěli:* proši tebe, aby sebe neſmuczala ML. 1b.

mýcěti (vedlé mýkati): sem i tam se myceti Reš. Jg., sem i tam se mýcím oberro tamt.; šaty si umýceti Us. (Jg. sub zmíciti). Ve třídě V. 2 praes. *mýču:* an sě po kóře mycze Pass. 415, čerti se v pekle myčí sem a tam Lucid. (sr. Jg.).

mýšleti. Praes. *mýšleju mýšléš*: zamyſſlee sobě, aby své prácě zbyl Pass. 368; člověk neobmyſſiee súdu božieho Štít. ř. 68a; dial. co si ty vymýšláš Suš. 499. Part. *mýšlal mýšleli:* ež sem neobmyſſlal Štít. uč. 150b, ež sem nerozmyſſlal tamt. 151b, ktož by sě rozmyſſlal Štít. ř. 226a, by pryemyſſlely co bude potom Štít. uč. 152a; odchylkou: by se domyſſlel AlxB. 8, 16, bych co zamyſſlel tamt. 8, 17.

nášěti. Praes, *nášěju nášieš:* všecko skrze pokoru ſnaſſeme Alxp. 101, andělé wznaſſyegy Pass. 452. Part. *nášějě:* sě roznaſſiegie Pass. 298. Part. *nášal nášěli:* aby nikte nepronaſſal Pass. 405, duch boží wznaſſal sě Štít. ř. 214a, 214b, (lidem) pilně přikazujě, aby nepronaſſyeli Pass. 314.

návěti. Part. *nával návěli:* obnauala bi ora repararet Greg.

núcěti: počěchu mudrcě ponucziety Pass. 80, snadno k tomu ponuczety AlxV. 422. Praes *núcěju núcieš:* ponuciegi Pass. 416 sg. 1. Part. *núcějě:* ponucziegie Pass. 557, boží strach (timor dei) jest mátě ponuczyegyczye ke všěm dobrým dielóm Alb. 12. Part. *núcal núcěli:* aby všěch kamenovati ponuczal Pass. 58, (sv. Marta) svú sestru k službě ponuczala Pass. 378, aby ho s kříže ponucziely ML. 117a, aby ho s křížě ponucyeli Krist. 100b.

obúzěti v. *-úzěti.*

páleti: zapalety sú sě neuměli erubescere Pror. Jer. 8, 11; naproti tomu: pro své záviny sě zapalaty Štít. ř. 232a, zapálíní = hanba Jg. (XV. stol.).

píjěti. Part. *píjal píjěli:* napigal sě vody Hrad. 5a, by se neopigal Hrad. 134a; Machomet sě opygel Mand. 98a.

pójčeti, pojičěti a *požičěti* v. *žičěti.*

právěti: (židé mohou školy) vetché oprawyety Štít. uč. 87ᵃ. Praes. *právěju právieš:* proč prziprawies Hrad. 41ᵇ. Impt. *právěj:* oprawyey svú přěslici Mast. 384. Part. *práéal právěli:* ktož by byl poslán do vinnice, aby dělal to což jest potřebie vínu, kdyby pak nechaje vína oprawal pléšky, nebyl by bez viny Štít. uč. 95ᵇ; kak by rostlo obilé, kdyby buoh jeho dobrým počesím neoprawal tamt. 32ᵇ; aby (ty) znamenal a jiným také rozprawal Hrad. 71ᵃ; oni tak rozprawyely ML. 121ᵇ; odchylkou: aby oprawyel sedliště Štít. uč. 88ᵃ. Part. *práván právěni:* nižšie skrze vyššie má zpořiezeno a prawano býti Štít. uč. 67ᵃ.

přieti. Ve stbulh. jest prijati prijają z pravidla ve třídě V. 1, z řídka vyskýtá se prêją; Miklosich III¹ 148 a Lex. V češtině jest *přieti přeju* ve třídě V. 4.

púščěti: odpuſſtyety svým dlužníkóm Štít. uč. 34ᵇ. Praes. *púščěju púščieš:* otpuſczyegy všěm těm, ješto mi co zlého činili Modl 6ᵇ; jáť tobě odpuſſtyem Štít. uč. 34ᵇ; otpuſczyes Modl. 8ᵃ; bóh některé věci przepuſſtije (dopouští) Štít. ř. 9ᵇ; krčmář prziepuſczie smilstvo Hrad. 114ᵃ; jakož vy odpuſſtyete Štít. uč. 34ᵇ; někteří odpuſſtyegy Štít. uč. 34ᵇ. — Impt. *púščěj:* nedopuſcziey Pass. 570, nedopuſczyey sebe viny ML. 42ᵇ, neprzyepuſczyey Modl. 123ᵇ (3), ty jemu neodpuſſtyey Štít. uč. 34ᵇ. Part. *púščějě:* puſcziegycz Pass. 9, jeden druhému odpuſſtyegicz Štít. uč. 34ᵇ, napínajúce a puſczieyucze lučišče mittentes arcum ŽWittb. 77, 9. Part. *púščal, púščěli:* (lazebník) by puſczal rozhlédajě Hrad. 135ᵇ, (bóh) jim pokrm na zemi ſpuſczal Krist. 20ᵃ, až sě jest dopuſſtyal toho Štít. ř. 221ᵃ, by buoh na lidi przepuſſtyal které ztráty Štít. uč. 19ᵃ, aby muže k sobě neprzipuſſtyala Štít. uč. 39ᵇ, nepuſczieli Pass 585, upuſtieli tamt. 143; odchylkou: jenž s' tak dlúho otpuſczyel Modl. 26ᵃ. Part. *púščán púščěni:* stříebro prziepuſczano probatum ŽWittb. 11, 7; zapověděl, aby ižádná (křesťanka) k nim (uvězněným) nebyla puſczana Pass. 480.

púzěti. Praes. *púzěju púzieš:* jenž koho s dědinicě ſpuzie (shání, vyhání) Hrad. 116ᵇ, žeť jemu kupcě zapuzye Hrad. 135ᵇ. Imperf. *púziech:* dva puziezſta desět tuſiczow fugarent ŽWittb. Deut. 30, pzieſta ŽGloss. tamt.; pokládati tento tvar za impf. k puditi tř. IV nelze. Part. *púžal púzěli:* dva puzala desět tyuſſiucz ŽKlem. Deut. 30.

rázěti. Impt. *rázěj:* viec sě na tobě ovoce nevraziey Krist. 77ᵇ. Part. *rážal rázěli:* nikda sě věčší neurazal Pass. 281; lépe by bylo jemu by sě byl nenarazal Hrad. 76ᵇ, Alb. 52ᵇ; lépe by mi se bylo stalo bych se byl nenarazal Štít. uč. 151ᵃ; odchylkou: neb sme my Neščestie při tom byli, když (Adlička) se jest narazěla od své mateře Tkadl. 1. 14.

rážěti. Praes. *rážěju rážieš:* obrazzije sě poprslek Štít. ř. 9ᵃ t. j. obrážie. Part. *rážán rážěni:* plášč kříži wyrazany Pass. 399.

rúčěti. Praes. *rúčěju rúčieš:* bohu vás poruczyeyu Pass. 315, v tvoji rucě poruczijem mú duši t. j. porúčiem Štít. řeči 164ᵇ,

(ktož) poruczye Alb. 18. Part. *rúčějě:* porucziegie Pass. 557, u modlitbu sě porucziegucze Hrad. 8[b]. Part. *rúčal rúčěli:* Kristus poruczal Alb. 18[b], ež sě tak svéj bratří poruczal Pass. 331.

rúšěti: nikdy jie (čistoty) neruſſiety Hrad. 62[b]. Praes. *rúšěju rúšieš:* pl. 3. ruſiegyu svá čsná lože Hrad. 118[a]. Impt. *rúšěj:* když jest buoh tak milost zřiedil, neruſſeyte pořadu jeho Štít. uč. 26[b]. Part. *rúšějě:* čelosti tvého děvojstva neruſſegie Krist. 12[a].

sázěti. Part. *sáźal sázěli:* aby (ponožka) jiné ptáčky oſazala Hrad. 99[a], proňž svój život pozzazal ApŠ. 141. Part. *sáźán sázěni:* v téj (vinnici) by naſazano bylo šlechetností Štít. ř. 108[a], (sv. Pavel) v žalář ſazan Pass. 302. Slovenské *sádžem* utvořeno analogií podlé V. 2; v. *házěti.*

smrcěti. Part. *smrcějě:* (syny) zſmircieyucich ŽGloss. 78, 11, ſmirtieyucich ŽWittb. tamt. mortificatorum (od mortificator). Strany dlouhého r̄, které by zde býti mělo, viz kršččti.

spářěti. Praes. *spářěju spářieš:* tiem i odplaty nám viera przyſparzye Štít. uč. 27[b], sbožie ač sě prſiſparzie divitiae si affluant ŽKlem. 61, 11. Part. *spářějě:* Achilles je stíhá zabitých k zabitým přiſpařege Troj. 108[a]. Part. *spářal spářěli:* abyste rozkoší przyſparzyely Pror. Isa. 66, 11.

stavěti. Praes. *stavěju stavieš:* všichni se ſtawyegy hrdě. Štít. uč. 58[a]. Part. *stavějě:* ſtawyegicze ŽPod. 117, 22. Part. *stával stavěli:* dial. vystavjali věžu Suš. 226.

střieleti: dial. ſtrzelati aby nesměl List. slez. XVI stol. Pf. 14. Praes. *střieleju střieléš:* náhle uſtrzieleyu jej plur. 3. ŽWittb. 63, 6. Part. *střielal střieleli:* aby ſtrzieleli ut sagittent ŽWittb. 10, 3; dial. když ze dvorka vyjiždžali, ze sta ručnic vystřílali Suš. 83.

súzěti. Aor. *súzěch:* Suziech ŽWittb. Hab. 16, ovšem omylem místo slyšěch. Part. *súźal súzěli:* roſuzal bi deliberaret Greg.

táčěti. Part. *táčal táčěli;* odchylkou: tak taczel sem se po moři až sem k té zemi připlul Troj. 225[a].

trácěti. Impt. *trácěj:* neztracieyta Pass. 100. Part. *trácal trácěli:* co j' dřéve marnost vtraczala Štít. ř. 74[a], ježto j' smilstvo vtraczalo tamt. 74[a], by byl toho neztraczal člověk tamt. 220[a].

trpčěti. Part. *trpčal trpčěli:* svatého obtirpcziely exacerbaverunt ŽWittb. 77, 41; pokúšěli i otirpcziely jsú boha ŽWittb. 77, 56, odtrpczely ŽPod. tamt. Strany dlouhého r̄, které by zde býti mělo, viz kršččti.

tvrzěti. Part. *tvrźal tvrzěli:* komoň svú podkovú cěst potwrzal AlxV. 1203, potwirzal AlxH. 1[a]. Strany r̄ viz opět kršččti.

týcěti nemá dokladu; v. týkati V. 2.

-úzěti, obúzěti. Praes. *obúzěju obúzieš:* kto jeho obuzye zlodějem Rožmb. 227 (naříká), nepřátelé nás obauzejí Akta 1547 Jg. (osočují); impt. *obúzěj:* nepomlouvej a neobúzej jiných Pr.

Jg.; inf. *obúzěti:* utrhavými slovy obauzeti Cyr. Jg., obouzeti koho Us. Jg.; part. *obúzal obúzěli:* vězte že jest zle žaloval súsěda křivě obuzal Hrad. 117[b], kteříž židy nepravými zprávami při dvoře králův obauzeli Plác. Jg. Sloveso toto jest iterativum k *obuditi* nařknouti osočiti obžalovati: že tiem vinen neb obuzen Rožmb. 132, (Kristus) je nevinně obuzen (rým: otsúzen) Hrad. 60[b]. Ve třídě VI: *obuzovati:* obuzugyuczich mne calumniantibus ŽWittb. 118, 121, obuzuyuczy- ŽGloss. tamt., obuzuyucich ŽBrn. tamt., neobuzuyte mne ŽGloss. 118, 122, neobuzigte ŽKap. tamt. non calumnientur. V *obuditi* je složeno *ob-* s *uditi:* stb. uditi uždą udiši molestum esse Mikl. Lex. (podlé glag. serb.), srb. nauditi Böses zufügen Vuk, lit. uditi schelten Nesselm. Ve stb. významem accusare calumniari hlásí se sem *obaditi* t. j. ob-vaditi iter. *obaždati;* oboje, české *ob-uditi* i stb. *ob-(v)aditi* jsou denominativa, a snad kmenové slabiky ud- a vad- z kořene téhož vznikly. Ve staré češtině jsou dále významem i zněním podobná slova: obuza calumnia (vykúpi mě ot obuzy ľudské ŽWittb. 118, 134), obuzník calumniator ŽWittb. 71, 4, obuzný calumnians ŽKap. 118, 121, obuzstvie calumnia (ot křivých obuzſtwy ŽKap. 118, 134), obuzstvo (chceli sě zpraviti obuſſtwa Rožmb. 227); původ jejich však jest jiný, rozdílný od *-ud*, jak svědčí tvrdé obú*za* (od *-ud* bylo by obú*zě*); srov. stb. obązъ ligamen, rus. obuza onus debitum, dêlatь komu obuzy utrhati komu.

váleti stb. valjati volvere: když budeš waleti těsto Hrad. 136[b]. Praes. *váleju, váléš:* padesát kolačiev z toho (těsta) nawales Hrad. 137[a], angelic ienſ v blati ze vale Příp. Svatojir. Aor. *válech:* ſmych (sic) walechu námi ŽWittb. 79, 9. Part. nádobie sě rozwalelo Otc. 186[a]. (*Váleti* bellare jest ve tř. III. 1.).

vářěti. Praes. *vářěju, vářieš:* co sě ſwarzeſs se mnú Hod. 84[b].

vecěti, zřídka *věcěti.* Pro praes. mohlo by se uváděti weczie ait ŽWittb. Deut. 20; avšak v památce této bývá v textě českém čas jiný než v latinském. Aor. 1. sg. *vecech* Star. Skl. 5. 154. Z pravidla vyskýtá se sloveso toto jen v aor. 3. os. sg. *vecě* du. *vecěsta* pl. *vecěchu:* uece, otuece EJ., kněz vieczie DalH. 41, tehdy Boleslav viecze (sic) DalH. 30, dci vecie DalH. 42, kněz Oldřich vecze DalH. 40; wecze ApD. b, sv. D. 32, Jid. 109, Pil. d; weczie Hrad. 20[a]; tu jemu jedna poselnice wecye Krist. 96[a]; když bóh weczye: Adame, co s' učinil? Adam weczye: Eva mě připravila! Eva weczye: had mě přělstil Alb. 91[a]; to dva anděly wecieſta Krist. 108[a], wecyeſta Pass. 384; mistři weciechu Pass. 310, wecziechu Hrad. 89[b], tehdy k němu wecziechu ML. 76[a], weczechu židové Ans. 3. Tvary tuto doložené, totiž 3. osoby aoristu, vyskytují se velmi často v době starší, za to však tvarův jiných se nedostává, a proto lze flexi jeho jen zlomkovitě doložiti. Z tvarů kdysi běžných dlouho a dílem dosud se dochovalo *vece,* ale ode dávna již nerozumí se jeho významu; brávát se dílem za praesens, dílem za plural: psi srozumèvše se i wece

Hád. 34ᵃ, vlci opravivše se wece tamt., k nížto wece sestry jiné tamt. 41ᵇ. Pozoru hodna je při tomto slovese i ta okolnost, že místo *věcě-* v obou slabikách bývá *e* za žádané *ě*, stb. věštati, a to i v textech starých a na *ě* přísných: pro *ě* ve slabice prvé znám jen dva příklady nahoře uvedené, ve slabice pak druhé bývá *e* velmi často. Mám za to, že i tato pokáza stránky hláskové souvisí se syntaktickým úpadkem tohoto slovesa; flexe slovesa *věcěti* známa byla z jazyka jen zlomkovitě, tvary dochované neměly dosti opory ve tvarech jiných, stávaly se z nich víc a více ustrnuliny, při kterých pak i stránka hlásková rychleji a na mnoze jinak se mění, než ve vší třídě slov jejich příbuzných. — Sem náleží také *oběcěti* stb. oběštati polliceri. Aor. *oběcěch:* (švec) obieczye Hrad. 105ᵇ, (židé) obiecziechu tamt. 74ᵇ. Part. *oběcal oběcěli:* jakož jest tvuoj syn obyeczal Hod. 24ᵃ. Part. *oběcán oběcěni:* v téj rozkoši obieczaney Ap. Š. 16, obyeczanym hlaholem Hod. 22ᵇ, čistota má bohu obyeczana ML. 42ᵇ.

večeřěti: weczerzieti počěchu ML. 97ᵃ a Krist. 89ᵃ. Aor. *večeřěch:* prve než doweczerziechu ML. 97ᵃ, odweczerziechu Pass. 365. Sup. *večeřat:* vejdu k ňemu weczerzat Alb. 28ᵃ. Part. *večeřal večeřěli:* když bieše weczeral (sic) Pass. 389, Jan jest s tebú weczerzal Hrad. 55ᵇ, abych s vámi weczerzal ML. 97ᵃ a Krist. 89ᵃ. Part. *večeřav večeřěvše:* s ním weczerzaw ML. 109ᵇ a Krist. 95ᵃ, král spal neweczerzaw Pror. Dan. 6, 18.

veličěti: (Šimon) počě sě ſwelicziefi pyšnú řěč mluvě Pass. 296. Praes. *veličěju veličieš:* jáť sě neſwelicziegy Pass. 299, ješto sě ſweliczics tamt., swelijczije sě že j' snúbena synu božiemu Štít. ř. 48ᵇ t. j. svelíčie, jazyk náš wzwelyczie magnificat ŽWittb. 11, 5. Impt. *veličěj:* tiem sě neſweliczey Krist. 107ᵃ. Part. *veličějě:* ſwelicziegycz Pass. 104. Part. *veličal veličěli:* bych se ſwelyczal Štít. ř. 154ᵇ, jenžto se ſweliczal Krist. 107ᵃ, lid proti hospodinu ſwelyczal sě jest Pror. 97ᵃ; odchylkou: abych sě ſwelicziel Pass. 486.

věšěti: wieſſiety Pass. 425. Part. *věšěje:* wyeſſyegycz Pass. 482. Part. *věšán věšěni:* kvietím obwieſſan Pass. 87.

víjěti. Praes. *víjěju víjieš;* dial. proč se nerozvíjáš Suš. 221; jedno pérko dovíjá tamt. 21.

voněti stb. vonjati olere vonjają. Praes. *voněju vonieš:* chřiepě mají a newonyegy non odorabunt ŽPod. 113, 6 (14).

vracěti: počnu tě z svých úst wywraczyety Štít. ř. 193ᵃ. Part. *vracal vracěli:* Kristus zprzyewraczal jich (kupcův chrámových) stoly Štít. ř. 212ᵃ, vizte by (vy) toho neobraczyely tamt. 188ᵃ, Ježíš měnníkové stoly zprzyewraczal Krist. 76ᵇ; dial. obrazy se obracaly Suš. 4. Part. *vracán vracěni:* obraczan Pass. 110.

žičěti. Praes. *žičěju žičieš:* ten ješto pozyczye foenerator Pror. Isa 14, 2; kak sě sbožným dušiem duch swatý poziczie Krist. 112ᵃ. Part. *žičal žičěli:* nepozyczal sem non foeneravi Pror. Jer. 15, 9. Sloveso toto jest iterativum ku *požičiti* m. *požitčiti*,

jež zase z *požitk-* (požitek) utvořeno jest, *požitъčiti, srovnej Mikl. Gramm. 4. 488; na př. neslituji sě ani pozyczym concedam Pror. Jer. 13, 14, že pozyczy penieze svého Štít. uč. 96[a], když čas sě k tomu (lovu) posichzi Pil. 6, což bóh dá a poziczij Krist. 71[b], pozicz nám času ŽKlem 140[b], že koně pozyczil Rožmb. 15, jest pozyczyl foeneravit Pror. Jer. 15, 9, jáz ť sem sbožie poziczene Hrad. 140[a] atp. Z požičiti časem vynechávalo se *i* a vznikalo *póžčiti;* k tomu utvořené iterativum zachovalo se v mor. *požčať,* požčaj mně šátka hedbávného Suš. 130. Z *póžčiti* pak stalo se dále známou změnou hláskovou (žč — jč: skupení sykavé jest neoblíbeno a ruší se všelijak, vedlé jiných i tímto způsobem, že sykavka prvá mění se v *j*) *pójčiti* nč. *půjčiti;* na př. hospodin poyczyl concessit Otc. 16[b], (bůh) téhože divu poyczyl Prokopu svatému. Hrad. 7[a], (bůh) tobě poyczil za chvíli svého lidu jmieti píli NRada 390, Priamus nerad k tomu svoli což sú Eneas a Antenor pogcžili Troj. 202[a] atp. K tomuto hláskově obměněnému *pójčiti* utvořilo se též iterativum a to ovšem s *-jč-*, neboť vědomí, že *-jč-* je za *-žč-* a toto za *-žič-*, v jazyce nebylo; tedy iterativum *pójčěti,* na př. jenž sě slituje a poyczye commodat ŽWittb. 111, 5, nádoba nemá poyczana býti Hug. 9. Vlivem hlásky *-j-* v pójčiti a pójčěti vzniklo pak i *pojíčěti* vedlé *požíčěti:* když pro lichvu lidé zlí pogyczegy Štít. uč. 142[b]. Úhrnem tedy čtverý tvar téhož iterativa: *požíčěti*, *póžčěti*, *pójčěti*, *pojíčěti.*

Vzor 2. *tesati tešu.*

Sem patří slovesa, jejichžto kmen infinitivní jest utvořen příponou *-a,* kmen praesentní pak příponou *-je: tes-a-, tes-je-, teše-*. Jest jich dosti mnoho a budou doleji skoro všecka uvedena.

Praesens *tešu, tešeš;* 2. os. sing. teſeſi t. j. tiežeši interrogas EJ, s archaistickou koncovkou *-ši;* 3. sg. newztiezet non requiret ŽWittb. 9, 13 (34), s archaistickou koncovkou *-t;* ve 3. pl. délka dosvědčena: všickni pysuv Pror. 92[b], pijſſij a ſſelij listy mezi sebú Štít. ř. 95[b], (děti) ſſepczij Štít. uč. 108[b], ústa která lzý t. j. lží tamt. 61[b], ti najviec plapolý tamt. 67[a], bohové wiklij se Alxp. 22. Přehláska *u-i* se zrušuje: stč. *tešu, tešju, teši,* nč. opět *tešu;* tak i pl. 3. *tešou.* Toto zrušení provedeno na mnoze i v jazyce spisovném: dřím*u*, dřím*ou*, nikdy již dřím*í*, dřím*í.*

Imperativ 2. sg. teſi zea interroga EJ, otiez větších interroga ŽWittb. Deut. 7, otijezz skota t. j. *otiež* Štít. ř. 246[a]; 1. plur. ſlepcziemy jej ŽWittb. 34, 25, placziem před hospodinem ploremus tamt. 94[b] 6 t. j. *slepcěmy, plačěm;* 2. plur. zebrziete a vyvrženi buďte t. j. *žebřěte* ŽKlem 91[b], veselte sě a rzehczete t. j. *řehcete* místo *řehcěte* Pror. 79[b], tleſczte rukama plaudite t. j. *tleščte* ŽWittb. 46, 2.

Tvary infinitivní, a s nimi z pravidla také imperfektum, shodují se se tvary V. 1[a].

Imperf. *tesách:* zehraachu na ň aby mlčal Štít. ř. 114[b]. Zvláštním dokladem jest *sopciech:* parný dým z nich (býkův) ſopcieſſe Troj. 26[b], totiž impf. se kmenem praesentním, *tešiech.*

Aorist *tesach* nemá nijakých zvláštností.

Infinitiv končí se vždy v *-ati: tesati.* Hláska *a* jest tu z pravidla příponou kmenotvornou: *tes-a-*. Jenom ve *kláti* (praes. *kolu*), ješto vzniklo z *kol-ti,* jest *a* kořenné; taktéž ve stb. *brati* m. *bor-ti* pugnare praes. *borją*, *prati* m. *por-ti* scindere praes. *porją*, sln. *plati* m. *pol-ti* wogen praes. *poljem.* Srov. Miklosich I[3] 85. Jsou to tedy vlastně slovesa, jejichž kmeny infinitivní jenom na pohled zdají se býti ze třídy V, vlastně pak jsou ze třídy I, a to z I. 6: klati z kol-ti jako mrêti z mer-ti. Majíce pak tvary infinitivní ve třídě I, a naproti tomu tvary praesentní ve třídě V. 2, hlásí se tím do téhož druhu se slovesy *mlêti* (m. mel-ti, I. 6) a *žęti* (m. žen-ti, I. 5), která mají tvary praesentní též podlé V. 2: *melją, žьnją,* stč. *melu meleš* part. *melúc-*, *žňu žňeš* part. *žňúc-*.

Supinum *tesat:* šel pyſat Cis. Mus. Rozbor 188, šel orat Cis. Mus. Rozb. 187, tělo jehož mazat přišla Hrad. 41[a], ona k rovu jde plakat Krist. 73[b], (apoštolové) sú sě rozešli kázat ŠtítV. 184, (Abraham) sám přišel ku pohřebi plakat jie Tkadl. 2. 22.

Part. praes. *tešě tešúc-:* lzijcz na tě Štít. uč. 45[b], wzdyſſijcz a ſtonijcz Štít. ř. 70[a], pleeſſijcz nohami tamt. 37[a], abychom trpěli newrtrzijcz tamt. 148[b].

Part. *-n: tesán;* kupaan Pass. 31, hřiech pſaan jest Pror. 65[b].

Slovesa jednotlivá, jež sem patří, dlužno roztříditi pro další výklady podlé souhlásky, jež jest před infinitivní příponou *-a*. Souhláska tato jest dílem retná, a infinitiv končí se tedy *-b*ati, *-p*ati, *-v*ati a *-f*ati, *-m*ati; nebo plynná: *-r*ati, *-l*ati, *-n*ati; nebo sykavá: *-z*ati (při tom i několik odchylek sloves *-ź*ati *-z*ěti), *-s*ati, *-c*ati (-cěti); nebo hrdelná: *-h*ati, *-ch*ati, *-k*ati (*-sk*ati); nebo zubná: *-d*ati (*-zd*ati), *-t*ati. Podlé této známky rozdělují se slovesa třídy V. 2. v oddělení menší. O všech pak těchto odděleních jest připomenouti, že slovesa jejich přecházejí odtud jinam, zejména do V. 1[a] (s tvary praesentními; tvary infinitivní jsou v V. 1[a] a V. 2 stejny), na př. stč. *řehcu* V. 2 a nč. *řehtám* V. 1; a naopak že během času velmi mnohá slovesa — zvláště kmeny se souhláskou retnou — odjinud přecházejí sem (s tvary dílem praesentními, dílem i infinitivními, někdy obojimi), na př. stč. *skú(b)sti* a nč. *skubati,* stč. *klamaju* nč. *klamu* atd.

Přistupuji k oddělením jednotlivým. Slovesa, která do kterého oddělení patří, uvozuji dílem podlé svých exerpt nebo podlé jazyka obecného, jak jej znám, dílem podlé Jungmannova Slovníku (pokud tu při slovese nesloženém jest uveden neb doložen tvar praesentní podlé vzoru V. 2) a podlé mluvnice Miklosichovy. Uvozuji pak z pravidla slovesa všecka, která do

kterého oddělení patří a pro něž mám při ruce svědectví nebo doklad; jenom někde, kde sloves všech je příliš mnoho (zejména v oddělení -tati), přestávám na tom, že místo všech uvozuji jen dostatečnou hojnost. Tvary, o které hlavně jde, jsou praesens, imperativ a part. praes. act.; tvary infinitivní (a s nimi imperfektum, s výjimkou nepatrnou) nemají žádné zvláštnosti, kterou by se lišily od vzoru obecného. Ve kvantitě slabiky kořenné panuje nestejnost a mnohdy nejistota. —

Slovesa, která v koncovce kmenové mají souhlásku retnou:

a) *-bati*, praes. *-b́u;* na př. *hýbati*, praes. *hýb́u hýb́eš*, imperat. *hyb(i)*, part. praes. *hýbě hýb́uc-*, stb. *gybati, gyblją, gyblješi, gybĺi, gyblję gybljąšt-*. . Souhláska kmenové koncovky ve tvarech praesentních (mimo imperfektum, což bylo právě připomenuto všeobecně) je změkčena, *b́* z *-bj-;* měkkost její byla zjevna a způsobovala přehlásku *u-i* a *a-ě:* sing. 1. *hýb́u* — *hýbju* — — *hýbi*, plur. 3. *hýb́ú* — *hýbiu* — *hýbí*, part. *hýb́a* — *hýbě*, *hýb́úc*— *hýbiuc*— *hýbíc-;* ale později měkkost zaniká a přehláska *u-i* v sing. 1. a plur. 3. se ruší: nč. hý*bu* hý*beš* hý*bou*, je neměkké a přehláska zrušena. Sem patří nebo přecházejí slovesa:

dlabati, dlubati. Ve staré češtině bylo sloveso toto ve třídě I. 3, v. Listy filol. 1883, 121; podlé ní byl by inf. *dlbsti*, praes. *dlbu,* anebo *dlúbsti dlubu* (jako žltý — žlutý), praesens *dlbu dlubu* ovšem s tvrdým *-bu* (jako pe*ku*). Vedlé toho bylo i stupňované *dlabati* (m. dolb-) ve třídě V. Tvary třídy I. časem zanikají a nahrazují se novotvary ustrojenými podlé V. 2 *dlubati dlubu,* nebo vstupuje docela sloveso *dlabati* na místo zaniklého *dlbsti* (jako sypati vstoupilo na místo súti, skýtati m. skýsti a j.). Praes. dlabi obrazy, obrazník obraz dlabe Kom. Jg.

dobati, dubati, praes. *-bu* Us.

drbati. Praes. *drb́u:* já se drbi Blázn. 131[b]. Impt. nedrb Kom. Jg.

habati raffen: habu Koll. Jg.

hlúbati: Jg. udává praes. *hloubi,* bez dokladu a tudíž pochybno.

hrabati. Praes. *hrab́u:* (sladovník) hrabe neusada Hrad. 133[b], ani kuře darmo nehrabe Přísl., (Řekové) se ke zdi hraby AlxV. 2048.

hřebati domlouvati: praes. úředníci nám nehřebau Kom. Jg.

hýbati. Praes. *hýb́u:* čsož sě hibe ŽWittb. Puer. 79, činieše meděné hady ani sě jako živí hibi Pass. 293, drahé perly myslí hýbí Jel. Jg., ti sěm i tam sebú hiby Hug. 277, vida je ani se nehaybj Háj. Jg.; *hýbám:* země sě hyba Hug. 373, to moře neplyne ani se hiba Mand. 36[a], jež hybagy sě Hod. 7[a], ti jenž sebú nehibagi Hug. 279. Impt. *hyb* Puchm. Jg.; *hýbaj:* nehybay ŽWittb. 35, 12, nehýbey sebú Jel. Jg. Part. *hýbě:* (lidé mocní)

činie nepokoj veliký na světě hybijcz světem jako pólnoční vietr mořem Štít. ř. 142ᵃ.

klobati, klubati, u Jg. též *klabati,* varianty utvořené ze *klvati.* Praes. klubu i klubám Jg.

kolébati, praes. mysl sem i tam se koleebe Jel. Jg.

sklubati, skubati. Praes. *-bu:* tu (vlnu) s nich ſkluby Mand. 64ᵇ, ptáci nás (sovy) oškluhí RZvíř. (1814) 139. Part. *-bě:* Hester ſkubycz je (vlasy) s sebe modlila sě bohu Štít. ř. 205ᵇ.

střebati. Praes. *střebu:* ktož nějakou (jíchu) ſtrzebe rkp. lék. Jg., psi na běhu z Nilu nestřebí Jel. Jg.

škluh-, škub- v. *sk-.*

škrabati, praes. *škrabu* Us. Jg.

zobati. Praes. *zobu:* jelikož ho (máku) zrn zzobete AlxV. 1068, žáci višně zoby Pass. 70, jakžto ten mák Řeci zoby AlxV. 1080, ztvrdlé *-bu:* co semen ptáci vyzobu Troj. 54ᵃ. Impt. *zob(i):* zobte, vece, moji Řěci AlxV. 1062. —

β) -pati, praes. *-pu;* na př. *kapati,* praes. *kapu kapeš,* imperat. *kap(i),* part. praes. *kapě, kapúc-,* stb. *kapati, kaplją kaplješi* atd. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *p* z *-pj-;* způsobovala přehlásku; měkkost časem zaniká; přehláska *u-i* se ruší; vše jako nahoře při -bati, -bu, viz *α*). Sem patří nebo přecházejí slovesa:

capati v. cupati.

cápati házeti slc., podlé Jg.

cpáti: patří do třídy V. 1ᵃ, v. t.; ale přechází sem: nč. cpu, cpeš Us.

cupati: konský cupe dusot Jg.

čerpati: čerpu čerpeš Us. může býti z I. 3 (inf. čřieti), stb. črъpą črъpeši, jako tepati (V.) a tepu tepeš (I. 3).

drápati: ruce drápí Kom. Jg., drápu Us.

dupati: dupu Us.

hňápati: hňápu Us. Jg.

houpati: houpu Us.

chňapati: chňapi Jg., bez dokladu.

chrápati, chropati, chrůpati: spící chrápe Kom. Jg., ktož chrůpe Bibl. Ben. Jg.; pt. *chrápě:* panošě ležieše a chrapye AlxV. 2442.

chřápati v. křápati.

kapati. Praes. *kapu:* rtové kapí myrrú Pís. Šalom. Jg. Part. *kapě kapúc-:* krópě kapuczie ŽWittb. 71, 6, krópě kapiucie ŽKlem. tamt.

klípati těžce se hýbati Jg.

klapati: klapi Jg. bez dokladu.

klepati: smrt kosu klepe Hod. 85ᵃ; čáp klepe Ros. Jg.

kopati: kopu Us.

krapati: krape Us. Jg.

křapati: hrnec křape Us.

křápati, *chřápati:* křápu Us.

kúpati. Praes. *kúpu* stb. kąplją: koupu Us. Impt. *kup(i):* kup sě a drže sě břehu Smil. Přísl. Výb. 1. 842. Part. *kúpě kúpúc-:* kupye sě v nepřietelských vodách DalC. 50, mníš sě kupye ve Vltavě tamt.

lapati: lapi Jg., bez dokladu.

lípati: lípu Us. (?)

lupati: lupi Jg., lupe Us.

lúpati: loupu Us.

pípati (o ptácích): pípi Jg., bez dokladu, pochybno.

rýpati: rejpe Us.

sápati: sápe se Us.

sípati sípavě mluviti n. dýchati: sípu Us.

skřípati: skřípe Us.

súpati: súpi Jg. bez dokladu, súpu Us.

sypati. Praes. *sypu* stb. syplją syplješi: květ od samce (stromu palmového) ſypj na ſamici Har. 2. 40; jámu pískem poſypj tamt. 2. 236.

ščiepati findere: štípi Jg. bez dokladu, dřevo se štípe Us.

ščípati. Praes. *ščípu:* já (holub) nosem štípi RZvíř. (1814) 154; nehty (pl. Instr.) štípeme Kom. Jg.; (hadi dítě) do smrti vſſczipi Mand. 20[b].

šlapati: šlapi Jg. bez dokladu, šlapu šlapeme Us.

šňupati: šnupu Us.

šoupati: šoupu Us. Jg.

tápati: tápi Jg., bez dokladu.

tepati: jenom na pohled sem patří. Praes. *tepu* (s tvrdým *-pu*) je ze třídy I. 3, a tam sloveso toto vlastně náleží, v. Listy filol. 1883, 123. Ale za inf. **tépsti* ujal se inf. *tepati* podlé V. 2; s ním pak i některě jiné tvary do třídy V. přešly, a sloveso celé dostalo odtud podobu, jakoby patřilo do V. 2.

třepati: třepu Us. Jg. —

γ) *-vati*, *-fati*. Čeština stará nemá sloves tohoto tvaru ve třídě V. 2; časem však přece některé s některým tvarem odjinud se zde usadilo:

blafati: blafe Us. (?)

couvati, *coufati* z něm. zauen střhn. zûwen: coufe Us. (?)

klofati ze klobati, klvati: klofi Jg., bez dokladu, klofu Us.

kývati: kejveš Lomn. Jg.

plovati je dílem v I. 7, dílem v V. 3, v. Listy filol. 1883, 451; analogií, která svádí zvláště kmeny se souhláskou retnou do V. 2, utvořilo se také part. *plově*: plovíc DalJ. 105 Lup., místo plovúc; pak i ploviec Troj. Jg.

zváti je v V. 3; touž analogií, o které právě byla řeč, utvořeno vedlé *zovú* 3. pl. také *zoví:* jedni druhé k sobě zowj Har. 2. 188, na ty smlauwy zuwj příbuzné Har. 2. 321. —

δ) *-mati*, praes. *-mu;* na př. *dřiemati*, praes. *dřiemu dřiemeš*, imperat. *dřiemi*, part. *dřiemě*, *dřiemúc-*, stb. *drêmati drêmlją drêmlješi* atd. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *m* z *-mj-;* způsobovala přehlásku; měkkost časem zaniká; přehláska *u-i* se ruší; vše jako při *-bati*, *-bu*, viz *α*). Sem patří nebo sem přecházejí slovesa:

dřiemati. Praes. *dřiemu:* já nedřími Br. Jg.; newdrzyeme (sic) sě ani spáti bude Hod. 13ᵃ; zlí zesnú a dobří wdrzyemij Štít. ř. 231ᵃ. Part *dřiemě*: an drzyemye leze pod kola AlxV. 2445.

dýmati flare. Praes. *dýmu*: dime duch jeho ŽKlem. 147, 18 Jg.

jemati stb. jemati prehendere jemlją. Part. *jemě*: Říměné ny zgemucze zvieží Hrad. 74ᵇ. Impt. zgemayz lid bohatý Alb. 91ᵇ podlé V. 1ᵃ.

klamati stč. *klamaju* V. 1, nč. *klamu*: povětří klame Dobr. Jg., klame Lomn. Jg.; viz v V. 1ᵃ.

lámati má již ve stč. tvary dvoje, podlé V. 1ᵃ a V. 2; viz nahoře v V. 1ᵃ.

šišmati: ušišme Us. (Jg). —

Slovesa, která v koncovce kmenové mají souhlásku plynnou:

ε) *-rati*, praes. *-řu;* na př. *žebrati*, praes. *žebřu žebřeš*, impt. *žebři*, part. praes. *žebřě žebřúc-*, stb. *orati*, *orją orješi*, *oři*, *orję orjąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *ř* (v době starší *ř* = stbulh. a praslovanské *ŕ*, v Listy filol. 1883, 109) z *-rj-*. Měkkost její způsobovala přehlásku *u-i* a *a-ě:* sing. 1. *žebřu* — *žebřju* — *žebři*, plur. 3. *žebřú* — *žebřiu* — *žebří*, part. praes. *žebřa* — *žebřě*, *žebřúc*— *žebřiuc*— *žebřic*—. Sem patří nebo přecházejí slovesa:

babrati piplati: co se s tím babřeš Bern. Jg.

bierati: skáče straka po potůčku sbíře zrnečka mor. Suš. 332; srov. doleji řiekati — říče.

čechrati: Jg. čechři, bez dokladu, pochybno.

frfrati bručeti: impt. nefrfři Koll. Jg.

kárati. Praes. *kářu:* který káře Jg. (XVII stol.). Part. *kářě:* zůstal pak Jozafat na tom miestě života právě andělského následuje a mnohem přísněji káře své tělo Barl. 2.25.

krákorati: kuře krákoře Ros. Jg., ženy krákoří jako slepice RZvíř. Jg.

mumrati = šemrati: co to tam šemře a mumře Zlob. Jg.

orati. Praes. *ořu:* ktož vorze (t. j. uoře) chtě bohat býti Štít. uč. 93ᵇ, ten mnau vždy vůře RZvíř. (kůň), oře oráč Br. Jg., zemí našich neworzeme Alxp. 101, řekli jste, že země neorzete Alxp. 102, (zahradníci) orzij zahradu Štít. ř. 188ᵇ. Impt. *oři;* V. 1 orajte Suš. 517. Part. praes. *ořě ořúc-:* lidé na druziej straně orzycz vlka okřikú Pass. 569, zahradníci orzijcz branami drhnúc plevúc nepřěstanú klidiec zahrady Štít. ř. 189ᵃ. Imperf. *orách:* orasse muž veliký DalC. 5.

skuhrati. Jungman uvodí praes. *skuhři*, bez dokladu. V Greg. čte se zkrgru queror; zdá se, že je to slovo podobné ke *skuhrati*.

šemrati v. mumrati.

škamrati, *škebrati*, *škemrati*: škemřu Us. Jg.

šmátrati: šmátři Jg., bez dokladu, pochybno.

šťárati: šťáři Jg., bez dokladu, pochybno.

tytrati n. *titrati* susurrare, murmurare. Praes. *tytřu (?)*: ač-li nebudú syti i wztytczyu (sic) murmurabunt ŽWittb. 58, 16, trvám že místo *vztytřiu*. Imperf. *tytrách*: proti mně tytrachu nepřietelé moji susurrabant ŽWittb. 40, 8. Part. *tytral*: i tytraly v staniech svých murmuraverunt ŽWittb. 105, 25.

vrtrati reptati. Praes. *vrtřu*: když srdce newrtrze Alb. 11[b], (někdo) pozove z hrdosti a ztwrtrze z skúposti, ež žel nákladu Štít. ř. 175[a]. Part. praes. *vrtřě vrtřúc-*: počěchu lidé wrtrzycz mluviti Pass. 14, wrtrzijcz na ně ež jsú tak skúpi Štít. ř. 63[b], abychom trpěli newrtrzijcz Štít. ř. 148[b]. Inf. wrtrati budú murmurabunt ŽKlem. 58, 16, někdy i pozvaný wrtrati bude Štít. ř. 175[a]. Imperf. *vrtrách*: proti mně wrtrachu nepřietelé moji ŽKlem. 40, 8, Judáš zaviščěmi wrtraſſe Krist. 69[a]. Srov. doleji *vrtlati*.

žebrati. Praes. *žebřu*: a tak žebrzy všady dokad se domuov nevrátím Troj. 228[b], ty jmáš přieliš a druhý zebrze Štít. uč. 140[a], zebrzem-li prosiec od hospodina světla Štít. ř. 116[a]. Imperat. *žebři žebřěte*: zebrziete a vyvrženi buďte mendicent ŽKlem. 108, 10, zebrziecze ŽWittb. tamt. (omylem m. žebřěte). Part. praes. *žebřě žebřúc-*: sv. Alexius před kostelními dveřmi zebrzie seděl Pass. 323, pojide cná žena zebrzicy Pass. 289, chleba zebrzicze Hug. 99, mnoho dobrých pánóv biechu v Čechách a žebříce DalJ. 89. (rkp. Z.; žebrúce F).

žehrati: z čeho by mohl zehrati Štít. ř. 110[a]. Praes. *žehřu*: ukáránie v svědomí, ješto zehrze z nepodobného Štít. ř. 110[a], sv. Pavel zehrze na ně Štít. uč. 120[b]. Imperat. *žehři*: nezehrzy sě se svými dětmi Štít. uč. 108[b]. Part. praes. *žehřě žehřúc-*: Priamus s hněvem proti Anthenorovi a Eneášovi žehrze takto jim vece Troj. 193[a]. Imperf. *žehrách*: ten, naňž zehraſſe zástup, viecež viecež voláše Štít. ř. 115[a], zahraachu naň, aby mlčal tamt. 114[b]. Part.: dělník, naňhožto pozehral pán Štít. ř. 110[a]. —

ζ) *-lati*, praes. *-ľu*; na př. *plápolati*, praes. *plápoľu plápoľeš*, impt. *plápoli*, part. praes. *plápoľe plápoľúc-*, stb. *glagolati*, *glagolją glagolješi*, *glagoľi*, *glagolję glagoljąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *ľ* z *-lj-*; způsobovala přehlásku, jako při *-rati*, viz ε); měkkosť časem zaniká, přehláska *u-i* se ruší. Sem patří nebo sem přicházejí slovesa:

beblati, *bublati*: buble Ros. Mand. Jg.

cumlati: cumle Us.

cuplati: cuple Us.

dudlati: nedudli Koll. Jg.

dumlati: dumle Us.

huhlati. Praes. *huhľu:* co huhlefs Hod. 85b, ani (hlasové) huhlí Pass. 92. *huhľe huhľúc-:* hubené duše takú bolestí huhlycz volají Štít. uč. 154a.

chrchlati: chrchle Us.

kašlati. Praes. *kašľu*, přehlas. *kašli:* někteří kašlí Bylin. Jg.; přehláska zrušena: *kašlu* Us.

kláti. Praes. *koľu*, *kóľu:* pravda v oči kole Přísl., král Laumedon onyť knole onyť seče Troj. 33a, na poli kdežto rytieři koly NRada 894. Part. praes. *koľe koľúc-:* Jan z Michalovic kole po Rýnu do Paříže jěde DalC. 94. Infinitiv a tvary na něm založené jsou bez kmenotvorné přípony *-a*, ježto *kláti* vzniklo z **kolti*, o čemž viz nahoře při inf. V. 2. Aorist *klach*: (Mazeus) o jednoho kopie przyekla, v druhého nóž wekla AlxV. 116b, jeden pohan prokla jeho bok Hrad. 92a, Hektor jej zakla Troj 144a, Hektor ho (Filotu) kopím zakla Troj 119b, Thoas hna na Kassibila a jeho kopím pokla Troj. 118b. Imperf. *klách*: na pole kdežto klachu TandZ. 180b. Part. *klál*: (pohan bok) kopím proklal Krist. 103b, kopie ješto jeho bok proklalo ML. 39b, neb biechu kuoň pod ním zaklali Troj. 118a. Part. *kláv:* Jan z Michalovic tu (na Rýně a v Paříži) ctně klaw do Čech přijede DalC. 94. Part. *klán:* král Laumedon zaklan spade s koně Troj. 33b, bok proklany Krist. 110a, jiezvy hřebíky proklane Krist. 110a. Sloveso toto zastaralo a bývá nahrazeno novotvarem *koliti*, *kolím*.

krchlati v. chrchlati.

kublati: pokuble se tändeln Ros. Jg.

mléti z I. 6. patří sem se tvary praesentními: *meľu* přehlas. *meli*, se ztrátou měkkosti a zrušením přehlásky nč. *melu* atd., viz Listy filol. 1883, 138.

mumlati: mumleme jako nedvědi Br. Jg.

pichlati. Part. *pichle:* nesnadné jest smolu pychlijcz nezlepiti sě od nie Štít. ř. 222b.

piplati: pipli Jg., bez dokladu.

plápolati. Praes. *plápoľu plápoľeš:* oheň wzplapole ŽKlem. Deut. 22, plapole milost ve mně Modl. 12a, srdce mé plapole Modl. 13a, jenž plapole móž pohasnúti Štít. uč. 68b, jenž plapole milostí boží tamt. 99a, (oheň) plaapole Štít. ř. 193b, (vy) plapolete boží milostí Štít. uč. 68a, ti najviec plapolý milostí Štít. uč. 67a. Part. *plápoľe plápoľúc-:* plapolycz milostí Štít. uč. 68b; Serafin, jako by česky řekl plapolyczý milostí (plur. Nom.) Štít. uč. 67b; s těmi anděly, boží milostí plapolyczymy tamt. 70b.

sláti. Praes. sg. 1. *šľu* a *šeľu*, přehlas. *-li;* nč. po zrušení přehlásky *šlu;* sg. 2. *šľeš*, *šeľeš*, se ztrátou měkkosti *šleš*, atd. Part. praes. *šľe šľúc-*, *šeľe šeľúc-* atd. Za *šeľ-* bývá *šéľ-*. Doklady viz v Listech filol. 1882, 117—118.

stláti. Praes. *steľu:* tu sě nám ne v hod ftele Kat. 80, jede-li (kám) skrze město, všady poftely ulice koberci Mand. 69b. Imperf.

stlách: lámajíce roždie s stromóv ſtlachu je po cěstě Krist. 76[a]. Part. *stlal:* kak je zztlal svú věc z daleka Jid. 29.

sislati v. šišlati.

šeplati: šepli jazykem Reš. Jg.

šišlati: šišlu Us (?).

viklati. Praes. *vikľu:* vikli se nevěda na čem se mám ustanoviti Jel. Jg., i bohové wiklij se pod jménem jeho (Dariovým) Alxp. 22, lidí viklí ť se jako tresť rkp. XV. stol. Rozbor 723. Imperf. *viklách:* vikláše se úmysl jeho Troj.

vrtlati murmurare: proti bohu wrtlati Štít. Opat. 414. Praes. *vrtľu:* nemúdří wrtli na bóh Štít. Opat. 415 t. j. vrtlí. Part. *vrtlal:* Jidáš o tom mazání záviščemi wrtlal ML. 89[b], mužík jeden wrtlal na bóh Štít. Opat. 415, on jest wrtlal Otc. 39[a]. Subst. verb. *vrtlánie*: wrtlanie Štít. Opat. 411, 412, 414. Srov. *vrtrati* pod *ε*). —

η) *-nati*, praes. *-ňu;* na př. *stonati*, praes. *stóňu stóňeš*, impt. *stoni*, part. praes. *stóně stoňúc-;* stb. *stenati*, *stenją stenješi*, *steňi*, *stenję stenjąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *ň* z *-nj-;* způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: praes. *stóňu* — *stóni*, part. *stóňa* — *stóně*; přehláska *u-i* se ruší, nč. *stůňu*, *stůňou;* vše jako při slovesích *-lati* pod *ζ*). Sem patří slovesa:

kuknati skuhrati. Praes. *kukňu*: kukni že sem se škaredý narodil Pís. Jg., mnoho jich na své dobrodince kukňe Pís. Jg., pro nerovnost kukňete Jel. Jg.

stonati. Praes. *stóňu*: tíže stůně než ho bolí Ros. Jg., ženy kteréž stoní Mel. Jg., stůňu Us. Impt. *ston(i)*: trp bolest a stoň Mel. Jg. Part. *stóně*: každý kóň (maje na sobě náklad kořisti) pojide ſtonye Alx. V. 1846, ve slzách ſtonye vzdýchách Pass. 531, vzdyšíc a ſtonijcz Štít. ř. 70[a], vši noc ſtonycz svých hřiechóv plakali Pass. 625, kněžie jeho ſtonyczye Pror. Jer. Lament. 1.

žieti z I. 5. patří sem ve stč. se tvary praesentními: *žňu žňeš*, impt. *žni*, part. *žně žňúc-;* v jazyce novém jsou tvary tyto přidělány podlé I. 5: *žnu žneš*, *žna žnouc* atd. Viz Listy filol. 1883, 136. —

ϑ) *-zati*, praes. *-žu;* na př. *mazati*, praes. *mažu mažeš*, impt. *maž(i)*, part. praes. *mažě mažúc-;* stb. *mazati*, *mažą mažeši*, *maži*, *mažę mažąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *z* ze *-zj-*; způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: sing. 1. *mažu* — *mažju* — *maži*, plur. 3. *mažú* — *mažiu* — *maži*, part. praes. *maža* — *mažě*, *mažúc-* *mažiuc-* *mažíc-;* přehláska *u-i* drží se v jazyce spisovném dílem dosud, ale býval tu vždy i tvar nepřehlasovaný a nč. jazyk obecný má *mažu mažou* bez přehlásky. Sem patří nebo sem přecházejí slovesa:

hemzati. Ve stbulh. *gъmъzati gъmъžą* do třídy této. V češtině naproti tomu nalézají se tvary několikeré. Jungmann ve Slovníku uvádí s doklady většinou novějšími: hemzati hemzám krabbeln,

hemzeti hemzím hemzejí wimmeln, hemziti jucken, hemžeti wimmeln, hemžiti jucken. Některé tvary možno je svésti na stč. *hemzati* V. 2, na př. čteme-li *hemžíc* za *hemzíc* RZvíř. Jg.; s tím srovnává se *hemzám*, jako česám s češu atp., červy se hemzají Kom. Jg. Dokladů starších není dostatek.

hrýzati. V češtině bylo *hrýzti hryzu* I. 2. Ale časem některá slovesa třídy I. vycházejí z obyčeje a nahrazují se tvarem příbuzným třídy V.; tak na př. za staré durativum *súti* položeno a do významu jeho vtištěno je iterativum *sypati*, tak dáno i *skýtati* na místo *skýsti*, a tak i *hrýzati* na místo *hrýzti*. Srov. Listy filol. 1883, 119. Praes. *hrýžu* Us.

hrzati v. rzáti.

kázati. Praes. *kážu*: to vem kazyu DalC. 7, jáz vstáti kazyu Mast. 304, ukaziu ŽKlem. 37[b], ani slovo božie kazyu Pass. 407. Part. *kážě kážúc-*: slovo božie kazie umřěl Pass. 411, pak jim kázal po všem světu jíti vieru kazucze Kat. 112. Impf. *kázách*: sv. Jan kazaſſe Pass. 65.

klouzati: kloužu, kloužeme se Us. Též *klouhati*.

lízati, *lzáti*. Praes. *ližu*: jenž krev liže Hug. 142, když někdo lijzze rožeň Štít. ř. 11[b], zdvořilí pysků nelíží Kom. Jg., jenž kropíčky lyzy Alb. 80[b]. Part. *ližě*, *ližúc-*, doklad odchylný a nejistý: liška lyzeczy se, hlediec z nice NRada (B) 1381. Inf.: prach noh tvých lzaty budú Pror. Jsa. 49, 23; nepřietelé jeho zemju lzati budú ŽKlem. 71, 9. Aorist *lzach*: psi lzachu vředy jeho Krist. 67[b]. Part. *lzal*: v kterém miestě lzali psi krev Naboth, i tvú lzáti budú Tkadl. 1. 26.

mazati. Praes. *mažu*: jáz tě mazyu Mast. 303, ať jiní v téjž zlosti se nezmazí NRada 688. Impf. *mazách*: drahú masť marně mazaſſe Pass. 334. Sup. *mazat*: tělo jehož mazat přišla Hrad. 41[a].

řězati. Praes. *řěžu*. Part. *řěžě*: vlasy vrzezycz Štít. nč. 44[a], obrzezzijcz sě Štít. ř. 88[b]. Imperf. *řězách*: Bedřich jim nosy rzyezasse DalC. 72.

rzáti, *hrzati* stb. rъzati hinnire. Praes. *ržu*. Part. *rzal*, *hrzal*: nejeden tu komoň hyrzal AlxH. 1[a], nejeden tu komoň hrzal AlxV. 1202 (rým: potvrzal). Z toho chybně řal ve St. Skl. 2. 207, hržal ve Výboru 1, 1109, hýřal Výb. 1. 1073, a koňské ržání Čelak. Jg. a u spisovatelů novějších.

tázati. Kořenné *-á-* je ve střídě za stb. ę, tęzati tęžą, a přehlasuje se, když slabika následující je měkká; přehláska *ie* pak ouží se v *í*; v XVI stol. však analogií usazuje se na jeho místě zase *á*. Tedy praes. sing. 1. *tiežu tieži tíži* a nč. *tážu*, sg. 2. *tiežeš tížeš* nč. *tážeš* atd.: já vás také otiezy Krist. 78[a], tieži vás Pass. 368, tiezi já tebe Kat. 100, o Barlámovi tebe se tjži Barl. 2, 4, otíži se vás NZák. Br. 119[b], ať s tebou promluvím a tebe se wytijžy Hád. 4[b], měšce sě dotyezes AlxV. 985, potom se mne vtijžeſs Alxp. 118, Pilat co sě stalo tyese Jid. 106, ne-

wztiezet non requieret ŽWittb. 9, 13 (34), ež mne vaše obec tyeze Kat. 146, otyezem jich Pass. 307, tyezete mne Pass. 288, což mne tiezete Kat. 102, jakž ho po prvé potiezy Rožmb. 41, dřéve než ho otyezy Alb. 33, jakož jeho (svědka) potom tyezy Štít. uč. 82ᵃ, tohoť tebe kmetie tieží DalJ. 66 rkp. LZJFf. Impt. *tieži, těži* nč. *taž:* teſi zea teh EJ, otiez větších ŽWittb. Deut. 7, otijezz skota a naučí tě Štít. ř. 246ᵃ. Part. *tiežě tiežúc:* tyezye sě a radujé sě Pass. 303, tebe tiezuczy Hrad. 44ᵇ, za tiem sě potyezyucze AlxV. 2137, uzdy se dotyeze AlxV. 989, třie králi před Heroda jidú tiežíc ŠtítV. 399; odchylkou: o bohu tiežiec ŠtítV. 6: za *-íc*, vzniklé přehláskou z *-úc*, bývá někdy psáno *-iec* atp., a tak má rkp. snad i v příkladě tomto; vyskýtá se to jen v textech pozdějších a ovšem jen jako odchylka; základ svůj má odchylka tato v analogii, a to dílem pravopisecké, když písař *í* psal jako *ie*, aby tím naznačil délku, dílem grammatické, když podlé správného pros*iec* — pros*íc* tvořilo se také k tiež*íc* nesprávné tiež*iec*. Tvary ostatní, inf. *tázati* aor. *tázach* pt. *tázal* atd., nemají dokladu potřebí. Rozdíl mezi kmenem *tieže-* a *táza-* zachovává se ve staré češtině velmi správně a přísně; doklad odchylný, snad na př. praes. *tážu* nebo aor. *tiežach*, nenaskytl se mi ani jedinký. Časem však ruší se pravidlo staré a do tvarův kmene tieže- (zouž. tíže-) vkládá se *á* na místo *ie* (*í*), patrně vlivem tvarův se kmenem *táza-*. Blahoslav zaznamenal, že *tíži, otíži tebe* říká se v Čechách, ale na Moravě *táži*, *tážu*, Blah. 174. Jiný výklad jest, že byla slovesa dvě, *tázati* a *tiezati* atd.; ovšem výklad chybný.

vázati stb. vęzati. Tvary slovesa tohoto a jejich proměny jsou tytéž, jaké byly právě vyloženy při slovese *tázati.* Tedy praes. sing. 1. *viežu viežì víži* a nč. zase *vážu* sg. 2. *viežeš vížeš* nč. *vážeš* atd. Na př. jej ſwyezy vniž vól lení AlxV. 1008, jáť sě vwiezi v dědinu NRada 726; cožkoli ſwiezeſſ na zemi bude ſwazano i v nebesiech, a cožkoli rozwiezeſſ na zemi, bude rozwazano i v nebesiech Krist. 60ᵃ; sám sě najviec ſwyezes AlxV. 290, ve vše sě wiezess in omnia te ingeris Boh. 338, (ptáčník) przìwieze ponožku Hrad. 98ᵇ, dušě obwyeze sě tělesnú věcí Alb. 10ᵇ, rozum jenž vy wieze Kat. 146, kdy kto wyeze sě v to, což bohu příslušie Alb. 14ᵇ; sviežem nohy i ruce Trist. 182; cožkoli svížete na zemi, bude ť svázáno i na nebi, a cožkoli rozvížete na zemi, bude ť rozvázáno i na nebi NZák. Br. 44ᵇ; Říměné v naši sě zemi uwiezy a ny zjemúce i s dětmi zwiezy Hrad. 74ᵇ, kteří sami sě sviežé takovými sliby ŠtítV. 145. Impt. *věž:* ty jeho rozwiez Pass. 352, rozvěž svazky ŠtítV. 160, přiskočiec ve ň sě uwiezte a jmúce jej dobře ſwiezte Hrad. 78ᵇ, wzwyezte DalC. 58, toho hrabí svěžte Trist. 212, odvěžtež je NZák. Br. 49ᵃ, 148ᵇ; *važ*: uvažme se v dědictví jeho NZák. Br. 51ᵃ; odvaž Bibl. Vel. Jg. Part. *viežě viežúc-*: mní sě se mnú vieste cěpy Jid. 102, Pilat káza Ježiušě przywiezicz k sošě metlami býti Hrad.

88[b], aby mužě neb ženy jma a ſwiezie do Jeruzalema vedl Pass. 126, červenú obwyezijcz nití Štít. ř. 88[b].

Analogie přenesla sem také některá slovesa ze třídy V. 1[b]: jako k *mazati*, *mazal* jest praes. *mažu*, tak i k *hdzeti* dial. *hdzát* připěláno dial. praesens *hážu*, impt. *haž*: já ten chodníček kamením zahážu Suš. 361 a 290, na darmo děvečko hažeš prstenečkem Suš. 296, haže milá věncem Suš. 305, náš panáček děuajú kázeň, živé obrázky hážú na zem Suš. 474; nahaž jim (slepičkám) pšeničky Suš. 162. Slc. hádžem, sádžem. —

ι) *-sati*, praes. *-šu*; na př. *tesati*, praes. *tešu tešeš*, impt. *teš(i)*, part. praes. *tešě tešúc-*; stb. *tesati*, *tešą tešeši*, *teši*, *tešę tešąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je změkčena, *š* z *-sj-*; způsobuje přehlásku *u*—*i* a *a*—*ě*: praes. *tešu* — *tešju* — *teši*, part. *teša* — *tešě*; přehláska *u*—*i* se ruší, nč. *češu češou*; vše jako při slovesích *-zati* pod *ϑ*). Sem patří nebo sem přecházejí slovesa:

česati. Praes. *češu*: když sě czeſſeſſ Modl. 105[a], zda-li s bodlivého dřievie fíky czeſſij Krist. 42[a], t. j. *češí*, nč. *češou*. Impt. *češ*: czeste své ač i krastavo DalC. 4.

debsati n. *depsati*. Praes. *-šu*: (oni) nesličně debſy a tleštíce rukama Otc. 20[a]. Part. *-šě*: depšíce nohama strepentes Ben. Jud. 14, 9 Jg.

kasati. Praes. *kašu*: jiné kašeš a sama se plíháš Prov. Jg., dnes se kašem Puchm. Jg.

klusati. Praes. *klušu*: závist za pejchau kluše Rvač. Jg., vše do pekla kluše Prov. Jg., oslové pěkně kluſſy Mill. 16[b].

knísati houpati se. Praes. *kníšu*: kalina nad vodou kníše Koll. Jg.

kolísati: Jg. kolíši, bez dokladu, pochybno.

křesati: křešu křešeš Us.

kúsati: koušu Us.

kysati: kyší rány mé Br. Jg.; kyšícíma očima Kom. Jg.

misati tabescere evanescere. Praes. *mišu*: O světe, když tě člověk najviece drží, tehda uteka zmyſeſſ Pass. 42, pohanská (moc) zmiſſe AlxH. 12, 30, radost zmyſſe Trist. 128, milost zmyſſe Štít. uč. 25[a], člověk vždy myſſe v náboženství Štít. uč. 119[b], člověk myſſe a mdlé tamt. 119[b], chuť pomiše Štít. Rozb. 145, takžť i to zmiše ŠtítV. 177 (vytištěno chybně zmise), vlny ať zmyſſy Štít. uč. 71[b]. *mišu* pokládáno za sigmatické futurum slovesa *mi-* minouti, Květ stč. mluvn.[3] §. 131; neprávem. Imperf. *mišách*: dušě jich ve zlostech miſſaſſe ŽKlem. 89[b] (ž. 106). Aor. *misach*: ten ptáček na zemi sě svaliv i zmyſa Pass. 314, (sv. Prokop) to řek i zmyſa Pass. 317, tu diabel inhed zmiſa Pass. 321. Inf. *misati*: miſſati mi kázal hněv mój tabescere me fecit zelus meus ŽKlem. 104[a] (ž. 118), bude mdléti milosť a myſati k světským věcem Štít. ř. 179[b]. Part. *misal*: diabel před jich očima zmyſſal Pass. 18, diabel zmiſal tamt. 459, ten kocúr

zmiſal Pass. 413, ta holubicě zmyſſala tamt. 542, dietě zmiſalo tamt. 360, brzo sú zmyſſali subito defecerunt ŽKlem. 55^{b} (ž. 72), by milost vždy miſala Štít. ř. 179^{b}, mužie dali Jiříkovi požehnánie i zmiſaly Jiřík. vid. 198^{b}, diablové zmiſalij tamt. 201^{a}, tu ihned ta panna zmyſala tamt. 202^{b} a j. Sloveso toto časem zaniklo a nahrazeno slovesem *mizěti;* viz toto pod V. 1^{b}.

pásati cingere. Praes. *pášu*: ledvie své przepaſſete Štít. ř. 152^{a}, skály opaſſiu sě radostiu ŽKlem. 64, 13, sě opaſſyu ŽWittb. tamt. Impt. *paši*: paſſy sě mečem ŽWittb. 44, 4, opaſſte ledvie vašě Pror. Jsa. 32, 12. Part. *pášě*: ledvie své przepaſſycze Štít. ř. 150^{a}. Part. *pásal*: prſiepaſal si mě ZKlem. 16, 40 a j.

pisati v. psáti.

plesati n. *plésati*. Praes. *plěšu*: která (žena) pleſſe Štít. uč. 56^{b}, srdce mé pléše Br. Jg.; Apollon vzem húsle i hude velmi krásně a pleſa (aor.) výborně, tak že všickni křiknú a řkúc lépěji pleſſe než královna Apoll. 146^{a}; řěky wzpleſſiu ŽKlem. 97, 8, řěky wzpleſi ŽKap. tamt.; před modlú pleſſy a veseli jsú Mill. 110^{a}. Impt. *pleš(i)*: všickni národové pleſte rukama ŽKlem. 46, 2, národové pleſſte Hod. 8^{b}. Part. *plěšě*: pleeſſijcz nohami Štít. ř. 37^{a}, dcery Sionské chodily pleeſſijcz tamt. 91^{b}, plěšícího lidu hluk Kom. Lab. 32, 4.

psáti a *pisati*. Praes. *píšu*: pijſſij a šelí listy mezi sebú Štít. ř. 95^{b}, všickni mužie pyſſuv Pror. 92^{b}. Impt. *piš;* odchylkou *pisaj*: napiſay Trist. 145. Part. *píšě*: pisaře piſſiucieho ŽKlem. 33^{a}; odchylkou *pisajě*: náhle piſſayuczieho ŽWittb. 44, 2, rychle piſſagiczieho ŽKap. tamt, král patřieše na články ruky pyſagyczye Pror. Dan. 5, 5. Imperf. *pisách*: Ježíš prstem piſaſſe na zemi ČEvang. 29. Aor. *pisach*: napiſſa Pilat Ans. 3, napyſa sám Pilat ML. 105^{a}. Part. *pisal*, *psal*: když jsem to wypyſal Alb. 101^{a}, toto sv. Kliment sám o sobě piſal Pass. 293, Mojžieš popiſal Mat. 2. Part. *pisán*, *psán*: pizan(o) ieſt EJ, tak piſano jest Mat. 20, o tom mámy piſano Pass. 447, máme v knihách piſano Alb. 62^{b}, pisáno to buď ŽKlem. 8^{b} a j., a vedlé toho: hřiech judský pſaan jest rafijí Pror. 65^{b}, napsáni budú ŽKlem. 115^{a}.

tesati. Praes. *tešu*: tesař teſſye Hod. 59^{a}. —

x) *-cati, -cěti*, praes. *-ču*. V češtině jsou slovesa *-cěti* dvojího původu: jedna vznikla z původního *-tjati* = stb. *-što*ati = česk. *-cěti*, na př. u-trácěti vedlé tra*t*iti, kácěti v. ko*t*iti a j.; druhá mají své *-c-* naproti *k* kmenů jiných, na př. mácěti v. ma*k*ati, lécěti v. nalí*k*nouti a j., stb. též -cati. Oboje patří do vzoru V. 1^{b}: *kácěju kácieš* atd., a *lécěju lécieš* atd., jakož tam bylo ukázáno; tvary podlé vzoru V. 2. vyskytují se jen při slovesích způsobu druhého, která totiž mají *-c-* z *-k-*, a i tu jen při slovesích některých a velmi zřídka. Zejména jsou to slovesa

lécěti, praes. *léču* vedlé *lécěju*: kto osídlo jiným lechze AlxH. 2^{b}, viz nahoře lécěti v V. 1^{b}; a

mýcěti, praes. *mýču* vedlé *mýcěju:* an sě po kóřě mycze Pass. 415, čerti se myčí sem a tam Lucid. (srov. Jg.); o praes. *mýču* těžko však rozhodnouti, patří-li k inf. *mýcěti*, či k *mýkati*.

Ve stbulh. je sloves těchto více: klicati clamare kličą, klęcati claudicare klečą, lęcati illaqueare lęčą, nicati germinare ničą, pro-ricati vaticinari -ričą, obъ-ticati a obъ-têcati circumfluere -tičą -têčą, vycati discere vyčą; bývá tu vedlé praes. -čą také -cają. Miklosich Gramm. III.[2] 150—151 a Lex. —

λ) *-hati*, praes. *-žu;* na př. *lháti*, praes. *lžu lžeš*, impt. *lži*, part. praes. *lžě lžúc-*; stb. *lъgati, lъžą lъžeši, lъži, lъžę lъžąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených je podnebné *ž*, proti hrdelnému *h* (*g*) tvarů ostatních; způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě:* sing. 1. *lžu* — *lžju* — *lži*, plur. 3. *lžú* — *lžiu* — *lží*, part. praes. *lža* — *lžě*, *lžúc-* — *lžiuc-* — *lžíc-;* přehláska *u-i* ruší se, nč. *lžu*, *lžou*. Sem patří slovesa:

lháti. Praes. *lžu*, impt. *lži*, part. *lžě* byly právě vyloženy. Pro praes. a part. praes. vznikly však také tvary podlé třídy I. 4: *lhu*, *lhou*, *lha*, *lhouc-*. Výklad toho a doklady viz v Listech filol. 1879, 55 sl.

strúhati stb. strugati radere strużą. Praes. ***strúžu***: (štěpař) koru strúže rkp. Jg. Impt. ***struž***: struž svrchní koru rkp. Jg. Part. ***strúžě***: všelikú ratoleſt oſtruzie počistí jie Krist. 91[a].

stříhati jen zdánlivě sem patří. Ve staré češtině bylo durativum ***stříci***, ***střihu střižeš*** ve tř. I. 4; jeho infinitiv a některé jiné tvary vyhynuly a nahrazovaly se iterativem ***stříhati;*** spojí-li se staré ***střižeš***, ***střiže*** s inf. ***stříhati***, tedy ovšem zdá se, jako by to bylo sloveso vzoru V. 2. —

μ) *-chati*, praes. *-šu;* na př. *dýchati*, praes. *dýšu dýšeš*, impt. *dyš(i)*, part. praes. *dýšě dýšúc-;* stb. *dychati*, *dyšą dyšeši*, *dyši*, *dyšę dyšąšt-*. Samohláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených jest podnebné *š*, proti hrdelnému *ch* tvarův ostatních; způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: praes. *dýšu* — *dýšju* — *dýši*, part. *dýša* — *dýšě*. Sem patří nebo sem přecházejí slovesa:

brýchati podlé Jg.: krev z ňeho bryše Rokyc.

dýchati. Praes. *dýšu*: wzdysyu, pláčju, vždy mě túha LAl. c, cožkoli dýše a živo jest Br. Jg., (matky) smútie se, wzdyſſy Štít. uč. 58[a]. Part. *dýšě*: sedí mdlý král wzdyſſie k bohu AlxBM. 7, 23, chudy stane ƀrdcem wzdyſſie Hrad. 127[b], pověděˇ srdcem wzdyſſye Hrad. 56[b], byla jako ze sna wzdýſſiuczi Jid. 160, bohu wzdiſſíuczi s pokorú LMar., wzdyſſijcz a stonic Štít. ř. 70[a]. Imperf. *dýchách*: Soběslav ohňem dýcháše DalJ. 64. PF.

páchati. Praes. *pášu:* co paſſes sám nad sobú Mast. 364, ach co paſeſs Hod. 82[a], že tak paſe Hrad. 142[b], cizoložstvie nepaſſeme Alxp. 101, hřích pášete Štelc. Jg., přietelé velikú žalost paſſy Pass. 473, synové krále Priamovi mnoho (skutků hrdinských) paſſy Troj. 131[a]. Part. *pášě:* proč sem i tam těkáš tolik nešlechetností paſſe Alxp. 93.

slúchati patří sem imperativem *posluš*: byl jeden král, ten slúl Artuš, toho mile každý posluš Tand. (Star. Skl. 5. 1); je to patrně chybná licence k vůli rýmu. —

v) *-kati*, praes. *-ču;* na př. *plakati*, praes. *pláču pláčeš*, impt. *plač(i)*, part. praes. *pláčě plačúc-;* stb. *plakati*, *plačą plačeši, plači*, *plačę plačąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených jest podnebné *č*, proti hrdelnému *k* tvarův ostatních; způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: praes. *pláču* — *pláčju* — *pláči*, part. *pláča* — *pláčě;* přehláska *u-i* v praes. se ruší, nč. *pláču*, *pláčou;* vše jako při *-hati* pod *λ*). Je-li koncovkou *-skati*, tedy *sk* mění se ve tvarech vytčených v *šč* a toto dále v *šť*. Sem patří nebo sem přestupují slovesa:

hrkati: podlé Jg. praes. hrči, bez dokladu a tedy pochybno.

jískati, *získati*. Praes. *zíšču*: což jinde zifczy Pass. 417, jáť bohdá zzyſſti jeho sbožie Trist. 15, ; zyſczes rychle Hrad. 125ª, za smrtelného muže neumierajícieho krále zyſczes Kat. 168, užitek veliky zyſtieſs Troj. 139ᵇ, na mně nic nezyſtyes Hod. 86ª, kto změte (přísahu) ten ztratí při a druhý zyſſtie ODub. 22, zyſſtiely on to vítězstvie Trist. 18, něco zíšťeme Br. Jg., v pokoře duše vaše zíščete sobě rkp. 1410 Jg., kupci což zyſſti Hug. 384, kupci nic nezyſſti Hug. 385, Trojanští pole zyſſtii Troj. 135ª, Řekové zyſſtíi pole Troj. 136ª. Part. *zíščě*: gdyž již mní kto by byl ziſſchzie AlxBM. 5, 26, nýnie kto milosti zyſtye Hod. 82ᵇ.

kdákati: slepice kdáčí Ctib. Jg.

krákati: havran kráče ČČMus. Jg.; stb. grakati crocitare gračą.

kvákati. Praes. *kváču*: jako havran vezdy kwaczeſs Hod. 82ª, žabičky kváčí MM. Jg.

kvokati: Jg. kvoči, bez dokladu.

lákati: jehož diabel láče Kom. Jg.

lokati stb. lokati lambere ločą. Part. *ločě*: viděch dievku krev loczuczie DalHr. 8.

mýkati, stb mykati sę percurrere myčą. Praes. *mýču*, an sě po kóřě mycze Pass. 415, může se počítati k inf. *mýkati* i k *mýcěti* V. 2.

plakati. Praes. *pláču*: placziu, vždy mě túha LAl. c, placzyut mnoho v Římě LAl. e. Impt. du. *plačvě*, placzwye ž oba Modl. 16, plur. *plačěm*, placziem před hospodinem ŽWittb. 94ᵇ, 6. Part. *pláčě plačúc-*: žena plachzuczi poběže Jid. 105, mne placzucze otešli Hrad. 39ᵇ, nevěsta placzyucz vece LAl. h. Imperf. *plakách*: dětátko plakaſſe Pass. 48.

pleskati. Praes. *plešču*: (ve Sporu duše s tělem praví tělo duši:) trudně pleſczes Hod. 86ª.

pykati. Praes. *pyču*: toho pyczyu LAl. g, taký zlého pycze Štít. ř. 192ᵇ, sám nevie právě-li pycze hřiechóv Štít. uč. 150ᵇ, najposledy pyczem těch závin Štít. uč. 127ᵇ, (někteří) pyczij že jsú hřešili Štít. ř. 218ᵇ, ďáblové pyčí, že Solf. 29. Impt. *pyč(i)*: minulých věcí nepyč Solf. Jg., mé žalosti pyczte LAl. h, pyczte

jeho Hrad. 53[b]. Part. *pyčě*: pyczyucz na krále AlxV. 2332, žalostivě pyczycze Pass. 326.

řiekati: co pláčeš naříčeš, mor. od Příbora, Suš. 378, Turek sobě naříče, mor. z Vidče, Suš. 145; srov. bírati: straka sbíře zrnečka Suš. 332, též z Vidče; že odřieče sě diabla ŠtítV. 184. Infinitiv *řiecěti* není znám, proto kladu praes. *řieče-* sem k inf. *řiekati*; vedlé toho jest ovšem i praesens podlé V. 1[a]. Srov. *tiekati*.

skákati: skáču Us., Řěkové wyſkaczy na zemi Troj. 104[b].

stýskati v. týskati.

súkati. Praes. *súču*: uzře jednoho an provazce ſucze Otc. 233[b], pročež z sebe střeva súčeš Zrcadlo moudr. Rozbor 694. Part. *súčě*: (Maxenc) svých rukávóv vzhuoru wſucze i káza Kat. 136.

tiekati. Praes. *tieču*: (potok) sě s niu (řěkú) ztyechze Pil. a. Infinitiv *tiecěti* (stb. sъ-têcati vedlé sъticati, praes. obého *-čą*) není mi ve stčeštině znám, ani jiný tvar, kterým by se na jisto předpokládal; proto kladu praes. *tieče* k inf. *tiekati*. Srov. *řiekati*.

tiskati. Stb. tiskati premere tištą jest ve třídě této; v češtině jest ve tř. V. 1[a], a vedlé toho je *tiščěti* III. 2.

tleskati. Praes. *tlešču*: řěky ztleſczy rukú plaudent ŽWittb. 97, 8. Impt. *tlešči*: tleſczte rukama plaudite ŽWittb. 46, 2. Part. *tleščě*: tleščíce zvonečky quatientes cymbala Glag. Jg.

týkati. Praes. *týču*: trého tu dotycze sv. Pavel Štít. ř. 190[b], království (Judské) dotycze se arabské zemi Mand. 28[b], jakžkoli ty věci mne se najviece dotyczy, však se i vás všech dotykagi Troj. 56[a], což úřada dotycze ODub. 53. Imperf. *týkách*: díl jeho dotykaſſye nebě Pror. Dan. 4, 8. Inf. *týkati*: neroďte dotykaty pomazancóv mých ŽPod. 104, 15, dotikati ŽKap. tamt.; v ŽKlem. na témž místě psáno doticaty, což čísti jest dotý*ka*ti, nikoli dotý*ca*ti = *týcěti*: slyšené *ca* bylo by v ŽKlem. psáno cza, a kromě toho ŽPod. a ŽKap svědčí pro *-ka-*.

týskati, *stýskati*. Praes. *stýšču*: já nic o tom neſtiſſti sobě NRadu 1009, co mi tolik ſtyſtyes Hod. 86[a], an sobě ſtyſſtie Adam 203[b], toť mi sě ſtyſtye Hod. 82[b] a 85[a], stýšťete sobě Br. Jg., jiní sobě ſteyſſtij Hořek. 69[a]. Impt.: nestyšť sobě mnoho Feifalik Leiche 681, častěji v V. 1: neſtyſkayte sobě ML. 61[b] a j. Part. *stýščě*: proroci k bohu voláchu sobě ſtyſſtycze ML. 61[b] a Krist. 7[a]. —

ξ) *-dati*, praes. *-źu;* na př. *hlodati*, praes. *hloźu hlozeš*, impt. *hloz(i)*, part. praes. *hlozě hloźúc-;* stbulh. *stradati, straždą straždeši*, *straždi*, *straždę straždąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených jest *ź*, vzniklé z *-dj-*; způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: sing. 1. *hloźu* — *hlozju* — *hlozi*, plur. 3. *hloźú* — *hloziu* — *hlozí*, part. praes. *hloźa* — *hlozě*, *hloźúc-hloziuc- hlozíc-*. Je-li v inf. *-zd*ati, tedy tvary vytčené měly

-zdj-, z čehož vzniklo *-zž-*, *-žž-*, *-žď-;* viz *hvízdati*. Sem patří slovesa:

hlodati: (závistiví) hlozí jiných činy ŠtítV. 153, psu hlozícímu Prav. Živ. Jg., hlozíce (tak čísti dlužno místo hložiece Star. Sklád. 1. 136). Odchylkou do tř. I.: svědomí je hlode Apol. Jg.

hvízdati. Praes. *hvížďu* (změnou hláskovou místo *hvízžu*, *žžu*, *žďu*) *hvížďeš*: já hladem hviždi RZvíř., později hvíždím Jg.; pod skalú hlava člověčie hwyzdie a pachtí sebú Mand. 87[a], ktož pohwyzdye na rány jeho sibilabit Pror. Jer. 49, 17, káně vysoko se vznáši a hladem hvížďe RZvíř. (1814) 117.

Jg. má také *kydati*, *kyzi*, bez dokladu. Ve stbulh. je zde dále *stradati* pati straždą, *zъdati* aedificare zъždą, *žędati* sitire žężdą. Miklosich III[1] 150 a Lex. —

o) *-tati*, praes. *-cu*; na př. *reptati*, praes. *repcu repceš*, impt. *repci*, part. praes. *repcě repcúc-;* stbulh. *rъpъtati*, *rъpъštą rъpъšteši*, *rъpъšti*, *rъpъštę rъpъštąšt-*. Souhláska koncovky kmenové ve tvarech vytčených jest *c* (to jest *c měkké*, jaké bylo v češtině staré, *ć;* nikoli novočeské tvrdé *c;* v. Listy filol. 1883, 108), vzniklé z *-tj-;* způsobuje přehlásku *u-i* a *a-ě*: praes. *repcu* — *repcju* — *repci*, part. *repca* — *repcě*. V jazyce spisovném zanikají tvary tyto víc a více a nahrazují se tvary třídy V. 1[a], *reptám* za *repci* atd.; v jazyce obecném stalo se totéž, ale pozoruhodna jest v té věci vůbec moravština, zachovavši tvary V. 2: *šepcu*, *šepce*, *repce*, *tresce*, *řehce*, *láce* (látá = spravuje na př. šaty) Šemb. dial. 26. Sem patří mnohá denominativa, jež zakládají se na kmenu jmenném, utvořeném z nějaké onomatopoje příponou *-ot;* tedy s koncovkou *-otati*, z níž čeština mívá někdy *-tati*, někdy *-otati*, někdy oboje vedlé sebe. Jsou pak zde nebo sem přecházejí slovesa:

bebtati, beptati: bebce ČČMus. Jg.

blbotati sprudeln: voda blboce Koll. Jg.

blekotati, *blektati*: liška blekoce Kom. Jg., lid o tobě blekce Jel. Jg. ti lidé vyjí a blekczy Mand. 61[a].

bleptati, Jg. blepci, bez dokladu.

blískotati, Jg. blískoci s dokl. z Koll.

bobtati turgescere Hrad. 130[b].

brebtati, *breptati*: na prospěch brebczycz Štít. uč. 157[a].

buchotati: srdénko buchoce Suš. 228.

deptati, Jg. depci, bez dokladu.

dreptati stammeln, drepci ČČMus. Jg.

drkotati: drkoce zimú jako osyka slc. Jg., hrozí se, drkoce neb trne Kom. Jg.

glgotati v. kloktati.

hltati: Chamsin hlce lidi Koll. Sl. dc. 3, 79.

hrkotati: hrkoce mé srdce Suš. 347.

hroch- v. chroch-.

chechotati, chechtati: blázen se chechce Syr. Jg., děti nechť sě chechczy Štít. uč. 108[b], spolu se chechczycz Štít. uč. 112[a].

chlemtati: pes chlemce Kom. Jg., žrout chlemce Kom. Jg.

chleptati, *chloptati*, *chlopotati* = chlemtati, Jg. chlepci a chlopci, bez dokladu.

chochotati, *chochtati* v. chech-.

chřestati: Jg. chřesci, bez dokladu a nesprávně; praesens znělo by chřešču přehl. chřešči, neboť z *-stj-* vzniká *-šč-* atd.

chrochtati: vepř chrochce Koll. Jg.

chtieti. Sloveso toto patří vlastně do třídy III. 2. Jeho praes. ind. *chcu* sg. 1. a *chtie* pl. 3. souhlasí se třídou onou. Místo sg. 2. *chъtiši atd. je však *chceš* podlé V. 2, místo pl. 2. chъtíte je *chcete* a *chcte* atd.; tvary tyto vznikly z bývalého imperativu (opt.) 2. sg. *chot-ja-s, kdež *s* je příponou osobní, *ja* (pův. jā) příponou kmene optativního, = stb. chošti; imperativ tento brán do funkce indikativu a zavdal podnět k utvoření tvarův podlé V. 2. Srov. Miklosich III[2] 91. Toto sloveso má ještě z jiných příčin tvary rozmanité; širší o tom výklad patří však do rozpravy o slovesích třídy III. 2.

klekotati, *klektati*: čáp klekce Papr., čáp klekoce Kom. Jg.; ženy klekcí Ros. Jg.; impt. (v ústech) pivo klekczij rkp. Jg.; part. repcíc a klekcíc Jg., přilej oleje ústavně klekce kopístkou Ras. Jg. Srov. klok-.

klepotati klappern: Jg. klepoci, bez dokladu.

klevetati: pl. 3. klevecí Jg.

klochtati v. klok-.

klokotati, *kloktati*: (kotel) vra klokce ŠtítV. 193; tekúc voda přes kamení klokoce Smiř. Jg., tetřívek klochce Dobr. Jg.

klopotati: ač se srdce nemodlí, nadarmo jazyk klopoce Hád. Jg.; kam se táhne, kam klopoce Hád. Jg.; part. musichu utiekati k stanóm svým klopocíce Troj. Jg.

koktati: Jg. kokci, bez dokladu.

křehotati, *křehtati*: hřiešník zuby svými wzkrzehcze fremet ŽWittb. 111, 10 wzkrzchcze na ň zuby svými ŽWittb. 36, 12; žáby křehocí Kom. Jg.

krochtati: Jg. krochci, bez dokladu.

lapotati bleptati: Jg. lapoci, bez dokladu.

lehtati, *lechtati* v. lektati.

lektati: nejprvé ho podrbují a lekcí Vel. Jg., abyſte uši lektali Hug. 4.

leptati: Praes. *lepcu*: jakož oheň slámu lepcze, takež tělo duši lepcze Alb. 74[a]; (zvěř) jedním (řadem zubův) maso lepce ŠtítV. 154; meč mój ſlepcze maso devorabit ŽWittb. Deut. 42; potom vy oheň pekelný ſlepcze Hrad. 25[a]; ſlepczu je ptáci devorabunt ŽPod. Deut. 24. Impt. *lepci lepcěte*: Slepcziemy jej ŽWittb. 24, 25, ŽBrn. tamt. Part. *leptal*: ſleptala jě země ŽWittb. Moys. 12.

létati. Praes. *lécu*: orel nade vše ptáky lecze Pass. 67, sv. Pavel uzřě ano sě Šimon vznášějě lece Pass. 298, vše což lecze, plavá neb chodí Kat. 106, orel najvýš léce ŠtítV. 150, chřiestel mdle léce tamt. 150, holuběnka líce Suš. 279, již (kteří) všady lecziu AlxBM. 2ª, nad ptáky ješto leeczy v povětří Štít. ř. 219ᵇ, jiskry jako leczy v plameni Štít. uč. 154ª, když ptáci lécí ŠtítV. 155. Part. *léćě*: jako mušky lecíc Pass. 524, andělé lécíce Star. Skl. 3. 114; chybnou odchylkou do V. 1ᵇ: motýl sem i tam leceje Tkadl. 1. 53.

lopotati: vždy se lopoceš Hád. Jg.

metati. Praes. *mecu, mécu*: vicher (pěnu) rozmecze Alb. 78ª, ty mecze v horúcie peklo Alb. 52ª, vlna již mecze búře tohoto světa Štít. uč. 71ᵇ, hospodin své losy meecze Štít. ř. 236ª, moře mece sě i sěm i tam ŠtítV. 145, nedvěd hlavú mece ŠtítV 153, vietr mece jím sem i tam Trist. 37, my jeho dary před svině meczemy Alb. 24ᵇ, již sěm hi tam sobú mecziu AlxBM. 2ª, ryby meczy sě na ň (na ostrov) Mand. 60ª, kúkol v oheň mecy Krist. 49ᵇ, mnú vlny mecí Pass. 162. Impt. *mec(i)*: psóm rozmecz tělo Trist. 180, aniž mecte perel před svině NZák. Br. 18ª. Part. *meč mecúc-*: pro bolest sě sěm tam meczye Hrad. 142ª, Jezus rukama meczye ptáčkóm heš! heš! vecě ML. 50ᵇ, meczicze blátem a kamením ML. 104ª, meczycze kamenie Troj. 215ª, kotvy do moře vmeczycze Troj. 88ª, ohněm na ň mecíce Pass. 510, mecíce o ně los NZák. Br. 68ᵇ, mecíce Kom. Jg. Imperf. *metách*: až sě koráb metaſſe Pass. 338.

mietati má ve stb. tvary jen ve tř. V. 1 (podlé Mikl. Lex.), v češtině staré mimo to i ve tř. V. 2: já tvú moc zamyeczi Pass. 506 (význam imperfektivní, zamítám), hospodin zamyecze rady knieżecké reprobat ŽPod. 32, 10; part.: ješto jdú k biedniciem zamyeczucze slovo božie Hrad. 118ª (zamítajíce), přěmiecíc v srdci svém Pass. 552 (přemítajíc). Vedlé toho: zamietas radu Hrad. 108ª, hospodin zamieta rady ŽKlem. 32, 10.

motati: Jg. moci, s dokladem nespolehlivým, co se mi na mysl moce Puchm.

plesktati: darmo pleſkczeſs Hod. 86ª (praví tělo duši, ana mu domlouvá); utvořeno ze kmene plesket- pleskot-; příbuzné *pleskati* v. nahoře.

řehotati, řehtati, řechtati: straka řehoce Kom. jan. 160, koni rzyechczy AlxV. 1530; impt.: *řehci*: rzyeczy (tak v rkp. omylem) hinni Pror. Jsa. 10, 30; veselte sě a rzehczete Pror. Jer. 31, 7; part. každý rzehtal jest hinniebat Pror. Jer. 5, 8.

reptati: proč repceš ŠtítV 73; jedni na druhé repcí Jel. Jg.; part. pokorně strpěti nerepcíc ŠtítV. 225.

skřehtati stb. skrъgъtati frendere. Praes. *skřehcu*: meči v odění ſkrzyechczy AlxV. 1531. Part. *skřehcě*: sípě a zuby ſkrziechcze Otc 126ᵇ. Impf. nemocný zuby ſkrziehtaſſe Hrad. 11ª. Part. *-l*: ſkrzehtaly sú na ně zuby svými frenduerant ŽWittb.

34, 16 a ŽBrn. tamt. ſkrſehtali Žklem. tamt., ſkrzehtali ŽKap. tamt. Srov. pláč a ſkrſeht zubóm Štít. ř. 73[b].

soptati. Praes. *sopcu*: plamenie z nie (Etny) ſopczi Mand. 20[b], z jichžto (býkův) úst ſopcze plamen Troj. 24[a]. Imperf. *soptách*: když ſoptaſſe Troj. 26[a]; *sopciech*: parný dým z nich (býkův) ſopcieſſe Troj. 26[b].

ščebetati: mateři ješto tě ſſczebetati naučila Tkadl. 2[b]; kto by ſſczebetal qui ganniret Pror. Jsa. 10, 14; čejky štebecí Aesop. Jg., ženy štebecí RZvíř. Jg.

ščektati: part. zimú se třesa a ščekce Podk. Výb. 1. 951.

šeptati. Praes. *šepcu*: diabel za ucho ſepcze Hrad. 25[a], když jako pošepmo ſſepcze Štít. ř. 177[a], (děti) ſſepczij Štít. uč. 108[b], zda-li o něm to šepcí ŠtítV. 111. Part. *šepcě*: lehky ſſepczycz Štít. uč. 10[a]. Impf. *šeptách*: anděl ſſeptaſſe Pass. 222.

třepetati: (duše) v hřieše ſtoge trzepecze (sic) Hod. 88[b].

tresktati, *trestati.* Praes. *treskcu*: já kohož miluji treſkczy Štít. ř. 176[b], ty treſkczes Alb. 24[b], jenž treſkcze vlasti ŽWittb. 93, 10, když tresceme Reš. Jg., nás trescete a mrskáte Vel. Jg., když se nepravosti netrescí Vel. Jg. Impt. *treskci*: treſkci zvieřata corripe ŽKlem. 67, 31, treſkczy mě ŽWittb. 37, 2, ne trzeſkczy mě (sic) ŽWittb. 6, 2, tresci tresci žebra i kosti Suš. 200, treſkczyetez mě Pror. Jsa. 1, 18, poďte a trescete mne Ctib. Jg. Part. *treskcě*: (žena) krotí je treſkczycz Štít. uč. 58[b], ze zlého treskcíc a kárajíc ŠtítV. 108. Part. *tresktal*: trzeſktal si člověka ŽWittb. 38, 12, bych je treſktal Štít. uč. 77[b], aby treſktal tamt. 69[b]. Hláska *k*, tres*k*tati, je zde po právu; v tre*s*tati jest vynechána; v praes. tre*s*cu atp. dlužno předpokládati tres*k*cu a tre*skt*ati, poněvadž k tre*st*ati bylo by praes. tre*šč*u.

troskotati: rohy hřiešných ztroskoci ŠtítV. 159.

vrtati: Jg. vrci, neprávem.

Vzor 3. *bráti*, *beru.*

Kmen infinitivní *bъra-*; kmen praesentní *bero-*, *bere-*.

Slovesa, která sem patří, jsou doleji uvedena skoro všecka. Mezi nimi jsou některá dvojtvará: jsou to kmeny na *-u*, kteréž *u* před následující souhláskou (tedy ve tvarech infinitivních) zůstává, na př. pl*ú*ti aor. pl*u*ch part. pl*u*l, ř*ú*ti ř*u*ch ř*u*l atd., před následující samohláskou však (tedy ve tvarech praesentních; imperfektum tvořeno jest podlé infinitivu, jen několik příkladů jest imperfekta založeného na kmeni praesentním) mění se v *ov*, *ev*, na př. pl*ov*eme pl*ov*úce, ř*ev*eme ř*ev*úce. Slovesa tato patří tedy dílem do třídy I. 7, pokud totiž mají *-u* (přehlas *-i*), a dílem do třídy V. 3, pokud mají *-ov* (*ev*). Ale časem přidělávají se na obou stranách novotvary: ku praesentnímu kmenu *plove-* přidělávají se také tvary infinitivní *plovati*, *ploval* atd., a ke kmeni infinitivnímu *plu-* přidělávají se tvary praesentní *pluju*, *pluj*, *plujúc-* atd. Výsledkem toho je pak sloveso dvojtvaré, sloveso,

které tvary své i podlé třídy I. 7, i podlé V. 3 tvoří: praes. *pluju* a *plovu*, part. *pluje* a *plova*, *plul* a *ploval*, inf. *plouti* a *plovati* atd. Viz Listy filol. 1883, 447 sl.

Praesens *beru*, *zovu*. Kmenové *r* bývá změkčeno před *-e*: *béřeš béře* atd., v. doklady položené doleji při slovesích bráti, dráti, práti, žráti. Slabika kořenná dlouží se ve slovesích béře-, déře-, péře- (?), žéře-, řéve-, zóve-; s tím vzniklé *é*, *ó* mění se v *í*, *uo*, *ů*: žíře, zuove, zůve; zdloužení to nebývá v sg. 1. a pl. 3, a vyskýtají se vedlé forem zdloužených i nedloužené, nč. *bereme* Us. a *béřeme* v jaz. spisovném. Ve 3. pl. koncovka dlouhá dosvědčena doklady starými: zazzenuv Pror. 7b, wzberuv 24b, jižto zzeruv 50b atd. Za zovu, řevu atd. jsou novotvary *zvu zveš* . . , *řvu řveš* . . ., utvořené analogií podlé kmene infinitivního.

Imperativ *beř(i) beřte zov(i) zovte*: berziz sě k svému domu Hrad. 112a, berzte sě ote mne Krist. 42a; neotzowy mne ŽWittb. 101, 25, pozow muže svého Krist. 52b, pozowte Krist. 81b, nč. *zvi zvete* analogií podlé tvarů infinitivních.

Imperfektum *brách* podlé kmene infinitivního: ty řěči matka božie na mysl braſſe Krist. 26a, (Maria) u hrobu zdaſe Hrad. 30b, Durink svého času zdasse DalC. 98 a j.; zřídka podlé kmene praesentního: *beřiech*, *řeviech, zoviech*, *ždiech*, doklady v. doleji.

Aorist *brach*, *svach*: když Maria slyšě své jmě, že jie tako pozwa ve jmě, poči inhed vláščí sladkosť Hrad. 87a, pozwa sobě jiné bratřie Hrad. 21b, každý sě tam bra Kat. 66, Sebrachu sě všěchna říšě Hrad. 12b.

Infinitiv *bráti, zváti*. Když je dvouslabičný, je slabika první dlouhá: braaty Štít. 233b, draaty tamt. 136b.

Supinum *brat*: poďte zrat, všeliké zvěři lesové! Pror. Jsa. 56, 9; žena byla prat ušla Aesop. Jg.; nepřišel sem pozvat spravedlných ale hřěšných PassB. 146.

Participia *bera*, *zova*: bera sě k Iherusalemju ApŠ. 75, nč. *zvouce; — bral*, *zval*: pozwal hladu na zemi ŽWittb. 104, 16; — *brán*, *zván* pozwan sa Jid. 127; — *brav zvav*: pozwaw svých apostolóv Hrad. 74a, sě wzebrawſſe Krist. 43b.

Slovesa jednotlivá.

blvati dial. mor. blvati, blvu, blval Jg.: vedlé staršíhe bĺuti bĺuju I. 7.

bráti. Praesens *bere-*: když plášč bereſſ na sě Modl. 106a, smrt bere napořád Pam. 3, 17, kam se bereš Suš. 14; *beře-*, *béře-*: když sě tam przyberzeſſ ML. 22a, když sě ſberzem Štít. ř. 204a, popel berzem na své hlavy Štít. ř. 205a, rádi berzete cuzie. Hrad. 16b. Impt. *beř(i)*: berziz sě k svému domu Hrad. 112a, ſberz ny congrega nos ŽWittb. 105, 47, vše sobě poberz Alb. 26a, berzta to na své kmetstvo Rožmb. 142, sberzte jemu svaté ŽKlem. 49, 5, beř svůj kříž NZák. Br. 127a, nebeřte s sebau zlata tamt. 25a; nč. ber Us. Imperf. *brách*: sv. Alexius

almužnu braſſe Pass. 324, matka božie na pamět braſſe všěcka ta slova Pass. 552; podlé kmene praesentního *beřiech*: když Kristus sě berzyeſſye i v duom mateře své jdieše ML. 34[b], doklad vzácný. Inf. chcem-liž braaty sě k tomu povýšení Štít. ř. 233[b].

cpáti neprávem sem bývá kladeno; viz je pod V. 1[a] a V. 2.

dráti. Praes. *deru, dereš děřeš dýřeš*: dere Cis. Mnich. 97[a], Urban derze lýka Cis. 1444, Urban derzye lýka Cis. Mus., jeho královstvie ani se zruší ani zderze Kat. 30, co dnes ušiji, to sě zejtra zderze Hug. 392, zvíře jenž hlavu dýře Pam. 3, 112. lovčí deru jě (chudinu) Hrad. 106[b]. Imperf. *drách*: dietě tvář starostinu draſſe Pass. 270, ež sě sám rukama draſſe Pass. 396. Part. *dera*: by nebesa rozdera i vstúpil k nám Kat. 108, Smil s své hlavy vlasy dera vecě DalC. 76, derucz líce Trist. 396, vlasy s hlavy derúce DalJ. 105 Z. Inf. draaty a hrýzti maso Štít. ř. 136[b]. Sloveso toto bývá mateno se *dřieti dru* I. 6, viz Listy filol. 1883, 137.

hnáti, praes. *ženu.* Part. *hnán*, odchyl.: mečem prohnatého Suš. 117.

klvati je dílem v I. 7, dílem zde, v. Listy filol. 1883, 449.

kovati též; v. tamt. 450.

plovati, novotvar m. stč. *plúti*, též; v. tamt. 451.

plvati též; v. tamt. 451.

práti; praes. péřeš Jg. bez dokladu, panna šlojieř perže Apoll. 152[a], jakž střeva napereme Pass. 3. 115; impt. vezmi kyj, peř, mlat lotříka Pam. 3. 114; imperf. dievka rúcho prasse DalC. 41.

rváti je dílem v I. 7, dílem zde; viz Listy filol. 1883, 452.

řváti řu-, stb. rjuti revą rugire. Praesens V. 3. *řevu, řeveš řéveš říveš*, nověji *řve-*: aj rzewu srdcem žádaje se obinúti smrti Štít. uč. 149[b]; když v lese zařevu, všecky je (zvířata) rozženu RZvíř. (lev); která kráva mnoho řeve, ta málo mléka dává Smil. přísl.; náramně rzewe nebe hromobitím Troj. 212[b]; hovado nemotorně zřeve Trist. 278; kto uslyšel osla, an rzijewe Blázn. 156[a]; jako lev když rzyéwe Bibl. Ben., říve ib. Vel., Jungm.; lvové rzewu Modl. 76[a]; štenci rzewu Štít. Opat. 382; potóčkové rzewu Pass. 87; kola řevú Smil. přísl. 842; krávy neřewau Hořek. 18[b]; když žalmy své rzewú v kostelích Blázn. 171[b]; rzewú křičíce Bibl. Ben., řevau křičíce ib. Vel., Jungm. Imperfektum *řeviech* V. 3, řídčeji *řujiech* I. 7: zvieřata hrozně řeviechu DalZ. 105, rzewyech ot stonánie srdce mého rugiebam ŽPod. 37, 9; velmi rzewiech ŽKlem. a ŽKap. tamt.; velmi rzugiech ŽWittb. tamt. Aorist *řuch* I. 7 i *řvach* V. 3: Vlasta wzrzyu jako nedvědicě DalC. 15, Vlasta vzři DalVíd. tamt., Vlasta zeřva DalL., Vlasta zařva DalFf. tamt. Infinitiv *řváti* a novotvar *říti* Jg., s významem rozlišeným: hospodin rzwaty bude Pror. Jer. 25, 20; kdež by měl skot řváti Smil. přísl. Part. praes. *řeva* V. 3, řídčeji *řujě* I. 7, později *řva*: jako lev rzewa ŽWittb. 21, 14 a ŽPod. tamt.,

jako lev rzewuci ŽKlem. tamt., lev rzewuczy ŽKap. tamt.; mláďata rzewucz ŽPod. 103, 21, ščeňata rzewucze ŽWitt. tamt., ščenci rzewucz ŽKap. tamt.; zvieřata řevúce ploviechu DalJ. 105; jako divoký lev rzewa Kat. 176, lev počě rzewa sěm i tam běhati Pass. 352, rzewa tamt. 532; hospodin rzyewa řváti bude Pror. Jer. 25, 30; jako lev rziewa Otc. 5ᵃ; lev rzewa obcházie Hug. 256; (nepřietel) chodí rzewa Hug. 258; krávy rzewuce Hug. 175; lev rzewuczy Troj. 96ᵇ; lva rzewuczieho Troj. 33ᵃ; když se vracovali rzewucze Adam. 200ᵇ; král zařeva upadne Žíd. ČČMus. 1827. 4. 92; jako lev řeva Vel. Jg.; lev řewaucý Cisioj. z r. 1614 ČČMus. 1853, 430; — ščenci rziugiucz ŽKlem. 83ᵇ; ot hlasu rzygyczych bojovníkóv Pror. Jer. 8, 16; lev velmi řijě počě ocasem v zemi bíti Pass. 535. Part. *-l*: *řul* a *řval;* zvěř rſula AlxB. 5, 26; Maxenc zarzyl jako ze vzteklého ducha Kat. 182; řval by vůl Přísl. XVI stol. ČČMus. 1829. 3, 58.

slovu inf. *slúti* je dílem v I. 7, dílem zde; viz Listy filol. 1883, 452.

snovati, snuju též; v. tamt. 453.

ssáti stb. sъsati sugere sъsą. Praes. *ssu sseš*: ten mořské vody jako mléko sse ŠtítV. 219, sveřepici s hřiebětem ješto ješťe ſſe Mand. 76ᵃ, ješto ssú mořskú vodu ŠtítV. 219, (třpaslíci) ſu pokrm Mand. 62ᵃ, ti zemeni wyſſu jěd ač budú uštnuti Mand. 63ᵇ; novotvar *ssaju*: prasátka ssají Kom. Jg. Part. *ssa*: vidúce dětátko prsi ſſucze Pass. 86, ssúcieho s starým lactantem cum sene ŽKlem. Deut. 25. Part. *ssal ssál*: abyſſte sſaly Pror. Jsa. 66, 11.

štváti praes. *štvu;* v polštině vedlé szczwać jest i szczuć I. 7.

tkáti. Praes. *tku tčeš*: (žena) zetcze plátna Hrad. 108ᵇ, pavauk tče své síti RZvíř. (včela; ve vyd. nov. tká), ti ješto pletú a tkuv misterná diela Pror. 14ᵃ, takoví tku sobě rúcho ze lnu Hug. 217, piedimužíkové tku najušlechtilejšie tkanie Mand. 65ᵇ; podlé V. 1: kde sě tak dlúho tkas Mast. 2ᵃ, tú (pokorú) zatkaſſ všem zlým ústa Štít. uč. 56ᵇ. Inf. (Prkoš) Sasicóv nerodil utkaty i dal (sě jim) v zemi po vóli tkaty DalC. 44. Part. *tkal*: plátno ješto jest tkal Pror. Jsa. 25, 7, abyſſte tkly (sic) plátno tamt. 30, 1; *tkán*: sukně tkana Hrad. 89ᵇ.

zváti. Praes. *zovu, zoveš zóveš*: jmě božie wzowu ŽKlem. 115, 13, pozowu sluhy mého Pror. 116ᵃ, já nikoho nepozowu Alxp. 8, pozowes mne a já sě ozowu ŽKlem. 143ᵇ, pozowes jeho Alb. 60ᵇ, zůveš k snídaní Pam. 3. 15, nazůveš jméno jeho Jan NZák. Br. 116ᵇ, mistr tě zowe Hrad. 32ᵇ, hospodin pozowe Pass. 629, jimiž (listy) nás zowe Štít. uč. 6ᵃ, pozowe jeden druhého aby potom i on jej odezwal Štít. ř. 204ᵇ; ten host drahý takež nás odzowe Štít. ř. 205ᵃ, někdo pozowe v hrdosti tamt. 175ᵃ; jdi za ním kamž tebe pozowe Štít. uč. 47ᵇ, člověk své přátely ſzowe ML. 123ᵃ, když koho zuowe na své hody Alxp. 54, kterým příjmím nazuowe své služebníky Blázn. 134ᵃ, kterýž zůve ku poslušenství Kom. Lab. 43, 4. Plur. 3. *zovú*, odchyl. *zoví* V. 2:

jedni druhé k sobě zowj Har. 2. 188, na ty smlauwy zuwj příbuzné Har. 2. 321. Impt. *zov(i)*: neotzowy mne ne revoces ŽWittb. 101, 25, pozow muže svého Krist. 52[b], przyzow svědky Pror. Jer. 32, 15, protož zowme toho milého přietele modlitvú Štít. ř. 205[a], kteréžkoli naleznete pozowte na svatbu Krist. 81[b]. Part. *zova zovúc-*. Imperf. *zoviech*: jej (Hynka z Dubé) Dětrichem Berúnským zowyechu DalC. 93; *zvách*: zwaſſe Pass. 164. Part. *zval*: nač mě jest pozwal Štít. ř. 175[a], on jej odezwal tamt. 204[b]; *zván*: pozwany vrtrati bude Štít. ř. 175[a]. Tvary praesentní mají *zov-*; novočesky *zvu zveš zvi, zvouc-,* analogií podlé tvarů infinitivních, jež jsou bez *o, zva-* proti praes. zove-.

ždáti stb. žьdati, židą a žьdą. Imperf. *ždiech* na základě kmene praesentního: Soběslav jeho ždieše DalJ. 68 P (rkp. Pelclův, XV. stol.); a *ždách* na základě kmene infinitivního: sv. Ludmila smrti dobrovolně zdasse DalC. 28, Durink svého času zdasse DalC. 78, (Maria) weſdy smrti zdaſe Hrad. 30[b]. Part. *žda ždúc-*: vždy polepšenie zducze Kat. 20, (lidé) zduce jejie umučenie stáchu Kat. 162, na mé líce žřéci (m. zřieti) zducze Kat. 44, zducze Kat, 192; *ždajě* podlé V. 1[a]: byl hotov před komňatú zdage Tandf. 162[a]. Inf. *ždáti*: chceš-li na téjto céstě zdaty DalC. 12, bude svého časa zdaty ML. 56[a]. Part. *ždal*: dozdala bieše toho Kat. 50, by pozdala Kat. 158, dávno (s') ſdala Kat. 192.

žráti. Praes. *žeru, žcres zéřeš žířeš*: ktož ten kúsek ſzerze Hug. 31, (oheň) ſzerze zemju ŽWittb. Deut. 22, poklínánie ſzerzye zemi Pror. Jsa. 24, 6, myš malá i jiné věci žéře RZvíř. (myš), žijře tamt. ve vyd. pozd., ty vábíš k sobě nevinné myši a žířeš je Aesop. 1584, IV. 2, ſzerzem jej ŽKap. 34, 25, ſzeru jě ptáci devorabunt ŽWittb. Deut. 24, gýjzto zzeruv Pror. 50[b]. Sup. *žrat*: poďte zrat venite ad devorandum Pror. Jsa. 56, 9.

žváti, stb. žьvati ruminare, žьvą a žują. Praes. *žvu*, *žveš*: oni leccos tu žvau Cyr. Jg. Impt. *žvi*: ne mnoho mluv, in margine žvi Br. Jg. Inf. *žváti*: nemóž-ti jie zwaty Mast. 180, nemocný nemóž krmě žváti Sal. rkp. Jg. Part. *žval*: leda se žvalo Vel. Jg., *žván*: aby (rúcho) nebylo zezzwane Štít. ř. 203[b].

Vzor 4. *láti, laju.*

Kmen infinitivní *lá-*, stažen z *laja-*; kmen praesentní *lajo-*, *laje-*.

Volím za paradigma *láti* a uchyluji se tím od zvyklosti jiných; příčinou mi jest, že slovesa jako *dieti děju*, *hřieti hřěju* a p., majíce v sobě některé zvláštnosti, za vzorec hlavní se nehodí.

Slovesa, která sem patří nebo přecházejí, uvedena jsou doleji. Kmen jejich infinitivní, který se jeví, když odepne se koncovka infinitivu *-ti*, jest utvořena příponou *-ja*, la-*ja-*; když dále i tato přípona se odepne, zbývá kmen základní nebo kořen, *la;* z něho tvoří se kmen praesentní příponou *-jo* n. *-je*, la-*jo-* n. la-*je-*.

Kmen základní končí se vždy samohláskou. Se příponou *-ja* kmene infinitivního stahuje se a dává slabiku dlouhou: l*a*jati — l*á*ti. Stahování toto je v češtině prastaré, pochodíc z doby předhistorické. Ve slabice stažením vzniklé bývá přehláska: aor. *smiech*, part. smál — sm*i*eli. Zvláště důležita je tu přehláska zpátečná, jež nastupuje, když samohláska má s obou stran sousedství měkké: *smál* — *smieli*, *přál přieli*. Přehláska tato pak během času dílem se ruší: nč. př*á*li místo stč. př*i*eli a podlé nepřehlasovaného př*á*l; dílem přes míru náležitou se šíří: dial. přil zouženo ze př*ie*l a toto podlé př*i*eli a místo př*á*l. Zřídka děje se stahování kmene základního s příponou kmene praesentního, totiž jen při slovesích některých s *-a* (jako tr*a*-, *tráti*) a jen se příponou *-je*, tedy v indik. praes. *trás trá* atd. místo traješ traje; imperfektum *trách tráše* zdá se býti též staženo, ale je to spíše tvar založený na kmeni infinitivním. Kromě toho ve tvarech praesentních stažení místa nemá, a tím liší se třída tato V. 4 od podobných sloves třídy I. 7; na př. *dieti* I. 7 dicere praes. *děju dieš* impf. *diech* proti *dieti* V, 4. facere praes. *děju děješ* impf. *dějiech,* podobně *směju smieš* audeo proti *směju směješ sě* rideo, *ľú léš* I. 7 proti *leju leješ* V. 4. Rozdíl tento zjevný ve stahování v I. 7 a v nestahování v V. 4, má trvám původní příčinu svou ve starém přízvuku: i *diete* dicitis i *dějete* facitis vzniklo z dě-je-te, ale v dêje-te *diete* I. 7 byl přízvuk na slabice druhé, v dêje-te *dějete* V. 4 na slabice první.

Některé tvary infinitivní předpokládají v češtině kmen bez přípony *-ja*. Na př. jest stč. *šěl, děl* (na př. kam se *děl*). Doklady těchto tvarů nalézají se v textech starých a přísných, při nichž nelze mysliti na pozdější analogii, která podlé *slyšěli* utvořila také *slyšel* na místo *slyšal;* proto dlužno hledati jim výkladu jiného a ten trvám kmenem bez *-ja* správně se podává. Tedy šěl = sě-lъ nikoli sě-ja-lъ atp.

K ukázání těch rozdílů je třeba, roztříditi tato slovesa podlé samohlásky, kterou kmen základní se končí.

α) Slovesa, jejichžto kmen základní končí se samohláskou *-a*, na př. l*a*-, tr*a*-, inf. stb. *la-ja-ti*, *tra-ja-ti* č. *láti*, *tráti*.

Praes *laju laješ lajú* (nestaženo), *traju tráš* (staž.) *trajú*. Imperativ *laj traj* (nepřehlasován). Imperf. *lajiech trách*. Part. praes. *lajě trajě*, *-júc-*.

Tvary infinitivní zdá se, že veskrze zakládají se na kmenu infinitivním třídy V. 4 a jsou vesměs staženy. Tak zajisté inf. *láti tráti* = l*a*j*a*ti tr*a*j*a*ti, a tak i participia *lál trál*, *láv tráv*, *lán* subst. verb. *lánie;* bezpochyby bylo dále i supinum *lát trát* z l*a*j*a*tъ tr*a*j*a*tъ, ač nemohu ho doložiti; a tak byl bezpochyby i aor. *lách trách*. Přehláska, důležitá v odděleních následujících, zde místa neměla: l*á*l l*á*li (proti př*á*l př*i*eli v odděl. *γ*) atd. —

β) Slovesa, jejichž kmen základní končí se samohláskou -*ê*, na př. sê- inf. *sieti*, grê- inf. *hřieti*.

Tvary praesentní jsou veskrze nestaženy: praes. *sěju sěješ sějú*, *hřěju hřěješ hřějú;* imperativ *sěj hřěj;* imperf. *sějiech hřějiech;* part. praes. *sějě hřějě -júc-*.

Tvary infinitivní jsou dvojité, ježto se zakládají 1. dílem na kmenu nerozšířeném -*ê* (bez -ja, podlé třídy I. 7): *sěl-* = sê-lъ; 2. dílem na kmenu rozšířeném -*ê-ja* (podlé třídy V. 4): *sál* = sê-ja-lъ. Tvary, jež zakládají se na kmenu -*ê-ja*, vždycky se stahují a mají z toho slabiku dlouhou -*á*-; samohláska tato se pak podlé možnosti i zpátečně přehlasuje: hř*á*l plur. hř*ie*li; přehláska pak časem a vlivem analogickým dílem se ruší — nč. hř*á*li podlé hř*á*l —, dílem přes míru náležitou se rozšiřuje — dial. hříl podlé hříli zouženého ze hř*ie*li. Dvojitost nahoře dotčená vyskytává se u téhož slovesa a ve tvaru témž, na př. jest *sěl* (= sê-lъ) vedlé *sál* (= sêja-lъ). Jinde, na př. ve stbulh., je táž dvojitost, a je zjevna, poněvadž nenastalo stahování; na př. aor. sêchъ vedlé sêjachъ (vragъ vьsê plêvelъ Cod. Marian. Mat. 13, 25 proti vъsêa Codd. Assem., Ostrom., Nik.; v. Jagić, Codex Marianus 1883 str. 44). V češtině měl by se rozdíl jeviti dílem ve kvantitě (*sěl* I. 7 krátké, proti dlouhému *sál* V. 4), dílem ve kvalitě samohlásky (s*á*l V. 4 proti s*ě*l I. 7); ale nejeví se nám vždy dosti zřejmě ani dosti bezpečně, poněvadž v rukopisích a tiscích starých nebývá kvantita označována pravidelně, poněvadž dále tvar některý zahynul (aorist) a není tudíž v jazyce novém míry pro jeho kvantitu, a konečně poněvadž změnami pozdějšími porušila se bývalá pravidelnost strany kvantity i strany přehlásky. Proto nelze na př. rozhodnouti, vzniklo-li *síl* (psáno ſýl Nudož. 66[a]) ze sêjalъ (postupem *sál sieli; siel* místo *sál* podlé *sieli*; *síl* zouž. ze *siel*), či ze sêlъ (postupem *sěl*, z toho *siel* zdloužením fonetickým nebo analogií podlé sieli sál, z toho pak zoužením *síl*); proto nelze rozhodnouti, je-li rukopisné hrzyel = *hřěl* či *hřiel*; a proto zůstávají ve výkladu následujícím tvarů těchto některé nejistoty.

Infinitiv *sieti hřieti* může se vykládati i podlé I. 7 ze sêti grêti (zdloužení infinitivu dvouslabičného), i podlé V. 4 ze sêjati grêjati (stažením a přehlasováním). Povšimnutí zasluhují tvary dial. sejt, hřejt.

Aorist *sěch* I. 7 nebo *siech* V. 4; v dokladech známých nejeví se zřejmě, který z těch tvarů jest kde míněn; obdoby jinoslovanské dopouštějí obého, stb. sêchъ i sêjachъ; podobnější zdá se mi *sěch*.

Part. -*l*: *sěl sěli*, *sál*, *siel síl* podlé dokladův a podlé jazyka nového; *hřál hřieli* podlé nč.; též *hřěl* nebo *hřiel* podlé dokladův; *děl děli* podlé nč. (kam se poděl Us.); *ďál* podlé nč. i stč., *dieli* stč., *díli*; atd.

Part. *-s*: *sěv sěvše*, *děv děvše* podlé nč.; *okřáv hřáv* podlé nč.; pro theoretické *hřáv hřievše* neznám dokladu starého; odchylky v. doleji při slovesích jednotlivých.

Part. *-n* a *-t*: *sěn*, *sět*, *sát* podlé dokladův; *děn dien dět* podlé nč. a dílem podlé dokladův; *hřát* podlé nč.; *ván vieni* podlé dokladův. —

γ) Slovesa, jejichž kmen základní končí se ve tvarech infinitivních samohláskou *-i*, ve tvarech praesentních samohláskou *-ě*, na př. *přieti* = pri-ja-ti, *přěje* = prê-je-tъ.

Tvary praesentní jsou veskrze nestaženy: praes. *přěju přěješ přějú*, impt. *přěj*, impf. *přějiech*, part. praes. *přějě přějúc-*.

Tvary infinitivní — kromě slovesa *líti léti*, které jest i v I. 7 li-, i ve V. 4 lija- — všecky mají stažení a slabiku z toho dlouhou; samohláska téže slabiky, *-á-*, podlé okolností se přehlasuje: *přál* — *přieli*; přehláska pak dílem se ruší, nč. přál přáli, dílem přes míru náležitou se rozšiřuje, dial přil za přiel.

Inf. *přieti* nč. *přáti* dial. *přít*.

Aor. *přiech*.

Part. *přál přieli*, nč. *přál přáli*, dial. *příl příli*; — *přáv přievše*; — *přán přieni*. —

Slovesa jednotlivá:

báti stb. bajati fabulari. Praes. *baju baješ*: daremně nám básni bayeſſ Štít. ř. 49[b], ješťe tak mnoho baješ Tkadl. I. 69, ješťe o nich baješ Pam. 3. 98; mnohé ženy ten obyčej jmajú, když sě zapiu, tehdy bayu Mast. 6[a], jakož bají poetové Vel. Jg. Imperf. *bajiech*: když bagieſſta a mezi sebú hledaſſta ČEvang. 46. Inf. *báti*: ani (máme) sobě báti prázdných řečí Hus. Jg., neroď chlubně báti Cato Star. Skl. 3. 192. Part. *bál*: (učedlníci) sú sobě báli na cestě Hus. Jg.

dáti stb. dajati dávati. Praes. *daju*: květ daye slávu Tiburcú Cís. Mnich. 97[a].

dieti. Z kořene *dê* má slovanština dvoje tvary slovesné: jedny ve třídě I. 7, stb. děti děją n. deždą, druhé v V. 4, stb. dějati děją. V češtině jsou v I. 7 z pravidla slovesa *dieti* dicere a *zdieti sě* videri, praes. *děju diem dieš* . . . pl. 3. *dějú*, impt. *děj*, imperf. *diech*, aor. *děch*, part. *děl* atd.; v V. 4 pak jest sloveso *dieti* facere ponere (a jeho složeniny), praes. *děju děješ*. . ., impt. *děj*, imperf. *dějiech*, aor. *děch*, part. *dál dieli* a *děl děli* atd. Kromě toho přenáší se oboje *dieti* do vzorů jiných a vznikají novotvary (na př. *zdieti sě* 3. sg. *zdí sě*, podlé *bdieti* — *bdí* III. 2; *děje* 3. sg. dicit m. *die*; a j.); a jindy béře se *da-*, *dad-* na místě *dê-*. Ze všeho toho vyplývá rozmanitost tvarů, z nichž jiné při tom, jiné při jiném významu a složení více méně pravidlem nalézáme. K ukázání té rozmanitosti je potřebí, probrati toto sloveso podlé rozličnosti složení a významu, a k tomu konci podána je následující sbírka příkladův, obsahujících tvary oboje a dosvědčujících, že nebylo mezi třídami I. 7 a V. 4 kolí-

sání libovolného, nýbrž že v té věci kromě řídkých výjimek vládla pravidelnost, podlé které jedna část těchto sloves (určená významem a složením) byla ve třídě I. 7, druhá v V. 4.

dieti dicere. Praesens sg. 1. *děju*; *diem* přiděláno k dieš, die atd., zouž. *dím*: když dijem někomu Štít. ř. 131ª; sg. 2. *dieš*, *díš*, sg. 3. *die*, *dí* atd.: porecadla nedeſi EJ., ty dijeſſ Štít. ř. 143ª, vezmeš přísloví a díš Ben. Jg., dije sv. Augustin Štít. ř. 3ª, die veškeu ľud ŽWittb. 105, 48 dicet, když die který dercě Hrad. 131ᵇ, opět dijeme Štít. ř. 22ᵇ, my nedijeme ež s' ty Samaritan tamt. 143ª, diete toho dne dicetis ŽWittb. Isa. 4, tak jemu díte dicetis Br. 148ᵇ, a díte hospodáři tamt. 153ᵇ; plur. 3. *dějú*: Mohan řěčě dyeyŭ, Čiha pak dyeyŭ potoku Pil. a, dieyu dicent ŽWittb. 51, 8, kak ti dyeyu pravé jmě Mast. 5, dyeyu ť mi Rubín tamt. 8, Prokop mi diegy Hrad. 6ᵇ, téj vsi jmě Chotúň diegy tamt. 1ᵇ, kako tobě dyeyu Pass. 383, jiejžto (řece) Mozella dyeyu Pass. 330, když dyegyy k vám Pror. 6ᵇ. dijegij lékaři Štít. ř. 98ᵇ; odchylkou sg. 3. *děje*: pannu zbav vší roboty a sám buď robotník jejie, čiň to, což kolivěk děje Tand. 46; ve sta děje, v tisíce děje Bibl. Ben. a Br., Jg. Imperf. staž. *diech*: ač diech si dicebam ŽWittb. 72, 15; každý diese LAl. a; ta paní dieſſe Hrad. 103ᵇ; ten ješto dijeſſe proradci svému Štít. ř. 155ᵇ; mysl jiej dyeſſe Pass. 287; Ježíš dieſſe Krist. 57ᵇ; (pacholíky) diešta DalZ. 56, jemužto (dvoru) diechu getzemany Hrad. 79ª, k městu jemuž Tyrus diechu AlxH. 8, 5, jemuž Příma dyechu DalC. 38 atd. Aorist *děch*: tú prosbú hnul sě i die k nim Griz. 153ᵇ, srov. dodieti, doděch.

dieti facere. Praesens *děju, děješ*: kam se děju Us., co tu děješ Rosa Jg.; (svódnicě) diege trh o hřiešnéj kúpi Hrad. 101ᵇ, jakž sě hi ješče dyege Pil. 6; poselství in děeme Br. Jg.; kam sě ti peniezi dyeyŭ Jid. 138, archandělé poselstvie k nám dyegy od boha Štít. uč. 95ª, svódnicě hřiešný trh diegi Hrad. 101ᵇ, zvaní vezmú to orudí, z ňehož pijí, a diegi je kam chtie Alxp. 54; odchylkou: *dí* se m. děje se Kom. Jg. Imperativ *děj*. Imperfektum *dějiech*: což sě dyegieſſe Pass. 276, to sě diegieſſe Hrad. 21ᵇ, jak sě diegieſe Kat. 68, co sě prostřěd jistby dyegyeſſe Mart. 5ª, ješto (věci) sě diegiechu Krist. 72ᶜ, vyhnal všeckny jižto trh dyegyechu ML. 90ᵇ, zázraci se dějiechu Pass. 174 atd. Infinitiv *dieti*: já musím otcě mého dieti vóli Hrad. 72ª, kam jě (peníze Jidášem vrácené) chcemy diety tamt. 88ᵇ, pláč dieti tamt. 30ª. Part. praes. *dějě*: služebníkům poselství dějícím Br. Jg. Participium *-l* jest rozmanité: *děl*, *ďál dieli*, a *dál dáli*. Na př. *děl*: kamo sě diel milující Hrad. 37ª; kamo sě jest potom dyel Kat. 112; kam sě jest dyela má útěcha Krist. 102ª; kam ste svój smysl dyely Štít. uč. 82ª; de s' te, milé, koně děl Suš. 610; *ďál* plur. *dieli*: to se dyalo Pass. 33, ďál Nudož. 66ª, ďál sem poselství Svěd. 170, to se ďálo na dvoře tamt. 173; by poselstvie díli Br. Jg.; bylo by se dijlo Melantr. Jg.; aby trhu v nedělju

nedyely DalC. 32 (trh dieti, srov. těmi t. ptáky miesto peněz trh dějí Mill. 78[b], jižto trh dějiechu ML. 90[b]); *dál* plur. *dáli:* (posel) poselstvie své daal jest v tato slova Troj. 10[b]; v téj cti, ješto j' jemu daala sě Štít. ř. 147[b]; aby se pravda dala ODub. 95; kak by sě jemu čest dala Pass. 483; to sě dalo Pass. 150; co sě nad nimi dalo Hrad. 27[a]; ješto sě j'mu ve sně dalo AlxV. 768; to sě nám nikdy nedalo Krist. 106[a]; bohdaj bychom též s niu (s Marií) dali, chválili čiuš hospodina Hrad. 66[a]; by (andělé) poselstvie k nám dály Štít. uč. 69[a]; ty věci, ješto jsú sě daaly Štít. ř. 39[b].

dodieti, aor. *doděch:* když tento hlas jie dodye, tato slova dopovědě, inhed atd. Kat. 192.

nadieti stb. nadêti infligere. Praes. 3. sg.: ano crčie krvavé struhy, kdež sě hložie v hlavu nady, div že sě leb nerozsadí . ., any krví shořaly vlasy Modl. 54[a], t. j. *nadí*, chybnou analogií podlé III. 2; srov. zdieti sě 3. sg. *zdí sě* videtur.

nadieti sě stb. nadêjati sę sperare. Praes. *naděju*, *-děješ.* Imperf. *nadějiech*: nadyegiech sě sperabam ŽW. Ezech. 13; nadyegyech sě, by sě nad ním slitovali ML. 102[a]; (Herodes) sě nadiegieſſe Hrad. 85[b]; když sě jinoch nadiegieſſe Hrad. 104[b]; my sě nadyegiechom Krist. 109[a]; jakož sě nadyegijechu Štít. ř. 121[a]; my sě nadiechmy sperabamus Evang. rkp. Jg. jest buď odchylka (staž.), nebo aorist. Part. praes. *naděje*, *-úci*: Pilat nadyegye sě dosti učině židóm vece: aj toť člověk ML. 103[a]; nadiegiczi sě tomu Kat. 26; nadiegicze sě velikým daróm Mart. 12[b]. Inf. *nadieti* a *nadáti:* kak sě jest čemu nadyety Štít. uč. 7[a]; nadíti aneb nadáti se Vel. Jg. Part. *-l: nadál* plur. *nadieli;* na př. nadnadal sem sě supersperavi ŽKap. 118, 81; lepšieho sem sě nadala Hrad. 53[b]; velmi sem sě nadala, by atd. ML. 102[b]; by sě do nich které cti nadyely DalC. úv.; již jest bližše spasenie naše, nežli jsme sě kdy nadijely Štít. ř. 66[a]; nč. *nadál nadáli.*

odieti stb. odêti i odêjati. Praes. *oděju, děješ:* odiegiu induam ŽKlem. 131; ať odieyu sě operiantur ŽWittb. 108, 29; več se oděješ Ctib., bůh je přioděje Br. Jg. Aor. *oděch:* Maria odye je (dietě) rúškami ML. 135[b]. Part. *oděl* a *odiel:* jenž odiel ju Hrad. 99[b]; kterýž tě přiodil Br., odijel jsem tě Ben., odíl jsem tě Vel. přiodíla s' je Br. Jg.; přiodíli ho pláštěm Kral. 68[a]. Part. *oděn* a *odien:* odyen světlostí amictus lumine ŽWitt. 103, 2; odieny buďte operiantur tamt. 70, 13 (kvantita nejista); odín byl Jel. Jg.; odchylkou i *odět:* psy přioděté Partl. Jg., bilym ruchem odzita Suš. 92.

podieti, praes. *poděju, -děješ:* kam sě podyegy, kde budu ML. 3[b]; inf. *podieti:* kam cheſſ (chceš) plecháčě podyety Růž. 2.; part. *poděl:* že s' sě byl kams ot nás podiel Hrad. 72[a]; kam ste múdrosť svú podieli tamt. 51[a]; kam ste vieru i česť podieli Troj. 191[b]; kam se to podělo Us.

přidieti sě, part. *přidál:* przidalo sě jest, že sě veliké nepočesie vztrhne Mill. 101ᵃ; i przidalo (sic) se jemu taká příhoda tamt. 15ᵃ.

rozdieti, part. *rozděl:* (smrt) tělo jeho s duší rozděla Trist. 36.

sdieti v. zdieti.

udieti stb. udêjati sę fieri: part. *uděn:* koláči dobřě udieny Hrad. 137ᵃ. Se kmenem *da-:* praes. *udám,* kdež ť se uda býti NRada 1465 B, když se jemu uda přijeti AlxV. 915 a j.; part. *udál:* vdalo sě tady jednomu pánu jěti Pass. 319, vdalo sě mu do města jěti tamt. 330.

vdieti stb. vъdêjati inicere, imperat. *vděj:* wdyey meč v nožnicě Hrad. 81ᵇ, ML. 100ᵃ.

zdieti sě videri. Praesens se kmenem *děje-:* mnozí blázni, slyšiece slovcě výborná, ješto sě jim zdiegy dvorná, letie atd. Hrad. 99ᵃ; — se kmenem *dad-:* nezda mi sě Hrad. 100ᵇ; Sdat mi sě, ež Mart. 225; zdaa sě, by Štít. ř. 50ᵃ; (obrazové) zdadije se živi býti Lobk. 7ᵃ; (obrazové) se zdadie jako by živi byli tamt. Výb. 2. 1117; kteříž se sobě umělí býti zdadí Blah. 124; těch (slov), jenž se jakaus ušlechtilost míti zdadi Blah. 232; kteřížto (obílení hrobové) ać se zdají zevnitř krásni Br. 55ᵇ; jižto sě zdagij zevna lidem krásni Krist. 83ᵇ; — chybnou analogií podlé *III 2* (jako bylo na př. bdieti 3. sg. bdí, tak utvořeno ke *zdieti* i 2. sg. *zdíš,* 3. *zdí* a j.): když jě (sluhy své) bóh ráčil okrášliti, zdy mi sě, tisíckrát viece Alb. 78ᵇ t. j. zdí sě; (Kristus zjeví se MMagdaleně a ona nepoznává ho:) ni co kdy jiného myslí, jedno tebe jmá na mysli, a proto snad nedomní sě . . i ſdy sě, že již z uma vyňata Hrad. 41ᵇ; neb kakž mnoho viež bě ve zdi, však sě jemu (Alexandrovi) nic to nezdy AlxH. 2ᵇ; vida czaſta věže ve zdi, však sě mu to ničse nezdy AlxV. 163ᵇ; jakož mi sě zdij Trist. 272; zevnitř zdyte se spravedlivi paretis Mm. (Mat. 23, 28) Jg. Podobně sln. zdi se videtur Mikl. III² 170. Imperf. *zdiech* a *zdách:* každému se nevěra zdyesse DalC. 44; zdyeſe sě jemu AlxV. 157ᵃ; poslóm sě to zdieſe za veliký div Kat. 12; jistě mi sě dvořák zdieše Podk. Jir. 41 (rkp. 1409); tak sě zdaſſe AlxH. 1, 38; každému sě nevěra zdáše DalJ. 44 rkp. Z Ff; zdaſe sě jiej nésti tiežek Hrad. 129ᵇ; weſdy sě j'mu spíle zdaſe Hrad. 143ᵃ: zdaſe sě jim Kat. 14; hrozno sě jim zdaſe Kat. 156; jistě mi sě dvořák zdáše Podk. Jir. 41 (rkp. 1459). Aorist *zděch*: kdaž mi mój otčík pohynu, zde mi sě v noční hodinu, mysléch atd. AlxV. 158ᵃ t. j. zdě.

zdieti, sdieti facere. Praesens *zděju zděješ:* toť rád ſdiegy Hrad. 131ᵇ; kam-li pójdu neb co ſdiegy tamt. 37ᵃ; což sobě smutná ſdiegy tamt. 40ᵃ; v tom nezdiegi meškánie sg. 1. NRada 385; kdež mi sě česť zdegye AlxV. 856; což jest mluvil, že mi sě zdyegye AlxV, 912; tuť mnozí svú vóli zdiegi NRada 885; kdež sě zda býti koli NRada 1465 v rkp. A jest, jak verš svědčí,

omylem místo „udá“: kdež sě uda býti koli tamt. rkp. B. Impt. *zděj:* zdyey své chtěnie NRada 588. Aorist *zděch:* Lučanóm sě tu zle zdye, Štyr Vláslavovi hlavu stě DalC. 20; slyš, co ten zlý Durink zdye, děťátku bradaticiu hlavu stě DalC. 21; Gawin zdie k nim to poselstvie TandZ. 165b; chciec jej křivě osočiti, jakž i zdyechu Kat. 4. Inf. *zdieti:* co je nám sobě ſdiety Mast. 240; co sobě zdijti mám Hád. 4a. Part. praes. *zděję*, *-úci*: zdiege svú vóli NRada 1373. Part. *-l: zděl;* co s' nám milý synu ſdiel Hrad. 72a; ty s' tak ſdiel tamt. 45a; proč s' to ſdiela tamt. 31a; aby (ty) z nás všecko zdiela TandZ. 169a; ješto (tělo) nikdy hřiechu nezdyelo Modl. 53b; jakož zdyely byechu AlxV. 501; (hosté) tvú vóli zdieli NRada 536; že jsú k necti nic nezdieli TandZ. 166b; ze kmene *da-:* aby ty jim zdal potřebu Hug. 394; anděl dal pozdravenie i zdal poselstvie Štít. ř. 245b; jest-li kdo z nás zdal (rým: pověděl), jenž by (= co by) k jeho necti stálo TandZ. 166a. Part. *-s*: zdaw poselstvie Hrad. 64a.

vzdieti, part. *vzděl:* aby (Jeremiáš) wzdyel na hrdlo řetěz Štít. ř. 206a.

hřieti stb. grějati calefacere, též grěti grěją Mikl. Lex. Praes. *hřěju hřěješ.* Impt. *hřěj.* Imperf. *hřějiech:* Petr sě hrziegieſſe Hrad. 83b, chudí na slunci sě hrziegiechu ML. 75a. Aor. *hřěch:* tak sě nohy zahrziechu Pass. 23. Inf. *hřieti:* shřieti Pass. 131, ni j'ho (zlí dobrého) mohú v srdci ſhrziety Hrad. 51b, ty se nemóžeš ſhrziety Štít. uč. 38a, chtě sě hrzieti u téhož ohně Lobk. 118a, zouž. *hřiti;* dial. *hřát* v Čechách většinou. Part. *hřál:* tak mluví se v Čechách většinou, a tak žádáme i pro stč. podlé stb. grějalъ; ale dokladů pro tento tvar z doby staré nemám; *hřěl*, *hřiel:* ſhrzyel sě jest i řekl: ſhrzyel sem sě Pror. Jsa. 44, 16, neſhrziel sem sě ML. 124a, bych se zahříl Pam. 3. 148, rozhrzielo sě ſirdcze concaluit ŽWittb. 38, 4, Shrzielo sě srdce mé ŽKap. tamt., tak sě nohy ſhrziely Pass. 517; plur. masc. *hřieli:* by sě ſhrzyely Pror. Jsa. 47, 14, kdež sú sě hrzieli Lobk. 117b, ješto by miesta neshřieli ŠtítV. 123, když sme se pohřjli Har. 2. 186, tak se hříli a potili Kom. Lab. 15, 3.

* *-chátí*, *nechati* mělo by patřiti sem, podlé stsrb. chajati curare chają chaješi; ale v češtině přeložilo se do V. 1a, v. t.

chvieti, *chvěti* klade se do I. 7, v. Miklosich Gramm. 2. 422 a Listy filol. 1883, 449, a hlásí se tam tvary některými, jako pt. *chvěl*, subst. verb. *chvěnie*. Jiné tvary ovšem i podlé V. 4 vykládati se mohou a spíše sem patří, zejména tvary se kmenem praesentním *chvěje-* (nestaž.), a part. *chvíli se* (Jg.); srov. stb. chvějati sę moveri Mikl. Lex.

jhráti stb. igrati igrają ludere patří do V. 1a (v. t.). Některé novotvary ustrojily se však podlé V. 4: praes. *hraju hraješ*, hraje se o tvou hlavu Ros. Jg., impt. *hraj* (nepřehlas.) part. *hrál*.

káti sě stb. kajati sę poenitere. Praes. *kaju kaješ:* již-li sě kageſs Hug. 166, netolik sě nekagem, ale Štít. ř. 232b; sg. 1.

nč. též *kám se* Jg. podlé V. 1ª. Impt. *kaj:* kayte sé hřiechóv Pass. 280; někdy s přehláskou podlé V. 1ª *kej:* kejme se toho Proch. Jg., protož se kejte. Pam. 3. 168. Aor. *kách:* tak sě on svých hřiechóv poka Hrad. 145ᵇ, když sě poká svého hřiecha DalJ. 76 z rkp. VLZ. Part. *kajě:* všěch kaiucih Kunh. 146ᵇ, svých sě vin pokayucze Hrad. 17ª, slzy kagijczijch Štít. ř. 169ᵇ. Inf. *káti:* budu sě kaaty hřiechóv Štít. ř. 169ᵇ, jehož by sě bylo kaaty tamt. 232ᵇ, kaaty sě budu Pror. 67ª, ſe pocati Kunh. 150ª. Part. *kál:* kál sě poenituit eum ŽWittb. 105, 45, aby sě kaal Štít. uč. 19ᵇ.

-křieti, okřieti, stb. krê-, krêvati quiescere. Praes. *křěju křěješ:* zdať (paní) okrziege Pass. 338, v němž (radostném dni) všichni okrzyegy Pís. XIV stol. Pf. 2. Inf. *křieti:* abych mohl okřít Suš. 122, okřát Us. Part. *křál křieli:* okřála v tom mysl Jel. Jg., mysli naše okřály Vel. Jg. Part.: okrziew Troj. 179ª a okrzew Apoll. 130ª; královna okrzewſſi vece Apoll. 138ᵇ; nč. okřáv. Aor. *křěch:* (král) potom okřě Trist. 403.

láti stb. lajati latrare. Praes. *laju laješ:* wzlayu tobě arguam te ŽWittb. 49, 21, vztreskce mě i wzlage mi tamt. 140, 5, jenž treskce newzlage tamt. 93, 10, ktož wzlage pro leccos Štít. uč. 23ª, nechať mi lage ML. 78ᵇ, jenž otčíku lagy Hrad. 97ᵇ, ševci svým ženám zle lagyu Hrad. 124ª. Impt. *laj:* lay zvieřatóm increpa feras ŽWittb. 67, 31, nelay mi tamt. 37, 2. Imperf. *lajiech:* švec lagieſe Hrad. 124ª. Aor. *lách*: z toho jim královna nela t. j. nelá Kat. 14. Inf. *láti:* neudatný nevie jedno láti DalJ. 28 (DalC.: lhaty). Part. *lajě:* každému lagie Hrad. 11ª, laiucze mi DalH. 41, lagycze mi DalC. 41, layuczy zahynú maledicentes ŽWittb. 36, 22. Part. *lál:* lal si pyšným ŽKlem. 118, 21, wzlal si vlastem ŽWittb. 9, 6, ať by ti lidé nelali NRada 525.

léti, stb. lijati lêją fundere, kolísá se v češtině mezi V. 4 a I. 7. Praes. I. 7: sg. 1. *ľu liu* přehlas. *lí*, novotvar *lém*, sg. 2. *léš* atd.; vedlé toho V. 4: *leju leješ* atd. Inf. *léti* V. 4 a *líti* I. 7. Part. praes. I. 7: *lé, ľúc-, líc-* novotvar *lijíc-;* V. 4: *lejíc-*. Part. *lil* I. 7 a *lál léli* V. 4. Aorist *lích* I. 7. Doklady viz v Listech filol. 1880, 299 a srov. 1882, 101 sl.

pláti. Praes. *plaju pláš*, k tomu novotvary *plám* a *plaješ:* nebe plaa milostí boží Štít. ř. 214ª, teplo plaje Us. Jg. Imperf. *plách:* (plameny) všecko vůkol pláše Troj. Jg. Inf. *pláti:* počne horko plaaty Štít. ř. 108ᵇ, milost bude jako plamenem plaaty Štít. ř. 193ᵇ, plaaty milostí k bohu Štít. uč. 41. Part. *plajě:* mnohými ohni plagicziemi Troj. Jg.; *plál:* když plál milostí Štít. uč. 98ª, abychom plaaly milostí tamt. 31ª, milosť plaala ve mně tamt. 31ᵇ.

přieti stb. prijati, praes. prijają, řídčeji prêją Mikl. Lex. a Gramm. III.[1] 148. Praes. *přěju přěješ:* jáz przyegyu DalC. 49, já tobě przjegy Pass. 287, když mi przyege Boh. 343; dial. opavsk. a příbor.: že mi ty přaješ Suš. 410, ona mu přaje 409,

to mi ho nepraje 160, přaje- místo přeje- vlivem tvarův jiných (inf.), jež mají *-a-*. Impt. *přěj*: poprzyey nám radosti Modl. 2b. Imperf. *přějiech*: těm sv. Prokop neprziegieſſe Hrad. 25b, (Pilat a Herodes) sobě neprziegieſſta Hrad. 85b. Aor. *přiech:* panic mu popřže lhóty TandZ. 177a t. j. popřé, za starší popřie. Inf. *přieti*: rači toho poprzyety AlxŠ., Němkyně méňe bude przieti DalH. 41, budete-l' mi toho prziety Hrad. 52b, tomu rač popravy przieti NRada 1301; zouž. *příti*: že mi toho přijti budau Hád. 2a, toho mi dopříti ráčil Pam. 3. 42, že by jim toho příti neráčil Bř. 11, dopřít Us. dial.; se zrušenou přehláskou *přáti*, přát Us. spisovný i obecný. Part. *přál přieli*: ež mu neprzal Hrad. 77b, otec popržal mi jie TandZ. 177b, by byl doprzal ML. 26a, by svému choti tak przala Kat. 132, z závisti jste j'mu neprzieli Hrad. 51b, by jemu přieli DalJ. 35, by jemu toho dopřieli Trist. 197. Odchylka záhy a častěji se vyskytující je *přiel:* aby jim toho přiel Ans. Star. Skl. 3. 161, vítězstvie vám poprziel Jupiter Alxp. 59, abych jim toho dopřél Koz. 393 a j. V jazyce novém vyrovnány jsou staré rozdíly (přál — přieli) tím způsobem, že buď oboje tvary mají přehlásku, buď v obojich je zrušena; toto vidí se většinou v Čechách: *přál přáli*, ono v nář. mor.: dyby mi pánbůh přil Suš., že ste dopříli Suš. 451. Part. *přějě:* dopрziegie nám Hrad. 13b; *přán přieni;* odchyl.: milosti od boha popřiené Kar. 9.

sieti stb. sějati a sěti serere seminare. Praes. *sěju sěješ*: ten jenž ſiege Krist. 53a, již ſiegu ve slzách ŽWittb. 125, 5, (zahradníci) ſyegij Štít. ř. 188b. Aor. *sěch* stb. sěchъ (Mikl. Lex.): přišed nepřietel i naſie kúkole mezi pšenici ČEvang. 12. Inf. *sieti*: v jich mysli rač wſſiety siemě věčného života Pass. 39, (Jason) měl zuby na pole wſieti Troj. 5b, (moukou) komnětu poſieti Trist. 181. Part. *sěl sěli*, *siel* zouž. *síl*, *sál*: aby ſyel ut serat Pror. Jsa. 28, 24, obſiety sú dědiny ŽKlem. 106, 37, ſyely pole ŽWittb. tamt., ješto ste vy neſiely Krist. 53a, ješto s' wſſiel Pass. 596, Jazon rozſiel je (zuby býkův) na poli Troj. 27a; ſýl Nudožer. 66a; jakož sál jest Kar. 43, nepřítel nasál koukole NZák. Br. 33b, dobrého semene nenasál tamt., člověk vsál (zrno horčičné) na poli svém tamt.; slovo božie jenž sú sáli Kar. 48. Nč. *sel seli* Us., *sil sili* místo *síl*. Blahoslav zaznamenal, že nasál semene jest theologicum, nasíl pak že jest moravské a ineptum Blah. 274. Part. *sát:* kterýž podlé cesty vsát jest NZák. Br. 33a, což jest vsáto tamt., vsátý tamt.; *sět* stb. *sětъ*: rolí nebude-li poſieta Štít. Opat. 25, když siemě jest wſieto tamt. 219, na obilí ſyetem Řád pz. 54; *sěn* stb. sěnъ: rač přijieti novo ſyene plémě Pass. 596; nč. *set* a *sít*.

smieti sě stb. smijati sę ridere, praes. směją sę. Praes. *směju směješ:* ani sě poſmiegiu sing. 1. ŽKlem. 16a, wzſmiegiu sě plur. 3. ŽKlem. 38b, ty wſmyegeſſ sě jim ŽWittb. 58, 9. Imperf. *smějiech*: panici sě mu smyegyechu DalC. 60, hosté sě smějiechu DalJ. 79.

Aor. *smiech*: když to Aquila propovědě zaſmiechu sě všickni Pass. 291, (mužie) dievkám sě wsmyechu DalC. 10, (Smil a kníže) svéj chudobě sě nasmyesta DalC. 76. Inf. *smieti*: raději sě chcu s českú sedlkú ſmiethi DalH. 41, počěchu sě druh druhu smyety DalC. 5 dobří sě budú ſmyeti Kat. 114, jemu sě budú ſmyeti ŽWittb. 51, 8, také sě nemohu ſmiety Krist. 75ª, také sě nemohu zaſmyeti ML. 89ª, Alexander poče se ſmijety Alxp. 80, Tristram sě poče smieti Trist. 336; zouž. *smíti*: neb se smíti budete Hád. 107ᵇ; se zrušenou přehláskou nč. *smáti*. Part. *smál smieli*: Lazař sě nezaſmal ML. 89ª a Krist. 75ª, aby slyše nepodobné zaſmal sě Štít. ř. 101ᵇ, proč by sě ſmieli Pass. 292, všicci ſmyely sú sě ŽWittb. 21, 8; nejmladší sě rozesmiala Suš. 554; nč. *smáli*. Part. *smáv smievše*: čáróm sě poſmaw Pass. 351, svéj hospodě sě nasmyewssye DalC. 3, naſmiewſie DalHr. tamt.; odchylkou *smiev*: (Přěmysl) uſmyew sě počě tázati DalC. 76, tomu sě zaſmiew vecě Pass. 221, Theofilus zaſmyew sě vecě Pís. sv. Dor., vece Daniel zaſmyew sě Pror. Dan. 14, 6. Part. *smán*; subst. verb. *smienie*: nemámy ſmienie a utěšenie Hug. 171, ižádné zaſmyenye ML. 89ª.

táti stb. tajati liquefieri dissolvi. Praes. *taju taješ*, part. *tál* atd.

tráti stbulh. trajati durare. Praes. *traju tráš*: to až do dnešnieho dne tra Pass. 67, najdél traa rovné Štít. ř. 91ª, donidž traa svět tento Štít. 210ª, jeho postava tra do dnešnieho dne Krist. 54ª, tragy dnové perseverant ŽKap. 118, 91, práva trají do proměny panské OD. 495. Imperf. *trách*: ten hod traſſe osm dní Krist. 29ᵇ. Part. *trajě*: v dobré vieře tragicze Mand. 64ª. Inf. *tráti*: viera najdél traaty bude Štít. ř. 104ᵇ, budeta-liž traaty oči moji tamt. 65ª, déle nelze jest tráty Štít. uč. 154ª. Part. *trál*: aby traala světská marnost Štít. ř. 107ᵇ.

vieti stb. vějati flare. Praes. *věju*: vietr wiege Štít. Opat. 48. Impt. *věj*. Inf. *vieti*: budú wyety ventilabunt Pror. Jer. 51, 2, veliký vietr peče wijeti Alxp. 98, (tělesná žádost) bude vieti ŠtítV. 146, nepřátely wieti budem ventilabimus ŽKlem. 43, 6: zouž. *víti*: vítr počal víti Br. Jg.; s přehláskou zrušenou nč. *váti*. Part. *věje*: vějícím povětřím Troj. Jg. Part.: když vietr wiel Mill. 84ᵇ; váli větrové NZák. Br. 19ᵇ; nč. *vál váli*. Part. *váv vievše*, proti tomu: wawſſe větrové toho domu obořiti sú nemohli Krist. 42ª. Part. *ván*: wano jest ventilatum est Pror. Jsa. 30, 24; subst. verb. *vienie*: podlé wijenije větru Ben. Skutk. 27, 40 Jg., šepty víním zbuzené Čelak. Růže LXXVI.

vláti stb. vlajati fluctibus agitari. Praes. *vlaju vlaješ*.

zieti stb. zijati hiare, praes. zijają a zěją, pol. ziać. Praes. *zěju zěješ*: pes zeje Us. Jg. Part. *zějě*: (volové) zející Jg. Inf. *zieti*, nč. *záti* Šaf. Jg. Part. *zál*: zvěř zála ČČMus. Jg.

zráti stb. zrêti zręją maturescere bývá počítáno mezi slovesa kořenná a kladeno proto do třídy I. 7, v. Miklosich Gramm. II.

421 a Listy filol. 1883, 454. Avšak příbuzné *zoriti* stč. *zořiti* maturum reddere ukazuje, že kořenem jest *zer*. Z kořene toho dalo by se zrêti part. zrêlъ maturus vyložiti způsobem dvojím: buď ze *zerti, buď snad i jako zьr-ê-ti. Věc není dosti jasna, ale tolik je trvám jisto, že kořenem není zrê. Podlé stb. zrêti rus. sъ-zrêtь pol. źrzeć a źrzać žádáme stč. **zřieti* praes. **zřěju*, podlé I. 7 nebo i V. 4; tvaru takového neznám, a již ve stč. příkladech je kmen *zra-*: pak zra ovoce t. j. zrá Štít. Opat. 219 atp. Tvary pak tohoto českého kmene ovšem rozhodněji hlásí se sem do tř. V. 4, než do I. 7: *zraju, zráš* n. *zraješ, zraj, zrál* podlé *α)* traju tráš trál, laju laješ laj lál.

Klasobraní po rukopisích.

XVI*) **„Životy svatých Otcův“.** Pan kand. prof. M. Opatrný obíraje se rukopisem 17. C. 28. knihovny veřejné Pražské (Otc.), jenž obsahuje staročeský překlad těchto Životův, nahlédl také do rukopisu 17. D. 36 téže knihovny (OtcB.; 208 listů, pap. 4°, z poč. stol. XV) a nalezl v něm některé vlastnosti velice pozoruhodné; mimo jiné i tu, že písař užívaje pravopisu Husova při tom velmi bedlivě šetří pravidla o staročeském *e* a *ě*, které jsem vyložil v těchto Listech 1878, 183—217, a píše tedy na př. sing. Instr. ohňem t. j. oh*ňe*m, ale sing. Gen. ohnie t. j. oh*ňě* atp., s výjimkami nepatrnými. Nadějeme se, že p. Opatrný podstoupí kritické vydání textu tohoto, z něhožto podáváme následující ukázku, odchylnou od originalu jen tím, že jest opatřena interpunkcí, znaménka skracovací jsou nahrazena literami a slova v rkp. mnohdy spojeně psaná vytištěna jsou každé o sobě (na př. od ňeho rkp. odňeho, az do ſmrti rkp. azdoſmrti atp.; opis učinil p. K. Novák).

[47ᵇ] Na puſſti, geſſto ſlvowe ſyche, prawiechu ſwietij otcy ze byl geden mnich oſtaruzný. A ten bieſſe ſluha ſwych hoſpod A na kazde leto chodieſſe ſ puſſtie do Alekſandrzie, tv kdezto bydlechu geho paní, A przínaſſieſſe gím gich vroczec, Jakozto magij obyczieg ſluzebnícy przinoſytí ſwym hoſpodam. A tí giſtij hoſpody geho magic bazn bozij w ſobíe wybiehníechu protí ňemu a pozdrawugic geho A proſyece geho, aby za nie orodowal przied hoſpodinem. Tu ten giſty ſtarzec wezma wody w medenícy nepomeſſkagíe k gich noham ſye ſchylil a chtie vmywatí A ſwu ſluzbu ſwym díedícom vkazati. Ale oní nechtiechu powolítí, aby gich nohy vmyl, a rzkuce: Neczíň nam ſmutka w naſſem ſrdcy, otcze ſwaty! Tu on gím odpowiedie a rzka: Jaz ſem ſluha waſs,

*) Viz Listy filol. 1883, 301.

A was geſt wſſemohucy bvoh me hoſpody vſtawil. A z toho bohu diekugí, ze ſte mí odpuſtili bohu ſluziti, ſtworziteli nebíe y zemíe, w ſwem domku. A protoz ſem wam przíneſl vroczec ſ me naprawy. A tí giſtij geho paní nechtiechu wzyetí od ňeho vroczcye. Tehdy ten ſtarzec gím wecye: Nechceteli wzyetí vroczcye, takt ſem to rozgiednal, zet ſye newracy na waſſi puſſt, Ale zde gſa y budut wam ſluziti. Vſlyſſiewſſe to od ňeho y wzyechu vroczec, Aby ſye ten ſtarzec neſmvtil, Ale aby ſye wratíl do ſwe peleſſie na puſſt a tam przíebywal. Tu ty hoſpody wezmvc vroczec od ſtarcye ynhed chudym rozdíelichu. A pak bratrzíe pocziechu geho tazati toho *[48]* toho*) ſtarcye a rzkuc: Powiez nam proſym*y* **) tebe procz ſ taku ſnaznoſtij ſwym hoſpodam vroczec dawaſs, acz neradí chtíe od tebe wzyetí? k tomu ſtarzec odpowíedíe a rzka: Bratrzice míla, iaz na wſſake leto platím a mam platítí iako ſwym hoſpodam, Abych w tom míel proſpiech, coz ſem ſ bozíj pomocy gíz dobrych ſkutkvow poſtem, modlitbamí y bdíením k wiecznemu ſpaseníj me duſſie vczínil. A pakliby newzyelí ode mne vroczcye, Snad by me vſyle gím vziteczno bylo tiem mym hoſpodam, Genz ſu mí odpuſtili bohu ſluziti na teto puſſtí.

Dwa bratry wlaſtníe bieſſta oba mníchy a ſpolu przyebywaſſta. Tehdy gíma diabel zawiſtiwy gíe ſye zawidieti a chtie gie rozluczítí. Gednu v weczer podle obyczíegie bratr mlazſſíj oſwíetíw ſwietlo y poſtawí na ſwíecnv. Tehdy diabel zloſtny vczíní, ze ſwietlo zhaſe a ſwíecen ſye oborzí. Wſtaw bratr ſtarſſíj y gie ſye bratra bítí. Tehdy bratr mlazſſíj polozi ſye k geho noham przied bratrem ſtarſſím ſ weliku pokoru a tak rzka: Mily bratrze, ukog ſye a ia t opiet oſwíetím. A proto ze gemu neodpowiedíe protíwneho ſlowa, Inhed diabel ſ hanbu gich odſtupí. A te nocy ſſed y powíedie kníezietí diabelſkemu a rzka: Pro tichoſt toho mnícha a pro geho pokoru, Genz nícy pad przied bratrem y poczie míloſti proſytí, y nemohl ſem gich przíemocy. Tu pan bvoh vzrziew geho tichoſt a pokoru y rozníeti geí ſwu míloſtíj A ia diabel zloſtny trpim muky proto, ze ſem gíjch nemohl rozluczítí rvozno. A to wſſecko ſlyſſieſſe pop modl pohanſkych, genz tu przíebywaſſe. Tu ten pop przigie ſkruſſenie a bazň v míloſti bozíe vznamenaw, ze geſt obluda a duſſí zatopa modliti ſye modlam, Opuſtiw wſſecko wſtaw y biezie k tiema ſwatyma otcoma y rozprawí gíma wſſecko, coz zlij diabli mezy ſebu mluwíechu *[48ᵇ]* A kterak ſu gíma ſwietlo byli vhaſyli a chtiec gíe ſwaditi, iakoz gest drziewe rzeczeno. pak potom przigem ten pop navczeníe o naſſem ſpaſyteli gezukryſtu y pokrztí ſye a mníchowy ziwot poczie weſti ſ pomocy y ſ chtiením bozím, y vczíní ſye z ňeho ſlowutny mních y tak tichy, ze ſye gemu díwiechu wſſicní geho

---

*) sic.

**) m*y* (1. os. plur.) měněno rukou pozdější v me; tak i v několika případech následujících, kde -*y* vytištěno jest kursivně.

tichoſtí. A tak on rziekaſſe, ze tichy vmyſl wſſicku moc naſſich protiwnikvow tocziſſ diabluow prziemaha. y take naſſ ſpaſytel kryſtuš ſwitiezyl geſt nad diablem w tichoſtí a v pokorzie A geho moc wſſicku zetrziel. A to take prziczini ten mnich, geſſto drziewe byl pop modl pohanſkych, prawij, ze czaſto ſlychal czrty, ani mlvwie a rzkuc: kdyz ſme k hniewu wzbudili ſrdcye lidſka, A ktoz geſt ſtrpiel pokornie a miru v druheho proſyl, ynhed tiem wſſicku naſſi moc potupil, neb geſt gemu byla hotowa miloſt bozie.

Swaty ſtarzec pemen opat prawieſſe bratrzij a rzka: Geden nedawno mich*) byl w konſtatynopoli, Tiech czaſuow za teodozye cyeſarzie. Ten giſty bratr prziebywaſſe v male chyſſcye przied mieſtem bliz od hradu, na ňemzto radi cyeſarzi z mieſta wygieduc prziebywachu. Vſlyſſaw to cyeſarz teodozyvs, Ze tu v peleſſi mnich ſam o ſobie prziebywaſſe a nikdy wen newychodij, Tehdy wſtaw y gide na to mieſto, kdez ten mnich prziebywaſſe, A tiem panoſſiem ſwym, geſſto za mim**) gdiechu, prikaza, Aby nizadny neprziſtupal ku peleſſi Ale ſam gediny cyeſarz ſſed y potlucze na peleſſ. Tu wſtaw mnich y otewrzie gemv. Ale bieſſe ſňal korvnu ſ hlawy, aby geho nepoznal. Apomodlitbie oba ſyedeſſta. Tu ho poczie cyeſarz tazati a rzka: powiez mi, ktere vtrpenie magij otcy ſwietij w egiptie? Odpowiedie mu mnich a rzka: *[49ᵃ]* Wſſickni proſye boha za lidſke zdrawie. A poczie patrziti cyeſarz pilnie po peleſſi y nevzrzie nic gineho nez malo chleba w koſſiku a welmi twrdeho. y wecye: dag mi pozehnanie, otcze, a przigmewa pokrm. Tehdy ten mnich na ruczeſt naklade toho chleba v wodu y oſoli, y poczieſſta gieſti. Y da ſye gemu take wody napiti. Tu teodozyvs cyeſarz wecye: wieſſli, kto ſem ia? Wecye gemu mnich: ne, newiem. Tv gemu wecye: ia t ſem teodozyvs cyeſarz, A pro nabozenſtwie iem k tobie priſſel. To mnich vſlyſſaw y pade przied nim krzizem. Tu gemu on wecye: Blazenij gſte wy mniſſie, genz gſte bezpeczni a gſte zproſſteni ſwiecſkych wiecij A mate pokogny prziebytek A nic gineho nez o ſpaſenij waſſich duſſij tbate A kterak byſſte mohli do kralewſtwie nebeſkeho przigiti. Ale ia t zagiſte tobie prawi, ze t ſem ſye w kralowſtwij narodil. Awſſak trpim nedoſtatky A nemohu nikdy pokrma bezpecznie przigieti. A wzem odpuſſczenie y gide od ňeho. Tehdy te nocy ten mnich poczie myſliti A nechtie wiece na tom mieſtie bydliti, rzka: Giz wſſichni lide y ſſlechticy widiewſſe od cyeſarzie budu ſiem choditi dary ſ ſebu noſyece, A ga bych to ſnad pak rad widiel, y bogim ſye, by zly diabel na tom mnie neprziekazyl, iakz bych rad dary przigimal. A proto bych ſnad ztratil dar bozij pokory a tichoſti. To wſſe rozmyſliw te nocy ſwaty otec y gide odtud a gide do Egipta k ſwatym otcom na puſſt. nuze wizyz,

*) m. mnich.
**) m. ním.

kterakt tbawie swaty otec ostrziehal gest swe tichosti a pokory, Aby w kralowstwij nebeskem wiecznie byl oslawen za vsyle na tomto swieti, Gesto gest miel pro nasseho boha mileho pana Jezu-kryfta.

Pak opiet o tom swatem pemenu prawiechu swietij starcy a rzkuc: Gednoho czasu, kdyz biesse przissel sudcye te wlasti, vslyssaw o swatem [49b] pemenu y poczye zadati chtie gei rad widieti. Y posla swe posly prosye, aby gei przygal. To vslyssaw swaty pemen smuti sye welmi y wecye: Jakz budu ke mnie wladyky choditi, Tak y ginij wssicni lide budu to wiediti A budu ke mnie choditi a vtoczissecze mieti, A tak mi prziekazye na mem przíebytcye. A tichost y pokoru, gijzto sem z swe mladosti s vsylim drzal a giechz*) sem chowal sbozij pomocý, Tu bych snad skrzye to ztratil, A snad bych w chlubu vpadl tohoto swieta. Tu tak dluho mysliw y vmysli, kterak by toho sudcye zbyl a neprzíial geho. Tu sye tiem ten sudcye smuti, ze geho nechtiel przigieti, y wecye k swe czeledi a rzka: To gest me prohrziessenie, neb sem ne-duostogen widieti toho swateho mvzie. Awssak wzdy toho czina hledasse, kterak by mohl swateho otcye widieti. y vmysli sobie, ze kaza gieti sestrziencye swateho pemena a wsaditi gei w zalarz, A zda by geg tudy przigal Aneb przigda y prosyl za sestrziencye. y wecye swe czeledi: Wzkazte swatemu starcy, Ze iakt syem brzo przigde, takt bude pusscen geho sestrzienec z zalarzie. A vsslyssiewssi mati toho mladcye Y biezie na pusst k swemu bratru, a sstawssi przíede dwerzmi geho pelessij y poczie s welikym placzem a s weliku zalostij geho prosyti, aby dossel k tomu sudcy a prossyl za gegieho syna sudcye, aby gei pustil. Tu swaty pemen y slowa giei neodpowiedie ani dwerzij otewrzie, Az gei poczie kleti sestra geho a rzkuc: O nemilostiwcze vkrutny! zelezne srdce mass, Ze tebe mvog zalostiwy placz nemvoz k slitowanij przíwesti, meho synaczka gedíneho, y ten mi wiezy w zalarzi smrti czekagie. Tehdy swaty pemen wzkaza gieg po tom mnichu, genz gemu po-sluhowasse a rzka: Di a rcy giei: „Pemen synvow nerodil A protoz gemu nenie lito ani ziel". To vslyssaw [50a] ten sudcye y wecye: pisste k ňemu listy, at gedine ke mnie posste a iat ynhed geho sestrziencye pustim. Tu kdyz mu mnozy radiechu, aby to vczinil, Tehdy swaty pemen psa listy k tomu sudcy a rzka: Slechetnicze, racz sye snaznie vptati geho winy. Vczinil li t gest co takeho, pro niez gest smrti zasluzil, dai gei na smrt, At by na tomto swietie swe hrziechy shladil a zbyl wieczne muky pekla horucyeho. A pakli gest toho nezasluzil, Ale czot gest podle prawa, to racz z ňeho vczíniti podle sprawedlnosti.

Take biesse geden starzec Agaton rzeczeny A mezy swatymi starcy welmi slowutny, Tichy a welmi pokorny. Gednu bratrzie przigidechu k ňemu nawsstiewowat geho slyssiec o ňem, ze gest

---

*) tak v rkp.

welmí tichy a pokorny. A chtiechu zkuſytí toho, geſtlí pokornie tíchy. Y wecyechu gemu: Otcze ſwaty, mnozy tye haniegíj A prawiece, ze gſy weliky pyſſník A gínych ſobie za níc newaziſſ y ohyzdu mnohu na bratrzíj prawíſs a mluwiſs, A prawiec na tíe, ze ſy ſmilník weliky, aby ſam nebludil, proto gíne tíem hyzdíſſ. k tomu ten ſtarzec odpowiedíe: To wſſecko, co ſte wypowiedíeli, ia ſye w tom znagí, ze ſem wíuen, Aníz mohu ſwe neſſlechetnoſtí tagití. A pad prziedními na zemí y poczie ſye gím klanieti a rzka: proſſí was, míla bratrzíe, Abyſſte ſnazníe zamíe hubencye welmí hrzíeſſneho mnohymí hrzíechý winneho boha pana iezukryſta proſyli, at by mí me hrziechy raczil odpuſtiti. Opíet tí bratrzíe gemu wecyechu a rzkuc: Mnozý tie take wínie a potwrzugíc toho, by ty byl kacyerz. A kdyz to ſwaty ſtarzec vſlyſſie, tu gím wecye a tak rzka: Kakz kolí gſem gínymí mnohymí hrziechy wínen, *[50ᵇ]* Ale wſſak negſem kacyerz, Oſtrzíez toho bvoh ode mne. Tu tí bratrzíe padechu wſſicní przíed ním na zemí a proſyec geho a rzkuc: Otcze ſwaty, powíez nam proſymy tebe, procz s toliky hrzíechy, iakoz ſmy tebe tazalí, wínen a znaſs na ſye, kdyz ſmy tebe tazalí, a nerozhníewalſ ſye, czímz ſmy tie winílí, Ale gedíneho ſlowa, genz ſmy tie kacyerzem nazwali, nemohls ſlyſſietí. k tomu gím ſtarzec odpowiedíe: Ty hrzíechy, gímiſto ſte míe winílí, to ſem trpiel pro pokoru, abyſſte míe za hrzieſſníka míeli. Nebo tíchoſt a pokora przíblizvge k ſpaſeníj, A protoz naſs ſpaſytel iezus kryſtus, kdyz ho zíde welmí wíníechu A mnohymí wínamí gei hyzdiechu, To wſſecko pokorníe trpíeſſe, aby nam oſtawil przíklad, y krzíwe ſwíedky na ń vſtawíchu, Genz mnoho krzíweho na ń mluwiechu. Az do ſmrtí na krzízí trpiel pokorníe. Atez prawíj ſwaty petr apoſſtol a rzka: kryſtus, to geſt naſs ſpaſytel trpíel za ny nam na przíklad, Abychom naſledowalí geho ſledu. A protoz ſluſſie, abychom protíwenſtwíe pokorníe a duoſtogníe trpíeli. Ale geſſto ſte mie kacyerzem nazwali, Tut ſem nemohl trpíetí a bylo mí geſt welmí protíwno, a to proto, neb kacyerzſtwo geſt odluczeno od boha zíweho a ſprawedliweho A ſgíednano geſt ſ diably A nema y nízadneho, kto by za ń*) boha proſyl, aby gemu bvoh hrzíechy odpuſtil, neb ge zahynvl ſe wſſiech ſtran. Ale obrati li ſye na wíeru krzieſtianſku, Hoſpodín míloſtíwy geí przigme a da gemu swu míloſt A opíet bude ſgiednan ſtworzitelem*) y ſ ſpaſytelem iezukryſtem, Genz geſt ſ wotcem y ſ duchem ſwatym w giednotie, Gemuz bud chwala na wieky wiekuow amen.

Starſſí bratrzíe y wſſicní mníſſkowe, tí geſſto przíebywachu na te puſſtí, geſſto ſlvowe *[51ᵃ]* Syche, wzíechu radu y wecyechu wſſichní, Aby ſwateho otcye yzaaka popem vczínilí nad tíem koſtelem, genz na te puſſtí bíeſſe vczíñeny, kdezto ſye w czas y w obycziegnu hodínu mníſſie ſchazýechu. A zwiedíew tu radu ſwaty otec

---

*) sic.

yzak y vtecze do Egípta y ſkry ſye w gednom krzowíczku a nechtie popowſtwa przigíetí. Tehdy drahnie bratrzíj za ním wyſlachu, A by geí popadnvc prziwedli ſwazana. A kdyz gíz weczer omrczechu na te chraſtínie, vſtawſſe y ſyedechu chtiece pokrmítí ſebe y puſtíchu oſliczka, genz gím ztrawicy neſyeſſe, aby ſye take popaſl. A kdyz chodie po paſtwie ten oſliczek y przigíde na to mieſto, kdez ſye bieſſe ten ſwaty ſtarzec ſkryl. A kdyz by zytra rano, pocziechu oſliczka hledati, y nalezechu ſwateho yzaaka y pocziechu ſye díwítí welml zpoíobeníj boziemu, A popadſſe geí y chtiechu geí ſwazatí a ſwazana przíweſtí. Tehdy ſtarzec neda ſye ſwazatí a rzka: Gizt ſye nemohu odgíetí, Nebot ſnad geſt bozie wvole k tomu; aczt ſem y nedvoítogen awſſakt giz przigmu to popowſtwo.

*O dwu bratru... newlaſtnich.**) Bieſſta dwa bratry mníchy w gíedne peleſſí przíebywagíce, Gichz tichoſt mnozy chwalechu. Vſlyſſaw to geden ſwaty ſtarzec y chtieſſe toho giſt bytí, geſtli to tak a gſuli prawie pokorníj y tak tiſſíj. Y gyde gíjch nawſſtiewowat. A kdyz k ním przígide, przigieſſta geí ſ weliku radoſtíj Apodle obyczíegie pocziechu bohu modlitbu wzdawatí. A po modlitbie ten ſtarzec wyſſed z peleſſie y gíde do zahradky, w níegzto zelice bieſſe. A vchopíw berlu y gie ſye zelicye ſrazietí. Y zbí to wſſe zelice, az ho níc neoſta. Vzrziewſſe ta giſta bratry newecyeſſta y ſlowa, *[51^b]* Aní ſye ſmutiſſta, Aní ſye rozhníewaſſta, a wſſedſſe opiet do peleſſie y poczíeſſta neſſporníe hodiny plnítí. A kdyz by po modlitwíe, pokloníewſſe ſye gemu wecyeſſta a rzkuce: Weliſſ li, pane, pvogdewat a vtrhnewat ten kerz zelicye, geſſtot geſt oſtal, A ten ſwarziec Y pokrmímy ſebe, Anebt geſt gíz hodina, abychom pokrm przígíeli. Tu ten ſtarzec wecy**): Diekugí z toho mílemu ſpaſyteli iezukryſtowí, Nebt wízy ducha ſwateho przí was, A protozt proſſi y napomínagí was, Abyſſta oſtrziehala te tichoſti y pokory, Abyſſta byla powyſſena przied bozím oblicziegem w nebeſkem kralowſtwij.

Geden bieſſe w klaſſterzie ſtarzec menowany, A ten poczie nemocen welmí bytí, A tak dluho pracowaſſe w te boleſtí, Aníz gemu bratrzie moziechu co pomocy. To zwíediewſſí panna gedna ſſlechetna o tom nemocnem ſtarcy, Y poczie proſytí opata, aby geí odpuſtil toho nemocneho bratra, Aby ona wezmvc gei do ſweho domku potrzieby dobywala, A nagwíjec proto, ze v míeſtie ſpíeſs mozíeſſe nalezti potrziebu k geho neduhom. Tu opat przikaza bratrzíj, aby gei doneſlí do gegíeho domku toho bratra. A ona geí przigie ſe wſſíj radoſtíj A pro gmíe bozie poczie gemu przíſluhovati, prowiecznv odplatu, gíjez geſt czekala od gezukryſta. A kdyz za trzí leta vſtawníe gemu przíſluhowaſſe, Tu pocziechu lide neczíſte domníeníe míetí na ſrdcy o tom ſtarcy a rzkuc, by on gegie panenſtwo pohaníel. To vſlyſſiew ten ſtarzec

*) připsáno později.
**) míněno ve wece.

poczie boha profyti a rzka: O hofpodíne nafs zaducy, Tobiet geft znamo wffecko y widiff, zet mam mnoho neduhvow y boleftíj A tak dluho teto*) fluzie fwe, [52a] Gefftot mí geft pro twe gmíe pofluhowala, Racz gieí duoftognv odplatu datí, Jakozs raczil flibiti tiem wffiem, gefto fu nemocnym a chudym y nedostateczným pro twe meno fwu fluzbu vczíníli a vkazali. A kdyz bieffe bliz k geho fkonczeníj, Sgídęchu fye k ňemu fwíetíj ftarcy y bratrzie z klafftera. Y wecye k ním ftarzec: Proffymt was, milíj otcy fwíetíj y míla bratrzíe, kdyzt vmru, abyffte wezmuce hvol mv y wtekli w row mvog, A puftí li t ratolefli a owoce ponefe, Tehdy wíezte zet fem newínen tu pannv, gefftot mí geft fluzíla pro gmíe bozie; A paklit neda z febe wietwie aní owocye, tehdyt fem gíj wínen. A kdyz fwaty ftarzec fníjde A podle geho przikazaníe wteknv geho hvol w row geho, A tu pufti ratolefli y owoce da fwym czafem. A tomv fye wffícní podíwíchu a bohu chwalu wzdachu. A k tomu díwu mnozy lide przíffedffe z gínych wlaftíj y wzdawachu chwalu bohu. A to drziewo my fmy wídielí A take fmy z toho boha chwalili, Genz oftrzíeha wffiech tiech, kterziz gemu fluzíe w fprawedlnofti a cziftym frdcem.

Gednoho czafu przíwedechu gednoho, Genz bieffe bíefem pofyedeny, k fwatemu Apollony opatu. A kdyz trzi dní czekachu tí gefto biechu przíwedli, Aby ten ftarzec fwaty modlitbu wzdal k bohu a wypudil diabla z toho czlowíeka, Tu gím ftarzec odpowiedie, Ze nenie dvoftogen toho, by mohl diably wyhonítí. A kdyz vftawnie tí, gefto geí**) biechu przíwedlí pocziechu ftaratí f welikym placzem a profyece fwateho ftarcye, Awffakz vflyffíe gích profbu. A kdyz we gmíe bozíe naffeho fpafytele Jezukryfta kaza bíefu wen a rzka: Wygdí duffe zly [52b] A neczífty z bozíeho ftworzeníe! Odpowíedíe gemu bies a rzka: Jat kazaním mocy waffeho iezukryfta wygdu. Ale powiez mí tuto rzícz,***) gefftoí we czteníj pfana: kterzíj fu kozlí a kterzíj owcye? Tu gemu ftarzec odpowiedie a rzka: kozli fu hrzíeffnícy a ía fem geden hrzieffník me?y ními, genz fem mnohymí hrziechy wínen; Ale owcye boha znagíj a bvoh owcye, ktere fu geho. Tehdy zly duch zawola welikym hlafem a rzka: pro twu tichoft owffem dele f tebu ftatí nemohu! y wygíde z toho czlowieka, gehoz bieffe pofyedl. To wíduce ti, gefto przi tom biechu, wzdachu chwalu panv bohu.

Take fwietíj otcy prawíechu, Ze bieffe na te pufftí, gefto flvowe fyche, geden mních, A kdyz bieffe przíffel nawfftiewat†) bratrzíj tiech, gefto przíebywachu na tom míeftíe, genz flvowe cellia, kdezto mníffkowe przíebywachu rvozno od febe kazdy oblafft

*) text zdá se zde porušen.
**) m. jé.
***) m. řéč.
†) m. navštěvovat.

w ſwe peleſſi, A kdyz w tu dobu nebieſſe peleſſie prazdne, w nlez by przlebywal, geden z ſwatych otcvow mlegleſſe prazdnu peleſſ. Ten mv gi da a rzka: W teto nynie pobud, az ſobie gine dobudeſſ. A kdyz geho nawſſtiewowachu mnozy bratrzie A zadagic ſlyſſeti od ňeho bozieho ſlowa o wiecznem ſpaſenij, — Aneb miegleſſe zwlaſſtnij miloſt od boha, Aby mlvwil o wiecznem ſpaſenij, — To vzrziew ten ſtarzec, genz mv bieſſe peleſſ dal, aby w nle przlebywal, Tu gemu poczie zawidieti a hniewy welikymi wecye: Ja tuto przlebywam mnoho czaſvow na tomto mieſtie, Awſſak ke mnie nechodie bratrzie, nez welmi zrziedka ſye nahodij; Ale k tomuto na wſſaky den mnoho bratrzij chodij. Tu wecye k ſwemu mlazſſiemu a rzka: Gdi k ňemu [53ᵃ] A rcy gemu, at de z me peleſſie, nebot mi gie geſt potrzieba. A kdyz przigide ten bratr mlazſſij, k ňemuzto bieſſe poſlan, Y wecye k ňemu a rzka: kazalt mi otazati tebe mvog opat, kak ſye maſſ, Nebt' geſt ſlyſſal, by ty byl nemocen.

Tehdy gemu wzkaza a rzka: pros za mie boha otcze, welmit mie bolij zaludek. Wratiw ſye mlazſſij vczenik y wecye ſwemu opatu a rzka: Twet miloſti welmi proſy, aby gemu dal za dwa neb za trzi dni przlebyti, Zdat by mohl ſobie gine peleſſie dobyti. Opiet po trziech dnech poſla k ňemu ſweho mlazſſieho a rzka: Gdiz k ňemu at ſye berze wen z peleſſie, A paklit bude dele odwlacziti, zet gei wyzenv a tepa gei holij. A doſſed k tomu giſtemu bratru ten mlazſſij y wecye gemu a rzka: Opat mi geſt ſmvten pro twe neduzenie, A protot mie geſt poſlal k tobie a chtie zwiedieti, kterak ſye maſſ. To ten bratr vſlyſſaw wecye: z toho gemu diekugi, ze ma za mie tbu, Ale wſſak ſkrzye modlitbu mam ſye lepe. A wratiw ſye vczenik ten mlazſſij y wecye ſwemu opatowi: Geſſtet proſy tebe, aby geho nechal do nediele, a ynhedt wen pvogde. Tu kdyz by w nedieli a on negide z peleſſie, Tehdy wzem zaworu weliku ten opat ſ weliku zlobu gide a chtie gei wyhnati a tepa gei z peleſſie. A przlſtupiw mlazſſij y wecye: kazeſſli, otcze, at ia pvogdu naprzied k ňemu at opatrzim, ſu li t kterzij bratrzie v ňeho, At by potom vzrziece tie ſnadt by porokowali. Tehdy ten vczenik gide naprzied do peleſſie y wecye gemu: Mvoi opat gde k tobie a chtie tebe nawſſtiewiti, A ty ſpieſſnie wygda wzdaiz gemu dieku, Nebot pro weliku miloſt k tobie gde. Tu on wſtaw y biezie proti ňemu. A iakz gei vzrzie, Drziewe nez przigide blizko Y pade na zemi gemu [53ᵇ] ſye klaniegie a diekugie gemu a rzka: Odplatt bvoh, nagmilegſſij otcze, wieczny odplatu w nebeſkem ieruzalemie mezy nimi pro tu peleſs, geſſtoſ mi gie poprzal, Abych w nie bohu ſluzil. A vſlyſſaw to ten ſtarzec przigie ſkruſſenie A powrh hvol bieziew y gie ſye geho obgimati y cyelowati; A poczie gei zwati do ſwe peleſſie, Aby ſ nim bohu diekugie y przigal ſ nim pokrm. Tu zawola ſtarzec ſweho mlazſſieho y otaza geho a rzka: Powiez mi, mvog ſynaczku, rzekl li s byl bratru o peleſſi co, geſſtot ſem byl przi-

kazal? Tehdy ten vczeník wecye gemu: Zagiſte mvog milý pane, zet ſem pro pokoru, gíjz mam vkazatí tobíe iako ſwemu panu y otcy, Nict ſem nepowiedal gemu, kdyz ſ míe poſyelal k ňemu, Aní ſem co z toho gemu rziekal, cozs gemu wzkazowal. To vſlyſſaw ſtarzec ynhed ſye pokloní ſwemu vczeníku a rzka: Po dneſſníj deň bud ty mvog ſtaroſta a iat budu twuog vczeník, Aneb ſkrzye twu ſkrownv a míloſtíwu opatrnoſt a ſkrzye twe ſkutky opatrne a dobrotíwemu duſſi y tohoto bratra z hrzieſſneho oſydla nas hoſpodín iezuſ kryſtus raczíl zproſtití. O kakt geſt byl przie ſwateho vmyſla ten vczeník, Genz v míloſtí bozie bieſſe rozníecen, Ze tak mílowaſe opata ſweho A byl tiem welmí ſmuten a bogie ſye, by geho otec duchowníj ſkrzye hníewíwu zawíſt nemíel ſkody, Aby neztratil tiech dobrych ſkutkuow, w níchzto geſt vſylowal z ſwe mladoſti v utrpeníj y na bozie ſluzbie. A proto geſt dal gemu hoſpodin ſwu miloſt, Aby v wiecznem pokogí ſpolu ſye weſelilí.

Take otcy ſwietíj prawiechu o vczedlníku pawla opata, Gemuz to vczeníku ian diechu. Neb on bieſſe tak tichy y pokorny, ze *[54ᵃ]* take kdyz gemu geho opat rozkazowaſſe kteruz koli wiec neſnadnv, wníwczemz gemu neodpowiedaſſe Aní reptal w ſobie iako nechtie vczínítí. Pak kdyz budíeſſe ſkotſkeho hnogie potrzieba w klaſſterzie, Tu geí opat poſlaſſe na gedno míeſto odtowad nedaleko, Aby tu hnogie ſkocſkeho dobyl a przíneſl gei do klaſſtera iakz moha naiſpieſs. A tu na tom míeſtie bieſſe lwícye welmí zla.

Tehdy ten ſwaty ian vczeník ſwateho pawla po rozkazaníj gdieſſe ſweho opata; A kdyz giz chtíeſſe gítí, y wecye ſwemu opatu a rzka: Otcze, od mnohych ſem slychal, ze geſt tu zla lwícye. Tehdy ſtarzec iako ſſpílegíe y wecye gemu: Pobiehnelit na tie. drziz gí a ſwiezíe gí przíwediz gí ſ ſebú. A kdyz k weczeru przigide na to míeſto, Tu wybiehſſi lwícye y oda ſye na ň. Tu on popad gí y chtieſſe gí drzietí. Tehdy lwicye wytrhſſy ſye gemu z ruku y pobieze, A on take za níj pobieze a rzka k níe: Mvog opat mníe geſt przikazal, Abych tie ſwíezie y dowedl k ňemu. Tehdy lwícye ynhed ſta A on gi popad y wede ſ ſebu do klaſſtera. Ale ze ſye bieſſe przipozdil na cyeſtie, Y míegíeſſe za ň peczí geho opat. A w tu dobu pogide ten vczeník a weda lwícy ſwazanu. Vzrziew to ſtarzec y podíwí ſye a bohu wzda chwalu. Pak ten vczeník wecye: Tot ſem otcze lwicy przíwedl, iakoz ſ mí kazal. Tu ſtarzec chtíe ſkrotítí myſl ſweho vczeníka, aby ſye nechlubil na ſrdcy pro ten czín y wecye gemu a rzka: Jakezs ſam nemudry, Takezs nemudre zwierze przíwedl. Nahle rozwíezie gí puſtiz gí, at biezíj na ſwe míeſto.

Geden ſwaty ſtarzec poſlal ſweho vczeníka, aby wody naſtrziel. A bieſſe daleko wazna ſtudnícye od gich peleſſie, y zapomanu wzyetí prowazka, gímzto wodu tahníechu z ſtudnícye. A kdyz by v ſtudnícye, ſmutí ſye welmí, Aneb bieſſe daleko od peleſſie. *[54ᵇ]* Y newiedieſſe, co ſobie vczínítí, aní wiedieſſe, kudy

giti ku pelessi. Tehdy u welmi welike truchlosti gsa y da sye na modlitby a swelikym placzem a rzka: O hospodine! smilug sye nade mnv podle tweho welikeho milosrdenstwie, Gens stworzil nebe y zemi y morze y wsse, coz gest na swietie, A genzs czinil welike diwy: Smilug sye nade mnu pro sweho sluhu, genzt mie gest poslal. A wstaw s modlitwy y zawola welikym hlasem a rzka: O studnice, studnice! poslal mie gest mvog opat, abych gemu wody nabral. Tu ynhed woda wstupi wzhvoru z welike hlubiny. A iakz naplni lahwicy wody, wzda bohu chwalu A woda sye zasye wrati do studnicye na swe miesto.

W klassterzie biesse geden bratr, gemuzto gmie biesse Ewlálivs. A on biesse welmi tichy y pokorny. A kdyz co vcziniechu sskodneho obmesskaleissie bratrzie Tu pak bratra Elalia tiem wssim winna vcziniechu. A kdyz gei tresktachu starssij, tu on nic nezaprziesse, Ale ial sye gich prosyti a rzka: Shrziessil sem a vczinil sem newiedomie. A gdyz gei tak czasto osoczowachu a podle rzeholly zakonne za dwa dni nebo za trzi kazachu sye gemu postiti, A on to wssecko mile a pokornie trpiesse. A toho negsuce swiedomi bratrzie, ze on to trpij pro pokoru, A ssedsse sye starssij bratrzie, spolu k vopatu y wecyechu: Znamenai otcze, co zdietij gest. Dokud gest trpieti obmesskanie y sskody, gessto Elalivs czinij? Giz bezmal wssichni sudi y nadobie sye rozsychalo y rozwalelo skrzie geho obmesskanie. kterakz mv gest to trpieti? Tehdy opat odpowiedie a rzka: Gesste malo przienechagmy niekoliko czasvow, a pak uczinimy, iakz bude hodno. A rzek to y pusti od sebe bratrzý.*) A wssed v pelesь y da sye na modlitby A boha prosye, aby mv raczil zyewiti, co z toho bratra vcziniti ma. Tu gemu by zyeweno, *[55a]* Co ma vcziniti. Y swola wssickv bratrzij y wecye gim a rzka: wiece mi gest mila rohozka Ewlalyowa, nezli dielo wssiech bratrzij w klassterzie, gessto chodie repcyc, coz koli dielagij. A proto, aby hospodin zyewil wam geho zasluzenie, y wecye: Prziueste mi wssiech bratrzij rohozky. A kdyz prziuesechu, kaza oheň zanietiti a vmetati tam wssiecky. A iakz gie brzo vmetachu, tak ynhed shorziechu wssiecky kromie Ewlalyowy, gijz su nalezli cyelu, ano gie nic nesskodij. Vzrziewsse to bratrzie i pocziechu sye bati Y oddachu sye na modlitby a prosyece boha, aby gim raczil odpustiti. Y pocziechu chwaliti tichost a pokoru sweho bratra Ewlalya. A pak od toho czasu pocziechu gei cztiti iako otcye swateho. Ale te czti nechtiesse trpieti swaty Ewlalyvs od nich a rzka: E horze mnie nezczastnemu! Ztratil sem mu pokoru i tichost, Gijzto sem s weliku robotu z me mladosti s bozij pomocy drzal. A wstaw wnocy y vtecze na pusst, kdez by geho nizadny neznal. Y poczie w skale przjebywati A nechtie lidske chluby na tomto swietie

*) měněno v -*ie* rukou pozdější.
**) měněno ve wssicky bratrzie.

miet1, Ale wieczneho oſlawenie w nebeſyech od gezukryſta geſt zadal po ſwem ſkonczenij.

Take ſwateho Anaſtazye ſlawnv tichoſt y pokoru ſluſſie poznati, A geho pokory y tichoſti przyklady naſledowati. Nebot ten ſwaty anaſtazyus miegieſſe kniehy zakona ſtareho y noweho, A ty ſtachu za patnadcte ſſilinkvow. A kdyz k ňemv przigide geden bratr nawſſtiewowat geho A vzrziew v peleſſi kniehy y ſlibichu ſye gemu, A wzem gie y gide prycz. Tu ſwaty anaſtazyvs, kdyz toho dne chtieſſe czíſti y gie ſye knieh hledati A nenalez gich y vrozvmie, ze gie ten bratr vkradl, Y nerodi zaním poſlati ani geho hledati, a to proto, aby ten bratr krziwie newierowal. Tu ten bratr gide do naiblizſſieho mieſta chtie kniehy prodati, [55b] Y procyení gie gednomu, genz gie chtieſſe kupiti, ſſilinkvow ſſeſtnadcte. Tehdy ten genz kniehy kúpiti chtieſſe, wecye: Dai mi kniehy at mi gie ohledagij, ſtogie li t za deſyet ſſilinkvow. Tu on gem (sic) da kniehy, aby gie ohledal. Ynhed ten, genz kniehy chtieſſe kupiti, gide k ſwatemu anaſtazy y gie ſye geho proſyti a rzka: Mily otcze, racz tyto kniehy ohledati, ſtogie li t za deſyet ſſilinkvow; tolikot za nie weli ten, genzt gie prodawa. Tu gemu anaſtazyvs odpowiedie a rzka: kniehyt ſu dobre a ſtogiet za ty peniezye. A wratiw ſye ten, genz gie kvpowaſſe, y wecye: Nat peniezye za kniehy, Nebot mi geſt rzekl anaſtazyvs opat, zet ſtogie za ty peniezye za deſyet ſſilinkvow. Tu on geho otaza a rzka: Rzekl li geſt co gineho anaſtazyvs? Odpowiedie gemu ten, genz kniehy kupowaſſe, a rzka: Wierz mi, zet geſt nic gineho nerzekl. Vſlyſſaw to ten bratr y wecye: Giz ſem ſye rozmyſlil, Nechcyt giz prodati knieh. A ſſed k ſwatemu anaſtazy y poczie geho proſyti ſ welikym placzem, A zielegie nemudreho vczinka ſweho, A proſye, aby wzal kniehy ſwe zaſye. Ale ſwaty anaſtazyvs nechtie gich wzieti zaſye a rzka: Bratrze, oddawamt, mieg gie ſobie z me dobre wvole. Ale ten bratr gie ſye ſ placzem proſyti, aby gie wzal zaſye a rzka: Newezmeſſli knieh zaſie, otcze, nebudet mieti odpoczinvtie yma duſſie, Ale wzdyt bude zieleti. Tu potom wzie kniehy ſwe zaſye. A ten tu ſ ſwatym anaſtazym oſta az do ſweho ſkonczenie.

Bieſſe geden puſtennik z ſwatych otcvow, gemuz Peor diechu, Gehoz ſwaty antonij przíwedl z mladoſti k mníchowemu stawu. Ale malo geſt ſ ſwatym antoním przíebywal. Tu kdyz giz bieſſe v pieti mezydſyetmu letech, ſ powolením ſwateho antonie gide na gine mieſto na puſſt [56a] A chtie ſam przíebywati. Tu gemu ſwaty antonij wecye: Peor, gdi a bud na puſſti kdez chceſs, A kdyzt by co bozím ziewením bylo powiedieno, tehdy ke mnie przideſs. A kdyz Peor przigide na to mieſto, geſſto geſt mezy nytryncyem mieſtem, geſſto ſluow (sic) ſcychye, Tu vczini ſtudnicy a w ſ wem srdcy magie (sic) a rzka: Kakuz koli wodu naleznv, na te budu doſti mieti. A to ſye ſta k geho powyſſenij, ze tak ſlanu y tak horzku wodu naleze; Ze kdyz kto nawſſtiewowat geho przí-

dieſſe, mvſyl geſt ſobie wodu w lahwicyech neſtí. A tu geſt przie-bywal let trzidcyetí. Tu gemu welechu bratrzie, aby odtud ſſel pro horzku wodu. Tv on gím wecye: Jakz ſye budem krytí vſyle y trpienie rozliczneho na tomto ſwietie, Tak nebudem vczaſtní wieczne rozkoſſi w nebeſyech. A to bratrzie do neho prawiechu, Ze gediny wdolek a piet oliwowych iahodek miegieſſe za pokrm na wſſaky den, A toz chodie przied ſwu peleſſíj. A toho take po-twrzowachu mnozy ſwietíj otcy, Ze we trzidcyetí letech, iakz byl od ſweho otcye a od materze wyſſel, A kdyz ſu zemrzieli, ne-nawſſtiewil gich ani na nie kdy tazal. Ale wſſakz geho ſeſtra, kdyz bieſſe owdowiela A miegieſſe dwa ſyny mladencye, Y poſla gie, aby ſſli a nalezli ſwateho peora. A tí kdyz biechu zchodíli mnoho klaſſteruow, ledwa gei nalezechu, Y wecyechv k ňemu a rzkuce: My ſmy dietí twe ſeſtry, Geſſtot welmí zada tie widietí przied ſwu ſmrtí. Ale toho on nechtie vczinítí a proſby gich vſlyſſyetí. Tehdy ta mladencye gideſſta k ſwatemu antoníj A pra-wiece gemu, pocz ſta k ſwemu vgcy chodíla. Tu ſwaty antoníj poſla po ň y wecye gemu: Procz ſy ke mnie w tom czaſu nikdy neprziſſel? Odpowiedie peor: Otcze ſwaty, przikazalſ mí abych drziewe neprzichodil, lecz by mí hoſpodín [56[b]] Raczil nieco zye-wítí; A tot mí geſt nic nezyeweno, az do tohoto czaſu. Tu gemu ſwaty antoníj wecye: Gdí a dai ſye widieti ſeſtrzie. Tu ſwaty pogie ſ ſebu gednoho mnícha Y gide, kdez geho ſeſtra bydleſſe. Y ſta v dwerzíj zamrzíziw oczí, aby nehlediel na ſeſtru. Tehdy ſeſtra wybiehſſí y pade k geho noham A pro weliku radoſt az tu omdle. Tu gie ſwaty peor wecye: Jat ſem ted bratr twuog peor, patrziz na mie dokudz chceſs. A potom pak gide na puſſt do ſwe peleſſie. A tot bieſſe, zet nerodi na ſeſtru hledatí, Tog vczinil proto, Aby, kdyz ktery mních chtiel by rodínu widietí, Aby gemu nebylo odpuſſteno.

Take Jan opat, genz prziebywaſſe na tom mieſtie, genz ſlvowe kallamvs, Tu miegieſſe ſeſtru, A ta bieſſe z ſwe mladoſtí w klaſſterzie a bohu ſluzieſſe. A ta gei bieſſe navczila, Aby geſſi-tenſtwie toho ſwieta oſtana y ſſel do klaſſtera. A kdyz bieſſe wſſel do klaſſtera, za cztýrzí mezydcyetma let newygíde z ňeho ani nawſſtiewi ſeſtry. Ale ona welmí zadaſſe, by gei mohla widíetí, A czaſto k ňemu liſty pſaſſe A proſyc, aby przied gegíj ſmrtíj gie nawſſtiewil. Ale on poczie ſye giei omluwatí a nechtie z kla-ſſtera nikam gítí. Opiet ta ſſlechetna ſluzebnícye bozie liſt pſaſſe k ňemu a rzkuc: Kdyz ty ke mnie nechceſſ, Ale ia k tobie muſym, abych tie as gedínv opatrzila w tiech czaſyech. To vſlyſſaw ten ſwaty ſtarzec y ſmvti ſye tiem a poczie na ſwem ſrdcy rzecy: Dopuſtím li mei ſeſtrzie ke mnie przigítí, Snad pak i gína ma rodína to zwieduc budu mie nawſſtiewowatí. A proto vmyſliw y gide nawſſtiewowat ſeſtry, Pogem dwa mnichy ſ ſebu z klaſſtera. A kdyz przigide [57[a]] K wratom toho klaſſtera, w ňemz geho ſeſtra bydleſſe, y zawola a rzka: Pochwalte boha a ſlyſſte putníky.

Tehdy wygide geho ſeſtra ſ gínv ſ gednv ſluhu bozíj Y otewrzie dwerzíe a nepozna bratra ſweho. Ale on gí dobrze znaſſe, ale y ſlowa nepromluwí, Aby geho nepoznala po rzieczi. Ale ta mníſſky, geſſto bieſſta ſ ním, wecyeſſta giei: Proſymyt, ſſlechetna matko, aby nam kazala dati wody píti, uebot ſmy vſtali. A kdyz ſye wody napichu, Wzdachu chwalu bohu díekugice, Y gidechu zaſye boha chwalec do ſweho klaſſtera. Tu opiet po níekoliku dnech liſt k ńemu poſla, aby k níe przíſſel drziewe nezlit ſkonczie, Aby modlitbu vczínil w gegíem klaſſterzie. Tu on gie odepſa zaſye y poſla liſt po gednom mníſſku z klaſſtera a tak gie rzka: Bylt ſem bohu diekugie v tebe a y zadny mne nepoznal, A tyſ k nam wyſſla a dalas nam wody píti, A ia wzem z twu ruku pil ſem a bohu dieku wzdawagíe y wratil ſem ſye do klaſſtera; Doſtiz míei, zeſ míe widíela, A wíec z toho na míe nezaloſt a proſs za míe boha hoſpodína iezukryſta.

Geden take mních bieſſe ſſel nawſſtiewowat ſeſtry, Aneb bieſſe ſlyſſal, by byla nemocna. A ta giſta geho ſeſtra bieſſe menowana bozie ſluzebnícye mezy wſſiemí w klaſſterzie. Tehdy ta giſta nepowolí bratru, by gei widiela, Aby tu omluwu newſſel do klaſſtera zenſkeho, Ale wzkaza gemu a rzkuc, aby ſſel zaſye a boha za ní proſyl, A wecye: aczt da hoſpodín, vzrzíwíe ſye nanom buducyem ſwietie w kralowſtwíj nebeſkem, Przíed vobliczíegem naſſeho boha míleho pana Jezukryſta amen.

[57^b] Sluſſíe take od ſwateho Teodora o geho dobrych ſkutcyech zwíedieti A przíklady przígieti. Swaty teodorus byl geſt vczeník ſwateho pachumía, genz geſt byl mnohych mníſſkvow ſtaroſta nad mnohymí klaſſtery, W tebays w tiech wlaſtech. A kdyz geſt míel mnoho dobrych ſkutkuow do ſebe, A take prorokowaſſe buducye wiecy, Tehdy czaſu gednoho, kdyz ſwateho teodora ſeſtra wlaſtníe przígíde do geho klaſſtera A chtiecy geho rada widieti. A kdyz gemu powiediechu, ze g geho ſeſtra przíſſla, Ynhed poſla dwa mníchy a kaza gíma ſtati v wrat, abyſſta geho ſeſtrzíe powiediela a rzkuce: Seſtra, giz ſy ſlyſſala, zet ſem zíw, A take aby ſye proto nemutíla, zes mne newídiela, Ale znamenai tohoto ſwieta obludu a nevſtawíczenſtwíe a dai ſye w ſwaty przíebytek, A ſluz bohu, aby mohla przígíti do kralowſtwíe nebeſkeho, Geſſtot geſt hotowo mílugícym hoſpodyna A tiem, kdoz geho przíkazaníe plníe. A to take míei na pamíeti, Zet neníe gíne nadiegíe, Nez at by czlowíek bozie przíkazaníe plníl, Acz chce dogiti ſlawneho a wiecznebo a ſlibeneho przíebytka ſ naſſím ſpaſytelem ſ gezu kryſtem. To vſlyſſíewſſi ſeſtra geho y poczie plakati ſ welikym ſkruſſením. A po male chwíli wgíde do klaſſtera, kdezto panny przíebywachu. A ten bieſſe nedaleko od gegieho bratra. A po newelikem czaſu rozplodi ſye w ſwatem a w czíſtem vmyſle bohu ſluziecy. A kdyz to vſlyſſie gich matí, Y poczie proſyti biſkupa, aby ſwe liſty poſlal k ſwatemv pachumíj, Aby poprzal ohledati materzí ohledati (sic) Teodora gegíeho ſyna. Tehdy ſwaty pachv-

mívs *[58ᵃ]* zawola teodora a rzka: Synaczku, pofluchaí, matí twa geft prziffla a chtiecy tie widietí, A proto geft pfal byfkup lifty ke mníe. Gdiz at tie mati twa ohleda. Tu teodorus otaza fwateho pachumía a rzka: Przikazvgeffli mí, abych fye dal wiedietí materzí? A pvogduli a dam fye gieí widietí, ftrach mie geft, bych tady protí bohu wínen nebyl. A protoz muffí pro ginv bratrzíj vczíníti, gim na przíklad. Aby potom giníj neczínílí tehoz, nedam fye gieí widieti. Vflyffiewffy to mati geho, ze fye giei nechce dati widieti, Y nerodi fye wratítí k fwemv fbozíj. Y ofta w klaffterzie f pannamí a rzkuc: Oftanv tuto a tu meho fynaczka vzrzím, kdyzto wygde na potrziebu klaffterfku f ginymí mnichy, A zda bych mohla od ňeho níeco vzíteczneho w fwatem prziebytcye polepffítí fye, Abych mohla dogítí do wíeczneho odpoczíwaníe, Geffto geft flibil hofpodín wffiem, ktoz geí milugíj. A mno*) díwvow pan bvoh vkazowal fkrzye fwateho pachvmía. Y biefy wyhonil bozím kazaním y geho gmenem y mocy. A take mnohym neduzíwym, Y kohoz dna zlamala, y ze wffiech gínych nemocy geho modlitbu iezuf kryftus vzdrawowal.

Swaty pachvmívs mnoho czafvow protíwil fye a bogowal fez (sic) zlymí duchy Jakozto fprawedlny bozíj fluha, Takez iako y fwaty antoníj. Kdyz by gednu,**) gie fye fnazníe boha profytí, Aby gemu raczil datí bdietí bez fpaníe za níekoliko czafvow, Aby protí neprzatelom toczíff diablom mohl obdrzíetí witíezftwíe, Az by gie y prziemohl. Jakoz geft w zaltarzí pfano a rzka: Nechcy fye obratití az y zahyuv diabli naffí protíwnícy. Y vflyfie hofpodín geho profbu Y wecye, ze diabli nízadne mocy nemagíj, Kdyz kto ze wffie myfli a prawu wieru f bozíj *[58ᵇ]* pomocy protíwí fye gím. Take to od fwateho pachvmía prawiechu, Genz geft byl ftarofta mnohych klafftervow w tebaides w tiech wlaftech, A to take do ňeho rozprawíechu, ze czafto bratrzíj prawíeffe a rzka: Tak mí bvoh pomahai podle me prawdy, ze fem flychal zle duchy mlvwiece o rozliczne lftí gich, geffto magíj protí bozím flvham A nagwiece protí mníchom. Takto geden díabel mluwíeffe a rzka: Jakz ia tomu vkrutnemu mníchu myffleníe poffli o rozliczném zadaníj, Tak on fye ynhed wzchopíj y odda fye na modlitby a profy bozie pomocy, A tu ia odtowad f hanbu pvogdu. Opiet druhy diabel wecye: A ia toho, gehoz chowam, kdyz gemu w frdce poffli myffleníe, powolí mi a przígme a vczíníj to. Czafto geí hníewem podnlecy a fwarem a lenoftíj na modlitbach, na hodínach, drzíemaním na zalmowych hodínach, a tomu mí fye neprotíwíj. A protoz míla bratrzie, oftrziehagte fmyfla y vmyfla waffeho Wzywagice gmíe hopodína (sic) naffeho iezu kryfta w chwale geho, Jakoz fwiedczíj fwaty pawel apofftol a rzka: Modlte fye vftawníe a bedlíwí budte, A tak w fkruffeníj a v bazní

*) m. mnoho.
**) tu něco vynecháno.

bozíe i bedlíwymí ſrdcy, Y neprzícmohu waſ neprzietele, by wam mohli vſſkodíti. Opíet ſwaty otec pachumívs poczie bratrzíj vczíti Aby míeli na pamíetí ſwate píſmo na ſpaſeníe ſwych duſſíj. A pak ſye rozegdiechu kazdy do ſwe peleſſíe, A dyelachu kazdy coz kto umíel, Rozpomínagíce ſye co ſu ſye navczíli z ſwateho píſma. A nemlvwíechu rzíeczí prazdne mezy ſobu. Ale to coz ſye bíechu navczilí z ſwateho píſma, coz geſt o bazní bozíe bylo A gich duſſí k voſlawenij a k voſwícenij.

Geden bíeſſe ſwaty ſtarzec, Gemuz hoſpodín ſkrzye ſwateho ducha zyewowaſſe, Ze wídiel to *[59ª]* Geſſto gínij newídielí. Y prawíeſſe ſwatym otcom a rzka: Gednv mnoho bratrzíj ſſedſſe ſye y mlvwíechu z ſwateho píſma mezy ſebu. Tu geſt wídiel andiely, aní ſtogíe a tiem ſye weſelece. Neb ſye andiele kochagíj w te rzieczí, coz lide o bozíe mlvwíe. A kdyz gíne prazdne rzieczí pocziechu mluwítí, Swíetij andíele rozhníewawſſe ſye y gidechu odtud, A pak przigídechu ſmrdutij weprzí a welmí neczíſtij y kalechu ſye przied nímí, A to bíechu*) w twarzí weprzowe, A w gich prazdne rzieczi ſye kochagíce. To ten ſwaty ſtarzec vzrzíew y gíde do peleſſíe A przies cyelu noc gíe ſye plakati a kwíeliti naſſeho hubenſtwíe. Tehdy ſwíetij otcy giechu ſye napomínatí bratrzíj a rzkuce: Bratrzie míla chowagte ſye prazdne rzieczí Nebot tady duſſíe zahynvgíj A ſkrzye to bohu y wſſiem ſwatym mrzymy. Neb to ſwate píſmo ſwíedczíj a rzka: Skrzye prazdnv rziecz przígdeſs k hrziechom A ſkrzye prazdnv rzíecz duſſíe w neduhy vpadne.

Za**) cyeſarzíewíe dworzíe, gemuz diechu teodozyvs, Bieſſe geden, gemvz díechu arſenyvs, mocny wladarz. Ten gſa rozníecen ohňem bozíe míloſti Y opuſtí wſſícku chwalu tohoto ſwíeta Y gíde na puſſt, geſſto ſlvowe ſcychye, Aby mezy ſwatymí otcy byl zíw bezpeczníe ode wſſeho nehodneho biehv, A take aby byl odluczen ode wſſíe rozkoſſí tíeleſne. A wſſij myſlij drzal ſye a ſluzil naſſemu mílemu bohu iezu kryſtu, iakoz geſt w zaltarzí pſano: Przídrziel ſem ſye tebe hoſpodíne a przígala míe twa míloſt y twa ſprawedlnoſt. A take to o ňem prawíechu ſwíetij otcy: Jakozto gſa ſwíeckym wladarzem *[59ᵇ]* Tu geſt w drahem ruſſíe chodil mímo wſſíe gíne, Takez potom na puſſtí w chudobíe przíebywagíe nade wſſíe mníchy naghorſſye ſſaty na ſobíe noſyeſſe. Pak opat danyel o ňem prawíeſſe, Ze geſt ſwaty Arſenyvs prawil bratrzij iako o gínem, Ale to, coz geſt ſamomu dano wídietí, Y wecye: Sedíeſſe geden ſwaty ſtarzec w ſſwe peleſſí. Tehdy hlaſ k ňemu przigíde a rzka: Wyndí wen a vkazit lidſka diela. Wſtaw y gíde wen. Tehdy geho wede y vkaza gemu mvrzenína welmí czrneho, an ſyeka drwa. A giz bieſſe welike brzieme nakladl, Y chtieſſe zdwíhnvtí y nemoze. A opíet ſſed poczie wíece ſyekati Y przí-

*) tu vynecháno slovo, snad diabli.
**) místo Na.

kladatí na to brziemie, gehoz drziewe nemohl zdwihnvtí. Pak gemu opiet vkaza gíneho czlowíeka, An ſtogíj nad giezerem wody nabieragíe, a nalewaſſe w ſudec, A ſ druhe ſtrany wen teczíeſſe dieru. Opíet geí wede a rzka: Pod za mnv a vkazit opiet gíne. Y vzrzíe iako chram nebo dvom weliky, A k tomu dwa ſedíec na koních A neſuce po welikem brziemení. A ta chtieſſta oba pogednv do wrat, Ale pro ta brziemena nemozeſſta, geſſto za ſebu míegíeſſta. A nechtieſſe geden druhemu przíehowieti, y wadíeſſta ſye. Y wylozí to widieníe a rzka: Tí geſſto ſu to drziewíe neſli, to ſu mníſſíe, geſſto neſu gho toczíſſ vtrpeníe ſwate, Ale magíj na ſrdcy pychu a chlipu nechtiece ſye geden druhemu poníziti, A geſſto nechtie naſledovati tichoſtí A vponízeníj cyeſty naſſeho boha iezu kryſta, genz on prawíj a rzka: Patrziete mne, genzt ſem ia tíchy a pokorny, A naleznete pokog duſſíem ſwym. A protoz ty *[60ª]* oſtanv ſ ſwu pychu ſwych ſrdcy Naprzied przied kralowſtwím krale nebeſkeho naſſeho boha iezu kryſta, A nemecy budu wnítí w nebeſa. A ten geſſto ſyekaſſe drwa a prziktadaſſe na tiezke brzíeme, To geſt ten czlowíek, genz geſt obtíezen mnohymí hrziechy A geſſcze na tiezke hrozne brzíeme prziczíjníe hrziechuow wíece. A magíe ſye katí prwních hrzíechvow, Ale zameſſkaw ſye prwních pokatí y wiece przicziníe kv prwním hrziechom. Ten pak, genz nacyeraſſe wody z gezera, To geſt ten człowíek, Genz níeco dobreho czíníj, Ale hrzíechy ma níektere przí ſobie a gich neoſtane. A protoz tí dobrzíj ſkutcy zahynv ſe zlymí. A protoz człowiek muſy, iakoz prawíj ſaty*) pawel apoſſtol, Ze ſ bazníj a ſ welikym ſtrachem dobywati ſpaſeníe. To daníel opat prawieſſe o ſwatem arſenny, Ze kdyzto pletieſſe koſſíe z palmoweho liſtu, naliw wody w medenícy, aby palmy mokly, A kdyz ſye woda zſmrdíeſſe, Nedadieſſe wſſíe wyliti, ale k te ſmrdute gíne kazaſſe przíliti, aby wzdy ſmrdiela, Tu bratrzíe giechu ſye geho tazatí a rzkuc: Procz to nedaſs, otcze ſwaty, wylewati ſmrdute wody a nechaſſ, az po wſſíe peleſſi ſmrdíj? Odpowíedie gím ſwaty arſenyvs a rzka: Za to rozliczne a wonne korzeníe, za mvſſkat, za hrzebíczky, za ſkorzicy, geſſto ſem drziewe w ſwíecſkem biezye gſa pozíwal; J mvſſí ia tento ſmrad trpietí, Abych w ſudny den onoho pekelneho ſmradu byl zbawen, Abych ſ tíem bohatcem, genz na wſſaky den gíedaſſe rozkoſſne krmíe A wzdy w drahych ruſſiech chodieſſe, ſ ním wíeczníe nebyl odſuzen na wíeczne zatraceníe. Opíet geden bratr wecye ſwatemv arſenny: Otcze ſwaty, ia na wſſaky den cztu ſwate píſmo a níkdy nezameſſkagíe z zaltarzíe z ſwateho czteníe *[60ᵇ]* A k tomu z rozlicznych kníeh píſma ſwateho od ſwatych ſlozeneho, Avſſak neczigi ſkrvſſeníe na mem ſrdcy, Aneb nerozomíegí co cztu, A proto mam ſmvtek na ſwem ſrdcy. Odpowíedie gemu ſwaty arſennyvs a rzka: Synaczku, muſyſs píſmo ſwate wzdy na pamítí (sic) míetí, Nebos ſlyſſal, ze

*) m. svatý.

geft pemen opat powiediel y giníj otcy fwietíj, Ze czarodíegnícy tí, gefíto hady zaklinagíj, Nerozomíegíj tiem flowom, coz mluwíe, Ale hadowe vflyffiece rozomíegíj tíeem (sic) flowom A pak mocy nemagíj, by gím mohli vffkoditi. Tekez*) y my vczíňmy; aczkoli nerozomíemy pifmu fwatemu, Ale diablit ynhed vflyffíece moc flow bozích vzafnvce fye y vteku od nas, A nemohuce flyffietí flow ducha fwateho, Genz fu mluwíli prorocy apofftole mocy y roznítecenim ducha fwateho.

J. Gebauer.

XVII. **Hodiny svaté Máří** *(Hod.)*. Tímto jménem nazýván bývá, podlé prvého kusu jejž obsahuje, rukopis knihovny veřejné v Praze, sign. 17. A. 8. Jest perg. a má nyní 88 listů 4⁰. Obsahuje: Hodiny svaté Mářie 1ᵃ sl.; hodiny jiné 21ᵇ sl.; kurš (kurfs, cursus) ot božieho umučenie 28ᵃ sl.; pašije podlé evang. sv. Jana 35ᵇ sl.; stáše matka žalostieci 56ᵃ sl.; Kterak mají všeckerny skutky zpósobeny býti 57ᵃ sl.; (mezi 72ᵇ a 73ᵃ jest mezera); výklad páteře 73ᵃ sl. (listu 80 jest horní polovice uříznuta); Spor duše s tělem 81ᵃ až 88ᵇ (konec schází). Jest to opis, psaný na poč. XV stol. rukou několikerou a nedosti pečlivě; chyb opisovačských jest velmi mnoho. Předlohou byl, aspoň dílem, text složený v době před přehláskou u—i, a čínící rozdíl mezi jasným *ř* (psaným rz) a temným *ř* (psaným rf); svědectvím tomu jsou rýmy klidí: súdí 88ᵃ, rozkliďte: rozsuďte 88ᵇ, wnytrfnye skutky a zewnytrfnie skutky 59ᵃ, wnytrfnye a zewnytrfnye 62ᵇ (častěji a vždy tak, srov. Listy filol. 1877, 239 sl. a 1879, 52). Psán byl kodex pro osobu ženskou, jakož vysvítá z některých oslovení, na př. znamenaj, aby toho lehce newazyla 58ᵃ aj. Jazyk jest důležit ve mnohé příčině, zvláště se stránky lexikalní a se stránky tvarosloví a hláskoví historického. Na některé věci v něm ukázal již Čelakovský v Rozboru 1840, 146 sl. Zde též několik příkladů jiných. Pilat vrzefe sě 45ᵃ, kak jsú sě vrzefly 53ᵃ, ti strážní velmi sě vrzefly 53ᵃ, místo užěs-, užasnúti sě, změnou ž v ř; srov. dial. mor. Jura se toho uřísnul = ulekl Kulda 1. 64. — Sing. Dat. Lok. fem. zněl stč. *téj*, *té;* z toho zoužením *tý*, w ty rotě AlxV. 161ᵇ; v Hod. jest i *taj*, na tay cestě 44ᵇ, rozšířením ý—aj, jako týn — tajn atp.: a jest tutéž i *tie*, w tye profbye 75ᵇ, obdobou podlé dobřie m. dobřiej: srov. k gednyei vdově Pass. 344, na gednye straně ML. 116ᵇ, w giednye jámě Mat. 15, tyey dievcě Šárka diechu DalC. 13, ciesař tyey řěčiʳ jě sě smieti DalC. 25. — Místo *v-svém* čte se v Hod. dvakráte wffewm: wffewm srdci Hod. 64ᵇ a 65ᵇ. V Knize Rožmberské psáno zase wfem: hospodář, když staví hosti newfem domu 231, měščěné nejmají práva staviti pro dluh pána v jinéj hospodě newfem domu 235, obékrát místo ne-v-svém t. j. v cizím domě. Sotva to jsou

*) m. Takez.

čtyři chyby písecké a spíše jest hledati příčinu těchto odchylek jinde. Správný tvar *v-svém* má skupinu souhlásek *vsv*; skupina ta jest obtížna a ruší se dílem přesmyknutím, dílem vynecháním druhého *v*. — Sing. Dat. Lok. fem. *méj;* z toho *mé*, a zoužením *mý:* to bylo my duši užitečno Hod. 76ᵇ, já sě twy milosti koji 87ᵃ, v ſwy kráse 44ᵃ a j. Zouženina *í*, *ý* za starší *é* bývá tu často; na př. po maly chvíli 40ᵃ, běda mně ſmutny matcě 55ᵃ, w gednoſtayny vieřě 9ᵃ atd. Jiné hláskové obměny, které se zde dříve vyskytují než v rkpisích jiných, jsou *ú—au:* všickni auczedlnyczy 26ᵃ, tauzenye 61ᵃ, otſauzenye 61ᵃ, raucze 85ᵇ, duše mavky zkusí 85ᵇ, mau moc 42ᵃ, nad hlawau 55ᵃ pekelnú rukau 87ᵃ, z rukau 55ᵃ, ti wezmau utěšenie 55ᵇ a j.; *ý aj:* wayſſye naywayſſye adverb. 66ᵇ, u payſſye 63ᵃ, má bayty 45ᵃ, rozličně jeho trayznyechu 41ᵃ, (diabel) vaši mysl rozptaylyl 40ᵇ, na raynye 50ᵃ, ſwatay Jakub 38ᵃ, ſwaych jézev 50ᵇ, zawrzenayma očima 71ᵇ atd., a vedlé toho i wayducze místo *vejdúce* 52ᵃ, o čemž výklad v. Listy filol. 1874, 50.

J. Gebauer.

O vyučování němčině na gymnasiích českých.

Napsal K. Veselík.

Před dvěma roky zasedala ve Vídni v ministeriu kultu a vyučování zvláštní enketa, jednající o změnách učebné osnovy pro gymnasia dosud platné, ježto v poslední době se všech stran vždy důtklivěji o to se usiluje, aby osnova ta důkladné revisi byla podrobena. Kdo četl stručné zprávy o jednotlivých poradách enkety na veřejnost podané, zajisté povšimnul si, že ne posledním předmětem poradním byla také němčina na gymnasiích s jinou vyučovací řečí než německou. Ať důvody, z kterých předmět ten vzat na přetřes, nebyly vesměs podstatnými, tolik však přece důležitosti do sebe měly, že i sami zástupcové národa našeho na říšské radě z vlastního popudu o prostředcích se radili, kterými by bylo lze přizpůsobiti vyučování němčině k těm požadavkům, jakým vším právem gymnasijní abiturient vyhověti má, aby totiž jazyk německý důkladně znal a schopností se prokázal, obratně ho užívati. Když se nám konečně dostalo university s vyučovací řečí českou, avšak spolu známého výnosu ministerialního ze dne 29. června 1881, kterým se určuje, jakou měrou má český kandidat při theoretických státních zkouškách dokonalou znalost jazyka německého dokázati, tu věru přišla již rozhodná doba vážné slovo ve věci té promluviti. Budeť se nyní žádati na našich českých gymnasiích se vší důsledností, plynoucí z logiky hotových událostí,

by vypravovala abiturienty své na universitu s příslušnou znalostí jazyka německého, aby se snad jemu nemusili ještě přiučovati, poslouchajíce pak a studujíce některé přednášky na fakultě německé. Než byť i právě vytknutého nebylo zde ohledu, na gymnasiu jakož ústavu, který par excellence prostředkem jazykův, arci především klassických a jejich literatur vyšší všeobecné vzdělání poskytuje, může se snad žádati, aby se chovanci jeho průběhem osmi roků naučili řádně jazyku, který jest nám v Čechách a na Moravě žijícím po naší mateřštině nejbližším, ať pomlčíme o jiných, ne méně důležitých, však s dostatek známých příčinách, které k učení jazyku tomu nezbytně odkazují.

Všeobecný soud o dosavadních výsledcích vyučování němčině na gymnasiích našich lze shrnouti v ten rozum, že jsou velmi pochybné u porovnání s dlouhou dobou předmětu tomu věnovanou. Kde hledati příčinu toho? Jedni touží, že jest němčina předmětem nepovinným, tak že žáci buď z lehkomyslnosti, buď z pohodlí předmětu tomu potřebné bedlivosti a píle nepřikládají; jiní zase, že jest onomu předmětu dosud skrovný poněkud počet týdenních hodin vyměřen, tak že nelze látky učebné řádně se žáky probrati; jiní konečně všechnu vinu neúspěchu skládají na nedostatečnou osnovu vyučovací.

Stalo se zvykem nepovinné učení za hlavní překážku v lepším prospěchu v němčině vytýkati. Nemůže se ovšem popříti, že by se u mnohých žáků horlivější snaha ujala, kdyby němčinu měli předmětem povinným, v němž neprospívajíce by právě tak zlými následky stiháni byli, jako v ostatních předmětech učebných; avšak jediná spása odtud nekyne, jak se můžeme z obdobných případů poučiti. Ohledněme se po gymnasiích haličských, na kterých vesměs němčina jest předmětem povinným. Jak tam gymnasisté v němčině prospívají? Polský časopis „Czas“ přinesl 2. dubna 1882 v příčině té článek obšírný, nadepsaný: „Proč se naše mládež na středních školách nenaučí dostatečně němčině?“ Patrno. že takový hlas veřejný vyšel ze všeobecných stesků ve věci té. Ano haličtí posluchači universitní jak filosofové tak právníci jsou zákonně povinni poslouchati přednášky o literatuře německé, než proto přece jest znalost německého jazyka mezi mladými úředníky a učiteli haličskými nevalná. Také můžeme zde srovnati výsledky z vyučování jazyku francouzskému na školách realných vůbec, který rovněž jest předmětem povinným. Mnoho, přemnoho ještě chybí, aby abiturienti těchto škol obstojnou jen obratností v užívání zmíněného jazyka vykázati se mohli. V obou případech mnohý snad ukáže k tomu, že ani v Haliči němčina ani frančina u nás nejsou jazyky zemskými, čím učení žákům se znesnadňuje; avšak většině českých žáků jest asi němčina právě tak jazykem cizím, jako žákům realných škol frančina; naskytujíť se dosud případy, že žáci do gymnasia vstoupivší ani čísti neumějí německy. Než ovšem domnívati se můžeme, že by dle našich zkušeností vý-

sledky vyučovací ještě smutnějšími byly, kdyby se jazykům oněm nepovinně vyučovalo.

Na našich gymnasiích v Čechách vyučuje se němčině od prvé do čtvrté třídy čtyřikráte za týden (na Moravě jen v prvé a druhé třídě), v ostatních třídách třikráte, i není právě proč odkazovati ke skrovnému počtu hodin vyučovacích Horlivý učitel i s prostředními žáky za ten čas veškeru látku řádně probéře. Že však rozšířením doby vyučovací prospěti se může vyučování samému ne snad měrou zevnější jako spíše intensivnou, o tom, tuším, nebude žádného sporu; i nepovstala by snad žádná námitka ani se strany horlící proti přetěžování žáků na mnoze domnělému, kdyby se jen ve třídách vyšších po jedné hodině přidalo, tak že by se v celém gymnasiu po čtyřech hodinách týdenních němčině vyučovalo. (Na gymnasiích haličských vyučuje se v nižších třídách po pěti, ve vyšších po čtyřech hodinách týdenních).

Osnova učebná má konečně často za všechny hříchy pykati, jaké se prý páchají návodem jejím! Ovšem není naše osnova, týkající se vyučování němčině, jako vůbec žádná taková osnova, sdělaná pro větší počet žáků, hotovým idealem, není však v principu pochybenou a tím již vyniká značnou předností, kterou mimo to mnohé šťastně vytknuté jednotlivosti zvyšují. Když pak učitel, který přece není otrocky žádnou sebe stuhlejší regulativou vázán, zvláště kde o takový praktický výsledek běží, jako právě při němčině, buď z vlastní zkušenosti buď dle chápavosti žáků, neb aby jim učení snadnějším a příjemnějším učinil, v některých částech od předepsané osnovy se uchýlí, nikoho pak jistě nebude, kdo by mu to ve zlé vykládal, vida spolu výsledek příznivý. Na osnově nebude tudíž asi valně čeho měniti, zakládáť se na zkušenosti mnoholeté, i třeba jen s horlivostí skutečně ji prováděti a nezanedbávati zvláště praktické její stránky. Nepravě soudí pak ti, kdo vykládají, že dlužno se bráti směrem toliko jedním buď vědeckým nebo praktickým, jako by nebylo lze na prospěch dokonalejší znalosti jazyka směry oba spojiti. Neb nikdo nepozná důkladně jazyka, byť sebe obratněji jím mluvil, kdo si není jasně vědom povšechných zákonů jeho, jako nedovede v každém případě správně mysliti ten, byť sebe byl důmyslnějším, kdo si neosvojil zákonů logických.

Nepokládáme tedy stesk na osnovu učebnou za oprávněný; za to přiznáváme, že by se prohlášením jazyka německého za předmět povinný jakož i rozmnožením hodin vyučovacích prospěch v tomto předmětě na mnoze zlepšiti mohl. Na dovršení prospěchu jest však ještě více zaříditi. Přede vším učitel sám musí již od první třídy co nejdůsledněji býti bedliv osnovy učebné a jasně míti na vědomí účel své činnosti, aniž smí konejšiti horlivosti své domněnkou, že všechno úsilí jeho zůstane marným. Kdyby se ve všech třídách s přesnou důsledností vyučovalo, zvláště pak důkladného procvičení učiva dbalo, musily by výsledky daleko

býti příznivější, než jsou dosud. Ovšem učiti toliko, jak se slova ohýbají, a věty pro cvičení dané překládati z jednoho jazyka do druhého, i sebe vícekrát opakovati neprospěje ani žáku na stupni nejnižším; odříká to zcela mechanicky a dostane-li po druhé větu v jiném složení, třeba se slovy již známými, nesvede s ní ničeho. Proto také již pro první třídu osnova učebná (jak jest otištěna v roční zprávě c. k. akademického gymnasia v Praze r. 1882) zcela vhodně ukládá, aby se ústně dávaly otázky a odpovědi o větách přeložených. Čím více pak přibývá látky učebné, tím snadněji a rozmanitěji lze naznačeným způsobem věty měniti k užitku praktickému. Pro druhou třídu opět výslovně se žádá: osvojení látky cvičením, pak rozhojnění zásoby slovní, hledíc zvláště k mluvení pospolitému. Ještě na sklonku téže třídy žáci čtou souvislé články snadno pochopitelné (bájky a krátké povídky), které zajisté samy k tomu vybízejí, aby se z nich brala látka k případným rozhovorům. Od třídy třetí počínajíc žáci mají již vlastní čítanky. Tu prýští z jednotlivých článků vydatný zdroj praxí, z kterého čerpati a jejž rozhojňovati přední má býti péčí učitelovou; neb hojná zásoba frasí jest vedlé získané grammatické jistoty vlastním fondem, poskytujícím prostředky k volnému a samostatnému jazyka užívání. Ale nehoví se věru osnově vyučovací, když se z čítanky článek přečte, na to obsah jeho mnohdy dosti neurčitě k tomu po česku poví, sem a tam některé slovo neb i celý článek do češtiny přeloží a dále k jinému článku přejde. Není pak divu, když žáci, takto jsouce vedeni, na německá sice slova očima se dívají, ale duchem se namáhají, jak by po česku smyslu jich vystihnouti mohli. Takovým způsobem žáci cvičí se v obratnějším užívání spíše češtiny, než němčiny. Ve třídě čtvrté zavírá se jak nauka o slově tak o větě. Tím má býti žák s theoretickou znalostí jazyka úplně hotov, ve třídách vyšších má se pak hlavně toho dbáti, by žák v přesném duchu jazyka německého také myslil a správně se proslovoval. Časté memorování a přednášení zvláště článků prosaických, překlady z češtiny do němčiny a samostatné práce písemní pomáhají v tom zcela spolehlivě. Mimo to nastává třídám vyšším jiný ještě důležitý úkol, naváděti totiž k bedlivému čtení vhodných spisů německých, které žákům nahrazovati musí nezbytnou jinak německou konversaci. Chuť ke čtení oživí se zajisté v nejvyšších dvou třídách, kde se žák rozhlédne po velkolepé spisovné dílně ducha německého a tak nabádán bude, by plody její z vlastního ohledání poznal. Jsou pak spolu hovory o literatuře, o obsahu a rázu jednotlivých spisů znamenitou látkou konversační.

Než požadují-li všechny předměty gymnasijní dokonalých učitelů, jest to snad němčina na místě prvním. Nebo kdo jinému úplnou samostatnost v užívání některého jazyka zjednati má, ten musí přece sám takovou dokonalostí vynikati. A ta jest asi veliká vada našich gymnasií, že se nesvěřuje vždycky vyučo-

vání němčině učitelům k tomu způsobilým, ba naopak někdy i takovým, kteří snad ani nikdy nepřemýšleli, jak by tomu předmětu vyučovali. Zde tedy bude rozhodné nápravy třeba. Učitel němčiny budiž filologicky vzdělaným a jazyka německého všestranně znalým, aby právě praktickou stránku vyučování obratně prováděti dovedl jak ve volné konversaci se žáky, tak při opravách písemních úkolův. Vyučování samo měj více ráz společného cvičení; i zkoušení „na známku" budiž nahrazováno takovým cvičením. Čilou pozornost a svěží chuť ku předmětu podaří se v žácích tím buditi, budou-li sami poznávati, že každou hodinou pokročili a znenáhla způsobilosti nabývají knihám německým jakož i rozmluvám v této řeči vedeným rozuměti ano i na nich podílu bráti.

Jinou ne menší překážkou v lepším prospěchu jsou přeplněné třídy našich gymnasií. Sebe lepší učitel není pak s to, nemoha všech žákův upoutati k napjaté pozornosti, pak častěji a důtkliběji s jednotlivými se zabývati, jak toho přirozeným způsobem praktický cíl vyučování takého vymáhá, aby takových úspěchů se dodělal, jako by mohl, kdyby polovinu neb ještě méně žáků svěřených měl. V tom právě záleží úspěch konversačních kruhů za vedení všelijakých maitrů různých jazyků, že počet členův účastných jest velmi obmezený, neb v podobných kruzích, jako jsou nynější třídy našich gymnasií, nepochodil by ani nejslavnější maitre německý se slávou velikou. Něco podobného pozorujeme na ústavech, v kterých se žáci ve větším počtu v hudbě cvičí; není-li kdo zvláště nadaným, jistě z takového ústavu nevyzíská dovednosti samostatné. K této vadě přihlížejíc, také ministerium nařídilo, aby na ústavech učitelských žáci pokud možno ve skupinách hudbě vyučováni byli. A ten by byl věru také spasitelný prostředek pro zdárnější výsledky v němčině, kdyby žáci v odděleních vyučováni býti mohli. Že by pak takové zařízení na celém gymnasiu s potížemi nemalými bylo spojeno, mohlo by se aspoň tou měrou provésti, by žáci posledních dvou ročníků, sedmého a osmého, při vyučování němčině ve skupiny rozděleni byli. Tam by se pak snaduěji seznalo, jak dospěli žáci jednotliví v znalosti němčiny a dle toho řídil by se pak úkol učitelův, vědomosti jejich zdokonalovati. Vyučovací hodiny byly by stálým cvičením konversačním, úlohy písemné docházely by důkladnčjšího posouzení, četba soukromá dala by se snadněji kontrolovati aneb ústním anebo písemním výkladem atd. Duch zcela jiný rozhostil by se v takém užším kruhu: žáci, přehlížejíce snadno sami výkony svých druhů, v zápase ušlechtilém hleděli by jeden druhého předstihovati; učiteli pak, stopujícímu utěšený pokrok svých žáků, přibývalo by snahy i horlivosti. Když by se v posledním ročníku slušný vzal ještě ohled k řečnickým cvičením a k vědecké terminologii německé, pak měli by již abiturienti gymnasijní takovou znalost němčiny, jaké jim třeba jak pro vědu tak pro život.

Slovo o výkladu lyrických básní na vyšším gymnasiu.

Napsal Karel Thir.

Počínáme-li krátkou úvahu tuto všeobecným vytčením důležitosti četby básnické na školách vůbec, nechceme se přec pouštěti do obšírnějšího definování důležitosti momentu aesthetického ve všelikém vychovávání.

Že idea krásy jako prostředek vychovávací stejně jest důležita jako idea dobra, věděli a cítili dobře Řekové, tito až příliš jemnocitní labužníci u stolu krásy, kteří nejútlejší mládež svou nesytili tak abstraktními pravdami a předpisy, nýbrž vodili ihned k prameni a pravzoru idealisované lidskosti v katechismu Homerově.

I naše mládež neméně přístupna jest všemu dobrému, v krásné-li se jí formě podává, to ví každý, kdo měl příležitost v některé z vyšších tříd výkladem básní se obírati. I podepsanému, jenž již častěji v šesté třídě měl za úkol, vybrané lyrické básně „Slovesnosti“ žákům přístupny činiti, dostalo se té zkušenosti, že lze tím jakkoli roztržitou aneb umdlenou třídu ihned upoutati, a v napjaté pozornosti až do konce udržovati, avšak musí učitel svým živým přednesem, svojí vlastní zálibou, ano svým vlastním zápalem beze vší nemístné ostýchavosti ukázati, že sám pociťuje to, o čem chce, aby mysli žáků cítily s ním. Pak stanou se hodiny tyto nejvděčnějšími a nejmilejšími. Jest to jakýsi duch inspirace, kterou cítí každý pro věc tu zaujatý, když mladé ony duše v průvodu básníka svého vodí tímto nebem idejí, touto říší krásy a krásou vede k dobru.

Není také hodin příhodnějších nad tyto, aby učitel praktické výsledky toho, čemu žáci v roztroušených hodinách po kouscích ze všeho se naučili, sbíral, snášel a oživoval v jakous jednotnou, ovšem stupni vzdělání přiměřenou filosofii života, aby vyučování dodával podoby, směru, cíle; aby celé vzdělávání žáků s jeho idealní stránky jaksi posvěcoval, aby žáky samy stavěl na povýšenější jakés stanovisko, odkud by celé své pomalé, a po krůpějích podávané vzdělávání přehlížeti, jeho směr a cíle poznávati mohli, zkrátka hodiny tyto mohly by se státi středem celého vyučování, a mostem vedoucím od vzdělávání k vychovávání.

Mládí samo jest poetické; mládež dospělejší velmi přístupna všemu idealnímu, známa a oprávněna jest Hálkova apotheosa „duše mladé“; i u nejzatvrzelejšího žáka najde tudy učitel cestu k srdci jeho. Jak krásný to úřad býti tlumočníkem básníka, jejž-li žákům srozumitelna činíme, sami spolupůsobiteli se stáváme onoho blahého požehnání, jakým poesie na mysli lidí působí. A s jakou úctou vzhlíží hoch k svému učiteli — hierofantu, jenž ho dovedné zavádí ve velebný chrám všehomíra, jenž pomocí svého básníka

rozluštuje mu ony hieroglyfy všude po stěnách jeho psané, hieroglyfy, kterých tolik příroda i srdce k rozluštění podává, a na jichž správném aneb aspoň uspokojivém výkladu vnitřní klid a cena celého života záleží. A jaký pak výklad těchto záhad jest přiměřenější duši mladé, než výklad básnický? který pak jiný názor světa dovede chladnou bezohlednost zákonů přívodních tak zjemniti, žalost člověka tak idealisovati, radost tak ušlechťovati, pravou humanitou a soucitem k okolí tak ho nadchnouti, nad nutnost konečné smrti tak ho povznášeti, jako názor básnický? Dvojnásob platí to o duši hocha. Ovšem jest mu dosud bezstarostnost dětská dostatečnou hradbou, avšak dříve nebo později dolehne i naň život s celou svou bezohledností, a zdaž může aneb smí svědomitý učitel nechati ho bez předvídaného opatření pro tento nevyhnutelný případ? Buď pak i nepřipraven, najde dosti síly, aby si cestu klestil se stejnou bezohledností a ztratí vnitro své, anebo podlehne bez útěchy. Ovšem i idealní názor světa dostane se dříve nebo později do tuhého konfliktu se skutečností, avšak boj tento jest utěšeným divadlem pravé humanitě, vítězství onoho znamená pokrok člověčenstva, podlehnutí jest slavné a vybízející k následování, každá pak rána zasazená cítí se sice hluboko v duši, avšak není žíravá a nezanechává po sobě v duši jed trpkosti a nepřátelství k lidstvu, neotravuje duši, nýbrž vydává jako strom poraněný sladkou šťávu k svému zacelení. Vždyť pak jest celá poesie výsledkem tohoto konfliktu idealní nálady se skutečností a není lepšího léku k mírnění surového boje všech proti všem, než vésti aspoň ta srdce, která jsou nám poručena a dosud přístupna pomocí idealního názoru světa k čistější humanitě praktické.

Leč nic snad nezáleží tak na individualitě učitelově, nic snad nepraktikuje se různějšími methodami než toto vykládání básníků, jež tak snadno zvrhnouti se může také v pravý opak toho, čím býti má, v pramen dlouhé chvíle a trýzně žáků. Jakési jednoty a methody při tomto vykládání zdá mi se že by bylo nutně potřebí. Jaký pak jest nejbližší účel výkladu takového? Ten jemný, blahý pocit krásy, kterým básník na srdce nám účinkuje a srdcem na vůli, tento tak neurčitý pocit, jako jest vůně květiny, působící na smysly již poněkud cvičené a zostřené a ucházející tak snadno mladistvé roztržitosti a necvičenosti, tento pocit třeba jaksi zachytiti, přiměřenými prostředky sesíliti a zostřiti, a tak i mládeži přístupným učiniti. Nesmí se to ovšem stávati neobratně, neboť jinak, chytíce tohoto prchavého motýle rukou hrubou, stíráme krásný pel s křídel jeho, a to co v rukou nám zůstane, jest něco bezbarvého neb jednotvárného, co nás již netěší. Právě takové opatrnosti třeba u básně. Jediné trivialní, byť ještě ne neaesthetické slovo neb obrat výkladu jest s to, aby zničilo žáku celý dojem krásného místa na dlouhé časy, neboť při mocném účinku výlkadu učitelova ozve se i později se slovem básníka i výklad

jeho, a struna tato zvučí po dlouhý čas, kazíc svojí resonancí dojem pěkného akordu.

Jak si tedy asi počínati, s čím počíti, jak postupovati a kde končiti při výkladu básně? Jaké míry šetřiti v tom, co se říci, co zamlčeti musí aspoň pro přítomnost? Skoro by se zdálo, že není možno tvořiti pevná pravidla. Jaká rozmanitost panuje v básních (mluvíme o lyrických) co do tendence, koloritu, nálady, hloubky a síly, celá to zahrada rozmanitých květů, jak již onen výběr ve „Slovesnosti" nás přesvědčuje. V každé básni neb skupině básní hraje jiný ton nálady, a vykladatel musí v tom ohledu podobati se hudebníku, aby dominující akord tento ve svém výkladě jako ve variaci hudební provedl, v tom ohledu malíři, aby základní ton koloritu podržel. Že to není snadno, netřeba připomínati. Jsou to na př. básně prostonárodní, jichž celá dojímavost a takřka poetická oprávněnost spočívá v jisté náladě, jsou čirým takořka jen výrazem nálady bez velkého a hlubokého obsahu myšlénkového, jako ton jen neurčité představy vzbuzujíce; i obrazy jejich jsou neprovedené, splývajíce a přecházejíce v sebe. Na druhé straně máme v „Slovesnosti" básně velmi umělecké, jako na př. „Nad jezerem", kde vykladatel sám musí nejdříve prodělati celý myšlénkový process, jehož stopy jen v básni se nalézají, musí projíti celou řadou představ v duši básníkově se rojících, splétajících, postupujících, aby vystihl pravý onen ton nálady, z něhož plynou pak slova, obsahující katastrofu, bod obratu celé básně:

Já cítím v chvíli té, můj život parný
jak letní den, a jak poušť jednotvárný
že mi až příliš drahý.

Z toho co právě řečeno snad již vysvítá, jak si asi myslíme základní část každého výkladu básnického; bude to tedy jakás úplná reprodukce tvořící se básně, obnovení celé oné řady představ, z nichž vznikla, vyplnění nutných v básni mezer a skoků představami vypuštěnými, amplifikování vysloveného, přibírání podobného z celé říše myšlének, otvírání dalekých oněch perspektiv, na které často jen slovo v básni poukazuje, postavení všeho na pravé místo, do náležitého světla, zkrátka bude to parafrase básně. Avšak řada představ, kterou zde stopujeme a logicky doplňujeme, obsahuje jen představy básnické, tedy idealisované a obrazem vyslovené, a parafrase ona dopustila by se veliké chyby, kdyby chtěla býti jenom prosou, kdyby bála se býti vzletnou, nadšenou a obraznou, zkrátka kdyby nebyla parafrasí básnickou, stojící však úplně na myšlénkové a rozumové výši doby. Nám se aspoň nechce zdáti, že by tak zv. prostonárodní výklad nějaké klassicky dokonalé básně byl na místě. Mluvme k studujícím řečí, jakou k nim mluví celý svět a celá literatura, ať učí se již pomalu rozuměti tomu, co z pokladu myšlénkových vymožeností internationalním

majetkem se stalo všem vzdělancům, přivykejme je slýchati a rozuměti všem těm terminům technickým, které v řeči vzdělaných stále se opakují. Vždyť by jinak vyhlášeni jsouce za „dospělé“ nemilým překvapením na škole vyšší se přesvědčili, že se s nimi dosud mluvilo jako s dětmi, že se musí nyní do oborů myšlénkových docela nových vpravovati.

Parafrasi tedy básnickou považujeme za hlavní díl výkladu básně. Obyčejně se ovšem žádává od žáka tak zv. „postup myšlének“, což by se snad mohlo zdáti týmž, avšak víme všichni, jak hubená a odstrašující kostra i v případě správného vystižení základních myšlének básníkových tu na jevo vyjde, zbytek z onoho ohněstroje myšlének, který již nikoho nemůže rozehřáti. Vždyť báseň sama jest již nejstručnějším, harmonickým a technicky dokonalým výběrem představ, jak pak může býti výklad ještě kratším? Tak zv. „postup myšlének“ není tedy výkladem a nelze na něm přestati. Že naopak ona básnická parafrase, o které mluvíme, i celý výklad v sobě obsahuje, jest patrno. Neboť spořádá a doplní řady představ, ukáže z jaké nálady, z jaké situace vnitřní vycházely, provede je bez mezery až k cíli kam směřují, rozvede krátkost, amplifikuje stručnost, vysvětlí nejasné, upozorní na narážky a na podobnosti s jinými, otevře daleké výhledy do říše myšlénkové, ukáže jak dalekosáhlé řady představ odtud na všecky strany se rozbíhají a v básni jako v ohnisku se křižují, dokáže, že báseň není obyčejně nahodilou hříčkou okamžitého rozmaru, nýbrž výronem a krystalisací celého kruhu myšlénkového u básníka, a poněvadž básníci jsou mluvčími své doby, že i báseň úplně určitému kruhu idejí své doby náleží, v něm koření sice, avšak květem svým již v budoucnost neb minulost sáhá a konečně opouští nás výklad takový později někdy, než básník sám, jestliže třeba podati krátké resumé (ne však triviální nějaké „fabula docet“). Vše to děje se s přiměřeným stupněm pathosu básnického a vzletem mluvou básnickou a vybranou, formalně dokonalou, která může se přidržeti i výrazů básně samé tam, kde představa nečiní obtíží.

Po takovéto parafrasi, která se týká obsahu, zbude druhá hlavní část výkladu, týkající se formalní a technické dokonalosti básně, k čemuž přistoupí poznámky literarní, historické a podobné.

Leč v okamžiku, kdy k tomu přistupujeme, abychom na nějakém příkladu srozumitelným učinili, jak si takový výklad básně myslíme, nalézáme se v podobném postavení, v jakém by se byl asi shledal Cicero, kdyby byl, nakresliv svého dokonalého řečníka, tak jak si ho představuje, chtěl potom i nějaký příklad jeho „dokonalé“ řeči uvésti. Každý cítí asi svoji celou slabost nejlépe, když klade nohu na první stupeň onoho žebříku Jakubova, jehož jeden konec spočívá na této půdě nedostatečnosti a slabosti, druhý v nebi dokonalosti ztráceti se zdá, jehož však

nikdo ještě nedostoupil. A proto všecko naše idealní snažení zůstává jen snažením, avšak odníti je světu, znamenalo by svět ve starý chaos a pustotu obrátiti, neboť nejen člověk vědomě, i celá příroda spěje nevědomky, tajemnou mocí hnána, bez oddechu ku předu. Právě tento kruh myšlének vede nás ku příbuzné tendencí svou básni El. Krásnohorské: „*Nad proudem žití,*“ a přistupujeme-li již k tomu, abychom ukázali, jak nejlépe si takový výklad myslíme, nebudeme snad u laskavého, duchem spřízněného čtenáře potřebovati omluvy, že jsme tak učinili, jako spíše poučení laskavého, jak bychom byli lépe učinili.

I. Přede vším jiným jde čtení básně. Nejlépe učiní to učitel sám, neboť již ze čtení samého musí vycházeti na jevo úplné porozumění všemu, učitel musí dále náležitým stupňováním přízvuku a modulací hlasu upozorňovati na vše důležité, a tonem hlasu svého uhoditi na ton nálady v básni se ozývající; musí rhytmus básně beze všeho skandování k platnosti přivésti, tak aby tok jeho spolu s hudebností řeči nepřišel na zmar; zkrátka z mrtvé litery musí živé slovo učiniti. Jest pak jednou z předností našeho básníka (tak pro krátkost místo „básnířky“, ostatně právem, neb co praví Horatius o „mascula Sappho“, platí i zde, hledíme-li jak k hloubce pozorování, tak k síle výrazu), že snoubí podivuhodně časomíru s přízvukem, v této pak básni, kde vyslovuje soud svůj o jedné z nejvyšších záhad lidského života (o oprávněnosti idealního snažení) upomíná důstojný rhytmus na velebný chod daktyloepitritů starověku. I umělá stavba strof, jejich dvojdílnost čtením nejlépe vynikne. Ježto však tendence básně, její hlavní myšlénka žákům hned patrna není, a ježto by nesprávno bylo, říci přibližně, že se jedná o přirovnání řeky s životem, bude nejlépe počíti hned s parafrasí, zde oddělenou podlé strof, z nichž každá celek o sobě činí.

1. Z dálky nedohledné do dálky rovněž zraku nedostižitelné béře se ku předu proud života: i první dětství i poslední budoucnost neproniknutelným mrakem člověku jsou obestřeny. Cesta ta není dobrovolně podniknuta, ani dle vůle od nás řízena, ani směr její další znám, bezvolně i proti vůli dáme se puditi mocí, proti které marné jest vše zpěčování a vzpírání, mocí osudu — cestou osudnou.

Poslušna bezděky zákona gravitačního vyhledává voda proudu vždy místa nejnižší, odchylujíc se takto od přímého směru, jako bloudíc, a přece vždy ku předu se pohybujíc tak dlouho, až vody své s vodstvem okeanu spojí, v něm zmizí a zanikne.

Neurčitou, křivolakou a zdánlivě nemajíc cíle jiného než okamžitého jest i cesta života. Veden nejasným, ale silným zákonem sebezachování hledá člověk podmínky života nejpřiměřenější, bloudí, opakuje a prodlužuje svoji cestu než jich nalézá, opouští nalezené pro lepší doufané, naráží stále na překážky, jež buď překonati nebo obejíti třeba, a tak trvá pracné jeho úsilí

až do té doby, kdy život s věčností se setká, do ní ústí. — Poněvadž mocná síla tíže nikdy neustává působiti, nemožno vlnám se zastaviti. Puzeny a hnány ku předu, zastavovány překážkami stále se pohybují vířice, pohrávajíce, zmateně sem tam proudíce, kteréžto nekonečné kolotání podivně kontrastuje s nehnutostí pevných žulových břehů, jimiž proud řeky uzavřen a stěsnán. — Bez zastavení plyne čas života člověka, člověčenstva, okamžik tlačí okamžik, hodina hodinu, časy čas; leč každá minuta jest svědkem téhož vnitřního neklidu, toho rozmýšlení se, váhání, doufání a pochybování, toho odvažování se, pachtění, snažení a zoufání, toho kolotání a zmítání člověka, každý čas jest svědkem stejně neúmorné, křižující se neb podporující, bouřlivé a zmatené pro nestranného diváka činnosti člověčenstva. A obojí mezi tím, i člověk i lidstvo týmž proudem ku předu strhováno. Avšak jen ve velmi úzkých hranicích víří a vře tato neklidná činnost člověka i lidstva, veškero proudění života marně odráží se od obou neprolomitelných břehů: hrází času a prostoru, jimiž veškeren život sevřen.

2. Dokud rozkošná Vesna břehy řeky dítkami svými okrašluje, tak mnohý srdce potěšující kvítek docela blízko nad proudem hlavinku svou sklání a v prchavém a míjivém zrcadle svém se shlíží; rychle však unáší s sebou řeka vlnky své, jen okamžik a z krásného obrázku nezbylo ničeho. I Vesna života okrášlila jeho cestu kvítím radosti, avšak zdá se nám, že ve vnitru našem kvítka tato kořínků zapustiti nemohou, že tak rychle jen vedlé cesty se mihnou, tak jsou prchavá a tak zachytiti se nedají, jako obraz kvítka ve vodě. Marně voláváme k okamžiku: „Tys krásný, postůj!“ — krásné divadlo již zmizelo. Jaký div, že to co v moci své nemáme, co uchytiti, zastaviti nemůžeme, co jen jako prchavý reflex duší se mihne jako pablesk z ráje, že to v následujícím okamžiku ztráty, kde jako z krásného sna probuzení dvojnásob nešťastnými se cítíme za pouhou šalbu považujeme, že s podivením sami sebe se tážeme, zda vskutku vše to, co zde radostného a krásného známo, jenom k našemu sklamání zde jest, zda postačí již to, že něco radostným, blahým pocitem nás naplňuje, abychom již předkem za klamavé a lživé to vyhlásili? Věru, bolestný to vzdech z vnitra básníkova a melancholická resignace v tomto dilemmatě: Vy okamžikové pozemského blaha, jste proto klamem, jímž sami sebe šálíme, poněvadž tak krátké jest vaše trvání, že ani ujistiti se vaší jsoucností nám času nedopřáno, anebo poněvadž země tato, tento život docela neschopen jest vydávati podobné květy z ráje, takže domníváme-li se vás kde viděti, za lživé a padělané květy vás považovati musíme? A nejsou-li tak mnohé naše radosti vskutku květinami padělanými? Nemá tedy život náš nic vskutku krásného, blahého? Odpovědí jest strofa následující.

3. Nepodoben těmto jednotlivým, řídkým a tak problematickým kvítkům vznáší se ve velké výši nad proudem samým,

tak zdá se nám, — jako nějaká fata morgana celý rozkošný sad, připomínající nám svou srdcekojnou utěšeností, svým ovocem poznání ráj lidstva ztracený. Celé ráje, sídlo krásy a pravdy nejsoucí s tohoto světa, nýbrž jej jako nebe obklopující, a jako nebe i vzdálené, mní nebo doufá člověk viděti, schopen-li jest zrak jeho tak vysoko se povznésti. Melancholické zvěsty a stesky všech národů o ráji dávno ztraceném dostatečným jsou nám svědectvím, že jest přirozenou vlastností člověka, z hlubokého, pozemského údolí tohoto, „jež chladná mlha tísní," vyhlédati stále po nějaké jiné zemi, kde nalezneme vše to, co nám zde odepřeno a odňato, kde zádumčivá touha po kráse, která nehyne a neprchá, po radosti, za níž nenásleduje sklamání, bude naplněna a slza všeliká setřena, kde bude ukojeno i žíznivé prahnutí po pravdě a veškera pochybnost odňata od nás. Všechna náboženství světa slibují nám tuto zemi, aneb lépe toto nebe, všichni básníci živí se již zde jeho krásou, všichni mudrci hledají tam pramen pravdy a všichni lidé východisko všeho dobra. Což divu, že mezi mudrci největší básník a z básníků nejhlubší filosof Plato dokonalou tuto říši zalidnil svými ideami, svými dokonalými pravzory všeho toho, co zde na světě v nedokonalé spůsobě se nalézá, že všecku krásu a dobro vezdejší nazýval jen odleskem věčného praobrazu krásy a pradobra říše oné idealní, že všemu proměnlivému na světě jen potud bytí skutečné připisoval, pokud účastno jest věčné oné jsoucnosti, která za proměnou všech věcí skrývati se musí.

Avšak v básníku, již jednou sklamaném, nové hned povstávají pochybnosti: není i to snad pouhým sněním, neplodným blouzněním citu, jenž nevěren stav se chladnému rozumu, bez vazby přísné logiky zvolna těká, vymýšleje něco, čeho vskutku není? Jsme skutečně oprávněni, ano jsme schopni až k také vysoké představě ducha pozdvihnouti, aneb dostačí to, že mysl tak vysoko zalétá k důkazu, že to nejsou pouhé přeludy fantasie? Není-li snad jen krásný sen, nezbudovaný přispěním rozumu vypočítavého, nýbrž vybásněný jen srdcem, které tak rádo považuje za skutečné to, po čem touží, a v blažené chvíli tím, jako existujícím se kochá? Postačí-li snad za důkaz existence oné říše idealní, že básníci, tito věštci a proroci člověčenstva (jak se totiž nazývají, poněvadž jim všechna srdce jsou otevřena, jichž hnutí soucitně tlumočí, poněvadž v mysli jejich oživuje minulost, obráží se celá přítomnost a vytváří budoucnost), že tito takovými dary obdaření lidé ve chvíli jakéhos vytržení, nadšení, zápalu, svým duševným okem tak pronikají mlhou, kterou vše mimo tento hmotný svět člověku zakryto, že, ne-li jasně viděti, aspoň tušiti si troufají takovou blaženou říši krásy, pravdy, dobra, toto slíbené nám království boží, které ovšem není s tohoto světa?

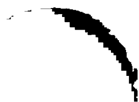
Věru, nesmírně důležitá to otázka.

Cena celého života, blaho tolikerých pokolení, vnitřní klid millionů myslí, zdokonalování se lidstva a lidskosti záleží na jejím

rozluštění. Zbytečně namáhá se každý člověk znovu, hledě sebe zdokonaliti, jestliže kusé toto vezdejší zdokonalování předčasnou smrtí navždy pokaždé bývá znovu přerušováno, nadarmo vede mocný pud srdce vždy za něčím blahým a krásným, dostane-li se mu vždy jen nepravých květin pozemské krásy za odměnu, marně očekáváme nasycení dychtivé touhy po poznání všeho, což jest, jestliže jsme odkázáni na krátký čas trvání nejen lidstva, než i člověčenstva a jestliže stále jen skrovnými prostředky důmyslu lidského pracovati máme ... Báseň nalézá se na výši katastrofy, s dychtivostí očekáváme z úst básníka jako povolaného soudce výrok o ceně své vlastní existence a svého životního úkolu, o oprávněnosti idealního snažení na světě vůbec, a odpovědi dostává se nám ihned.

4. Velebně zní slova básníkova, rozluštujícího jménem svého věšteckého povolání tuto hádanku lidské existence: Cokoli tobě v době nadšení, kdy duch zbaven na okamžik pout hmoty v netušených vlastnostech se objevuje, v hrdém pocitu nesmrtelnosti své a vznešené příbuznosti s duchem všehomíra křídla nad meze času a prostoru rozpíná, cokoli tobě v také době šeptá duch vyšší, božský, o tom, co nezměněno vedlé světa proměnitelného existuje, to ohraď si pevnou zdí víry, tak aby ji doby lhostejnosti a pochybovačnosti povaliti nemohly. Pak bude nitro tvé schránkou této víry ve věčnou pravdu, dobro, krásu a tento posvátný oheň idealismu, jejž jsi jako nový Prometheus sám s nebe snesl, ukáže ti v temnotách pochybností cestu jedině jistou a pravou, zařídí tvé jednání podlé vzoru tvé vnitřní ceny a důstojnosti, takže budeš nepodoben těm, kteří nemajíce podobného světla vnitřního, bludičky svých nízkých a vezdejších cílů považují za vůdčí hvězdy své a majáky, ač jsou tyto jen s to, aby vedly v bařiny. — A znova napomíná: Nedomnívej se, že klamným jest to, co duch básníkův v době nadšení hranic věčnosti se dotýkaje odtud přináší jako věštbu nejvyšší, totiž zvěst a poselství nad něž nemá svět důležitějšího: k něčemu vyššímu jsme zrozeni! Jeť to zkazek z oněch krajů, kde neláká již zrádně strojený květ pozemské krásy, kde neklamou již sodomská jablka lidské moudrosti, kde však jedině pravý a krásný zároveň „květ pravdy se třpytí, výše nad proudem žití."

Toť by byla ona, kterou si myslíme, básnická parafrase. Poněvadž básník sám své dedukce činí, zbytečno by bylo o slovo více k výkladu přidávati. Poněvadž pak thema toto básníkům jest běžné, jest podobností mnoho. Dotkli jsme se Schillera a Herdera. Co však se ještě předchozího týče, nemyslíme, že by bylo možno a dovoleno, vše v souvislosti jedním dechem přednésti, spíše bude učiteli katechisujícími otázkami žáka k týmž výsledkům vésti, které pak na konci každého odstavce sebéře a takto asi v souvislosti opsáním v jedno shrne.

II. Ve výkladu stránky formalní a technické dokonalosti dovoleno jest zajisté býti stručnu. Vědouce, že mluva básníkova jedinou jest nepřetržitou řadou obrazů, metafor, nemůžeme přece za úlohu výkladu považovati, aby každý z nich pytevním nožíkem byl zkoumán a s mikrologickou důkladností do určitých přehrádek zařazován, nemůžeme nazývati aesthetickou analysí, dělati z organického celku disiecta membra. Takový mrtvý formalismus nesytí obraznost mladistvou (které má přece čtení dobrých básníků podávati zdravou látku a odváděti od neplodného neb otravujícího snění), a nerozehřívá srdce. Že má obraz před sebou, ví hoch bez toho; co znamená, povědělo mu opsání jeho, a nyní snadno z větší neb menší vzdálenosti obrazu a významu jeho vyměří i smělost onoho, cítí co mají analogického, chápe snadno idealisující dílo básníkovo a jeho vynalezavost, diví se vysokému letu a smělým skokům okřídleného koně Mus a rád dává se spolu unášeti. Nekazme mu tedy dojem otázkou, který z druhů metafory jest ten neb onen obraz, zvláště jsme-li přesvědčeni, že ví, co metafora jest a snad i druhy její zná. Ovšem na zvláště smělé a snad pro toho neb onoho básníka charakteristické způsoby představování upozorniti jest na místě, dále i na to, jaký společný ráz neb náladu některé celé skupiny básní mají, na př. ze 'Slovesnosti': V přírodě, Lesní kvítí; na vyšším stupni můžeme snad i říci, jakého směru v literatuře vládnoucího ten který básník se přidržuje a snad i trochu po analogiích v evropské literatuře, která na naši čím dále tím více bude účinkovati, se porozhlédnouti.

Co se básně naší týká, nebude třeba žákům mnoho poznamenávati. Dostačí říci, že způsob představování básníkova, jeho obrazů není zde sice smělý a odvážný, avšak nám blízký, srozumitelný, případný a vždy básnický, prosaického obratu nenajdeš. Pouze poslední sloka povznáší se k větší smělosti obrazů; základní obraz o proudu žití vrací se a provádí se vtipně v první a na počátku druhých dvou sloh, i posledními slovy ještě k němu se básník vrací Velmi pěkná jest metrická stránka, živé daktylotrochejské rhytmy spojují přednosti časomíry i přízvuku, zde, jako jinde, jeví se básník v ohledu rhytmickém mistrným. Schema jest následující:

— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗᴗ —
— ᴗᴗ — ᴗ — ᴗ
— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗᴗ —
— ᴗᴗ — ᴗ — ᴗ

— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗᴗ — ᴗ
— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗᴗ — ᴗ
— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗᴗ — ᴗ
— ᴗ — ᴗᴗ — ᴗ

Rhytmus tento jest tak hudebný, že skoro jako hotová již hudební věta uchu se ozývá. Vidíme též patrnou dvojdílnost sloh.

První část, kde první a třetí delší verš, opatřen hned harmonickou klausulí, hodí se pro větší rozmanitost za podklad pozorování zevnějšího, a tomu i věnován. V druhé polovici opakuje se delší verš třikráte a končí klausulí pádnější, tato část pro naléhavé důrazné opakování téhož rhytmu hodí se spíše k reflexím, a k tomu jí také užito. Jen ve sloze poslední obě polovice slouží k napomenutí, avšak přece druhá činí to dojímavěji. Takto antickým právě obyčejem podporuje forma obsah.

To bylo, co jsme o výkladu básní lyrických vůbec, a o této zvláště říci chtěli. Nalezli-li jsme u laskavého čtenáře souhlasu, bude nám to povzbuzením, i na jiných básních „Slovesnosti" tento spůsob školního výkladu provésti.

Klasobraní po poli školství gymnasijního hledíc po přednosti ke starým jazykům.

Podává Fr. Krsek.

Tři desítiletí minula již od doby té, kdy sepsána pro gymnasia a realné školy rakouské organisační osnova, dílo značné ceny didakticko-paedagogické, s nímž jednostranné učebné osnovy gymnasií německých srovnány jsouce, méně dokonalými býti se objeví. Tyto zajisté pěstují ku všeobecnému vzdělání velikou převahou pouze jediný obor věd, totiž filologicko-historický, s nevolí jakousi odstrkujíce obor věd mathematicko-přírodopisných.*) A přec chce-li kdo všeobecně býti vzdělán, oba ty obory podkladem vzdělávání svého učiniti má. Touto zlatou střední cestou dala se rakouská organisační osnova, jak sama doznává slovy: „Der gegenwärtige Entwurf des Gymnasialunterrichtes hat zwischen diesen beiden einander entgegenstehenden Ansichten nicht eine unbestimmte Mitte zu halten, sondern eine feste Schätzung des bleibenden Werthes dieses Unterrichtes, als eines allgemeinen Mittels höherer Bildung zu finden, und darnach dann die dem Gegenstande zu widmende Zeit und die zu fordernden Leistungen zu bemessen gesucht."

Třicet roků neslo se vyučování na školách středních směrem osnovou tou vytčeným a jejími předpisy se spravovalo. Staly-li se kde jaké změny, jednotlivostí, nikoli celku a zásad se týkaly. Během těch třicíti let že mnohých a dosti vzácných nabylo se zkušeností, že učitelé odborů všech ze své vlastní školské činnosti víc a více, kde co dobrého nebo méně dobrého, seznávali, nikoho nemůže býti tajno. Těch pak nabytých zkušeností ku

*) Všechny vědy, jichž ku všeobecnému vzdělání potřebí, vážný myslitel Herbart rozdělil ve dva veliké obory svrchu pojmenované.

změně a opravě předpisů posud platících kdekoli třeba užiti jest ne právem, anobrž povinností.

Správno tudíž a měrou nejvyšší chvalitebno, že svolána nedávno do Vídně enketa, jež by pilné o potřebných opravách vyučování gymnasijního konala porady, co kde křivého napravujíc, co kde špatného vymýtujíc, co dobrým shledáno na dále potvrzujíc, co lepším seznáno před jiné kladouc. *) Že po čase změn a oprav potřebí bude, moudře připouští sama organisační osnova řkouc: „Es kann nicht die Absicht sein, den Gymnasien eine Organisation zu geben, welche sie wie ein metallenes Kleid äusserlich umschliesst und in unveränderlichen Formen festhält, vielmehr muss sie in das Leben dieser Institute eindringen, mit ihnen wachsen und sich gestalten." A nevidím také nic přirozenějšího. Neníť a nemá býti škola se svými předměty učebnými zřízením v jedné formě strnulým, mrtvým, ale spíše živoucí jest ústrojí její. Má býti jako bujně v šíř rozkládající se štěpný strom, jehož ratolesti utěšeně pučí, zelenají se, kvetou, zdravé ovoce nesou. A spatřujeme-li, že tu a tam některá ratolest z příčiny kterékoli (mnohdy nesnadno viditelné) trpí, postonává, opožďuje se, plody buď zakrsalé nebo vůbec nedozralé rodí: ihned tu jako zahradníci pečliví ku pomoci buďme, choré ratolesti ohledávajíce, nákazy je zbavujíce, ku zdárnému vzrůstu, kde to ještě možno, je vedouce.

Tušenému tedy vzrůstu a šířícím se potřebám škol středních nehodlajíc již z předu ujmy činiti, hned r. 1849 osnova organisační slovy svrchu řečenými zřejmě vytýká, že nechce býti školám středním jakousi svěrací, povždy neproměnnou kazajkou. A chtěl-li by kdo přece v těchto dobách v š e v š u d y dokonale do ní vtěsnávati n i k d e v n i č e m ani dosti málo nepovoluje, nerozumně by jednal, jako otec, jenž by syna v jinocha dospívajícího nutil, aby se oblekl a v o l n ě i p o h o d l n ě si vykraćoval v kabátci, který mu jako chlapci pořídil. — O nutnosti nějakých oprav v učebném plánu našich gymnasií, ať již v tom ať v onom předmětu, netřeba slovy se šířiti; o tom jest jeden téměř hlas. Jakého však způsobu a jakého dosahu měly by býti změny ty, mají-li se provésti v zásadách či jenom v jednotlivostech, o tom třeba úvahy i přemýšlení bedlivého.

Z á s a d n é změny již to sotva budou, soudíc po všem tom, co se o té otázce do veřejnosti dostalo. Svolána totiž pouze enketa gymnasií se týkající, což značně leckohos překvapuje, pomyslí-li, kterak horlivě v dobách nedávných všude rokováno bylo o j e d n o t n é škole střední, kterýchž porad a snah výsledkem ovšem ne dokonalým bylo zřizování realných gymnasií. O způsobu

---

*) To má býti účelem porad takových; jakou však měrou enketa úkolu tomu dostála, ukáže budoucnost, nebo ne všechno, co kdy z takové enkety vyšlo, objevilo se býti dobrým.

tedy, kterým by sloučiti se dalo vzdělávání mládeže obojím směrem, realním i humanním, kterým by se z pojmu všeobecného vzdělání odstraniti dala ta neblahá, mnohé ostré spory zaviňující dvojice, o tom, jak se podobá, nyní málo již se mluví a přemítá. A přece neměla by myšlénka ta, pokud arci já souditi mohu, jen tak zhola pouštěti se z oka a z mysli. Zdáť se mi, že otázka ta, když my požadavkem přítomnosti ji učiniti nechceme, aneb odvahy nemáme, nutně i přirozeně jednou z předních úloh státi se musí, již rozřeší budoucnost.

Že pak změny, jež enketa podstoupiti hodlá, ani bodů základných čistých gymnasií se nedoteknou, bylo již jinde dosti zřejmě vysloveno. Můžeme tedy čekati změny odnášející se k jednotlivým předmětům učby gymnasijní, ku případnému učiva i cvičiva upravení, ku zdokonalení methody vyučovací, ku věcem správním atd.

Před časem nedávným podal jeden list pražský veřejnosti české úvodní článek, jehož nápis byl: „Oprava gymnasialního vyučování," v němž o nynějších našich středních školách vůbec a o gymnasiích zvláště ne hrubě příznivý soud učiněn. I líčen stav a způsob těch škol barvami tou měrou temnými, jakoby těch ústavů zřízení veškero bralo se drahami křivými a jakoby organisační osnova venkoncem pochybena byla a na dále zhola nepřiměřena.

Tomu bohudík tak není! Bez nedostatků a vad, jež mnohdy jenom během času a ponenáhlu přede zrak náš vstupují, není snad vůbec žádného zřízení, a vtip i důmysl lidský jest právě k tomu povolán, aby napravoval a hladil, co křivého a kostrbatého. Osnova pak organisační pro střední školy rakouské není nikoli špatna a důmyslu prázdna, jak přesvědčí se ji pročítaje každý, jehož zrak i sluch otevřen a nepředpojat. A tak troufám si tvrditi, že by naše školy spravujíce se dokonale osnovou svou (nehledíc k některým menším nedostatkům, jež teprve změnou stanoviska a délkou času skutečnými vadami se staly) na lepším stupni byly a prosty chyb, jež se jim zhusta vytýkají. Avšak i zde platí osudné: jinak v theorii, jinak v praxi; také zde shledáváme, že není vše, jak by býti mělo, a vina toho jest ne jedna. Proto však netřeba ještě prostě odsuzovati zřízení dobré,*) byť v něčem vadné, nýbrž slušno hledati závady i příčiny malého zdaru a shledané odstraňovati. A hledajíce překážky ty seznáme, že nejméně jich spočívá v osnově samé, nýbrž že veliká část těch nedostatků má jiné kořeny, jichž posud buď jsme neznali, buď z příčin kterýchkoli náležitě jsme si nevšímali.

*) Gymnasia rakouská za dobu svého 30letého trvání osvědčila se skutečně jakožto zřízení velmi prospěšné, na základě zdravé myšlénky důmyslně sestrojené; úkolu svému národům ku zdaru vyhovovala vždy a vyhovují posud, a doufejme, že čím dále, tím více vyhovovati budou, až leccos v jednotlivostech ještě zlepšeno bude.

Bezdůvodna jest a o neznalosti poměrů svědčí výtka, že rakouská organisační osnova nejapně jest opsána z německých učebných plánů.

Naše zajisté osnova, jak již svrchu řečeno, v základech samých daleko předstihuje osnovu německých gymnasií; dokladem toho budiž nám srovnání hodin určených latině u nás a v Německu. U nás na celém gymnasii jest týdenních 50 hodin, v Německu však jest jich 88. Čítáme-li školní rok jen na 40 téhodnů, věnuje se na německých gymnasiích o 1520 hodin jazyku latinskému více nežli na ústavech rakouských. A to jest zajisté značný již rozdíl mezi oběma učebnými plány! Rozdíl ten však není věcí náhody, nýbrž příčinou jeho jest věru bedlivá a zralá úvaha.

Než milerád přiznávám a připouštím, že ve zmíněném článku mnohé jest obsaženo zrnko zdravé pravdy, jež aby bylo v úrodnou a přístupnou půdu padlo, velice si přeji. Mám tu na mysli předem tu okolnost, že skutečně v předmětech jednotlivých, na díle v učbě samé jsou patrné nedostatky a nepřiměřenosti. I bude na péči učitelův a ředitelů snaživých, by předmětům svým učíce často a zrale o látce, o způsobu vyučování, o knihách učebných uvažovali a nastřádaných tak zkušeností k obecnému dobru užiti neváhali. Takových pak zkušeností bude třeba po přednosti dbáti, nebo vycházejí bezprostředně ze síní školních, o jichž dobrý stav právě jde.*) Vycházejí-li však návrhy od osob a kruhů věcí i poměrů nehrubě znalých, že mnohdy velmi dobrodružně dopadnou, kdož by se divil? Tak ku př. řekne se: Nechť se nařídí, by ve školách učitelé užívali nejlepší methody a nechť se dají sepsati dobré knihy školní!

Toť arci pravda svatá a nevyvratná, že to jsou nejlepší prostředky ku povzbuzení a zvýšení rozvoje i prospěchu škol; a kdo by z toho měl větší radost, než-li učitel, vida, jak práce jeho zdárným ovocem jest odměňována? Ale což platno, když to přec jsou jenom pěkná slova, s nimiž se skutečnost mnohdy velmi dlouho nesrovnává. Potřebuji-li nového oděvu, obuvi nové, nábytku nového, dojdu si ke krejčímu, k obuvníkovi, ku truhláři a dám si potřebné zhotoviti. Ale hotové methody si nemohu nikde koupiti, zvláště ne nejlepší, protože té právě teprve hledáme, přestávajíce na tom, můžeme-li se jen zatím celkem dobré methody zmocniti, bychom neškodili více nežli prospívali Nejlepší pak (ovšem relativně) methody jak dohledati se můžeme jinak než rozmanité způsoby vyučování vespolek srovnávajíce, jich na zkušenou užívajíce a pak výsledky a úspěchy řádně uvažujíce? Co vhodno, odtud

*) Nelze pochybovati, že by mužové zkušení, v úřadě učitelském sešedivělí, ředitelé a učitelé na gymnasiích již decennia působící, kdyby v radu se sestoupili, s větším prospěchem o změnách a potřebných opravách pojednali nežli kdokoli jiný; těch by v enketní kommissi, pokud gymnasií se týče, mělo býti nejvíce.

i odonud vybrati třeba a v užitek obecný obraceti. To dříve státi se musí, nežli možno mluviti o methodě nejlepší; bez takových pokusův a úvah jenom po subjektivném zdání nějakou těsnou uniformitu ve vyučování přivoditi bylo by veliké a nehrubě prospěšné ukvapení, jehož účiny dlouho by na sebe čekati nedaly. —

A podobně obtížná jest věc s dobrými školními knihami. Máme arci již některé vhodné, s pílí i zkušeností velikou sepsané školní knihy, ale ani ty nejsou ještě ve všem všudy bezvadně dokonalé; než však budeme míti všechny, hezká trocha vody a času uplyne. Řekne se snadno: Sedni a napiš dobrou školní knihu! ale neplní se tak snadno. Pravidelně několik pokusů dříve státi se musí, nežli knihy dobré školám našim se dostane; a při pokusech těch může zvláště k tomu povolané bohatá zkušenost i hluboké přemýšlení vésti má, aby nikoli kvapně a jako na zakázku, nýbrž rozvážně pracujíce na tom poli záslužném ač obtížném, slušných úspěchů docházeli. Úřady, jichž se týče, měly by šlechetné závodění toto všemožným způsobem podporovati a vzbuzovati; i chceme doufati, že tak učiní pomáhajíce věci dobré, čímž ponenáhlu vždy blíže cíle ocitovati se budeme. Ne-li všecko, tož aspoň mnoho dá se dokázati, ale obyčejně ne najednou a v jednom dni, nýbrž postupem času, nikoli nepřirozeně, nýbrž přirozeně a s rozumem. A nikde zajisté neměly by překotné převraty tak zhoubných a nenapravitelných následků jako ve zřízeních školských. „Omnia sponte fluant, absit violentia rebus.“ — Jakkoli tedy mnozí proniknuti jsou přesvědčením, že v organisaci gymnasijní nějaké změny státi se musí, tož přec kde kdo s poměry dotyčnými dobře jest obeznámen, že základy škol těch hnouti netřeba, přizná každý.

Ale jiná jest tu okolnost, jež, zdá se mi, také povšimnutí zasluhuje, a na niž částečně také jinde již bylo ukázáno. Okolnost ta položena jest v poměru gymnasií k vysokému učení. Gymnasia naše mají vedlé slov organisační osnovy účel dvojí; §. 1. Zweck der Gymnasien ist: 1. eine höhere allgemeine Bildung unter wesentlicher Benützung der alten klassischen Sprachen und ihrer Literatur zu gewähren und 2) hiedurch zugleich für das Universitätsstudium vorzubereiten. Dle toho připravují gymnasia žáky své, by se mohli na odborná studia dáti, universitními posluchači se stanouce. Jakou měrou a s jakým úspěchem zde jednotlivé odbory svým povinnostem dostávají a v pravdě cenné a pro život i povolání budoucí platné vědomosti posluchačům svým zjednávají, o tom soud nepřipadá ani tomuto místu ani mně. Tolik však jisto jest, že ti, kdož učitelskému stavu pro střední školy věnovati se hodlají, vhodné průpravy na universitě nedocházejí; vzdělajíť se jednostranně, pouze vědecky. Poněvadž pak známo vůbec, že třeba sebe lepší a širší vzdělání vědecké ze člověka ještě učitele nečiní, přirozeno ovšem, že z nás téměř každý, úřad svůj nastoupiv, nesnadnou měl práci,

teprve zde se zásadami paedagogickými a didaktickými mnohdy pracně a zdlouhavě se seznamuje. V této příčině se tedy universita o kandidaty učitelství na středních školách buď nestará, buď stará se nedostatečně, a přece není umění vychovatelské a učitelské tak snadno, by se beze všeho všudy, mnohdy bez vůdce i rady*), v něm vyznal každý. Neuvodí nám zajisté nadarmo velebystrý znatel škol i povah lidských Jan Amos Komenský na mysl slova Řehoře Nazianského: *Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζῴων.*

Po všem tom mělo by na vysokém učení postaráno býti o to, by kandidati učitelství, než svůj úřad nastoupí, aspoň se základními pravidly vychovatelství a učitelství seznámiti se mohli. Takové průpravy postrádá se velmi citelně skoro všude, a obyčejně odnesou to žáci, jsouce předmětem buď více buď méně šťastných pokusů se strany učitele, jemuž ovšem to ve zlé nikterak nemůže býti vykládáno, neboť „nevědomost hříchu nečiní“.

Nařízením nebo spíše tradicí, že každý posluchač filosofické fakulty povinen jest za některý ten semestr přednášky filosofické a paedagogické poslouchati, dobré věci ještě není pomoženo. Jesti tu třeba pokynů vydatnějších a cvičení pokud možno praktických (těchto třeba jen v dosti malém rozsahu), aby se mysl nepřeplnila zase samou theorií a abstrakcí. Ovšem hotové methody ani z takového paedagogického seminaře kandidat si nepřinese. Ale pozná-li dějiny vychovatelství, rozmanité methody a jich výsledky, vštípí-li si v paměť hotové již a osvědčené pravdy paedagogické, osvojí-li si první pravidla, jak žáky vychovávati, a předpisy, jichž, uče a vykládaje, šetřiti má, obeznámí-li se konečně se zákony psychologickými: dosti bude; vědomosti ty zajisté s prospěchem velikým ze příští své zkušenosti a práce zdokonalovati i rozšiřovati bude moci.

V poměru gymnasií k universitě však ještě jiná jest okolnost pozoruhodná, na niž často a mnoho pomýšleje, opět a opět shledávám, že se v popředí hovoru a porad dostane a dostati musí. Po rozumu a vůli organisační osnovy mají naše gymnasia poskytovati žákům svým průpravy ku vstoupení na vysoké učení, a kdyby ve skutečnosti všechno šlo po slovech osnovy, není pochybnosti, že by průprava ta byla dokonalá, a ne-li dokonalá, aspoň uspokojující. Ale snad již od let sedmdesátých neslýcháme,

*) To arci předním úkolem ředitelův, a kde tito plní povinnosti své svědomitě a s náležitou znalostí zásad vychovatelských i učitelských, tam jakási trocha steskův a nesnází odpadá, ale jenom během času, kdežto při řádné průpravě dálo by se vše rychleji a úspěchy byly by vydatnější. Pak by také zkušební rok nabyl větší ještě důležitosti a stal by se skutečně pro kandidaty, kteří se již s theoretickou a pokud bylo lze, i s praktickou paedagogikou v základních rysech seznámili, další prospěšnou průpravou, z níž by cestou přirozenou jda ve skutečnou praxi vším potřebným jsa ozbrojen a povolání svého nejsa neznalým sestupoval.

že by průprava ta vesměs byla uspokojující, naopak často na to se toužívá, že ve velmi mnohých případech ku pravému uspokojení mnoha se nedostává. A snadno předvídati, že stesky ty, půjde-li se týmž směrem dále, množiti se budou, že místo přirozeného přechodu mezi střední školou a universitou bude čím dále tím větší mezera. To ačkoli pociťuje se a pociťováno bude na vysokém učení vůbec, přece zvláště neutěšené poměry může připraviti na fakultě filosofické. Jinde aspoň zákonem postaráno, by veškery přednášky jaksi systematicky uspořádány byly, práce souměrně rozdělena a směr studia dle času naznačen; na této však fakultě skoro vše, bych tak řekl, pouhé náhodě necháno, nikde určitých pravidel, nikde bezpečného vodítka. Tak stává se často, že mnozí nedovedou se uchytiti na této nové dráze vzdělávání se, nemajíce nijakých pokynův, aneb uchytí se sice, ale pozdě, dosti sem tam nejistě se natapavše, nebo vůbec uchytiti se nemohou, seznávajíce sami teprve v této pozdní době svou vnitřní k tomu nestatečnost, na kterou jim již dříve třeba několikráte bylo ukazováno, na niž však vždy zase dobromyslně oko přimhouřeno. Pak slýcháme arci někdy (o kéž v budoucnosti neslyšíme toho často!), kterak tu a tam mluví se o chybení se cíle a o zkažené existenci; avšak není snad aspoň trochu úvahy hodno, čím, kde a jak tomu chybení se cíle a té zkáze existence přispíváno? *)

Nehledejme viny pouze na jedné straně, nýbrž pátrejme po nich i na druhé, a učiníce tak seznáme ne s těží, že často nedokonalá průprava při přechodu z gymnasia na universitu a v příčině paedagogické (nehledíc k ničemu jinému) pravidelně nedokonalá průprava při přechodu z vysokého učení na střední školy jest ten circulus vitiosus, v němž jsme se ocítili, a z něhož co nejdříve abychom se vyprostili, pilné starati se třeba. Z toho všeho jde, že prováděti opravy a změny jenom v oboru gymnasií a neodhodlati se k nějaké, časovým poměrům přiměřené změně na universitě není šat vedlé nastalých potřeb a okolností nově a pohodlně hotoviti, než starý, těsný a leckde vetchý oděv záplatovati a skvrny tmavé na některou jen chvíli slabě zabělovati. A to že práce jest marná, na dlouho trvání nemající, dozná každý; chce-li se vůbec opravovati „in membris“, hlavy tuším také zapomenuto býti nesmí. Nějaké tedy opravy bude též potřebí „in capite“, aby celé tělo bylo zdrávo náležitě.

Všechno to, čeho v předcházejících řádcích jsem dotekl, jest vlastně jenom úvodem řečeno; nepokládámť se nikterak k tomu povolaným, abych o otázkách váhy a důležitosti takové rozhodovati chtěl.

V úmyslu mém však již z počátku něco jiného bylo, o čemž abych vedlé svědomí svého a zdání přímý úsudek vyslovil, pohnut se cítím; a tak chci učiniti nikomu k libosti a nikomu ku škodě.

---

*) Viz poznámku nejblíže příští.

Již zpředu naznačil jsem, že změny, jichž od enketní kommisse čekati můžeme, nedoteknou se stěžejí osnovy gymnasijní, nýbrž spíše jednotlivých předmětů, jich učiva a učby atd. „Fortschritt und wahre Verbesserung im Rahmen des modernen Gymnasialwesens würde überall willkommen geheissen werden und ein Stillstand in diesem Gebiete würde unter allen Umständen einen Rückgang bedeuten. Aber zu einer Antastung principieller Punkte des jetzt feststehenden Unterrichtes wird kein besonnener Mann die Hand bieten dürfen“. Tento soud pronáší Ott. Lorenz a zajisté správně; přes to přece arci připouští, že hledíc k učebnému plánu, k rozdělení hodin, k účelu vyučování v různých odborech některé nedostatky opraviti zbývá. — Enketní komissí také obírati se má otázkou, kterak vyučovati jest na gymnasiích klassickým jazykům, aby výsledek těch studií byl vydatnější, intensivnější nežli dosud. A právě o této otázce několika črtami, třeba hned nikoli na prosto a široce propracovanými, mínění své přátelům klassických studií na uváženou dáti bylo mým úmyslem. Mínění to, jehož arci nikomu vnucovati nemohu ani nechci, mnohým snad uzdá se býti nezralým aneb přemudrovaným. Nezralým býti může, protože školská má zkušenost čítá sotva některý rok; tu budiž mi dobrá má vůle výmluvou i omluvou. Pakli by však ve slovech mých třeba jediné zdravé zrnko bylo nalezeno, by marně nezašlo, nýbrž aby vzklíčilo nám k radosti a mládeži ku prospěchu, vřele si přeji.

(Pokračování).

Úvahy a zprávy.

Učebné knihy francouzské pro české školy vydané r. 1883. Slušná jest již řada učebnic francouzských, jež rodí u nás potřeba školní, zejména od posledního desítiletí, co zaveden byl přední z moderních jazyků světových mezi povinné předměty na realkách českých. Od starších knih Březanovského (Šrámka), Krejče, Gablera, Grellpoisa až po letošní grammatiku Fialovu, Učebnou knihu Herzerovu, Čítanku Ricard-Šubertovu, od podrobné Šrámkovy výslovnosti francouzské až po Počadlovy fr. psané dějiny literatury fr., co tu vyšlo prací více méně samostatných, objemných a důležitých: Škodova velecenná kniha Cvičebná (posud vyd. 2.), sepsaná s částečným použitím výborných děl Ploetzových, vedlé velmi dobré, jakkoli stručné a pouze hláskosloví a tvarosloví obsahující mluvničky, Rothovo dvojdílné První učení jazyku francouzskému na základě grammatik Ricardových (I. díl již ve 4. oprav. vydání), dvojdílná Čítanka Appeltova se záslužným slovníčkem, rovněž dvojdílný (č. fr. a fr. č.) kapesní

slovník Fasterův, ne sice dosti spolehlivý a jen ku hlavnímu významu jednotlivých slov, zřídka k úslovím a vazbám přihlížející, leč svou v literatuře naší posud osamělou, poměrnou úplností stále ještě nezbytný. Dále Karlíkova fr. č. Konversační knížka, hledící si ještě banalních a stereotypně fiktivních rozmluv se služebníkem, kočím, komornou a p. dle podobných zastaralých vzorů německých, ale pozoruhodná svou první částí, pojednávající francouzsky o české výslovnosti tak jako česky o francouzské a hodící se tím i Francouzům, kteří chtějí učiti se česky, v kteréžto příčině u nás dosud mimo tento pokus nestalo se nic, ježto jsme dosud zvyklí starati se hlavně o to, abychom sami naučili se řečem cizím, málo však o to, aby též cizinci různých národů mohli se učiti řeči naší bez prostřednictví německého. Nad knížku Karlíkovu vynikají Školní rozmluvy Kosinovy, sestavené příhodně dle dobrého vzoru Schmitzova i jiných, s připojeným nomenklatorem, pohříchu ne dosti správným. Vzorný Ploetzův Vocabulaire systématique nezůstal u nás sice nepovšimnut, ale z přebohaté studnice té čerpáno jenom po skrovnu a proto bez valného užitku; jsou to jmenovitě Gallicismy Šubertovy, ku kterým tuto máme zření. Práce Hulakovského, zabývající se některými partiemi historické mluvnice francouzské, jest v literatuře naší jen nepatrným ohlasem epochalního díla Diezova. Konečně Vočadlova francouzsky psaná, stručná historie literatury francouzské, dle vzoru tuším Ricardovy podobné knihy příručné (Manuel d' historie de la litterature française), v širší známost snad ani nevešla, právě tak jako starofrancouzské zvukosloví Hulakovského.

Nečetná pojednání z oboru filologie francouzské, roztroušená po různých programmech středních našich škol, ve stručném tomto přehledu nemají místa, poněvadž nešlo při něm o to, ukázati, jak pilně pracovalo se posud na tomto poli u nás vůbec, nýbrž především jen pokud se týče potřeby vyučovací a školní zvláště.

Přehlédnuvše takto poněkud učebné naše knihy jazyka francouzského do nedávna vyšlé, poohlédněme se již po nejnovějším jejich přírůstku. Tu máme nejprve dvojí nové vydání knih starších a sice 4. vyd. I. dílu Rothova (a Riccardova) Prvního učení jazyku francouzskému a 2. přepracované vydání I. dílu Učebné knihy Herzerovy. Obojí to vydání jest po jisté stránce velmi zajímavé: kdežto dílko Rothovo zůstává po deset již let při každém opětném vydání nezměněno (nepatrné opravy či spíše jen úpravy hlavně českého, málokde i franc. textu nepadají na váhu, zůstává-li celý obsah ve svém rozvržení úplně netknut), jakkoli by bylo žádoucno, aby aspoň četné ty věty prosté všeho jádra a významu (jako: náš soused půjčil řezníku 64 tolarů fr. m.) zaměněny byly příklady obsažnějšími a duchu platnějšími —, učebnice Herzerova po dvou již létech vychází v prvním svém díle „zúplna přepracovaná“, jak připomíná sám spisovatel v předmluvě ke 2. vydání, podotýkaje, že „úlohy, v nichž se látky příliš nahromaděno býti

zdálo, rozděleny, a místem pro snadnější postup i přeměněny ... Cvičení souvislá, jež dříve na konci umístěna byla" (jakož jsou dosud v I. dílu knihy Rothovy) „zaměněna vhodnějšími a tak upravena, že hodí se nyní za opakování pravidel mluvnických před nimi probraných".

Avšak posud nahromadění látky jest hlavní vadou i tohoto vydání, které zůstává se svými 80 úkoly začátečníkům i ve třetí třídě realné napořád příliš obtížným, kdežto methodicky velmi pěkně upravená kniha Rothova se svým stem úkolů hodila se sice výborně pro žáky, pokud začínali učiti se řeči francouzské hned první třídou, ale na třídu třetí zase jest až příliš prostoduchá. Jako bylo by přáti této víc obsažnosti, tak bylo by přáti onomu více jednoduchosti.*)

Co se týče druhého dílu obou knih, z nichžto Rothova dočkala se vloni vydání 2., jeví se v něm u obou auktorů nejvíce původnosti; vadí-li knize Rothově systematika přílišná, vadí opět Herzerově neurovnanost; v tom vhodném poměru, v jakém jsou k sobě oba díly latinské cvičebné knihy Novotného, není pohříchu ani dvojdílné První učení Rothovo, ani fr. Učebná kniha Herzerova nepodávajíce napřed toliko všechny nejnutnější základy toho, co později se jen přiměřeně rozšiřuje, tvaroslovně doplňuje a skladebně prohlubuje.

Č. Ibl.

Grammatika francouzská. I. Hláskosloví. II. Tvarosloví. III. Skladba. IV. O dělidlech. (Nauka o řeči vázané). Pro vyšší třídy středních škol sepsal Hubert Fiala. V Brně 1883.

Nová tato mluvnice francouzská, vyšlá počátkem t. r. na Moravě, jest prvním pokusem českým o úplné v tom oboru dílo theoretické. Příklady, zvláště ku skladbě hojněji připojené, nejsou tu ku cvičení, nýbrž pouze za doklad a ku vysvětlení látky grammatické. Můžeme o nich pověděti hned předem, že celkem ani výběr ani způsob podání jich není nejšťastnější; patrná tu i při jednotlivých slovech části I. a II. i při větách části III. a IV. buďto přílišná hledanost (na př. při apostrofu 5. 2. entr' égratigner, při dlouhém *i* 9. 1 dîme, při *k* a *w* 1. Kiev, willis), nebo látková, nemístný spěch ne-li nevytříbenou soudnost jevící

*) Ostatně zůstala i v novém vydání nezměněna methoda páně spisovatelova, hledící ku překladu každého tvaru paradigmatického; jak choulostivá jest to věc, poznati lze tu opět zejména z konjunktivů a minulého kondicionalu: que je sois ať jsem, que j' aie ať mám, que je sois cherché ať jsem hledán, que j'aie cherché ať jsem vyhledal; que je fusse abych byl, que j'eusse abych měl atd., ale ve cvičeních o konj. nepodáno ani jediné věty, kde by se vyskytoval konj. přítomný za české ať, nýbrž vždy za naše aby nebo že. Podobně u kond. min.: J'aurais été (až) bych byl býval, j'aurais eu (až) bych byl měl, ač takto (s až) sotva kdy lze překládati. Pouze kond. přít. podává se nyní ve správném překladě naproti nesmyslnému překladu ve vydání prvním.

nahodilost, jíž jest na př. ve skladbě příklad jako příklad, jakmile jen se hodí ku pravidlu, a jež málo dbá toho, aby byla věta obsažna, celistva, z nejlepších spisův a spisovatelův vzata. Doložiti bychom mohli tvrzení toto neřku-li z každé téměř stránky, ale z každého skorem odstavce skladby; dostačí uvésti tyto tři: La flotte, après cette exploration, revint à Cerne (§ 174, předl. après). En 1418, deux gentilshommes espagnols de la cour du roi Henri cherchant à doubler le cap Bojador avaient été entraînés en pleine mer et jetés vers un îlot auquel ils donnérent le nom de Puerto-Santo (§ 175, předl. en). Karine Boetroï ne se rappelle peut-être pas qu'elle a perdu son enfant, mais elle retrouvera les soins et la protection d'un fils (§ 97, sloveso výrokové!).

K tomu jest poznamenati, že věc, o niž právě jde, nebývá vyznačena tiskem v příkladech, někdy zbytečně rozsáhlých, takže čtoucí namahavě musí se tu píditi po tom, na čem především oko jeho utkvěti má. Vizme na př. větu z § 154 na doklad genitivu látky výrobní: Son corps, embaumé et revêtu de la robe blanche des Carmélites, avec une large croix de drap marron sur la poitrine, est renfermé dans deux cercueils.*)

Ba i nesprávné příklady se vyskytují, jako v § 150. 3: La meilleure leçon est celle de l'expérience (gen. prý celkový!) nebo v § 153. o genitivé srovnavacím, kde uvádí se po správném: Le soleil avait fait plus de la moitié de son cours nesprávně: Il a moins de savoir que de vanité. Il avait plus de vin dans sa cave que les plus riches vignerons du pays (méně vědění, více vína, což zajisté není jiný gen., nežli jaký se klade po peu a beaucoup, čili genitiv zvaný zde celkovým v § 150 e). Ostatně není tu ani pravidlo správně vysloveno, dí-li se pouze, že „genitiv srovnavací klade se po komparativech a komparativních výrazech,“ k čemuž náleží dodati: po adverbialních komparativech (více méně) za naše než před číslovkami a číselnými výrazy: plus d'un více než, jeden, nejeden, moins de trois méně než tři, plus de la moitié více než polovice, přes polovici.

Bylo by to tuším p. spisovateli vysvitlo samo, kdyby byl přičinil k příkladům zároveň správný překlad český, kterážto záslužná práce byla by jej snad uchránila mnohých příkladů nevhodných, jimiž byl by jinak učitel přiveden leckdy do rozpaků před žáky, maje na př. přeložiti rázem slovo précieux ve větě

*) Nebo ještě lépe z nesrozumitelné poznámky k § 150. 3: Christian ne savait lequel admirer le plus de l'audace du major ou de l'adresse et du courage du maigre petit cheval qu'il laissait aller à sa guise, čemuž by snad čtoucí Čech porozuměl z překladu (Kristian nevěděl, čemu obdivovati se více, [zdali] odvážnosti majorově či obratnosti a odvaze hubeného koníka, jemuž nechával vůli), kterého se mu bohužel nepodává, sotva však z té spousty genitivů francouzských, kteréž nejsou dle toho, aby mu objasnily matné pravidlo.

z § 108 (o shodě přídavného s několika podstatnými): C'est surtout en Allemagne qu'il faut chercher le drame et le roman précieux. Nebo: Vous savez le grand blond médaillé, celui qui a une si bonne moustache (§ 297. 2., příklad [opět málo příhodný] na adjektivní přívlastek s delším doplňkem po substantivě). Nebo z § 137 i) příklad na c'est à qui o závod: On avait tiré à qui ferait feu le premier.

Také jednotlivé příklady za sebou jdoucí měly býti odděleny od sebe čárkou ležatou, zvláště tam, kde několik vět dohromady činí příklad jeden, aby čtenář věděl, kde začíná příklad nový.

Uvádím tu jen ony opět nepříliš pečlivě vybrané dva příklady na praesens historické v § 189. 2. c), kde po dvou větách o Melvilovi a Alžbětě následuje: Il l'entraîne, la bat à coups de poing, la foule aux pieds, mais tout à coup il l'a laîchée, takže zdá se, jakoby ještě tento il byl Melvil a tato la Alžběta.

Pomoženo a zároveň i jinak dobře poslouženo by tu bylo též, kdyby na konci každého příkladu citován byl stručně pramen, což zde naskrze jest pominuto. Při pěkném výběru dokladů z předních spisovatelů francouzských dostalo by se tak čtenáři slušného ponětí o klassické literatuře francouzské a dle libosti nebo možnosti (kdo by chtěl) mohl by každý nahlédnouti do auktora i srovnati znění příkladu, zdali jest všude a ve všem správné, kterýžto stupeň spolehlivosti nutný každé nynější knize vědecké nebyl by na škodu ani školní knize těchto rozměrů. Vyskytujíť se tu skutečně v dokladech mimo patrné chyby tiskové, třeba v seznamu omylů neopravené (jako na př. les postes anglais, américains, espagnoles § 157 b) 1. věta, nebo a conscience ... intéressé § 134 f), nebo ..nature plein de charmes str. 65 d) pozn., nebo vers a (spojka česká nemá tu býti proložena) sur les unes heure § 112 a) i věci choulostivější jako les choses qui lui paraissaient le plus étrangères (§ 137 g) str. 65), nebo Bey de France, tu sors de tes murs (§ 96 A. pozn.), kdež bychom se rádi z kontextu přesvědčili, je-li skutečně zde věta rozkazovací, pro obzvláštní důraz podmět podržující, či pouhý to způsob oznamovací. Také bychom pak věděli, který doklad vzat jest a jak správně ze spisovatelů francouzských, a který příklad podal spisovatel sám z obecného skladu řeči francouzské jej vybrav a přizpůsobiv.

Co se týče stránky theoretické, snažil se p. spisovatel podati co možná stručně úplný přehled látky grammatické od pravopisu a výslovnosti až po dělidla a řeč vázanou. Při tom však odbyty jsou trochu zběžně prvé dvě části, hláskosloví totiž a tvarosloví s připojenou naukou o tvoření slov, naproti skladbě, která patrně byla spisovateli hlavní pohnutkou celé knihy, jakožto věc, z posavadních knih našich nejméně známá. Ve hláskosloví, tuto velmi obtížnou partii mluvnice francouzské, kterou ostatně již důkladně

probral Šrámek (Březanovský), nebylo třeba tak obšírně se pouštěti, když nemělo se jíti ve všem do nejmenších podrobností. O *j* na př. nezvídáme, že nikdy nepíše se před *i* a *y*; vysloviti dle § 39. 2. i s pozn. ortie, garantie a p. správně, nedovedl by as nikdo, rovněž monsieur dle § 37. 1 (kdež uvedeno nejspíše chybou tisku mezi výjimkami s hlasným *r* na konci pod č. 4., majíc státi pod č. 2. po slovech s nehlasným *r* uvedených pod č. 1.; podobně závažná chyba tisková vzadu neopravená, jest v § 28. 2. Pz. „Má-li se vysloviti *c* před *a, o, u* jako *k*, klade se pod ně (?) cédille"). Nejhůře pochodily tu nosovky (§ 24), které prý „nevyslovují se nosem, nýbrž tak, že se snažíme k samohlásce připojiti *n* hrdlem*), aniž však pohneme jazykem neb ústy," což ponechávám na rozhodnutí fysiologům.

Ježto p. spisovatel při novém výkladu svém nedovolává se žádné auktority, nechceme po ní pátrati zatím, spěchajíce k jiným věcem. Na str. 7. praví se o *en*, že se vyslovuje jako *a:* 1. v -éen, -ien, -yen: Européen, tien, doyen; 2. ve formách od tenir a venir na -ien (s, t, nent!): tient, viens, ba uvádí se dokonce i nenosové viennent a o chybě tiskové tu přece nemůže býti řeči! Kdo by dle toho správně dovedl vysloviti tien nebo tiens, nevím.

O tvarosloví nebudeme se šířiti; čásť tu jakož i předešlou podává stručná mluvnice Škodova způsobem školám úplně vyhovujícím, a bylo by bývalo dobře, odkázati pouze k této knize. Jen tolik podotknu, že mělo předcházeti časování sloves pomocných (§ 75) před slovesy pravidelnými (§ 73 a 74), poněvadž složené tvary těchto bez oněch nemohou se obejíti, pak že tu nemělo býti vše tak zuniformováno, čímž zejména § 74 obsahuje pravou mateninu:

Parfait: j'ai (je suis) } traité / fini [sorti] e, (s) / vendu / reçu,

z čehož by se mohlo souditi, že tvar je suis traité atd. jest také perfektum, aneb že lze říci též je suis sorties.

Tak vloudila se chyba i do passé defini de l'ind. (§ 73, str. 25). kdež uvádí se koncovka 2. os. sg. takto:

parl-	fin-	vend-	aperç-	
— a —	— i —	— i —	— u —	-t,

z čehož by vycházel nespravný tvar parlat jako finit atd. Časování sloves zvratných dativných i akkusativných potřebovalo by plného vzoru a ne skrovné jen zmínky v § 76. 3.

U sloves nepravidelných abecedně sestavených (§ 78) jsou věci jako il fiert ve fier à bras, vas en, battre, ale détruire,

*) Pročež prý by měly slouti vlastně hrdelnými.

prévoir, prévaloir neuvádějí se. U příslovcí (§ 79) neděje se zmínka o tvarech adjektivných vite, soudain, droit, haut a pod., též příslovečná rčení s předložkou a podstatným bez členu jako: avec zèle, sans doute, avec application, par jour a p. neuvádějí se.

U předložek nevyloženo, které jsou pravé a které nepravé ani v § 80 ani 165, ostatně nejsou tam ani správně podány; u pravých nalézáme též auprès (de), jusqu'à, quant (à), u nepravých neuvádí se předložka de, po nich vždy nutná, krom u poslední par suite de; kdyby se toto de mělo vztahovati ku všem, musilo by patrně náležeti i ku předchozímu par rapport à, nebo pod č. 2. uvedenému v závorce à travers, kteréž se pojí s akk. a ne jako au travers s gen. (o rozdíle mezi à travers a au travers nemluví se ani ve skladbě str. 77 sl.); pod pravými mělo se říci u près, že z pravidla se pojí s genitivem. U spojek (§ 81. 1) uvádí se též pourquoi místo c'est pourquoi.

Připojené zde v rozdílu druhém tvoření slov dle Filkovy mluvnice jest v našich grammatikách francouzských novum přese všecku stručnost velmi vítané. Na škodu nebylo by snad bývalo, kdyby v § 84 b) 2. aa) a bb) (str. 38) u přípony -ier bylo poznamenáno, že po hláskách ch, g, il mizí i v měkkém jich zvuku: le pêcher (la pêche, naproti pommier — pomme), oranger (orange), conseiller (conseil). U adjektiv (§ 87. A. b) není zmínky o složených tvarech z adj. latinských a francouzských: austro-hongrois, gallo-romain a p.

Nauka o skladbě, tvoříc jádro celé knihy a činíc novotou svou hlavní zásluhu spisovatelovu, pracována jest nejvíce podlé Maetznera, z jehož obsáhlé syntaxe přijaty jsou někde i věci tak zbytečné jako připouštěcí spojka jaçoit que (§ 211), kdežto důležitému způsobu důrazného vytčení jednotlivých částí věty nevěnován ani § jeden.

Celá skladba rozvržena jest přirozeně na dvě hlavní části: o větě jednoduché a složené. V prvé pojednává se nejprve o částech věty a jich shodě, pak o významě slov u větě, v druhé o spojování vět souřadném a podřadném a konečně o postavení slov ve větě, ač by měl býti probírán slovosled již u věty jednoduché, jak viděti též z nemístné poznámky o inversi v § 95.

Při částech věty mluví se jen o podmětě, výroku a přívlastku, jakoby předmět a příslovečné určení nenáležely též do věty jednoduché tak jako přívlastek. V rozdíl 2. (o významě slov) pojímá se při slovese, kde mluví se o časech, též souslednost časů (§ 199—201), náležející teprve do věty složené, o nížto již předem arci nezbytně tuto musí býti řeč, dálé konjunktiv vět vedlejších (§ 204—212); náměstky vztažné (§ 137) též nenáležely sem, nýbrž do věty složené.

Jednotlivým paragrafům vytýkati jest na mnoze nezřetelnost, neurčitost, neúplnost i nesprávnost. Na př. hned v § 91 a sl. mluví se o podmětu ce, o cela však nečiní se zmínky („to se

přihází často" nelze na př. francouzsky jinak říci nežli „cela arrive souvent"). O il v § 92 a sl. nepraví se ani, že jest náměstkou neosobnou, věcnou, ani že lze jí užiti za podmět grammatický při podmětu osobném pouze neurčitém (na rozdíl od němčiny).

Slovně i věcně nesprávná jest poznámka ku § 94: „Ce (před větou vztažnou) může se pro důraz opakovati," což zní, jakoby ce mohlo se dáti před větou vztažnou dvakráte. Teprve příklady: Tout ce que je puis assurer, c'est... a Ce qui nourrit... c'est... objasňují, co p. spisovatel mínil. Avšak tu nejen může, nýbrž musí státi ce před neutralní větou vztažnou podmětnou nebo předmětnou, jak mělo správně pravidlo zníti. Nelzeť říci: Tout que je puis assurer, c'est..., nebo Qui nourrit... c'est... (toto by mohlo nejvýše znamenati „kdo živí", nikdy „co živí"). Výjimky podává p. spisovatel sám v § 137. f) naproti § 136. d). Podobně matné jest pravidlo o celui před qui v § 137. g).

V § 95. praví se sice, že podmět zdvojuje se náměstkami osobnými, ale kdy a jak, poznati lze teprve z příkladů.

V § 96. B. dí se příliš všeobecně, že podmět il (ono) vynechává se často v řeči obecné, že děje se tak jen v krátkých rčeních, jako n'importe, d'où vient a p. nepraví se.

Tak mohli bychom probrati většinu paragrafů, na př. hned další § 97, kde praví se v poznámce beze všeho vysvětlení: „Někdy bývá výrokem infinitiv"; kdy a jaký infinitiv, lze se domysliti teprve z příkladů, které by velice potřebovaly překladu; nebo pozdější § 209, kde uvádí se mezi spojkami příčinnými s konj. nesprávně též comme a ainsi, naproti čemuž viz § 275 a 257.

Práce ta však byla by příliš obšírná, i myslíme, že ukázky podané dostačí, aby z nich vysvitlo, že chvalitebný tento první pokus potřebuje ještě pilné opravy, aby byl dokonalým a spolehlivým souborem mluvnické látky jazyka francouzského s neustálým zřetelem ku zvláštnostem češtiny zejména ve skladbě.

Přídavek o řeči vázané, v našich grammatikách francouzských dosud málo známý, obsahuje stručně podstatu prosodie francouzské dle Weiganda. Podaná v § 325 výslovnost skupenin samohláskových jest dílem zbytečně podrobna, dílem nejasně nebo nesprávně stilisována na př. o ions a) i b). Co pověděno v § 327. o přízvuku, jest nepatrným a nedosti jasným doplněním § 6. Nesprávné jest, že „slabší přízvuk mají slabiky ženské (na e muet)", poněvadž dle toho mohlo by se souditi, že e nehlasné má sice přízvuk, ale slabší nežli samohlásky hlasné, což zajisté p. spisovatel tvrditi nechtěl, míně asi hlasnou slabiku v rýmu ženském (před nehlasným e). Accent de la phrase zvaný dle § 6. 2. též accent logique lépe snad bylo jmenovati česky přízvukem větným než skladebným; že by však tento spadal jenom na poslední (v § 6. 2 přidati jest „hlasnou") slabiku ve větě, není zcela pravda. Správ-

néji praví v té příčině K. Ploetz (Systematische Darstellung der französischen Aussprache, 10. vyd. str. 13): Von dem Silben-accent ist verschieden der französische Wort- oder Satzaccent. Während nämlich die deutsche Aussprache auch beim zusammenhängenden Lesen die Trennung der Wörter deutlich markirt, spricht der Francose eine Reihe nebeneinander stehender und zusammengehöriger Wörter rasch hintereinander, fast wie ein Wort aus und betont ganz unwillkürlich, stärker als die andern Wörter, die letzte volltönende Silbe des letzten Wortes vor jeder beim Sprechen oder Lesen eintretenden Pause. In den Versen wird dieser Accent durch die Cäsur zu einem rhytmischen.“ Tedy nejen na konci věty, ale vůbec před každou přestávkou ve větě a ve verši vždy před caesurou, na čemž zakládá se též rhytmus francouzských veršů a nutná v nich často inverse. Na př.: De mon pays ne'me parlez-vous pas? Béranger les Hirondelles.

Co jest přízvuk řečnický, z pouhé zmínky o něm bez vysvětlení a příkladu nesnadno jest porozuměti. („Mimo tyto přízvuky jest někdy ve verši přízvuk řečnický (a. oratoire). Někdy splývá řečnický přízvuk s přízvukem skladebným“). Dle Ploetza spadá přízvuk řečnický na kmenovou slabiku, nebo takovou, na níž dle smyslu spočívá důraz (obyčejně) k vytknutí protivy (pročež dobře slouti by mohl logickým). Před ním pak ustupuje i přízvuk slovný i větný, ač ovšem někdy splývá s tím i oním. Na př.

Ils ne nous ont pas vu l'un et l'autre élever,
Moi pour vous obéir et vous pour me braver.
(Racine, Britannicus A. III. sc. 7.)

Že není jen ve verši, nýbrž i v prose, rozumí se již z názvu jeho; známé přísloví: L'homme propose, Dieu dispose jest dostatečným dokladem.

U licencí básnických náleželo uvésti při slovese (§ 333. d) die od dire; za to 3. os. při odsouvaném *s* neměla se uváděti, ježto tam *s* nikdy není v koncovce; mezi příklady pohřešují se zde zvláště časté croi(s), voi(s) (k rýmu moi a p.).

Zmiňujíce se na konec také ještě o české formě pravidel, činíme tak proto, abychom i tu ve snaze o dobrou věc upozornili p. spisovatele na některé nesprávnosti, jako mnohočet (proč ne plural, mn. číslo?), časoslovo (verbum, sloveso) více m. několik (na př. při více podmětech § 104), zvláště pak na nejnovější nešvar, v němž si p. spisovatel zvláště libuje, klada přívlastkové přídavné ve tvar výrokový, což jest někde i příčinou nezřetelnosti, na př. § 123. Pz. „Země od hlavních měst pojmenovány jsou beze členu.“ Také jsou dosti četny chyby tiskové v seznamu

nevytčené a smysl místy silně rušící (na př. § 101. „O shodě při jednom předmětě“ místo podmětě). Pěkné úpravě není vytýkati leč nedosti zřetelně kolečkované ů.

Č. Ibl.

Francouzská čítanka. Sepsal Dr. Anselm Ricard slovníčkem a poznámkami opatřil Fr. Šubrt. V Praze u Neugebauera 1883.

Nejnovější tato práce v oboru školních knih jazyka francouzského určena jest dle předmluvy pro začátečníky, jimž u pěkném výběru podávají se tu v 7 oddílech zajímavé články hlavně z nejnovější literatury francouzské se slušným zřetelem i k písemnictví anglickému, německému a ruskému. Obsah jest mimo oddíly I. (Popisy), II. (Bajky) a poslední (Básně) rázu ponejvíce anekdotického (skorem celý oddíl III., IV., V., dílem i VI.), ve kteréžto způsobě zajisté velice se zamlouvá věku dětskému, k němuž zejména oddíl básnický obrací se veškerou svou lyrikou i svými bajkami.

Se stránky paedagogické chváliti jest zvláště popisy (I.), počínající se Bohem — tvůrcem — tvorstvem, a končící se patrioticky po výborném přehledu všech pěti dílů světa stručným obrázkem Rakouska; pak některé z anekdot a vypravování oddílu III. (č. 3., 4., 8., 13., 16., 24. 25., 28., 29, 31., 33.), dále skoro vesměs rozkošné črty ze života velkých mužů IV. kromě č. 7., 10., 14.), i mnohé dojemné vypravování ze života zvířat (V., kterýžto oddíl spíše měl býti nazván „památné činy zvířat“, k nimž jako v č. 2. a 4. potřebí jest víry veliké velmi), a konečně skvostná vypravování (články) dějepisná (VI.) od mládí Alexandrova až po vyhnanecké žití Napoleonovo.

Co se týče bajek, ty jsou po většině slabou stránkou celé jinak velmi pěkně sestavené knihy; u mnohých, jako č. 2., 8., 10., 11., 12., 13. a zvl. 7., jest mravné naučení tak hledané a nucené, že jest z něho viděti, jak namáhavě byla k němu sestrojena dotvrzující smyšlenka, ač smyšlenkou-li nazvati lze na př. hodiny Karla V. I co tu podáno prosou z Lafontaina a Floriana (č. 5., 1., 3., 16.), není právě nejpříhodněji vybráno kromě Lišáka mravokárce (č. 16.). Zdá se, jakoby byl p. sestavovatel čítanky v tomto oddíle zapomněl, že těm, pro něž vybíral články ostatní a zejména básně, nejlépe by svědčily staré sice, třeba nejznámnější, jen když nejvhodnější bajky aesopské.

Také ve III. oddíle jsou články i pokročilejšímu rozumu trochu záhadné, jako č. 2., 5., 6., 11., 14., 19.. 20., 23., jež lépe bylo vynechati; již v 1. č. ptáme se, jak měla asi kněžna Despidova na šále svém připevněný veliký ten diamant, v ceně půl druha millionu fr.. který mohla Janinova pradlena dáti hošíkovi svému ku hraní, majíc jej za pouhý kus skla zvící láhvové zátky?

A ještě více překvapuje Websterova miska (č. 23. str. 44.) „composé d' un liquide verdâtre et enflammé comme un punch“; věru, těžko pochopiti a vysvětliti si v rukou chemikovy služky kouzelnou tu misku, složenou z jakési zelenavé tekutiny. Kdyby se takové články byly úplně vypustily, zbývalo by zajisté ještě dosti tak poutavého a příhodného, že by čítanka tato byla pro začátečníky ještě dost a dost bohata.

Jak obsah, sestavený a upravený p. Ricardem, tak, a to měrou ještě větší, svědčí začátečníkům českým zejména to, co přičinil prof. Šubrt: české totiž poznámky pod franc. textem a na konci knihy slovníček francouzsko-český (bez jakéhož ostatně dosud nevyšla žádná naše čítanka francouzská ani na př. II. Appeltova není bez něho, ačkoli určena jest pro nejvyšší třídy realek, kde by se již mohlo a mělo zůstaviti žákům hledání ve větším slovníku, kdyby jen byl již nějaký důkladný a spolehlivý).

Co se týče poznámek, kterých ubývá postupem článků tak, že v posledním oddíle básnickém jich téměř již není, jest patrně účel jejich ten aby usnadnilo se začátečníkům co nejvíce porozumění textu francouzskému, za kteroužto příčinou opatřeny jsou i nadpisy článků překladem českým. Snaha ta jest zajisté paedagogicky a didakticky velmi chvalitebná, jenom se nám zdá trochu přílišnou; neboť nepodává-li se čtenáři od počátku až do konce v každé poznámce překlad některých slov již hotový, nelze domysliti se mezí, za nimiž by poznámky takové měly přestávati. Nalezá-li žák přeložená pod čarou slova z každé snad knihy elementarní dosti známá, jako: stvořil, stvořiti, učinil, moudrost, klas, mouka, umění, jezera, řeky, moře, zákony (teprve v č. 8, v 2. ne), říše (i dvakráte krátce za sebou), bude mu as divno, proč nemá hned z počátku přeloženo též au lever du jour, le feuillage, la puissance, a dit, n'a jamais regardé le ciel, à ses côtés, parfait, ne . . . que, l'oeuvre a p. Jest ovšem nesnadno věděti předem, co začátečník ještě dovede a co již ne; ale přisuzuje-li se mu dosti soudnosti, aby doveda si vyhledati ze slovníčku lever du jour přeložil au l. d. j. při rozednění, může se mu také ponechati, aby vyhledaje si farine a p. přeložil pádem české vazbě přiměřeným, o infinitivech a nominativech jako stvořiti, klas a p. ani nemluvě. I myslíme, že dostačilo by úplně přeložiti v poznámce pouze neobyčejnější význam i slov třeba jinak známých jako à ses côtés (= po jeho stranách) vedlé něho, (což mohlo sice ve slovníčku také ještě býti uvedeno, ne však pod côtes nýbrž při côté strana), nebo rose, azur (VII. 7. str. 113) růžový, blankytný a p., hlavně pak že mělo se tu přihlížeti k úslovím a vazbám obtížnějším, jaké vyskytují se tu z pravidla bez překladu, jmenovitě v básních, na př. c'est différent, c'est autre chose (VII. 3), à t'en croire (VII 18), de fleurs en fleurs, autant vaudrait, prendre garde à (VII. 34, kterážto poslední vazba ve významu nedbati, nevšímati si ani ve slovníčku není uvedena,

kdež pod prendre g. jest jenom míti se na pozoru, dáti pozor), l' âne se croit un grand talent, jouer de la flûte (VII. 35) a j.

Vůbec jeví se potřeba poznámek především tu, kde slovníček vysvětlení nepodává a podati nemůže, jakož u převratů básnických na př. qui de l' homme font la richesse (VII. 11.), Des grâces de ton corps ton chant détruit l'effet (VII. 33) a p.*)

V té stránce však zůstavuje se prvotně všecko čtenáři nebo snad učiteli jeho. Také slova cizí, latinská neb anglická, místy přicházející (IV. 15., 19.; III. 17., 21) bylo v poznámce vyložiti a vedlé překladu, podaného jen u Apage, Satanas! vade retro (IV. 18), naznačiti též výslovnost. K této mělo se zvláště přihlížeti, a všude, kdekoli jest něco zvláštního, mělo se poznamenati, u punch (str. 44), reporter (str. 38) a p. právě tak, jako stalo se u est a ouest (str. 6), zejména pak u jmen vlastních, jako Texas, Webster, Boieldieu a p. (Proč v VI. 11 psáno Brünn a ne Brno, nenahlížíme).

Po stránce formalní uznati se musí, že šetřilo se tak pilně požadavků Brusu Matičného, jako pravopisu posledním (7.) vydáním slovníku Akademie francouzské ustáleného (zejm. při -ège místo nedávného -ége). S té stránky jest nová tato fr. čítanka dokonalá, majíc i obligatních chyb tiskových míru tak skrovnou, že s pochvalou sluší zmíniti se o tom. Také úprava jest velmi pěkná, tisk naskrze jasný, takže cena 80 kr. při obsahu tak bohatém a úpravě tak slušné jest opravdu nepatrná, což při školní knize, jakou nová tato čítanka, tušíme, má býti, není zajisté věcí poslední.

Pro jaké sice školy anebo které jich třídy čítanka ta jest určena, nepraví se na titule ani v předmluvě; ale z toho, že mluví se tuto o začátečnících, souditi lze, že sepsána byla asi pro nejvyšší třídy škol měšťanských a snad pro čtvrtou a částečně již i třetí třídu realek českých; že však hodí se lehkým svým slohem i našim školám dívčím, jest jisto. Ovšem jiná jest otázka, vytiskne-li tak brzo onde velmi dobrou první čítanku Appeltovu, zde pak dávno již zdomácnělou Gablerovu. Čestné místo vedlé prací těch náleží nové čítance Ricardově a Šubrtově bez odporu.

Č. Ibl.

---

*) I věcný výklad někde se pohřešuje, jakož u carré de douze (III. 13), kdež mělo se začátečníkům říci, že jest to $(12)^2 = 12 \times 12 = 144$.

Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu.

Sepsal Ant. Matzenauer.

1. **Мък** mŭk, kořen stslov. movere: **мък-нѫти, -нѫ сѧ** transire **акы свѣтъ млъниꙗ мькноуща сѧ** Greg.-Naz. **мъкноуща сѧ** Op. 2. 2. 80. **въ-мъкнѫти сѧ, -нѫ сѧ** insilire **пакы сѧ въ матерню оутробоу въмъкноуть** Ex. **при-мъкнѫти, -нѫ** admovere **-кошѫ корабъ** Bell.-troj. 14. **мъчати, -чѫ** jactare, **прѣ-мыкати, -чѫ** dimovere „**дане -чеши прѣдѣла своего подроуга**“ Deut. 19. 14.-Vost. **прѣ-мыцати, -чѫ** id. bulh. p r i - m ù k n ù s ù vb. pf. p r i - m ù k n u v a m s ù vb. dur. adpropinquo, accedo, slov. m a k n u t i, m e k n u t i, -n e m movere, promovere, m a k t a t i otřásati quatere, quassare, i z - m a k n u t i, o d - m a k n u t i, - m e k n u t i amovere, o d - m e k a amotio, o - m e k n u t i s e vestigio falli, labi, p o - m a k n u t i, - m e k n u t i movere, promovere, p o - m i k a t i id. p o - m i č e n adj. mobilis, p o - m i č n i c a planetes, p r e - m a k n u t i, - m e k n u t i loco movere, p r e - m e k e t a t i commovere, conquassare, p r i - m a k n u t i admovere, p r i - m e k, gen. - m k a agnomen, p r o - m a k n u t i promovere, evehere (e. g. ad munus), p r o - m a k promotio, r a z - m a k n u t i dimovere, u - m a k n u t i, u - m i k a t i amovere, - s e aufugere, z a - m a k n u t i, - m e k n u t i retro movere, z a - m i k a t i anwandeln incessere, invadere, charv. srb. m a k n u t i i m a ć i (°**мъшти** z m ŭ k - t i) - k n e m 1. vb. trans. movere, 2. vb. intrans. se movere, moveri, — s e id. i z - m a k n u t i, - m a ć i, - k n e m 1. vb. trans. amovere, removere; elicere, 2. vb. intr. praecurrere, aufugere, — s e recedere, i z - m a k sklon, sklonek na izmak, na izmaku (n. pr. zime) na sklonku (zimy) decedente (hieme), n a - m a k n u t i, n a - m a ć i 1. admovere, n. př. kapu (čapku) na oči; 2. injicere — konja dáti koni uzdu, 3. minutim comparare, n a - m i c a t i 1. infigere, 2. lente et minutim comparare, n a-

micaljka (charv.) meretrix; od-maknuti, -maći 1. vb. trans. amovere, removere, 2. intr. procedere po-maknuti, -maći movere, promovere, pre-maknuti se, -maći se deficere, ausgehen, zu Ende gehen, pri-maknuti, -maći 1. admovere, 2. addere, adjicere, 3. incrementum capere, — se admoveri, pri-micati admovere, — se admoveri, pro-maknuti, -maći i pro-mći, -knem vb. intr. permeare, promicati, -čem 1. id. 2. promiče (cadere incipit) kiša, snijeg, de pluvia, nive, raz-maknuti, -maći, raz-micati dimovere, — se dimoveri, discedere, s-mak finis, interitus, smak svijeta, konec světa, s-micati se se condensare, uz-maknuti, uz-maći vb. intrans. recedere, také — se id. uz-mak receptus, fuga, uz-micati, -čem recedere, u-màknuti, u-maći effugere, u-micati id. rus. мчать, мчу celeriter promovere, properare, citato cursu ferri, -ся celeriter currere vel vehi, по-мчать-ся aufugere, по-мыкáть, -áю, -мы́кивать, -ваю huc illuc mittere, при-мкнýть, -ну vb. pf. при- мыкáть vb. dur. admovere, -ся admoveri, adpropinquare, pol. do-mknąć, -nę vb. pf. do-mykać, -kam vb. dur. co do czego promovere usque ad, — się do czego adrepere, po-mknąć, pomykać promovere, — się procedere, progredi, prze-mknąc się, -mykać się se subducere, elabi, przy-mknąć, -mykać admovere, — się adrepere, s-mykać się cursitare, huc illuc currere, u-mknąć, u-mykać 1. vb. trans. amovere, 2. umykać intrans. fugere, také u-mknąć, u-mykać się decedere, ze-mknąć vb. intrans. aufugere, z-mykać fugere, čes. mektavý adj. mobilis, mektavosť mobilitas, volubilitas, mykati se, myceti se vagari, se celeriter movere, do-mknouti se, -mknu se něčeho attingere, assequi, po-mknouti vb. pf. po-mykati, -mykovati vb. dur. movere, promovere, — se ire, procedere progredi „Tehdy sie zástup židovský z města pomče“ St. Skl. III. 39. při-mknouti, -mykati admovere „Tuť mu žena kvasnic přimče“ St. Skl. II. 141. — se accedere, adpropinquare „přimče sie k němu upřiemo“ St. Skl. promknouti, -mykati, -mykovati celeriter trajicere. movere per, — se elabi, se subducere, roze-mknouti, -mykati dimovere, s-mýknouti, s-mýkati něčím movere, trahere, s-myk (°съ-мыкъ) 1. Ruck motus repentinus, 2. traha eine Schleife zum ziehen; 3. tribula Dreschmaschine (obs.) 4. tra-

gula, slk. smyk = čes. smyčec plectrum, smyček id. čes. u-mknouti, u-mykati 1. vb. trans. amovere, 2. vb. intrans. fugere, aufugere, evadere vy-mknouti, vy-mykati 1. vb. trans. promovere foras, emovere, vymknouti si kloub luxare; 2. vymknouti vb. intrans. aufugere, evadere, — se elabi, excĭdere, hluž. s-myknyć, s-mykać celeriter movere, promovere, so — labi, prolabi. Srov. lot. muk-t mūk-u, muk-u aufugere, evadere; skand. moka, švéd. maka movere; skr. makh (1. par.) ire, se movere, také makk (1. âtm.) id.

2. **Мък** mŭk, kořen stslov. trahere, demere, adimere, rapere, eripere: stslov. **въ-мъчати, -чѫ** pertrahere, **из-мъкнѫти, -нѫ** extrahere, — **кожъ саблю свою** Iez. 21. 5. - Vost. **из-мъчати -чѫ** rapere, — **корабль** Io.-Clim. **по-мъкнѫти** rapere, — **мъкновеније** ereptio, e conject., **по-мъча** tendicula, rus. dial. по-мча, čes. po-m'eč i po-mče f. id. po-mčiti illaqueare, pol. pomek, gen. -mku i po-myk tendicula; stslov. **по-мыцати, -чѫ** manum injicere, aggredi; **при-мъка** laquens, bulh. primki pl. id. **при-мъчати, -чѫ** rapere, — **чанъ бысть и поставлюнъ на дворѣ отьчи** Frag.-bulg. saec. XIII. **про-мъкнѫти** perfodere, vlastně protáhnouti (mečem), **про-мъкнѫти сѧ** divulgari, vlastně protrahi, **раз-мыкати, -чѫ** divellere, **съ-мъкнѫти, -нѫ** rapere, — **коша съ сѣний** Per. 58. 39. **съ-мъчати, -чѫ** id. **оу-мъка** defectus, **оу-мъчати** rapere, — **дѣвкоу** Sbor.-Kir. 54. **оу-мыкати, -аѭ** vb. dur. rapere, **оу-мыканије** raptus, **оу-мычька** raptus mulieris, **оу-мычьникъ** raptor, bulh. iz-mŭknŭ vb. pf., -mŭknuvam vb. dur. extraho, po-mŭknŭ (Lex. II.), slov. iz-maknuti, -nem vb. pf. eripere, iz-mak detractio, deminutio, iz-mikati evellere, ot-mica raptus puellae, charv. srb. iz-maći -maknem i iz-maknuti, -nem eripere, extorquere, ot-mica raptus puellae, s-maći i s-maknuti, -nem 1. demere, 2. interficere, s-micati, -čem id. u-micati, -čem avellere, eripere, rus. вы́-мчать celiter auferre, вы́-мыкать, вы́-мкнуть demere, (inaures), за-мча́ть abstrahere, auferre, от-мыка́ть, ото-мкну́ть demere, adimere, по-мча́ть celeriter abripere, раз-мы́кать huc illuc trahere; conculcare (de equis), у-мча́ть, у-мыка́ть abripere; pol. u-mknąć, -nę vb. pf. u-mykać, -kam vb. dur. demere, adimere, auferre, furari, wy-mknąć, -mykać furari, ze-mknąć, z-mykać demere,

furari, slk. u-mknúť, u-mykať furari. Srov. lit. mauk-įu, -ti stringere, destringere; decipere, fraudare, injuriā afficere, lot. mauk-t, mau-cu stringere, detrahere, no-mauk-t detrahere, mūkēt, -eju aperire clave adulterinā; stněm. mûhh-an, mûhh-ôn grassari, praedari, sřněm. mûchen, mucken id. stněm. mûhhâri grassator, mûchëo m. latro, sřněm. mûch-aere grassator, latro.

Sem náležejí také, jak se zdá, stslov. за-мъкнѫти, -нѫ claudere, prvotně asi: zatáhnouti, srb. za-maknuti i za-maći, -knem vb. pf. n. pr. — uže volu na vrat funem collo bovis circumdare, — koga suspendere, rus. за-мыкáть, -áю vb. dur. за-мкнýть, -ну vb. pf. claudere, occludere, -ся claudi, pol. za-mykać, -kam vb. dur. za-mknąć, -nę vb. pf. čes. za-mykati, -kám, za-mknouti, -nu claudere, occludere „ani zámky zamekl“ Ms. pr. pr. 102. „Biřic jeho usta zamekl“ St. let. 18. také includere „A jeho tvrdě zamekše, dřvi zápečetili“ Ms. Pass. 211. 1. — se (čes.) se includere, claudi, hluž. zankać vb. dur. zanknyć, -nu vb. pf. claudere, so — claudi, se includere — na místě *za-mkać *za-mykać, za-mknyć; polab. zo-måknuņt (zomakenunt J. P.) claudere, zo-mâcen clausus (somatzen, somatzehn, S. zo-macéna J.); srb. za-mka laqueus; macula smyčka, slov. za-nka, za-njka (Jan.) laqueus, zanjka ansa (Lex.) na místě °за-мъка; stslov. за-мъкъ claustrum „темница оутвьрждена замкы“ Men.-Leop. — rus. за-мóкъ sera, зá-мокъ arx, pol. za-mek, gen. -mku, čes. zá-mek, gen. -mku sera et arx, hluž. zank sera, claustrum na místě *za-mķ — atd. Není však vyloučena možnost, že slova tato jsou s kořenem мък movere ve spojitosti.

Мъмати, -млѭ vb. dur. stslov. balbutire, мъмлетъ Op. 2. 2. 460. момлетъ Vost. bulh. mùmrè murmuro, increpo, slov. memljati murmurare, pol. mamotać i momotać -ocę balbutire, mamot i momot balbutiens, rus. мáмлить murmurare, balbutire; samohlásky kmenových slabik rus. i pol. odchylují se od pravidla. Srov. lot. memulis balbutiens; stněm. *mammalôn ve složeném leffs-mammalôt balbutit.

Мъшелъ m. stslov. turpis quaestus, také мьшелъ psáno, — събираѥть насдаждениѥ Chrys.-lab.-rus. мшелъ lucrum, usura (ze stslov.) — stslov. мъшело-имьнъ adj. -имьць m. subst. turpis

lucri cupidus, -искатель, -иштьць m. id. -имьство, -любиѥ n. turpis quaestus studium, -прибытъкъ m. turpis quaestus. Prvotný význam byl asi: podvod fraus; srov. rus. prov. об-мешелиться errare, об-мешулка error; dle těchto slov rus. zdá se мьшелъ býti správnějším psaní způsobem. Uvážiti sluší také: mišelník (u Valachův moravských) ten, kdo zapůjčí bačovi ovce, bera od něho jisté užitky; rum. mišelié aerumna, miseria. Kořen stslov. мъх nebo мьх; nejisto, kterému z obou tvarův by se měla dáti přednost; srov. lot. mūsēt, mōsēt perturbare, ludificari, circumvenire, dolo capere obelstiti; srov. také skr. muš (9. par.) furari, rapere; slova lot. i skr. poukazují zase k tomu, že by se мъх mělo pokládati za starší, nežli мьх; v. také Мих, kmen rus.

Мъшица f. stslov. culex яко мравие и мъшица соуще Bus. 684. — vlastně dim. stat. jména °мъха; rus. мóха dim. мóшка thrips dřevotoč, červ, мошкарá collect. thripes; pol. mszyca eruca, aphis Blattlaus, meszka mordella Erdfloh, čes. mšice aphis „i prsisli msicie“ Ms. Ps. 104. 31. „venit coenomyia“ Vulgata. — Sem náleží také, jak se zdá, pol. mchówka 1. acarus scabiei, 2. mchówka czerwona aranearum species, 3. acarus siro roztoč syrní, červ syrní; to slovo sotva souvisí s mech muscus. — Srov. skr. mašaka-s, m. culex; lit. maszalas „die Motte, die in das Licht fliegt“, Ness. ve pl. maszalai bestiolae molestae; lot. masalas Rossfliegen.

Мъзг, kořen stslov., мозг rus.: мóзг-нуть, -ну vb. dur. corrumpi, macrescere, tabescere, se gâter, maigrir, dépérir, мóзглый adj. rancidus, putridus; macer, tabescens, мóзглость macor; rancor, мозгливъ tenui valetudine utens, мозгля́къ homo macilentus; мозъчити debilitare, вомзмь и -чить и вѣкъ соущить Ex.-Vost. 1. 156. — jak se zdá, strus. na místě *možčiti, *moždžiti, z *mozgiti; stslov. tvar toho slovesa by byl °мъждити na místě °мъжджити, jak souditi lze dle stslov. мъждивъ tabescens, из-мъждити, -ждѫ debilitare, из-мъждениѥ n. subst. vb. debilitas изможденние тѣлеси Men.-Leop. из-мъждати, -даѭ vb. dur. putridum reddere; contabefacere; debilitari, -давъ родъ Dioptr. из-мъжданиѥ 1. interitus, 2. actio contabefaciendi, из-мъждалъ adj. debilis сила ла Hom.-Mih. из-можд- Ephr.-Vost. — Srov. skand. mag-r, švéd. dán. mag-er macer, ags. mäg-er, angl. meag-er id. holld. mag-er macer, sterilis, debilis, in-

nanis, nněm. sřněm. mag-er, stněm. mag-ar macer, mag-arên macrescere, macore, mag-arî, mag-erî, mag-rî macies, tenuitas, kořen mag. Z kořene slovan. by mohlo býti vsuvkou tak, jako ve дрождие faex, slov. drożdże id. atd. kmen drozg místo drog; prostější tvary se nacházejí ve stprus. dragios, pl. lit. dragė f. faex, skand. dregg fermentum, švéd. drägg, angl. dreg, pl. dreg-s faex.

Myjati vb. dur. stčes. mugire; jest, jak se podobá, ve spojitosti s lot. mau-t, mau-ju i mau-nu mugire, balare; kořen mu.

Мыть f. rus. mutatio plumarum, tempus mutandi plumas pelíchání-se, doba, ve které draví ptáci se pelíchají, „коли соколъ въ мытехъ бываетъ, высоко птицъ възбиваетъ, не дастъ гнѣзда своего въ обидоу". Igor VIII. 2. — Cizího původu: ags. mûtian mutare, stněm. mûȝôn, sřněm. mûȝen mutare, sich mûȝen mutare plumas, mûȝe f. plumarum mutatio, mûȝaere m. pták (jmenovitě sokol), který se už jednou pelíchal, tedy jeden rok přežil, skand. mûtari accipiter, falco, s nímž srov. slov. zastar. mitar „kragulj mitar" nisus per annum aut ultra asservatus, Habd. (Lex. II. p. 387.); připomínám sobě, že jsem v jednom spise četl i rus. (zastar.) мытарь, co jméno sokola, kteréž by tedy ze skand. pocházelo; pramen však není poznamenán. Slova germ. pocházejí z lat. mutare; téhož původu jest také srb. mitariti se, o-mitariti se pennas mutare.

Мѣхъ, m. stslov. pellis, pera, uter, — воды Pent.-Mih. — вимень místo вимьнъ ib. — мѣста Iob. 32. 19.-Proph. saccus; saccusc aseo servando, Gram. 6. 10. — волоуй (vesica bovis?) Prol.-Vuk. одрати козлища мѣхомь Busl. 624. etiam follis, ut videtur; — надъменъ Sup. bulh. měh uter, slov. měh uter, culeus, follis, pellis, vesica, charv. měh (pl. měhovi i měsi), dial. mih, srb. mijeh, dial. mih uter, follis (rozdýmací měch) rus. мѣхъ id. ve pl. мѣха také pelles kožišiny, pol. miech saccus, follis, ve pl. miechy také utriculus musicus, čes. měch saccus, uter; culeus, Aqu. „rozdřel si miech moj, conscidisti saccum meum". Ps. ms. 29. 12. kožený měch uter „Kázal bych va v kožený měch vložiti. Dal. c. 70. Žádný nevlévá vína nového do měchů (utres) vetchých" Novotn. Mar. 2. 22. měch rozdýmací, kovárský follis; také pellis, měch = vydrová kůže, vlčí měch Wolfsbalg, měchy ve pl. také utriculus musicus (obs.);

hluž. měch saccus, follis, scrotum, dluž. mjech saccus, follis, polab. mëch saccus, Schleich. (mêch, J. P. mech, S. mích, Pf.) — řec. *μεσίνιον* pellis ovilla, jak se podobá, ze slovan. měšina nebo mešina. Srodná jsou: lit. maíszas, m. saccus, praesertim saccus frumentarius vel foenarius, lot. mais's saccus, stprus. moasis rozdýmací měch follis, Voc. — oa tu stojí na místě ai tak, jako v moasis 2. ječmen hordeum, Voc. vedle mayse (Grun.), lit. mëžei pl. lot. mêži pl. id. Zdá se, že i skand. meiss cophinus, stněm. meisa i meissa cistella, sřněm. meise sarcinula sem náležejí. Slova uvedená bývají sestavována se skr. mêša-s, m. hircus (B.-gl.) — možná, že to slovo značilo také kozlí kůži; zend. maêša 1. m. aries, 2. f. ovis.

Slova odvozená i složená: macharzyna pol. vesica; měchatý adj. čes. tumidus, turgidus, ventriosus; měchawa hluž. 1. tibia utricularis, 2. follis, 3. via impervia Sackgasse; slov. měhina (мѣхына) folliculus, gluma (grani miliarii), měchna f. čes. 1. Grastuch, 2. femina obesa; měchounka (morav.) grossularia; hluž. měchowka physalis alkekengi, měchowc folliculus (botan.); rus. мѣховщи́къ pellio, venditor pellium; pol. miechunki pl. physalis alkekengi, čes. měchuňka id. slov. charv. měhur, srb. mjehur, mijur na místě mihur vesica, slov. charv. mihur bulla; slk. měchúr vesica, měchura 1. id. 2. panis similagineus, měchurina = měchura, čes. měchura, vydutý koláč placentae genus, tyrolaganum, cibus, qui fit ex pane et caseo, Aqu. stslov. мѣхырь, m. vesica, slov. měhir, mehêr, srb. mjehir id. čes. měchýř, m. 1. vesica, 2. zastar. scrotum, Aqu. 3. rybí měchýř vesica natatoria; vyzí, vyzový měchýř ichthyocolla; 4. folliculus; 5. pustula, měchýřík dim. folliculus; pol. męcherz vesica — s neústrojným ę; čes. měchýřenka 1. botan. cysticapnos 2. zool. arethusa; rus. мѣходу́й m. qui follem inflat, pol. miecho-dmuch calcator follium, rus. мѣхо-но́ша bajulus nosič, nádenník; polab. mësejst n. (meêseist, M.) saccus, na konci odpadlo *e* (°мѣшиште), slov. mešin tibia utricularis, charv. měšina uter vel follis major, srb. mješina uter; мѣшькъ stslov. dim. saccus, rus. мѣшёкъ мѣшо́къ 1. saccus minor, 2. homo stupidus, pol. mieszek 1. sacculus, 2. follis minor; folliculus, gluma, 3. chelmonus (piscis), čes. míšek, hluž. měšk dim. sacculus; polab. mësåk

(mésak, J. meesack, S.) scrotum; **мѣшьнъ** adj. stslov. utris **надмение мѣшьное** Vost. Busl. 620. slov. charv. měšnice f. pl. srb. mješnice, miješnice f. pl. tibia utricularis; **мѣшьць** m. stslov. (dim.) pera, slov. měšec utriculus, sacculus, parva vesica, čes. měšec sacculus, marsupium, crumena: rus. **мѣшéчекъ** sacculus, srb. meščić utriculus, parvus follis.

Мѣйно, n. stslov. dos věno с **мѣйнъмь** *μετὰ προικός* Op. 2. 2. 27. — **смѣйна** f. dos **акы смѣниоу дахъ** Op. 2. 1. 117. **смѣйно**, n. debitum conjugale, concubitus, recte dos **дая же єй смѣнно** *προῖκα ἐπίδος αὐτῇ* - Zlatostr. (Lex. II.). Srov. staroir. máini opes, dona pretiosa. Z. I. 37.

Мѣлъ m. stslov. 1. creta **сътворнвъ съ жеженаяго мѣла**, 2. calx Ber. Ziz. rus. **мѣлъ** creta **мѣлúть, мѣливать** cretā dealbare, **мѣловáтый** cretam continens, cretosus, slov. melje, n. creta, mil, f. mergelartige Erde, Rib. (Lex. II.). Srov. lit. mẽl-as gypsum, pa-mẽlyti -lyju gypso inducere; melus cerussa.

2. **Мѣлъ** m. stslov. syrtis, e conject. slov. měl, f. gen. -li arena fluviatilis, mélina syrtis, charv. mel, m. i melo n. arena, rus. **мель** f. na místě ***мѣль** syrtis, **мелинá** syrtis major, **мелѣть** arenosum fieri „s'ensabler"; auf eine Sandbank geraten; čes. měl, m. (obs.) sabulum „na mielu i. na piescitem briehu, sabulo". Mamm. hluž. mjel (obs.) rudus. Srov. lot. smelis, smēlis arena fluviatilis „Wassersand im Felde", smil-ts f. obyčejně ve pl. smil-tis arena, smel-tains arenosus, lit. smil-tis f. arena, smel-tis ager arenosus; *s* by mohlo býti předsuvkou; skand. mel-r acervus arenae, collis arenaceus, möl arena crassior, glarea.

Мѣлъкъ adj. stslov. 1. parvus, 2. tenuis = non profundus mělký, plýtký, nehluboký „**истаеваемѣ поучнмѣ, сирѣчь въ мѣлкыя раздѣляемой** Int. 186. rus. **мѣлкій**, méně správně **мéлкій**, parvus, subtilis, arctus těsný, úzký; corpore parvus; tenuis = non profundus; **мелко-вóдіе** vadum, **мѣлкость, мѣлкотá, мѣлизнá**, obyčejně **мел-** psáno, parvitas, exiguitas, subtilitas; aqua non profunda, vadum; **мѣлочь, мéлочь** f. la minutie, bagatelle, res parva, exigua; 2. parvi frutices, **мѣлочнóй, мелочнóй** adj. en détail, de détail podrobný (na př. prodej); parvus, exiguus; minutieux, vétilleux malicherný, — **ная лáвка** taberna krám, **мелузгá, - люзгá** collect. parvi pisces; **мелúть, мелчúть** minuere, **мелѣть** vadosum fieri — **мел-** na místě **мѣл-**

pol. miel, f. miela, mielizna, brevia, vadum, miał-ki fein gemahlen, klein gestossen, piasek miałki Flugsand; 2. seicht, miałkość 1. die Feinheit (z B. des Mehls), 2. die Leichtigkeit, miałczyzna brevia, vadum, čes. měl, f. 1. drobná, sypká země, rudus Gemüll; 2. ador (druh obilí) Weleš. 3. = měla (zastar.) brevia, vadum, e conject. „V tu dobu stachu na měle dvě stě korábův dospěle". St. skl. II. 178. forma nom. nejistá, může také býti měl, m. mělenec, častěji ve plur. mělence massa friata, contrita těsto drobené neb strouhané (na př. do polívky), měliti, z-měliti friare, comminuere, conterere „Kámen ten jest porazil obraz v jeho nohách železných a střepných a zmielil jest jie" Ms. Bel. 141. měl-ký adj. 1. minutus, subtilis; 2. tenuis, non profundus „mělké moře" Wq. 807. mělká mísa flache Schüssel, Wq. 745. mělkosť Seichtigkeit, mělčeti vadosum fieri, mělčina brevia, vadum; 2. syrtis, což se zdá býti pozdějším významem; mělný sypký, kyprý laxus, solutus, subtilis, mělná země, Us. Sůl máš ztlouci na prach mielný. Ras. rkp. 2. 12. — člověk mollis, mělněti laxum, subtilem, mollem fieri, mělniti, z-mělniti friare, comminuere, hluž. měłk farina crassior, možná, že chybně, dluž. měłk feines Kraftmehl, měłki adj. niłki hluž. (místo miłki) tenuis, non profundus; mjelny adj. laxus, solutus, mollis, mjelnić laxum, mollem reddere. Kmen stslov. мѣл. Srodným zdají se býti lit. mail-us, m. res minuta, parva, lot. mail-ens síť na malé ryby.

Мѣр, kmen stslov. humiliare, contumeliā afficere; objurgare, increpare; kořenem zdá se býti mir: съ-мѣрити, -рѭ vb. pf. stslov. humiliare, аще съ съмѣреною мыслию молимъ сѧ Sborn. — сѧ se humiliare, humiliari иже сѧ съмѣрить Ostrom. себе съ-мири Op. 2. 1. 162. съ-мѣрѥние subst. vb. 1. humiliatio, 2. comitas, съ-мѣрѥнъ adj. humilis, miser, vilis „кротькь ѥсмь и смѣрень срьдьцемь" Sim. II. 6. съмѣрена мѫдрость *ταπεινοφροσύνη* pokora, také malomyslnost; vlastně jest to part. praet. pass. slovesa съмѣрити; съ-мѣрьнъ adj. humilis, съ-мѣрьникъ subst. id. съ-мѣрьство humilitas, съ-мѣрꙗти -ꙗѭ vb. dur. 1. humiliare болꙗриноу съмѣрꙗй главоу свою Sir. 4. 7.-Sborn. — 2. contumeliā afficere, съмѣрꙗемъ оучистѣеть Antch. -мир-Per. 77. 39. — сѧ humiliari, съмѣрѥно-мѫдръ adj. *ταπεινόφρων* pokorný, skroušený, malomyslný, съмѣрѥно-мѫдриѥ,

n. *ταπεινοφροσύνη*, **съ-мѣрѥно-тѣльнъ** humile corpus habens (Lex. II.) slov. z-měrjati objurgare, increpare, contumeliā afficere, conviciari, na místě s-měrjati, z-měrjavec maledicus, conviciator, o-z-měrjati objurgare, increpare (°**о-съ-мѣр-**), o-z-měr objurgatio, charv. s-měran, -rn-a, -o adj. demissus, submissus, modestus, srb. s-mjeran adj. i smjeren id. charv. směrno, srb. smjerno, smjereno adv. demisse, charv. s-měrnost, srb. s-mjernost animus demissus; rus. **с-мири́ть, -рю́** vb. pf. **с-миря́ть, -я́ю** vb. dur. deprimere, domare, vincere, superare, -ся se demittere, se humilem praebere, с-**миpéнie** humiliatio, depressio, animus demissus; domitus, coërcitio, **с-мирéнный** depressus, demissus, modestus, domitus, submissus, **с-мирéнникъ** 1. id. 2. poenas luens; **с-мирéнность, с-мирéнство** animus demissus, modestia, **смиренно-мудріе** id. **с-мири́тель** qui deprimit, domitor, victor, **с-мири́телный** deprimens, domans, — **домъ** ergastulum; pol. śmierzyć -rzę mitigare, moderari, sedare, cohibere; rum. smer-esk deprimere, humiliare. Sr. ags. bi-smer n. opprobrium, insultatio, bi-smerlîe turpis, bi-smer-ian irridere, bi-smer-ung f. blasphemia, stněm. bi- i pi-smer-ôn irridere, ludibrio habere, conviciari, maledicere, -smar-ôn id. -smer irrisio, -smar-ida blasphemia; ve stněm. se ve kmenové slabice smer obyčejně píše *ë*, co obměna staršího *i*; jest ale pochybno, zdali *e* v uvedených tu slovech stněm. skutečně z *i* vzniklo

Мѣсто, n. stslov. *τόπος* locus; **въ мѣсто** loco místo, na místě (někoho, něčeho) **въ рыбы мѣсто** Ostrom. **въ хлѣба мѣсто, въ тебе мѣсто** Izvěst. 8. 76. — bulh. město locus, slov. město locus; urbs, charv. město, srb. mjesto, dial. misto 1. locus; 2. urbs (v Herceg.), 3. mjesto praep. loco mjesto mene místo mne; ubiti koga na mjesto, hned na místě, rus. **мѣсто** 1. locus, 2. area staveniště, místo stavebné, 3. munus, 4. fascis Ballen, 5. secundinae partus; это не у мѣ́ста non convenit ad rem, pol. miasto 1. urbs, 2. praep. = zamiast loco, miejsce dim. locus, na místě miestce, stslov. **мѣстьцє** dim. locus, **мѣсцє** Bor. — čes. město urbs, prvotně locus, vedlejší a pozdější tvar místo locus ze miesto „na dolejším miestie“ Ras. rkp. „Mijesto, kde fíky rostú.“ Aqu. 4. 7. — místo praep. = v místo, na místo, na místě loco, c. gen. hluž. město 1. locus, spatium, na swoje město an seinen Platz,

Ort 2. urbs, 3. město praep. sequ. gen. loco město žony, dluž. město = hluž., polab. mëstë (mêsté P.) loc. sg. k nom. sg. *mëstŭ locus. — lit. mëstas urbs, lot. mêsts oppidum, stprus. mestan (acc. sg.) Voc. urbs pravděpodobno ze slovan. avšak stprus. maysta urbs (Grun.) mohlo by býti srodným se slovy slovan., ač není vyloučena možnosť, že jest přetvořeno z pol. miasto. Možno stanoviti kořen °мит mit habitare, versari, commorari, srodný s lot. mis-t na místě mit-t, 1. sg. praes. mītu, 1. sg. praet. mit-u habitare, morari, mit-eklis domicilium, koř. mit, got. mit-an s předlož. us- commorari, versari, degere, us-met n. sedes, domicilium, usus, consuetudo obcování s někým; zend. mith, kořen, habitare, od něhož maêth-ana, n. mansio; skr. maṭh (1. par.) habitare; ze skr. viděti, že *i* uvedených kořenův stenčeno z *a*; мѣсто tedy ze мѣт-то.

Мѣт, kmen rus. signare: мѣта scopus, meta, finis, prvotně: znak, znamení signum, мѣтить, мѣчу, мѣтишь vb. dur. notare, signare, — бѣлье 1. znamenati prádlo signare lintea, 2. petere aliquem mířiti na někoho, na něco — въ птицу (na ptáka), мѣченіе subst. vb. 1. notatio znamenání; 2. míření na něco; мѣтка, мѣточка dim. signum, nota, мѣткій adj. der das Ziel trifft; genau treffend, мѣткость die Fertigkeit, das Ziel zu treffen; richtiges Augenmass; по-мѣта notatio poznamenání, naznačení; praesentatum na podané žalobě nebo prosbě, по-мѣтка signum, nota, по-мѣтить vb. pf. по-мѣчать vb. dur. notare, signare; napsati praesentatum na žalobě nebo prosbě, по-мѣченный signatus; strus. при-мѣта signum, Trigl. при-мѣтъ animadversio, Ber. nynější rus. при-мѣта, dim. при-мѣтка signum, nota, при-мѣтить, -чу vb. pf. при-мѣчать, -чаю vb. dur. 1. notare; 2. animadvertere, observare, при-мѣтливый adj. attentus, при-мѣтливость attentio animi, при-мѣтный notabilis, manifestus, conspicuus, spectabilis, insignis, при-мѣчаніе subst. vb. notatio, animadversio, consideratio, при-мѣчатель observator, при-мѣчательный notabilis, memorabilis, — примѣръ (exemplum); 2. attentus, — человѣкъ (homo attentus). — Možná, že také rus. с-мѣта, dim. с-мѣтка computatio, с-мѣтить vb. pf. с-мѣчать vb. dur. computare, с-мѣчаніе n. subst. vb. computatio, с-мѣтливый bene computans, prudens, providus, с-мѣтливость prudentia, providentia, с-мѣтный adj. computationis, с-мѣтщикъ

ratiocinator bonus, homo prudens, providus, cautus sem náležejí. Srov. holld. meet, f. nota, signum.

*Mětiti (*мѣтити) *měcu čes. sloveso zastar. laedere, percutere, contundere — z dohadu*) — zachovalo se toliko part. pf. pass. měcen v následujícím místě Mastičkáře:

Ktož je boden nebo séčen
Neb snad palicemi měcen. Výb. I. 68.

Srov. skr. mith (1. par. âtm.) ferire, laedere, occidere, lit. maitinti nimis impellere, fatigare pecus, occīdere, nu-maitinti occidere, lot. maitāt, -aju corrumpere, perdere, delere, saule majtajās sol deficit, maitatê-s sich schweren leiblichen Schaden verursachen (lit. lot. maita cadaver).

Мѣзинъ adj. stslov. minor, junior, людье мѣзиніи Lavr. мѣзиньць filius natu minimus, také мьзиньць Med. slov. mezinec digitus auricularis, mazinec Lex. mézinec, na místě mězinec, filius natu minimus, charv. mezinac, mezimac, srb. mezimac, mljezinac id. charv. srb. mezimica, srb. také mljezinica, filia postrema, rus. мизи́нецъ dim. мизинчикъ digitus auricularis, mrus. мезѣный parvus, pol. mizynny palec digitus annularis (dle Jung. slovn.) čes. zastar. miezený parvus (z dohadu) ve spojení se stat. jménem prst „Miezený prst svoj“ extremum digiti sui, Ms. Ev. Vien. Luc. 16. 24. mezinec, miezenec (zastar.) digitus annularis. „Žíla, jenž jest mezi ušníkem a miezencem na pravé ruce“ Sal. rkp. 3. 4. — Srodná jsou lit. mážas parvus, maž parum, nu-maižinti imminuere Bezz. lot. mazs parvus, magj, maz parum, magjums i mazums res parva, parvitas, exiguitas, parum, mazatne, mazêne, mazinja infantia, no mazatnes, no mazênes ab infantia, mazināt, -u, -aju imminuere; stprus. massais adv. compar. minus, *ss* na místě *z*; stněm. smâhi adj. sřněm. smâhe, smaehe parvus, exiguus; vilis; contemtus, stněm. smâhî, sřněm. smaehe subst. f. parvitas, exiguitas, vilitas, contemtus, stněm. smâh-ên, sřněm. smâh-en parvum, exiguum, vilem esse.

*Мячь, m. pila: rus. мячъ, dim. мя́чикъ, slov. mečik, mečič dim. čes. míč, m. id. starší tvar mieč „miej v sve ruce mieč z kudele neb z ruch učinieny“ Sal. rkp. 3. 21. — kořen

*) srov. však koř. męk a stb. męčiti mollire. *Gb.*

stslov. jest мѧк manֽk, od něhož také stslov. мѧкнѫти, rus. мя́кнуть, čes. měknouti, mollescere, stslov. мѫчити mollire, slov. mečiti premere, mencati terere, srb. mecati, namecati tundendo emollire, mečiti depsere, subigere, o-mečiti elidere, — se elidi, contundi a mnohá jiná pocházejí. Srodné s uvedenými tu slovesy slovan. jest lit. mink-yti, lot. mīcīt z *mincīt depsere; stejnokořenné jest také lit. mink-sztas mollis, laxus.

Мѫдо n. stslov. testiculus, моудомь pl. dat. Ichn. велико-моудъ magnos testiculos habens, Clim. 308. slov. mode, n. gen. -eta testiculus, môde pl. f. môdi pl. m. moda pl. n. testiculi, popova môda evonymus (Lex. II.), charv. srb. mudo testiculus, mudašče, n. dim. id. popova muda pl. n. srb. evonymus, pol. mąda f. čes. moud, m. testiculus, plur. moudy, stč. múd „svrab na múdu". Gád. ms. slk. múdy m. pl. testes, čes. také moudě, gen. -ěte, n. testiculus, zastar. mudě, n.-pl. muďata renes, moudí n. coll. testiculi, popové moudí, slk. knězové múdy 1. fructus evonymi, 2. evonymus (europaeus), hluž. mud testiculus, mudźe n. coll. testiculi, polab. munda pl. (mungdah „Patermon", S.) i. e patrimonium moudy. Sem náležejí: srb. mudača, jinak jajara (od jaje) pruni genus, slov. modjád scrotum, hluž. mudak, čes. muďák magnos testiculos habens, charv. srb. mudat adj. 1. testiculatus; 2. bene testiculatus, čes. muďatý, hluž. mudaty id. — mudatec i mudatka čes. orchis; mudce, n. dim. čes. psí mudce orchidis species „Psie mudce, a jest osoba (species) jiná vstavače toho býlé." Gád. rkp. mudíček, moudíček, mudivláček parus pendulinus, mudky pl. f. čes. kurze lederne Bauernhosen, moudníček čes. 1. = mudíček, 2. ein an einem Zwiesel hangendes Nest; mudoň, m. morav. scrotum, mudonja m. srb. bene testiculatus; múdovec slk. mudowc hluž. scrotum arietis; čes. mudi-blak na místě mudi-vlak (od vlek-u) ein Stümper, mudi-blačiti na místě -vlačiti denom. pfuschen, pol. mędo-weszka morpio, bulh. iz-mùdè vb. pf. iz-mùdjuvam vb. dur. castro, eviro. Možná, že také pol. montwa evonymus sem náleží a na místě *mądwa stojí, srov. svrchu uvedené slov. popova môda, srb. popova muda pl. čes. popové moudí evonymus. Slova uvedená jsou, jak se domnívati volno, kořenem ve spojitosti se skr.

mand (1. âtm. také mad psáno) v dial. vêd. gaudere, causat. exhilarare; stněm. mend-in gaudeo, mendî gaudium, alacritas, mand-ag gaudens, alacer, mand-unga gaudium, sřněm. mende f. voluptas, menden gaudere, hilarescere; stsas. mend-ian gaudere; prvotný tvar kořene slov german. byl mand. Podobným spůsobem souvisí nněm. Geile, sřněm. geil n. testiculus se sřněm. geil adj. laetus, hilaris, elatus, petulans, insolens, geil-en vb. laetificare; luxuriose vivere; geil-heit subst. lascivia; got. gailjan vb. laetificare.

Надрагы pl. stslov. *περισκελίς*, v. **Драг**, List. fil. r. VII. p. 47.

Нагайка rus. flagrum, flagellum krátký bič, pol. nahaj id. na jest, jak se podobá, předložka; slovo cizí, téhož původu, jako Hajka, kt. v.

Na-gudljiv adj. slov. náruživý leidenschaftlich, na-gudljivost Leidenschaftlichkeit, na-gudost motus animi vehemens, perturbatio animi; slova ta jsou, jak se zdá, ve spojitosti se stslov. **гоудити** na místě °**гѫдити** deridere, calumniari, blasphemare, **по-гѫдити** vituperare, blasphemare. — Kořen **гѫд-** v. **Гоудити**. Srov. také lit. gend-ù, gès-ti perturbari „in Unordnung geraten" Schleich. gramm. 239. častěji s předložkami, na př. pa-gendu corrumpor, deterioı fio, pergendu, -gesti sich ereifern; lot. gand-ēt corrumpi.

На-хáлить-ся vb. rus. petulantem, protervum, procacem, impudentem esse, **на-хáлка** femina proterva, procax, **на-хáлъ** homo protervus, impudens, **на-хáльный** adj. protervus, impudens, **на-хáльничать** = **нахалить-ся**, **на-хáльство** protervitas, petulantia, impudentia, kmen **хал**, v **на-хáйливый** = **на-хальный** jest **й** = j po *a* vsunuto. Srov. lit. szėlyti-s die Gesichtszüge mutwillig verzerren, den Narren spielen, pa-szėla Possen, Verzerrungen des Gesichts, kořen szėl ze szal.

Нахрáпомъ adv. rus. violenter, per vim, vlastně jest to instr. sg. zaniklého subst. ***на-храпъ** vis, violentia; vyskýtá se také **на-храпóкъ** violenter, per vim, což jest vlastně acc. sg. stat. jména **храпокъ** s předložkou **на**; kmen jest **храп**. možná, že původu skand. — srov. skand. hrapp-r violentus.

1. **Nákel**, gen. -kle, m. čes. scatebra, scaturigo, solum uliginosum; na jest předložka, kel (°**кѫл**) kořenná slabika; základem bylo zaniklé stejnokořenné sloveso, jehož značení bylo asi: scatere, scaturire, fluere; téhož původu mohlo by také

srb. na-klja (°на-кълꙗ) ambages fluminis býti, jehož samohláska slabiky kořenné vypadla. Srov. skand. hell-a fundere, effundere, švéd. häll-a defundere odliti, hälla bort wegfliessen lassen.

2. **Nákel** čes. emporii portus mohlo by býti jiného původu, nežli 1. Nákel; na jest předlož., kel (°кълъ) kořen; srov. řec. *κέλλ-ω* moveo, *κέλλειν ναῦν* das Schiff ans Land oder in den Hafen treiben, bez *ναῦν* připlaviti se, přistati ku břehu „anfahren, anlanden“.

Nalune i nanule f. pl. srb. calcei grallati „eine Art Stelzschuhe“; z turc. nalin Stelzschuh, Schlittschuh.

Nana srb. herba quaedam; pochází asi z turc. nane máta mentha crispa.

Напáрье (dim. напáрьице) n. rus. terebrae species „Vorbohrer“; ze švéd. nafvare terebra; skand. nafarr id.

На-перити, -рѭ vb. pf. stslov. confodere, infigere „на стръмининѣ наперенѣ остра желѣза“ Prol.-Mart. коло ножми наперено (napráno) rota cultris instructa, Prol.-Mart. гвоздми (hřebíky) -рише нозѣ ѥмоу. Men.-Vuk. ножьми -ренъ Men.-Leop. sloveso to jest ve spojitosti s на-прати, -перѫ infigere, прати, перѫ ferire, starší tvar пьрати: по-пьрanъ Ostrom. по-пьра Supr. 389. Téhož původu jest také per ve složených: slov. šestoper, -pernica clava cum radiis palcát (o šesti hrotech), charv. srb. šesto-per, -perac, -pernica „bat, mlat, buzdovan“ clavae species eine Keule mit 6 hervorragenden Bogen, rus. шесто-пéръ jaculi vel teli species; čes. šesti-perec = šestiperný palcát utvořeno v novější době dle srb. — Sem náleží také čes. o-peřiti = pobiti, obiti „lodí šesteronásob dskami opeřena“ Mill. 100ᵃ, opeřenie ictus, plaga udeření, uhození, jak se domnívati lze,

Anděl uhodil hromem mezi ta kola a
. . . „tak jě silně zchvosta
oblakovým opeřením (psáno „operzenym“)
že tiem prudkým udeřením . . .
dřízky od těch kuol v nebesa
třeštiechu . . .“ Kat. 2882—86.

v-peřiti intrudere, infigere, adigere (Gebauer, List. fil. IX. p. 320.); rus. в-перúть, -ю́ vb. pf. в-перя́ть, -я́ю vb. dur. dirigere, inferre beibringen; pak srb. na-per moles in fluvio jez, na-

perak násada, nástavek Ansatz, na-periti 1. — vodu adducere aquam, 2. dirigere, obvertere (na př. zbraň, ručnici proti někomu), 3. erigere, 4. nastaviti adjungere.

На-прасьнъ adj. stslov. a) subitus **-сна съмьрть** Bus. 292. **вь -снѣ** subito, Op. 2. 2. 203. b) praeceps, severus, vehemens **-сна доуша, ненапрасьнъ** longanimis **ненапрасноу быти** longanimem esse, **на-прасьно** i **напрасьнѣ** adv. subito; slov. na-prasen i na-prasit adj. iracandus, praeceps, charv. srb. na-prasan, na-prasit adj. 1. id. naprasni čovjek, 2. subitus, repentinus, naprasna smrt, rus. **на-прáсный** vanus, inanis, injustus, vehemens, subitus, repentinus, — **трудъ** inutilis labor, — **сная обйда** immerita offensio, injuria, **на-прáсно** adv. vane, ex vano, injuste, subito, stslov. **на-прасьливъ** adj. iracundus, praeceps, rus. **на-прáсливый** (ze stslov.) injustus, violentus, **на-прáслина** injusta accusatio, stslov. **на-прасьнивъ** severus, **на-прасьнивьство** iracundia, **на-прасьние** 1. id. 2. multitudo, **на-прасньство** iracundia, **на-прасьно-доушьнъ** iracundus, **оу-на-прасьнити, -ниѭ** abripi; kořen **прас** pras; lit. no-prósnas i nů-prosnas vanus, inutilis, inanis, z rus. — rum. nè-prasnè iracundia, saevitia, dle Lex. II. také casus fortuitus, ze slovan. Za srodná možno pokládati: skand. brass procax svévolný, bujný, drzý, ags. bräs procacitas, bräsen procax, superbus, potens; *b* slov. german. stojí tu slovanskému *p* naproti tak, jako ve skand. bâl rogus, poët. ignis, žároviště, oheň, ags. bael incendium, ignis funebris, rogus naproti stslov. **палежь** rogus, **палити** urere, koř. pal. Srov. také skr. prasabham adv. vi, violenter, jest-li pras kořenem.

Narikla srb. (Dubr.) piscis quidam marinus; slovo temné, možná, že cizí; srov. řec. *νάρκα, νάρκη* der Krampfroche.

Nárt, m. čes. 1. convexum pedis, 2. tarsus, 3. corium superius calcei, nártí, též nárytí der Rist, metacarpus „na bedru až do nartie“, Ras. na-ruť f. pomíst. = nárt 3. hluž. naré f. = čes. nárt. To slovo jest složeno z na i ret, kteréž tu tak, jako stslov. **рѫтъ** (kt. v.) zachovalo význam apex, pars edita, pars superior.

Ná-ruživý adj. čes. vehemente affectu correptus „Pomsty náruživá chtivost radě dospělé překážela“. Troj. 6. 1. náruživě adv. vehementer, cum affectu, náruživě se hněvati, D. exc. vehementer irasci, náruživosť affectuum impetus, perturbatio

animi „Herkulesovi na voli dáno bylo, aby sobě vůdce cesty aneb rozum zdravý, aneb náruživosti mysli své obral.“ Záv. ded. Kořen jest r u h (rug), jak se podobá, z ржг. Slova uvedená mohou býti stejnokořenná se skr. r a ṅ ǵ: 1. sg. praes. act. r á ṅ ǵ â m i i r á ǵ j â m i, 1. sg. praes. med. r á ṅ ǵ ê i r á ǵ j ê — adhaerere, deditum, addictum esse, složeno s a b h i (4. âtm.) id. et studiosum esse; r á ǵ a s, n. affectuum impetus, r â g a - s, m. amor, cupido, studium, affectus, kořen těchto obou slov jest r a ṅ ǵ, jehož ṅ vyraženo.

Нару́жу adv. rus. perspicue,, aperte, palam, manifesto, вы́йти нару́жу manifestum fieri, palam fieri, вы́нести нару́жу manifestare, palam facere, publicare, vlastně jest to acc. sg. stat. jména ру́жа s předlož. на; нару́жѣ adv. foris, aperte, palam, vlastně jest to loc. sg. stat. jména ру́жа s předlož. на, jehož prvotné značení bylo asi j e v i š t ě t h e a t r u m, s c e n a i jehož starší forma byla, jak se domnívám, °ржжа z °ржг-ıа; sem náležejí на-ру́жный adj. rus. (°на-ржжьнъ, -жьнъй) externus, наружныя части тѣла externae partes corporis, нару́жный видъ species externa vnější tvárnost, нару́жный видъ строе́нія vnější tvárnosť budovy, нару́жныя укрѣпле́нія propugnacula exteriora vnější hradby, на-ру́жно adv. extrinsecus, на-ру́жность pars exterior, species externa; снару́жи adv. (°съ-на-ржжи) extrinsecus, vlastně jest to gen. sg. stat. jména на-ружь f. (°на-ржжь) pars exterior s předlož. съ. Slova uvedená jsou, jak se podobá, ve spojitosti se skr. r a ṅ g a - s, m. scena, circus, kořen r a ṅ g. Co prvotný tvar kořene slov rus. možno stanoviti: ржгь = r a ṇ g; společného původu jest také slov. r e g a t i hiare, patere klaffen, r e g a rima, fissura z r ę g a t i. r ę g a; v. Ржг.

Nasatice adv. srb. na př. „udario (udeřil) ga lopatom n a s a t i c e t. j. nije pljoštimice (secundum latitudinem), nego onako, kao što se udara nožem, kad se siječe“ (Vuk.) tedy udeřiti ostrou stranou, ostřím. N a jest předlož., kmen s a t zdá se býti cizím; srov. turc. s a t h superficies.

На-слу́дъ rus. nálední voda (která se v čas tání na ledě tvoří) Aufwasser; 2. časť toho složeného slova značí „povrch“ i jest stejnokořenná se stslov. слоудъı locus praeruptus, dávněji snad také prominentia, a skand. s l û t - a prominere; v. Слоудъı.

Na-srtati, -s r ć e m vb. dur. srb. — na koga, — s r t n u t i vb. pf. cum impetu impingere, cum impetu aggredi. v. Срът.

Насть m. rus. crusta nivis, vlastně povrch sněbu — z **над-ть**, *d* před *t* suffixu proměněno dle obecného pravidla v *s;* za stejnokmenná možno pokládati: stslov. **съ-надь** f. superficies, **съ-надьнъ** adj. qui in superficie est; slova ta jsou ve spojitosti s předlož. **надъ** super.

Nášlík čes. die Kette zum Halten der Deichsel řetízek, kterým dobytek oje svrchu drží; srov. něm. Nestel, sřněm. nestel, stněm. nestila, nestilo ligula, fibula úvazek, stužka; také ags. nostle, nosle fibula; sřlat. nastale, nostola cingulum, fibula, nastula, nastila vitta, fasciola; slovo čes. může pocházeti z některého z uvedených tu slov german. — jest ale také možno, že nášlík jest složeno z předlož. na i šlík, odvozeného od šle (pl.), pochvy u chomoutu koňského.

Naština srb. jejunitas z °**натъштина**; stslov. **тъштъ** vacuus.

Natipěrka charv. natupijerka srb. prunus armeniaca et prunum armeniacum; patrně cizí; to slovo zdá se býti složeným; srov. 2. část pěrka pijerka s turc. berkuk prunum, jehož koncovka uk může býti odražena i zastoupena samohláskou *a;* nřec. *βερίκοκον* prunum armeniacum.

На-врапити, -плю vb. pf. stslov. invadere, **на-короп-** Chron. I. 129, 30. jest forma rus. — **на-врапъ** direptio, praeda, captivi abductio, **наврапи и напасти**, Vost rus. zastar. **на-воропъ** (Lex. II.), také nesložené воропъ impetus, aggressio, oppressio, **пустиша на воропъ** Karamz. II. 100. adnot. 167. **пусти** (t. vojsko) **на воропъ** ib. p. 98. nota 191. (dle Jung. slovn. pod Vrapka), stslov. **съ-врапѣти са** *πιέζεσθαι* premi; jiného původu jest stslov. **врапѣти** corroborari — kmen **врап** přesmyknutím hlásek z varp; pol. (Poznaň.) na-wropić, -pię na kogo irasci, prvotně asi aggredi, impetum facere, kmen wrop z worp; kořen stslov. **връп**, jehož samohláska stála prvotně před *r:* **връп-ѫ, връп-сти** *καλαμᾶσθαι* spoliare „**елика нињ (цвѣтомь) върпеши, толикоже оуваждаеть** - Sborn. **върпоуть вы** Isai. 3. 12. saec. XIII. Vost. **верпоуть** saec. XIV.-Vost. slov. zastar. z-vrpati = po sili vzeti (Lex. II.) Slova uvedená mohla by kořenem býti ve spojitosti s lit. warp-yti perforare, excavare warp-stis, warp-stė hastile, Bezz. též jaculum, venabulum, uvádí se co stejnoznačné s kasula; stprus. warpe (tvar nejistý) v něm. prov. zastar. warpen-wagen, Wagen, die zum Transport von Kriegsgeraet gestellt werden mussten; warpot-en vb.

Kriegswagen stellen (e conject. Ness.-Thes. ling. pruss. p. 201); got. vairp-an (praet. sg. varp, pl. vurp-um) jacĕre, ga-vairpan dejicere, prosternere, kořen varp, skand. verpa (praet. sg. varp.) jacĕre, varp-a jacĕre, jaculari, fundā petere; trudere, varp teli jactus, stsas. werp-an jacĕre, ags. veorp-an, verpan jacĕre, jactare, projicere; â-veorpan pellere, vyrpe jactus, ictus, vorpeness, -e f. destructio, stněm. werf-an (1. sg. praet. warf) jacĕre, projicere, subjicere, emittere hastam, dispergere, pi-werfan obruere, obstruere, oppilare, opprimere (lapidibus), wurf jactus, ictus, impetus, weg-worf raptura in via; srov. také řec. *ῥίπ-τω* jacio, jacto, projicio, abjicio, *ῥιπ-ή* jactus, ictus, pulsus, impetus, kořen *ῥιπ*, jak pravděpodobno, na místě *Fριπ* z *Fιρπ*, jehož *i*, jak se domnívati lze, z *a* stenčeno; prvotný tvar kořene slov tu srovnávaných byl varp.

Navštíviti, -vím vb. pf. navštěvovati vb. dur. čes. invisere, stčes. navščeviti id. „Navščevil svých apoštolov“ St. Skl. II. 69. navščevenie subst. vb. = navštívení visendi cura, salutatio, — návštěva, f. návštẹv, m. id. navštěvitel salutator, hospes; na jest předlož. — vyskýtá se také nesložené vščevuju visito (Žal. Witemb.), kmen vščev, jehož počát. *v* jest předsuvka. Mínění, že by navštíviti bylo přetvořeno z navistiti nelze tedy považovati za pravé; ovšem ale možno vščevuju i ostatní s ním spojitá slova pokládati za srodná: s got. skav-s adj. s předlož. us- spectans, respiciens, providus, us-skavjan sis vigilem esse, vigilare, vlastně prospicere, providere, kmen skav, ags. scav-ian, sceav-ian, scev-ian adspicere, intueri, stfris. skow-ja, stsas. scaw-ôn, scaw-ojan, stněm. scaw-ôn, scow-ôn, také scauwôn, skouwôn, sřněm. schow-en, schouwen spectare, adspicere, conspicere, respicere, considerare, stněm. scaw-ida, scaw-itha spectatio, contemplatio atd.

Навь m. gen. ви mortuus „яко и навь из гроба исходящи“ Io.-Dam. из навий въскрьсе Op. 2. 2. 53. ve pl. značí také podsvětí: нави pl. acc. *εἰς ᾅδου* do podsvětí, Gen. 37. 35. - Pent.-Mih. „урезъ ноги въ нави зрѣти“ Vost. въ навехъ *ἐν τῷ ταρτάρῳ* Iob. 40, 50. - cod. serb. наватъ mors, Sup. (dle Hattalova Zvukosl. 58. — v Lex. II. se nenachází) stčes. naẃ, gen. -vi sepulcrum „Krok ide do navi“ Dal. „Tělo při

pohřbu do navi se položilo", Boček exc. z Ms. „Ustlav jiným v navi bydlo, i upadl sám v osidlo". Alex. Výb. I. 1079. 25. — Od společného kořene pochází čes. u-naviti fatigare, ve stčes. značí to sloveso „perdere, interficere, necare" „v tom boju řiedký zbaven, by nebyl Hřeky unaven" (= usmrcen) Alex. Výb. I. 163. - 36. i 37. „třetieho mečem uhlavi (= třetímu uťal hlavu), čtvrtého mlatem unavi" ibid. 1120. - 23. i 24. — také v Kat. 2973. nachází se unaviti ve značení „interficere, necare", „unaví-li mie tvá zlosť". — Za srodná buďte považována: stprus. nowis Rumpf, to slovo stojí vo Voc., v němž jsou slova dle věcí spořádána, před Lebin (vita); jest tedy pravděpodobno, že pravé jeho značení bylo „mortuus" — srov. co do rozličnosti významův stslov. троупъ membrum, corpus, truncus cadaver — lot. nāve f. smrť, mors, nāvēt, -eju, interficere, necare; coërcere, castigare, také no-nāvēt id. nāvetês interficere se, nāvigs letifer, venenosus, nāvitês omnes nervos intendere, se fatigare, interficere se, také iznāvitês id. lit. nowyti, -yju cruciare, excruciare (Mik.-Mat.). U-naviti třeba uvažovati za causat. slovesa stslov. оу-ны-ти, -ны-ѭ ignavum esse, segnescere, languere, strus. оу-нытн perire. — v. Нытн. — Got. podobně znějící slova: naus, subst. m. gen. sg. navis mortuus, them. navi, navis adj. id. ga-navistron vb. sepelire (od nezachovaného stat. jména *navistr hrob, odvozeného od kmene navi mrtvý tak, jako avistr ovile od *avi ovce) možno též pokládati za srodná s uvedenými slovy slovan. stprus. lot. i lit. — zvláště adj. navis mortuus hodí se překrásně ke stejnoznačnému stslov. navь. Bopp a jiní sestavují sice uvedená slova got. se skr. naś z nak (4. par.) perire, mori, causat. delere, extinguere, pak s lat. nex, gen. nec-is, nec-o i řec. *νέκυς*, *νεκρός* mrtvý — majíce za to, že got. kmen navi vznikl vyražením souhlásky *h* před *v*; avšak spojení hlásek *hv* (na místě kterého se často *w* píše) není v got. neobyčejné, vyskýtá se na počátku slov i ve středosloví, na př. hvaiteis triticum pšenice (jemuž jest lit. kwëtys sg. zrno pšeničné, ve pl. kwëczei pšenice příbuzné); hvas pron. interrog. quis, skr. lit. stprus. lot. kas, stslov. къ ve složeném nom. sg. къ-то; ve středosloví: nehv i nehva adv. prope, nněm. nahe, nehvjan sik blížiti se a j. nesnadno tedy pochopiti, proč by právě ve

kmenu navi mortuus, kdež by spojení hlásek *hv* nevadilo libozvučnosti více, než v ostatních tu uvedených got. slovech, bylo před *v* vypadlo *h*; dle toho jest pravděpodobno, že got. kmen navi a ostatní od něho odvozená slova got. nesouvisí s kořenem skr. naś z nak, i že ta got. slova jsou srodná se řečenými slovy slovan. lit. stprus. a lot. Také skand. nâr (na místě nav-r?) anima defuncti, spectrum i ags. nê cadaver (asi na místě *nêv) ve složeném nê-brerd mortuorum margo, jak pravděpodobno, sem náležejí.

На-вѣтиѥ n. stslov. insidiae, **на-вѣтованиѥ** subst. vb. id. **на-вѣтовати, -тоуѭ** i **-товаѭ** vb. dur. insidiari „**своими навѣты навѣтоваѥ**“ Chrys.-lab. **на-вѣтъ** insidiae, — **ловещихъ** (lovících) Chrys.-lab. **на-вѣтьливъ** insidiosus, **на-вѣтьнъ** id. **на-вѣтьникъ** insidiator. Slova uvedená nemají se kmenem **вѣт** loqui, dicere nic společného, než pocházejí od kořene **вит**: stslov. **витати, -аѭ** deversari, commorari, habitare, hospitare, čes za-vítati někam, k někomu advenire, domum ingredi; význam commorari mohl snadno přejíti ve značení insidiari; k témuž kořeni náležejí také pol. po-wiat, mrus. по-вѣтъ (= уѣздъ) regio, по-вѣтка tectum, receptaculum kolna, s nimiž jsou srodná: lit. wětà locus, spatium, pa-wět-oti, -oju locum dare, zjednati místo, locare, collocare, pa-wětis, m. Anbau, Erker, Laube; lot. vêta locus, spatium, vêtēt i. q. pa-wětoti. Zdali také stslov. **на-вѣть** excessus sem náleží, jest za příčinou odchýlného významu pochybno.

На-зóла rus. procacitas, protervitas dotíravé prošení neb žádání, dotíravosť, rus. prov. на-зола molestia, gravatio, indignatio, stomachus „грусть, досада, докука,“ Вольт. p. 39. **на-зойливый** adj. procax, protervus, alios molestans dotíravý, **на-зóйливость** procacitas, protervitas **й** po o jest vsuvka; kmen **зол**, srov. lot. galōt, -oju i galotê-s vociferari, tumultuari, furere, kořen gal.

На-ѩзнь f. stslov. praeceptum, z dohadu „**блюди оубо старьчьскы наѩзни.**“ Svjat. Slovo temné; **на** jest předložka, **-ѩзнь** by mohlo státi na místě °**ѩзьнь** od kořene **ѩг**, jehož starší tvar ag; srov. skr. ah z agh, rad. verbi defect., dicere, tak že by prvotné značení stat. jména **наѩзнь** bylo: nápověď. Se skr. ah považují se za srodná: ir. ag-all sermo, ag-aill loqui; lat. āj o pravím z *ag-io, tak jako mājor větší z *mag-ior;

g kořenné zachovalo se v a d - a g - i u m, n. i a d - a g - i o f. přísloví, pořekadlo. Bopp sestavuje ve glossáru skr. s uvedeným skr. a h také got. *a i k - a n dicere, zachovalo se toliko složené a f - a i k a n abdicere, negare, abnegare; ve kmenové slabice a i k jest dle něho *i* stenčeno z *a* a pak vsunutím samohlásky *a* sesíleno. Srov. také řec. *ἠχ-έω*, dor. *ἀχ-έω* zníti, zvučeti, šuměti; trans. ozývati se, vyříci, vysloviti, *ἦχος*, dor. *ἆχος*, m. *ἠχή*, dor. *ἀχά* f. zvuk, hlas, hláska, hlahol, *ἠχώ*, dor. *ἀχώ*, f. 1. id. 2. ohlas, 3. pověsť atd.

Нє stslov. part. neg. non, ne „**въzбраниша кємоу нє нти**“ Lavr.-Op. 14. **нє вь врѣмє** Krmč.-Mih. ne v čas, **нє по мнозѣхь дьнєхь** *οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας* Šiš. 1. Š.-gl. 87. po nemnohých dnech; bulh. slov. charv. srb. n e non, srb. ne diraj u to noli tangere, rus. не (vyslov: n j e) non **Я тóчно наслаждáюсь здѣшнею тѝхою, уединéнною жѝзнію, когдá здорóвъ и не имѣю сердéчной тревóги.** Karamz. не-вó-время ne v čas, mrus. не = ne non, „вже не я буду, щобъ не приспѣвала ёму.“ Mar. p. 20. pol. n i e id. „nie od tego jestem“ nejsem od toho, čes. n e non „Ne z mutného oka, z ruky pilné naděje kvitne“, hluž. n j e non „njewidźiš, komu maš wěrić“, dluž. n j e, polab. n e id. Ve složených slovech značí **нє** n e to, co záporné lat. i n-, něm. u n-, na př. stslov. **нє-богъ** adj. infelix, miser, **нєборє** Pat.-Mih. místo a vedle **нєбожє** (voc. sg. m.), **нєбожє Пєтрє** Leont. základem toho záporného adj. jest stat. jméno **богъ** ve značení: bohatství, štěstí, skr. b h á g a - s, m. bona fortuna, felicitas, beatitudo, slov. n e - b o g adj. obs. n e - b o g a ! = moje milá! n e - b o r e místo n e - b o ž e voc. sg. m. můj milý! charv. srb. n e - b o g, a, o miser, miserabilis, rus. dial. не-бога m. et f. miser, pol. n i e - b o g a adj. f. misera, n i e - b o r a k na místě n i e - b o ž a k homo miser, čes. n e b o h ý miser, miserabilis, hluž. n j e - b o h, n j e - b o h i, dluž. n j a - b o g i defunctus; stslov. **нє-дѣлꙗ** 1. dies solis, dominica, 2. hebdomas, bulh. n e - d ĕ l è f. slov. charv. n e - d ĕ l j a, srb. n e - d j e l j a, dial. také n e - d e l j a, n e - d i l j a id. rus. не-дѣля hebdomas, značení: dominica jest zastar., mrus. не-дѣля t. j. n e - d i l j a id. pol. n i e - d z i e l a, čes. n e - d ĕ l e, hluž. n j e d ź e l a dominica, ve pl. také hebdomas, dluž. n j e - ź e l a, polab. n ė - d ĕ l j a, n ė - d i l j a to, co stslov. (n i - d ê l j a J. P. n i - d i g l i a Pf. D.); to jméno pochází od n e d ĕ l a t i non laborare; lit. n è non, na př. àr tù

nóri? zda chceš? odpověď: n è — na místě n e - n ó r i u nechci — wisì taí sáké, tikt àsz (na místě a ž) nè, všichni to pravili, jen já ne; se slovesem se n e slučuje, na př. n e - w e d (imper. 2. sg. obs. na místě *n e w e d i) ne ducas, ne inducas; někdy však tato záporná částice stojí také od slovesa oddělena, n. př. nè daúg iszmókau non multum didici (Schleich. gramm. p. 325); starší tvar jest n a, jenž se někdy vyskýtá, na př. n a - b á g a s = не-богъ vedle méně užívaného n e - b á g a s pauper, miser, n a - k a d u (Bezz.) nunquam, n a - t a r i k (Bezz.) noli loqui; stprus. n e non, naskytuje se jen zřídka, na př. n e - a i n e s s a „keines" (a i n e s s a odvozeno od a i n - s unus, srodného se stslov. инъ id.), n e - p r e s t (koncovka odražena) non intelligo (glossa ve SrP. II. 727. písemn. z r. 1331.), lot. n è non, n e — n e, ani — ani; n e skládá se co záporná částice s jmény i slovesy, na př. n e - b ū š a n a absentia, inopia nebytí, nedostatek (būšana bytí, bytnosť, vlastnosť), srov. stslov. не-бышьнъ i не-быша non existens; kořen lot. b ū: b u - t esse, olim etiam crescere, lit. b u: b u - t i, stslov. бы-ти esse, skr. b h û esse, existere; fieri, oriri; lot. n e - d ê n a nešťastný den (d ê n a = den), n e - d z ī v s neživ, n e - v e s e l s aegrotus (v e s e l s sanus, incolumis, srodné s веселъ stslov. hilaris, gratiosus, čes. v e s e l, veselý) a jiná; starší tvar n a se vyskýtá v n a - b a g s pauper, n a - b a d z i b a paupertas, n a - b a g ō t, -o j u žebrati mendicare; lit. n e - d ė l ė dies solis, hebdomas, lot. n e - d e l a hebdomas, stprus. n a - d e l e dies solis, Voc. pravděpodobno ze slovan. — got. n e (*e* dlouhé) *οὐ*, *οὐχί*; *μη* non, ne, stněm. sřněm. stsas. n e non, ags. n e non, ne, „n e f ê r d e" non ivit, Ps. 1. 1. lat. n e nicht „Tu ne cede malis, sed contra audentior ito." V. Aen. VI. 95. řec. *νη*, záporná částice skládá se větším dílem s adj., n. př. *νη-κερδής* adj. bez zisku, bez užitku (*νη* + *κέρδος* zisk), *νή-νεμος* adj. bezvětrný (*νη-* + *ἄνεμος* vítr), *νηνεμία* bezvětří, *νή-ποινος* adj. bez odměny, bez náhrady (*νη* + *ποινή* výkupné, také odplata, pokuta, náhrada); staroir. n a, skr. n a non. Prvotný tvar uvedených tu záporných částic byl tedy n a.

Не-уадьскъ adj. stslov. asi turpis, foedus, inhonestus „да-вѣрж имжть вси, мко сь юродивъ (stultus, rus. юродивый stultus, amens, demens) бѣ, се бо и сьмрьть его неуадьска, Pat.-Mih. 162. не part. neg., kořen уад; čes. n e - č a d s k ý, nesprávně

často ne-čacký psáno, 1. immundus, impurus, foedus „Proti zlému, nečadskému troupu, jenž v těle a krvi vězí“ Reš. Syr. 174. „Nečadský člověk rouchem“. Scip. bezž. 2. = nedobrý, „nečacký na nohy“, non validus, Com. — oppos. čadský; nesprávně čacký psáno, 1. pulcher, venustus, elegans, purus, mundus, „čacké děvče“ D. čadský Reš. 2. eximius, egregius, excellens. Odpustiti vinu, čadské mysli jest znamení, excellentis animi est, Com. jan. „Čadských a vysokých ctností“ Ob. pan. 8. — čadský také = udatný fortis, kořen čad z čand; společného původu jsou: slov. čed-en, -na, -no purus, mundus, nitidus, elegans, čednost puritas, munditia, elegantia, virtus, čediti, o-čediti purgare, mundare, ornare, o-čedek purgatio, ne-čeden immundus, ne-čednost impuritas, charv. čed-an, -na, -no, modestus, čednost modestia, ne-čedan immodestus, kořen čed z čęd; jest pravděpodobno, že slova uvedená jsou ve spojitosti se skr. čand (1. par.) lucere, od něhož odvozeno čandá-s m. i čand-rá-s, m. luna měsíc co světlý; prvotný tvar kořene byl *kand; možno tedy také lat. cand-eo, -ēre 1. blesknouti se, bělati se, jasněti, jasně se lesknouti, 2. rozpáliti se, býti žížlavým, candens bílého lesku, lesknavě bílý, candens taurus; candentia bělost, bílý lesk, jasná záře, jasnosť, — lunae; cand-idus běle se lesknoucí, lesknavě bílý; jasný, čistý; upřímný, poctivý, cand-or bílý lesk, bělosť, bělosť pleti, krása, jasnosť, žár, fig. čistota, upřímnosť, poctivosť atd. pak řec. *κάνϑ-αρος* uhel, co lesknoucí se, sem potahovati.

Нефть f. rus. naphta, z turc. neft, nefte id. — řec. *νάφϑα* horský olej snadně zápalný.

Не-нáстье n. rus. (°**не-настие**) tempestas pluvia, **не-нáстливый**, **не-нáстный** pluvius, **не-нáстливость** tempestas pluvia, tempestas nivalis. Kořen by mohl býti ***над**, nad ve značení serenum esse, tak že by **не-нáстье** se bylo vyvinulo z *ne-nad-tije; srov. skr. nad (10. par. nâdâjami, K. V.) lucere, původní značení slova **не-настье** by dle toho bylo: nejasné počasí.

Нерѣсть f. stslov. coitus, **егда настанеть нерѣсть ею** Pal. možná, že na místě °**нарѣсть** nebo **-рѧсть**, **не** tu není záporná částice — rovně tak, jako v **невод**ъ, kt. v. — slov. na-rast, f. coitus (alitum), na-rastiti vb. pf. coire, de volucribus, srb. na-rast f. coitus galli, na-rastiti coire, de volucribus, vyskýtá se

také rastiti inire, -se coire, de volucribus; charv. ne-rist aper, Hung. — asi na místě *na-rěst, charv. srb. nerast m. aper, jak se podobá, na místě *na-rast, slov. nerostec asi místo *na-rastec, vedle toho narasec, nerosec, Prip. 198. neresec, Meg. merjas, merjasec, merěsec, kdež *m* stojí na místě *n*, po *s* vypadlo, jak se podobá, *t*, bulh. neres verres, asi na místě *ne-rest, *na-rest. Slova tato jsou pravděpodobno ve spojitosti s lot. rêst-s, m. i rêsta f. tempus, quo aves, lepores etc. appetunt coitum, zivju rêsta tempus coitus piscium, rêstāt nidulari, rêstotê-s coitum appetere, de avibus, leporibus, piscibus.

Нерíта rus. rod morských skořepin, hlemýžď morský; z řec. lat. *νηρίτης* nerita hlemýžď morský s pestrým poklopem; také fr. nérite, angl. nerite id.

Neštovice f. čes. 1. pustula, 2. variola, černá neštovice variola nigra, 3. meliceris vřed hnojem k medu podobný, bílá neštovice albida pustula, Wn. 175. palčivé neštovičky Friesel, pustulae Com.-jan. 316. vlastně purpura, „červené dětinské neštovice, papulae, boa, morbus puerilis, quo maculae exiles rubrae corpus obsident“, Wq. 899. červené neštovice na tváři vari, Wq. 327. dobrá neštovice na masitém místě, která brzo zraje a teče, furunculus, Wq. 899. neštovice fíková condyloma W. 174. — Neśtovice staženo z nežitovice, v. нежитовица pod нежитъ.

Не-у-клю́жій adj. rus. non aptus, non idoneus, imperitus (°не-оу-клюждий) не-у-клюжесть, f. imperitia, kořen клюд; slova ta jsou stejnokořenná s čes. po-kliditi, stčes. po-kliuditi ordinare, disponere, v. *Kljud.

Nevati se, nevam se vb. dur. charv. haesitare, dubitare, sibi prospicere, recusare; zdá se, že jest původu cizího; srov. řec. *νήφω* a) sobrius sum, abstineo vino, jejuno, tempero, b) sum mentis compos, prudens, cautus, providus.

Неводъ stslov. sagena veliká síť rybárská, неводь f. id., odtud неводнчь m. piscator, rus. нéводъ, dim. неводóкъ, pol. niewod sagena, čes. nevod id. „Vytáhnu tě v nevodu mém in sagenā meā“ Rkp. Bel. 40. verriculum, „Rybář sítí a nevodem (verriculo) v rybníku loví“ Com. jan. 427. dluž. navod sagena. Podobá se, že třeba rozděliti не-водъ; не, ne zde není záporná předpona, než jest, jak možno domnívati se, z *a* stenčeno.

Uvážiti sluší lot. vadus, vads ein grosses Zugnetz, lit. wedėjas funda, verriculum Wate, s nimiž -водъ možno pokládati za stejnokořenné; lit. newádas sagena pochází pravděpodobno ze slovan. Také něm. Wate funda, verriculum, sřněm. wate id. et tragum, nizozem. wade; skand. vod, dán. vaad i vod sagena možno pokládati za srodná; něm. prov. newod, newot, niwad, niwod, niewat, nieweit ein aus Linnen gefertigtes Zugnetz mit Wänden pochází však ze slovan. vlask. guada rete piscatorium, sagena z german.

Ne-vražiti, -žím vb. dur. čes. — na někoho infensum esse, inimicum esse alicui, odisse aliquem, „Němci náramně na Římany nevražili a v žádný mír s nimi se dáti nemínili.“ 2 Kron. Kram. vyd. 74. — to slovo jest odvozeno od врагъ stslov. inimicus, čes. vrah; ne tu nemůže býti částicí zápornou, tomu odporuje význam; avšak ne tu nemůže také na místě předložky na státi, neb pak by ne-vražiti = na-vražiti bylo vb. pf., nikoliv ale vb. dur., jakým skutečně jest; možná, že ne jest tu stejného původu se stslov. neoddělitelnou částicí нъ, vyskýtající se ve slovese въ-нъ-радити spectare a j. v. Нъ part. insepar.

Нежитъ stslov. morbus quidam, хартиıа содержащаıа молитвоу нежита, Alex. — vysvětluje se slovy: болѣзнь особаго рода; charv. zastar. nežić na místě nežitj; Miša Pelegrinović (Stari pisci, VIII. 199.) píše svému příteli Sav. Mišetićovi: „Čuo sam (slyšel jsem) komu nežić udi (t. j. škodí), ta se nemoć tako zove, liek je koji velmi prudi (užitečný jest), uzet (vzat) s mjerom stvari ove, atd. — Dle toho žertovného poetického psaní třeba hledati sídlo té nemoci především ve hlavě, neb lék tam schvalovaný rozehřeje — dle jiného místa toho psaní — mozek příliš chladný: Koja ti će u svu mjeru svrućit mozak velmi hladan“; kromě toho třeba nasypati zvláštní prášek do uší; neb ta choroba bývá také příčinou hluchosti: „ako ti je taj nevolja uši gluhe učinila“. Dle jednoho básníka ze XVI. století jest nežić rheumatická s ohluchnutím uší spojená choroba hlavy, o níž on praví: „dohodi nam to zlo s mraka, s nоćne šetnje i studeni.“ Parčić pak uvádí ve svém slovníku charv.-vlask., vydaném v Zadru r. 1874. na str. 389. slovo nežit s významem „risipola vesciculosa“ t. j. erysipelas nádcha, růže; rus. zastar. нежитъ nemoc, která dle Buslajevových

Историческіе очерки русской словесности I. 115. má sídlo své ve hlavě lidské, vysrkává mozek, láme čelisti, vyráží zuby, skřivuje krk, způsobuje hluchotu atd. (v. Arch. V. p. 93 i 94) pol. niežyt gravedo, rheuma „zimna reuma abo niežyt" (Lex. II.), dle Mrong. také mrus. **нежить**; čes. nežit ulcus „Zahnojený vřed, když se sebere, nežit slove," apostema. Com.-jan. „O nežitiech jedovatých", Ras. rkp. 2. k. — tumor purulentus, plícní nežit vomica; nežit = otok horký, abscessus phlegmonodes. JA. Stejnokořenné jest stslov. **нежитовица** serpens, **оуꙗзвлѥнь** (**оуꙗзвити** vulnerare, laedere) **бысть -цею и оумрѣть**, Prol.-belg. 2. *λοιμική* pestis mor, také jiná nákažlivá, smrtonosná nemoc, **-цею оумрѣть** e. cod. serb. Vost. **чръмнаꙗ** (červená) — *νόσος λοιμική*, Vost. nřec. *λοιμίχη* febris petechialis; purpura Fleckfieber; sem náleží také čes. neštovice pustula, variola na místě správného *nežitovice; **не**, ne jest záporná částice, kořen jest ži z gi ve značení sanari, sanescere, sanum esse: hluž. žić, žiju sanari „rana žije" vulnus sanescit „rana je zažiła" (zhojila se, zacelila se); lit. gy-ti gy-ju sanescere, sanari, lot. dzī-t, dzī-stu, dzi-ju id. lit. gaj-us adj. sanabilis; čes. hoj (obs.) medicamen, hojiti sanare, hluž. hojić id. z gojiti, pol. goić, goję id. Slova uvedená jsou ve spojitosti se skr. ǵâju-s m. medicamentum, kteréž bývá spojováno s kořenem ǵi (ǵájâmi 1. sg. praes. act.) vincere, tak že by všeobecné značení: „odolati, zvítěziti, přemoci" bylo přešlo ve speciálné značení: „odolati nemoci, přemoci neduh." Dle toho jest tedy etymologické značení slova ne-žit, stslov. **не-житъ**: nezdravá neb i nezahojitelná část těla.

Ни stslov. part. neg. *οὐκ* non, **рѣше· ни, господи** *οὐχί, κύριε* Gen. 42. 10. - Pent.-Mih. ne quidem ani **нѣсмь сѧ ни приближилъ ѥмоу**. Nom. 121. **ни мало** (ani málo) **не можаше видѣти** Vost. I. 192. **ни— ни** nec — nec. Sup. 44. 52. **аште ли ни** si vero non, Šiš. 109. **или ни** aut non, Supr. 188. — ve složených: **ни-къто** nemo (**къто** quis), **ни-чь, ни-чьто** nihil (**чь, чьто** quid); předložky oddělují **ни** od tázacích zájmen: **ни отъ когоже** Proph. Chron. I. 180. 30. **ни надь кымьже** Sabb. 175. **ни къ чьто** Int. **ниже** neque, **ниже вѣра, ниже дѣла** Dioptr.-lab. **ни** -cunque, **что ми ни вдаси**, Chron. I. 33. 21. bulh. ni ve složených: ni-kak nullo modo, ni-koj nemo, ni-što nihil, ni-tí, ni-to neque, slov. ni non (non est) ni — ni

nec — nec, ni-ti, ni-ti id. nî-kaj nihil, ni-kdo nemo, charv. srb. ni ne quidem, nec „nema ni (ani) jednoga", „ni malo" minime, haudquaquam, ni — ni nec — nec „nemogu ni jesti ni piti", ni-ti — ni-ti id. ni-ko i ni-tko nemo, ni-šta nihil, (što i šta quid?), ni-po-što nullo modo, nequaquam, rus. ни — ни nec — nec, ни такъ ни сякъ ani tak ani onak, ни-ктó nemo, ни-чтó (gen. -черó) nihil, pol. ni nec, ne quidem „On mu neodpowiedział ni na jedno słowo", ni — ni nec — nec, ni-by quasi, tamquam „niby z drugim gada, a trzeciego słucha", ni-c, na místě *ni-co, gen. -czego, ni-kt na místě *ni-kto nemo, ni-ż, na místě *ni-że, ni-że-li, ni-ż-li, a-ni-ż, na místě *a-ni-że, a-ni-że-li, quam než, nežli, a-ni ne quidem „on ani myśli o tym", ani — ani nec — nec, čes. ni neque, nyní obyčejně a-ni „Ve sny nevěř, ni tbaj na ně." Cato. „Tu kněžu (správněji: knieżu) všickni slúbichu: stara ni mlada živiti, Vršovice všecky zbiti." Dal. c. 56. ni — ni nec — nec „Ni nože, ni meče, ni jiné věci." Tkadl., ni-c nihil na místě ni-co (co quid z чьсо) gen. ni-čeho od zaniklého ni-če nihil „Sestra bratru to pověde: juž jáz nejsem niče tobě. Dal. c. 9. Za niče jmajiu pro nihilo" Ps. 89. 5. če quid se ještě vyskýtá v na-č, o-č, za-č, pro-č na místě: na-če, o-če atd. ni-kdo nemo z ni-kto ни-къ-то; a-ni neque, cum emph. a-ni-ž a-ni-ť, ani — ani neque — neque, hluž. ni ve složených: ni-c na místě *ni-co nihil, také ni-čo id. ni-chto nemo na místě ni-kto, a-ni neque, ne quidem, ani — ani nec — nec, polab. ni non, ni-c nihil, ni-kåtū nemo, nicaṇ nolo na místě *ni-chcaṇ, *ni-chåcaṇ. Srodná jsou: stprus. ni non (také ny psáno) Katech. ve složených slovech značí to, co lat. záporné částice ne-, in-, něm. un, někdy také ent- na př. ni-ains nullus, ni-ainā nulla (ain-s unus, stslov. инъ), ni-druwien acc. sg. Unglaube, ni-swintina er entheiligt, ni-winūton acc. sg. innocens, vlastně neobviněný, lot. ni — ni, nei — nei neque — neque, lit. neí, neí-gi neque, ne quidem, neí — neí nec — nec „neí teíp, neí szeíp" ani tak ani onak; ve složených vyskýtá se také záporná částice nė seslením zvuku z ni vzniklá: nė-kas nihil, nė-kadós, nė-kàd nunquam, nullo modo; got. ni non, nec, neque, ne quidem, ni — ni neque — neque, stněm. ni non, stsas. stfris. ni;

lat. ni „quid ni?“ proč ne? ni-si jestli ne, ni fallor nemýlím-li se, ni-hilum, ni-hil nic, hīlum prvotně nit, pak věc nepatrná, malé ceny; staroir. ni, ní non.

Nijet, m. srb. propositum úminek, záměr; z turc. nijet id.

Nístěj čes., starší tvar něstěj, niestěj, dle Jungm.-slovn. *m* — dle uvedených tam míst buď pokládáno za fem. — 1. os fornacis průchod do kamen, „když sie v niestěji vtoči, inhed v kamnách čbána zočí.“ St. skl. I. 212. — 2. focus, fornax „Vezmi strdi a horkého chleba hned z peci neb niestěje“ Rkp. bib. 147. nístěj sopky crater; také nístěň f. os fornacis, slov. mestéje f. pl. os fornacis místo nestéje, hluž. něsć focus, fornax, caminus, dluž. jěsće pl. os fornacis místo *něsće, kořen нѣт nět: stslov. въ-нѣтити accendere, *t* kořene proměněno před *t* (luž. ć místo *t*) přípony v *s*. V Jung.-slovn. udán chybně kořen níst i to slovo sestaveno se řec. *ἑστία* focus, s nímž nemá nic společného.

Nišadùr bulh. spiritus salis Ammoniaci, nišador srb. sal Ammoniacus; z turc. nišadir id. — arab. nušadir; původu orientál. jest také vlask. lisciardo i. q. serb. počát. *n* tu proměněno v *l*.

Nišan srb. scopus, také likšan; rus. zastar. нишáнъ sigillum; původu orientál.: pers. nišan nota, signum, meta, scopus, turc. nišan 1. id. 2. typus, nota, imago ráz, otisk. — Také nřec. *νισάνιον*, *νησάνιον* meta, scopus, z turc.

Nišarba slov. icterus, morbus regius žloutenice, také višverga id. ni a vi jsou předsuvky, šarba i šverga stojí na místě šarga, z maď. sárga flavus, sárga-kör i. q. slov. — čistě slov. žoltica, zlatenica.

Nišeste, gen. -eta n. srb. amylum škrob; z turc. nešaste, nišaste id., odtud také nřec. *νισεστές* škrob; čiště srb. skrob, śkrob.

Нива, třeba čísti njiva, a) ager сѣꙗше много нивоуBus. 335. b) seges, messis аще возрастетъ нива, пожи по уемъ ю пожати можете; Bus. 717. нивиѥ n. ager, села и нивиꙗ и вьси, Prol.-Mart. садовиѥ и нивиѥ Prol.-belg. bulh. niva (-vù f.) ager žitné pole, slov. charv. srb. njiva ager, njivica dim., rus. нúва ager, campus, pratum, „не поле кормитъ, нива“ prov. rus. dle Jungm.-slovn. pol. niwa ager, campus, novale, čes. niva ager, arvum, campus „quosdam agros, alias Nivy

nuncupatos" Stat. mil. Paproc. 331. l. 3. p. 193. „Blíž Prahy na jednej nivě oběsi sie (Durink) sám na jivě." Dal. c. 21. — Možná, že slova uvedená jsou ve spojitosti se skr. nîv (1. par.) magnum, crassum, corpulentum, turgidum esse, tak že by niva původně značilo „tučné, úrodné pole, ager opīmus"; se skr. nîv může také srb. njiv-ti, -im curare, alere býti ve spojitosti, tak že by prvotné značení bylo, činiti, aby někdo tyl, tučněl.

Njerk i jerk, jak se zdá, místo njerk hluž. ova piscium, njerkać emittere ova, de piscibus, na místě správnějšího njerkh, njerkhać? *kh* zastupuje v hluž. *ch*. Jest-li tomu tak, možno ta slova pokládati za stejnokořenná s lit. narszas ova piscium, ranarum, nersz-u, -ėti emittere ova, de piscibus, ranis.

Нога stslov. pes (dim. ножька) отъкры ногахъ емоу; се жена лежить ногахъ емоу Ruth. 3. 4. 7. 8. - Vost. ногахъ pl. loc. bez předložky, ногою na místě správného ногоѭ (sg. instr.) repente, нозѣ dual. slov. charv. noga pes, pod nogu charv. = niz brdo deorsum, srb. noga 1. pes „doći kome na noge" sám přijíti k někomu, „ići nogu pred nogu" pedetentim, krok za krokem, 2. certus numerus jistý počet (pomístn.) na př. když rozdělují daň, praví: „ovo selo (ta vesnice) ima dvije noge, ovo nogu i po (půl), rus. нога́ (dim. но́жка, но́женька) pes сла́бый нога́ми male pedatus, деревя́нная нога́ kopyto ševcovské, стропи́льныя но́ги Dachstuhlsäulen, со всѣхъ ногъ quam celerrime, съ ногъ сбить кого́ zbaviti sil, поста́вить кого́ на́ ноги pomoci někomu, цвѣтна́я но́жка petiolus floris; mrus. нога́ t. j. nohá pes, dim. нôжка t. j. nižka, pol. noga (dim. nóżka) pes „Ma chleb rogi, a nędza nogi" asi tolik, jako: Dobré bydlo činí bujným a nouze zbavuje smělosti, „Noga nogę wspiera" (podporuje), „Weź (vezmi) nogi na batogi!" curre cito! „To wielkie męstwo w nogi mu wpadło", o neudatném, nesmělém; „suchą uszedł nogą, er ist mit einem blauen Auge davon gekommen; noga kurza (bylina) portulaca, noha čes. pes (dim. nožka, nožice, nožička) nozě (obs.) dual. „buďte ruce i noze uvazany pevnie, ať by se krev vzhuoru netahla" Sal. rkp. 2. 1. „Cizí chléb mívá rohy, dokud nevstoupí černá kráva (nouze) na nohy". Rým. „Dluh má nohy, pole oči, les uši, na ty tři věci pozor dáti sluší". Rým. v nohy se

dáti, v nohy dáti, dáti do noh fugere. „Potepeme je, že jich neujde ani noha“ (ani jeden). Kon. nohy = sochy u pluhu; noha, míra čtyr dlaní, pes „čtyrydceti noh zvýší“. Har. kuří noha (bylina) portulaca, jinak: matky boží dětel, medvědí (nedvědí) noha olus atrum, zaječí noha lagopus, trifolium arvense, lvová noha gnaphalium arenarium, jinak bělolist, úplavník, úplavníček, luoční len; husí nožka (nůžka) alchemilla vulgaris, jinak: stříbrník; nožice f. 1. pes, „nožice hřebimi — probichu“ St. skl. II. 64., 2. = kleč u pluhu stiva, hluž. noha pes (dim. nóžka), dołha noha longum tempus, spatium temporis, dluž. noga pes, na nogoma loc. dual. = dat. dual, polab. nüga pes (nígga J. P. nücka Pf.), nügun acc. sg. (nikung, J.) nüdzë nom. et acc. dual., nüǵåi pl. (nidgây J. místo nüdjåj). Srodné jest stprus. nage pes, Voc. (noye Beine, Grun.) nage-pristis digitus pedis, Voc. (pristis srodné se stslov. прѫстъ); stejnokořenné jest, jak se podobá, lit. náginė, naginė calceamenti genus, Sandale aus Bast oder Leder; wird an den Fuss gebunden; odtud něm. prov. nàggen, naginen druh obuvi; za stejnokořenné možno také pokládati: lot. nagōt, -oju celeriter ire i možno stanoviti co kořen slovan. slov: °ног, nog ire, se movere; v Lex. II. uveden také skr. kořen naǵ, Samav. 6., neudán ale jeho význam. — Slova odvozená: nogač (°ногачь) slov. pedes, -itis, nogači i nogari pl. srb. fulcrum Schragen, pol. nogacz macropodia Spinnenkrabbe, čes. noháč longipes, hluž. nohač id. — pol. nogal, m. morav. nohál id. nogat, a, o slov. (°ногатъ), čes. nohatý longipes, nohatec laphita, Nomencl. ms. recte: lapitha, hluž. nohaty pedatus, longipes, polab. nügoty pedatus, ногата strus. numi genus, Bus. 399. 400. „ногáта, alte Münze, wovon vier eine Kuna (куна) machen“; nejisto, zdali sem náleží; ногатница stslov. summa aedium pars; srov. svrchu uvedené rus. стропи́льныя нóги; ногавица f. stslov. vestis genus „гаща и оноушта и ногавица“ (sic) Bus. 749. slov. nogavica tibiale, charv. srb. nogavica feminalium una pars, pol. nogavica Hose, Strumpfhose, kašub. tibiale, čes. nohavice, sg., i. q. serb. — ve plur. 1. feminalia, 2. obs. tibialia, hluž. nohajca na místě *nohawica tibiale; slov. nogavičar tibialium textor; нoгáвка rus. an den Fuss eines Huhns genähtes Band, pol. nogawka = nogawica; no-

žiny pl. f. čes. die von Rindsknochen abgezogene Haut; ножьнъ adj. stslov. pedis, pedum, -на болѣзнь podagra, прьсти ножии Sup. slov. nož-en, -na, -no to, co stslov. nožna cev tibia, rus. ножный, pol. nożny, čes. nožný pedis „na nožném prstu.“ Brikc. Pr. M. — nožanj, gen. -žnja, m. srb. calceamentum quoddam. Slova složená: ного-болнвъ adj. stslov. dolore pedum laborans, ного-болнис n. pedum dolor, nogo-bolja srb. podagra, ного-больнъ adj. stslov. pedum doloris, — недѫгъ Dial. ного-болѣнис, n. stslov. pedum dolor; nogo-stup, m. srb. 1. semita, 2. transcensus in sepe „prijelaz preko plota“; čes. zastar. noho-zėda „regida“ (languor), Rozk. značení nejisté, zeda by mohlo státi na místě staršího *zęda, *gęda i býti stejnokořenné s lit. gend-ù, gès-ti corrumpi, depravari, tabescere, perturbari „in Unordnung geraten“, Schl. lot. gjins-tu (1. sg. praes.) z gjind-tu, gjind-u (1. sg. praet.) pessum dari, perire, gand-ēt corrumpi, depravari; čes. nohsled, m. pedisequus, -sleda, f. pedisequa; bez-nóg, a, o adj. slov. (°без-ногъ) rus. без-нóгiй, pol. bez-nogi, čes. bez-nohý, hluž. bjez-nohaty pede vel pedibus carens; dolgo-nóg, a, o adj. slov. (°длъго-ногъ) longipes, rus. долгонóгiй, pol. długo-nogi, čes. dlouho-nohý id. rus. долгонóжка culex komár (dlouhonohý); ob-nož čes. m. et f. Nebenschössling, žito má obnože. Us. „Drak mieješe osmnácte ocasuov a obnoží hadových.“ Brunev. — palmes; propago; ob-nožka čes. Fusssocke, ob-nožka slk. melligo, was die Bienen an den Füssen in den Bienenstock tragen; hluž. wob-noha, wobnożka Nebenschoss, Nebenzweig, — rěčna cornu fluvii, hórska — Bergausläufer, 2. wob-nożka = slk. obnožka, wob-nożnik hypnum Astmoos; ob-nožnja slov. concubina; od-noga pol. Nebenschössling; germen, surculus; cornu fluvii, sinus maris; od-noha, od-nož, f. i od-noží, n. čes. germen, palmes, surculus, propago, odnož obilí Nebenhalm; odnož talea, Zalu ž. odnož = slk. obnožka melligo, odnož hory Gebirgsast, hluž. wot-noha surculus; stolo Nebenzweig; Gebirgsarm; panoha slk. 1. ramus, frons, -dis, surculus, 2. pes ligneus; подъ-нога stslov. basis въ-гадъ храминьныхъ Pent.-Mih. hluž. pod-noha, dim. pod-nóžka pars pedis inferior „Unterfuss“; slk. pod-noh Fussgestell, slov. pod-nogalo, pod-nogavnica scabellum; stslov. подъ-ножнис n. scabellum, — стольно

Men.-Mih. pedamentum mensae, — горы Sabb. 43. radices montis, ima montis, slov. pod-nožje, n. 1. scabellum; 2. vůbec všechno, co jest pod nohama, charv. srb. pod-nožje, n. basis, scabellum, rus. под-нóжie, n. scabellum; piédestal (Žukov.), — горы ima montis, pol. pod-noże, n. 1. = slov., 2. basis columnae, statuae „posąg (statua) na wysokim podnożu“, 3. die Tritthölzer am Weberstuhl; čes. pod-noží, n. v. pod-ňož; — stslov. под-ножь f. calceus, e conject. — genus dubium est — srb. pod-noži f. pl. v. pod-nožnici; čes. pod-nože, -nož f. basis; scabellum; suppedaneum, — stola statumen mensae; pod-nože f. i pod-noží, n. Nebenschössling, hluž. pod-nož, f. scabellum; pedamentum mensae; také pedál u varhanův; *подъ-ножька stslov. scabellum? -жкн, Alex. rus. под-нóжка Fusstritt an der Kutsche, под-нóжки pl. 1. Trittschemel am Weberstuhl, Weberschemel, 2. der Teppich, auf dem das Brautpaar bei der Trauung steht; čes. pod-nožka scabellum; der Tritthebel; der Tritt am Spinnrade; podnožky u stavu tkalcovského der Weberschemel: pol. pod-nożek, g. -żka m. (°подъ-ножькъ) 1. scabellum, 2. der Auftritt an der Brustwehr; čes. pod-nožek der Tritt am Blasebalg in Glashütten, hluž. pod-nožk scabellum; подъ-ножьнъ adj. stslov. suppedaneus, slov. pod-nožen id. rus. под-нóжный кормъ Gras, das auf der Weide als Futter für das Vieh bleibt; pol. pod-nożny suppedaneus, podnożni ludzie antipodes, čes. pod-nožný, -žní suppedaneus, — stolička scabellum, hluž. pod-nožny adj. = čes. — stslov. подъ-ножьникъ scabellum, srb. pod-nožnici m. pl. Weberschemel, čes. pod-nožník nadir, punctum pedum, hluž. pod-nožnik id. — slov. pod-nožnica scabellum; по-ножь f. stslov. tibiale, rus. пóножи f. pl. ocrea Beinharnisch, pol. po-noż, „sidło (laquens), które się około gniazd ptaków stawia“; čes. zastar. po-nožka, lovčí pták za nohu uvázaný, aby jiné vábil, avis venatica „Ptáčník za nožku přivieže v sietkách ponožku i vztrhá, by vzlétala, jiné ptáky osázala.“ St. Skl. I. 65. s-nože, n. slov. (°съ-ножне) inferior pars lecti; три-ногъ m. stslov. tripus, slov. tri-nog 1. id. 2. carnifex, Meg., homo atrox, tyrannus, trinoh lictor (Lex. II.), což jest podivno; tri-nožen, -žn-a, -o adj. tripes, tri-nožki adj. atrox, crudelis, tri-noštvo atrocitas, crudelitas; pol. trzy-nog, m. trzy-nożek tripus, čes. tří-noh

id. tří-nohý adj. tripes, tří-nožka tripes sedile, W. trénožka místo *troje-nožka tripus (vas), Hus. tří-nožník tripus, hluž. tři-nohak id. troj-nog, a. o charv., na místě toho také tro-nog, adj. tripes, tro-nožje místo troj-nožje tripus, pol. troj-nog, m. id. troj-nogi adj. tripes; трь-ногъ, m. stslov. tripus, rus. тре-нóгъ, тренóжникъ id. тре-нóжный adj. tripes, čes. tr-nože, f. tr-nož f. také m. a) pedamentum mensae, b) subsellium. за-ножие n. stslov. sinus maris, заножия и пазоухы морскыя Ex. -Vost. čes. zá-noží, n. metatarsus der Mittelfuss.

K textu Scriptorum historiae Augustae

Napsal Robert Novák.

Hadrian. 4: 'Secundo consul favore Plotinae factus totam praesumptionem adoptionis emeruit. Corrupisse eum Traiani libertos, curasse delicatos eosdemque sepelisse per ea tempora quibus in aula familiarior fuit opinio multa firmavit.' Že *sepelisse* porušeno, není pochybnosti; z navržených čtení (*depilasse* Madvig, Adv. crit. II 631, *ad se pellexisse* Hirschfeld, Wiener Studien 3, 115) nehodí se hrubě žádné. Bezpochyby bylo tu psáno: *eisdemque se polluisse.* Srvn. Comm. 11: pollutus stupris et humano sanguine; ibd. 1: ore quoque pollutus et constupratus fuit; Heliog. 6: inrupit pollutus ipse omni contagione morborum cum his qui se polluerant; Carin. 15: enormibus se vitiis et ingenti foeditate maculavit.

Ibd. 20 (kde výklad o veliké paměti Hadrianově): 'dixit et veteranorum nomina quos aliquando dimiserat. Libros statim lectos et ignotos quidem plurimis memoriter reddidit.' Právem pochybuje HPeter (JJ. 1884 p. 75) o pravosti *statim*; Hadrian zajisté neosvědčoval paměti větší tím, že knihy, jež právě přečetl, uměl opakovati. Čekáme tu význačnější adverbium. Navrhuji *raptim* (spěšně). Srvn. Tac. 2: qui creare imperatorem raptim solebat.

Ibd. 22: 'Ad convivium venientes senatores stans excepit semperque aut pallio tectus discubuit aut toga submissa. Diligentia iudicis sumptus convivii constituit et ad anticum modum redegit.' Že *iudicis* tu nevhodné, cítili mnozí; neb co má pečlivost dobrého hospodáře se svědomitostí soudcovou činiti? Th. Mommsen měně předchozí summissa v summa psal *summa dili-*

gentia in dies, Petschenig (Beiträge zur Textkritik der Scriptores historiae Augustae, Sitzgsber. der Wiener Akademie, hist. phil. Classe 1879, str. 391) — málo vhodně — *vindice* sumptus. Srovnávám se s Mommsenem, že by tu přídavek smyslu 'veliký' u diligentia vhodným byl, než přídavku toho nehledám v submissa, nýbrž v samém *iudices*, jež rukopisy místo iudicis podávají. Myslím, že jest čísti: diligentia *ingenti* sumptus... Korruptela vznikla asi přestavením slabik *ti* a *gẽ* v *ingenti*; *s* přibráno z následujícího *sumptus*.

Ael. Ver. 5: 'fuit hic vitae laetissimae eruditus in litteris....' Před nedávnou dobou pochyboval Klein (Rh. Mus. 37 r. 1882, p. 275) o správnosti čtení 'vitae *laetissimae*', maje spojení to za nelatinské, i navrhoval 'vitae *lautissimae*.' Mínění to musíme odmítnouti, neb svědčí proti němu Maxim. iun. 2: vitae laetioris, vini parcissimus, cibi avidus etc.; srvn. též Tac. hist. 2, 2. Z neznalosti dikce těchto spisovatelů pohříchu mnoho v poslední době pronáší se zbytečných domněnek. Podobně v Ver. Imp. 2 et nimis *laetus* netřeba měniti laetus v *lautus*.

Ant. Pius 8: 'Sed Repentinus † famosa percussus est quod per concubinam principis ad praefecturam venisset.' *Famosa* mám za neporušené, než před ním myslím že vypadlo *fabula*. Srvn. Ver. imp. 10 a 11.

Anton. Phil. 13: 'Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque asperrimas sanxerunt, quandoquidem caverunt, ne quis ut vellet fabricaretur sepulchrum.' Tak psáno místo ve vydání Jordanově a Eyssenhardtově; *B* má: *ne quis velle abfabricaretur.*' V *ab* jest asi porušeno *ubi* a dlužno čísti: ne quis *ubi* vellet fabricaretur..... Zlořády nedály se zajisté tím, *jak* nýbrž spíše *kde* hroby zřizovány byly.

Ver. Imp. 4: 'Lucius quidem Marco vicem reddens *si suscipere* obsecutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori.' Korruptela *si suscipere* dosud není emendována; návrhy jsou podány zcela nepravděpodobné. Snad jest v ní hledati *sic est ei fere.*

Avid. Cass. 8: 'Enumeravit deinde omnes principes qui occisi essent habuisse causas quibus mererentur occidi, nec quemquam facile bonum vel victum a tyranno vel occisum, dicens meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem et Vitellium nec imperare voluisse. Nam de Pertinace et Galba paria sentiebat, cum diceret in imperatore avaritiam esse acerbissimum malum.' Slova *de Pertinace* nemohou býti pravá, obsahujíce, načež Madvig upozornil, hrubý anachronismus. Myslím, že dlužno čísti: de

fortuna Galbae. V příčině *fortuna* srvn. Pescenn. 9: eadem fortuna illius fuit quae Pescennii.

Comm. 5: 'hac igitur lege vivens ipse cum trecentis concubinis, quas ex matronarum meretricumque dilectu ad formae speciem concivit, trecentisque aliis puberibus exoletis, quos aeque ex plebe ac nobilitate † nieptusque forma disceptatrice collegerat, in palatio per convivia et balneas bacchabatur.' Ve zkomolenině *nieptusque* shledávám *una cuiusque.*

Ibd. 20: 'Senatus adclamavit „quo auctore sepelierunt? parricida sepultus eruatur, trahatur." Cingius Severus dixit 'iniuste sepultus est. Qua pontifex dico, hoc collegium pontificum dicit. Quoniam laeta percensui, nunc convertar ad necessaria. Censeo quae is, qui non nisi ad perniciem civium et ad dedecus suum vixit, ob honorem suum decerni coegit abolenda.' *Laeta* nemůže býti pravé; neb není vhodnou protivou *necessaria,* zvláště když i tato *necessaria* stejnou měrou *laeta* byla, jak z následujícího patrno. K porušení ukazovati se zdá i podání rukopisné, neb *B* má: *laetum*, *P*: *laetam.* Po mém mínění jest čísti: quoniam *le⟨u⟩ia* percensui.

Sev. 7: 'fuitque ingressus Severi odiosus atque terribilis, cum milites inempta diriperent vastationem urbi minantes.' „Die sonderbare Wendung *inempta diripere*, welche den Gedanken involvirt, als ob man auch gekaufte Gegenstände rauben könne, ist schwerlich richtig" (Petschenig str. 376). Čtu *inventa* (nač připadli, plenili), s čímž, ač je-li má domněnka reperiebant místo rkp. recipiebant — Hedicke rapiebant — správná, mohlo by se srovnati místo Kurtiovo 5, 6, 4, kde rovněž o loupení řeč: et cum omnia, quae *reperiebant*, capere non possent, iam res non occupabantur sed aestimabantur.

Ibd. 11: 'Reliquum autem cadaver eius ante domum propriam exponi ac denudari iussit.' *Denudari* smyslem arci jest vhodné, ale předce pochybné tím, že rkpp. mají *dividere.* Není-li pravým čtením *derideri?* Srvn. co následuje: 'Equum praeterea ipse residens supra cadaver Albini egit expavescentemque admonuit et effrenatum ut audacter protereret.'

Ibd. 17: 'Nam et infinita multorum caede crudelior habitus et cum quidam ex hostibus eidem se suppliciter obtulisset dixissetque illi '*quid facturus esses*' non mollitus tam prudente dicto interfici eum iussit'. Slova *quid facturus esses*, jak píše Jordan a Eyssenhardt, nedávají úplného smyslu. Nadto pak mají obsahovati *dictum prudentissimum.* Rukopisy též se poněkud od čtení uvedeného odchylují; *P* a *B* má: optulissetque dixisset ille quod

facturus est; *Regius* a *Puteaneus Casaubon.*: illi quid facturus es. Uvažuje sám o místě tom připadl jsem na čtení: obtulisset dixissetque '*Feliciter quod facturus es*' non mollitus . . . . Prosebník přeje v nouzi své *ad captandam benevolentiam* zdaru císaři k jeho záměru; doplniti jest totiž po feliciter *facias*; srvn. Pescenn. 2: ut inter lapidationes exsecrationesque omnium '*illi feliciter*' optaretur, 'illum principem superi' — populus adclamaret. Navrhuje feliciter za ille, činím tak, předpokládaje, že ille povstalo ze zkratky feliciter *felic* neb *fel.* Neb slovo to nezřídka v rkpp. zkráceno se vyskýtá, nejčastěji v podobě *fl.*

Pescenn. 3: 'Haec si ulla vena paternae disciplinae viveret, fierent? Emenda igitur primum tribunos, deinde militem. Quem quam diu timueris, tam diu timebis.' O zhojení místa toho mnozí se pokoušeli, než všichni marně. Peter psal: tam diu *timeberis*, Mommsen: tam diu *⟨non⟩ timebit*, Petschenig: quem quam diu *timuerit*, tam diu *tenebis.* A přece pravda tak na snadě byla! Jestiť zajisté čísti: *tumebit* (= bude zpupným).

Ibd.: 'Vini avidus, cibi parcus, rei Veneriae nisi ad creandos liberos prorsus ignarus. Denique etiam sacra quaedam in Gallia quae castissimis decernunt consensu publico celebranda suscepit.' Čtení *quae* castissimis *decernunt* jest nejisté; místo quae mají rukopisy *quase*, *decernunt* pak jest tu výraz nemálo podivný. Navrhuji čtení: *quis* (ta forma místo *quibus* i jinde u těchto spisovatelů) castissimi *intersunt.* Srvn. Gallien. 11: vanitate illa, qua et civis adscribi desiderabat et *sacris* omnibus *interesse.*

Ibd. 10: 'Idem iussit ne zona milites ad bellum [item] aureos vel argenteos nummos portarent, sed publice commendarent recepturi post proelia quod dederant, addens liberis eorum et uxoribus heredibus certe reddendum cui venisset, ne ad hostes aliquid praedae perveniret, si quid forte adversi fortuna fecisset.' V *item* jest po mém mínění něco porušeno, nejspíše participium smyslu 'jdouce' neb 'jíti majíce'; ne-li '*ituri*'? Nadto podezřelá jsou mi slova 'cui venisset,' za něž mají *PB* qui venisset. Neb postrádáme na místě tom nemálo myšlénky, že jen v tom případě jest jiným než pravým majetníkům věci svěřené vydati, když by tito v boji zahynuli. Tomu požadavku zadost by se stalo čtením *cum perissent.*

Ibd. o málo níže: 'Denique etiam si nemo fuit qui suis temporibus dux severior videretur, perniciem illi magis ista * * * quam mortuo, ubi et invidia et odium deposita erant, talia exempla valuerunt.' Tak píší místo to Jordan a Eyssenhardt, uznávajíce mezeru po ista. Jest to vůbec místo sporné, o němž četné náhledy proneseny. Sám dospěl jsem v příčině jeho k mínění tomuto:

'perniciem illi magis *in uita* quam ⟨*gloriam*⟩ mortuo, ubi et invidia et odium deposita erant, talia exempla attulerunt.' V příčině *attulerunt* srvn. Macr. 10: occisus est etiam filius, cui hoc solum attulit imperium, ut interficeretur a milite.

Clod. Alb. 2: 'Sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis addam, habebis utendi coccinei pallii facultatem, me praesente et ad me et cum mecum fueris habiturus et purpuram, sed sine auro, quia ita et proavus meus Verus, qui puer vita functus est, ab Hadriano qui eum adoptavit accepit.' Porušena jsou slova *ad me;* bezpochyby jest za ně psáti *ab⟨se⟩nte*, zvláště když excerpta Palatina mají *absque* místo *ad.* Neb toto absente bylo by nejpřirozenější protivou předchozího praesente. *Et* před cum lépe by scházelo; snad jest přemístěno a položiti se má před praesente, kde by velice vhod bylo. Dle toho mělo by místo tuto podobu: 'habebis utendi coccinei pallii facultatem me et praesente et absente, cum mecum fueris habiturus et purpuram.'

Ibd. 10: 'puto eum rebus castrensibus profuturum, certe obfuturum esse non satis novi.' *Non* jest asi přemístěno i bylo položeno původně po *certe.*

Ibd. 14: 'Has litteras cum Pertinax invenisset in Albini odium publicavit. Quare Albinus occidendi Pertinacis Iuliano auctor fuit.' *Publicavit* bylo dříve čtením obecným, než příliš odvážným; neb *PB* mají: *publicasse tu id.* Snad v tom obsaženo: publicare iussit. Korruptela by se vysvětlovala tím, že bylo psáno publicare $\overset{ss}{\text{iuit}}$ a že oprava ta nevnikla v *iuit*, nýbrž v *publicare*, kdežto vytvořila publicasse, načež iuit přešlo lehkou změnou v *tu id.*

Ant. Carac. 2: 'dixit praeterea in castris fratrem sibi venenum parasse, matri eum inreverentem fuisse.' *Eum* jest tu zcela zbytečné a obtížné. Není-li je připsati na vrub nedbalosti spisovatelově, jest nejlépe je změniti v *autem.*

Ibd. o něco níže: 'Questus est de fratris insidiis involute et incondite ad illius accusationem, sui vero excusationem.' Právem podotknul nedávno Cornelissen (Mnemosyne 1883, 252), že veškeren smysl místa vyžaduje spíše opaku výrazu involute. Je-li je proto změniti, nejbližší by bylo synonymum slova incondite, totiž *inpolite.*

Macr. 8: 'Appellatus igitur imperator † susceptos contra Parthos profectus est magno apparatu.' Co by v zkaženém *susceptos* obsaženo bylo, dosud není jednoty. Po mém soudu hledati jest v něm adverbium značící *ihned*; blízké by bylo *subito*, jež

u těchto spisovatelů smyslem tím se vyskýtá, srvn. Macr. 12: quod cum constitisset, duos boves mirae magnitudinis vivos subito aperiri iussit . . . Comm. 3: subito deportavit. Co do myšlénky srvn. Carus 9: statim adeptus imperium Sarmatas — contudit.

Ibd. 11: 'hos versus nescio qui † delatis iuxta eos qui Graeci erant propositi in foro posuit.' V *delatis* obsaženo asi *delicatus*; podobně Ant. Diad. 3 mají rkpp. delatior místo delicatior.

Ibd. 13: 'in annonis tribuendis largissimus fuit, in auro parcissimus, in vernaclis [vel aulicis] tam impius . . . .' Tak píše Jordan a Eyssenhardt, než že špatně, není nyní pochybnosti. Ukázalť Madvig, že v rkpisném verandis není hledati vernaclis, než *verberandis*, pouze se zbývajícím *uel* nevěda si rady. Zdá se, že za ně psáno bylo *uero*. Čísti tedy by bylo: *in verberandis vero aulicis* . . . .

Ant. Heliog. 10: 'Erat praeterea idem Zoticus qui hoc familiaritatis genere abutens omnia Heliogabali dicta et facta venderet fumis quam maxime divitias enormes sperans, cum aliis minaretur aliis polliceretur omnes falleret.' Místo sperans myslím, že psáno prvotně *parans*, jež smyslu místa více se hodí.

Ibd. 20: 'Exhibuit et Palatinis ingentes * * extis mullorum refertas et cerebellis phoenicopterum et perdicum ovis et cerebellis turdorum et capitibus psittacorum et fasianorum et pavonum.' Po *ingentes* stanoví Jordan a Eyssenhardt mezeru ve shodě se Salmasiem, jenž doplňoval *lances*. Po mém soudu pojem podobný obsažen v slově *palatinis*, jež měním v *patinas*. Že dativu tu nezbytně potřebí není, ukazují mnohá podobná místa u těchto spisovatelů; čtenář doplní si snadno dativ *convivis*; srvn. hned o něco dále: barbas sane mullorum tantas iubebat exhiberi. V příčině výrazu *patina* srvn. Claud. 17: patinam argenteam; Prob. 4 patinam argenteam librarum decem specellatam; Hor. Sat. II 8, 41: adfertur squillas inter murena natantis in patina porrecta.

Alex. Sev. 10: 'Et cum diceret adclamatum est 'Alexander Auguste, di te servent. † si verecundiae tuae, prudentiae tuae, innocentiae tuae, castitati tuae.' Místo porušeného *si* navrhuji *di* a čtu: 'di te servent, *di* verecundiae tuae cet.' S tím srovnati by se mohlo Hor. Carm. IV 13, 1 nn.: Audivere, Lyce, di mea vota, di audivere Lyce.

Ibd. 19: 'Senatorem numquam sine omnium senatorum qui aderant consilio fecit, ita ut per sententias omnium † curaretur, testimonia dicerent summi viri.' Místo porušeného *cura-*

retur navrhoval Salmasius *gyraretur*, Jordan *iretur* neb *scrutaretur*. Spíše jest tu čísti *quaereretur*, srvn. 23: de omnibus hominibus per fideles homines suos semper quaesivit.

Ibd. 21: 'De promovendis etiam sibi adnotabat et perlegebat cuncta pittacia et sic faciebat diebus etiam pariter adnotatis et quis quo esset insinuante promotus.' *Sic faciebat* pokládá se nyní obecně za porušené (srvn. JJ. 1884 str. 79); než podané návrhy na opravu slov těch vzdalují se valně od stop rukopisných, jako na př. i nejnovější *su(b)scribebat*. Je-li vskutku co měniti v slovech rkpisných, myslím, že jest prostě psáti: *sig⟨na⟩ faciebat*... *Signum* by tu bylo smyslem *nota* (znamení, poznámka). Srvn. Ant. Phil. 11: calumniis intercessit adposita falsis delatoribus nota. Trig. 14: in circuitum omnem historiam contineret signis brevibus et minutulis.

Ibd. 29: 'Dehinc, si hora permitteret, actibus publicis post multa operam dabat, idcirco quod et res bellicae et res civiles, ut superius dictum est, per amicos tractabantur.' O místě tom neobyčejně mnoho napsáno, ježto rkpp. mají post multam a hořejší post multa smyslem nevhodné jest. Jisto jest, že v slovech těch obsažen byl výraz 'skrovný', ježto jeho odůvodněním jest věta idcirco quod cet. Proto smyslem vyhovuje nejlépe Salmasiova domněnka 'non multam', než ta palaeograficky málo pravděpodobna. Po mém soudě v *post* obsaženo více než *non*, totiž *sed non* a korruptela povstala přestavením slov těch z *nõ sed*. Je-li domněnka ta pravá, jest i *operam* uznati za přemístěno i celé místo takto čísti: actibus publicis *operam sed non multam* dabat.... V příčině *sed* srvn. nahoře: per amicos tractabantur, sed sanctos et fideles; c. 29: in quo et divos principes, sed optimos electos...

Ibd. 33: 'Chlamydes hirtas Severi et tunicas asemas vel macrocheras, *e purpura quae non magna*, ad usum revocavit suum.' Opět místo velice sporné; rkpp.: *et purpureaq. non magna*, et purpureas non magnas. Navrhuji: vel macrocheras, *atqui non purpurea manica*. Srvn. Gallien. 16: purpuream tunicam auratamque virilem eandemque manicatam habuit; Aurel. 48: donasse — tunicas albas manicatas.

Ibd. 36: 'in foro transitorio ad stipitem *illum ligari* praecepit.' Ježto *B* má *illud legari*, navrhnul Jordan: illum adligari. Já čtu: illum d⟨e⟩ligari srovnávaje Aurel. 7: 'ad pedes militis deligaret' a Liv. 26, 16, 2: 'ad palum deligatus.'

Ibd. 53: 'Milites Romani, vestri socii, mei contubernales et commilitones amant, potant, lavant, Graecorum more † et quidem se instituunt.' Místo zkažené, o jehož opravu mnozí, ale

marně, se pokoušeli. Než změnou ne právě příliš násilnou toto čtení vhodné bylo by lze ze stop rukopisných vytvořiti: '... lavant, Graecorum *morem* (tak i *B*) *antiquo substituunt.*' Vedlé antiquo přiměřeno by bylo ovšem i *avito.*

Maxim. iun. 1: 'Cuius etiam poemata extant. Manserunt autem apud eam arrae regiae, quae tales, ut Iunius Cordus loquitur harum rerum *persecutor*, fuisse dicuntur.' *BP*: *persecutores*, což asi povstalo z '*persecutor, ei.*'

Gord. iun. 19: 'Vita sua hac tamen fortitudine a bonis numquam degeneravit semperque inter inlustrissimos fuit cives.' Místo značně porušené; čtení rukopisné jest: vita sua nec tamen fortitudinem bonis umquam. Pomina všechny výklady, jež o místě tom napsány, položím prostě čtení, jež sám za pravé pokládám: 'Nec tamen vita sua ⟨a⟩ fortitudine et bonit⟨ate⟩ umquam degeneravit.' V příčině *bonitate* srvn. Max. et Balb. 7: tamen bonitate nimia sanctitate ac verecundia ingentem sibi amorem conciliaverat; ibd. 1: post Gordianos quorum alter bonitate virtute alter ac severitate clari habebantur...

Max. et Balb. 5: 'Operam grammatico, rhetori non multam dedit, si quidem semper virtuti et militari severitati studuit Ac tandem militaris tribunus fuit et multos egit numeros.' *Tandem* jest tu nemálo podivné; položeno tu, jakoby byl po dlouhé teprve době Maximus tribunem se stal, kdežto při jeho horlivosti vojenské, o níž tu zmínka se děje, věc asi tak se neměla. K tomu přichází, že tandem jest jen domněnkou a sice Casaubonovou; rukopisy ukazují jinam; máť *B*: *adtaen*, *P*: *acita**, z čehož *acita** zdá se původnějším než adtaen, neb *d* v *B* vysvětluje se snadno sloučením písmen *ci*. Z *acita* pak snadno vytvoří se čtení jedině zde vhodné *ac cito*. Srvn. Prob. 5: res gestae tuae faciunt ut et serius tradere maiores tibi exercitus videar et cito tamen tradam; Ant. Phil. 16 a j.

Ibd. níže: 'Post haec praefectus urbi prudentissimus ingeniosissimus et severissimus adprobatus est. Quare rei publicae saluti senatus ei homini quod non licebat novae familiae, imperium tamen detulit confessis omnibus eo tempore in senatu aptiorem non esse qui deberet principis nomen accipere.' Slova *rei publicae saluti* jsou nepravděpodobnou domněnkou Eyssenhardtovou; jiní jinak místu pomoci chtěli, než žádný z podaných návrhů nedochází obecného souhlasu. Rukopisy mají quare *veluti* senatus. Po mém mínění jest toto *veluti* pravé, ale dativ adjektiva smyslu *dignissimo* po něm vypadl.

Valer. 2: 'Veniam igitur eius honoris peto, cui vita inpar est, inpar est confidentia, cui tempora sic repugnant, ut censuram

hominum natura non quaerat.' Místo *quaerat* čtu, jak smyslu přiměřenější jest, *ferat.* Srvn. Gall. 3: constabat autem censuram parentis eum ferre non potuisse.

Gallien. 1: 'Nutante re publica, cum Odenatus iam orientis cepisset imperium et Gallienus conperta patris captivitate gauderet, vagabantur exercitus murmurabant duces, erat ingens omnibus maeror, quod imperator Romanus in Perside serviliter teneretur.' *Vagabantur* není jisté, neb *BP* má: *vocabantur* a nadto nezdá se podobným pravdě, že by byli tímto způsobem vojíni nevoli nad zajetím Valeriana na jevo dávali. Nechť uváží vydavatelé, není-li spíše v porušeném vocabantur spatřovati *voc⟨ifer⟩abantur*, které se velmi často vyskytuje o výkřicích nevoli jevících a jež by pěkně srovnávalo se s následujícím murmurabant.

Ibd. 3: 'Turbata interim re publica totoque penitus orbe terrarum ubi Odenatus comperit Macrianum cum filio interemptum regnare Aureolum Gallienum remissius rem gerere, festinavit ad alterum filium Macriani cum exercitu.' *Rem gerere* píše se po návrhu Salmasiově, rkpp. mají *ingerere.* Obsaženo v tom nejspíše imperium gerere, porušené z inp. gerere; zkratka ta vyskytuje se i jinde v rkpp. těchto spisovatelů.

Ibd. 5: '... Gothi — occupatis Thraciis Macedoniam vastaverunt Thessalonicam obsederunt neque usquam spes mediocriter salutis ostentata est.' Čtení to, jehož původcem jest Salmasius, jest nemálo násilné, neb rukopisné podání jest neque usquam *quies* mediocriter *salutem ostentare est.* Dle toho opraviti jest místo asi takto: 'neque usquam qui⟨r⟩es mediocriter salutem ostentare'; *est* ($= \tilde{e}$) mohlo z konečného písmene slova ostentare vzejíti.

Trig. 15: (o Zenobii) 'quae multorum sententia fortior marito fuisse perhibetur, mulierum omnium nobilissima, orientalium feminarum ut et Cornelius Capitolinus adserit speciosissima.' Místo posledního slova má *B*: saepedissima, *P*: saepedissimam. Tomu bližším by bylo zajisté *sapientissima.*

Trig. 32: 'Longius mihi videor processisse, quam res postulabat. Sed quid faciam? Scientia naturae facilitate verbosa est.' Co slovy *naturae facilitate* rozuměti dlužno, nesnadno poznati. Petschenig proto právem slova ta za porušená prohlásil i hleděl čtením *natura et facultate* je opraviti; než i to chová v sobě nemalou nejasnost. Vhodným by byl návrh *materiae facultate*; vědění jest mluvné, ježto se při něm hojnost látky snadno naskýtá. Srvn. Gallien. 20: ut siquis eloquens vellet facta principum reserare materiam non requireret.

Claud. 7: 'patres conscripti m i l i t a n t e s audite, quod verum est.' Jsou to slova císaře Klaudia píšícího senatu o svém úspěchu válečném. *Militantes* jest najisto zkaženo i navrženo za ně *laetantes* (Casaubonus), *mirantes* (Obrecht), *gratanter* (Kellerbauer), *audite audite* (Mommsen) atd. Můj návrh jest: patres conscripti, *intimantem* audite quod verum est (oznamujícího slyšte co pravda jest). *Intimare* častěji vyskytuje se u těchto spisovatelů; srvn. Bonos. 15: intimanda curavi; Claud. 17: intimasti Claudium — graviter irasci.

Ibd. 10: 'Nam cum consuleret factus imperator quam diu imperaturus esset, sors talis emersit:

tu qui nunc patrias gubernas oras
et mundum regis arbiter deorum,
. . . in veteres tuis novellis.
regnabunt etenim tui minores
et reges facient suos minores.'

Kusý onen verš takto by vhodně opraven byl:

trades inperium tuis novellis.

Ibd. 18: 'Felicem te virtutibus tuis. Consulem te. Praefectum te. V i v a s Valerie.' Místo vivas mají rkpp. *vicias*, za něž větším právem bychom psali *vigeas.*

Aurel. 1: 'P a r u i e i s s a n e praeceptis, accepi libros Graecos.' Místo *parui eis sane* mají rkpp. *parrumpiane*, v čemž shledávám, hledě k počátku této kapitoly, '*parui Iunianis* praeceptis.'

Ibd. 4: 'Idem auctor est vitulum matri eius natum mirae magnitudinis candidum, sed purpurantibus maculis, ita ut haberet in latere uno 'ave' in a l i o coronam.' Místo *ave in alio* mají rkpp. *auetrinalio.* Shledávám v tom 'aue, in *altero.*'

Ibd. 7: 'alter alteri quasi i n g e n u o [quasi] servus obsequatur.' *Ingenuo* jest nejisté, *BP* má: quasi i n n e m o quasi servus. Rovněž smyslem není *ingenuo* úplně vhodné, neb otrok neposlouchá — a vzor poslušnosti má se tu označiti — oddaně každého svobodníka, nýbrž jen toho, kdo pánem jeho jest. Proto raději bych psal 'quasi *domino* servus.'

Ibd. 11: 'Si esset alius Aureliane iucundissime qui Ulpii Criniti vicem posset implere, tecum de eius virtute ac sedulitate conferrem. N u n c t e c u m r e q u i r e r e p o t u i s s e m. Suscipe bellum a parte Nicopolis, ne nobis aegritudo Criniti obsit.' Tak vydává místo to Jordan a Eyssenhardt, než netřeba dlouhého výkladu k seznání, že při této podobě jest místo kusé a porušené.

Za původní podobu jeho mám toto čtení: '. . . . conferrem. Nunc *tu, cum require⟨ns eum reperire non⟩* potuissem, suscipe . . . .'

Ibd. o něco níže: 'Consulatum cum eodem Ulpio Crinito in annum sequentem a die undecimo Kalendarum Iuniarum in locum Gallieni et Valeriani sperare te convenit sumptu publico. Levanda est enim paupertas eorum hominum, qui diu in re publica viventes pauperes sunt et nullorum magis.' Poslední slova nemají smyslu, jak dobře poznamenal nedávno Cornelissen. Myslím, že jest zde čísti: et nullorum magis⟨tratuum⟩. Korruptela vznikla ze zkratky slova *magistratus*. S genetivem oním srvn. Maxim. 6: quid tantum laboras, cum eius loci iam sis, ut ducatum possis accipere.

Ibd. 38: 'Aurelianus Augustus Ulpio patri. Quasi fatale quodam modo mihi sit, ut omnia, quaecumque gessero, omnes motus ingravescant, ita etiam seditio intramurana bellum mihi gravissimum peperit.' Čtení to dosti vzdaluje se od podání rukopisného; *B* má: *quidam mini sit*, *P*: *quiddām insit.* Bližší jest: 'quasi *fatali ui datum* mihi sit . . . .' Srvn. Prob. 6: patrem meum fatalis belli Persici necessitas tenuit; Car. 9: vim fati quandam esse, ut Romanus princeps — transire non possit.

Tac. 6; 'quae [malum] ratio est habere imperatorem qui famam curare non noverit'. Slovo 'malum' jest ve vydání Jordanově a Eyssenhardtově v závorky jako cizí přídavek položeno, dole pak poznámka od Eyssenhardta přičiněna 'malum *respondit aliquis in margine.*' Poznámka ta jest s podivením, neb *malum* tu původní; jestiť to ono *malum*, jež častěji v otázkách s nevolí pronesených smyslem interjekce se vyskýtá a asi našemu 'probůh' se rovná. Srvn. tento příklad z Livia 5, 54, 6: quod cum ita sit, quae, malum, ratio est expertos ista (tak já zde čtu), alia experiri?

Ibd.: 10: 'Cornelium Tacitum scriptorem historiae Augustae quod parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis conlocari iussit. Ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitus in † euicosarchis iussit et in bybliothecis poni.' Čtení původní jest tu dosud hádankou, ač mnozí o ně se pokusili. Scaliger navrhoval *in aevicis archiis* neb *in civicis archiis*, Casaubonus *in cunctis archiis*, Obrecht *in demosiarchiis.* Můj návrh jest: 'Ne lectorum incuria deperiret, *libros* (tak i *B*) — scribi publicitus iussit et *inclusos arcis* in bybliothecis poni.' Srvn. Val. Max. 5 1. ext. 4: 'ossaque ei Pyrrhi aurea inclusa urna Epirum in patriam — portanda dedit.' Druhý návrh můj zní: publicitus iussit et *in sericis arcis* in bybliothecis poni. Jest nesnadno co určitého tu říci.

Flor. 4: 'haec ego in aliorum vita de Probo credidi praelibanda ne dies hora momentum aliquid sibi vindicaret in me necessitate fatali ac Probo indicto deperirem. Nunc quiescam sane meo studio satis factum arbitrans [studio et cupiditati meae].' Tak psáno místo to ve vydání Jordanově a Eyssenhardtově; než znělo-li tak původně, velice pochybno. Rukopisy ukazují jinam; *B* má: nunc quointesāmeo studio satis factum arbitrans studio et cupiditati me; *P*: nunc qm̄ interim meo studio satisfactum arbitrans studio et cupiditati meae. V slovech nunc qm interim meo poznávám '*nunc quom inseruerim ea*', v následujícím pak *studio* prvou osobu přítomného času slovesa značícího 'ustávám' 'odpočívám'; které sloveso by to bylo, nesnadno mi říci. Ne-li consisto? Slova však studio et cupiditati meae není proč prohlašovati za interpolaci.

Tím nabývá celé místo této podoby: 'Nunc *cum inseruerim ea*, *consisto* satis factum arbitrans studio et cupiditati meae.'

Numer. 11: 'Nam et cum Olympio Nemesiano contendit, qui *ἁλιευτικὰ κυνηγετικὰ* et *ναυτικὰ* scripsit quique omnibus coloniis inlustratus emicuit.' K tomu Petschenig str. 414: 'Ich halte das handschriftliche *colonis* mit Casaubonus für verderbt. Denn was soll hier der Hinweis auf die Colonien? War Nemesianus blos in diesen berühmt?' Casaubonus navrhoval proto coronis místo colonis, než to asi též nesprávné, neb jak může se o Nemesianovi říci, že byl všemi věnci oslaven! Já mám za pravděpodobné navržené coronis, ale vedlé toho *omnibus* za porušené. Ježto nadto *BP* mají *quinque*, nemám za nemožné čtení: scripsit *inque* ⟨*ag*⟩*onibus coronis* inlustratus.' V příčině *agonibus* srvn. Alex. Sev. 35: *agoni* praesedit ....

Ibd. o něco níže: 'Numeriano Caesari oratori temporibus suis potentissimo.' V poslední době navrhoval tu Cornelissen (Mnemosyne 1883, 259) *potissimo*; jak oprávněna jest tato konjektura, ukazuje Max. iun. 3: Messalam ex familia nobili oratorem potentissimum.

Učenec tento pronáší vůbec hojně konjektur úplně zbytečných. Tak zbytečně navrhoval na u. m. Hadr. 7 non solum amicis sed etiam passim *aliis quamvis* (místo *aliquantis*) multa largitus est (srvn. Alex. Sev. 25: Alexandri habitu nummos plurimos figuravit, et quidem electros aliquantos, sed plurimos tamen aureos), Ael. Ver. 5: patere me per alias *explere* (místo *exercere*) cupiditates meas (srvn. Heliog. 9: sibi homines ad exercendas libidines — opponi), Maxim. 23: et Maximinum et filium eius in tentorio *sopitos* (místo *positos*) occiderunt (srvn. Trig. 3: filium — in Gallia positum; ibd. 12: Gallieno longe posito, Tac. 7: Tacitum — in Campania positum), Aurel. 1: ipse non nihilum ex eius *sanguine originem* (rkpp.: *ex eius*

origine sanguinem) duceret (srvn. Clod. Alb. 12: de Ceioniorum stemmate sanguinem duceret; Ant. Phil. 1: cuius familia in originem recurrens a Numa probatur sanguinem trahere; Claud. 11: ab ipso Dardano sanguinem dicerent trahere) a j. Proto při návrzích jeho opatrnosti nemalé nezbytně potřebí.

Poznamenání ke kritice textu Kurtia Rufa.

Podává Robert Novák.

3, 2, 15: 'Ac ne auri argentique studio teneri putes, adhuc illa disciplina paupertate magistra stetit. Fatigatis humus cubile est: cibus, quem occupati parant, satiat.' Ne neprávem viděla se slova *occupati parant* Voglovi (JJ. 1873 str. 314) podezřelými; neb jak mohli vojíni Makedonští, o nichž tu řeč, zahrnuti jsouce pracemi vojenskými pokrm si opatřovati? Vogel proto volí ve vydání svém čtení 'cibus quem *occuparunt* satiat,' vykládaje *quem occuparunt* řeckým *οὗ ἂν τύχωσιν*. Já připadl na návrh, jenž se mi i méně násilným vidí i co do smyslu lepší jest; míním čtení: quem *occupant operati* (pokrm, na nějž připadnou vykonavše práci). Netřeba dokládati, jak pěkně odpovídá toto operati předchozímu fatigati: vojínové přestávají na jídle ne na něž připadnou vůbec, nýbrž na něž připadnou teprve po denní práci.

Ibd. 6, 18: 'Iam primum nihil sine divina ope adgredi videbatur: nam cum praesto esset ubique fortuna, temeritas in gloriam cesserat.' Místo *fortuna* mají rukopisy *fortunae*, což náleželo čísti: '*fortuna, et*'; písmě *t* na zmar přišlo následujícím temeritas. Smysl jest zřejmý a zcela vhodný: ježto Alexander ve všem cokoli počínal šťasten byl, bylo mu k slávě nejen to, co z rozmyslu konal, nýbrž i to, co podnikl nerozvážlivě; srvn. 4, 9, 23.

Ibd. 9, 25: 'Ergo non mediocris omnium animo⟨s incessit⟩ formido — quippe itineri quam proelio aptiores erant — raptimque arma capiebant.' Shoduji se s Jeepem a Voglem, že psáti jest místo rkpisného *animo* akkusativ *animos* a doplniti verbum, na němž by akkusativ ten byl závislým. Toliko jiné sloveso a jinde bych raději doplnil; pravděpodobnějším se mi totiž zdá psáti: omnium animos formido ⟨occupavit⟩ — quippe . . . .

Ibd. 13, 9: 'At illi qui sub oneribus erant omissis iis per metum capessunt fugam: armati quoque qui eos prosequebantur eodem metu arma iactare ac nota deverticula petere coeperunt.

Praefectus quasi et ipse conterritus simulans cuncta pavore conpleverat.' Velice pochybuji, že by *simulans* bylo neporušeno; neb pro *simulare quasi* jen z komiků lze uvésti příklady, žádný z Kurtia. Snad jest čísti za ono simulans *tumultuans* smyslem trepidans. Srvn. Vell. 2, 79, 5: dum inter ducem et supplicem *tumultuatur.*

Ibd. 13, 11: 'Quippe tot annorum incredibili et fidem excedente fortuna cumulata tunc alia stirpibus lacerata, alia in caenum demersa cernebantur: non sufficiebant praedantium manus praedae.' Velmi mdle zdá se mi připojena býti věta non sufficiebant. Nechť uváží kritikové, není-li před *non* stanoviti mezeru *adeo.* Srvn. 5, 13, 22: vix credibile dictu, plures captivi, quam qui caperent, erant: adeo omnem sensum territis fortuna penitus excusserat; 6, 3, 7: fruges quoque maturitatem statuto tempore exspectant: adeo etiam illa sensus omnis expertia tamen sua lege mitescunt; 9, 4, 7; 4, 4, 5.

4, 1, 22: 'Tum rege eo (sc. Abdalonymo) salutato alter ex his, 'Habitus' inquit, 'hic vestis, quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus inluvie aeternisque sordibus squalidum.' V neporušenost *aeternisque* nevěří nyní již nikdo; srvn. Vogel I 222. Z podaných návrhů nejvíce zamlouvá se *taetrisque.* Než ani k tomu nemám mnoho důvěry; neb proč nepoloženo epitheton to již k inluvie? Myslím, že tu bylo adjektivum, jímž pojem sordibus se specialisuje. Na snadě jest mysliti na *terrenisque* (špína hlinou způsobená).

Ibd. 2, 13: 'Sed cum fornacibus ferrum, quod excudi oportebat, inpositum esset, admotisque follibus ignem flatu accenderent, sanguinis rivi sub ipsis flammis extitisse dicuntur: idque omen in Macedonum metum verterunt Tyrii.' '*Metum* erscheint unverständlich, ein bestimmterer Ausdruck wie *caedem*, *exitium*, *interitum* nöthig' (Vogel I 222). Vogel přijímá v text *interitum;* bližší jest *malum.*

Ibd. 7, 25: 'Ac tum quidem regem propius adeuntem maximus natu e sacerdotibus filium appellat, hoc nomen illi parentem Iovem reddere adfirmans. Ille vero se accipere ait et adgnoscere humanae sortis oblitus. Consuluit deinde, an totius orbis imperium fatis sibi destinaretur. Pater aeque in adulationem conpositus terrarum omnium rectorem fore ostendit.' Výraz *pater* tu úplně nemístný, jak jinými již vytčeno; jinak místo jest dosud záhadno. Vogel volí čtení *vatesque* místo *pater aeque*, jež nemálo jest násilné. Spíše se mi zdá, že v pater tají se *pariter* a že tu dvě různá čtení (*pariter, aeque*) v jedno jsou sloučena.

Ibd. § 28 n.: 'Sacrificio deinde facto dona et sacerdotibus et deo data sunt, permissumque amicis, ut ipsi quoque consulerent Iovem. Nihil amplius quaesierunt, quam an auctor esset sibi divinis honoribus colendi suum regem. Hoc quoque acceptum fore Iovi vates respondent. Vera et salubri aestimatione fidem oraculi vana profecto responsa e l u d e r e potuissent, sed fortuna quos uni sibi credere coegit, magna ex parte avidos gloriae magis quam capaces facit.' Čtení *eludere* jest velmi pochybné, neb rkpp. mají *si uideri*. Navržena i jiná čtení, než stejně nepravděpodobná. Já shledávám v rkpisném *si uideri* slova *sibi dari* a čtu místo celé takto: 'Vera et salubri aestimatione fidem 〈*pendens*〉 oraculi vana profecto responsa *sibi dari putavisset*; sed ....' V příčině *pendens* srvn. 4, 12, 21.

Ibd. 13, 4: 'Parmenio, peritissimus inter duces artium belli, furto, non proelio opus esse censebat: intempesta nocte opprimi posse hostes: discordis moribus, linguis, ad hoc s o m n o et improviso periculo territos quando in nocturna trepidatione coituros?' *Somno* vykládají tu někteří zeugmatem, doplňujíce k němu z následujícího *territos* vhodné participium. Než dobře poznamenává Vogel: 'Hartes Zeugma; vielleicht ist *graves* ausgefallen.' Než snadnějším způsobem bylo by lze tu docíliti čtení snesitelného, změněním *et* v *ex* a položením ho před somno, tedy čtením: 'ad hoc *ex somno* improviso periculo territos.'

Ibd. 16, 14: 'Quidam occupatis proximis rivis deverterant longius, ut, quidquid occulti humoris usquam manaret, exciperent, nec ulla adeo avia et sicca lacuna erat, ut v e s t i g a n t i u m sitim falleret.' Ježto rukopisy mají *castigantium* a spojení sitim fallere není tu nepodivné, podobá se, že jest ponechati castigantium a před ním uznati mezeru *acies*. Srvn. 7, 11, 21: sed ne f a l l e r e t u r a c i e s, dubitare cogebat varietas caeli nunc internitente lucis fulgore, nunc condito.

5, 1, 19: 'Igitur hunc quidem benigne cum liberis excipit: ceterum quadrato agmine, quod ipse ducebat, velut i n a c i e m i r e n t, ingredi suos iubet.' O čtení *in aciem irent*, za něž má rkp. in aciem migrent, zbytečně nedávno pochyboval Kinch. 'In aciem irent', praví v *Quaestiones Curtianae* p. 42, 'a d m o d u m d u b i a e velut Latinitatis est; nam Liv. XXVII 46, 11 et iam pridem 'exeundum in aciem' edebatur et nunc editur.' Přehlédl[t] patrně místo jiné, totiž Liv. 7, 32, 10: cum gloria belli ac virtute sua quemque fretos i r e i n a c i e m debere. Srvn. o úsloví tom více ve výkladu MMüllera, Götting. gel. Anz. 1883 p. 759.

Ibd. 4, 20: 'A dextra iter ad ipsum Ariobarzanen erat: hic Philotam et Coenon cum Amynta et Polyperconte, expeditam

habentes manum, relinquit, monitos, ut, quia et eques pediti iret mixtus et quam pinguissimum esset solum et pabuli fertile, sensim procederent; duces itineris erant de captivis dati.' Ježto *P* nemá *et quam* než jen *quā*, nepochybuji s Kinchem, že psáti jest *qua*. Než v příčině *pinguissimum* nemohu zatajiti své pochybnosti. Neboť z které příčiny měla četa, o níž tu řeč, jen na těch místech povolnu jíti, kde bylo solum pingui*ssimum*? Což nedostačilo jen *pingue* solum? Či jen solum pinguissimum jest pabuli fertile, pingue nikoli? Nechť uváží vydavatelé, není-li v pinguissimum porušeno *pingue uisum* a není-li dle toho čísti: qua *pingue visum* esset solum et pabuli fertile!

Ibd. 6, 4: 'Itaque inter ipsos victores ferro dimicabatur: pro hoste erat, qui pretiosiorem occupaverat praedam: et cum omnia quae rapiebant capere non possent, iam res non occupabantur sed aestimabantur.' Shoduji se s Jeepem a Hedickem, již neuznávají *recipiebant*, jež rkpp. místo *rapiebant* tu podávají, za pravé. Než místo navrženého rapiebant raději četl bych *reperiebant* (= rep'iebant). Zkratka ta mohla snadno ke korruptele podnět zavdati.

Ibd. 9, 20 a násl.: 'Sed iam non verba punienda sunt: linguae temeritas pervenit ad gladios. Hos, si mihi creditis, Philotas in me acuit. Si ipsi admiseritis, quo me conferam, milites? Cui caput meum credam? Equitatui, optimae exercitus parti, principibus nobilissimae iuventutis, unum praefeci: salutem, spem, victoriam meam fidei eius tutelaeque commisi.' V slovech *si ipsi admiseritis* zbytečně odchylují se vydavatelé příliš od nejlepšího podání rukopisného, jež jest *ipsi admisit*. Neb malou změnou čísti třeba: Si *id is* admisit.... (jestliže toho tento se dopustiti mohl, jemuž jsem taková dobrodiní prokázal, co mám čekati od jiných?). Ovšem někteří (Jeep, Foss) namítali, že by takováto věta podmiňovací tu nevhodná byla, ježto by jí Alexander pochybnost na jevo dával o vině Filotově, kdežto o ní přesvědčen byl (Foss: 'neque ille, quasi de Philotae scelere dubitet, *si admisit* potest dicere, quum admisisse eum maxima asseveratione affirmet'); než věta ona nemusí míti nutně smyslu: 'jestliže pravda jest, že toho on se dopustil', než možno pojati, jako často, spojku *si* časově neb příčinně a rozuměti větě smyslem: 'když onen toho se dopustil....' Srvn. 6, 10, 35: si (když, ježto) et cum indicamus, invisi et cum tacemus, suspecti sumus, quid facere nos oportet?

7, 3, 8: 'Tuguria latere crudo struunt et quia sterilis est terra materia, in nudo etiam montis dorso, usque ad summum aedificiorum fastigium eodem laterculo utuntur.' Nemožnost čtení in nudo dokázal Madvig; vydavatelé následkem toho vypouštějí

in a píší 'materia, nudo etiam.' Než pravé čtení bude asi: '*in udo* — montis dorso' t. j. země byla na dříví neplodná i na hřbetech horských, kde vláhy dosti bylo a kde proto více než kde jinde stromoví lesní růsti mohlo.

Ibd. 6, 21: 'Ceterum pertinacia oppidanorum iram eius accendit. Itaque captam urbem diripi iussit.' Nepodobá se, že by byl tehdy Alexander město, o němž tu zmínka, jen vypleniti kázal, rozhořčen jsa proti němu tvrdošijným odporem jeho; byl by to trest při známé prchlivosti jeho příliš malý. Myslím, že jest čísti 'urbem *dirui* iussit.' Tomu nasvědčuje velice hned co následuje: 'deleta ea Memacenis haud iniuria infestus ad Meleagrum et Perdiccam redit.' Rovněž popuzen nepoddajností Memacenských dá město jejich hned nato, jak v § 23 se vypravuje, dobyv ho, zbořiti: 'acrius obsidioni institit naturalem celeritatem ira concitante. Cuniculo ergo suffossa moenia ingens nudavere spatium, per quod inrupit, victorque urbem dirui iussit.'

Ibd. § 22: 'Namque cervix eius saxo ita icta est, ut oculis caligine offusa conlaberetur, ne mentis quidem compos: exercitus certe velut erepto [in] eo ingemuit.' V *in*, jež vydavatelé v závorky kladou, může porušeno býti *iam*.

Ibd. 7, 28: 'Rex iussit eum confidere felicitati suae: ut alias sibi ait gloriam concedere deos.' Místo velmi sporné; rkpp.: *iussum confitere ad alia sibi ad.* Kladu zde čtení, jaké já myslím, že původní jest: 'rex *iussum* confidere felicitati suae, ut alias *si di gloriam concederent, dimisit.*'

Ibd. 11, 15 a násl.: 'Diem inter metum laboremque consumpserunt. Per aspera nisis duriora restabant, et crescere altitudo petrae videbatur. Illa vero miserabilis erat facies, cum ii, quos instabilis gradus fefellerat, ex praecipiti devolverentur. Mox eadem in se patienda alieni casus ostendebat exemplum.' Ježto *P* má *aspere nisis*, jest pravděpodobnější čtení per aspera *enisis;* srvn. § 17: per has tamen difficultates *enituntur* in verticem montis. Dále slova *in se* patienda vzpírají se všelikému přirozenému a nestrojenému výkladu; divím se, že dávno již nepomýšleno na jich zhojení. Po mém soudu psal tu Kurtius: mox eadem *inte⟨gris⟩* patienda ... Srvn. 8, 11, 23: multique tamquam adesset hostis, per lubrica saxa perque invias cotes praecipitati occiderant, plures aliqua membrorum parte mulcati ab integris deserti sunt; 8, 11, 12: multorum miserabilis fuit casus, quos ex praerupta rupe lapsos amnis praeterfluens hausit, triste spectaculum etiam non periclitantibus: cum vero alieno exitio, quid ipsis timendum foret, admonerentur, in metum misericordia versa non extinctos, sed semetipsos deflebant.

8, 5, 7: 'nemo enim illorum (sc. Macedonum) quicquam ex patrio more labare sustinuit' *Labare* jest domněnka, rkpp. mají *libere.* Více pravděpodobnosti zdá se mi míti: *li⟨nq⟩uere.*

Ibd. 7, 4: 'Quota pars Macedonum saevitiae tuae superest? Quotus quidem non e vilissimo sanguine?' Podstatné jest, co Kinch proti *quotus* a proti *non e vilissimo* namítá; než žádá-li, by se psalo: quotus quisque de nobilissimo sanguine, nevím, nevzdaluje-li se příliš od podání rukopisného. Jednodušší a přec úplně vyhovující změna by zajisté byla: quot*a* quidem *nobilissimo e* sanguine?

Ibd. 9, 13: 'Nec, cur inverterit se natura, causa. Mare certe, quo adluitur, ne colore quidem abhorret a ceteris.' Že před causa neb po causa uznati jest mezeru slovesa, nepochybuji s Voglem. Jen o to otázka, jak by nejvhodněji mezera ta se vyplnila. Vogel píše: cur ibi se natura verterit ⟨*patet*⟩ causa, Foss: cur ibi se natura inverterit ⟨*patescit*⟩ causa. Více pravděpodobnosti bude míti, tuším, čtení: causa ⟨*apparet*⟩. Mare....

9, 9, 12: 'Sed in tumultu festinatio quoque tarda est. Hi contis navigia pellebant, hi dum remos aptari prohibebant, consederant: quidam enavigare properantes, sed non exspectatis, qui simul esse debebant, clauda et inhabilia navigia languide moliebantur, aliae navium inconsulte ruentes [non] receperant: pariterque et multitudo et paucitas festinantes morabatur.' S místem tím dosud nevědí si vydavatelé rady; tak těžce jest porušeno. Všeho smyslu prostá jsou slova 'aliae navium inconsulte ruentes non receperant.' Hedicke vynechává *non*, než tím světla místu nepřibývá. Mám za velmi pravděpodobné, že v non porušeno *noxam* a že čísti jest *noxam ceperant* (srvn. Col. 6, 2, 2; 12, 3, 7): lodi nerozvážlivě v před se řítíce úraz vzaly. Co v slabice *re* tkví, nesnadno arci říci; ale možno, že v tom zbytek slova obsažen značícího, čeho týkal se úraz ten; vhodný by byl na př. genetiv *re⟨morum⟩*. Ostatně srvn. 4, 13, 33: his ita ordinatis praecipit, ut, si falcatos currus cum fremitu barbari emitterent, ipsi laxatis ordinibus impetum incurrentium silentio exciperent, haud dubius sine noxa transcursuros, si nemo se opponeret; 9, 4, 11: leviora (navigia) cum et ipsa nequirent regi, in ripam tamen innoxia expulsa sunt.

Neméně závadná jsou slova 'hi contis navigia pellebant, hi, dum remos aptari prohibebant, consederant.' Zde se mi zdá, že značně slova jsou přestavena a mimo to neúplná; myslím, že původně asi takto vypadalo místo toto: 'hi ⟨multi⟩ consederant et dum remos aptari prohibebant, contis navigia pellebant.'

10, 5, 29: ‘mortis, cuius metus ceteros exanimat, perpetua contemptio, gloriae laudisque ut iusto maior cupido, ita in iuvene et in tantis e i u s admittenda rebus.’ *Eius* píše Hedicke dle domněnky Jeepovy, rkpp. mají *nec*. Obsaženo v tom asi *sane*; korruptela vznikla bezpochyby přestavením slabik *ne* a *sa*. Daleko méně pravděpodobná jest zajisté domněnka Kinchova ‘ita ut iuveni et in tantis nec evitanda rebus.’

Příspěvky ke kritice textu Velleja Paterkula.

Podává Robert Novák.

1, 13, 3: ‘Neque enim quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit s e m p e r q u e aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit.’ Nepěkně přiřaďuje se věta semperque — serviit k předchozí. Změna podmětu není tu zajisté bez tvrdosti, nad to místo *que* vhodnější by byla částice odůvodňovací neb vysvětlující (nam, enim). Podobá se, že jest psáti *semper quippe* a takto interpungovati: ‘. . . . dispunxit: s e m p e r q u i p p e aut belli aut pacis serviit artibus, s e m p e r inter arma ac studia versatus — animum . . . exercuit.’ Rozdělení to nemálo podporuje, jak vidno, *semper* po obakráte na počátku věty položené.

Ibd. 16, 3: ‘Una neque multorum annorum spatio d i v i s a aetas per divini spiritus viros Aeschylum Sophoclen Euripiden illustravit tragoediam.’ Slovy *neque multorum annorum spatio divisa aetas* má se naznačiti věk k r á t k ý; smysl totiž jest, že jeden věk a to nedlouhý slavné ony tři tragiky zplodil. Pak však nezdá se mi výraz *divisa* tu místným. Myslím, že nepatrnou změnou za ně psáti jest d i f f u s a (doba po prostoru mnohých let se táhnoucí t. j. dlouhá). Srvn. 2, 32, 5: quo maturius bellum tam late d i f f u s u m conficeret.

Ibd. 18, 1: ‘Transit admiratio ab condicione temporum et ad urbium. Una urbs Attica pluribus a u c t o r i b u s eloquentiae quam universa Graecia operibusque floruit, adeo ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia vero solis Atheniensium muris clausa existimes.’ *Auctoribus* má ovšem Halm v textu vydání svého, odkazuje k Tac. Ann. 2, 83, kde spojení auctores eloquentiae se vyskýtá; než na našem místě jest *auctoribus* palaeograficky nepravděpodobno, neb *AP* má: *annis*. Korruptela

ta zavdala podnět k hojným domněnkám, jež sestaveny u Kritze na str. 79 n.; než žádná z nich není s dostatek vhodná.

Za nejbližší a smyslem vhodné mám *sane;* co se pak *operibusque* týče, jest dvojí domněnka možná: buď jest tu *que* nepravé. vzniklé tehdy, kdy *sane* v *annis* přešlo, aneb před operibus či po operibus výraz podobný navrženému auctoribus vypadl. V příčině *sane* srvn. 2, 40, 4: id ille non plus quam semel, et hoc s a n e nimium fuit, usurpare sustinuit; ibd. 120, 5; ibd. 87, 1; ibd. 88, 2; 1, 9, 6.

2, 1, 4 a násl.: 'Haec urbs numquam plura quam decem milia propriae iuventutis armavit, sed vel ferocia ingenii vel inscitia nostrorum ducum vel fortunae indulgentia cum alios duces, tum Pompeium magni nominis virum ad turpissima deduxit foedera (hic primus e Pompeis consul fuit), nec minus turpia ac detestabilia Mancinum Hostilium consulem. Sed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum verecundia p o e n a m n o n r e c u s a n d o perduxit huc, ut per fetialis nudus ac post tergum religatis manibus dederetur hostibus.' *Poenam non recusando* jest čtení nejisté; rkp. měl, jak se podobá. *quippe non recusando*, z čehož quippe uznal prvý Madvig vadným, jenž spolu navrhl: *quicquam noxae recusandi.* Než Vellejus spíše psal: 'verecundia d e b i⟨t a m⟩ p o e n a m recusandi' (neb: 'm e r i⟨t a m⟩ p o e n a m recusandi'). Srvn. 2, 23, 2: cuius facti *merita* eum *poena* intra biennium consecuta est; ibd. 54, 1: alteri superstiti *meritas poenas* luere suppliciis; Curt. 3, 13, 17: *debita poena* temptare.

Ibd. 16, 4: 'Caput imperii sui Corfinium legerant a t q u e appellarant Italicam.' *A*: legerantq. appellarent, *M*: legerant quod (?) appellarent; možno proto, že jen Italicam přemístěno a že původně tu bylo: legerant *Italicamque* appellarant.

Ibd. 22, 5: 'Postea id quoque accessit, ut saevitiae causam avaritia praeberet et modus culpae ex pecuniae modo constitueretur et qui fuisset locuples, fieret i s nocens.' Místo *is nocens*, jak Halm píše, má *AP*: *innocens.* Myslím, že dlužno psáti: fieret ⟨i d⟩e m nocens (stával se t é ž . . .); neb *is* zdá se mi tu mdlým a zbytečným.

Ibd. 26, 3: 'Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiae filia, uxor Antistii, quae iugulato, ut praediximus, viro gladio se ipsa transfixit. Quantum huius gloriae famaeque accessit! Nunc v i r t u t e f e m i n a e p r o p r i a p a t e t.' Poslední slova píše Halm po domněnce Hauptově, než rukopis maje *virtute eminet patria latet* zjevně ukazuje jinam. Myslím, že i eminere i latere tu původně bylo, neb obě slova činí velmi pěknou protivu vespolek; za porušené mám toliko patria, v němž hledám protivu virtus

na př. *probra*, *⟨op⟩probria* neb podobné. Dle toho znělo místo asi: 'Nunc virtutes eminent, probra latent' neb, což jednodušší, 'nunc virtute eminente probra latent.'

Ibd. 30, 4: 'hoc consulatu Pompeius tribuniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem sine re reliquerat.' Vedlé *sine re* možno, ježto má *AP*: *in iure*, též čtení *sine ui*, neb slabika *re* může býti dittografií z *re*liquerat. Srvn. Liv. 1, 17, 9: hodie quoque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem ius, *vi adempta*.

Ibd. 36, 2: 'Quis enim ignorat diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium — auctoresque carminum Varronem ac Lucretium neque ullo in suscepto carminis sui opere minorem Catullum?' Návrhy na zhojení místa toho — neb *AP* má: in suspecti operis sui carmine — podané jsou tak četné a neuspokojující, že Halm nazývá místo to *locus fere desperatus*. Než myslím, že změnou ne příliš velikou pomoci mu lze. Domnívám se totiž, že jest místo operis sui psáti temporis sui a čísti: neque *ullo temporis sui in suscepto carmine* minorem (aniž v obraném druhu básnickém menšího než který vrstevník jeho). Smysl tak jest zcela vhodný, korruptela pak rukopisná vysvětluje se tím, že opisovatelem temporis sui mylně postaveno za suscepto. Přestavením slov porušen i jinde text Vellejův.

Ibd. 47, 4: 'quo tempore P. Clodius a Milone candidato consulatus exemplo inutili, sed facto salutari rei publicae — iugulatus est.' Místo *inutili sed*, jež jest konjektura Ursinova, má *AP* inutiliter. Tomu bližší zajisté jest: 'inutili, *uer⟨um⟩*.'

Ibd. 49, 2: 'Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior: hic omnia speciosa, illic valentia: Pompeium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia. Consules senatusque causae nomine Pompeio summam imperii detulerunt.' *Causae nomine* není čtením spolehlivým, jak patrno z výkladu Gieseova; *AP* má: *causae non*, jež JFGronow v causae nomine změnil. Na snadě jest čtení: *causa inani*, jež i tím vhodné jest, že se tak důrazněji odsuzuje jednání senatu a konsulů v příčině Caesara na počátku války občanské.

Ibd. 62, 3: 'Quippe M. Brutus et C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam eius invidiam simulantes se metuere, testati edictis libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum rei publicae constaret concordia, nec ullam belli civilis praebituros materiam — profecti urbe atque Italia intento ac pari animo sine auctoritate publica provincias exercitusque occupa-

verant.' *Ac pari* jest vedlé *intento* přídavek trochu podivný, obsahující moment, jenž zvláště vytčen býti nemusil, a musil-li, byl by lépe spisovatel řekl intento pariter animo. Z příčin těch také nejedněm slova ona podezřelými se zdála i měněna různě; Burmann na př. navrhoval *ac parato.* Můj návrh jest: intento *haud paci* animo .... Slova ta by pěknou protivu tvořila k tomu, co oba onino náčelníci republikanské strany předstírali jako příčinu svého odchodu z Italie, že totiž vzdalují se odtud, aby mír nebyl rušen; v skutečnosti však do provincií se odebrali, by právě válku vznítili.

Ibd. 99, 3 (o odchodu Tiberiově na Rhodos): 'Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quae digredientium a tanto viro omnium lacrimae, quam paene ei patria manum iniecerit, iusto servemus operi.' *Digredientium a tanto viro* má ovšem vydání basilejské; než rkp. měl po svědectví *A* digredientium et anto, což čísti dlužno: digredienti[e]um tanto t. j. *digrediente tanto.* Čtení to jest také smyslem přirozenější, neboť vlastně Tiberius digrediebatur, ne jeho ctitelé. Čtení digredientium vzniklo mylnou assimilací slova toho k omnium, na to pak způsobem označeným opraveno.

Ibd. 106, 2: 'denique quod numquam antea spe conceptum, nedum opere temptatum erat...' Ježto měl původně rkp., jak se zdá z *A*, čtení porušené *ante alpes*, na snadě jest domněnka *ante uel spe.* 'Vel' v členu tomto bylo by velmi vhodné.

Ibd. 114, 4: 'hiems emolumentum patrati belli contulit, sed insequenti aestate omnis Pannonia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem petiit.' *Contulit* jest tu, jak dobře vytýká Cornelissen (Mnemosyne XI (1883) 418), zcela nevhodné a nesrozumitelné, z kteréž příčiny týž učenec navrhuje *corrupit*, srovnávaje 2, 52, 3; ibd. 57, 3. Smyslem ovšem jest toto corrupit pěkné, ale málo pravděpodobno palaeograficky. Vellejus psal asi *contudit.* Slova *contudit* a *contulit* často v rukopisech vespolek zaměněna.

Ibd. 116, 4: '.... et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum ne qui intellexit quidem abunde miratus est, † ne nihil non optimo civi simplicissimo duci † perisset praeferens, inmatura ⟨morte⟩ et fructu amplissimae principis amicitiae et consummatione evectae in altissimum paternumque fastigium imaginis defectus est.' Těžce porouchaného a přes četné návrhy nezhojeného místa toho myslím tato asi že byla podoba: 'quem virum ne qui intellexit quidem abunde miratus est, ne⟨dum qui⟩ nihil novi⟨t, viri⟩ optimi, civis simpli-

cissimi, ducis peritissimi praeferens ⟨indolem⟩, inmatura . . . .' Stranu *ne-quidem* — *nedum* srvn. 2, 89, 1: quae magnificentia triumphorum eius, quae fuerit munerum, ne in operis quidem iusti materia, nedum huius tam recisi digne exprimi potest.

Ibd. 117, 3: 'is cum exercitui qui erat in Germania praeesset, concepit esse homines, qui nihil praeter vocem membraque haberent hominum quique gladiis domari non poterant, posse iure mulceri.' K tomu Sprenger (JJ. 1877, p. 48): 'Das überlieferte ist sinnlos. Es ist *sese* statt *esse* und mulcere statt mulceri zu lesen.' Shoduji se s ním, že místo porušeno, ale místo esse raději bych četl spem, ponechaje mulceri. 'Spem' nasvědčuje velice *concepit*, jež nezřídka s tímto akkusativem spojeno se vyskýtá.

Ibd. 118, 4: 'Id Varo per virum eius gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur. Obstabant iam fata consiliis omnemque animi eius aciem praestrinxerant.' *Iam* není jisté, ježto rkp. měl *etiam*. Myslím, že v tom jest spatřovati *at iam* na nepravém místě položené; domnívám se totiž, že čísti dlužno: *At iam obstabant* fata . . . . .

Ibd. 126, 4 (o Tiberiově vládě): 'Restitutae urbes Asiae, vindicatae ab iniuriis magistratuum provinciae, honor dignis paratissimus, poena in malos sera, sed aliqua.' O pravosti *aliqua* pochybovali již mnozí, jako Lipsius, Bothe, Kraffert a j., neshledávajíce v něm dosti silnou protivu předchozího sera a dostatečnou chválu Tiberia.*) Slabost tohoto aliqua ukazuje nám jasně druhé místo Vellejovo, totiž 2, 67, 2: 'id tamen notandum est fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam.' Co navrženo dosud místo aliqua na našem místě, jest vesměs nepravděpodobno. Myslím, že nechybím se pravdy, dím-li, že Vellejus tu psal *antiqua* (= *ãtiqua*) t. j. trest přísný. Srvn. 2, 125, 4: Drusus . . . . . prisca antiquaque severitate usus; ibd. 92, 2: cum alia prisca severitate summaque constantia . . . . gessisset; ibd. 49, 3: vir antiquus et gravis Pompei partes laudaret magis. Že přísně Tiberius neřesti stihal, proto chválí jej i druhý pochlebník jeho, Valerius Maximus praef. 1, 10 ed. H.: te, certissima salus patriae, Caesar, invoco, cuius caelesti providentia virtutes, de quibus dicturus sum, benignissime foventur, vitia severissime vindicantur.

---

*) Kraffert (JJ. 1877, 47) dí dobře: '*aliqua* involviert ein zu mässiges Lob, das unserem Schriftsteller, der gerade in dieser panegyrischen Stelle den Mund so voll nimmt, gewiss fern lag.'

Ještě slovo o **2,** 88, 3: 'Aequetur praedictae iam Antistii Servilia Lepidi uxor, quae vivo igni devorato praematura morte immortalem nominis sui pensavit memoriam.' V poslední době pochyboval Sprenger (JJ. 1877, 47) o způsobu smrti, jehož se tu zpomíná („überhaupt aber wundert es mich, dass man an dieser höchst wunderbaren Todesart noch keinen Anstoss genommen hat"), i hotov byl psáti za vivo igni *viro anguis*. Než pochybnost ta jest na prosto lichá, zcela podobný případ vypravuje Val. Max. 4, 6, 5: 'Tuos quoque castissimos ignes, Porcia, M. Catonis filia, cuncta saecula debita admiratione prosequentur. Quae cum apud Philippos victum et interemptum virum tuum Brutum cognosses, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitasti, muliebri spiritu virilem patris exitum imitata.'

Miscellanea critica.

Napsal Robert Novák.

Caes. bell. gall. 7, 35, 4: 'Reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit ita captis quibusdam cohortibus, uti numerus legionum constare videretur.' *Captis*, jak samo sebou zřejmo, jest tu nevhodno a patrně porušeno. Domnívám se, že Caesar psal 'ita ⟨*lo*⟩*catis* quibusdam cohortibus.' Některé kohorty tak chytře byly umístěny a rozestaveny, že nepřítel nepozoroval, že zástup se ubírající neobsahuje celého množství vojska Caesarova. Srvn. 7, 36, 2: Vercingetorix intervallis separatim singularum civitatium copias *collocaverat*. Čtení navržené mám za vhodnější všech návrhů jiných, jako Vossova *detractis*, Drosihnova (JJ. 93, 178) *interceptis*, Vielhabrova *partitis* a j.

Sall. Iug. 53, 5: 'At Romani quamquam itinere atque opere castrorum et proelio fessi laetique erant, tamen quod Metellus amplius opinione morabatur, instructi intentique obviam procedunt.' *Laetique* nedává smyslu, ze kteréž příčiny vydavatelé místo měnili. Nejmenší pravděpodobnosti jest po mém mínění domněnka, že by výraz onen cizím přídavkem byl; neb není na jevě příčina interpolace. Jiná čtení jako *lentique* neb *lassique* zdají se mi obsahovati vedlé *fessi* mdlé neb zbytečné přídavky. Myslím, že Sallustius psal: fessi *plerique* erant ....

Val. Max. 1, 1, 19: 'suamque venerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, † dismultiplicavit.' Mnoho napsáno o této korruptele. Myslím, že tu dvě čtení v jedno
multi
sloučena 'duplicavit' a 'multiplicavit' a porušení že povstalo z dupli-

cavit. Obou slov těchto k vytčení pojmu 'rozhojniti' užívá často spisovatel tento, srvn. na př. 5, 1, 1: duplicata erga nos benevolentia — reversus est. Dvoje čtení sloučeno v jedno 5, 2, kde *B* má *subobicere* místo *subicere.*

Ibd. 1, 1 ext. 2: 'factum Masinissae animo quam Punico sanguini conveniens!' Čtení to nemůže býti pravé; neb positiv *conveniens* jest nesnesitelný: proto Halm navrhoval convenientius. Než ani to čtení není spolehlivé, neb prvou rukou psáno v *B* místo quam *qd.* Není-li čísti: 'factum Masinissae *quam non* Punico sanguini conveniens'? Porušení bylo by lze vysvětliti z $\overset{\text{qu}}{\text{amnō}}$.

Ibd. 1, 8, 4: 'Fortunae etiam Muliebris simulacrum quod est Latina via ad quartum miliarium, eo tempore cum aede sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio urbis maternae preces reppulerunt, non semel sed bis locutum constitit priscis his verbis: „rite me, matronae, dedistis riteque dedicastis".' *Priscis* jest konjektura Halmova a sice nepravděpodobná, neb slova následující 'rite me, matronae, dedistis riteque dedicastis' neobsahují v sobě nic archaického; rukopis bernský má nad to *prius.* Nechť uváží kritikové, není-li čísti: '*verbis his*' a domnívati se, že verbis porušeno nejprve v prius — psáno jsouc veruis — a opraveno nadepsaným *verbis*, jež za *his* položeno. Ježto má dále místo *dedistis B uidistis*, nevím, není-li původním čtením *uouistis*, zvláště když dedistis vedlé dedicastis téměř tautologií se jeví, kdežto *vovistis* jiný moment — zaslíbení sochy — vhodně by vyznačovalo.

Ibd. 2, 7, 15: 'quo tempore tam iniusto, tam gravi propter inmane rei publicae damnum etiam tribunus militum adulandus erat.' Že *iniusto* porušeno, přesvědčeni jsou všichni; ale z čeho vzniklo, otázka. Nejvhodnější by bylo *iniquo*, než jak vznik korruptely vysvětliti? Jest se domnívati, že iniquo nahrazeno libovolně od kohosi synonymem iniusto, či že kdysi iniquo pozbylo *q* a pak z domyslu místo *iniuo* psáno zachované iniu⟨st⟩o? Navržené jinými *luctuoso*, *maesto*, *angusto* málo má pravděpodobnosti.

Par. epit. Val. Max. p. 144, 28 n. H.: 'C. Marius post omnes triumphos [in] cantharo semper potavit, quod Liber pater superatis Indis hoc genere poculi usus esset.' *In* z textu vyloučil Halm, zcela nepravděpodobně; srvn. Iul. Cap. *Gallien.* 17: bibit **in** aureis semper poculis aspernatus vitrum.

Val. Max. 8, 8, 2: 'ut enim in rebus seriis Scaevolam, ita in lusibus hominem agebat.' Místo *in lusibus* má *B*: *in*

scelus lusibus, druhou rukou: *in sceuis* lusibus. Je-li v tomto scęlus (scęuis) co obsaženo, jak míní Eberhard (ZfdGW 1866, 164) proti Vahlenovi (Rh. M. XI 592), jenž za dittografii předchozího Scaevolam ono slovo prohlašuje, myslím, že by mohlo se čísti: in 〈*la*〉*scivis* lusibus .... Neb Eberhardem navržené *serenis* lusibus má zajisté málo pravděpodobnosti; spojení to jest neobyčejné. V příčině *lascivus*, jež často proti *serius* se staví, srvn. Liv. 1, 5, 2; 37, 20, 5; 39, 15, 7; Curt. 8, 10, 15; 7, 10, 4; Quint. 8, 6, 73; Plin. ep. VII 4, 6.

Flor. 1, 4, 3: 'Tunc illa Romani nominis prodigia adque miracula, Horatius, Mucius, Cloelia, qui nisi in annalibus forent, hodie fabulae viderentur.' Po *illa* mají rkpp. ještě *in*. Velmi dobrá jest domněnka Freudenberga, jenž v tom *in* shledává *tria* (= III). Vedlé té však jest možna ještě jedna, totiž čtení *inlustria*, neb slovo to velmi často zkráceno v rkpp. *inl*. S tímto illa inlustria Romani nominis prodigia srvn. 1. 11, 16: nihil hospitalius mari: hic illi nobiles portus Caieta, Misenus, tepentes fontibus Baiae; ibd.: maxime tamen nota et inlustris .... clades.

Ibd. 1, 6, 2: 'Caesi aput Cremeram trecenti, patricius exercitus: sic scelerato signata nomine quae proficiscentes in proelium porta dimisit.' Místo *sic* má *B*: it, *N*: et. Myslím, že jest čísti: *id*〈*eo*〉. Srvn. 1, 11, 3: nihil uberius solo: ideo Liberi Cererisque certamen dicitur.

Ibd.. 1, 17, 1 n.: 'Haec est secunda aetas populi Romani et quasi adulescentia qua maxime viruit et quodam flore virtutis exarsit ac ferbuit. Ita quae inerat quaedam adhuc ex pastoribus feritas, quiddam [adhuc] spirabat indomitum.' Nezdá se mi, že by *ita quae*, jež Halm dle starších vydání místo rkpisného *itaque* v text klade, správné bylo; rozumíť se samo sebou, že feritas indomitum spirat. Naproti tomu vše v nejlepším pořádku jest, čteme-li: .... ferbuit. *At quia* inerat quaedam .... Pak jest vzíti za subjekt věty quoddam spirabat indomitum z předchozího adulescentia populi Romani a smysl máme tento: To jest mládí národa římského, za něhož tento statečností se proslavil. Než poněvadž trvala jakási divost z původců jeho přejatá, jevilo na sobě ještě jakousi nezkrocenost.

Ibd. 1, 33, 16: 'non contentus libertatem suorum defendere, per quattuordecim annos omnia citra ultraque Hiberum et Tagum igni ferroque populatus, castra etiam praetorum et praesidia adgressus, Claudium Unimanum paene ad internicionem exercitus cecidit.' *Et praesidia* jest Halmova konjektura, které Halm sám valně nevěří. 'Nec tamen' dí praef. XI 'ita certa est emendatio a me proposita, cum *et* post *praetorum* etiam a *B* absit. Potest

enim *praesidium* (i. e. *praesidum*) etiam glossema voc. *praetorum* esse.' Ani druhé toto mínění Halmovo není hrubě pravděpodobno; slovo praetor zajisté není tak neznámý výraz, aby výkladu potřebno bylo.

Hleďě k tomu, že spisovatel tento vypravuje věc neobyčejnou, národu římskému zvláště neblahou, rád užívá parenthetických zvolání, soudil bych, že takového cos v praesidium porušeno, na př. pro (proh) di, pro deum fidem. Nejblíže rukopisného čtení bylo by: castra etiam praetorum — prodigium! — adgressus..... Srvn. 1, 39, 4: itaque non fusus modo ab his aut fugatus sed — simile prodigio — omnino totus interceptus exercitus quem duxerat Cato; 1, 38, 7: in loco quem Aquas Sextias vocant quo — fidem numinum — proelio oppressit; 2, 8, 11: servitia — pro nefas — et ergastula armantur a j. m.

Napodobil-li Florus Lukana?

Napsal K. Cumpfe.

Již Meinert pronesl domněnku (Jahrbücher der Literatur, Wien 1824 sv. 28 str. 185 a násl.), že ve Florově spisku „epitomae de Tito Livio etc." jeví se zřejmé stopy Lukanovy básně „Pharsalia", uváděje zároveň některá místa, v nichž shledával buď zřejmé napodobení aneb mimovolnou reminiscenci z Lukana. Meinertovi přisvědčil O. Jahn (Iuli Flori epitomae de Tito Livio etc. Lipsiae 1852 str. 47), odvolávaje se k nemnohým zvláště význačným příkladům.

Naproti tomu poznamenává G. Baier v pilné dissertaci: De Livio Lucani in carmine de bello civili auctore 1874 na str. 3. a 27, že překvapující shodu Florových výrazů s Lukanovými dlužno vysvětliti z toho, že oba čerpali z téhož pramene, totiž z Livia. Proti Baierovi hájil Jahna HJMüller (Fleckeisens Jahrb. für class. Phil. 1876 str. 559) tvrdě s určitostí, že stopy Lukanovy básně jsou v díle Florově zcela patrny.

Uvážíme-li, že Florus sepisuje přehled dějin chtěl čtenáře oslniti skvělým, řečnickým slohem, méně dbaje věcné důkladnosti a správnosti, není již a priori pravdě nepodobno, že zejména při skládání oddílu „Bellum civile Caesaris et Pompei" zření měl k básni Lukanově, v níž tato část válek občanských vylíčena jest celkem na základě knih Liviových formou rhetorickou, ve které právě Florus velikou měl zálibu. Mimo to honosil se Florus rád peřím cizím; důkazem toho vypůjčení z Vergil. ekl. I, 66 „toto orbe divisi Britanni", z Plinia (Hist. nat. III, 9, [Sill.]) vzatý popis Kampanie a mnohé reminiscence ze Silia Italika v oddíle „Bellum

punicum secundum." A že Lukanus náležel mezi básníky, z nichž učili se řečníci mluvě ozdobné, toho svědkem Tacitus (dial. de orat. 20): Exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Accii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii et Vergilii et Lucani sacrario prolatus.

Avšak můžeme ukázati k místům, jež dokazují zcela určitě, že Florus Lukana skutečně napodobil, jakkoli Meinert ve stránce té jednak příliš daleko zabíhal, tak že z příkladů od něho uvedených leckteré sluší vymýtiti, jednak opominul uvésti některá místa právě nejdůležitější.

Zajímavý doklad napodobení Florova čteme I, 17, 4:*) Sed hic (Camillus) melior Veis in capta urbe consenuit. Jest známo, že Kamillus žil dle souhlasných zpráv ve vyhnanství v Ardei, jak vypravuje Livius V, 43, 6: Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit; qui maestior ibi fortuna publica quam sua, cum diis hominibusque accusandis senesceret .... Ze slova „senesceret" zdá se vycházeti na jevo, že Florus měl místo Liviovo na mysli, ale jak vysvětliti „Veis"? Někteří jako Baier na str. 4. vykládají, že Florus dopustil se chyby té z nedbalosti, ježto jest známo, že poklesků takých jest u něho nemálo; ale čteme-li Phars. V, 28:

Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus Veiosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit,

zdá se spíše pravdě podobno, že Florus následoval Lukana, čímž poskytnuta mu možnost, aby slovy „capta urbe" náležitě vytknul, kterak vítězný Kamillus v městě dobytém dny života svého trávil. Florus neporozuměl zajisté místu Lukanovu a tudy dopustil se chyby. Lentulus, mluvě před senatem z Italie do Epiru uprchlým, klade na to váhu, že působnost senatu nikterak se nezmenšila, ač jest v zemi cizí; neboť jen tam prý jest sídlo zákonné vlády, kde zasedá senat, tak jako Kamillus do Vej z usnesení senatu za vrchního vůdce byv povolán tam nejvyšší velitelství přenesl. Proto vykládá Lentulus dále: Non unquam perdidit ordo mutato sua iura solo. Z toho zřejmo, že Kamilla srovnává s Pompejem, jenž nyní jest zákonně ustanoveným vůdcem naproti Caesarovi; a vlastně tento vztah k Pompejovi jest ve slovech „Veiosque habitante Camillo" věcí hlavní, ježto senat římský, jak známo z Livia, byl na Kapitoliu, a tam také zůstalo sídlo vlády; srov. Liv. V, 39, 10; V, 46, 7: consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto senatu, qui Romae esset: adeo regebat omnia pudor .... Proto poznamenává případně Weber ve svém vydání: Vereor ne poeta hoc exemplo incommode usus sit.

Co do výrazu: Illic Roma fuit, srovnávám Luk. VIII, 131 a násl.:

---

*) Flora cituji dle vydání Halmova; Lukana dle vyd. Weiseova.

Tenuit nostros hac obside Lesbos
affectus: hic sacra domus carique penates
hic mihi Roma fuit;

a co do smyslu Cic. orat. Philipp. II § 113: Habet populus Romanus ad quos gubernacula rei publicae deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi omne est rei publicae praesidium vel potius ipsa res publica. Jiné příklady uvádí Weber v poznamenání k verši tomu. Lukanus nepraví tedy, že Kamillus žil ve Vejech ve vyhnanství, jak Florus místu tomu rozuměl, a jak chybně vykládá je scholiasta (M. Annaei Lucani Pharsalia etc. C. F. Weber 1821—1831; 3. díl obsahuje scholiasty): Illic (Veis) enim Camillus exulavit, qui signa Romana a Gallis reduxit.

U Flora čteme II, 13, 43: Sic praecipitantibus fatis proelio sumpta Thessalia est, et Philippicis campis urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt. Florus klade bitvu mezi Caesarem a Pompejem na roviny u Filipp v Makedonii, ač před tím mluví o Thessalii; i můžeme míti téměř za jisté, že tu Lukana následoval, který volností básnickou mluví o bitvě, jakoby svedena byla u Filipp, klada místo to v bezprostřední blízkost Farsalu v Thessalii a zaměňuje Thessalii s Makedonií; srov. I, 680; I, 694; VII, 591; 853 a jinde. Předchůdcem byl již Vergilius Georg. I, 490: Romanas acies iterum videre Philippi, a po něm Ovidius Metamorph. XV, 824: Emathiaque iterum madefient caede Philippi. Na místě svrchu uvedeném Florus Livia zajisté následoval, ježto čteme u tohoto (Periocha CXI): translato in Thessaliam bello apud Pharsaliam acie victus est.

Jak nedbale někdy Florus z Lukana čerpal, poznáme z příkladu následujícího. Lukanus vypravuje IV, 402 a násl., kterak vůdce Caesarův Antonius, byv obležen na jakémsi ostrůvku při břehu illyrském, pokusil se uprchnouti na třech zvláštním způsobem sestrojených lodích na pevninu illyrskou, kde byl Dolabella s vojskem Caesarovým. Dvě lodi unikly šťastně, ale třetí byla zachycena, načež mužstvo její raději na vzájem se porubalo, než by se bylo vzdalo. Avšak Florus zmátl vypravování Lukanovo tak, že líčení jeho jest nesrozumitelné. Slova Florova sem náležející jsou tato II, 13, 31: quippe cum fauces Adriani maris iussi occupare Dolabella et Antonius, ille Illyrico, hic Curictico litore castra posuissent, iam maria late tenente Pompeio, repente legatus eius Octavius Libo ingentibus copiis classicorum utrumque circumvenit. Deditionem fames extorsit Antonio. Missae quoque a Basilo in auxilium eius rates, quales inopia navium fecerant, nova Pompeianorum arte Cilicum actis sub mari funibus captae quasi per indaginem.

a) Florus mluví tak, jakoby Oktavius a Libo bylo jméno jedné a též osoby; ale víme z Caesara, že Skribonius Libo

a M. Oktavius byli vůdci Pompejovými (b. c. III, 5); i Lukanus IV, 433 dí správně: Noluit Illyricae custos Octavius undae.

b) O Antoniovi dovídáme se z Livia (Periocha CX): C. Antonius male contra Pompeianos in Illyrico rebus gestis captus est. Že hladem byl svírán, vypravuje Lukanus v. 410. Florus smísil dle způsobu svého různé věci.

c) Není pravda, že lodi byly vyslány od Basila; bylyť Antoniovy a jen zvláštním způsobem upraveny; srov. Luk. IV, 416 a násl.: Nova furta per aequor exquisita fugae; o Basilovi zmiňuje se Luk. IV, 415: Ut primum adversae socios in litore terrae et Basilum videre ducem. Ze všeho patrno jen tolik, že byl vůdcem Caesarovým.

d) Slova týkající se zachycení lodi připomínají živě líčení Lukanovo IV, 448:

At Pompeianus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix passusque vacare
Summa freti medio suspendit vincula ponto,
Et laxas fluitare sinit religatque catenas
Rupis ab Illyricae scopulis.

Florus připojil ještě „quasi per indaginem“, kteráž slova, vztahujíce se k přirovnání Lukanovu v. 437 a násl., na místě tom jsou nevhodná.

Vedlé příkladů již zpomenutých můžeme uvésti ještě některé, o nichž nelze pochybovati, že jsou reminiscence z Lukana. O porážce u Allie užil Lukanus výrazu VII, 409: Et damnata diu Romanis Allia fastis a Florus I, 7, 7: Itaque hunc diem fastis Roma damnavit; shoda ta jest tím důležitější, ježto zřejmo z ní, že Florus nenapodobil Lukana jenom v oddíle o válce občanské, nýbrž i jinde, jak již z příkladu prvého vychází na jevo.

Na začátku bitvy u Farsalu zpomíná Lukanus dalekosáhlých následků, jež bude míti v zápětí. Dí pak mezi jiným VII, 391:

Tunc omne Latinum
Fabula nomen erit: Gabios Veiosque Coramque
Pulvere vix tectae poterunt monstrare ruinae.

Weise v poznamenání k v. 391: Tunc .... vykládá nesprávně: Nemo tum credet Romanos tantum potuisse perficere bello. Básník chce naznačiti hyperbolicky, že krveprolití bude tak velké, že města spustnou zbavena jsouce svých obyvatelů, a latinský kmen zdáti se bude již pouhou bájí, jakoby ho ani nebylo bývalo; srov. 389 a násl.; 399 a násl.; I, 24 a násl. Tak vykládá již scholiasta: quia exstinguetur omnis posteritas, et si quis audierit Latinos fuisse, fictum credet ut fabulam. S Lukanovým místem srovnal bych Flora I, 6, 11: hoc tunc Vei fuere. Nunc fuisse quis meminit? quae reliquiae? quod vestigium? laborat anna-

lium fides, ut Veios fuisse credamus, a I, 11, 8: ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur.

Taktéž výraz Florův II, 13, 65: sparsae magis quam oppressae vires erant ukazuje k Luk. VIII, 273: sparsit potius Pharsalia nostras quam subvertit opes, a u téhož básníka hledati třeba zřídlo těchto výrazů Florových, jakkoli Baier na str. 17. a 18. domnívá se, že společný obou pramen byl Livius.

Původ války občanské vykládá Luk. I, 160 a násl.: Namque ut opes mundo nimias fortuna subacto intulit et rebus mores cessere secundis a Florus I, 47, 7: Quae enim res alia civiles furores peperit quam nimiae felicitates? II, 13, 8: Causa tantae calamitatis eadem quae omnium, nimia felicitas. Luk. I, 111: Non cepit fortuna duos a Flor. II, 13, 14: tamquam duos tanti imperii fortuna non caperet; Lukanus charakterisuje oba soky I, 125:

Nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem
Pompeiusve parem

a Florus II, 13, 14: Nec ille ferebat parem nec hic superiorem.

Při takové slovní podobnosti netřeba, tuším, pochybovati, že Florus Lukana na mnohých místech jednak úmyslně, jednak bezděčně napodobil. Výraz Lukanův I, 1: Bella plus quam civilia rozvádí Florus II, 13, 4: ut non recte tantum civile dicatur . . . et plus quam bellum; taktéž užívá stejného přechodu II, 13, 30: Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa Fortuna est jako Luk. IV, 403: In partes aliquid sed Caesaris ausa est (scil. Fortuna).

Co vypravuje Florus o návratu Mariově z Afriky II, 9, 11: Itaque ad nomen tanti viri late concurritur, servitia — pro nefas — et ergastula armantur, jest dle mínění Baierova na str. 22. vzato z Livia, ale podobně vyjádřil se při téže příležitosti Luk. II, 94:

servilia solvit
Agmina; conflato saevas ergastula ferro
Exseruere manus . . .

Kritické a exegetické příspěvky k Propertiovi.

Napsal K. Cumpfe.

V časopise „Berliner Philologische Wochenschrift“ 1884 č. 9—13 a 16 uveřejnil A. Otto řadu kritických a exegetických příspěvků k Propertiovi ve článku: Propertiana. Mnohé z výkladů

a konjektur jeho zasluhují vskutku vážného povšimnutí; jiné domněnky však zdají se býti pochybeny, takže nebude od místa přičiniti k nim některá poznamenání.*)

I, 1, 19 hájí Otto důkladnou interpretací rukopisné čtení fallacia, neuznávaje potřeby zaměniti je konjekturami fiducia, audacia, sollertia, a to, jak domnívám se, plným právem. Vedlé II, 4, 25 mohl ukázati ještě k II, 4, 17:

Non hic herba valet, non hic nocturna Cytaeis,
Non Perimedeae gramina cocta manus.

Za to však nevhodná zdá se býti konjektura jeho torum, za niž chce zaměniti čtení rukopisné locum I, 1, 36, kde již Markland navrhoval novum. Důvod jeho „die Wendung mutare locum ist höchst prosaisch, fast nichtssagend" není podstatný. Výraz ten jest zde na místě, zpomeneme-li v. 29 a 30; neboť básník, nemoha Cynthii obměkčiti k lásce, chtěl odebrati se do krajin vzdálených „qua non ulla meum femina norit iter"; ti však, kteří jsou v lásce šťastni, mají zůstati v Římě, v. 31: Vos remanete ...., je má poutati láska jejich (v. 35), a proto nemají měniti místo svého pobytu (neque assureto mutet amore locum). Proto také Propertius, dosáhnuv lásky Cynthie své, nechce již Řím opustiti I, 6, 5:

Sed me complexae remorantur verba puellae; srov. I, 17, 1; I, 17, 15.

Bylo-li by vůbec změny třeba, byla by na snadě spíše domněnka, že dlužno čísti focum.

I, 4, 15: Quo magis et nostros contendis solvere amores,
Hoc magis accepta fallit uterque fide.

Accepta zdálo se nemístným již Heinsiovi, jenž navrhoval asserta, a Marklandovi, který chtěl čísti adducta; v době nejnovější změnil Weidgen čtení rukopisné v ecce pia.

Též Otto pokládá accepta za porušené a navrhuje et nebo at certa. Než konjektury ty jsou dle mého soudu zbytečny; čekali bychom ovšem plný výraz data acceptaque, však básník užil brachylogicky pouze jednoho accepta fide, kteréž předpokládá na místě tom data. Oba klamou (fallit uterque) věrným slibem (fide), který jeden od druhého obdržel a též na vzájem učinil. Na závazek ten naráží básník později, když milenka stala se mu nevěrnou; srov. I, 15, 25 a 35.

I, 5, 7: Non est illa vagis similis, conlata, puellis:
Molliter irasci non solet illa tibi.

Otto, vykládaje správně smysl veršů těchto, zamítá právem konjekturu Bährensovu sibi a jiné ve verších následujících. Solet

*) Propertia cituji dle vydání Bährensova.

zaměněno již od starého opisovače ve „sciet“, kteréž čtení také většina vydavatelů přijala. Palmer navrhoval non volet. Že verš v té podobě, jak rukopisy jej zachovaly, jest porušen, o tom pochybovati nelze; kdežto však dříve shledávána korrupce ve slově solet, domnívá se Otto, že tibi zaměněno jest za m i h i, ukazuje k tomu, že záměna zájmen u Propertia častěji se nalézá; i navrhuje čtení:

Molliter irasci non solet illa m i h i.

Změna Ottonova zamlouvá se svou jednoduchostí, ale není v souhlase s verši následujícími:

Quod si forte tuis non est contraria votis,
At tibi curarum milia quanta dabit.

Slova tato předpokládají, že irasci ve v. 8. vztahuje se k tibi. Propertius varuje totiž Galla před dvojí nehodou; předně před hněvem Cynthie (v. 8), jenž jest daleko větší než u děvčat rázu obyčejného (srov. I, 4, 17), a před mukami, jež by mu vzešly z lásky k ní, kdyby se jeho přání naklonila (v. 10).

I, 8, 33: Illa vel angusto mecum requiescere lecto
Et quocunque modo maluit esse mea,
Quam s i b i d o t a t a e regnum vetus Hippodamiae.

Otto, tuším, první soudí, že participium d o t a t a e je porušeno, a navrhuje čtení d o t a r i; důvodem jest mu jednak dativ sibi bez určitého vztahu, jednak prý může stěží znamenati dotata Hippodamia „die Hippodamie mit reicher Mitgift.“ Co prvé námitky se týče, dlužno poznamenati, že z předcházejícího verše snadno lze doplniti esse neb příslušnou formu slovesa velle, ježto nutno u Propertia mnohdy daleko smělejším způsobem některý výraz z předcházejících nebo následujících veršů doplniti; srov. příklady uvedené u Hertzberga: Quaest. Propert. str. 123 § 11. Ještě méně podstatná jest námitka druhá, jíž lze vyvrátiti hojnými příklady; srov. Horat. carm. III, 24, 19; Plaut. Mil. glor. v. 680 a jiné.

I, 11, 21: A n mihi n o n maior carae custodia matris
Aut sine te vitae cura sit ulla meae.

Rukopisné a n zaměňují vydavatelé buď s Keilem v nam, nebo s Burmannem v at, nebo s Lachmannem v ah. Otto podržuje an, ale mění non v nunc: A n mihi n u n c maior carae custodia matris? Za důvod uvádí: „Denn wenn nicht wirklich die Frageform des Satzes die ursprüngliche wäre, würde es doch wohl im Pentameter heissen müssen: nec sine te . . . Ist dem so, dann steckt der Fehler nicht in den Anfangsworten des Hexameters, sondern in der Negation.“ Avšak jest známo, že aut po nega-

tivních výrazech mívá význam nec; srov. Propert. II, 17, 15; II, 34, 83; totéž platí o vel; srov. Propert. I, 14, 24, kde rukopisy interpolované opravily nec.

I, 15, 29: Multa prius vasto labentur flumina ponto,
Annus et inversas duxerit ante vices.

Rukopisné multa zaměnil Passeratius v nulla, což také většinou vydavatelů přijato. Jest podivno, že Ottonovi nezdá se myšlénka tím povstalá býti pravé ἀδύνατον; taktéž nesouhlasí s výkladem těch, kteří podrževše rukopisné multa vysvětlují vasto ponto za ablativ na otázku odkud, ježto prý vazba ta jest nejasná. Než čtenářům vazba ta nezdála se tak neobyčejnou, ježto byl znám obyčej básníků naznačovati nemožnost způsobem tím; srov. Propert. III, 19, 6; II, 15, 33; Ovid. Trist. I, 7, 1; Heroid. V, 30. Otto vykládá labi = entgleiten, verfliessen. „Eher werden viele Ströme ins weite Meer verfliessen u. natürlich vertrocknen und schwinden, als die Sorge um dich in meiner Brust schwindet.“ Než výklad ten zdá se býti příliš hledaným; zcela jinak vyjádřil Propertius touž myšlénku II, 32, 49:

Tu prius et fluctus poteris siccare marinos,

i jest s podivením, že Otto místo to neuvedl.

I, 17, 3: Nec mihi Cassiope solito visura carinam.

Že solito jest korrupce, o tom nikdo nepochybuje; než návrhy ve příčině nápravy posud učiněné málo uspokojují. Pravou zajisté cestu, jak i Otto soudí, nastoupil Polster navrhuje stolido; básník totiž činí si sám výčitky, že Cynthii opustil. Ottonovi zdá se však výraz ten příliš silný, a proto chce psáti stulto. Co do myšlénky srovnávám Tibulla I, 2, 65:

Ferreus ille fuit, qui te cum posset habere,
Maluerit praedas stultus et arma sequi.

II, 1, 47: Laus in amore mori: laus altera, si datur uno
posse frui: fruar o solus amore meo.

Rukopisné uno změnil Bährens zcela přiměřeně v uni, následuje v tom Hoeuffta a Bosschy, ježto básníkovi jde o to, aby sám mohl těšiti se lásce své; proto zbytečná jest změna, již navrhuje Otto, ač podává týž smysl: Laus in amore mori: laus altera, si datur, unum posse frui.

II, 5, 27: Scribam igitur, quod non unquam tua deleat aetas.

Bährens (Misc. crit. p. 85) shledává výraz ten neobyčejným a navrhuje i píše ve svém vydání acta, čímž verš ten stává se

nejasným. Otto mění tua v tibi vykládaje „was dir keine Zeit, und möge sie noch so fern sein, tilgen wird.“ Než smysl rukopisného čtení jest zcela jasný. Básník doufá, že verš 28: Cynthia forma potens, Cynthia verba levis nebude moci vyhladiti po celý život svůj, byť sebe více namáhala se nápravy hledajíc; že pak pověst z toho vzešlá bude ji trápiti, patrno z v. 30: Hic tibi pallori, Cynthia, versus erit. I výraz sám tua aetas = tu, dum vivis jest nezávadný; srov. I, 2, 31: His tu semper eris nostrae gratissima vitae totiž: nobis, dum vivimus; I, 6, 21: Nam tua non aetas unquam cessavit amori; naopak mors = mortuus, corpus mortuum II, 13, 22.

II, 20, 35: Hoc mihi perpetuo ius est, quod solus amator
nec cito desisto nec temere incipio.

Bährens poznamenává: „ius est“ depravatum videtur: num laudes (= laudabis)? Že místo to jest porušeno, zdá se býti jisto; avšak konjektura Bährensova jest asi pochybená, jak soudí Otto, chtěje čísti fas est; myslím, že vhodným by bylo laus est; srov. I, 7, 9:

Hic mihi conteritur vitae modus, haec mea fama est,
Hinc cupio nomen carminis ire mei.
Me laudent doctae solum placuisse puellae.

II, 32, 50: Altaque mortali deligere astra manu;

tak čte se v rukopisech; Burmann opravil deripere, což od vydavatelů obecně přijato. Otto chce psáti delicere; než uváděti konjekturou v text slovo tak neobyčejné, jest zajisté na pováženou.

III. 7, 45: Viveret ante suos dulcis conviva Penates,
Pauper, at in terra nil nisi (ubi) flere potest.

Že slova poslední, jak nalézají se v rukopisech, neposkytují náležitého smyslu, všeobecně se uznává. Změny, které kritikové podnikli, vypočteny jsou ve vydání Bährensově. Dle mého soudu jest konjektura Jakobova flare pravou emendací, již i Hertzberg i L. Müller ve svá vydání přijali. Neboť jest jednak nepatrnou obměnou čtení rukopisného, jednak vyhovuje smyslu výborně. Paetus, kdyby nebyl se odebral na moře za příčinou zisku, byl by žil klidně ve svém domově chudý sice, ale žil by bezpečně na pevné zemi, kde vítr by ho nezahubil jako na moři. Kontrastem ku slovům „nil ubi flare potest“ jest v. 13: infelix Aquilo ... a konec básně v. 71:

At tu, saeve Aquilo, nunquam mea vela videbis:
Ante fores dominae condar oportet iners.

Bährens přijal v text svou konjekturu:

Pauper, at in terra nil nisi f l e r e t, o p e s.

Otto přisvědčuje Bährensovi, ale čte u b i místo n i s i a vykládá: „Auf dem Lande, wo er keinen Verlust an Schätzen beklagen würde, eben weil er keine erworben hätte.“ Než smysl ten byl by tenkráte na místě, kdyby nebyl Paetus ve vlnách mořských zahynul a se bez pokladů domů navrátil.

III, 13, 41: Dique deaeque omnes, quibus est tutela per agros,
Praebebant v e s t r i s verba benigna focis.

Přes obranu Lachmannovu i Hertzbergovu nelze asi rukopisného v e s t r i s podržeti, a tu konjektura Heinsiova f e s t i s jest dle mínění mého nejpřípadnější. Propertius líčí dobu starých, prostých mravů a zbožnosti, kdy bohové v přátelství žili s lidmi, kteří jim obětovali a je ctili, kdežto za času jeho v. 47 a násl.:

At nunc d e s e r t i s cessant sacraria lucis:
Aurum omnes victa iam p i e t a t e colunt.

Proto konjektura Ottonova nostris (ve smyslu humanis) není pravděpodobná jako Bährensova iustis.

O některých zajímavých stránkách vlastních jmen osobních u Homera.

Podává F r a n t i š e k G r e š l.

V bohaté pásmo děje, jaké vine se básněmi Homerovými, zapředeno jest vedlé nepřehledné takořka řady proslulých bohatýrů velké ještě množství osob jiných, dílem na bojišti trojském velmi záslužně si vedoucích, dílem i mimo krutou seč v klidném zátiší působících a obou básní děj mile oživujících. Mocní vládykové, rekovní bojovníci, důmyslní rádcové, bohem nadšení věštcové, při veselých hodech rozkoš plodící pěvcové, rozpustilí záletníci vnadyplné Penelopy, věrní a spolehliví sluhové, konečně rozmilé zjevy žen od básníka krásou přioděných okouzlující: všem těmto osobám delší neb kratší jest vyměřen úkol, jímž platně účinkují při velikolepých dramatech krvavé války trojské a dobrodružného návratu Odysseova. Že při tak pestré směsici básníkových figur nikterak není lze, aby jména jejich vměstnána byla v rámec jakékoliv theorie, nikdo tušim nebude bráti v pochybnost. Nicméně i po této stránce studium Iliady a Odyssee není nezajímavo a mnohdy jako za odměnu práce zdánlivě zbytečné

a hledání již již unavujícího leccos předce se vyskytne, oč rozděliti se možno s tím, komu se nechce v té příčině pátrati.

Známo jest, že básník ve druhém zpěvu Iliady, hodlaje naznačiti jména bohatýrských vůdců vojska achajského, Musy vzývá, aby mu při této práci nesnadné a síly jeho nemálo přepínající byly podporou. Praví ve verších 480 a násl.:

πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω,
οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη,
εἰ μὴ Ὀλυμπιάδες μοῦσαι, Διὸς αἰγιόχοιο
θυγατέρες, μνησαίαθ' ὅσοι ὑπὸ Ἴλιον ἦλθον.

Není-liž tu možno se domnívati, že Musa, jejíž vnuknutím básník pěje, miláčkovi svému nedala dlouho býti na pochybách, a že taková mu napověděla jména, jakáž mužům bojovným dobře se hodí a pěkně sluší, statečnost, vytrvalou obranu, sílu a rychlost jejich znázorňujíce. A skutečně velké shledáváme množství vlastních jmen osobních, kteráž významem svým jednak poukazují k vůdcovství a vladaření, jednak ku vlastnostem, jaké zdobiti mají muže bojovníka. Ku jménům kategorie první často druží se význam jakéhosi nad jiné vynikání a pověsti slavné, jakož i důmyslu a obezřelého rádcovství. Sem počítati dlužno vlastní jména: *Ἀμφιμέδων*, *Εὐρυμέδων*, *Λαομέδων*, *Ἀγέλαος*, *Δημοκόων*, *Δημοῦχος*, *Εὐαίμων*, *Στρατίος*, *Ἠετίων* (Velectěný), *Κοίρανος*, ženská jména *Ἰφιάνασσα*, *Ἰφιμέδεια*, dále *Ἀγακλέης*, *Κάστωρ*, *Καινεύς*, *Εὐρύκλεια*, *Κασσάνδρη*, *Καστιάνειρα*. Zdaliž i vlastní jméno *Νέστωρ* sem by se mělo počítati a spojovati se slovesem *νέ-ο-μαι*, *νίσ-σομαι* — *νόστος*, čímž by znamenalo vůdce při návratě aneb vůbec vůdce lidu, rozhodnuto není. Sem patří ještě *Ἀγαμήδης*, *Ἐχέφρων*, *Μήστωρ*, *Μέδων*, *Μέντωρ*, *Νοήμων*, *Φρόνιος* atd. Jméno proslulého Agamemnona, hlavního vůdce vojska řeckého, rozvádějí etymologové u větu *ὃς ἄγαν μέμονε*. Dle toho byl by Agamemnon muž, jehož vůle a mysl vysoko se povznáší. Goebel vysvětluje řečené jméno větou: „qui stupendum vel mirum in modum nitatur, conetur, ad altiora aspiret."

K válečnému zaměstnání a mysli rekovné nesou se četná vlastní jména osobní jako *Ἀγαπήνωρ*, *Ἀγήνωρ*, *Ἄδμητος*, *Ἄδρηστος*, *Αἰγαίων*, *Ἄλκιμος*, *Ἀκάμας*, *Ἀντήνωρ*, *Ἀντίμαχος*, *Ἀντίφονος*, *Ἁλιθέρσης*, *Ἀρχέστρατος* (Vladivoj), *Δηίφοβος*, *Δόρυκλος* Ratislav, *Πάρις* (kořen *παρ* = bojovati), *Πρόμαχος*, *Πυραίχμης*, *Πορθεύς*, *Πτολεμαῖος*, *Ῥηξήνωρ* (Bořivoj), *Τηλέμαχος* (Dalibor), *Τληπόλεμος*, *Τυδεύς* (koř. *τυδ* = tlouci), *Ὑψήνωρ*, *Ὑπερήνωρ*, *Χερσιδάμας*. Hektorova choť nazývala se *Ἀνδρομάχη* (Lidmibora).

Význam síly tělesné, rychlosti, obratnosti a válečné vytrvalosti stopovati lze u jmen: *Ἀγασθένης*, *Αἴολος*, *Ἀλκάθοος*, *Ἀρηίθοος* (Spitibor), *Βίας*, *Βιήνωρ*, *Βριάρεως*, *Ἰφεύς*, *Ἰφι-*

δάμας, *Μενεσθεύς* (Stanimír), *Πειρίθοος*, *Ποδάρκης*, *Πρόθοος*, *Σθένελος*. Rychlost označují také jména Nereoven *Θοή*, *Ἀμφιθόη* a *Κυμοθόη*.

V některých vlastních jménech uzavřen jest pojem obrany a ochrany. Sem nesou se jména: *Ἀλέξανδρος*, *Ἀλκιμέδων*, které by rovnalo se slovanskému Branimysl. Možno však toto jméno též překládati: silou vládnoucí, a tomuto výkladu před výkladem Seilerovým „der Abwehr gedenkend" přednost dáti sluší, poněvadž nasvědčuje tomu analogie jmen *Ἀμφιμέδων*, *Εὐρυμέδων*, *Λαομέδων* atd. Dále patří sem *Ἀμύντωρ*, *Ἀρκεσίλαος*, *Ἕκτωρ*, *Ἐρύλαος*, *Λαέρτης*. Podotknouti sluší, že Bergk (Rheinisches Museum 1864) sem počítá i vlastní jména *Εὐρύλοχος*, *Εὐρύμαχος*, *Εὐρύδημος*, *Εὐρύστρατος* a *Εὐρυπτόλεμος*, jejichžto první část od slovesa *ἐρύω* odvozuje.

Jsou však ještě jiné příčiny, odkud četná vlastní jména svůj vzala původ. V požehnaném zátiší ostrova Scherie klidně žil národ Faiaků, kteří válce nepřejíce výhradně hleděli si námořnictví a když pokdy mívali, rádi si zazpívali a zakřepčili při veselých kvasech. Není divu, že básník jména jejich tvoře, hlavně přihlížel ku plavbě na moři a odtud skoro všecka jména odvozoval. Jak pěkně sluší Alkinoově sličné dceři jméno *Ναυσικάα*, navibus celebrata Návoslava! Všecka ostatní jména k námořnictví se táhnou, jako *Ἀκρόνεως*, *Ἀκύαλος* (jinak epitheton lodí „plachtoletý"), *Ἐλατρεύς* (Veslař), *Ναυτεύς* (Lodník), *Πρυμνεύς* (Kormidelník), *Ἀγχίαλος* (adj. „pomořský"), *Πρωρεύς*, *Θόων* (epitheton lodí), *Ἀναβησίνεως* (kdo na loď vstupuje), *Ἀμφίαλος* (mořem obklíčený), *Πολύνηος* (kdo mnoho lodí má), *Τεκτονίδης* (Syn Tektona, stavitele lodí), *Εὐρύαλος*, *Ἅλιος*, *Κλυτόνηος*, *Ναυβολίδης*. Výjimku činí vlastní jména *Δύμας*, *Ἀλκίνοος*, *Ἀρήτη*, *Λαοδάμας*, *Πόλυβος* a *Ῥηξήνωρ*.

Rovněž v zaměstnání rolnickém, v chovu dobytka a koní dlužno hledati původ některých vlastních jmen: *Πόλυβος*, *Εὔμηλος*, *Πολύμηλος*, *Εὔιππος*, *Κτήσιππος*, *Βούκολος*, *Ἱππόδαμος*, *Ἱπποκόων*, *Ἱππόνοος*, *Ἱππόθοος* a j. K nim druží se jména značící majetek a blahobyt: *Πολύκτωρ*, *Φιλοκτήτης*, *Πάμμων* od dors. *πᾶμα* (*πάμμα* lesb.) Boháč, *Ταλθύβιος* (Vaníček v etymol. slov. překládá „Blütheleben"). Sem patří i *Πολίτης*, *Νάστης*, *Ὀρέστης* a *Ὀρέσβιος* (Horák).

Konečně i jiná rozličná zaměstnání, postava těla lidského, barva, vlastnosti duševné původ daly četným vlastním jménům: *Δρύας*, *Δρύοψ*. Curtius mylně soudí, že toto jméno povstalo od slova *δρῦ-ς* a z kořene *οπ-*. Však řečené *οπ* není žádným kořenem významu samostatného, nýbrž pouhou příponou slovotvornou či přítvorkem, jak praví Niederle ve článku o některých epithetech homerských (Listy filol. a paed. ročn. II.), uváděje mezi jinými i jméno vlastní *Δρύοψ*. Dále patří sem *Πυλάρτης* (Vrátný), *Ἀγάθων* (Dobrý), *Ἄγριος* (Divoký), *Αἰνείας* (koř. *αν* lesknouti

se), *Αἴθων* (Lesklý). *Ἀρσίνοος* (Vysokomyslný), *Γανυμήδης* (Veselý), *Γλαῦκος*, *Γουνεύς* (od *γουνός* vrch — chlumec — Chlumecký), *Εὔηνος* (dle Vaníčka muž krásného vzezření, Schöngesicht), *Εὐπείθης* (Poslušný), *Ἐλπήνωρ* (v němčině Hoffmann), *Ἐτεοκλῆς* (Istislav), *Θερσίτης* (Smělý), *Ἱκετάων*, (Prosebník), *Κάλχας* (Myslitel), *Καλήτωρ* (Provolavač), *Κόρωνος* (Křivý), *Λεῦκος* (Bílý). *Μηκιστεύς* (Dlouhý), *Μέλας* (Černý), *Νηλεύς* (Neslitovný), *Ξάνθος* (Žlutý), *Οὐκαλέγων* (Bezstarostný), *Πολυδεύκης* (Starostlivý), *Πολυνείκης* (Libosvár), *Σίσυφος* (Mudroch), *Φοῖνιξ* (Červený), *Φαίδιμος*, *Χάροψ* (Jiskrný) atd. Že i zvířata zde zastoupena jsou, dokazují vlastní jména *Ἀήδων*, *Ἀλεκτρύων*, *Αὐτόλυκος*, *Λεοντεύς* a j.

Prostým takto vlastních jmen osobních vypočtením není ovšem úkol, jakýž s hora jsme si ustanovili, rozřešen a bude nám i k jiným přihlédnouti příčinám, proč úvaha o vlastních jménech Homerských nemálo se zamlouvá.

Homer libuje si v tom, že pojmenováním otcovým neb synovým zvláštní mezi oběma naznačuje vzájemnost jednak zaměstnání a osudu, jednak duševních vlastností se týkající. V Iliadě V. 59 dočítáme se o Ferekleovi, že do všelikých znal se krásných prací ručních. Proto praví o něm básník, že byl *Τέκτονος Ἁρμονίδεω*, narážeje na to ve v. 62: „*ὅς καὶ Ἀλεξάνδρῳ τεκτήνατο νῆας ἐίσας.*“ Že práce řečeného umělce zvláštním vynikaly ladem, dosvědčuje patronymikum *Ἁρμονίδης*. Proč pěvec Femios v Odyss. X. 330 zove se Terpiovcem (*Τερπιάδης*), není vymyšleno leda bylo; vždyť pěvec, jakým byl Femios (*πολύφημος ἀοιδος* Odyss. V. 337) srdci naslouchajícího nemálo lahodě, zcela vhodně slouti může synem Rozkoše. — Zajímavou vzájemnost mezi otcem a synem zvláště pozorovati jest při jménech *Πολύιδος* a *Εὐχήνωρ*. Známo jest, že u starých Řeků vykladačům snů veliké se dostávalo úcty a že s věštci do stejné kategorie byli řaděni. Dokladem toho jest Iliady I. 62: „*ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν ἤ ἱερῆα — ἤ καὶ ὀνειροπόλον — καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.*“ Takovým vykladačem snů byl Eurydamas, jehožto syn proto asi nazván jest Polyidem. Poněvadž však týž sám také věštcem byl, v Korinthě se zdržuje (Il. XIII. 663), syna svého Euchenorem pojmenoval, k modlitbě poukazuje, jíž každý věštec bohy vzývá na pomoc, kdykoliv někomu vzácným svým posloužiti má uměním.

Povšimnutí zasluhuje jméno *Ἀλκυόνη*, jehož dostalo se Kleopatře, dceři Idově a Marpessině. Marpessu, dceř krále Euena, unesl Idas, syn Afareův. Ale Apollo, rovněž hoře láskou k ní, pronásledoval jej a uchvátil mu ji. Po vůli Diově Marpessa Idovi jest navrácena, s nímž pak žila ve šťastném manželství. Aby neblahý někdejší osud její v rodině zůstal jaksi památkou, dáno Kleopatře, dceři její, jméno *Ἀλκυόνη*, jímž pojmenován jest i pták ledňáček. O tomto se vypravuje, že, když osiří, žalostno zpívá, jakoby naříkal. Má tudíž Kleopatra jménem *Ἀλκυόνη* býti

upomínkou, kterak podobně kdysi bědovala máti Marpessa, od milence svého násilím jsouc odtržena. — Podobně Menelaos synu svému, kteréhož zplodil s otrokyní, když Helena mu byla unesena, dal jméno *Μεγαπένθης*, aby velký svůj naznačil žal nad ztrátou choti své. — Kterak ve jméně *Εἰδοθέη* charakterisován jest otec její Proteus, jenž v rozmanité prý se měnil postavy (*εἶδος*), aby nikomu nemusil dobrovolně předpovídati, zdá se, že Pott dobře pověděl. — Že Perifas, trojský hlasatel, nazván jest *Ἠπυτίδης*, t. j. synem Epytovým, odůvodňuje význam slovesa *ἠπύω* hlasitě svolávati. Skutečně shledáváme v Iliadě VII. 348 spojení *ἠπύτα κῆρυξ* hlasno volající hlasatel. — Velmi případně jest Noemon synem Froniovým, Dolon synem Eumedovým, Ialmenos synem Areovým; Strofios otcem Skamandriovým. Některým osobám u Homera dvou dostalo se jmen. Hektor synu svému říkal Skamandrios, lidé však Astyanax. Jméno toto vysvětluje básník v Iliadě VI. 402: „*οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.*" — Ino, dcera Kadmova, byvši přijata mezi mořské bohyně, pojmenována jest *Λευκοθέη* (Bílá paní), kterýmžto jménem vzpomínáme si Homerova *λευκὴ γαλήνη* (Odyss. *κ* 94) značícího jasnou moře hladinu. — Známý rozdíl mezi řečí božskou a lidskou vysvětluje dvojí pojmenování storukého velikána, jemuž bozi říkali Briareos a lidé Aigaion. (Kvíčala o řeči božské a lidské v Listech filol. a paed. roč. IV.) — Na žebráka Arnaia, jenž po Ithace se potuloval a častěji posýlán býval poselstvem, lid pokřikoval jménem Iros (dle Ameisa „Pan Iris"), patrně se posmívaje jeho poslíčkování. Žertovna jest i hra slovná v Odyss. XVIII. 75 *Ἶρος Ἄιρος*, jíž nebohému Irovi brzká se prorokuje smrt.

Jsou některá vlastní jména osobní, při kterých prostonárodní užívajíce etymologie, pozorujeme, že jednak s mythem v nich vypráveným souhlasí, jednak dobře k ději se hodí. Není s podivením, že o výklad hlavního reka v Iliadě, Achillea, tolik etymologů se pokoušelo a že právě snaha, aby jméno s mythem uvedli v souhlas, svedla je k míněním tak rozmanitým. Odvozovaliť řečené jméno brzy od *ἄχος* a *Ἴλιον*, brzy od *ἄχος* a *λαός*. Proti výkladu tomuto, jehož ujímali se Pott a Benseler, jakož i proti Prellerovi a Hartungovi, kteří soudili, že by *Ἀχιλλεύς* tolik značilo, kolik *Ἀχελῷος*, jehožto první část s lat. aqua by souvisela, polemisuje Curtius řka, že jménu *Ἀχιλλεύς* rovná se jméno *Ἐχέλαος*, kterýžto význam ovšem jaksi by se shodoval s postavením Achilleovým v Iliadě. Pravdě se podobá, že i přes výklad Curtiův etymologie uvedeného jména ještě na dále spornou zůstane otázkou.

Za to však při jméně dobrodružného Odyssea, jenž trpce zakoušeti musil hněvu božského, zvláště pak hněvu Poseidonova, Homer sám popularní užil etymologie, vykládaje jméno Odysseus z *ὀδύσσασθαι* rozhněvati se (Hněvsa). Viz Odyss. *τ* 406 a násl.:

γαμβρὸς ἐμὸς θύγατέρ τε, τίθεσθ' ὄνομα, ὅττι κεν εἴπω.
πολλοῖσιν γὰρ ἐγώ γε ὀδυσσάμενος τόδ' ἱκάνω,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶν ἀνὰ χθόνα πουλυβοτείραν·
τῷ δ' Ὀδυσσεὺς ὄνομ' ἔστω ἐπώνυμον.

Narážka na tento původ etymologický shledává se také v Odyss. τ 273:

ἀτὰρ ἐρίηρας ἑταίρους
ὤλεσε καὶ νῆα γλαφυρὴν ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ
Θρινακίης ἄπο νήσου ἰών· ὀδύσαντο γάρ αὐτῷ
Ζεύς τε καὶ Ἠέλιος· τοῦ γὰρ βόας ἔκταν ἑταῖροι.

A Odyss. α 60:

οὔ νύ τ' Ὀδυσσεὺς
Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ· τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ;

Narážka na hněv Poseidonův jest v Odyss. ε 339:

κάμμορε, τίπτε τοι ὧδε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
ὠδύσατ' ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει;

A Odyss. ε 423:

οἶδα γάρ ὥς μοι ὀδώδυσται κλυτὸς ἐννοσίγαιος.

Podobnou shodu mezi jménem a mythem najdeme v básních Homerových dosti často a uvedeme zde jen nejdůležitější.

Zatím, co Odysseus domů se vraceje, všeliká podstupoval dobrodružství, obletovali na Ithace Penelopu, sličnou jeho choť, neodbytní záletníci. Penelope věrnost chovajíc ke vzdálenému manželu, chytře odmítala dotěrné ženichy, předstírajíc, že dříve se neprovdá, dokud by nedotkala Laertovi roucho pohřební. Mythos tento již ve slově *Πηνελόπεια* jest uzavřen. Neboť *πῆνος*, které zde rozšířeno jest v *πηνελ* jako *νέφος* v *νεφέλη*, značí útek člunkem do osnovy vetkávaný, a možno-li svůdné celkem etymologii Curtiově v té příčině dáti za pravdu, že druhá část řečeného jména (*οπεια*) jest utvořena z kořene *οπ* dle analogie *δυς-αριστοτόκεια*, znamenal by celý tvar ženu v tkanině pracující, vůbec roucho nějaké zhotovující. Podobně u jména *Καλυψώ* mimoděk vzpomeneme si slovesa *καλύπτειν* a snadno názor si utvoříme, že krásná nymfa tato po sedm let v jeskyni u sebe ukrývala Odyssea, nesmrtelnost mu slibujíc a mladost nikdy nevadnoucí.

Všimněme si Kirky čarodějky! Známo jest, že Odysseovi zvláštní ustrojila nápoj, jemuž říkali *κυκεών* a že do něho kouzla přičinila, aby jej očarovala. Jako již okolnost, že Kirke byla dcerou Heliovou, souvisí s kouzelnou její mocí, tak i jméno, samo nesouc se ke slovesu *κεράσαι, κιρνάναι* (Doederlein), jaksi nám dává na srozuměnou, že bohyně tato výborně znala se v kouzelnictví, zvláštní připravujíc míchaninu, jíž, koho chtěla, očarovala. Zajímava jest nahodilost, že týmž jménem pojmenován jest pták luňák, jenž v letu kruhy tvoře pokládán byl za ptáka zázrač-

ného a v Odyss. XV. 526 poslem Apollonovým nazván jest. Významnými jmény pojmenováni jsou od básníka božský lékař *Παιήων* (od koř. *πα* = *παύω*, kdo něco utišuje), lovec *Μελέαγρος* (*ᾧ μέλει ἄγρα*), ošklivý *Θερσίτης*, jehož jazyk utrhačný ani nejvznešenějších mužů neušetřil, lstivý vyzvědač *Δόλων*, jenž do tábora řeckého vedrati se chtěl, ale Diomedem a Odysseem jat a usmrcen byl, a konečně pravzor vší lidské lstivosti a zchytralosti *Σίσυφος* (redupl. *σοφός* s aiolským *υ* místo *ο*). Jméno výtečného zápasníka *Ἀγκαῖος* vykládá básník sám v Iliadě XXIII. v. 711: „*ἀγκὰς δ' ἀλλήλων λαβέτην*". Umělť patrně Ankajos soupeře pevně sevříti v náručí. — Proč Athena radou chtéjíc přispěti Odysseovi, postavou i hlasem připodobní se Mentorovi, odůvodňuje význam jména *Μέντωρ*, kteréž rovná se latinskému monitor. (Curtius, Grundz.) Podobně, kde rozvahy a moudrého jednání jest potřeba, užil básník jmen *Νοήμων* (Cato), *Φρόνιος*, jako v Odyss. *β* 386: *ἢ δ' αὖτε Φρονίοιο Νοήμονα φαίδιμον υἱὸν ᾔτες νῆα θοήν*, kde hlavně rozvaha naproti se staví nerozvážným záletníkům, a v Iliadě XXIII. 612 *ἦ ῥα, καὶ Ἀντιλόχοιο Νοήμονι δῶκεν ἑταίρῳ ἵππον ἄγειν*. Průzračná po stránce etymologické jsou jména Nereoven (Iliad. XVIII. 39—49) dílem k jejich vlastnostem, dílem k bydlišti poukazujíce. Vhodná jména básník dal věštcům *Τειρεσίης*, *Θεοκλύμενος*, *Μέροψ*, věrným a spolehlivým sluhům Agamemnonovým *Ἀσφαλίων* a *Ἐτεωνεύς*, sluhovi Laertovu *Δολίος* a otroku Eumaiovu *Μεσαύλιος*. — Zajímavé jest spojení v Odyss. XXIV. 265 *Εὐπείθει πείθοντο* a v Iliadě XII. 186 *δάμασσε δέ μιν μεμαῶτα*, totiž *Δάμασον*, pěkný to doklad, že již tenkráte platilo přísloví „nomen omen."

Popříti se nedá, že mnohá vlastní jména osobní jsou rázu allegorického. Zvláště Odysseus, aby nemusil pověděti, kdo jest, všelijak se vytáčeje, rád si dává jména vymyšlená. Polyfemovi praví, že jmenuje se *Οὖτις*, jinde opět, nebyv ještě poznán od Penelopy, říká si *Αἴθων* (Lesklý), chtěje ukázati ke své mladistvé čerstvé postavě, a Laertovi odpovídá, že pochází z Alybantu, že jest synem Afeidantovým a sám že nazván jest Eperitem. Jméno *Ἀλύβας* upomíná na sloveso *ἀλάομαι*; Odysseus chtěl jím asi naznačiti, jak dlouho bylo mu širým se potloukati světem. Mnohá pak utrpení, která při tom podstupoval, znázorněna jsou jménem otce Afeidanta Polypemonovce. Odkud však odvozovati by se mělo *Ἐπήριτος*, nesnadno rozhodnouti. Düntzer soudí, že jest to rozšířený tvar od *ἐπήρης*, *ἐπαείρω*, a že značí člověka se vynášejícího. Naproti tomu praví Ameis, že Odysseus jménem tím říci chtěl, kterak všude docházel nepřátelského osočování. — V báji o Melampodovi, jenž z Fylaky odehnati chtěje posvátná stáda Ifikleova, od pastuchů Ifikleových polapen a v příbytku Fylakově vězněn byl, beze vší pochybnosti má se vlastními jmény *Φυλακός* a *Φυλακή* přísná zdůrazniti vazba, ve které držán byl Melampus.

Dlužno ještě učiniti zmínku o některých allegorických mythech u Homera. Jasně svítící světlo sluneční a denně se objevující znázorňuje básník pěkným mythem, že Neaira Heliovi porodila dvě dcery, víly Faethusu a Lampetii, kteréž na ostrově Thrinakrii stáda jeho pasou. Stád těchto bylo sedm a každé skládalo se z padesáti kusů, čímž asi padesát neděl starého roku po sedmi dnech a nocích naznačeno jest.

Zvláště názorny jsou mythy o Aloeovcích a o Aktorovcích. Vyskytují se v mythologii příklady, že smrtelní lidé s bohy neb s bohyněmi zle naložili a na pokraj záhuby takřka je uvedli. Ares, bůh války, spoután byl Otem a Efialtem a vazba jeho potrvala třinácte měsícův. Otec obou nazýval se Aloeus. Přirozeno jest, že největším války nepřítelem jest rolník a že po celý rok se napracuje, aby domů odvezl si úrodu. A proto oba statní rekové, Otos a Efialtes, rolnické znázorňují pokolení, kteréž role vzdělávajíc polní prací síly své nemálo utužilo a jich až ku smělým zneužilo činům. Že silou a postavou valně zmohutněli, dosvědčuje básník v Odyss. XI. 309: „*οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα καὶ πολὺ καλλίστους μετά γε κλυτὸν Ὠρίωνα.*“ A jakého smělého činu se odvážili, praví dále ve verši 315: „*Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.*“ Jakož celý mythos jest allegorický, rovněž jména *Ἀλωεύς*, *Ὦτος* a *Ἐφιάλτης* poukazují ku práci rolnické, ku mlácení obilí. *Ἀλωεύς* (*ἀλωή*) značí mlatce, *Ὦτος* (*ὤθω* — *ὠθέω*) člověka, jenž něco tlačí, tiskne, *Ἐφιάλτης* (*ἰάλλω*) člověka, který po něčem ruce vztahuje, ruce napřáhá. Že z významův obou reků posledně jmenovaných prozírá i způsobilost, aby na samého boha války se odvážili a jej spoutali (Iliad. V. 385—391), možno připustiti.

Jiná báje týká se Euryta a Kteata, blížencův Aktora a Moliony, kteří po matce zovou se *Μολίονε* a po rodičích vůbec *Ἀκτορίωνε Μολίονε.* Byli to stateční hrdinové, kteří i Heraklea přemohli, později však jím přepadeni a usmrceni byli. Mythos o jejich nepřemožitelnosti způsobila tuším jména jejich rodičů. *Μολίων* pochodí od kořene *μολ* = mlíti. Zdloužením tvaru *μύλη* (mlýn) povstalo *Μολιόνη*. Jméno *Ἄκτωρ* odvozovati třeba od slov. *ἄγνυμι* drobiti, drtiti. Dokladem jest Odyss. *β* 355 *μυλήφατος ἀκτή* zemleté obilí. Mohla tudíž o nich snadno vzniknouti báchorka, že jsou syny mlýna (*Μολιόνη*) a muže obilníka (*Ἄκτωρ*). Welcker odkazuje zde ku staré báchorce o dvou mlýnských kamenech, ježto vůbec tehdáž mlýn skládal se ze dvou kulatých na sobě položených kamenů, z nichž svrchní strojem byl otáčen. U Homera se dočítáme, že jím otáčely děvy služebné. Názor ten jest příčinou, proč Hesiodos a pozdější představovali si Aktorovce jakožto srostlé s dvěma hlavama, čtyřmi rukami a jedním toliko tělem.

Rozbor verše a mluvy v Iliadě a Odyssei.*)

Napsal Jos. Zahradník.

Kdo chce prozkoumati povahu verše a mluvy v herojských básních Iliadě a Odyssei, tomu jest především přihlížeti ke složení a rozčlenění hexametru, jakož i k základu tohoto rozčlenění. Ačkoliv možno pokládati hexametr za periodu rhytmickou, složenou ze dvou tripodií daktylských, předce není mezi stopou třetí a čtvrtou ani rhytmického ani logického rozhraní: ano jest zjevno, že toho s bedlivostí šetřili tvůrcové zpěvů herojských, aby mezi stopou třetí a čtvrtou nebylo vůbec hranice. Zvolilit sobě v hexametru jiná místa za hranici členů rhytmických a jak ukážeme v dalším pojednání, logických zároveň. Tato místa jsou: a) po prvé slabice stopy třetí (*τομὴ πενθημιμερής*) neb po druhé slabice téže stopy (*τομὴ κατὰ τρίτον τροχαῖον*); b) po prvé slabice stopy čtvrté (*τομὴ ἑφθημιμερής*); c) po prvé slabice stopy druhé (*τομὴ τριθημιμερής*), často již i mezi stopou prvou a druhou; d) mezi stopou čtvrtou a pátou (*διαίρεσις βουκολική*).

Kdo poněkud bedlivěji prozkoumá místa v hexametru svrchu dotčená, sezná, že jsou z pravidla rozhraním vět aneb aspoň důležitějších částí věty. Jest tu zajisté týž zákon, který platí v poesii jiných národů i prostonárodní i umělé, že myšlénka nejen na konci veršů nýbrž i na konci členů veršových dochází svého ukončení. Z toho patrno, že místa v hexametru svrchu naznačená jsou přestávky čili pausy logické i rhytmické zároveň. Není tedy mezi caesurami ve stopě druhé, třetí i čtvrté shora vytčenými a diairesí bukolskou podstatného rozdílu. Proto se také nejčastěji setkáváme s interpunkcí nejen na konci verše nýbrž i na konci členů veršových. Toho sobě všimli někteří učenci, již hexametr v básních Homerových pilněji zkoumali. Na doklad toho uznáváme za vhodné jejich výroky v té příčině tuto položiti.

G. Hermann vykládaje caesuru ve spise „Elementa doctrinae metricae“ lib. I, c. VIII. 3. praví: Quoniam autem in pronunciando non modo singula vocabula, sed etiam integrae verborum complexiones distinguuntur, harum quoque finis caesurae faciendae inservit. Quumque potior sit totius orationis, quam unius alicujus vocabuli finis, iis in versibus, in quibus utrovis modo incidi potest, non ex vocabuli, sed ex orationis fine aestimatur caesura. Rozeznávaje dále (lib. I, c VIII, 6) caesuru nutnou a nenutnou (necessaria aut non necessaria) praví o caesuře nutné: Necessaria est ea, quae m a i o r e m p a u s a m requirit.

*) Podáváme zde část obšírné práce, která nám v rukopise zaslána, jakožto ukázku. *Pozn. red.*

O interpunkci v caesurách hlavních jedná obšírněji C. A. J. Hoffmann ve spise: Quaestiones Homericae, volum. I. § 26—35.

W. Hartel ve spise Homerische Studien (Berlin 1873) takto se vyslovuje o logické a rhytmické shodě veršů a členů veršových na str. 93—94: „Es ist gewiss nicht ohne Bedeutung, dass sich die Interpunktion so gerne mit den beiden Haupt- und den wichtigsten Nebencaesuren zusammenfindet. Der Dichter ist bestrebt, die mit dem Satzabschluss nothwendige, vom Sinne geforderte Pause mit dem rhythmischen Gange nicht in fühlbare Collision zu bringen, Sinn und Rhythmus vielmehr auszugleichen und durch einander zu kräftigen. So schliesst aufs natürlichste und bequemste die Mehrzahl der Sätze mit dem Vers, entsprechend dem einfachen Satzbau, der nicht ein umfangreiches und künstliches Gefüge benöthigt, das Einfache einfach zu sagen. Geht das nicht an und greift die Periode über den Umfang eines Verses hinaus, dann strebt sie mit ihrem Ende bei den natürlichen Ruhepunkten des Verses, den Caesuren anzulangen."

La Roche v úvodě k Iliadě (Homers Ilias, Berlin 1870) § 21 pokládá taktéž hlavní caesury a bukolskou diairesi za pausy, kterýmiž členy hexametru naznačovány jsou.

Bernh. Giseke praví ve spise Homerische Forschungen (Leipzig, Teubner 1864) § 183 o interpunkci, že naznačuje přednášejícímu přirozenou přestávku a že se vyskytuje nejčastěji v hlavní caesuře.

Také H. Düntzer v úvodě k Odyssei, již pro školy vydal, shledává to býti významným, že tam, kde bukolská diairese, bývá tak často interpunkce.

Že si Řekové v hexametru za hranici logickou a rhytmickou nevyvolili pouze jednu caesuru a to mezi stopou třetí a čtvrtou, nýbrž několik caesur a na různých místech verše, k tomu, jak se zdá, měly je hlavně dvě příčiny: za prvé poskytovaly jim caesury svrchu uvedené velikou volnost ve skládání hexametrů, ježto nebyli nuceni přiváděti myšlénku vždy k téže hranici; za druhé vyhýbali se takto jednotvárnosti v rhytmickém chodu verše, což uznává i R. Westphal ve spise Griechische Metrik §. 13. str. 135. a §. 30. str. 334.

Aby zjednali hexametru lahodnou rozmanitost chodu neb toku rhytmického, šetřili také pilně častých caesur vedlejších v středostopí.

Rozčlenění hexametru svrchu naznačené, kteréž nepochybně ponenáhlu s rozkvětem epiky se vytvořilo a ustálilo, rozhodně působilo v rozvoj epické mluvy. Že nejen celým větám, jich začátkům a koncům, nýbrž i částem vět vykázána byla ponenáhlu určitá místa v hexametru, že četné vazby grammatické a doplňky vět kladeny bývaly na určitých místech, to z nemalé části způsobilo rozčlenění tohoto verše. Ano skladatelé hrdinských zpěvů Iliady

a Odyssee osvojili si prodlením doby, ve které se epické básnictví pěstovalo, takovou zručnost ve skládání hexametrů, že měli ihned po hotově slova toho rozměru, jehož vyžadovala ta neb ona část hexametru.

Tak ku př. volili s oblibou pro začátek hexametru až do caesury po arsi stopy druhé sáhající slova rozměru choriambického; od caesury v stopě třetí do caesury po arsi stopy čtvrté slova rozměru iambického neb anapaestického. Zvláště pilně všímali si místa od caesury ve stopě třetí do diairese bukolské, kamž kladli slova rozměru: ⏑ –́ ⏔ nebo ⏔ –́ ⏔. Pro stopu pátou ponechávali si slova čtyř- a pětislabičná rozměru: –́ ⏔ –́ ⏓.

Tak bychom mohli uvésti ještě mnoho příkladů básnické jakés techniky. Četné a rozmanité výhody této techniky básnické nejsou nikterak plodem jednoho básníka; ty ponenáhlu vznikly, rozmnožily a ustálily se ve školách pěveckých, v nichž tvořila a tradicionalně udržovala se pravidla básnické tvorby.

Z té příčiny měly také všecky zpěvy epické celkem stejný ráz. Individualná tvořivost básnická ve školách těchto pěveckých se ještě neprobudila. Toť zjevno i z toho, že pěvci skládajíce zpěvy nové nerozpakovali se přijímati ze zpěvů starších nejen jednotlivé verše, nýbrž i celé stati veršů, ba často verše ze starších zpěvů s malými proměnami ve svá skládání přijímali aneb jiné zcela podobné veršům ve zpěvech již hotových tvořili. Jak pilně přihlíženo bylo i ke slovosledu, k souměrnosti složitějších vět a souvětí a k četným fonetickým okrasám mluvy epické, to dole šíře bude rozebráno. Tak utvořil genius národa řeckého prodlením času, ve kterém vzniklo, se rozvilo a kvetlo epické básnictví, v Iliadě a Odyssei básnická díla krásy nehynoucí. A tato velkolepá díla, jež se stala všem národům v epice vzory nedostižnými, nevyšla z duchovní dílny jednoho básníka, nýbrž celého národa řeckého.

I. **Caesura ve stopě třetí.**

Obrátíme nejprve pozornost svou k caesuře ve stopě třetí (*τομὴ πενθημιμερής* n. *τομὴ κατὰ τρίτον τροχαῖον*); jestiť caesura tato nejdůležitější, poněvadž hexametr skoro ve dvě stejné polovice dělíc nejvíce hoví souměrnosti členů. Proto se také nejčastěji vyskytuje v hexametru a právem za hlavní caesuru pokládána býti může.

Pravili jsme o všech caesurách důležitějších shora vytčených, že jsou rozhraním logickým netoliko vět celých, nýbrž i podstatnějších částí vět. Ukážeme to nejprve při caesuře ve stopě třetí.

A. Caesura ve stopě třetí hranicí vět.

Všimneme si nejprve vět, kteréž po caesuře ve stopě třetí počínajíce vyplňují druhou část hexametru aneb zabíhají až do

hexametru následujícího; potom uvedeme různé části vět v prvém i druhém poloverši způsobeném touto caesurou.

Na předním místě stůjtež některé druhy vět hlavních, jež počátek berou po caesuře ve stopě třetí. A ježto nejčastěji spojkami bývají uvozovány, dle spojek je seřadíme.

1. Věty hlavní.

Zřídka se vyskytují hlavní věty, jež beze spojky přiřaděny jsou k větě předcházející; předce však se v některých verších s nimi setkáváme. Vizme některé příklady:

B 330 *κεῖνος τὼς ἀγόρευε· | τὰ δὴ νῦν πάντα τελεῖται.*
Γ 164 *οὔ τί μοι αἰτίη ἐσσί· | θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν,*
Δ 182 *ὥς ποτέ τις ἐρέει· | τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών.*
Δ 204 *ὄρσ' Ἀσκληπιάδη· | καλέει κρείων Ἀγαμέμνων.*

Jiné příklady: *Α* 29. *B* 221. 296. *Δ* 168. *E* 191. 254. 256. 341. 516. 685. *H* 282. 352. 362. 393. *Θ* 150. 166. 257. *K* 41. *N* 115. 773. *Ξ* 48. *X* 285. 303. 335. 393.

Sem možno vřaditi také věty tázací; na př.

I 77 *καίουσι πυρὰ πολλά· | τίς ἂν τάδε γηθήσειεν;*
K 159 *ἔγρεο, Τυδέος υἱέ. | τί πάννυχον ὕπνον ἀωτεῖς;*
Λ 838 *πῶς κεν ἔοι τάδε ἔργα; | τί ῥέξομεν, Εὐρύπυλ' ἥρως;*
N 275 *οἶδ' ἀρετὴν οἷός ἐσσι· | τί σε χρὴ ταῦτα λέγεσθαι;*

Viz dále: *Λ* 414. *Z* 145. *Φ* 360. *X* 431. *Ψ* 409. *Ω* 197. *α* 62. 170. 172. *β* 28. *γ* 71. *ε* 299. 465. *ι* 252. *κ* 64. 431. *μ* 450. *ν* 233. *ξ* 364. *π* 58. 187. 461. *ω* 407.

Ze spojek slučovacích nejčastěji připojuje větu k větě spojka *καί*; na př.:

Α 15 *χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ, | καὶ λίσσετο πάντας Ἀχαιούς,*
Α 95 *οὐδ' ἀπέλυσε θύγατρα | καὶ οὐκ ἀπεδέξατ' ἄποινα,*
H 224 *Ἀτρείδην προσέειπε, | καὶ οὔ πω λῆγε χόλοιο.*
Α 233 *ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, | καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι.*
Α 267 *κάρτιστοι μὲν ἔσαν | καὶ καρτίστοις ἐμάχοντο,*
Α 268 *φηρσὶ ὀρεσκῴοισι, | καὶ ἐκπάγλως ἀπόλεσσαν.*

Jiné příklady: *Α* 261. 314. 427. 459. 513. *B* 59. 81. 200. *Γ* 41. 207. 352. 360. *Δ* 11. 226. 380. 496. *E* 118. 309. 342. 365. 382. 497. 529. *Z* 206. 207. 431. *H* 151. 364. 371. *Θ* 191. *Λ* 258. 273. 348. 359. 360. 379. 392. 399. 429. *M* 274. *Ξ* 86. *Σ* 299. *X* 375. *α* 121. 206. 271. 277. 305. 308.

Jest nám hned tuto poněkud uchýliti se od naznačeného pořádku a vytknouti některé věty vedlejší souřadné, pomocí spojky *καί* sloučené.

Α 458 *αὐτὰρ ἐπεί ῥ' εὔξαντο | καὶ οὐλοχύτας προβάλοντο,*
B 132 *οἵ με μέγα πλάζουσι | καὶ οὐκ εἰῶσ' ἐθέλοντα*
B 282 *(ὡς) μῦθον ἀκούσειαν | καὶ ἐπιφρασσαίατο βουλήν.*
B 364 *εἰ δέ κεν ὣς ἔρξῃς | καί τοι πείθονται Ἀχαιοί,*
Γ 235 *οὕς κεν ἐὺ γνοίην | καί τ' οὔνομα μυθησαίμην·*
T 446 *ὥς σεο νῦν ἔραμαι | καί με γλυκὺς ἵμερος αἱρεῖ.*

Jiné příklady: *Δ* 133. 335. 353. *E* 175. 212. 236. *Z* 272. *Θ* 371. *Λ* 84. *Ξ* 337 *Σ* 442. 488. *Ψ* 548. *α* 89. 117. 201.

Zřídka přiřaďuje zde větu k větě spojka *τέ* nebo *τὲ* — *τέ* na př.: *A* 38. 57. 192. 480. *B* 85. 223. *Γ* 34. 35. *Δ* 161. 279. 416. *E* 170. *N* 230.

Též spojky *τὲ* — *καί* slučují věty dvě; *καί* nastupuje po caesuře ve stopě třetí; na př.:

A 367 *τὴν δὲ διεπράθομέν τε | καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα.*
B 191 *ἀλλ' αὐτός τε κάθησο | καὶ ἄλλους ἵδρυε λαούς.*
B 410 *βοῦν δὲ περίστησάν τε | καὶ οὐλοχύτας ἀνέλοντο.*

Viz dále: *A* 465. *Γ* 373. *Δ* 55. *M* 162. *O* 475. *α* 41.

Mnohem častěji slučují spojky svrchu dotčené jednotlivá slova na př. substantiva, což níže obšírněji vyložíme.

Několikráte vyskytují se také spojky slučovací *ἠδέ, ἰδέ, οὔτε, οὐδέ, μηδέ* spojujíce věty nebo členy vět ku př.:

A 210 *ἀλλ' ἄγε λῆγ' ἔριδος, | μηδὲ ξίφος ἕλκεο χειρί·*
Γ 434 *παύεσθαι κέλομαι, | μηδὲ ξανθῷ Μενελάῳ*
K 47 *οὐ γάρ πω ἰδόμην, | οὐδ' ἔκλυον αὐδήσαντος,*
Λ 15 *Ἀτρείδης δ' ἐβόησεν | ἰδὲ ζώννυσθαι ἄνωγεν*
N 28 *πάντοθεν ἐκ κευθμῶν, | οὐδ' ἠγνοίησεν ἄνακτα·*

Jiné příklady: *B* 504, 634, 635, 832. *Γ* 194, 218. *Δ* 382. *E* 3. 333. 830. *Z* 4. 58. 383. 451. 469. *K* 363. 492. *N* 48. *Ξ* 199. 228. *O* 159 666. *Π* 736. *T* 22. *Φ* 57. 85. 366. *Ψ* 208. 527. 735. *Ω* 26. *β* 231. *ε* 127. *ι* 143. *κ* 177. *λ* 143. *ξ* 98. *π* 459.

Též spojka rozlučovací *ἤ* několikráte přiřaduje větu k větě; častěji však váže infinitiv s infinitivem, participium s participiem, substantivum se substantivem, o čemž také níže promluvíme.

Pro věty stůjtež tyto příklady:

Z 164 *τεθναίης, ὦ Προῖτ', | ἢ κάκτανε Βελλεροφόντην,*
K 505 *ῥυμοῦ ἐξερύοι | ἢ ἐκφέροι ὑψόσ' ἀείρας,*
Υ 378 *μή πώς σ' ἠὲ βάλῃ | ἠὲ σχεδὸν ἄορι τύψῃ.*
Ψ 382 *καί νύ κεν ἢ παρέλασσ' | ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν.*

Viz dále *α* 175. *ι* 273. 339. *ο* 306.

Nejčetnější jsou věty přiřaďované spojkou *δέ*, kterážto, ač není příklonna, předce z pravidla staví se za jiné slovo a zaujímá druhé místo ve větě a to za slovesem neb jiným slovem závažným; ku př.:

A 5 *οἰωνοῖσί τε πᾶσι — | Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή —*
A 25 *ἀλλὰ κακῶς ἀφίει, | κρατερὸν δ' ἐπὶ μῦθον ἔτελλεν.*
A 134 *ἧσθαι δευόμενον, | κέλεαι δέ με τήνδ' ἀποδοῦναι;*
A 200 *Παλλάδ' Ἀθηναίην· | δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν.*
A 390 *ἐς Χρύσην πέμπουσιν, | ἄγουσι δὲ δῶρα ἄνακτι·*

Jiné příklady: *A* 424. 433. 443. 454. 495. 533. 565. 592. *B* 2. 15. 26. 41. 42. 57. 71. 86. 99. 122. 150. 153. 193. 194. 219. 378. *Γ* 62. 66. 104. 115. 126. 247. 301. 318. 342. 388. 406. 412.

Zvláštního povšimnutí zasluhují věty spojkou *δέ* přiřaděné, v nichž první místo drží *ὅ*, *ἥ*, *τό* ve svém původním významu pronominalném. Vět uvozovaných slůvky *ὁ δέ*, *ἡ δέ*, *τὸ δέ* jest počet veliký, a ačkoliv se *ὅ*, *ἥ*, *τό* vyskytuje ve všech pádech, předce nejčastěji v nom. sing. rodu mužského.

Bylo by snadno uvésti počet dokladů nekonečný; než přestaneme pouze na těchto:

Α 43 *ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, | τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,*
Α 47 *αὐτοῦ κινηθέντος· | ὁ δ' ἤιε νυκτὶ ἐοικώς.*
Α 204 *ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, | τὸ δὲ καὶ τελέεσθαι ὀίω.*
Α 221 *μύθῳ Ἀθηναίης. | ἡ δ' Οὔλυμπόνδε βεβήκει*
Α 228 *τέτληκας θυμῷ· | τὸ δέ τοι κὴρ εἴδεται εἶναι.*
Α 239 *πρὸς Διὸς εἰρύαται· | ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.*
Α 338 *καί σφωιν δὸς ἄγειν. | τὼ δ' αὐτὼ μάρτυροι ἔστων*
Α 383 *θνῆσκον ἐπασσύτεροι, | τὰ δ' ἐπῴχετο κῆλα θεοῖο*
Α 474 *μέλποντες ἑκάεργον· | ὁ δὲ φρένα τέρπετ' ἀκούων.*
Α 563 *μᾶλλον ἐμοὶ ἔσεαι· | τὸ δέ τοι καὶ ῥίγιον ἔσται.*

Jiné příklady: *Β* 52. 151. 257. 396. *Γ* 78. 125. 260. 349. 380. *Δ* 3. 108. 498. 522. 524. 535. *Ε* 13. 17. 106. 121. 153. 302. 304. 366. 390. 581. 617. 626. 655. 859.

Zhusta stojí v čele vět uvozovaných spojkou *δέ* také zájmeno druhé osoby *σύ*, nejčastěji v nominativu; na př.:

Α 76 *τοι γὰρ ἐγὼν ἐρέω· | σὺ δὲ σύνθεο, καί μοι ὄμοσσον*
Α 83 *ἐν στήθεσσι ἑοῖσι. | σὺ δὲ φράσαι, εἴ με σαώσεις.*
Α 180 *Μυρμιδόνεσσι ἄνασσε. | σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω,*
Α 214 *ὕβριος εἵνεκα τῆσδε. | σὺ δ' ἴσχεο, πείθεο δ' ἡμῖν.*
Α 243 *θνήσκοντες πίπτωσι· | σὺ δ' ἔνδοθι θυμὸν ἀμύξεις*
Α 297 *ἄλλο δέ τοι ἐρέω, | σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν.*

Jiné příklady: *Β* 201. 256. *Γ* 417. *Δ* 316. 355. *Ε* 261. *Ζ* 46. 256. 329. 334. 430. 462. *Θ* 204. 477. *Ι* 102. 109. 255. 259. 301. 617. 636. 639. *Κ* 167. *Λ* 131. 790. *Μ* 246. *Ν* 273. *Ξ* 192. 253. *Ο* 20. 180. 374. *Π* 29. 540.

Jinde opět druží se spojka *δέ* ku předložkám, jež původní význam adverbialný držíce odnášejí se ke slovesu ovšem oddělenému. Nezřídka bývá mezi oběma toliko spojka *δέ*. Jsou pak po caesuře ve stopě třetí nejčastěji předložky dvojslabičné ku př.: *ἀπό, διά, ἐπί, κατά, μετά, περί, ὑπό*; ku př.:

Α 436 *ἐκ δ' εὐνὰς ἔβαλον, | κατὰ δὲ πρυμνήσι' ἔδησαν·*
Β 19 *εὕδοντ' ἐν κλισίῃ, | περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος.*
Β 95 *τετρήχει δ' ἀγορή, | ὑπὸ δὲ στεναχίζετο γαῖα*
Γ 461 *ὣς ἔφατ' Ἀτρείδης, | ἐπὶ δ' ᾔνεον ἄλλοι Ἀχαιοί.*
Δ 63 *σοὶ μὲν ἐγώ, σὺ δ' ἐμοί· | ἐπὶ δ' ἕψονται θεοὶ ἄλλοι*
Ε 81 *φασγάνῳ ἀΐξας, | ἀπὸ δ' ἔξεσε χεῖρα βαρεῖαν.*

Viz dále: *Α* 199. 611. *Β* 100. 154. 279. 446. 477. *Γ* 311. *Δ* 157. 497. *Ε* 505. *Ζ* 416. 419. *Η* 223. *Ι* 131. 187. 273. *Λ* 37. 53. 233. 639. 640. 691. 778. 811. *Ν* 35. *Ξ* 466. *Π* 324. 325. *Σ* 66. 310. 347. 390. 402.

Zřídka se tu vyskytují předložky jednoslabičné ku př. *Β* 451. *Δ* 447. *Ε* 307. *Ι* 350.

Spojka *δέ* bývá na některých místech sdružena se slůvky *τέ*, *ἄρα*, na př.:

Β 268 *σκήπτρου ὕπο χρυσέου.* | *ὁ δ' ἄρ' ἕζετο τάρβησέν τε,*
Β 456 *οὔρεος ἐν κορυφῇς,* | *ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή,*
Γ 11 *ποιμέσιν οὔ τι φίλην,* | *κλέπτῃ δέ τε νυκτὸς ἀμείνω.*
Ε 836 *χειρὶ πάλιν ἐρύσασ'·* | *ὁ δ' ἄρ' ἐμμαπέως ἀπόρουσεν.*

Jiné příklady: *Γ* 381. *Δ* 278. 460. *Ζ* 154. *Η* 64. 188. *Θ* 319. *Κ* 354. 362. 374. *Λ* 394. *Μ* 149. 192. 383. 385. 462. *Ν* 192. *Τ* 367. *Υ* 239. 255. *Φ* 189. 246. 264.

Kromě spojky *δέ* uvozují věty po caesuře ve stopě třetí také odporovací spojky *ἀτάρ* a *ἀλλά*; ku př.:

Α 166 *χεῖρες ἐμαὶ διέπουσ'·* | *ἀτὰρ ἤν ποτε δασμὸς ἵκηται,*
Γ 268 *ἂν δ' Ὀδυσεὺς πολύμητις·* | *ἀτὰρ κήρυκες ἀγαυοί*
Ζ 17 *πρόσθεν ὑπαντιάσας,* | *ἀλλ' ἄμφω θυμὸν ἀπηύρα,*
Θ 536 *μείνῃ ἐπερχόμενον.* | *ἀλλ' ἐν πρώτοισιν, ὀίω.*

Jiné příklady: *Α* 491. 535. *Δ* 448. 29. 287. 483. 485. 833. *Θ* 62. *Ι* 56. 58. 217. 413. *Κ* 276. 488. *Λ* 30. 153. 614. 732. *Μ* 402. *Ν* 110. 121. 268. *Ξ* 387. *Ο* 477. *Σ* 332. *Υ* 14. 422. *Ψ* 511. 546. *α* 43. *η* 210. *ι* 191. *κ* 192. 228. 268. *π* 144. *ρ* 227. *σ* 39. *υ* 246. *χ* 73. *ψ* 40.

Příčinná spojka *γάρ* uvozuje často věty po této caesuře. Drží jako spojka *δέ* druhé místo ve větě a sdružena bývá s týmiž slovy, kteráž nalézáme tak často při spojce *δέ*, na př. *ὁ*, *ἡ*, *τό*, *ἀπό*, *περί*, *παρά* a j.

Kromě těch bývá před ní i příslovce *μάλα*; na př.:

Α 9 *Λητοῦς καὶ Διὸς υἱός.* | *ὁ γὰρ βασιλῆι χολωθείς*
Β 118 *ἠδ' ἔτι καὶ λύσει·* | *τοῦ γὰρ κράτος ἐστὶ μέγιστον.*
Γ 294 *θυμοῦ δευομένους·* | *ἀπὸ γὰρ μένος εἵλετο χαλκός·*
Γ 440 *κεῖνον δ' αὖτις ἐγώ·* | *παρὰ γὰρ θεοί εἰσι καὶ ἡμῖν·*
Δ 49 *λοιβῆς τε κνίσης τε·* | *τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς.*
Ε 875 *σοὶ πάντες μαχόμεσθα·* | *σὺ γὰρ τέκες ἄφρονα κούρην,*
Θ 29 *μῦθον ἀγασσάμενοι·* | *μάλα γὰρ κρατερῶς ἀγόρευσεν.*

Jiné příklady: *Α* 236. 581. *Β* 555. *Δ* 323. 361. *Ε* 51. 587. *Η* 34. 144. *Ι* 227. 419. 431. 694. 706. *Λ* 520. 557. 700. *Μ* 52. 125. 152. 344. *Ν* 122. 214. 247. 511. *Ξ* 31. 424. 460. *Ο* 400. 488. 599. *Σ* 322. *Τ* 243. 262. *Ψ* 63.

2. Některé věty podřadné.

Z vět podřadných dlužno vytknouti především věty vztažné; vyskytujíť se po caesuře ve stopě třetí zhusta.

Nejčetnější jsou věty, jež uvozovány jsou prostým zájmenem vztažným *ὅς*, *ἥ*, *ὅ* (často též *ὁ*, *ἡ*, *τό*), méně četny věty, v jichž

čele jsou vztažná zájmena ὅστε, ὅσπερ, ὅστις neb náměstková adjektiva οἷος a ὅσος na př.:

Α 36 Ἀπόλλωνι ἄνακτι, | τὸν ἠΰκομος τέκε Λητώ.
Α 37 κλῦθί μευ, ἀργυρότοξ', | ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας
Α 72 ἣν διὰ μαντοσύνην, | τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων,
Α 94 ἀλλ' ἕνεκ' ἀρητῆρος, | ὃν ἠτίμησ' Ἀγαμέμνων
Α 230 δῶρ' ἀποαιρεῖσθαι, | ὅστις σέθεν ἀντίον εἴπῃ·
Α 279 σκηπτοῦχος βασιλεύς, | ᾧ τε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν.
Α 289 πᾶσι δὲ σημαίνειν, | ἅ τιν' οὐ πείσεσθαι ὀΐω.
Β 143 πᾶσι μετὰ πληθύν, | ὅσοι οὐ βουλῆς ἐπάκουσαν.
Β 492 θυγατέρες μνησαίαθ', | ὅσοι ὑπὸ Ἴλιον ἦλθον.
Δ 264 ἀλλ' ὄρσευ πόλεμόνδ', | οἷος πάρος εὔχεαι εἶναι.

Jiné příklady: Α 388. 392. 451. 505. Β 36. 38. 138. 192. 325. 436. 762. Γ 87. 190. 238. 279. 338. 351. 354. 429. Δ 187. 432. 520. Ε 525. 783. 877. Η 112. Ι 5. 117. 385. 396. Κ 195. 414. Λ 554. Ξ 28. 36. Ο 167. 183. Π 752. Ρ 203. Ψ 712. Ω 721. ε 4. θ 162. ι 268. κ 493. ξ 223. σ 273. 373. τ 161.

Nesmíme též mlčením pominouti vět vztažných, uvozovaných relativnými adverbii ὅθι, ὅθεν, ὅπῃ, ἵνα (kde) na př.:

Β 307 καλῇ ὑπὸ πλατανίστῳ, | ὅθεν ῥέεν ἀγλαὸν ὕδωρ·
Β 722 λήμνῳ ἐν ἠγαθέῃ, | ὅθι μιν λίπον υἷες Ἀχαιῶν
Δ 132 αὐτὴ δ' αὖτ' ἴθυνεν, | ὅθι ζωστῆρος ὀχῆες
Ε 360 ὄφρ' ἐς Ὄλυμπον ἵκωμαι, | ἵν' ἀθανάτων ἕδος ἐστίν.
Λ 807 ἷξε θέων Πάτροκλος, | ἵνα σφ' ἀγορή τε θέμις τε
Υ 25 ἀμφοτέροισι δ' ἀρήγεθ', | ὅπῃ νόος ἐστὶν ἑκάστου.
Χ 321 εἰσορόων χρόα καλόν, | ὅπῃ εἴξειε μάλιστα.

Jiné příklady: Γ 145. Δ 210. 516. Ε 446. 780. 857. Ζ 516. Η 143. Κ 326. 504. 520. 526. 568. Λ 358. 723. Μ 66. Ν 229. Ξ 507. Ρ 54. Υ 478. α 50.

Také se vyskytuje spojka ὡς v čele věty srovnávací, ku př. Γ 415. Ι 103. Μ 215. Ν 735. Ρ 747, častěji v přirovnáních věty stažené na př.: Ι 14. Λ 239. Ν 564. Π 3. Ρ 109. Σ 318. Ψ 366. ι 289. Κ 295. 322.

Spojka ὅτι (někdy pouze ὅ) uvozuje věty i vyjadřovací i příčinné; ale neděje se to celkem často; na př.:

Α 56 κήδετο γὰρ Δαναῶν, | ὅ τι ῥα θνήσκοντας ὁρᾶτο.
Α 120 λεύσσετε γὰρ τό γε πάντες, | ὅ μοι γέρας ἔρχεται ἄλλῃ·
Α 537 ἠγνοίησεν ἰδοῦσ', | ὅτι οἱ συμφράσσατο βουλάς.

Viz dále: Β 255. Δ 32. Ε 326. Ι 76. Π 35. ε 340.

Spojka ὅτε v čele věty časové; ku př.:

Α 80 κρείσσων γὰρ βασιλεύς, | ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηι·
Α 610 ἔνθα πάρος κοιμᾶθ', | ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι·
Β 397 παντοίων ἀνέμων, | ὅτ' ἂν ἔνθ' ἢ ἔνθα γένωνται.
Λ 300 Ἕκτωρ Πριαμίδης, | ὅτε οἱ Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν;

Jiné příklady: *B* 303. 471. *Γ* 55. *Δ* 131. *E* 91. 210. 500. 803. *Z* 225. 461. *I* 101. *K* 83. 201. 290. 386. *Λ* 543. 672. *M* 279. 286. *Ξ* 397. 401. 522. *T* 57. 132. 204.

Řídké jsou věty, jež mají v čele *ὁπότε* a *εὖτε* (*εὖτ' ἄν*) ku př.: *B* 228. *Γ* 233. *I* 191., kdežto na jiných místech se s nimi setkáváme častěji.

Pozoruhodny jsou věty uvozované spojkou *ἐπεί* i časové i příčinné. Počet jejich jest tak hojný, že z toho zřejmo, kterak se stalo zvykem skladatelům hrdinských zpěvů klásti je po caesuře ve stopě třetí; na př.:

A 112 *οὐκ ἔθελον δέξασθαι, | ἐπεὶ πολὺ βούλομαι αὐτήν*
A 114 *κουριδίης ἀλόχου, | ἐπεὶ οὔ ἑθέν ἐστι χερείων,*
A 153 *δεῦρο μαχησόμενος, | ἐπεὶ οὔ τί μοι αἴτιοί εἰσιν·*
A 168 *ἔρχομ' ἔχων ἐπὶ νῆας, | ἐπεί κε κάμω πολεμίζων.*
A 169 *νῦν δ' εἶμι Φθίηνδ', | ἐπεὶ ἦ πολὺ φέρτερόν ἐστι*
B 16 *ὣς φάτο, βῆ δ' ἄρ' ὄνειρος, | ἐπεὶ τὸν μῦθον ἄκουσεν.*
B 115 *δυσκλέα Ἄργος ἱκέσθαι, | ἐπεὶ πολὺν ὤλεσα λαόν.*
Δ 239 *ἄξομεν ἐν νήεσσιν, | ἐπὴν πτολίεθρον ἕλωμεν.*

Viz dále: *A* 156. 231. 274. 281. 299. 381. 576. *B* 475. *Γ* 99. *Δ* 56. 269. 307. *E* 441. 686. *Z* 158. 222. 412. 444. *H* 196. 198. 218. *I* 22. 59. 195. 304. 305. 316. 321. 358. 418. 425. 436. 486. 685. *Λ* 87. 100. 278. 318. 323. 402. 562. 595. 641. 721. 745. 764.

Věty a vazby infinitivné uvozované spojkami *πρίν* a *πάρος* nejsou četny po caesuře ve stopě třetí na př.:

Z 81 *πάντῃ ἐποιχόμενοι, | πρὶν αὖτ' ἐν χερσὶ γυναικῶν (πεσέειν)*
Z 348 *ἔνθα με κῦμ' ἀπόερσε, | πάρος τάδε ἔργα γενέσθαι.*
Φ 580 *οὐκ ἔθελεν φεύγειν, | πρὶν πειρήσαιτ' Ἀχιλῆος,*
Ω 781 *μὴ πρὶν πημανέειν, | πρὶν δωδεκάτη μόλῃ ἠώς.*

Vizme dále: *I* 403. *M* 221. *N* 172. *Σ* 245. 334. *X* 17. 156. *Ω* 338. *α* 21. *δ* 668. 747. *ε* 207. 301. *κ* 175. *ο* 30.

Věty účelné uvozované spojkou *ἵνα*, *ἵνα μή* aneb pouze záporkou *μή*; na př.:

A 302 *εἰ δ' ἄγε μήν, πείρησαι, | ἵνα γνώωσι καὶ οἵδε·*
B 232 *ἠὲ γυναῖκα νέην, | ἵνα μίσγεαι ἐν φιλότητι,*
E 202 *ἵππων φειδόμενος, | μή μοι δευοίατο φορβῆς*
E 250 *θῦνε διὰ προμάχων, | μή πως φίλον ἦτορ ὀλέσσῃς.*
T 348 *στάξον ἐνὶ στήθεσσ', | ἵνα μή μιν λιμὸς ἵκηται.*

Jiné příklady: *Γ* 130. 252. *Δ* 37. *E* 316. 345. 845. *H* 195. *I* 99. 452. 512. *K* 348. *N* 649. 670. *O* 31. *T* 39. *α* 157. *γ* 2. 315. *δ* 591. *ε* 91. 490. 492.

Spojka *ὄφρα* ve smyslu časovém a účelném a spojka *ὅπως*, jež uvozuje větu účelnou, neb snahovou neb časovou, vyskytují se také několikráte na př.:

Α 136 ἄρσαντες κατὰ θυμόν, | ὅπως ἀντάξιον ἔσται·
Α 444 ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν, | ὄφρ' ἱλασόμεσθα ἄνακτα,
Δ 14 ἡμεῖς δὲ φραζώμεθα, | ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Μ 208 Τρῶες δ' ἐρρίγησαν, | ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν
Ξ 87 ἀργαλέους πολέμους, | ὄφρα φθιόμεσθα ἕκαστος.
Ψ 47 ἵξετ' ἄχος κραδίην, | ὄφρα ζωοῖσι μετείω.

Jiné příklady: *Κ* 491. *Ν* 37. *Ξ* 3. *Υ* 116. *Φ* 137. *Ω* 285. 680. *γ* 129. 373. *θ* 12. *ι* 420. 554. *λ* 229. *ν* 319. *ο* 47. 149. *ψ* 117.

Vazba infinitivu s významem účelným po caesuře ve stopě třetí; ku př.:

Ι 442 τοὔνεκά με προέηκε, | διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Π 75 μαίνεται ἐγχείη, | Δαναῶν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι·
Ρ 131 Τρωσὶ φέρειν προτὶ ἄστυ, | μέγα κλέος ἔμμεναι αὐτῷ.

Jiné příklady: *Δ* 142. *Ε* 26. 154. 854. *Ζ* 463. *Μ* 260. *Ο* 255. *Π* 144. *Ρ* 151. 193. *Τ* 197. 391. *γ* 204. *δ* 829.

Věty podmínečné a připouštěcí uvozované spojkou εἰ (εἰ καί, καὶ εἰ, οὐδὲ εἰ, μηδὲ εἰ) řidčeji se tu vyskytují; ku př.:

Α 60 ἂψ ἀπονοστήσειν, | εἴ κεν θάνατόν γε φύγοιμεν,
Α 90 συμπάντων Δαναῶν, | οὐδ' ἢν Ἀγαμέμνονα εἴπῃς,
Ε 410 τῷ νῦν Τυδείδης, | εἰ καὶ μάλα καρτερός ἐστιν,
Ι 318 ἴση μοῖρα μένοντι, | καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζοι·
Κ 239 ἐς γενεὴν ὁρόων, | μηδ' εἰ βασιλεύτερός ἐστιν.
Ν 464 γαμβρῷ ἀμυνέμεναι, | εἴ πέρ τί σε κῆδος ἱκάνει.

Jiné příklady: *Δ* 347. *Ε* 258. 351. 645. *Θ* 22. *Ι* 231. 380. *Λ* 391. *Ν* 316. *Ο* 51. *Π* 72. 748. *Υ* 371. *η* 52.

3. Jest nám připomenouti ještě některé verše, jichž obě polovice způsobené caesurou ve stopě třetí zabrány jsou větami parallelními neb korrelativnými neb vůbec souvětím složeným z věty hlavní a vedlejší; na př.:

Α 280 εἰ δὲ σὺ καρτερός ἐσσι, | θεὰ δέ σε γείνατο μήτηρ,
Α 281 ἀλλ' ὅδε φέρτερός ἐστιν, | ἐπεὶ πλεόνεσσιν ἀνάσσει.
Α 427 καί μιν γουνάσομαι, | καί μιν πείσεσθαι ὀίω.
Β 444 οἱ μὲν ἐκήρυσσον, | τοὶ δ' ἠγείροντο μάλ' ὦκα.
Γ 12 τόσσον τίς τ' ἐπὶ λεύσσει, | ὅσον τ' ἐπὶ λᾶαν ἵησιν.
Γ 415 τὼς δέ σ' ἀπεχθήρω, | ὡς νῦν ἔκπαγλ' ἐφίλησα,
Δ 439 ὦρσε δὲ τοὺς μὲν Ἄρης, | τοὺς δὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
Λ 741 ἣ τόσα φάρμακα ᾔδη, | ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθών.
Ω 781 μὴ πρὶν πημανέειν, | πρὶν δωδεκάτη μόλῃ ἠώς.

Jiné příklady: *Α* 92. 178. 433. *Β* 52. 348. *Γ* 41. 190. *Δ* 321. *Ε* 13. 273. 288. 341. 786. *Η* 371. *Θ* 16. 559. *Ι* 210. 392. *Λ* 782. *Μ* 288. *ι* 308. 324. 473. *κ* 205.

(Dokončení příště).

Svědectví o stáří nosovek *ę, ą.*

Napsal J. Gebauer.

Za bývalé *-en-*, *-em-*, *-on-*, *-om-* má slovanština historická střídnice dvoje: dílem nosovky *ę*, *ą*, dílem samohlásky čisté *e*, *a*, *u* atd. Na př. infinitiv *p*en*ti, *d*om*ti, — stb. pęti, dąti, — pol. -p*ią*ć, d*ą*ć, — stč. p*ie*ti (přehlasováno z p*á*ti), d*ú*ti, — rus. p*ja*tь, d*u*tь, — srb. p*e*ti, d*u*ti atd.

Výklad o vývoji těchto střídnic jest dvojí:

a) bývalé skupiny *en*, *on* atd. již v době praslovanské přešly v nosovky *ę*, *ą*, a hlásky tyto náležely slovanštině veškeré; později pak, když praslovanština rozštěpila se v nářečí, zděděné nosovky v některých nářečích zůstaly a udržely se do doby historické, v jiných přešly ve střídné samohlásky čisté;

b) bývalé skupiny *en*, *on* atd. změnily se v nosovky jenom v té části slovanštiny, ve které jsou dosvědčeny i historicky; ve slovanštině ostatní pak přešlo se od bývalého *en*, *on* atd. hned ke střídným samohláskám čistým, bez prostřednictví nosovek.

Srov. Miklosich Lautl.[3] 36 a 93; Leskien Archiv f. slav. Philol. 4. 146.

Mám za to, že v aoristech *pęchъ*, *dąchъ* je svědectví pro výklad prvý.

Není pochybnosti, že aorist *vede* duxisti duxit pochází z doby praslovanské; vyskýtáť se ve všech jazycích slovanských, které vůbec zachovaly aorist do doby historické. A totéž platí o aoristu *dêla* fecisti fecit. Rozdíl mezi obojima tvary jest ten, že aor. *ved-e* má kmen infinitivní souhláskou zavřený *ved-* a při něm sponu *-e* (po kteréž dále následovala přípona osobní potom ztracená), kdežto aor. *dêla* má týž kmen otevřený (samohláskový) a sponu žádnou. Tyto dvoje známky setkávají a shodují se u všech sloves tím způsobem, jako bylo ukázáno na příkladech našich *vede* a *dêla*, a můžeme podlé nich vysloviti pravidlo: kmeny inf. souhláskové končí se v aor. 2. a 3. sg. sponou *-e*, kmeny inf. samohláskové pak spony podobné nemají a končí se svou samohláskou.

Ke stb. *pęti*, *dąti* jest aor. 2. 3. sg. *pę*, *dą* beze spony, tedy podlé způsobu kmenů samohláskových; podlé způsobu souhláskového zněly by tyto tvary *pene*, *dome*, ale není jich. V tom pak obém jest svědectví, že *ę*, *ą* byly ve stbulharštině samohláskami již v té době, kdy vznikl aor. *pę*, *dą:* aorist *pę*, *dą*, jest formalně stejný s aor. *dêla,* v jeho koncovce jest tedy *ę*, *ą* tak samohláskou, jako *a* v *dêla.* O tom ovšem nikdo nepochybuje a nám záleží na připomenutí té věci jen pro výklad další. Nevyskýtá se totiž ani nikde jinde ve slovanštině aor. *pene*, *dome* atp., který by svědčil, že bývalé *en*, *om*, přešlé ve stbulharštině v *ę*, *ą*, drželo se někde jinde jako skupení samohlásky *e*, *o*

se souhláskou *n*, *m*, nýbrž všude vyskytují se tvary, které dají se vyvoditi z aoristu samohláskového *pę*, *dą*. A v tom jest trvám svědectví, že *pę*, *dą* jsou tvary nejen starobulharské, ale praslovanské, a že tedy nosovky *ę*, *ą* byly obecny v době praslovanské. —

Touž argumentací dá se dokázati, že samohláskové *r* jest ve stbulh. tak staré, jako aor. *mrъchъ* t. j. *mrchъ*.

Tvaroslovné výklady a doklady ke slovesům třídy II.

Podává J. Gebauer.

Připomenutí o pramenech. Texty české nejsou obecně dosti známy a proto měl by při každém článku, kde se citují, býti náležitý jich seznam. Učinil jsem tak někdy v těchto Listech, častěji však nechával jsem články bez výkladu takového. Pro články tyto a pro podobné články příští podávám v následujícím výkladě skratkův spolu seznam textů jakož i seznam děl jiných, ze kterých jsou doklady vzaty nebo do kterých se citatem ukazuje. K tomu jsou tu připojena i některá vysvětlení jiná.

ABoh. = české přípisky v zápisníku Alberta Bohema († 1258); v rkp. knih. Mnichovské (snad z pol. XIII. stol.), na str. 35[b] až 120[a]; otištěny jsou od Jos. Truhláře v ČČMus. 1879 str. 581 až 582. Cituji stránky rukopisu.

Adam = Život Adamův, povídka; v rkp. ČMusea sign. 3. F. 12 (z 1. pol. XV. stol., srov. *Mart.*) na str. 198[a] až 206[b]. Cituji stránky rukopisu.

Aelt. Denkm. = Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache, von P. J. Šafařík und Fr. Palacký. Prag 1840.

Alb. = Ráj duše, české vzdělání učiněné podlé latinského spisu Alberta Velikého, v rkp. knih. veřejné v Praze sign. 17. A. 19; 108 listů 4⁰ pap., se vročením 1383 na listě 107[a]. Cituji stránky rukopisu. V rkp. tomto jsou některé mezery. Pan J. Truhlář připravil text tento k tisku a opatřil jej náležitými doplňky a některými parallelami z rukopisů jiných; značná část dokladů mých vzata jest z jeho úpravy, a tu bývá rukopis právě jmenovaný pro rozdíl znamenán někdy *AlbA*; proti němu jest *AlbB* = rkp. knih. veřejné v Praze 17. F. 10, z XV. stol.; *AlbC* = rkp. téže knihovny 17. D. 32, ze sklonku XIV stol.; *AlbK* = rkp. Krumlovský, v. doleji Kruml.; *AlbM* = rkp. knihovny ČMusea I. C. 8, z konce XIV stol.

Alx. = Alexandreida; a to *AlxB* = zlomek Budějovický, osm sloupců na dvou listech; *AlxBM* = zlomek Budějovický nyní Mu-

sejní, osm sloupců na dvou listech; *AlxH* = zlomek Jindřichohradecký, v ČMus., 3 listy s 12 sloupci; *AlxM* = zlomek Musejní, 8 sloupců na 2 listech; *AlxŠ* = zlomek Šafaříkův, v ČMus., 8 sloupcův na 2 listech; *AlxV* = zlomek svato-Vítský, v kod. knih. kapitulní v Praze sign. N. 10 str. 153^b—165^b, obsahuje 2460 souvislých veršů. Podlé úsudku Wattenbachova, jemuž jsem 1880 skrze prof. Jagiće předložil otisky fotografické, jest písmo v *AlxH.* nejstarší a snad až ze XIII stol., v *AlxV* jest nejmladší a pravděpodobně až z XV stol.; ostatní pak zlomky Alx. jsou ze stol. XIV. Tiskem uveřejněny byly texty původní AlxB. od Koubka v ČČMus. 1841, 79—90, AlxŠ. od Šafaříka v ČČMus. 1847, I. 305 sl. a v Šafaříkových Sebraných spisech III. 337 sl., a zlomky všecky o sobě od Martina Hattaly a Adolfa Patery 1881. Mé doklady pocházejí dílem z doby starší dílem z novější, dílem z originalů, dílem z kopií psaných, dílem z otisků. Z té příčiny místo při dokladech udáno bývá nestejně, na př. při dokladech z AlxV jest udána někdy stránka rukopisu (153^b až 165^b), někdy verš (1 až 2460). Aby pak hledání bylo pokud možná učiněno snadno, kladu sem následující srovnání údajů starších a pozdějších: při *AlxB* kladu sloupec (1—8) a verš (1—43); jindy stránky rukopisu 1^a až 2^b, kdež stránka 1^a = sl. 1 a 2, 2^a = sl. 3 a 4 atd.; někdy je citována stránka otisku v ČČMus. 1841, 79—90; při *AlxBM* je citován sloupec (1—8) a verš (1—43), nebo stránka rukopisu 1^a až 2^b, kdež 1^a = sl. 1 a 2 atd. jako při AlxB; při *AlxH* sloupec (1—12) a verš (1—41), nebo stránka rkp. 1^a až 3^b, kdež 1^a = sl. 1 a 2 atd. jako u předešlých; při *AlxM* sloupec (1—8) a verš (1—11 nebo 1—20), nebo stránka rkp. 1^a až 2^b, kdež 1^a = sl. 1 a 2 atd. jako u předešlých; při *AlxŠ* sloupec (1—8) a verš (1—15), nebo stránka rkp. 1^a až 2^b, kdež 1^a = sl. 1 a 2 atd. jako u předešlých; někdy je citována stránka otisku v Šafařík. Spis. Sebr. III. 337—340; při *AlxV* bývá stránka rukopisu 153^b až 165^b, nebo verš 1 až 2460, a jest tu 153^b = v. 1—26, 154^a = 27—126, 154^b = 127—223, 155^a = 224—322, 155^b = 323—424, 156^a = 425—532, 156^b = 533—632, 157^a = 633—737, 157^b = 738—841, 158^a = 842—950, 158^b = 951—1015, 159^a = 1016—1145, 159^b = 1146—1244, 160^a = 1245—1342, 160^b = 1343—1446, 161^a = 1447—1552, 161^b = 1553—1657, 162^a = 1658—1756, 162^b = 1757—1858, 163^a = 1859—1958, 163^b = 1959—2060, 164^a = 2061—2163, 164_b = 2164—2266, 165^a = 2267—2364, 165^b = 2365—2460.

Alxp., *Alx.-pov.* = povídka o Alexandru Velikém (prosa, ze Pseudo-Kallisthena), tišt. v Plzni 1513; cituji kapitoly (1—160).

Ans. = zlomek rozmluvy sv. Anselma s p. Marií, otištěný od A. Patery v ČČMus. 1880, 347—353; šest proužků = 12 stránek, z poč. stol. XIV; cituji stránky (1—12).

AnŠ viz *LMar.*

Ap. = legenda o apoštolích ze sklonku XIII nebo začátku XIV stol.; a to *ApD* = zlomek (čtyři sloupce na jednom listě, nesouvislé) vytištěný od Dobrovského v Geschichte der böhm. Sprache und Lit. 1818 str. 103—107, a posledně od F. Menčíka v Listech filol. 1879 str. 140—142; *ApŠ* = jiný zlomek, 154 verše, vytištěný od Šafaříka v ČČMus. 1847, I. 296 a odtud v jeho Sebraných Spisech III. 330—334; při citatech z *ApD* čísla znamenají stránku otisku prvého (103—107), litery (a až d) sloupce; při citatech z *ApŠ* čísla 1—159 znamenají verš, 330—334 stránku Šafaříkových Sebraných Spisů III.

Apoll. = Apollonius král Tyrský, v rukopise dříve Zebererově nyní Musejním (sign. 4. D. 4) na stranách 128^a až 152^b; psáno mezi léty 1459—1463 (Nová Rada, která v témž rkp. jde před Apoll., má vročení 1459, a jiný následující kus, Tandariáš, má vročení 1463); cituji stránky rukopisu (128^a—152^b).

Arch. Č. = Archiv Český, vyd. Fr. Palacký.

As. = Aseneth, rkp. z roku 1470, vydal Vrťátko v ČČMus. 1862, 66—76.

B. = bible.

Barl. = Barlaam, v. Bm.

BKral. = bible Kralická 1579—1593.

Blah. = Jana Blahoslava Grammatika česká, dokonaná 1571 vyd. Jireček a Hradil 1857.

Blázn. = Chvála bláznovství, z Erasma Rotterdamského přel. Řehoř Hrubý z Jelení; v rkp. knih. veřejné v Praze sign. 17. D. 38 z r. 1513 na stranách 130^a—186^b; cituji strany rukopisu.

Bm = Barlaam, tišt. v Praze 1593; cituji číslicemi knihu a kapitolu.

Boh. = Bohemarius, opsaný rukou Martini de Straznicz roku MCCC non° (snad to má býti 1390) a vytištěný v Hankově Zbírce nejdávnějších slovníků 1833 (str. 25—33 Bohemarius maior = významy lat.-české v hexametrech, a str. 337—355 = Dialogi Bohemarii, rozmluvy české a lat.); cituji stránky otisku (25—33, 337—355).

Br. = bible Bratrské Nový Zákon 1593.

Bř. = Václ. Březana Život Vil. z Rožmberka, psaný 1609, vyd. 1847.

Cis. = *Cisiojanus;* a to *Cis. Mn.* = Cisiojan Mnichovský, v lat. rkp. královské knihovny v Mnichově, psán v 2. pol. XIII, otištěn od Hanky v ČČMus. 1853, 417 (s faksimilem); cituji stránky rukopisu 89^b, 97^a, 98^a; — *Cis. Mus.* = Cisiojan Musejní, ze sklonku stol. XIV, otištěn od Hanky v Rozboru (1841) 187 až 189; — *Cis. 1444* = Cisiojan z r. 1444, otištěn od téhož v Rozboru (1841) 190—191; dále *Cis. 1520* a *1614*, otištěny od téhož v ČČMus. 1853 str. 423 a 428.

ČČMus. = Časopis Českého Musea.

ČE. nebo *ČEvang.* = Čtení (evangelií) zimního času, rkp. perg. XIV stol. v knih. rytíře Neuberka v Praze (sign. 34), výňatky vytištěny od Hanky v Rozboru (1843) 701—710; cituji dílem z Rozb., dílem stránky rukopisu.

Čtv. = Čtverohranáč, rkp. knih. veřejné v Pr. (sign. 17. E. 12) ze stol. XV; cituji knihu a kapitolu.

D viz *SvD.*

Dal. = kronika Dalimilova, a to *DalC* = opis rukopisu Cambridgeského (stol. XIV), učiněný prof. A. H. Wratislawem a chovaný v ČMuseu; *DalH* = zlomek Hanušův (XIV stol.), z otisku při vydání Jirečkovu 1878 str. 275 sl.; *DalHr* = zlomek Hradecký (XIV stol.), z otisku tamtéž; *DalJ* = vydání J. Jirečkovo v Pramenech 1878 (s důležitými variantami); *DalStrah.* = z rkp. Strahovského (XV stol., obsahuje kap. 1—14); cituji kapitoly.

dial. = tvar dialektický; při tom *doudl.* = doudlebský, podlé popisu Kotsmíchova ve Sborníku vědeckém 1868; *kop.* = kopaničárský (z Moravy jihových.), podlé popisu F. Bartošova v Osvětě 1884, 46 sl.; *krk.* n. *podkrk.* = podkrkonošský, podlé popisu Koublova v ČČMus. 1864, 49—50 a 250—255; *mor.* = moravský; *mýt.* = východočeský, z okolí Vysoko-Mýtského, podlé popisu J. Jirečkova v ČČMus. 1863, 323—345; *poduž.* = podužský (v Podužl t. j. Podluží, v Mor. jižní, slovácké) podlé popisu Bartošova v Brněnském Obzoru 1884, 13 sl.; *slc.* = slovenský; *Šemb.* = podlé dialektologie Šemberovy 1864; *zlín.* = zlínský, podlé popisu Bartošova „Ze života lidu moravského."

Dor. = Legenda o sv. Dorotě, XIV stol., v ČČMus. 1859. 22—27.

doudl. v. *dial.*

EJ = zlomek evang. sv. Jana z X stol., v knih. ČMusea; mé vydání: Staročeský zlomek Evang. sv. Jana a filologická svědectví o jeho původu 1881.

Erb. = prostonár. písně a říkadla, vyd. Erben 1864; *Erb. čít.* = téhož Slovanská čítanka 1865.

Exod. = zlomek Exodu (2. kn. Mojž.) z 1. pol. XV (v. Listy filol. 1880, 129 sl.); cituji kap. a verš.

EZ = epické zlomky, v. *Jid.*, *Pil.* a *sv. D;* srovn. Listy filol. 1878, 219.

Frimb. = zlomek stč. bible ze sklonku stol. XIV nalezený ve Frimberce a vytištěný v ČČMus. 1881, 496—498, obs. Luk. 22, 59 až 23, 41.

Greg. = glossy svato-Řehořské, z doby ok. r. 1100 v rkp. knih. kapitulní v Praze Liber dialogorum s. Gregorii; otisk od A. Patery v ČČMus. 1878, 545—555 a dále 556—557; že jsou to glossy české, dokazuji v článku Über die Nationalität der Prager Gregoriusglossen v Archivu für slav. Philologie 6, 279 sl, kdež i některé chybné čtení A. Paterovo se opravuje.

Griz. = Grizeldis (Walter a Grizelda), z rkp. ČMusea (sign. 4. D. 4) str. 153ª, 160ª; psáno mezi l. 1459 a 1463; cituji stránku rkp.

Hád. = Hádání Pravdy a Lži, od Ctibora Tovačovského z Cimburka; cituji listy a stránky výtisku z r. 1539.

Har. = Krištofa Haranta z Polžic Putovánie aneb Cesta atd. (do svaté země); v Praze 1608, dva díly.

Hod. = rkp. z poč. XV. stol. v knih. veř. v Praze, sign. 17. A. 8, 88 listů 4⁰ perg.; obsahuje na prvním místě Hodiny sv. Mařie 1ª sled., pak Hodiny jiné 21ᵇ sl., atd., na posledním místě báseň Spor duše s tělem 81ª až 88ᵇ. Obšírnější zprávu v. v Listech filol. 1884, 127 sl. Cituji stránky rkpisu.

Hom. Op. = staročeské glossy v Homiliáři Opatovickém, rkpise knihovny veřejné v Praze (sign. 3. F. 6), otištěné od A. Patery v ČČMus. 1880, 114—118; glossy kladou se do 2. pol. stol. XIII; cituji stránky rukopisu 75ª až 226ª.

Hořek. = Hořekování Spravedlnosti královny všech ctností, od Konáče z Hodíšťkova, v Praze 1547; cituji listy.

Hrad. = rukopis t. zv. Hradecký (v knih. Lobkovické v Praze, č. 334, perg.) z 1. pol. stol. XIV; vyd. v celku od A. Patery v Památk. staré lit. české (č. 8) 1882. Obsahuje 145 listů. Kromě toho vidí se mezi listem 1 a 2 mezera listu jednoho; mezeru tuto vyplnil Hanka (ve Star. Skládaních I. 1817, str. 3—4) přibásněním veršův 40—69 (v. tamt. pozn. na str. XLVIII; jazyk je chybný); táž interpolace přijata jest i do vydání 1882; p. Patera přidělal k ní tutéž i transkripci starým pravopisem spřežkovým, a počítaje tento list také, má všech 146. Moje doklady jsou většinou z doby starší (před vyd. 1882) a vzaty jsou dílem z kopie p. Patery, dílem z originalu. Cituji při nich stránky rkpisu 1ª až 145ᵇ, listu interpolovaného nepočítaje; dlužno tedy při kontrole míti na paměti, že u mých dokladů list 2 jest ve vyd. p. Paterovu listem 3, atd. Také zde buď připomenuto, že rkp. Hrad., vzácný svým stářím, jest opis a předpokládá tedy předlohu ještě starší. Svědectvím tomu jsou omyly opisovačské, totiž slova vynechaná, nedopsaná a chybně napsaná; na př. na chudych k tomu na chudych 1ᵇ m. na bohatých, biezieſſe m. běžěchu 8ᵇ, ſkrrzie m. s křížě 52ᵇ, Giezius počě otcě 90ᵇ (prositi, vynecháno), králem sě 86ᵇ (čině, vynecháno), kaiphas a ieho annas 82ª (tesſ, vynecháno), kradl ſem przivedl i prziebigal 110ᵇ (přivedl m. přieliš, jakož jiný rkp. svědčí), s cuzími ſlowy m. slady 133ª, ščedřěj m. ščedřějše 97ª. Též rýmy svědčí o složení starším: rúcho: brzicho 83ª. Dále buď připomenuto, že jsou tu formy dialektické: zlého s' vmyſle 130ª, k aapoſtolſkem sboru 78ᵇ (mor.); *teho*, *gedneho*, *temu*.., pokud lze spolehlivě čísti *e*, neboť *o* a *e* v rkp. tomto často těžko je rozeznati.

Hug. = staročeský překlad Hugových knížek o připravení svého srdcě, rkp. v knih. ČMusea (bez sign.), 276 listů malého

formatu; z nich 1—222 jsou perg. a text z poč. stol. XV, ostatní jsou pap. a doplněk novější. Obšírnější zprávu viz v Listech filol. 1883, 301. Cituji stránky rukopisu.

Hus. orth. = traktat Husův o české orthografii, otištěný od A. Šembery ve Slavische Bibliothek II. 175—183.

Jar. = cesta pana Albrechta Kostky z Postupic, poslaného od krále Jiří ke králi franc. Ludvíku XI, popsaná Kostkovým panošem Jaroslavem asi r. 1464; z otisku v ČČMus. 1827. I. 40—67.

Jg. neb *Jungm.* = Slovník Jungmannův; při tom bývá udán i pramen Jungmannův.

Jid. = zlomek legendy o Jidáši (jeden list perg. 4⁰ v ČMuseu) z poč. stol. XIV (s narážkou na nedávné zavraždění Václava III r. 1306); otištěn v Listech filol. 1878 (v přiložených Ukázkách textů rukopisných str. 19—22) s opravou tamt. 1879, 80; cituji verše (1—172).

Jiř. = zlomky legendy o sv. Jiří, a to *Jiř. Kap.* = zlomek knih. kapitulní v Praze, z poč. XIV, 4 stránky, a *Jiř. Klem.* = zl. kn. veř. v Pr. ze skl. XIV, 28 veršů; oboje otišt. v ČČMus. 1881, 276 sl.; *Jiř. Vrat.* = zl. Vratislavský, nyní v ČMuseu, z první pol. XIV, 4 stránky, otišt. v Ukázkách 34—35 při Listech filol. 1878 a v ČČMus. l. c.

Jiř. vid. = Jiříkovo vidění, v rkp. knih. veřejné v Praze (17. E. 2) str. 196^b až 210^a, ze sklonku stol. XV; cituji stránky rkpisu.

Jungm. viz Jg.

Kabátník = Cesta M. Kabátníka z Čech do Jeruzalema a Egypta, z exempláře ČMusea (sign. 67. K. 1.) tišt. r. 1542 (?).

Kar. = Spisové Karla IV, vyd. v Památkách č. 4 (1878) od J. Emlera, z rozl. rkpisů, většinou z XV stol.

Kat. = Život sv. Kateřiny, opis z doby ok. r. 1400 chovaný dříve ve Štokholmě, nyní v Brně; tiskem vydali 1860 Pečírka (text původní) a Erben (transkripci), srov. Listy filolog. 1882, 287 sl.; cituji strany otisku (text původní).

kop. v. dial.

Koř. = Nový Zákon, napsaný r. 1425 od Mart. Kořečka; rkp. perg. 174 l. 4⁰ v knih. veř. v Praze sign. 17. D. 30; srv. Listy filol. 1880, 126 sl.

Koz. = zápisy Kozelské (Kozlé ve Slezsku) z let 1480 až 1571, přepsané 1629 a otištěné od Palackého v Archivu Českém II. 393—406; cituji strany otisku.

KR = Kniha Rožmberská, otištěná od Palackého v Archivu I. 451—484; odtud jsou některé doklady starší; novější vzaty jsou z rkp. a otisku textu původního a znamenají se skratkem *Rožmb.*, v. t.

Krist. = Život Kristův, rkp. perg. 4⁰ ze XIV stol. ve veř. knih. v Pr. (sign. 17. A. 9); cituji stránky rukopisu (1^a—113^b).

Obsah místy je stejný s ML. a Pass., proto doklady z těchto textů mnohdy stejně zní.

krk. viz *dial.*

Kruml. = rukopisný kodex, dříve Krumlovský, nyní v ČMuseu chovaný, z 1. pol. XV, perg., 245 listů fol., o 2 sloupcích; popis od J. Truhláře v ČČMus. 1884, 22 sl. Cituji stránku a sloupec.

Kunh. = píseň „Vítaj kráľu všemohúcí“ v perg. rkp. Kunhuty, dcery Otakara II. a abatyše u sv. Jiří; nyní v knih. veř. v Praze sign. 7. G. 17[d], na str. 146[b]—151[b], z doby okolo roku 1300, otisk od A. Patery v ČČMus. 1882, 103 sl.; cituji stranu rkpisu.

L. = legenda; viz LAl, LMar.

Lab. = Komenského Labyrint světa, vyd. Kořínek 1871 (podlé vydání Amsterod. 1663 a j.); cituji kapitolu a odstavec.

LAl. = zlomek legendy o sv. Alexiovi, osm sloupců (*a*—*h*) nesouvislých na dvou listech perg. 4°, z 1. pol. XIV; otiskl V. Nebeský v ČČMus. 1851, 142—145, lépe J. Feifalík ve víd. Sitzungsberichte tř. filos.-hist. sv. 37 (1861), 420—424.

Litoměř. = bohemika v zakládací listině Litoměřické, pořízené ve stol. XIII z předlohy starší; otisk s výkladem od Palackého v ČČMus. 1836, 323—346, a částečně v Aelt. Denkmäler §. 25.

LMar. = zlomek legendy o p. Marii z doby ok. r. 1300; otištěn od Šafaříka v ČČMus. 1855, 529—532 a opět v jeho Spisech Sebraných III. 347—350 pod titulem „zlomek legendy o sv. Anně“ (podlé toho mám některé doklady starší se skratkem *AnŠ*), — úplněji od A. Patery v ČČMus. 1879 str. 118—120; cituji verše (1—78).

Lobk. = Jana z Lobkovic na Hasištejně Putovánie do svatých zemí, z rkp. knih. veř. v Praze (sign. 17. A. 13), datovaného z r. 1515; cituji strany rukopisu.

Lomn. Kup. = Lomnického Kupidova Střela 1590.

Mamm. = Mammotrekt. *Mamm. Víd.* nebo *MamV.* = Mammotrekt knihovny dvorní ve Vídni, z pol. XV, obsahující asi deset tisíc slov, z nichž výběr vytiskl F. Menčík v Archivu für slav. Philol. 5. 98 sl.; doklady z ukázky této; mnohé z nich souhlasí s *Pror.*, v. t.

Mand. = cesty Mandevillovy překlad český, rkp. ČMusea ze stol. XV. (sign. 3. F. 26, pap. 4°, obsahuje Mand., 99 listů, spolu s Mill., 126 l.); cituji stránky rkp.

Mart. = Martiniani neb Martimiani, Beneše z Hořovic překlad kroniky takto řečené, v rkp. ČMusea (3. F. 22) list 1—65; z 1. pol. stol. XV; cituji strany rkp.

Mast. = Mastičkář, zlomek divadelní hry velikonoční, v kn. ČMusea, šest listů, z 2. čtvrti nebo 2. třetiny stol. XIV; otisk textu starého v Listech filol. 1880, 91—105; cituji verše (1 až 431) nebo strany rukopisu (1[a] až 6[b]; obsahují pak str. 1[a] verš

1—31; 1^b = 31—67; 2^a = 68—100; 2^b = 101—136; 3^a = 137—172; 3^b = 173—208; 4^a = 209—248; 4^b = 249—286; 5^a = 287—322; 5^b = 323—358; 6^a = 359—394; 6^b = 395 až 431).

Mat. = evang. sv. Matouše s homiliemi (z nich jedna, v rkp. na str. 226 sl., je překlad homilie latinské složené od Karla IV), perg. rkp. knih. veřejné v Pr. (sign. 17. A. 4) ze sklonku stol. XIV, 396 stran folio; cituji strany rkp.

MC. = Maiestas Carolina z počátku XV stol., vyd. Palacký v Archivu III. 68—180.

Mill. = Million, český překlad cestopisu Marco Polova, rkp. ČMusea z XV stol. (sign. 3. F. 26, týž co Mand.); cituji strany rukopisu.

ML. = rkp. knih. veřejné v Praze (sign. 17. E. 8; 156 listů 4°, pap.) ze XIV stol., obsahující modlitby, legendy a j. (mezi tím jest List Galatanský 17^a až 20^b, Ježíšovo Mládí 41^b až 57^a, začátek Desatera 57^a a 57^b, Anselm 99^a až 108^a, zjevení sv. Brigidy 132^b až 136^a atd.); mnohé kusy jsou zde tytéž co v Krist. a Pass.; konec (od listu 124^b) je značně mladší; písařů bylo několik, pročež stránka jazyková v různých kusech tohoto rkpisu jest rozdílná; cituji stránky rkpisu.

Modl. = staročeské Modlitby, rkp. ze XIV. stol. v knih. veř. v Praze sign. 17. F. 30, 180 listů pap. 4°. Cituji stránky rukopisu.

mor. v. dial.

Müll. = staročeské (dial.) ukázky ze stol. XV., vytištěné Al. Müllerem v Archivu für slav. Philol. I. 334—335, 617 až 620, II. 715—719.

MVerb. = staročeské glossy v Mater Verborum, rkp. XIII stol. v knih. ČMusea v Praze; otiskl A. Patera v ČČMus. 1877, odděliv tu glossy pravé a padělané; roztřídění toto však není ve všem spolehlivé, srov. Helfert Čechoslaven str. 428 pozn.

nč. = novočeský.

NR, *NRada* = Nová Rada pana Smila Flašky z Pardubic, 2116 veršů, složená 1394 nebo 1395, zachovaná v opisích A z r. 1459 (v knih. ČMusea sign. 4. D. 4), B z XV stol. (tamt. 3. F. 18), C též ze stol. XV (jen část, t. rada orlova, v archivu Třeboňském v rkp. A 18); při skratku NR bývá udána stránka mého vydání (1876), při skratku NRada udává se číslo verše.

Nud., *Nudož.* = Vavřinec Benedicti Nudožerský, Grammaticae bohemicae . . . libri duo. Pragae 1603.

OD = Ondřeje z Dubé Výklad na právo země České, z Palackého otisku v Archivu Č. II. str. 483—517.

ODub. = totéž, z rukopisu Archivu města Prahy z 1. pol. stol. XV (str. 1^a až 21^a); cituji §§, jak je učísloval Palacký.

Ostr. = píseň Slovo do světa stvorenie, z 2. pol. XIII, v rkp. někdy Ostrovském, otištěná od A. Patery v ČČMus. 1878, 293.

Otc. n. *OtcA.* = Životy sv. Otcův, rkp. (opis) knih. veř. v Pr. (sign. 17. C. 28) ze stol. XV, 494 listy pap. fol. — *OtcB.* = téhož textu rukopis jiný v téže knih. (sign. 17. D. 36) ze začátku XV. stol., 208 listů pap. 4°; v. Listy fil. 1884, 111 sl. — *OtcC.* = téhož textu rkp. opět jiný v téže knih. (sign. 17. C. 17). Cituji stránky rkp. Doklady mám většinou z excerpt p. M. Opatrného.

Pam. = Památky staré literatury české (číslo 1. Nová Rada 1876; 2. Dalimil 1877; 3. Divadelní hry ze stol. XVII, 1877; 4. Život Karla IV, 1878; 5. Dačický 1880; 6. Knížky o hře šachové 1880; 7. Žaltář Wittenberský 1880; 8. Rukopis Hradecký 1882).

Pass. = Passional. rkp. v knih. ČMusea (sign. 3. F. 16, perg. 4°), nyní 646 stran; části jednotlivé jsou původu nestejného: a) strana 1. připsána v 1. pol. XV; b) str. 2 až 274 z 2. pol. XIV; c) str. 175—436 starší než b ze stol. XIV; d) str. 437—450 z pozdější doby stol. XIV; e) str. 451—490 jako c); f) 491—629 jako b); g) str. 630—646 ze sklonku XIV; části c) a e) jsou zbytky nějakého Passionalu starého, jehož ostatek nějak se ztratil a v době pozdější nahrazen byl. Z Pass. jsou hojné ukázky otištěny: rkpisu str. *275—285* v Listech filol. 1881, 309—316; rkp. str. *285—311* v mé rozpravě Über die weichen e-Silben 1878, 55—76; rkp. str. *311—318* v Ukázkách stč. textů rukopisných 1—5 (příl. k Listům filol. 1878); rkp. str. *318—322* v Listech filol. 1881, 316—319; rkp. str. *327—333* v Listech filol. 1882, 129—132; rkp. str. *333—343* v Ukázkách jmenovaných 8—14; rkp. str. *343—370* v Listech filol. 1882, 132—147; rkp. str. *455—461* v Ukázkách jmenovaných 15—17. Cituji strany rkp.

Perw. Otčet = Perwolf, Otčetъ o naučnychъ zanjatijach atd. 1883, obsahující mimo jiné věci též ukázky starších textů českých a dialektických (českopolských) ze stol. XIV až XVI.

Pf. v. Perw. Otčet.

Phil. = Václ. Philomates, Etymologia; druhá to část „Grammatiky České" 1533 v Náměstí vydané.

Pil. = zlomek leg. o Pilatovi, patřící k témuž celku co Jid. a pocházející tedy též z poč. stol. XIV; jeden list perg.; ostřižený, se čtyřmi sloupci nesouvislými; cituji sloupce *a—d.*

Podk. = Podkoní a žák, ve Výboru 1. 943—956; cituji stránky Výboru, někdy verš. *Podk. Jir.* = téhož vydání Jirečkovo 1878.

podkrk. v. dial.

poduž. v. dial.

Póh. n. *Půh.* = Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, ed. V. Brandl, tom. I. 1872 (obs. půhony z let 1374—1411), II. 1873 (1406—1420), III. 1878 (1417—1447); cituji díl a stranu.

Pref. = Oldřicha Prefata z Vlkanova Cesta z Prahy . . do Svaté Země l. P. 1546 (v Praze 1563). Cituji kapitoly.

Příp. Svatojiř. = přípisky v choralní knize kláštera Svatojiřského, z konce XIII nebo zač. XIV, vytiskl Jos. Truhlář v Listech filol. 1879, 244—245.

Pror. = překlad proroků Isaiáše, Jeremiáše a Daniele, rkp. ze sklonku stol. XIV v knih. veřejné v Praze (sign. 17. D. 33); jest to opis z předlohy starší, jakož svědčí mnohé chyby opisovačské (na př. noh snad místo kóň equorum Isa. 5, 28; svého potczenye m. potřenie contritionis Isa. 15, 5; v zemſkych nemocech m. ženských in menstruis Jer. 2, 24; ſye menyla m. siemě Nila semen Nili Isa. 23, 3; tyelo tvé m. čelo frons Isa. 48, 4; welyke potoky m. všeliké omnes rivos Isa. 8, 7; atd. O stáří předlohy je svědectví v chybě, jejíž místo jsem si nezaznamenal: w rytwyech yudſkych m. ljudských, a snad také v noh m. kóň Isa. 5, 28; podlé chyby prvé pocházela předloha z doby před přehláskou ju—i, v chybě pak druhé byl by archaistický plur. Gen. kóň svědkem stáří vysokého); cituji stránky rkp., nebo proroka, kapitolu a verš (toto podlé Vulgaty; jsou totiž i v rkp. kapitoly číslovány, ale číslování to někdy se neshoduje s Vulg.).

Půh. v. *Póh.*

Pulk. = kronika Pulkavova. *PulkR* = rkp. kláštera Rajhradského z doby ok. r. 1400; perg. 4⁰; 192 strany po dvou sloupcích; cituji strany a sloupce. *PulkL* = rkp. Lobkovický z XV stol.; pap. (po různu několik listů perg.) 4⁰, 436 stran; cituji stránky rkp. Kronika končí se na str. 425. Potom následuje několik kusů veršovaných, totiž: Řěč jinocha mladého 426, Řěč kmetě starého 426 sl., Pražská příhoda 428 sl., Pravda 430 sl., Smrt 434 sl. *PulkLit.* = rkp. Litoměřický, pap. 4⁰, obsahující 1ᵃ—124ᵇ kroniku Pulkavovu napsanou r. 1466, a dále některé kusy jiné.

Řád pz. = Řád práva zemského, z rkp. psaného „ve třetí desítce stol. XV“ (Emler) a chovaného v Archivu města Prahy; text český a vedlé latinský; cituji §§ podlé rozdělení Palackého v Archivu Českém II. 78 sled.

Rosa = Čzechořečnoſt seu Grammatica linguae bohemicae od V. Rosy, 1672.

Rostl. = slovář rostlinářský v rkp. sign. 448 knihovny kapitulní v Olomúci, otištěn od Al. Müllera v ČČMus. 1877, 391—393; pravopis a jazyk ukazují na dobu ok. r. 1300; při excerpování výrazů botanických bral jsem radu s prof. Lad. Čelakovským.

Roud. v. *Rúd.*

Rozb. n. *Rozbor* = Rozbor lit. staročeské, z pojednání král. Spol. nauk (str. 111—216 z Abhandl. V. 2. r. 1840 a 1841; str. 672—746 z Abhandl. V. 3 r. 1843 a 1844); cituji stránky tisku.

Rožmb. = Kniha Rožmberská; §§. 1—6 z rkp. chovaného v Archivu města Prahy, z 1. pol. stol. XV; ostatek, §. 7 až 298, z rkp. chovaného při Deskách zemských v Praze a pocházejícího

z doby okolo r. 1360; oboje otištěno v Listech filolog. 1880; cituji §§.

Řpz = Řád práva zemského, otištěn od Palackého v Archivu II. 78—135; srov. *Řád pz.*

Rúd. = rkp. knih. Lobkovické v Roudnici z 2. pol. XIV stol., 179 listů pap. fol., v. ČČMus. 1883, 370 sl., kdež část otištěna. Cituji listy a stránky rkpisu z tohoto otisku.

Růž. = Růžová zahrada (překlad něm. Rosengarten), zlomek ze sklonku stol. XIV (opis to z předlohy starší, jak svědčí chyby opisovačské), 8 stránek, otiskl A. Patera v ČČMus. 1881, 464, sl.; cituji stránky zlomku.

Ryt. = leg. o 10000 rytířích, vyd. Hanka v ČČMus. 1840, 289—301.

Sequ. = Sequentionarius Magistri Conradi, psaný r. 1385 per manus Wenczeslay de Bzenecz dicti Barthosek (s moravismy, podlé Šemb. lit. 92 z různořečí slovenského); otištěno v Hankově Zbírce nejdávn. slovníků 356—366.

slc. viz *dial.*

Smil. přísl. = Smila Flašky sbírka přísloví, ve Výboru 1. 841—848.

Solf. = Solfernes, z vydání tištěného v Praze 1600; cituji kapitoly.

Spor = Spor duše s tělem; z otisků v ČČMus. 1855, 57—60 (týž text opět tamt. 1859, 480 sl.); v ČČMus. 1855, 304—307; ve Výboru 1. 357—380. Z rkp.: v. Hod. (81[a] sl.).

Suš. = Sušil, národní písně moravské.

Sv. n. *Svěd.* = Seznání svědkův, z l. 1453—56; z desk otištěno od Palackého v Archivu I. 159—188.

Svár = Svár vody s vínem, ve Výb. 1. 927—942.

svD. = zlomek (102 verše) legendy s obsahem o sv. Duchu, v knih. ČMusea; patří k témuž celku co Jid. a Pil. a pochází též z poč. stol. XIV; cituji verše.

Svěd. viz *Sv.*

Šaf. = Šafařík, Počátkové ml. stč.

Šach. = knížky o hře šachové (snad od Štítného); rkp. knih. dvor. ve Vídni z doby okolo r. 1400; otisk transkribovaný od F. Menčíka 1880 (v Památkách st. lit. české č. 6; srov. Listy filol. 1883); cituji stránky otisku.

Šemb. = Šembera, Zákl. dialektologie českoslov. 1864.

Št. = Štítný.

Štít. = Štítný. *ŠtítErb.* Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. K. J. Erben 1852; je to týž text, co Štít. uč. (v. doleji); ale v rkp. Štít. uč. jest několik mezer (písmo setřeno, listy vytrženy); Erben vyplnil tyto mezery z rkp. musejního, a připojil mimo to některé Přídavky. *ŠtítH* = Štítného Řeči besední, otištěné z části v Hanušově Rozboru filosofie Tomáše ze Štítného 1852. *Štít.JHrad.* = spisův Štítného sborník Jindřicho-

hradecký, jejž r. 1492 napsal Vávra z Jivjan, písař v Hradci Jindř., a to z předlohy psané 1454 od Matěje Čapka, též písaře v Hradci Jindř.; rkp. v knih. veř. v Praze sign. 17. D. 31, 168 listů (o 2 sloupcích) pap. fol. *ŠtítJHr. Jes.* neb *Štít. Jes.* = spisů Štítného sborník psaný r. 1463, majetek jezuitské kolleje v Hradci Jindř., nyní v knih. veř. v Praze sign. 17. C. 18; 392 listy pap. fol. (o 2 sloupcích). *Štít. list. 1373* = listina Štítného ze dne 8. října 1373, otištěná v ČČMus. 1861, 349. *Štít. Mus.* = spisův Štítného sborník psaný r. 1450, v knihovně ČMusea sign. 1. C. 11; jest opsán z předlohy psané r. 1400, a vydán tiskem 1873, v. doleji ŠtítV. *Štít. nauč.* viz Štít. Mus. a ŠtítV. *Štít. Opat.* = spisův Štítného sborník Opatovický, psaný na zač. stol. XV, v knih. ČMusea sign. 1. C. 12; pap., fol. (o 2 sloupcích), 423 strany (neukončeno). Cituji stránky, někdy spolu sloupec. *Štít. Pař.* = Štítného Řečí besedních rukopis chovaný v knihovně Národní (dříve Císařské a Královské) v Paříži, sign. č. 8173, nyní 29 fonds slave; pap. 4°; ze stol. XV; doklady mé jsou z věrného opisu, jejž v Paříži učinila paní prof. Jarníková a s orig. tamtéž srovnal prof. Jarník. *Štít. ř.* nebo *Štít. řeči* = Štítného řeči nedělní a sváteční, rkp. knih. veřejné v Praze (sign. 17. C. 15. pap., fol., písmo ve dvou sloupcích); rkp., obsahující nyní 253 listy číslované, jest necelý; listy jsou místem zmateně složeny a podlé toho jest i číslování místem nesprávné; rkp. psán jest r. 1392, jak svědčí výslovně narážka chronologická na listě 78^b (narážka tato otištěna v Ukázkách str. 39 při Listech filolog. 1878. V ČČMusea 1861, 172 klade se tento rkp. do 1. pol. stol. XV, poněvadž v řeči na neděli průvodnou na list. 194—199 horlí se proti Husovi a proti Wiklefovu učení o přijímání podobojí; avšak tato řeč jest přípis pozdější: písmo jest mladší, pravopis jest jiný a jazyk též jiný). Rukopis tento důležit jest pro stč. kvantitu. Cituji listy rkp. *Štít. Sázav.* = spisův Štítného sborník Sázavský, psaný r. 1465, rkp. v knih. ČMusea sign. 1. C. 13, pap., fol., 287 listů (o 2 sloupcích). Listy mají staré číslování, a podlé toho cituji, ač jsou v něm některé omyly. *Štít. uč.* = Štítný, Knihy učení křesťanského, z rkp. knih. veřejné v Praze (sign. 17. A. 6), psaného r. 1376 (vročení to je v příkladě na kalendář na listě 3^b); rkp. perg., fol., s písmem ve dvou sloupcích; necelý (scházejí listy mezi 1 a 2, mezi 2 a 3, mezi 52 a 53 a jeden na konci); má nyní 159 listů číslovaných (v číslování jest omylem dvakrát 11, pročež napočítáno listů jen 158); cituji listy rkp. 1^a až 158^b. *ŠtítV.* = Štítného Knihy Naučení křesťanského, vyd. Vrťátko 1873; transkribovaný otisk z rkp. musejního, psaného 1450; cituji stránky otisku.

Tand. = Tandariáš, otiskl Hanka ve Star. Skl. 5. 1—77. *TandZ.* = téhož rukopis Zebererův z r. 1463, nyní v ČMuseum (sign. 4. D. 4., str. 160^b až 186^b); cituji stránky rkp.

Td. = Tand., v. t.

Tkadl. = Tkadleček; doklady jsou dílem z rkp. Strahovského (z pol. XV stol.), dílem z vyd. Hankova ve Star. Skład. VI díl 1. a 2.; při prvých cituji list a stranu rkpisu (2ª atd.), při druhých stranu tisku.

Tm. = Trist. v. t.

Trist. = Tristram, stol. XV.; doklady z vyd. Hankova ve Star. Sklád. IV (některé z rkp. Strahovského); cituji strany tisku.

Troj. = Kronika Trojanská, z vyd. 1488 (240 listů); cituji listy a strany (kniby jsou příliš dlouhé, kapitoly jejich číslovány nesprávně).

Túl. = české marginalie v Túlci sv. Bonaventury (na listech 6ª až 92ᵇ) v král. dvor. knih. v Mnichově; ze skl. XIII; vyd. J. Truhlář v ČČMus. 1879, 576—580.

Um., *Umuč.* = zlomek legendy o umučení Páně, XIV stol., otištěný v Dobrovského Geschichte (1818) 113—116.

UrbE. = Deset Urbářů českých z doby před válkami husitskými, vyd. J. Emler 1881.

VJp. = Václav (IV) a Jednota panská, listiny z let 1394—1401, otištěné od Palackého v Archivu I. 52—68.

Wisl. = Glossa super epistolas dominicales, text latinsko-polský z XV stol., vyd. Wisłocki v Krak. 1876.

Zlín. viz *dial.*

ZM. = zápisy knížat Münsterberských z let 1454—1489, otištěné od Palackého v Archivu I. 297—317.

ZS = zápisy o věcech selských z let 1389—1499, otištěné od Palackého v Arch. I. 339—357.

Ž = Žaltář. *ŽBrn.* = žaltář Brněnský, dva zlomky z 1. pol. stol. XIV, jeden v pozůstalosti Šafaříkově, druhý oznámený 1881 od Th. Vodičky a darovaný ČMuseu; oba otištěny v Listech filol. 1881, 302—309. *ŽGloss.* = žaltář glossovaný v knih. ČMusea, ze sklonku XIII, otiskl A. Patera v ČČMus. 1879, 405 sl. *ŽKap.* = žaltář Kapitulní; original z 2. pol. XIV býval v knih. kapitoly u sv. Víta, nyní prý nepovědom; staropísmý opis v pozůstalosti Šafaříkově. *ŽKlem.* = žaltář Klementinský, rkp. z 1. pol. stol. XIV v knih. veřejné v Praze (sign. 17. A. 12; perg., 4°, 145 listů); začíná se žalmem 4, 2; od listu 132ª jde Tedeum, Magnificat, Nunc dimittas, Symbolum, litanie a modlitby. *ŽPas.* = žaltáře zlomek Pasovský, z 2. pol. XIV, jedno dvoulistí perg. 4° v knih. veř. v Praze, otiskl J. Truhlář v ČČMus. 1878, 380—389. *ŽPod.* = žaltář Poděbradský n. Olešnický z r. 1396; original náležel kdysi rodině Poděbradské, potom chován v knížecí brunšvické knihovně v Olešnici ve Slezsku; opis staropísmý v pozůstalosti Šafaříkově v ČMuseum. *ŽTom.* = žaltáře zlomek sv.-Tomášský, pět listů perg. 4° ze stol. XIV v knihovně ČMusea, jeden z klášterní knihovny sv. Tomáše v Praze, ostatní čtyři v pozůstalosti Šafaříkově; otiskl A. Patera v ČČMus. 1881, 125 sl. *ŽTruh.* = zlomek žaltáře nalezený J. Truhlářem, čtyři listy perg. 4° z 1. pol. XIV;

otištěn v Listech filol. 1879, 142—147. *ŽW.* n. *ŽWittb.* = žaltář Wittenberský asi z 2. třetiny stol. XIV; mé vydání 1880. Excerpoval jsem dílem z originalův, dílem z věrných opisův. Cituji z pravidla žalm a verš; při zpěvích vložených stránku rukopisu; při ŽKlem. bývá i jinde udána stránka rkpisu, při ŽWittb. někdy jen žalm.

Slovo, o které jde, v dokladech vzatých z rkpisův a tisků starých psáno je z pravidla způsobem svým starým. Taktéž jest forma stará nechána v citatech všem těm slovům, při kterých transkripce obvyklá by ji zastřela, na př. ſmryt, tepyirw, zea (sě) atp. — —

Vzor *zdvihnúti, zdvihnu; minúti, minu.*

Třída tato obsahuje slovesa, jejichžto kmeny infinitivní základní utvořeny jsou příponou kmenotvornou *-nǫ:* dvignǫ-ti č. zdvih*nú*-ti. Kmen praesentní jest *dvigno-*, *dvigne-*.

Sloves tohoto druhu jest veliké množství.

V časování jejich ve tvarech praesentních není rozdílu; jest praes. *zdvihnu*, impt. *zdvihni*, impf. *zdvihniech*, pt. pr. *zdvihna* . . . a taktéž *minu*, *mini(ž)*, *miniech, mina* atd.

Ze tvarův infinitivních rovněž tak shodují se veskrze infinitiv (a supinum): *zdvihnúti* jako *minúti*, atd. Avšak v ostatních tvarech infinitivních, totiž v aoristech a v participiích minulých i jejich odvozeninách jest rozdíl: slovesa se základním kmenem samohláskovým (t. j. ta, která před příponou *-nu* mají samohlásku, m*i*-nú-ti) podržují *-nu* také zde, kdežto slovesa s týmže kmenem souhláskovým (t. j. ta, která před příponou *-nu* mají souhlásku, zdvi*h*-nú-ti) mají tyto tvary z pravidla bez *-nu* a podlé třídy I; tedy aor. mi*nu*ch proti *zdvih* sustuli a *zdvižech*, part. mi*nu*l, mi*nu*v, mi*nu*t, subst. mi*nu*tie proti *zdvihl, zdvih* fem. *zdvihši*, *zdvižen*, *zdviženie.* Slovesa kmene souhláskového, která souhlásku před *-nu* odsouvají, jako na př. *tonú-ti* m. to*p*-nú-ti, *usnú*-ti m. usъ*p*nú-ti, mívají *-nu* ve všech tvarech infinitivních, tedy aor. *tonuch usnuch*, part. *tonul usnul* atd. Viz o tom článek M. Opatrného v List. filol. 1884, 56—60. Odchylky od pravidla tohoto vyskytují se v jazyce starém velmi zřídka; v jazyce novém šíří se však při kmenech souhláskových vedlé tvarů starých také tvary analogií utvořené s *-nu*, dvih*nu*l vedlé *dvihl* atd.

Za vzor béřeme sloveso *zdvihnúti* v souhlase s Mikl. III[2] 110 a 385; pro aor. a participia min. *zdvihnúti* a *minúti.*

Praesens *zdvihnu;* sing. 3. s osobní příponou *-t:* se (zrno) samo oſtanet EJ, zplznet ze laberetur Greg.; du. 3. *zdvihneta*, oba v jámu vpadneta Štít. ř. 223[a]; plur. 3. s osobní příponou *-t:* i ztanut (?) et resipiscant a diaboli laqueis Greg.; délka dosvědčena: nepřietelé zahynuv Pror. 9[b], nepravosti nepowſtanuv tamt. 11[a], všickni pohynuv tamt. 23[a] a j., zahynvv

jich krásní mužie Štít. ř. 37ª, ti hlúbe a tieže padnvv tamt. 78ª a j.

Imperativ vynechává samohlásku, když vzniklé tím skupení souhláskové není nesnadné: miň, miňte proti zdvihni, zdvihněte. Du. 1. odpoczynwa Pass. 473, vstaňva ŠtítV. 43; vlivem pluralu s koncovkou *-ma* místo *-va:* Saro, wſtanma! Štít. Opat. 352. Du. 2. wſtanta a sě nelekajta Kat. 142.

Imperfektum *zdvihniech:* ten wladnyeſe všemi králi Kat. 2, když zpomieniechom Siona ŽWittb. 136, 1 cum recordaremur, kteříž sě ho dotknyechu Pass. 327. Odchylkou utvořilo se podlé inf. *-núti*, aor. *-nuch*, part. *-nul* atd. také imperfektum s *nú-*, *plynúše* atp.; viz o tom Listy filol. 1879, 230 sl.

Part. praes. *zdvihna*, *zdvihnúc-;* délka stará dosvědčena: ponuknvvcz Štít. ř. 132ᵇ; dial. mor. *-ňa:* pohledňa na ň Šemb. 35. Ve stbulh. končí se toto part. *-ny*, *dvigny*, a podlé toho bylo pokládáno také stč. rukopisné wſtany, zalkny za part. praes. = *vstany*, *zalkny;* neprávem. Tvary ty nalézají se v ČEvang.: A wſtany dnee vyšed (Ježíš) i jdieše u pusté miesto str. 27, facta autem die egressus ibat in desertum locum Luc. 4, 42; A wſtany ot večeřě, když diabel již bieše pustil v srdce, aby proradil jej Šimon Škariotský, věda že vššckna dal jemu otec v rucě a že ot boha vyšel a k bohu jde, vsta ot večeřě i položi rúcha svá atd. str. 41, Et coena facta cum diabolus iam . . ., surgit a coena et ponit vestimenta sua Jo. 13, 2 až 13, 4; — A Ježíš, jakž uzřě ji plačíce, zalkny sě duchem i zamúti sě samoho i vecě str. 34, Jesus . . . infremuit spiritu et turbavit se ipsum Jo. 11, 33. Rukopisným wſtany na obou místech překládá se lat. ablativus absolutus; tato vazba činívala obtíže překladatelům staročeským, a pomáhali si všelijak, i vazbami a výrazy neobyčejnými; zde zdá se mi, že překladatel volil substantivum verbale, že wſtany dnee jest = v stání dne, a podobně nějak wſtany ot večeřě. Rukopisné pak zalkny jest omylem za aor. zalknu infremuit, který tutéž doleji se čte: tehdy opět Ježíš zalknu sě v sobě samém i přijide k hrobu ČEvang. 34, ovšem že za lat. part., rursum fremens in semet ipso venit Jo. 11, 38.

Aorist jednoduchý. Sing. 1. *zdvih* sustuli, doklad viz doleji při *táhnúti* a *tesknúti*. Sing. 2. 3. *zdviže* jest pravidlem; hrdelnice kmene základního mění se před *-e* ve své střídnice podnebné: dvi*h* — zdvi*ž*e, dъ*ch* — zde*š*e, ni*k* — ni*č*e, tъ*sk* — te*šč*e te*šť*e: potom búře se wſtrže Troj. 223ª, když hrom ty pohany pobi i smrtí poſtyze, tak sě králová moc wzdwyze Kat. 164, (Anna) wzedſſe mluvieci LMar. 45, jakž brzo Jezus dſſe, to dietě zdeſſe ML. 49ᵇ, kněz k bohu vzdeše, Němec užas sě zdeše DalJ. 67, on té řěči malé dotchze an ho inhed mečem protchze Jid. 99, on sě lecze Hrad. 44ª, tu sě ſteſſcze čeledi jeho DalStrah. 2, v tom sobě zateſcze Pass. 190, Maxencovi sě zateſcze Kat. 136, tu sě stestc čeledi jeho t. j. stešte DalC. 2, (Menelaus) sobě za-

teſſtie t. j. zatešťe Troj. 69[b]. Pro du. a pl. 1. 2. nemám dokladu. Plur. 3. *zdvihú*, velmi hojně se vyskýtá.

Aorist chiatický *zdvižech*. Sg. 1. odtud ku přistavidlu przytiežech Troj. 222[b]. Sg. 2. 3. *zdviže* je z aor. jedn. Du. *zdvižechova, zdvižesta*, tak že se leczeſta Ulixes a Diomedes Troj. 197[b]. Plur. *zdvižechom* atd.: když tam wnyczechom, velmi sě leczechom Mand. 87[b], odtyezzechu (ruku) i roztyezzechu jeho tělo ML. 104[b], proroci sobě ſteſtęchu t. j. stešťechu Pass. 172. *Minuch, minu* atd.: doklady viz doleji, při slovesích jednotlivých. Z pravidla také *tonuch, usnuch, hnuch;* vedlé toho i *hbe*, viz doleji při *hnúti*. Výjimkou *padnuch, potaknuch, ponuknuch, zalknuch, pronznuch, omrknuch, dotknuch, potknuch (?)* místo *padech* atd.; doklady viz v článku nahoře uvedeném List. filol. 1884, 59—60, a doleji při slovesích jednotlivých.

Pro supinum *zdvihnút, minút*, stb. *dvignątъ, minątъ,* nemám dokladu.

Part. *-l: minul; zdvihl:* ſik vſſechl Štít. ř. 133[b], sv. Pavel sě v jeskyni zamekl Pass. 88, (Alexandr) zamekl židy črvené Alb. 40[b], 49[b] atp.; též: matička se sehla Suš. 32, nevěsta se nahla Suš. 82, vedlé obyčejného *hnul*. Dialekticky slyší se trhl i trhnul, tiskl i tisknul, zdvihl i *zdvihnul*, mýt. 341; zřídka ve stč.: drznul MamV. Analogií (podlé part. pass. zdvižen) vznikl i tvar *zdvižel:* Lazar k bohu oči pozdvižel Suš. 21.

Part. *-s: minuv, -vši, -vše; zdvih:* Priamus zateſk sobě velice zaplaka Troj. 193[b], zamekše dřvi zapečetili Krist. 105[b]; analogií bývá tu také *-v*, zdvihv (srov. wedw, czetw atd., Listy filol. 1883, 111, 119, 124, a podobné tvary stpolské): dosti buď nynie dotkw se tak toho Štít. ř. 85[a], dotekl jeho ztahw svú ruku tamt. 87[a], dcery Sionské chodily wzdwyhwſſe hrdla tamt. 91[b], aj ſklefw ruce řevu srdcem Štít. uč. 149[b], odtrhwſſe se světského nepokoje tamt. 76[a]; *zdvihnuv* jest tvar novočeský.

Part. perf. pass. *minut, zdvižen*. Dial. slyší se zdvižen i *zdvihnut*, tržen i trhnut, tištěn i tisknut, mýt. 34[illegible]. V jazyce starém tvar *zdvihnut* velmi málo má příkladů: wenznuty sú národové ŽKlem. 9, 16, ŽKap. tamt., střěly tvé wenznuty sú u mě infixae sunt ŽKlem. 37, 3. Naopak vyskýtá se výjimkou i part. *tiskňen* a p.: nepřitiskňena ani přinucena, než dobrovolně vyznala Koz. 394. Substantivum verbale srovnává se s tímto participiem a zní z pravidla *minutie, zdviženie*. Tvar *zdvihnutie* je ve stč. tak řídký jako part. *zdvihnut;* na př. podlé ſwiknutie Koř. Skutk. ap. 26, 5, k oblehnuty Medioląna PulkR. 113[a]. Za nč. *vdechnutí* je stč. *vdešenie* atd., ducha sv. wdeſſenym Pass. 137. Dialekticky (slez.) slyší se vedlé part. *tiskňen* také příslušné substantivum *tiskňenie:* po zniknieni takoweho warunku Perw. Otč. 14.

Slovesa některá jednotlivá. Při dokladech jde mi hlavně o zvláštnosti nahoře vytýkané; vedlé toho bylo však třeba opatřiti dokladem některým tu i tam i tvary obyčejné.

běhnúti. Aor. jednoduchý sing. 1. *běh* (bez dokl.); sg. 2. 3. *běže* (rozdílno od *běžě*, inf. *běžěti*): bratr wybieze Pass. 382, liška vbieze do jedněch pústek Hrad. 129ª; plur. 3. *běhú*, velmi často: již viděchu mne, ven wibiehu ote mne fugerunt ŽKlem. 20ª, Čechové na Prahu wzbyehu Polané ote všeho s hradu sbyehu DalC. 36, dřéve než na hrad przybyehu mužie na most po nich wzbyehu DalC. 15, se všěch stran lidie pobiehu a kteříž ho nemocní dotkniechu atd. Pass. 327, sluhy jeho domněvše sě by ve ň diabel vsědl od ňeho sě rozbyehu ML. 80ª. Aorist složený *běžech*.

blesknúti, aor. jedn. pl. 3. *bleskú*: nepřietelé sobě steskú, když supově křídle bleskú, pod nimaž ten rytieř drahý (král Jan) křičieše své heslo Pís. při DalJ. str. 238.

buchnúti, aor. sg. 3. *buše:* Simon na zemi buſſe Pass. 298.

činúti, ot-po-činúti: otpoczynuti requiescere ŽWittb. 73, 8. Praes. *činu*, létati budu i otpoczynu ŽWittb. 54, 7, nechať sobě odpočine Suš. 20. Impt. du. 1. odpoczynwa tuto t. j. otpočiňva Pass. 473. Part. *činul*, *činuv:* země sě třásla i otpoczynula ŽWittb. 75, 9, otpoczynuwſſe Krist. 29ª. Sloveso toto v jazyce obecném béře pokázu matením se *čnu (čieti):* říká se *odpočnu* Us. m. odpočinu, *odpočal* m. odpočinul, když sobě odpočali Suš. 138.

dechnúti. Aor. sg. 3. *dše:* jakž brzo Jezus dſſe, to dietě zdeſſe ML. 49ᵇ, (Anna) wzedſſe LMar. 45, kněz k bohu vzdeše Němec užas sě zdeše DalJ. 67; part. *vzdech:* wzdechſy k svému hospodinu Kat. 68.

drznúti audere. Praes. *drznu:* toho nikakž učiniti nedrznemy Pass. Hanka Zbírka sl., jehožto jiní prositi nedrznu Krist 22ª. Impf. *drzniech:* Maximin přistúpiti nedrznyeſſe Pass. 342. Part. *-l:* drznul jest ausus est. Mamm. Víd. Subst. verb. *drzenie:* pak-li sě kte u podrzeny nás kterému protivil Kat. 122.

-dvihnúti. Praes. *zdvihnu*: wzdwyhnu ruce ŽWittb. 62, 5, wzdwynu ruce moji t. j. *zdvinu* Hod. 6ª. Imperativ *dvihni*, *dvihněte* nadwzdwihny jeho superexaltet ŽWittb. Puer. 83, nadzwihniete (sic) jeho tamt. 88, nadwyhniete jeho tamt. 55. Aor. chiatický *zdvižech*, když wzdwyzzechu ML. 104; jednoduchý sg. 3. *zdviže*, pl. 3. *zdvihú:* tak sě králová preč wzdwyze Kat. 164, když wzdwyhu jeho Ans. 2, tehdy wzdwihu židové kamenie ČEvang. 37. Part. *-l: zdvihl:* wzdwyhl sem duši mú ŽWittb. 24, 1, wzdwyhly hlavu tamt. 82, 3, zdwyl jsem oči t. j. *zdvil* Hod. 14ᵇ, wzdwyly sú řeky hlas Hod. 5ᵇ. Part. *-s:* wzdwyhwſſe hrdla Štít. ř. 91ᵇ. Part. pass. *zdvižen:* pozduiſenima ocima EJ. 17, 1, pozdwizeny jsmy ŽWittb. 19, 9.

dychnúti: každý křesťan . . . wzdychnuty měl by k bohu Štít. uč. 110ᵇ; aor. sg. 3. *dyše:* mistr když tu řěč uslyšě, užas sě sěde i wzdyſſe ML. 53ᵇ. Sloveso toto jest původem mladé, zakládajíc se na iterativu *dýchati:* z dъch-nąti utvořeno zdlouže-

ním iterativum *dychati*, č. *dýchati*, a z tohoto opět *dychnúti*. Tak i *svitnúti* vedlé *svetnúti* postupem *svьt* (stč. *osvetnúti*) — *svītati* — *svitnúti* a j. (srov. Miklosich, Lange Vocale).

hlednúti, aor. o to sě sluhy ſhledu Kat. 168.

hnúti m. hbnúti *gъbnąti: nelzě by tam hnuty zrakem ApŠ. 33. Praes. *hnu*, nehnu sě non movebor ŽWittb. 9, 6 (27). Impt. *hni*, hny sě země tamt. 97, 7. Impf. *hniech*, anděl tú vodú hnieſſe Krist. 64ª. Aor. jednoduchý sg. 3. *hbe:* an (ljud) by rád utekl, sotně sě hbe nohy vleka AlxŠ. 1, 5. Aor. *hnuch:* král hnu sě s vojmi AlxV. 1194, jedyžto sě hnuchu vozi AlxH. 1, 30. Part. *hnul:* země hnula sě jest ŽW. 67, 9, všicci sě pohnuly tamt. 52, 4; analogií (podlé *zdvihnúti* — *zdvihla* atp.) utvořeno také part. *-hla:* maličko se sehla Suš. 32, nevěsta se s vozu nahla Suš. 82, tato láska pohla matku Koll. Sl. Dc. IV. 62. Part. *hnut:* nebudu hnut ŽWittb. 61, 3, základové pohnuty jsú tamt. 17, 8. Variantou slovesa tohoto zdá se mi býti *z-hebnúti*. Oboje vzniklo z původního gъbnąti. Rozdíl jest tu jednak hláskoslovný: ve *hnúti* zůstalo z gъb- jen *h*, ješto samohláska *ъ* jakož i souhláska *b* se odsula; naproti tomu v *hebnúti* jenom *ъ* ve svou střídnici *e* se změnilo. Vedlé rozdílu hláskoslovného jest pak i rozdíl u významu: význam původní byl tu (při gъb) movere, z něho pak význam perire se vyvinul. Variantou opět jinou jest *hynúti*, v. t.

hřaznúti stb. gręznąti. Samohláska *a* je tu střídnicí za *ę*, a přehlasuje se v *ě*, když ve slabice následující je k tomu příčina (v. doleji táhnúti, sáhnúti a sr. miesti, přiesti a j. v Listech filol. 1883, 111). Praes. *hřaznu hřězneš:* dobré, v ňemž (člověk) veškeň vhrzezne Štít. uč. 106ª; jichžto panosť hrzyene (m. hřězne, rým: žiezné) Rúd. 41ᵇ. Aor. pl. 3. *hřazú:* ľudé zahrzazu v onom piesce AlxV. 2184. Part. *hřazl hřězli:* uhrzazla noha tvá ve krvi ŽKlem. 67, 24; vyprosť mě z bláta abych neuhrzazl ŽKlem. 68, 15; aby (kámen) potonul a zahrzezl m. zahřazl Štít. ř. 181ª. Slovo toto vyšlo z užívání. Kvantita slabiky kořenné není jista; Jg. má uhříznouti, bez dokladu.

hrnúti, aor. *hrnuch:* rytieřsto sě ſhrnu AlxV. 1410, (sv. Prokop) shrrnu sě při skále Hrad. 4ᵇ.

hynúti zakládá se na iterativu *gybati* stb. movere, interire, tak jako nahoře při dychnúti — dechnúti bylo ukázáno. Aor. *hynuch:* země zhynu AlxV. 158, si zhynuchu AlxH. 7, 16.

chřadnúti. Samohláska *a* je tu střídnicí za *ę* a přehlasuje se v *ě*, srov. hřaznúti. Praes. *chřadnu chřědneš:* srdce po tvéj milosti chrzyedne Rúd. 26ª, onen závistí chřědne ŠtítErb. 93, jímž by měl člověk vesel býti tiem chrzedne Štít. uč. 101ª, lidé chrzadnu strachem Krist. 84ª, zchrzadnv hory tabescent montes Pror. Isa. 34, 3; uchrzadne dušě má m. uchřědne Pror. Jer. Lament. 3, 20. Part. *chřadl chřědli:* (děti) sú chrzadly Pror. Jerem. Threni 2. Lamed; (oni, t. hladem zbití) vchrzyedly sú Pror. Jer. Lament. 4, 9.

kleknúti. Impf. *klekniech:* (třie králi) když přijědiechu všichni za jedno kleknyechu Hrad. 120[b]. Aor. sg. 3. *kleče,* pl. 3. *klekú:* (sv. Václav) klecze na praže DalH. 30, anděl všed tam klecze Hrad. 61 , (Kateřina) poklecze na svú kolenú Kat. 158, pokleku všichni Hrad. 68[b]. Part. *-l*: pokleki Hod. 37[a], klekla Krist. 30[b]. Part. *-s*: ten jim děkováše poklek Hrad. 22[a], na kolenú klekſſe ML. 33[b].

křiknúti. Aor. sg. 3. *křiče:* sv. Petr krzicze Pass. 297, Mazeus krzycze AlxV. 1595; pl. 3. *křikú:* zeměné krzikv DalHr. 3, židové krziku Hrad. 86[b], v tu dobu apostoli pokrzyku ML. 110[a] a Krist. 95[b]. Part. *křičen;* subst. verb. *křičenie* = nč. křiknutí: „raka" to jest řečeno okrzyczenym slovo vztverné Krist. 38[b].

kynúti, aor. *kynuch:* král rukú kynu NRada 776; imperf. *kyniech,* odchylkou *kynúch:* (král) rukú pokynúše DalJ. 95 z Ješína.

leknúti. Aor. sg. 3. *leče,* pl. 3. *lekú:* on sě svých nepřátel lecze Hrad. 44[a], u městě sě všickni leku AlxV. 461, u městě sě nic neleku AlxV. 2029, jasno božie osvieti je i leku sě velikým strachem ČEvang. 6. Aor. slož. *lečech:* tak sě leczesta Ulixes a Diomedes Troj. 197[b], velmi sě leczechom Mand. 87[b], lecechu sě všichni Koř. Luk. 9. 44.

-manúti -pomanúti, (zapomanúti, rozpomanúti atp.). Samohláska *a* je tu střídnicí za stb. ę a mění se v *ě*, když jest příležitost ku přehlásce zpátečné; odchylky ovšem se vyskytují, ale pravidelnost je přece veliká. V jazyce pozdějším usazuje se přehláska i ve tvarech nenáležitých, a jest nad to *-me-* místo *-mě-*. Praes. *pomanu* (původně po̍manu) *poměneš* pl. 3. *pomanú,* nč. *pomenu pomeneš* atd.: ač zapomanu ŽKlem. 113[b], nezapomanu tamt. 102[a], nezpomanu non meminero ŽGloss. 136, 6, rozpomanu ŽWittb. Ezech. 15, ač toho zapomanu AlxV. 453, když sě rozpomanu AlxV. 800, když zpomanu Alb. 13, newzpomanu na ň Pror. 68[b], věčněť já jich zapomanu NRada 773; když sě rozpomyeneſſ Modl. 181[a], wzpomeneſſ Pass. 81, zapomyene bóh ŽWittb. 76, 10, člověk mnoho zapomyene ale bóh nezapomyene Alb. 53[b], na muky veliké zapomyene Alb. 61[a], že nikda nezapomyene Modl. 110[a], ktož se zapomene NRada 1914, rozpomanu sě pl. 3. ŽKlem. 14[b], když jiní tebe zapomanu Modl. 110[a], (nepřietelé) zapomanu ŽWittb. 58, 12. Odchylky staré: když sě rozpomyenu sg. 1. Modl. 4[a], když sě rozpomaneſſ Modl. 107[b], (člověk) wzpomane (rým: ukane) Hrad. 139[a], člověk dětí ni domu zpomane AlxV. 597 (rým: dostane), toho buoh zapomane NRada 735 (rým: dostane). Impt. *poměň:* rozpomyen sě ŽWittb. 136, 7, wzpomyen na mě tamt. 24, 7, zapomyen ľudu svého tamt. 44, 11, zapomyenyz sama sebe Alb. 105[a], rozpomyen sě ŽKlem. 143[b], wzpomyen Hrad. 35[b], wzpomyen na mě Modl. 144[a], zpomyen Modl. 104[a], ſpomyen ML. 35[b], rozpomen sě ŽKlem. 142[a]. Imperf. *poměniech:* když zpomieniechom Siona ŽWittb. 136, 1. Aorist *pomanuch:* až zapomanuch

sám sebe AlxV. 885, ciesař rozpomanu sě Pass. 570, král své šlechticě upomanu AlxV. 1475, kněz sě rozpomanu DalJ. 76; odchylky: Kurvenal zapomenu Trist. 307, Oldřich vzpomenu DalJ. 40 L. Inf. *pomanúti:* neroď zapomanuti ŽWittb. 102, 2, jest jest wzpomanuty hrozno Modl. 55[b], chci zpomanuty Alb. 77[a]; odchylně: připomenúti ŠtítV. 31, máš sě rozpomenúti Trist. 26. Part. *pomana:* rozpomana na to Hrad. 48[b], zapomana svého trudu Modl. 54[b], aby nás napomana u vieře potvrdil Pass. 238, každý na svój rod ſpomana AlxV. 1494; odchylky starší: vzpomena ŠtítV. 147, na svú moc se rozpomena NRada 709 (tak oba rkp.; ale rým: pána, bylo tu tedy prve rozpomana). Part. *pomanul:* rozpomanul jest milosrdie svého ŽKlem. 78[a], rozpomanuli sú sě tamt. 61[a], zapomanuli jsú dobrého děnie ŽWittb. 77, 11, atd.; zapomenuli sút ŽWittb. 77, 7, zapomyenuly lid Modl. 104[b], aby nezapomenul Štít. uč. 33[b], aby na bóh wzpomenuly Štít. ř. 200[b] vzpomenul ŠtítV. 6. Part. *pomanuv:* rozpomanuv DalJ. 40, ta sě rozpomanuwſſi Pass. 216 atd.; rozpomenuv DalJ. 40 L, zapomenuvši Trist. 73. Part. *pomanut:* napomanut Pass. 400, 422, odejdiž hřiešnice zapomanutaa Pror. 16[b], zapomanuto budeš Tyre město. Pror. 16[b]. Subst. verb. *pomanutie:* zapomanutie ŽKlem. 69[b].

minúti. Praes. *minu,* myne najú zlá ztráta Mast. 107; impt. *miň,* myn tu řeč Kat. 72. Aor. *minuch:* mynuch transivi ŽWittb. 36, 36, když dvacěti let mynu LMar. 15, mladost (Alexandrova) mynu AlxV. 159; když dva měsiece biechu minuſſta Troj. 157[a] (o zvláštním tomto spojení, *biech minuch,* srov. Listy filol. 1879, 231; když aorist a imperfektum vycházely z obyčeje a nahrazovaly se perifrasí slovesa *býti* s part. *-l,* a když dále samo part. *-l* bylo hlavním nositelem významu finitního, *nesl* = tulit atd., tu s druhé strany aorist a imperfektum klesalo s významu svého finitního a kladeno též na místo participia elového; kromě dokladu uvedeného patří sem dále: když byl kněz Oldřich lovieše DalJešín 11, biechu se k nám przitowarziſſta dva bratřie Mand. 87[a]; srov. též azъ tu stojaše, bêchъ napisachъ Mikl. 4, 763, 789). Part. *mina:* bude dáno za mynuczye panstvie nemynuczye kralovánie Kat. 168; *minul:* aby ty nátisky mynuli ODub. 86; *minuv:* minuwſſe moc svého panstva ApŠ. 103; *minut:* aby minuté věci nezpomínal Tkadl. 2. 24.

mrknúti. Aor. sg. 3. *mrče:* jakž brzo noci mrcze Kat. 170, (mnich) na cestě omrcze Otc. 169[a]; *mrknuch:* (bratřie) večer omrknuchu Otc. 178[a]. Part. *mrkl:* po všem světu mrklo sě jest Hod. 47[b], tehda po všem světu ſmrklo ML. 117[a].

niknúti. Aor. jednoduchý sg. 3. *niče,* pl. 3. *nikú:* (Kateřina) wnycze opět v oblečenie Kat. 54, náramný boj wznicze Troj. 117[b], (dievky) na mužě wynyku DalC. 10. Aor. *vničech:* když tam wnyczechme Mand. 87[b]. Part. *nikl,* aby wznykl Kat. 190: *nik,* z mrtvých wznyk Hrad. 42[b], (mistři) wznykſe Kat. 84.

nuknúti. Aor. jednoduchý sg. 3. *nuče*, pl. 3. *nukú:* sv. Petr ponucze sv. Klimentovi Pass. 291, ponucze jim sv. Petr t. 292, ponuce tomu sv. Petr innuit Koř. Jan. 13, 24, ti všichni k tomu ponuku NRada 110. Aor. *nuknuch:* tehdy oni ponuknuchu Nikodemovi Čtenie Nikod. vyd. Hanka 1860, 238. Part. *nukl:* (diabel) bieše židóm ponukl Krist 99ª, Pass. 199.

-znúti stb. -nъzną̇ti, venznúti infigere. Impt. *-zni:* (s)enzny bázniu tělo mé confige ŽKlem. 118, 120. Aor. *-znuch:* jejie (Kateřininy) prsi pzńuchu ostrými kostny Kat. 3017 t. j. pronznuchu, srov. Listy filol. 1882, 321. Part. *znut:* wenznuty sú národové infixae sunt gentes ŽKlem. 9, 16, ŽKap. tamt., střěly tvé wenznuty sú u mně ŽKlem. 37, 3.

padnúti. Praes. *padnu*, oba v jámu vpadneta Štít. ř. 223ª; impt. *padni:* třepet hněvu tvého popadny ji comprehendat ŽWittb. 68, 25, popadnyete kázň apprehendite ŽWittb. 2, 12. Aorist *pad, pade* v. třída I, 1, Listy filol. 1883, 116; *padnuch:* (židé) otjidú i padnuchu na zemi ČEvang. Rozbor 703. Participia *padl pad paden* jako v I. 1: třes popadl jě apprehendit ŽWittb. 47, 7, rukú jeho popaden jest hřiešník comprehensus ŽWittb. 9, 17.

pľunúti. Part. *pľunul:* jakž sem ji (krev) wyplynul Otc. 224ª; *pľunuv:* (Ježíš) uplinuw dotče sě jazyka Koř. Mar. 7, 33, (Ježíš) plynuw na zemi učinil bláto Krist. 70ª, plinuw v oči jeho Koř. Mar. 8, 23. Vedlé toho *plvati pľuju* v. Listy filol. 1883, 451.

plynúti. Praes. *plynu:* list jeho neſplyne non defluet ŽWittb. 1, 3: (Nil) pline z ráje a plyne skrze egyptskú zemi Mand. 16ª; to moře nepline ani se hýbá Mand. 36ᵇ; (cestovatelé) plynu do jednoho města Mand. 83ª. Imperf. *plyniech;* odchylkou *plynúch:* (balsám) z osudie ústavně kapáše a do hlavy Hektorovy (t. mrtvoly) bez přestánie plynuſſe Troj. 153ᵇ (tak i v Troj. tišť. 1468 a v rkp. z r. 1437 a 1468; v. Listy filol. 1879, 230 sl.). Aor. *plynuch:* když odtad plynuch, przyplynuch na miesta plná nebezpečenstvie Troj. 224ᵇ. Part. *plynul:* když deset dní bieše plynul Apoll. 134ª, zloději byli przíplynuli k městu Apoll. 145ª; vedlé toho novotvar *plyl:* její černé vlasy po Dunaji plyly Suš. 89, srov. vinúti — vinul — vil (I. tř.).

prchnúti. Praes. *prchnu:* ſlzye prchnw z očí Růž. 8. Aor. jednoduchý sg. 3. *prše*, pl. 3. *prchú:* rozprſſe se MamV., (Alexandr) roztě kola až vše prchu AlxV. 159ᵇ. Part. *prchl:* obraz poprchl prachem ŠtítErb. 302.

prnúti: aby sě mohl oprnuti zlému myšlení resistere Otc. 168ª. Praes. *prnu:* jakž sě vlk k stádu przyprne AlxV. 1421, rozprenete zę dispergamini EJ. Aor. *prnuch:* (čert) vyprnu sě jim z očí Podk. v. 225, rytieřstvo k nepřátelóm poprnu AlxV. 140 = útokem přihnalo, vrazilo.

sáhnúti. Samohláska *á* je tu střídnicí za ę a přehlasuje se v *ie* (zoužené v *í*), když ve slabice následující je k tomu příčina; srov. zde táhnúti, hřaznúti a chřadnúti a v Listech filol. 1883,

111 miesti přiesti třiesti. Přehláska v době starší jest velmi pravidelná; později ruší se a jest veskrze *-á-*. Praes. *sáhnu* (pův. *śáhnu*) *siehneš* nč. *sáhneš* atd.: tak cti i sbožie dosiehneſs NRada B. 1476, doſiehneſs božie milosti NRada 1518, toho dobroděnie doſiehneſs Troj. 19[a], tohoť on (diabel) mocně oſiehne NRada 1925, nebeského světla doſyehne Alb. 86[a], když (měsiec) hor doſyehne AlxV. 2403, doſyehne-li vítězstvie Alxp. 59, když dievka let doſyhne Troj. 15[a], sotně málo na loket ſyehnem Alb. 83[b], užitkuov mnoho doſiehneme Troj. 31[b], dokadž nedoſiehnete vítězstvie Troj. 171[a]. Odchylkou stč. *sáhne-:* ať (chlap) k mému pití viec neſahne Hrad. 95[b]. Impt. *siehni* nč. *sáhni:* doſyehni života věčného Koř. 1. Tim. 6, 12, ſehny pak opět dále NRada 569. Impf. (žena) co dosiehnieše DalJ. 20 Ff. Part. praes. *sáhnúc-:* nad hlavu jím (mečem) ſahna Kat. 192, král kopie doſahna AlxV. 1473. Inf. co móžem doſahnuty Alb. 83[b]; odchylkou: aby na mě siehnúti mohli ZS. 347, Ostatní tvary infinitivní jsou od *sieci sahu* tř. I. 4, v. Listy filol. 1883, 127 sl.

s(e)chnúti. Praes.: jako sěno zſechnu arescent ŽWittb. 36, 2. Impt.: zſechny ŽKlem. 89, 6, zeſchny ŽWittb. tamt. Impt.: ciesařovna túhú schnyesse DalC. 39. Aor. pl. 3.: čtyřie (ořeši) uschu DalC. 5 t. j. uschú. Part. ſík vſſechl Štít. ř. 133[b], jazyk žiezí vſechl Pror. Isa. 41, 17, zſechla jest moc má ŽWittb. 21, 16, inhed mu rucě vſchle ML. 25[a], kosti mé zſechli ŽWittb. 101, 4.

snúti. Praes. zlí zeſnú a dobří sě vzdřiemí Štít. ř. 231[a]. Aor. (Kateřina) vſnu Kat. 40, když všickni zeſnuchu Kat. 40. Part.: abych nevſnul ŽWittb. 12, 4, (apoštolové) zeſſnuly ML. 123[b], (panny) zeſnuli sú Koř. Mat. 25, 5. Subst. verb. vſnutye Alb. 104[b].

státi stanu. Tvary praesentní jsou ve třídě této. Praes. *stanu:* v kakém studu před tebú ſtanu na súdě Štít. uč. 151[b], milosť ſtane neb jest nebyla ustavičná Štít. uč. 25[b], až (řemeslník) stár bude neſtane za nic Štít. uč. 94[a], (zrno) samo oſtanet EJ, obě straně proti sobě ſtaneta Řpz. 83, když ſtanete na modlitbě Alb. 62[b], i ztanut Greg., těm ješto hřiechóv neoſtanu Štít. ř. 236[b]. Impt. *stan(i):* diabel ſtan na pravici jeho ŽKlem. 91[a], Saro vstaňva ŠtítV. 43, Saro wſtanma ŠtítOpat. 352, wſtanta Kat. 142 Impf. *staniech:* komu sě nedostanyesse DalC. 2, tak sě ſtanyeſſe Pass. 293, což oſtanyeſſe Pass. 323, (Čechové) ve třech dnech na vojnu wstanyechu DalC. 79. Part. praes. *vstana:* wztana svD. 29, wſtanvvcz z mrtvých Štít. ř. 171[a]; o domnělém part. *vstany* viz nahoře. Tvary infinitivní jsou ve třídě I, 7. Inf. *státi:* ze sna wſtaaty Štít. ř. 66[a], nikdy by nebylo modlitvy przyeſtaty Alb. 63[a], svú rukú sě musíš oběsiti.. neb na téjto skále staty a dolóv skočiti DalC. 21. Aor. *stach:* jako z mrtvých wſtach Mast. 311, Athonius przieſta chodu Otc. 406[a], orel sta před králem NRada 9, sta tma až do časn devátého Hrad. 92[a], tehda volové ſtachu Pass. 355, tu svého diela przyestachu DalC. 1.

Part. *stal:* (sv. duch) zztal tělesně svD. 94, král toho skutka neprzieſtal Apoll. 130ª, jižť jest má útěcha ſtala Hrad. 54ª, již jest ſtalo své jědenie tamt. 142ª, aby všichni před ním ſtali NRada 6. Part. *stav:* wſtaw Kat. 84, wſtawſſe Pass. 240. Part. *stán*, subst. verb. *stánie:* pójdu tam bez ſtanie Hrad. 42ᵇ, bez przieſtanie NRada 1593.

stihnúti. Praes. *stihnu:* doſtihnu jě ŽWittb. 17, 38. Impt. *stihni:* král poſtyhny svědky svými Rožmb. 115. Aor. *stiže:* hrom ty pohany smrtí poſtyze Kat. 164; sem patří snad též *stigú*, nepoſtigu EJ. Part. *stihl stih stižen:* (mudrcové) mnoho ſtyhly svým rozumem vysokých věcí Štít. ř. 224ª.

střětnúti. Praes. *střětnu:* posel ſtrzyetne posla obviam veniet Pror. Jer. 51, 31, (poslové) ſtrzetnu sě s jejie mateří Kat. 12. Aor. *střěte:* tu jej matička poſtrziete Hrad. 121ª, poſtrzete ji rytieř jeden Kat. 138. Part. *střětl:* milosrdie a pravda poſtrzietli sě obviaverunt sibi ŽKap. 84, 11; *střět:* když diech o puolnoci, ſtrzyet mě jeden vece Pís. XV stol. ČČMus. 1882, 45.

táhnúti. Samohláska *á* je tu střídnicí za *ę* a přehlasuje se v *ie* (zouž. *í*), když ve slabice následující je k tomu příčina; taktéž mění se ve slabice krátké *a*—*ě*; přehláska později se ruší, srov. sáhnúti. Na přechodu od staršího *tiehne-* k novějšímu *táhne-* bylo kolísání formy obojí, až *táhne-* stalo se pravidlem; jen ve slovese *tihnouti* s významem subjektivním = „kloniti se, směřovati kam“ zvítězila naopak forma *tiehne- tíhne-*. V době před přehláskou bylo i *tá-* měkké: *táhnu, táhneš* atd. Vše to platí nejen o praesentu, nýbrž o tvarech všech. Praes. *táhnu tiehneš* nč. *táhneš* atd.: kudy potyehneſs NRada 1475, němá tvář tam tyehne bezděky Alb. 75ᵇ, gdo k svému protivenství tyehne tamt. 21ᵇ, smutek člověka tyehne od ješitných věcí tamt. 12ª, sladkosť ješto duši tyehne tamt. 86ᵇ, (sledník) tyehne sě po stopě AlxH. 9, 28, tohoť on do pekla wtiehne NRada 1926, kto roztyehne nebesa Pror. 30ª; přirozená libosť tyehne nás k tomu Štít. uč. 43ª, duše przityehne tělo k božiemu království tamt. 32ª, (kněze) potyehne žádost k smilstvu a velměť jej brzo przetyehne tamt. 126ᵇ, přitíhne velká moc Řekuov na pomoc Troj. 115ᵇ, ženská žádost vždy se od jednoho muže k druhému tíhne Troj. 15ᵇ, kakkolivěk pieď ſtyehnemy Alb. 83ᵇ, kakž najviece srdce k bohu ztyehnemy tamt., wytyehnem jeho k nám Pror. 5ᵇ, běda ješto tyehnete nepravost tamt. 4ª, ve světě potáhnú člověka k tomu ŠtítV. 166. Odchylky z doby starší: až mu provaz hrdlo ſtahne (rým: sáhne) Hrad. 95ᵇ, ež sě žádost naše tahne k hřiechu Štít. ř. 148ᵇ, potahnem sě k životu duchovniemu tamt. 178ª, světská péče táhne mysl dolóv ŠtítV. 10, náděje táhne člověka k dobrému tamt. 190, jíž (žádostí) se tahne od boha Štít. uč. 35ª, všickni potiehnú DalJ. 108 L. Zvláště hojné jsou odchylky v negaci *netáhne-až* (srov. Listy filol. 1883, 274), na př. netáhneš ot něho (t. od kováře, s koněm nově okovaným) jěti, ažť mrcha počne klécěti

Hrad. 132ᵃ; výrazy tyto byly ustrnulé z doby staré, nesnamenal se v nich dosti význam „táhnúti", a proto přehláska, která toto slovo jinak stíhala, málo v nich pronikla. Impt. *tiehni* nč. *táhni*: líci jich ſtiehny constringe ŽWittb. 31, 9, ztiehny svú ruku Mat. 199, ztyehni ruku Koř. Mat. 12, 13, ztiehny ruku svú Krist. 54ᵃ, tyehnyewye oba za jednako Mast. 109, protož vší žádostí k tomu tyehnyeme sě Štít. ř. 173ᵇ, zberouce se těhněme k ráji a vybíme jej Solf. 40. Odchylky starší: každý tahny aby činil šlechetné skutky Štít. ř. 234ᵇ, tahnyemez i my k tomu povýšení tamt. 234ᵃ, táhněm jakž mohúc k svrchování ŠtítV. 219, tahnyete se k královstvu nebeskému Štít. ř. 223ᵇ, táhněte se ku plnému dobrému ŠtítV. 242; ztíhni ruku i ztáhni ruku zná Blahoslav, Blah. 275. Impf. *tiehniech:* když veliká vojska tyehnieſſe Pass. 90, hvězda k Betlemu tiehnyeſe Hrad. 68ᵃ, Ježíš krátké dřěvo tyehnyeſſe ML. 52ᵇ. Odchylky: když ciesař s svými lidmi táhnieše Pass. 247 (v části mladší), sv. Juliana diabla svázaného táhnieše tamt. 151, na voziech věžě tahnyechu AlxV. 2275, měsiec na západ tahnieſſe Troj. 64ᵇ. Aor. jednoduchý sg. 1. *táh:* ústa otvořich i przytah duch attraxi ŽWittb. 118, 131; sg. 2. 3. *těže:* Judáš potyese na sě osídla Jid. 146, rovný k rovnému sě tyese Jid. 50, Katerina do komňaty jide své v níž sě vtieze Kat. 16, Ježíš przytyeze krátké (dřevo) ML. 52ᵇ, sv. Petr wytyeze meč i utě ucho ML. 100ᵃ, Dětřich tieze až do Romanie Mart. 35ᵃ, Paris s lidem przitieze Troj. 120ᵃ, Trojanským na pomoc przytieže král Odemon Troj. 145ᵇ, (Alexandr) hlúbe tam před se potyeze AlxV. 710, tu na ň wytyeze jinoch mladý AlxV. 1647, i ztyeze ruku Koř. Mat. 12, 13. Odchylkou *taže:* (Ježíš) wztaze ruku Koř. Mar. 1, 41; častěji ve rčení netaže-až: (liška) to řéci netaze, až ji čbán k sobě przitaze Hrad. 131ᵃ, netaseygmu (t. j. netaže j'mu, Pilat Jidášovi) řéci býrse, až sě Judáš přěs zeď wýrse Jid. 81, netaže větších zjímati, menší musichu mu se poddati Tand. 23. Plur. 3. *tahú:* když wytahu vojě AlxB. 2ᵇ, když (Řekové) koráby dotahu AlxV. 545; odchylkou *těhú:* Ostrvěné ze vsí vytěhu (pro rým: ostřěhú) DalJ. 108, i ottiehu (ruku) Ans. 1. Aorist chiatický *těžech:* odtud ku přistavadlu przytiežech Troj. 222ᵇ, odtyezzechu ji (ruku) ML. 104ᵇ, roztyezzechu jeho tělo tamt., tyezechu jeho ruku Hod. 47ᵃ, Řekové ten kóň uvázavše tiežechu k bráně městské; *tažech:* tazechu nohy dolóv Hod. 47ᵃ, Řekové przytazechu do boje Troj. 130ᵇ, tažechu k městu tamt. 167ᵇ, Trojanští ten kóň do města wtažechu tamt. 202ᵇ. Part. *táhnúc-:* svój meč wytahna i stě jejie hlavu Kat. 192, k tomu vždy tahuucz (omylem m. táhnúc) aby všichni vešli v jeden sbor Štít. ř. 141ᵇ. Part. *táhl tiehli* nč. *táhli:* netahl toho dořéci až ta paní veče Pass. 340, natahl sě jie dotknúti až jeho světlost nebeská ohromila Pass. 105, hřiešníci natiehli lučišče intenderunt ŽWtttb. 10, 3, když za provazy tyehly Kat. 156, (rytieři) oděnie na sě vztiehli (rkp. roztiehly) Kat. 136; odchylkou i stč. *tiehl*

(v rýmech) a *táhli* (v neg. rčení netáhli-až): nepřietel przytyehl (rým: střěhl) AlxV. 944, pohani przytahly (rým: náhlý) AlxV. 1385, (dva zrádci) toho střěhla, kak by tó zrady dotyehla AlxBM. 2, 17, (vy dvě pěstounky) netahle ſta sě přituliti, až sv. Jan sě poklonil Pass. 278. Part. *táh tiehši* nč. *táhši:* ztaah ruku na své učedlníky vecě ČEvang. 18, dotekl jeho ztahw svú ruku Štít. ř. 87ª, jeho rucě i nohy roztyehſſe ML. 116ᵇ a Krist. 100ᵇ, jeho rucě roztyehſſe Pass. 202; odchylky starší: ſtahſy Kat. 132 a 192. Part. *těžen* nč. *tažen:* an roztyezen (na kříži) Modl. 144ᵇ a ML. 12ᵇ, ruka jeho ztyezena extenta Pror. Isa. 14, 26; a tamt. 14, 27; tělo rozpato a roztyezeno Alb. 44ᵇ a 40ᵇ; ramenem svým ztyezenym Pror. Jer. 27, 5, rameni jenž sta roztyezzenye Rúd. 32ᵇ, miesta wytiezenych vlasóv železem přižzi Ras. Jg.; odchylka stará: v loktu zatazenem (sic) ŽWittb. 135, 12 bracchio excelso.

tesknúti. Impt. *teskni,* neteſkny sobě Kat. 90. Aor. jednoduchý sg. 1. *tesk:* pro něž sobě tak velmi ſteſk až zapomanuch sám sebe AlxV. 884; sg. 2. 3. *tešče, tešle:* Maxencovi sě zateſcze Kat. 136, v tom sobě zateſcze Pass. 190, v tom myšlení sobě tak velmi zateſſcze Krist. 94ᵇ, tu sě ſteſſcze čeledi jeho DalStrah. 2, nejeden sobě ſteſtye AlxV. 1813, Menelaus sobě zateſſtie Troj. 69ᵇ; plur. 3. *teskú:* všichni viděchu i steskú sobě ČEvang. Rozbor 708, nepřietelé sobě steskú Pís. o bitvě u Kreščaku DalJ. str. 238. Aor. chiatický *teščech:* když proroci sobě ſteſtechu Pass. 172. Sem možná položiti také *tyščech:* tu biech při jednom sváře (t. duše s tělem), tu stýšťech sobě pohřiechu Spor. v ČČMus. 1855, 304 (z XV stol.); k *tesk-* bylo iterativum *týskati, stýskati,* k tomuto pak opět připděláno sloveso třídy II. *stýsknúti* n. *stysknúti;* mají se k sobě tesknúti (tъsk): stýskati: stysknúti jako dechnúti (dъch): dýchati: dychnúti. Part. *tesknúc-:* nic sobě neteſknucz Kat. 192.

tisknúti. Aor. jednoduchý sg. 3. *tišče,* pl. 3. *tiskú:* paní dosiehši klíčóv (u) vosk vtišťe Trist. 372, jehož ho snadno odtyzzku AlxBM. 4, 37. Aor. chiat. *tiščech:* jej (Tandariáše) všichni oskočichu, tuž jej przitiſſtiechu k skále TandZ. 167ᵇ. Part. *tiskl:* aby (kacíře) przitiſkl k tomu Mart. 35ᵇ; *tisk:* jeho k sobě przytyſkſſi Krist. 30ᵇ; *tiščen:* nebyl tiſczen Hug. 79, údi tvoji v lisiciech kříže tyſſczeny ML. 7ᵇ, mohl by k tomu (offěrování) przytyſſtyen býti Štít. uč. 139ª; dial. *tiskňen:* nepřitisknena ani přinucena Koz. 394.

tknúti. Praes. *tknu,* často se potknem Štít. uč. 108ª. Impt. *tkni,* dotkni hory i vzkúřie sě ŽWittb. 143, 5. Impf. *tkniech:* kteříž sě ho dotknyechu Pass. 327. Aor. sg. 3. *tče:* on té řěči dotchze, an ho (Jidáš Rubena) inhed mečem protchze Jid. 99 sl. Odchylkou i aorist *tknuch:* (žena) přijide i dotknu sě rúcha tetigit. Koř. Mar. 5, 27; a on potknu sě dále jíti Koř. Luk. 24, 28 omylem m. pořknu, finxit se longius ire. Part. *tekl tkla:* nedotekl sě jich oheň Pror. Dan. 3, 50, ruka božie dotkla mne

ŽKlem. 144^{b}, abyste huol wtekly v hrob Otc. 179^{b}; *tek:* dotkw se toho Štít. ř. 85^{a}; *tčen:* (meč) wetczen v nožnice MamV., subst. verb. *tčenie:* dotczenie Hug. 77.

trhnúti. Praes. *trhnu* atd. V ŽGloss. 34, 3 čte se vitrzeſ, v ŽWittb. na témž místě wytrzeſſ meč svój effunde frameam, a to vykládá se v ČČMus. 1879, 524 za *vytržeš.* Pokládám ten výklad za nesprávný a mám za to, že se tu má čísti *vytřěs.* Říkalo se ovšem „meč vytrhnúti" atp.; ale staročeští překladatelé textů biblických drželi se více slova nežli smyslu a při ohledávání věcí pochybných v překladech jejich dlužno vždy nahlédati nejprvé do textu latinského, z něhož překládali. V žaltáři latinském čte se na témž místě „effunde" a podlé toho smíme se domnívati, že i český překladatel položil sem imperativ slovesa, které mohlo znamenati též effundere. Maje na mysli znění latinské effunde i napsání stč. vitrzeſ, myslím, že překladatel za effundere vzal vytřiesti, impt. *vytřěs.* ŽWittb. i ŽGloss. jsou opisy a text jejich pochází z pramene společného. V onom pramenu společném bylo *vytřěs* napsáno třeba bez jotace -trzeſ, neboť pravidelná jotace teprve později, od sklonku XIII stol., vlády dosahuje. Opisovatelé ŽGloss. a zvláště ŽWittb. byli by za to měli napsati -třěs; ale napsali -trzeſ, -trzeſſ, buď zanedbáním jotace (v ŽGloss. jsou odchylky toho způsobu vůbec dosti hojné, v ŽWittb. jest ve slově trzeſſ tremor 47, 7 odchylka stejná), nebo jak se mi zdá spíše tím, že nedbajíce významu latinského psané ve své předloze -trzeſ četli *-třeš.* Imperf. *trhniech:* tu jě (vlasy) wytrhnyechu Kat. 134. Aor. jednoduchý sg. 3. *trže,* pl. 3. *trhú:* wztrze sě vietr AlxV. 532, (matka) stryze s sebe své zavitie LAl. d, čbán ji (lišku) na dno wtrze Hrad. 131^{a}, Oldřich koně svého potrrze Hrad. 6$_{a}$, ona wytrrze kostky jemu Hrad. 126^{a}, búře se wſtrže Troj. 223^{a}, obrátivše sě svá meče wytrhu, hnachu proti sobě Trist. 382. Aor. chiatický *tržech:* rúchu s ňeho ſtrzyechu Hod. 45^{b}. Part. *trhl, trh, tržen:* przietirhl moře ŽWittb. 77, 13, meč wytrrhly hřiešní evaginaverunt ŽKap. 36, 14; odtrhwſſe se světského nepokoje Štít. uč. 76^{a}.

trnúti jest místo tr*p*-núti; substantivum verbale *utrpenie,* utirpenie mé ŽWittb. 70, 5; 61, 6; ŽKlem. 15, 5 atd. patří sem; ve tř. III. jest tr*p*ènie.

tuchnúti. Praes. srdce potuchne tabescet Pror. Isa. 13, 7. Aor. pl. 3. *tuchú:* když večeři dachu a všichni ohňové potuchu Kat. 40. Part. *tuchl:* již jest tvá moc potuchla Krist 106^{a}, kak jest potuchlo zlato Štít. uč. 73^{a}, oči moji potuchle tamt. 150^{b}, potuchli sú corrupti sunt ŽKap. 52, 2.

vadnúti stb. vęnąti m. vędnąti marcescere: *a* jest ve třídě za nosovku *ę,* bývá přehlasováno v *ě,* přehláska se ruší; srov. *sáhnúti* a j. Praes. *vadnu* (pův. *vadnu*) *vědneš* nč *vadneš:* (člověk) hoří, ſwyedne a pálí sě v hrdosti Štít. ř. 96^{a}, srdce v těžkých túhách wyedne Rúd. 26^{a}; odchylky staré: ten vſwadne Alb. 74^{a}, jenžto jako sěno vſwadne Pror. 39^{a}, všeliké siemě

vſwadne Pror. Isa. 19, 7, bude vyvržen jakžto ratolest a vwadne Krist. 91[b], jako sěno zwiednu arescent ŽKap. 36, 2. Impt. *vědni*: prſiſwiedny jazyk mój k dášňóm mým adhaereat ŽKlem. 136, 6. Impf. *viedniech*: wiedniech ŽGloss. 118, 158, vidiech přistupujiucie i wiednyech tabescebam ŽWittb. tamt., wiedniech ŽBrn. tamt. Aor. sg. 3. *věde:* když k ňemu (bohatci) kněz přijide a podlé ňeho sěde, div že hořem neuſwiede Hrad. 144[b]; *vade:* jinoch bezmál hořem neuſwade i jide inhed preč (rým: upade) Hrad. 102[a], když to ona uzřě, tak v těžkú žalost upade, jakž všěckerna túhú zſſwade (rým) Hrad. 72[b], hněv jeho těžký popade na všem těle jako zwade Trist. 201. Aor. chiat. *vėdech*, *vadech:* když slunce vzešlo (sěmena) vſwadechu Koř. Mat. 13, 6; pro *vědech* nemám dokladu. Part. *vadl:* jáz jako sěno uwadl sem ŽKlem. 101, 12, po ňemžto sem wadla Kat. 62, zwadlo srdce mé ŽKlem. 101, 5, by to dřěvo vſwadlo Krist. 77[b], kosti mé zwadli sú ŽKlem. 101, 4, (děti) sú vſwadly hladem Pror. Jer. Lament. 2, 19; pro žádané *vědli* nemám dokladu. Part. pass. dial.: (věnec) nezvědněný Suš. 376.

věnúti, *vanúti*. Pokládám *věnúti* za formu starší a vlastní; kořen její jest *vê-*, týž co ve *vieti* = *vê*-ja-ti. Změna slabiky *vě-* ve *va-* nastala, když ve *vieti*, *vál vieli*, *ván vieni* atd. přehláska se zrušila a proti *věnúti* *věnutie* atd. stály pak tvary *váti*, *vání* atd. Bylo tedy praes. starší *věnu věneš*, pozd. *vanu vaneš:* ať na mě větřík powyene Modl. 169[a], jakž náhle vietr powyene Štít. uč. 25[a], kvítek líbou vůni vane Ros. Jg.; inf. starší *věnúti,* pozd. *vanouti:* který nás vicher muož powienuti convellere Otc. 29[b], zlému větru vanouti nedal Kom. Lab. Jg.; subst. verb. *věnutie*, když přijde větrné powienutije Alxp. 65, uč. *vanutí.*

váznúti. Samohláska *á* jest ve střídě za *ę*, přehlasuje se v *ie* (zouž. *í*), přehláska později se ruší, jako při táhnúti v. t. Praes. *váznu* (pův. *ŕáznu*) *viezneš* nč. *vázneš* a *víznu vízneš:* v ňemžto (hřiechu) sám waznu Rúd. 9[b], kto těchto osidl ujde a neuviezne Pass. 96, uwyezne-li trn v noze Štít. uč. 66[b], (krokodil) na ten hák zawjzne Har. 2. 236, ti waznu jako ptáci na otržni; odchylka z doby starší: u blátě uwieznu pl. 3. Mill. 125[b]. Aor. pl. 3. *vazú:* mnoho sto koní uwazu v onom piesce AlxV. 2183. Part. *vázl viezli:* veliká moc ryb v sieti zwazla Krist. 110[b].

vinúti, vedlé *víti* I. 7 v. Listy filol. 1883, 454 a 1882, 101—104. Praes. *vinu:* cizozemec przywyne se k tobě Pror. Isa. 54, 15, člověk sě wywine (z rány předvěděné) NRada 1193. Impt. *viň*: tělo prostěradly obinte Adam 205[b]. Aor. *vinuch:* (Josef) obynu je (tělo) v čisté plátno Koř. Mat. 27, 59, (lev orla) se ctí k sobě przywynu NRada 27, ljud sě o j'ho rově zzwinu ApŠ. 37, (Oldřich) ſwynu plášč Hrad. 6[b]. Inf. *vinúti:* žádaje se obynuty smrti Štít. uč. 149[b], v dóm przywynuty hosti neznámého Štít. uč. 138[a]. Part. *vinul:* kam sě (Tandariáš) zawinul TandZ. 173[a], král obynul sě jest pytlem Pror. Isa. 37, 1,

mnozí prziwinuli se k vojsku Alexandrovu Alxp. 51; *vinuv:* tělo v prostěradlo obynuwſſe Krist. 103[b]; *vinut:* pokolenie mé jest ſwynuto ŽWittb. Ezech 12.

vyknúti. Praes. *vyknu:* (děti) což obyknu z mládi NRada 1847. Aor. pl. 3. *vykú:* když sě dievky ſwiku na koních jězditi obiku, jěchu sě země pleniti DalHr. 10. Part. *vykna:* przywyknucz tomu Štít. uč. 54[a]; *vykl* adj. *vyklý*: jakž jest obykl Štít. uč. 83[a], tomu sme obykly řékati lenost, tamt. 133[b], snadno by ſwykly úředníci tamt. 82[a], ti psi jsú zučeni a zwykly táhnúti sáně Mill. 125[b], obyklū hodinú Pil. d, (tělo) obykle rozkoši Alb. 74[a]; *vyk:* ješto obykſſe hřešiti nekáli se Štít. uč. 113[a]; *vyčen:* przywyczene utrpenie solitum rigorem Otc. 55[b], obyczene consuetum Otc. 4[a], dobytek k sušeným rybám (místo píce jiné) jest zwyczeny a zučený Mill. 124[a]. Subst. verb. *vyčenie*, odchylkou *vyknutie:* podlé ſwiknutie Koř. Skutk. Apošt. 26, 5.

žasnúti. Samohláska *a* je zde z pův. *ē*, kteréž po souhláskách palatalních mění se v *a*, v jiných v *ê:* gēs žēs — žas, tēk — têk. Tímto způsobem vzniklé *a* mění se zpátečnou přehláskou v *ě* (nebo *á* v *ie*), když ve slabice následující je tomu příčina, a tak děje se i ve slovese tomto. Přehláska pak ruší se atd. Praes. *žasnu žěsneš* nč. *žasneš:* vzieſſnet sě nebožátko Hrad. 135[a], lvíče neuzyeſne sě non pavebit Pror. Isa. 31, 4, zzaſnuv sě kniežata t. j. zžasnú Pror. Isa. 31, 9, vzaſnv sě i smútie sě Pror. 83[a] (v rkp. zdá se tu býti zřejmé vzaſuv; to však nebylo by užasú, nýbrž omyl místo užasnú). Imperf. *žasniech*: ktožkoli jemu v tvář vezřieše, inhed vzaſnyeſſe ML. 91[a]; pro žádané *žěsniech* nemám dokladu. Aor. sg. 2, 3. *žěse*, bez přehlásky *žase:* Nero onu žábu vida velmi sě usiezze t. j. užěse ApD. c, (Radislav) uzřěv to užěse sě kněžě českého DalJ. 28, (Bracislav) nic sě jich neužese rány DalJ. 44 P, král velmi sě toho vzieſe Trist. 141, Pilat vrzeſe sě Hod. 45[a] (t. j. uřese, změnou *ž* v *ř*; srov. některé doklady další z Hod., pak dial. mor. uřísnul se Kulda 1, 64, pol. przerzasnąć się, przerzasły); to Pilat uslyšav vzaſe sě Krist. 100[a], to uslyšav Nero uzaſe sě Pass. 300; pl. 3. *žasú:* ciesař křiče, až sě všickerni vzaſſu Kat. 174, všedše uzřěchu jinocha i uzaſu sě ČEvang. 46, všichni sě hrozně uzaſſu sv. Prokopa hlasu Hrad. 25[b], tu prokní jich uzaſſu Hrad. 145[a], v tu dobu země sě potřěse všickni lidie sě vzaſu Pass. 322. Později nerozumí se aoristu *žasú* a klade se za praesens m. *žasnú* na př. opice chodí téměř jako nahá . . ., hanebná, beze cti i také bez ocasu, že se jí přemnozí užasú, však proto jí sobě velmi vážíš (vytýká beránek člověku) RZvíř. Aor. chiatický *žěsech*, *žasech:* mnozí sě vžeſechu Apoll. 130[b], Trojanští vzaſſechu se náramně Troj. 200[b]. Part. *žasna:* (člověk) vzaſna sě Pass 357, *žasl žěsli,* někdy dlouze *ždsl žiesli:* Malchus vzaſl sě hřiechóv mnoha Hrad. 138[a], vzasna sě Pass. 365. paní sě vzaſla bieše Hrad. 141[b], peklo sě vzzaſlo ML. 27[b], ti zloději velmi sě vzieſly

Pass. 34, biechu strachem zzyesli sě t. j. zžěsli Koř. Mar. 9, 5, užěsli sě otec i mátě Pass. 156, kak jsú sě vrzesly Hod. 53ª, ti strážní velmi sě vrzesly Hod. 53ª; užásl se Vel. Jg.; odchylkou *žasli* již v době starší: zamútili sě apostoli i vzasli Krist. 109ᵇ; *žasnul:* Jura se toho uřisnul Kulda 1, 64; *žas*: usas sa tremefactus Greg., vzas sě padl na svú tvář Pror. 119ᵇ, Němec sta uzas sě DalC. 67, mistr vzass sě sěde i vzdyše ML. 53ᵇ; pro žádané *žěsši*, *žěsše* nemám dokladu; odchylkou *žěs* a *žasši žasše*: (Tristram) užes sě i vece Trist. 155, matka božie uzassi Krist. 27ᵇ, oně (panné) vzasse sě vecěsta Pass. 362, toho sě uzasse Pass. 262, 105, sě vzasse Krist. 60ᵇ, 106ª, 106ᵇ. Subst. verb. *žěsenie*, *žasenie:* mládenec tiem vzessenim umře Maud. 9ª, uzasene pavor HomOp. 154ª.

Výklady o rodokmenu jazykův indoevropských.

Napsal Em. Kovář.

Když Bopp dokázal příbuznost jazykův indoevropských, bylo ihned patrno, že jedny jsou si bližší než ostatní, a od časů Boppových až po dnes nikdo nepochyboval o veliké příbuznosti slovanštiny a litevštiny, pak sanskrty a eranštiny. Tím byli badatelé uvedeni na myšlénku pátrati vůbec po bližší či vzdálenější příbuznosti jazyků indoevropských mezi sebou.

Počátek učinil sám Fr. Bopp prohlásiv Slavolitvany za nejpříbuznější Germanům (Vergl. Gramm. 1. vyd. str. 760), ke kterémuž mínění přidali se i Kas. Zeuss (die Deutschen und die Nachbarstämme 1837) a Jak. Grimm (Geschichte der deutschen Sprache 1848 str. 1030).

R. 1853 jednali o této věci tři mužové a každý projevil jiné mínění. Bopp (die Sprache der alten Preussen str. 4) zavrhl staré své mínění o zvláštní příbuznosti germanštiny a slovanštiny i mínil, že jazyky slovanské jsou bližší indoeranským než ostatním, což odůvodnil shodou tvarů dualových kmenů na *i*, *u*, *ā* (sanskr. avi, lit. avi, stbulh. kosti; sanskr. sūnū, lit. sunu, stbulh. syny; sansk. açvē, lit. ranki, stbulh. rącě), jež v ostatních jazycích se nenalezají, a shodou v sykavkách indoer. ç, lit. *š* a slov. *s* ve slovech etymologicky shodných (na př. sansk. çatam, lit. šimtas, stbulh. sъto). Slované a Litvané prý se později z asijského kmene vyvinuli než ostatní národové evropští.

Aug. Schleicher vystoupil s úplným rodokmenem jazyků a národů indoevropských (Kieler Allg. Monatschrift für Wissenschaft u. Lit.: die ersten Spaltungen des indogerm. Urvolks, 786 až

787). Přidržuje se Darwinových theorií prohlásil snahu po differencování za prvou příčinu tvoření dialektů, jež jsouc provázeno i geografickým odtržením způsobilo rozvětvení, které z týchž příčin stále se opakovalo, a tak povstal rodokmen národů a jazyků indoevropských, jež jako haluze vycházely ze společného kmene prajazyka. Theorie jeho sluje větevnou (Stammbaumtheorie). Prajazyk rozdělil se dle něho na větev keltickou, slavogermanskou a ariopelasgickou, slavogermanská na slovanskou a germanskou, ariopelasgická na indoeranskou a řeckoitalskou atd. Zásadou mu bylo, že čím dále k západu národ sídlí, tím dříve se odtrhl od původního kmene. Dle toho stěhovali se nejprve Keltové, pak Slavogermané, pak Graecoitalové a konečně Indoeranci ze své pravlasti. Důležito jest, že neuznal shody slovanštiny s indoeranštinou, ale měl onu za zvláště příbuznou s germanštinou, čehož důvodem mu byla, jako již jeho předchůdcům Zeussovi a Grimmovi, změna *bh* v *m* v suffixech (got. vulfa-m, lit. vilka-mus, stbulh. vlъko-mъ proti sansk. -bhyas, lat. -bus atd.).

Konečně projevil téhož roku své mínění i Max Müller (ve Veda and Zendavesta Ess. I. str. 60), dle něhož rozštěpil se pranárod na Evropany a Indoerance. Onino byli prý zajisté ducha mužnějšího a čilejšího a jim dostalo se úkolu hráti později hlavní roli v dějinách lidstva, i představují prý Indoevropana v jeho dějinném charakteru; druzí zůstali v pravlasti a teprve později nastoupili cestu k jihu, jež nikdy nemohla jich svésti s bratry prvními, což zvláštní povahy je důkazem. Tato domněnka o vědomém rozpoltění pranároda došla odsouzení hlavně od W. D. Whitneye (Oriental and Linguistic studies 1873 str. 95).

Důležito jest, že tím Max Müller poprvé vyslovil předhistorickou jednotu evropských Indoevropanů; k dalšímu roztřídění se neodhodlal, naopak pozoroval je skepticky a mínění to zachoval i opakoval často, naposled r. 1872 v přednášce „Ueber die Resultate der Sprachwissenschaft“ str. 18.

V letech padesátých nastalo pěstování jazykozpytu v míře daleko hojnější než před tím a otázka o genealogii jazyků indoevropských nabyla obliby i tím, že tehdy nastala snaha tříditi jazyky vůbec hlavně přičiněním Schleicherovým a Steinthalovým. Nejvíce zajímala ovšem samého Schleichera, jemuž bylo stále zápasiti s námitkami. Mínění své stále upravoval a líčil, jak a proč se jazyky rozdělovaly. Dodatky ty nalezneme v jeho spisech: Die Darwinsche Theorie und Sprachwissenschaft, die deutsche Sprache, Compendium. Doplnil dřívější domněnku, že čím západněji sídlí národ, tím více odchýlil se jazyk jeho od prajazyka, čím východněji, tím starobylejší jest jeho jazyk. Poprvé podaný rodokmen též odpovídal těmto zásadám, ale brzy poznal Schleicher sám, že skutečná data se s nimi neshodují, neboť seznal, že keltština je velmi příbuzná italštině, o čemž pojednal 1858 (Beiträge zur vergl. Sprachforschung I. 437), a později podaný rodokmen liší

se od prvého tím, že místo dvou větví, keltické a ariopelasgické, má jedinou ario-pelasgo-keltickou, jež se rozdělila na asijskou a jihoevropskou, tato na řeckou a italokeltickou. Domněnku o příbuznosti slovanštiny a germanštiny opakoval v Beiträge I. (ve článku „Kurzer Abriss der Geschichte der slav. Sprachen"), kde má za druhou periodu vývoje slovanštiny dobu, kdy tvořila jediný jazyk s germanštinou, jejž vyznačuje ztrátou augmentu, starého konjunktivu, ablativu, instrumentalem na *bhi*, změnou *bh* v *m*, uniformovaným akcentem, rozlišováním určitých a neurčitých adjektiv a vývojem sloves perfektivních a imperfektivních.

Roku 1858, kdy jednal Schleicher o příbuznosti keltštiny s italštinou, vyšel též C. Lottnerův článek „Ueber die Stellung der Italer innerhalb des indoeurop. Stammes" (Kuhn's Zeitschrift VII. 18—49, 160—193), kde uznává se příbuznost italštiny s keltštinou, jejímiž důvody jsou stavba slovesa, tvoření časů a způsobů, zvláště mediopassiva na *r* (původně *s*), perfekta a futura pomocí složení se slovesy *as* a *bu*. Tento článek stal se důležitým, že jednak Lottner v něm s důrazem opakoval M. Müllerovo mínění o předhistorické národní a jazykové jednotě evropských Indoevropanů, jednak že neuznal zvláštní příbuznosti italštiny s řečtinou a poprvé starou domněnku zavrhl. Toto odtržení řečtiny od italštiny způsobilo poplach. Byla to stará tradice, že tyto jazyky jsou příbuzny, jež žila již před založením srovnávacího jazykozpytu. Nikdo o ní nepochyboval. R. 1828 podal K. O. Müller důkladnější o ní pojednání (v Etrusker I. str. 16), kde dovozuje, že s Řeky příbuzný, pastýřský národ (Sikulové) byl poroben od cizího, válečného (Aboriginů), čímž nastalo smíšení, jaké později pozorujeme v Anglii, kde starosaské názvy zůstaly v mluvě venkovanů, ale v mluvě normanské šlechty zakořenily se ponejvíce francouzské. Ukazuje, že názvy domácích zvířat jsou s řeckými příbuzny, jako bos, taurus, ovis, sus, porcus, equus, dále též názvy ager, arare, lac, mel, sal, ficus, glans atd., nikoli však názvy zbraní: hasta, arma, tela, pilum, ensis, gladius atd. O téže příbuznosti jednal Th. Mommsen v Römische Geschichte (poprvé r. 1854 str. 12—21). Ten vidí v Graecoitalech národ, jenž zanechal nomadského způsobu žití pastýřského a zabýval se raději rolnictvím a vinařstvím. Důkazem je mu shoda slov, jako arare, aratrum — *ἀρόω, ἄροτρον*, hordeum — *κριθή*, vinum — *οἶνος* a podobných, dále shoda ve tvaru pluhu a v nejstarším výběru zrní. Později uvádí též (na př. 6. vyd. 18—29) počátek omezování půdy, čehož důkazem je mu shoda v plošné míře, již vidí v oskoumbrickém vorsus a řeckém plethron, jazykově v lat. templum a řec. *τέμενος*, dále shodu homerských a latinských domů, společný název pro božstvo domácího krbu (Vesta — *ἑστία*), nástroje při ohni (terebra — *τρύπανος*), shodu v názvech právních (crimen — *κρίνειν*, poena — *ποινή*, talio — *ταλάω, τλῆναι*) a v umění (triumpus — *θρίαμβος*, satura — *σάτυροι*).

K Lottnerovi však přidali se mnozí. Již tento naznačil poněkud jazykovou blízkost Řeků s Indoeranci (Kuhn's Zeitschrift VII. 193), ačkoli uznával jednotu Evropanův. Této domněnky ujali se Kern (Kuhn's Zeitsch. VII. 273), Grassmann (Kuhn's Zeitsch. XII. 119), Pauli (Ueber die Benennung der Körpertheile bei den Indogermanen 1867 str. 1), Sonne (Kuhn's Zeitschrift XII. 273, XIV. 5, v programmu v článku Zur ethnolog. Stellung der Griechen 1869), Spiegel (Eran. Alterthumskunde I. 443), uvádějíce tyto shody jako důvod: a privativum, augment v indik. vedlejších časů, mā prohibitivum, komparativy na tara a aspiraty, o nichž zvláště Grassmann důkladně pojednal; mimo to nalezlo se i hojně slov, jež Řekové mají společně jen s Indoeranci. Odpůrců bylo též hojně, jako Curtius, Leo Meyer, Ascoli, Ebel a jiní, Curtius zvláště v Kuhn's Zeitsch. VII. 294 a IX. 321; proti němu hájil se Lottner v Beiträge II. 309. Důvodů pro příbuznost řečtiny a latiny našlo se též dosti, jako hojnost společných slov, stejné uniformování přízvuku u Italů a Řeků. z těchto hlavně u Aiolů, a pak, na co zvláště Ebel (Beiträge II. 137—194) kladl váhu, feminina od kmenů na krátké *a*; dále vývoj futura exacta a rozdělení původního *a* na *a*, *e*, *o*, o němž pojednal Curtius (Berichte der kön. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1864). Leo Meyer podal srovnavací mluvnici řečtiny a latiny. Dle Diefenbacha se Graecoitalové záhy rozdělili (Origines Europeae 53), dle Schleichera (Beitr. I. 440) se Řekové nejdříve odtrhli od Pelasgo-keltů, dle Ebela (Beiträge II. 137) tvoří Italové střed mezi Řeky a Kelty. Ebel tamtéž (v článku Die Stellung des Celtischen) uvádí, že jako latina je středem a přechodem od řečtiny ku keltštině, tak tato od latiny ku germanštině; s touto shoduje se ve slovech, s onou v mluvnici.

Leč domněnka o původní jednotě evropských Indoevropanů se zalíbila. Lottnerovi byl důkazem slovník kulturních slov, ztrácení se augmentu, konjunktivu, media; desátá třída sloves (na -aja-) je tu základem nového tvoření; Curtius učinil ji pravděpodobnou pojednáním o rozštěpení původního *a* v *a*, *e*, *o* v evropských nářečích, hlavně ji zastával A. Fick (Vergl. Wörterbuch d. indog. Sprachen 1053) a hájil ji i později proti domněnkám jiným.

R. 1872 nastal všem dosavadním domněnkám zásadní boj; nejednalo se tu o některou hypothesi, jednalo se o theorii.

J. Schmidt zavrhl mínění, dle něhož povstalo z prajazyka nynější množství jazyků rozštěpováním, a ve spisku svém „Die Verwandtschaftsverhältnisse der indog. Sprachen“ 1872 postavil theorii novou. Předešlí sestavili vždy několik jazyků, jež v něčem se shodovaly, v jednu haluzi, shody s jinými jazyky za nahodilé pokládajíce anebo vůbec k nim nehledíce. Schmidt vzal v úvahu veškery shody najednou a poznal, že každý jazyk je mostem a přechodem od jednoho sousedního ke druhému. Množství jejich

nepovstalo rozštěpováním, ale přechodem jednoho ve druhý, což nám zobrazuje vlna (Wellentheorie). Dle nové theorie již v prajazyce počaly se jeviti dialekty differencováním a tehdy obraz vlny byl úplný. Později rozdílnými vlivy jeden dialekt vzmohl se nad jiné, potlačil jej a místo čáry nastal schod. Dle Schmidta je slovanština mostem od indoeranštiny ku germanštině, tato od oné ku keltštině, ta od germanštiny k latině, tato od keltštiny k řečtině a ta konečně od italštiny zase k indoeranštině. Počíná slovanštinou i kritisuje důvody, dle nichž je nejpříbuznější s germanštinou. Nedostatek augmentu není důvodem, ježto i v italštině ho není a často schází i v nejstarších památkách řeckých a sanskrtských. Nedostatek ablativu je mylný, ježto se zachoval ve tvarech gen. sg. kmenů na *a*: stbulh. vlъka, lit. pono a v germ. adverbiích na *ō*: got. galeikō, sniumundō. Konjunktiv je dle Westphala (Phil. hist. Gr. 226) v afslaham, dále v ōgs (2. os. konj pf. podobna řec. *εἴδετε*, srov. Schmidt v Kuhn's Zeitsch. XIX. 291). Za klamný důvod má též přechod aspirat med. v inaspiraty, ježto v germ. *dh* a *d* mají rozdílné střídnice (*dh* má *dj*, *d* má *t*); adjektiva určitá jen vnitřně spolu souvisí (srov. Steinthal, Charakteristik hauptsächlicher Typen des Sprachbaues 303—311), rozdíl sloves perfektivních a imperfektivních je též v keltštině (srov. Ebel, Beiträge II. 190) a i v cizích jazycích (srov. Schleicher, Beiträge I. 500). Důležitou shodou je mu změna *bh* v *m*, nom. sg. fem. na *ī* v gotštině a litevštině a označování inchoativ a intransitiv nosovkou. Proto míní, dokládaje se i hojností společných slov, že v Evropě jsou Slované Germanům nejbližší. Avšak na druhé straně jsou blízci jazykem i Indoerancům, majíce společný s nimi vývoj sykavky z hrdelnice (indoer. *ç*, lit. *š*, slov. *s*), společnou ztrátu *r* v nom. sg. kmenů na *r* (sansk. mātā, stbulh. mati, lit. motė, ale řec. *μήτηρ*, lat. mater atd.), stejný nom. du. u kmenů na *i*, *u*, *ā*. Při jednání o vývoji sykavky odvolává se na Ascoliho (Corsi di glottologia 51), dle něhož bylo původně dvojí *k*, tvrdé a měkké; z prvého vzniklo *k*, z druhého (k^i) jednak opět *k*, jednak sykavka a sice tato ve slovanštině, litevštině a indoeranštině. Jako další shody uvádí užívání suffixů bhi, bhis v instrumentale, stejného suffixu v lok. pl., jednoduchý a složený aorist, futurum na syāmi, participia na vans, supinum na tum, jichž germanština nezná buď vůbec, buď jen výjimkou (na př. participium na vans v part. pf. berusjōs, srov. Schmidt, Kuhn's Zeitsch. XIX. 291).

Při slovanských určitých adjektivech užívá se zájmena *ja* a téhož původu je perské kesra descriptionis ku opsání přívlastku vůbec. I ze sanskrty dají se doklady tohoto užívání *ja* uvésti. Gen. sg. osobních zájmen má shodné tvary v sanskrtě (manā), zendštině (manō), litevštině (manō) a slovanštině mene; dvandva jen v indoeranštině a slovanštině se nalézají v duale se skloňujíce; slovanské zájmeno ovъ skloňuje se, což též již u eran. ava

nalézáme a v sansk. du. avōs; jinde jen jako částice se objevuje. V číslovkách shoduje se právě slovanština a indoeranština; konečně i slov hojnost je společných pouze těmto dvěma haluzím. (Srov. Novotného článek Rozhledy v oboru jazykozpytu, Listy filol. I. 117—122, 263—280). Při ostatních jazycích přidržel se ponejvíce důvodů již dříve od jiných pronesených, až na malé jednotlivosti často dosti nejisté.

Spisek Schmidtův způsobil pohnutí, ačkoli podobné myšlénky i jinde, i u samého Schleichera, M. Müllera, zvláště Ebela, Picteta, se nalézaly o nářečích již v prajazyce, jež differencováním vznikala. Zvláště vystoupil proti němu A. Fick ve spise „Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas“ 1873.

Spis Fickův měl dvojí účel; měl vyvrátiti učení Schmidtovo a shrnouti veškery důvody pro původní jednotu evropských Indoevropanů. Počíná též s pozorováním příbuznosti slovanštiny k sousedním jazykům; uznává, že je zvláště příbuzna germanštině, popírá však příbuznost zvláštní s indoeranštinou. Hlavně se tu obrací proti Ascoliho učení o hrdelnicích i dovozuje, že bylo původně dvojí *k*, že však stopy tohoto dualismu se zachovaly ve všech jazycích indoevropských, a sice z prvého je indoer. *k*, *č*, slavolit. *k, c, č,* kelt. *c*, *p*, lat. *qu*, *c*, řec. *κ*, *κκ*, *π*, *ππ*, *τ*, *ττ*, got. *h*, *hv*, z druhého indoer. *ç*, slov. *s*, lit. *š*, kelt. *c*, lat. *c*, řec. *κ*, got. *h*. Ascoli učí, že podobná dvojitost je u *g* jako u *k*, čehož se i Schmidt doložil, jak zvláště ze shody eranštiny se slovanštinou vysvítá (zend. *g* je slavolit. *g*, zend *z* je stbulh. *z*, lit. *ž*), ačkoli příkladů je pořídku. Proti tomu namítá Fick, že pravidlo má málo dokladů a ještě výjimky. Proti Schmidtovi, že jen v indoeranštině a slovanštině jsou číslovky původní nomina abstracta, uvádí doklady podobné i z germanštiny i stnord. fimt, sett, got. taihund ve složení jako sibun — taihund, niun — taihund. O zájmeně *ja* ukázal, že i v gotštině objevuje se jako druhá část složeného slova v zájmenech osobních ik-ei, thu-ei, sa-ei. I dvandva doložil z germanštiny: sunufatarungō, gisunfader (v Hildebrandslied).

Nesnadno bylo Fickovi dokázati, že řečtina není zvláště příbuzna s indoeranštinou. Některé důvody Schmidtovy oslabil tím, že ukázal, že mnoho shod není společno jen řečtině a indoeranštině, ale i jiným jazykům evropským, na př. inf. sansk. anē, -manē, řec. *ναι*, *-εναι*, *μεναι* objevuje se i v germ. jako *n* (= *ναι*, *εναι*) a v kelt. jako *m* (= *μεναι*). Ukazuje, že mnoho zjevů má pouze keltština s řečtinou společných, a přece nelze z toho souditi o zvláštní blízké příbuznosti obou, na př. suf. ma-ta v hom. *ἑβδό-ματος* a kelt. secht-mad, ocht-mad, atd. U mnohých shod popírá předhistorickou souvislost, na př. proti evropskému *in, un* je v řečtině a indoer. dvojí praefix řec. *α*, *αν*, sansk. sa, sam: to vysvětluje jako zvláštnost hláskoslovnou jednotlivých nářečí. Mnoho shod však přece uznati musil a tu dokládá, že každý

jazyk evropský má se sanskrtou některý zjev společný, z čehož nelze nic odvozovati. Pak dokazuje jazykovou jednotu Evropanů a shrnuje veškery její důvody: v evropských jazycích se společně vyvinulo *e*, v řečtině a latině pak i společně *o* z původního *a*, společně se vyvinulo *l* z původního *r*, jež indoeranština zachovala a až později se v sanskrtě samostatně počalo *l* vyvíjeti; mnoho slov má týž hláskový útvar, rozdílný od útvaru ve střídných slovech v indoeranštině; jazyky evropské tvoří praes. kmen pomocí *-t* (na př. *κλέπ-τω*, plec-to, fleh-tu, ple-tą), mají odvozeniny od part. pf. na ta (na př. *λαμπετάω*, gustare, chostōn, letěti), což v indoeranštině nenajdeme; za to postrádají vrddhi; dále předložky bývají téhož významu, v indoer. však mají buď význam jiný, buď méně určitý (na př. sansk. abhi značí asi tolik jako lat. ad, řec. *ἀμφί*, lat. amb-, stněm. ambi, kelt. imm asi jako circa); zákon Grimmův lze provésti u řeckých, nikoli u indoer. souhlásek; a konečně mají Evropané společnou předhistorickou vzdělanost.

Veškery úvahy jednající o tomto sporu, z nichž dvě nejlepší napsal Jul. Jolly (v Zeitschr. für Völkerpsychologie VIII.), přidaly se k Fickovi.

Pro spor ten jsou důležity výsledky bádání novějšího.

Heymann ve spise „das *l* der indoger. Sprachen gehört der Ursprache 1873“ ukazuje, že v mnoha případech má sanskrta i jazyky evropské změnu *r* v *l* společně se společnou změnou významu, na př. ruk lesknouti se, luk viděti, ri pohybovati se, li býti upevněnu. Eranské jazyky nejsou dle něho na odpor domněnce, že *l* se vyvinulo již v prajazyce. Zendština mohla prý *l* ztratiti, ježto *r* bylo hojnější: v staroperštině nevyskytuje se tvar s *r*, jenž by odpovídal původnímu *l*. Kdyby prý se bylo sanskr. *l* vyvinulo samostatně, nalezl by se zajisté příklad, kde samo *l* je střídnicí za evropské *r*, ale nenalézá se. Počátek proměny *r* v *l* počal se tedy již v prajazyce, ale v Evropě pokračovalo se v ní dále čileji než v indoeranštině. Sám Fr. Spiegel (Beiträge VIII. 121—128) přidal se k tomu mínění dokládaje, že v zendštině snad jen graficky rozdíl mezi *r* a *l* není vyznačen. J. Schmidtovi byla práce vhod a přidává se k témuž mínění, ačkoli spis Heymannův ostře posuzuje (Jenaer Literaturz. 1874, 204—5). Míní dle Lepsia a Opperta (Revue de linguistique III. 459, IV. 207), že *l* se nalézá dvakráte v klínových nápisech; chtěl též úplný důkaz, že v staroeran. památkách není slov, jichž střídnice v sanskrtě mají *l*. Proti spisu Heymannovu rozhodně vystoupil Bezzenberger (Kuhn's Zeitschr. XXII. 366—61), ačkoli důvodů jeho nevyvrátil.

Důležité jest též pojednání Hübschmannovo Über die Stellung des armenischen im Kreise der indog. Sprachen (Kuhns's Zeitsch. XXIII. 5—49), jímž ukázal, že armenština je mostem od eranských jazyků k evropským.

Nade vše však vynikají výsledky bádání Brugmannova (v Curtiových Studien IX. 367, Kuhn's Zeitsch. XXIV. 2), Saussureova (Mémoire sur le système primitif des voyelles 1879) a Osthoffova (Morpholog. Untersuchungen IV.), Paulova, Klugeova a jiných. Ukazují, že jako severní jazyky shodují se s řečtinou ve vývoji *l*, tak indoeranské ve vývoji *o* (indoer. *a*, *ā*), a dovozují, že hlásky ty *a*, *e*, *o* byly již u prajazyku a že je řečtina nejlépe zachovala. Tím padl jeden z nejpádnějších důvodů Fickových, víra ve společný vývoj evropský *r* v *l* spisem Heymannovým též je oslabena, pojednáním Hübschmannovým theorie Schmidtova dosvědčena.

K tomu přistupuje i ta okolnost, že theorie Schmidtova odporučuje se sama sebou jako přirozená. K tomu přihlížeje hleděl A. Leskien spojiti obě theorie, vlnivou i větevnou v jedno (Deklination des Germ. und Lituslav. str. X). Důvody Schmidtovy nabyly opět ceny; Leskien uznává jejich platnost a tvrdí, že ovšem dialekty se již od počátku tvořily, že však vedlé toho i rozštěpení nastoupilo, tím vlna byla přetržena, čímž na druhé straně vzniká často poměrně větší jazyková příbuznost k jednomu sousedu, než ke druhému.

Dříve se v dialektech mnoho nebádalo. Nyní, kdy hojněji se pracuje v dialektologii, přichází se k poznání, že v menší oblasti, kde pravidelný výraz má málo překážek, vskutku každé nářečí je mostem od souseda jednoho ke druhému. Nejlépe to ukázal Otto Schrader na nářečích jihoněmeckých (Sprachvergleichung und Urgeschichte), patrné jest to i na nářečích italských (srov. Ascoli, Italia dialettale v Archivio glottologico italiano 1882). Z toho jde, že při pravidelném vývoji nářečí pro poměr jejich mezi sebou platí theorie vlnivá. Ježto tato není všude patrnou, jest nám zkoumati právě příčiny, proč v jednotlivých případech neplatí, z nichž u národů indoevropských rozštěpení bylo by i častou i hlavní. V tomto směru není však dosud bádání a tedy ani výsledkův.

Klasobraní po rukopisích.

XVIII.*) O staročeském „Životě Krista Pána“ a nově poznaném jeho zlomku.

Rozbíraje literárně historicky tak zvaný posud „Albertův Ráj duše“ **) musil jsem prohlednouti též rukopis bibliothéky Klementinské XVII. D. 32., v němž na druhém místě staročeská památka tato se nalézá. Ji předchází v kodexu jakés české se-

*) Srov. Listy filol. 1884, 111 sl.

**) Viz „Staročeský sborník traktátů mravoučných a mystických předštítenský“ v Čas. Mus. 1884 sv. 2.

psání na 19 listech nemající začátku ani konce, které Jungmann v historii literatury II, 132 tako označuje: Výklad některých čtení sv. evangelium ze XIV století, Hanuš pak v Dodavcích I. str. 22 správně na konec téhož věku klade. Než pravou povahou svou náleží zlomek tento u Jungmanna pod číslo II, 140 obsahuje tak zvaný Život Krista Pána, kteréhož vedle známého pergamenového rukopisu Klementinského XVII. A. 9. a papírového Roudnického dochovány nám tuto zbytky exempláře třetího. Všechny tři rukopisy tyto pocházejí ze XIV. století, nejstarší jest ovšem pergamenový z počátku druhé polovice téhož věku, ale všechny jsou pouhé přepisy předloh starších. Než se se zlomkem naším blíže seznámíme, pohleděmež poněkud na spis sám.

Na základě nejstaršího rukopisu rozebral P. J. Šafařík Život Krista Pána r. 1842 (Rozbor staroč. lit. II. 58), i domníval se, že neznámý spisovatel „dílo své buďto docela původně buď aspoň velmi svobodně podlé starších latinských vzorův česky spisoval, vybíraje odevšad to, co za lepší pokládal, a předkládaje je, v duchu dobře zažité a ztrávené, svým českým čtenářům způsobem docela novým, od oněch cizích vzorů zcela neodvislým.“ Domněnku tuto slušno poněkud opraviti. Původního jest totiž v českém sepsání tomto kromě předmluvy velmi málo, i ačkoli spisovatel čerpal z několika pramenů vedlejších, o nichž níže připomeneme, jeví se práce jeho celkem jakožto volný překlad spisu sv. Bonaventury († 1274) nazvaného „Meditationes vitae Christi“ (srov. Bonaventurae opera, Venetiis 1755 sv. XII). O spisovateli českém nevíme nic, než že to byl nějaký dominikán. Nazýváť se v předmluvě „já predikatorového zákona nedostojný duchovní“ (Šafařík chybně četl „predikator nového zákona“), a napovídá, že dílo toto koná na zakázku nějaké osoby stavu rytířského. Uvedené dílo sv. Bonaventury jest naproti českému zpracování téměř dvakrát delší, poněvadž spisovatel český o rozjímání scholastická a mystická, jež jsou v originále věcí hlavní, málo dbal, ano úmyslně je vynechával drže se nejvíce vypravování biblického, které kdekoli Bonaventura zkrátil, on podlé evangelií doplňuje.

Než nejen z tohoto vedlejšího pramene nacházejí se ve spise našeho dominikána přídělky, nýbrž čerpáno ještě z tak zvaných apokryf — ovšem velmi střídmě — potom také hojnější měrou z českého passionalu. Z tohoto zejmena vybrán počátek (srovnej fol. 1b Zywot ſwateho Joachym a ſwate Anni se „zlatou legendou“), na fol. 6a stojící kapitola „o zwieſtowany ſwate kralowny matki bozie“ má úplně týž text, který p. Patera jakožto zlomek passionalu kapitulní v Mus. 1882 na str. 519 dal otisknouti. A ještě takto nevyčetli jsme všech zdrojů spisu našeho. Některá totiž místa patrně vzata jsou z nějakého skládání veršovaného, na př. fol. 80a:

kakz kolywyek prawy boh y prawy czlowyek byeſſe,
wſſak welyky hlad Jezyſſ trpyeſſe;

fol. 80^{b}: bohu otczy chwalu wzdachu,
w ſukromye ſye ſpolu brachu;
fol. 85^{b}: Kdyz Yezyſſ do Bethanye v weczer przygyde,
jeho matka prety nyemu wynyde;*)

konečně na fol. 111^{b} počátek kapitoly „o ſwietye trogicy a o ſwatem duſſe“:

Dawnich mudrczow geſt powiedienye,
ez nycz bludnyeyſſieho nenye
nez tu drzoſt w ſrdcy gmiety,
ktoz chce wſſeho rozumem giety.

To jsou as ony prameny, z nichž náš dominikán čerpal látku i text svého sepsání, které celkem, jak svrchu dotčeno, opírá se o uvedený spis sv. Bonaventury. Tímto eklektickým vybíráním látky z rozličných pramenů povstali někteří zmatkové ve spise našem; srov. na př. kapitoly fol. 35^{b} „od obracenye wodi v wyno“ a fol. 37^{b} „geſto Jezyſſ na ſwatbu byl pozwan“, kde táž událost dvakrát se vypravuje. Tolikéž o popsání lidu v říši římské vypravuje dvakrát a sice v kap. „o wraceny Joſephowu k Marigy“ (fol. 15^{a}) a v následující kap. „o narozeny Gezyſſowu“ (fol. 18^{a}). Divný osud postihl kap. XIX spisu sv. Bonaventury „de vocatione discipulorum“, která rozervána na dvou místech sepsání českého se nachází, na fol. 33^{b} v kap., která má nápis: „cztenye prwu nedieli v puoſtye“, potom opět na fol. 35^{b} v kap. „od obracenye wodi v wyno.“ Vůdce svého Bonaventury drží se náš spisovatel svým způsobem, buď totiž roztahuje jednu jeho kapitolu na dvě své, nebo spojuje dvě i více v jednu kapitolu vlastní, která potom ovšem mívá nedostatečný nápis, nebo konečně vypouštěje některou docela. Teprv od fol. 80 spouští se tohoto svého vůdce úplně, jelikož tento v samé téměř meditace zabředá, i přidržuje se znění evangelií a passionálů. Taková jest povaha staročeského „Života Krista Pána“ zachovaného nám v převzácném pergamenovém rukopise Klementinském a důkladně rozebraného od Šafaříka, k jehož domněnkám tuto některé opravy jsme přičinili.

Předeslavše několik těchto poznámek o staročeském Životě Krista Pána vůbec přikročme ke zlomku této památky, který, jak tuto poprvé konstatujeme, zachoval se nám na prvních 19 listech rukopisu Klementinského XVII. D. 32. Popis rukopisu podali jsme na jiném místě**), zde pouze podotýkáme, že písař, od něhož první část následujícího v kodexu sborníku pochází, vyhotovil také přepis naší památky v kodexu tomto pohříchu jen zlomkovitě nám zachované. Jak z písma a jazyka i pravopisu vysvítá, náleží přepis tento na konec XIV věku, jak již Hanuš dobře usoudil. Než ani

*) Tyto tři citáty vzaty jsou z našeho zlomku XVII. D. 32.
**) Čas. Mus. 1884 sv. 2.

těchto 19 zbylých nám listů není souvislým celkem, nýbrž jsou to čtyři větší neb menší částky bývalého celku, i shodují se s ním, pokud rukopis XVII. A. 9. máme na zřeteli, více neb méně takto. První kus na listech 1—6 shoduje se skoro zcela s textem pergamenového rukopisu na listech 8—11. Nyní následuje velká mezera. Druhý kus na listech 7—9 shoduje se málo s tím, co ve starším rukopise obsaženo na listech 76—86, nebo písař mladší celé kusy vynechával a někdy přehazoval. Nyní následuje jen malá mezera as 2 listů. Třetí kus na listech 10—12 přiléhá opět poněkud těsněji k tomu, co v pergamenovém rukopise nalézáme na listech 88 a 89, kromě zakončení této části, v němž oba písaři se rozcházejí starší drže se znění biblického, mladší passionálu. V posledním kuse konečně obsaženém na listech 13—19 rozcházejí se texty obou rukopisů úplně, jen na listě 15 (de resurrectione) pozorovati mezi oběma jakous shodu, která, jak se zdá, jen nedbalostí písaře mladšího nestala se úplnější. Že písař tento nepřepisoval z rukopisu pergamenového, již z tohoto různění vychází na jevo; ale jak se má zlomek náš k rukopisu Roudnickému a tento k pergamenovému Klementinskému, tohoto času neumíme pověděti. Kterak si počínal český dominikán naproti Bonaventurovi ani jména jeho v předmluvě neuveda, ačkoli z něho pilně vypisoval, tak počínal si opět neznámý písař zlomku našeho naproti dominikánovi přijímaje z díla jeho co se mu líbilo, i zaměňuje celé kapitoly textem odjinud vzatým nebo vynechávaje a zkracuje znění své předlohy. Neznaliť písaři středověcí piety leda k písmu svatému nebo k tomu, čemu nerozuměli dokonce.

Níže podáváme ukázku zlomku našeho, a sice, aby srovnání s rukopisem nejstarším bylo snazší, otiskujeme prvních 6 listů rukopisu XVII. D. 32. přidávajíce v poznámkách odchylná čtení rukopisu XVII. A. 9. Mělo by se ovšem díti na ruby, ale poněvadž nadějeme se, že vzácný rukopis pergamenový co nejdříve vydán bude o sobě a celý, čehož jest si ve prospěch studií jazykozpytných přáti co nejvíce, otištěním tohoto mladšího kusu chceme vykonati, co možno a slušno v tomto čase, kdy litera starších grammatikářův přestává zabíjeti, ale duch studií pramenitých oživovati jazykozpyt náš domácí.

[1a] (po)czye[1]) pokornye mluwyty a rzkuczy: wyzy to hofpodyne myly, genz[2]) fye prwe rady fwe fprawedlnofty[3]) gyz dluho drziff, pro nyzto[4]) fye na fwe ftworzenye welmy hnyewaff. A gyzt geft[5]) czaff, aby fye rozpomanul[6]) na fwa mylofrdenftwye[7]); neb ty gfy ten, genzto w fwem boftwy mylofrdenftwye[7]) nefeff nade wffye fwa vczynyenye. A kdyz mylofrdenftwye[7]) w tobye bydly, kak to moz byty, by fye nykda[8]) nefmyloval? Ktera tobye chwala

[1]) v ruk. XVII. A. 9. fol. 8a. [2]) gez. [3]) prawedlnofty. [4]) nyezto. [5]) ge. [6]) rozpomenul. [7]) welika milofrdye. [8]) nyekda.

ottud [9]) . przychazye, ez [10]) gſa przyewſſemohuczy hoſpodyn nad hubenym ſye ſtworzenym mſtyſſ? Wolyw ſobye myle ſluhy, gychztoz ſrdcze duchem ſwatym oſwyeczoval, gymztoſ ſwa tagenſtwye o [11]) buduczych czaſſyech zgyewowal, wſſeczky w zalarzy temnem drzyſſ [12]): Moyzyeſſye, ſ nymztoſſ nyekda [13]) myloſtywye mluwyl, gemuztoſſ ſwe bozſtwye nad przyrozenye czlowyeczye v wydyeny [14]) brzkoſty oka mzenye vkazal. Taklyz chczeſſ na wyeky w ſwem hnyewye zadrzyety ſwa myloſrdenſtwye [15])? Ne tak, myly hoſpodyne, alle gyztye [16]) czaſſ, aby ſye nad hrzyeſſnymy ſmylowal.

Tehda boh [17]) ottecz ſye na ſprawedlnoſt ozrzyel [18]) k gyegy [19]) dawnemu promluweny propowyedyel a rzka: *[1b]* y zdaly zapomene boh ſweho ſmylowanye? [20]) Awſſak geſt to o mnye pſano, ez ma myloſrdenſtwye [21]) gſu powyſſena nade wſſye ma vczynyenye. K tomu ſprawedlnoſt [22]) otpowyedye: kdyz geſt to tak twemu bozſtwy lybo: tozt [23]) czaſſ przyewdyeczny przyſſel nad hrzyeſſnymy ſye ſmylowaty; neb twe myloſrdenſtwye [24]) wzdy bylo, geſt y bude na wyeky. Ay tot wzkwyetl [25]) kwyet przyewonny, [26]) dyewka przyeczyſta, wſſye ſſlechetnoſty plna, gyzto gmye geſt Maria, ot nyezto tyeleſenſtwye, kdyz raczyſſ, przygyety mozeſſ.

Tehda hoſpodyn, genzto nechcze ſmrty hrzyeſſneho, otpowyedyel ſkrzye Moyzyeſſye a rzka: wydyew wydyel ſem welyku ſtraſt y nuzy lydu meho, y ſtupyl ſem. Jako by rzekl: myloſtywye ſem ſye ozrzyel, abych gye [27]) wykupyl. Tu prawy ſwaty Bernhart: mohla geſt o tom w rozumye pomluwa [28]) byty, ktera by oſoba ſwate trogyczye gmyela czlowyeczſtwye na ſſye [29]) przygyety, oteczly synly czyly duch ſwaty. Nayprwe ſye wydyeſſe rozum, [30]) ez boh otecz, a to proto, ez w tey ſwatey troynoſty bohu otczy mocz wlaſſtye [31]) przylezy, a protoz ez ſye dyabel byeſſe mocznye w ſwyet vwazal, [32]) ez by boh otecz *[2a]* tyeleſenſtwye [33]) wezma wyſſy mocz [34]) dyably [35]) przyemohl. Druhe ſye wydyeſſe, aby duch ſwaty tyeleſenſtwye [33]) przyyal a to proto, ez, yako geſt gyz [36]) rzeczeno, duchu ſwatemu przylezy myloſt, a ta ſwyetu geſſcze nebyla vkazana, pronyezto by bylo podobne by duch ſwaty tyeleſenſtwye przyyal, a tak ſwyetu ſwu myloſt vkazal. Trzyetye ſye wydyeſſe, by [37]) ſyn bozy tyeleſenſtwye przyyal a to proto, ez gemuz ſye wlaſſtye [38]) krzywda ſtala, chczely to v myr a w dobrowolenſtwye przyueſty, gma ne gyneho [39]) myeſto ſebe ſlaty ale ſam k tomu przygyty. A tak geſt, ez ſu lyde wlaſſtye [40]) ſynu bozyemu krzywdu vczynyly chtyecz dyedynſtwo [41]) geho ſwate mudroſty

---

[9]) odtad. [10]) genz. [11]) v [12]) zde nyní následuje: tu Yſaiaſſe Dauida Jeremyaſſe y gynychs prorokow zapomnyel, tu take etc. [13]) nyekdy. [14]) dywney. [15]) myloſrdye. [16]) gyzt geſt. [17]) zde vždy: buoh. [18]) ozrziew. [19]) gegie. [20]) fol. 8b. [21]) myloſrdye. [22]) prawedlnoſt. [23]) tot. [24]) miloſrdie. [25]) wzquetl qwiet. [26]) vynecháno. [27]) gey. [28]) mluwa. [29]) na ſye. [30]) rozumu. [31]) wlaſſczie. [32]) nyní následuje: widyeſſe ſie to podobno. [33]) czlowieczſtwie. [34]) mocy. [35]) dyabla. [36]) yuz. [37]) aby. [38]) wlaſſczie. [39]) ne gyne. [40]) wlaſſcze [41]) dyediczſtwo.

ſobye neprawye oſobyecze[42]) obludom[43]) powolugycze[44]) kdyz gym byeſſe rzekl: budete yako bohowe, toczyz takuz mudroſt wyeſſtby[45]) gmagycze[46]), zle y dobre wyeduczye.[47]) W tey pomluwye tak oſtalo, aby ſyn bozy na ſwyet ſtupyl w zywot dyewky przyeſwate, aby tu tyeleſenſtwye przygma gednoſwornu moczy[48]) w ſwey ſwatey troynoſty zwucznye ſwyetu kazal.[49]) W tu tak przyezzſczatnu[50]) hodynu wſſemu ſwyetu vtyeſſenu,[51]) yakzto *[2b]* ſwaty Lucaſſ we czteny pyſſe, poſlan geſt angel[52]) Gabryel ot boha do myeſta wlaſty Galyleyſkey[53]), gemuzto myeſtu gmye Nazareth, k dyewcze oddane[54]) muzy, gemuzto gmye Yozeph z domu Dawydowa, toczyſſ z naroda Dawydowa, gyeyzto[55]) dyewczye gmye Maria. Tu trzyeba otazanye: procz geſt angel poſlan a ne czlowyek? To ſye gye[56]) proto ſtalo, yakz prawy ſwaty Bernhart v wykladany cztenye zwyeſtowanye, genz[57]) yakez ſkrzye zleho angela prwa matye naſye Ewa geſt przyelſtyena[58]), pro nyztoſſ[59]) gſmy ot bozye[60]) myloſty otpadly,[61]) takez ſkrzye dobreho angyela bohem poſlanebo matka bozye zwyeſtowana, skrzye nyzto gſmy bozy myloſt nalezeny.[62]) Druhe proto angel poſlan, aby ſye mezy angelem a czlowyekem myr a przyezen ſtala; nebo przyed tyem angel czlowyeka nenawydyeſſe a czlowyek angela. Gemu[63]) angel wynnu dawaſſe w tom a rzka: naſſych bydl prazdnoſt wamy ſye myela naplnyty, a to ſte wy ſkrzye przyeſtupenye ruſſyly. Czlowyek angela nenawydyeſſe a rzka: gſem zlym angelem *[3a]* przyeluzen[64]), a tak gſem byl boha otſuzen. Protoz angel bozy poſlan geſt na znamenye, genz[65]) ſkrzye to ſwate zwyeſtowanye (myr a pokoy) mezy bohem a mezy hrzyeſſnymy (mezy angelem a czlowyekem) myeſyl ſye nebeſky ſtaw.[66]) Protoz angel poſlan ne wſſelyky,[67]) yakzto prawy ſwaty Bernart, ale archangel Gabryel, genz ſye bozye ſyla znamenawa. Gehoz ſyly welykoſt znamenaty mozem ze trzy welykych vrzadow, gezto mu boh poyczyl[68]) w ſwem nebeſkem dworzye. Nayprwe[69]) (poſel geſt)[70]) zgyewenye bozych ſwatych tagenſtwy, yakzto geſt w Danyelowu proroczſtwy pſano.[71]) Tu geſt rzeczeno gemu: Gabryely[72]) day to tomu[73]) toczyſſ Danyelowy rozumu[74]) tohoto wydyenye znaty. Druhy vrzad dan Gabryelowy wytyezſtwo v bogych, yakzto prawy ſwaty Ambroz v wykladany proroczſtwye[75]) Danyele proroka. Trzyety vrzad gma wzdy przyed bohem ſtaty, yakzto ſam prawy Jhezus[76]) we czteny ſwateho Lucaſſye: ja ſem angel Gabryel, genzto ſtogy

---

[42]) oſobity. [43]) obludnebu (sic) ſlibnyku. [44]) powoligice. [45]) v wieſſczbye. [46]) fol. 9a. [47]) wieduce. [48]) mocz. [49]) vkazal. [50]) prziezſſczaſtnu. [51]) radoſtnu. [52]) zde vždy: andyel. [53]) galileyſke. [54]) otdaney. [55]) geyz. [56]) geſt. [57]) gez. [58]) przielſſczena. [59]) pro nyezto gmy. [60]) vždy: buozie. [61]) vpadly. [62]) nalezli. [63]) Před tím: Andyel czlowieka proto nenawidieſſe, gez gemu. [64]) przielſſczen. [65]) gez. [66]) myel ſie ſtaty. [67]) Tato věta vynechána. [68]) poruczil. [69]) fol. 9b. [70]) jinou rukou vedle psáno. Starší rukopis nemá. [71]) pſana. [72]) Gabriel. [73]) tomuto. [74]) rozum. [75]) proroczſtwi. [76]) nemá.

wzdy przyed hoſpodynem. A tak ze geſt archangel mocznye ſylny, protoz geſt ot ſwate troycze [77]) ſ nebeſkym *[3b]* poſelſtwym k Marygy k czyſtey dyewcze [78]) poſlan, gemuzto boh otecz wnytrznyey [79]) ſchranye ſweho tagenſtwye poſelſtwye rozkazal. Yakzto prawy ſwaty Auguſtyn w gednom kazany o zwyeſtowany: pozwal k ſobye boh otecz Gabryelee archangela a rzka k nyemu: Gabriely, [80]) bud poſel k [81]) przyepowyſſene ſwatoſty, tobye ſamemu zgyewugy to tagenſtwye. Wyzy, gez ten, gehozto ſem k mey twarzy podobna vczynyl, zaſtaral ſye w hrzyeſſyech; [82]) gehozto ſem k ſwyetloſty ſtworzyl, toho [83]) geſt gyz [84]) zamraczyla dawna temnoſt. A [85]) tot pro gych welyky blud nechtye, aby zahynuly, muſy z ſweho moczneho ſtolu dolow ſpuſtyty [86]) a nad nymy ſye ſmylowaty [87]) ſkrzye meho myleho ſyna na ſwyet ſeſlanye. Gdyz k dyewczye [88]) ſ brzkoſty, gyezto [89]) gmye geſt Maria, gdyz k meho ſtola duoſtoynemu przyebytku, gdyz k druhemu na zemy neby, gdyz ku ochranye me wſſye ſwatoſty, gdyz k przyezwolenemu [90]) przyebytku narozenye meho, prowolay ſwyetu prwy hlaſſ me radoſty.

To rozkazanye angel ot boha wſſyemohuczyeho vſlyſſaw poczye w ſſobye *[4a]* myſlyty a rzka: toto poſelſtwye przyedywne geſt nykda [91]) neſlychane a wynyka nade wſſye ſmyſly y nade wſſye rozumy ſaha, ze [92]) ten, geſſto w cherubynowe [93]) opatrnoſty przyehrozen geſt, w ſeraphynowem horuczyem mylowany zrzyedlnoſty [94]) a we wſſyech angelſkych moczy przyrozeny [95]) ygyednyem rozumem neobklyczen geſt, ten v przyepokorney dyewczye [96]) zywotku przyebytek ſobye gyedna [97]) y poſoby. Kak to moz byty, by tak neobklyczena moz [98]), gyezto [99]) weſſ ſwyet ſmyſly obklyczyty nemoze, [100]) by ſſye ta mohla tak v maley ſchranye gyegye ſwateho zywota ſchranyty. W nyz dobu angel tak myſleſſe, promluwy k nyemu hoſpodyn a rzka: czo myſle zamuczugeſſ ſye [101])? Zdalyſ nezdal prweho [102]) ote mne poſelſtwye v [103]) Zacharzye? Czemu ſye dywyſſ, o Gabryely, zdaly neyſy prwe poſlan k Sacharzowy, aby gemu narozenye geho ſyna Yana zwyeſtowal, gehoztoſſ, ez tobye nevwyerzyl brzo, mluwenye [104]) moczy zbawyl, zda ſye to nedokonalo, czo bylo w twem poſelſtwy gemu ſlybeno? Wſſakſ to dobrzye wyedyel, ez ten ſtarecz [105]) a bezdyetkynye geho Alzbyeta *[4b]* wlaſſtnym [106]) darem ote mne w ſwe [107]) ſtaroſty nad weſſken byeh przyrozeny ſlowutny plod ſyna [108]) przygely? Y czylyt my geſſcze [109]) neſnadno vczynyty, a ya wſſe ſtworzyl ſlowem: procz ſobye to tak neſnadnye [110]) myſlyſſ? Slyſſmy, czo gye [111]) k tomu

---

[77]) trogicie. [78]) dyewicy. [79]) v wnytrznyey. [80]) Gabriel. [81]) o przie-powyſſeney. [82]) hrzieſſe. [83]) to. [84]) yuz. [85]) ay. [86]) sſtupity. [87]) ſmi-lowanye (sic). [88]) dyewicy. [89]) gieyzto. [90]) ku prziezwolemu (sic). [91]) nykdy. [92]) gez. [93]) cherubynowey. [94]) fol. 10a. [95]) przirozenye. [96]) dyewicy. [97]) nemá. [98]) neobſiezywa mocz. [99]) gieyzto [100]) nemoz neobkliczity. [101]) miſly zamucygeſſ. [102]) prwe. [103]) nemá. [104]) mluweny. [105]) ſtarzecz. [106]) wlaſſczym. [107]) ſwey. [108]). gſu. [109]) geſt czo. [110]) neſnadno. [111]) geſt.

angel otpowyedye: to wyedye, hoſpodyne, genz [112] vzdrawyty nedoſtatky przyrozene mozeſſ y nemoczne vtrpenye [113] a mdleho zywota vdy w ſwe nawratyty ſyly, [114] bezdyetynſtwa ſtaroſt ku przyrozenemu plodu nawratyty. To geſt tweho ſwateho bozſtwye moczy ſnadno vczynyty, yakozto ſwyedczye ony trzy bezdyetkynye Sara Anna a Rebecca, geſſto ſu byly bezdyetkynye, potom gſu twu ſwatu myloſty k plodu nawraczeny. Ale dyewczye porodyty bez muzkeho [115] dopuſtyenye [116] wynyka nade wſſye prawa przyrozeneho byehu. Kakoz tehdy doſtoyney dyewczye [117] zwyeſtowaty budu twe w gyegyem [118] ſwatem zywotu [119] poczyetye, ano tebe wſſeho ſwyeta ſchrany obklyczyty nemohu, kakz tye pak ſchrany zywot dyewczy? Y czyly ona ſneſty moczy bude o ſobye [120] ohen horuczy tweho przyeſlawneho [121] bozſtwye? K tomu otpowyedye hoſpodyn [122]: Gabriely [123], yakez ſy wydyel Moyzyeſſow kerz na puſty [124], genz ohnyem *[5a]* horzye neſhorzal, takez ta ma zwolena dyewyczye mym w gyegy ſwaty zywot wſtupenym yzadnym czynem nebude w zywotye [125] vrazena. Gdyz tehda, Gabryely, a tey dyewczye [126] nebeſku [127] przyedywnu nowynu nebeſkey [128] rady doneſ. Nalezneſſ gy, anat v malem domku bydly, awſſakz gyz [129] w nebeſkych ſyenyech kraluge [130] y wewody. Tehd [131] dawagy gy [132] meho myleho gedyneho ſyna, aby byla tomu matku, [133] gemuzto gſem ya otecz. Dyewku gy [134] wyzy, matku gy [135] czyny, gmeno gyey dawagy porodnycze; awſſak proto oſtane w czyſſtotye [136] gyegye czyſte dyewoyſtwo. [137] A tak [138] bude bez muzkeho [139] poznanye matku tomu, gemuzto gſem ya bozſkym czynem otecz, wſſemu ſwyetu k pomoczy. [140] Yuz nebude nazwana Ewa matku wſſyech na ſwyetye przyebywagyczych, ale yuz teyto dyewczye [141] chwala bude dawana z toho, czo ſye dobreho bude na neby y na zemy dyety.

Tehda angel to poſelſtwye ot ſwate trogycze przygem k nebeſkey dyewczye [142] modlytebnemu pokogyku [143] ſye przyblyzyw k nyey przyſtupyw a przyed ny ſ welyku czty [145] vkazanye nebeſke gyey [146] prorzekl a rzka: zdrawa myloſty plna. Tu prawy swaty *[5b]* Ambroz, ez angel k nyey [144] wſtupyw nenalezl [147] gyey w ulyczyech, nenalezl [148] gyey na ſwyetſkey [149] wyeczy hledagycze, ne na trzyſſczy ſ lydmy o gyeſſytnych wyeczech mluwyecze, jakzto nynyeyſſyeho ſwyeta mnohe panny czynye, ale w ſkrytem pokogyku nalezl gy, [150] ana ſye bohu modly, proſyecz,

---

112) gez. 113) ruſſity nemoczna vtrpenye. 114) k ſwey ſyle. 115) muzſkeho. 116) doſtupenye. 117) dyewicy. 118) gegie. 119) zywotku. 120) w ſobye. 121) weleſlawneho. 122) fol. 10b. 123) Gabriel. 124) puſſczi. 125) w cziſtotye. 126) dyewicy. 127) nemá. 128) nebeſke. 129) yuz. 130) kralyge. 131) teyt. 132) nad řádkou připsáno. Druhý nemá. 133) matka. 134) gyu. 135) nemá. 136) w cieloſty. 137) dyewoyſtwie. 138) tat. 139) muzſkeho. 140) neb tak chcy tyem czynem ſpomocy. 141) diewicy. 142) k nebeſke dyewicie. 143) pokogy. 144) k ny. 145) poczeſty poklek. 146) gy. 147) gye. 148) ne na okoncich (sic). 149) ſwietſke. 150) yu.

aby boh ſeſlal na ſwyet ſyna ſweho gedyneho dawno ſlybeneho. A yakz to ſwaty Yeronym w gyednyech ſtarych knyhach nalezl, a[151]) w tu hodynu Maria czſtyeſſe[152]) ſwateho Yzayaſſe proroczſtwye tu, geſſto ſye pyeſſe: ay tot dyewka[153]) pocznе y porody ſyna, gemuz gmye bude Emanuel, toczyz boh ſ namy. To przyeczetſſy[154]) y pocze myſlyty a w ſwem ſrdczy zadagyczy[155]) wzdychagyczy[156]) a tak w ſobye mluwyeczy: e bych ya wyedyela, ktera to bude tak ſwata y doſtoyna dyewka, z nyezto ſye ma narodyty wſſemu ſwyetu ſlybeny ſpaſytel, kak bych ya gycy[157]) rada ſluzyla, abych ſye gyegyey[158]) zſſczaſtney[159]) twarzy nahledala. A kdyz ona tak myſleſſe, w tu hodynu angel k nyey[160]) wſtupyl, a nalezl gy ana ſlzyecz[161]) kleczyeczy k zemy nyczyeſſe bohu ſye modleczy: tu gyey[162]) rzekl: zdrawa myloſty plna, boh ſ tebu, pozehnana ty *[6a]* mezy zenamy. Tu prawy ſwaty Bernart: nykda[163]) ta[164]) ſlowa tak weſſele rady, tak hlubokeho tagenſtwye tomuto ſwyetu any drzewe any potom gſu zgewena,[165]) yakzto teyto zwyeſtowano[166]) dyewczye[167]) ſwatey. Neb w tomto poſelſtwy[168]) zpoſobeno[169]) geſt o przygyety tyeleſenſtwye ſyna bozyeho, o pekelnem poboyowany, o ſwatych duſſyczyech[170]) z przyedpekle wywedeny, o angelſkych prazdnych bydl naplnyeny. Tot geſt ten dneſſny den, w nyemzto zgyewena nebeſka rada, kterym by czynem wyeczna ſmrt byla zahlazena a czlowyek z dyablowe[171]) moczy byl wyſwobozen a k drzewnyemu[172]) duoſtogenſtwy[173]) byl[174]) nawraczen. By tomu ſwyet rozumyel,[175]) czo gemu dobreho[176]) a duoſtoyneho y[177]) wſſye chwaly mnozſtwye[177]) ten den przyneſe, cztyl by y ſlawyl by gyey nade wſſeczky gyne hody. Tot gye[178]) ten den, w nyemzto ſlowo bozye[179]) na wyeky ſkryte ſkonawane[180]) tyeleſenſtwye przyyalo. Neb by ſye bylo to neſtalo, nykda[181]) by ſye byl nenarodyl,[182]) nykda by byl z mrtwych newſtal, a nykda[181]) by byl pekla nepoboyowal, nykda[181]) by byl na nebeſſa newſtupyl, nykda[181]) by ducha ſwateho apoſtolom [ne]ſeſlal,[183]) w nyemzto a ſkrzye nyehozto[184]) przychazye nam *[6b]* hrzyechom[185]) otpuſſtyenye.[186]) Tot ge[187]) ten den ſlowutny, nade wſſeczky gyne hody ſwrchowany, wſſyech ſlawnych hodow poczatek, o nyemzto ſwaty Rzehorz w ſwey[188]) ſwatey czyerkwy[189]) zpyewaty vſtawyl a rzka:[190]) dneſſ geſt

---

[151]) nemá. [152]) cztyeſſe. [153]) ay tot halma toczíſſ dyewka. [154]) fol. 11a. [155]) zadagicz. [156]) wzdichaty. [157]) gy. [158]) gegie. [159]) nemá. [160]) k ny. [161]) za toto slovo mezera. [162]) gy. [163]) nykdy. [164]) taka. [165]) zwieſtowana. [166]) nemá. [167]) diewicy [168]) poſelſtwie. [169]) zpoſebeno. [170]) duſſ. [171]) dyablowy. [172]) přidáno: dawnemu. [173]) doſtogenſtwi. [174]) nemá. [175]) ſrozumyel. [176]) přidáno: radoſtneho. [177]) nemá. [178]) geſt. [179]) u bozie. [180]) ſkrtye (sic) ſchowane. [181]) nykdi. [182]) přidává: nykda by byl pro hrzieſſne ſwe ſwate krwe neprolil. [183]) „ne“ později připsáno. Starší rukopis: neſeſlan (sic). [184]) nezto. [185]) hrziechow. [186]) otpuſſczenye. [187]) geſt. [188]) wſſiey. [189]) fol. 11b. [190]) w tato ſlowa: tot geſt ten den, genzto geſt ſam hoſpodyn vczynyl, dnes etc.

hoſpodyn wezrzyel na ſſweho lydu ſtraſt a wykupenye poſlal;[191]) dneſſ ſmrt, genzto[192]) byeſſe Ewa wſſemu ſwyetu wneſla, Maria zahnala; dneſſ boh czlowyeczſtwye przyyal, to gymzto byl toho nepromyenyl, gymzto[193]) nebyl to znowa wzal. A protoz tak ſpaſytelny[194]) poczatek naſſeho wykupenye naboznye a weſele pamatugycze wſſyczkny rczyemy: chwala tobye hoſpodyne. Jak gye angel rzekl: [195]) zdrawa myloſty plna. Tu prawy ſwaty Yeronym: a tak[196]) gyey[197]) dobrzye rzekl angel: myloſty plna, neb plnosty twey ſwatey[198]) myloſty ſczyedru roſu ducha ſwateho ſkropen geſt wſſeho ſwyeta narod; neb kakz kolywyek w ſwatych otczych y proroczyech myloſt bohem dana byla a bydlyla,[199]) wſſak ne tak ſwrchowanye yako w tobye, dyewko myloſty plna. Neb gym myloſt dana geſt w rozlyczných rozdyelenych,[200]) ale w tye wlita geſt plnye ſpolu wſſeczka nebeſſka myloſt. Tu take prawy myſtr welyky Albert[201])

(Následuje mezera. Viz předmluvu).

Jos. Truhlář.

XIX. Básně připsané při PulkL. (t. j. při kronice Pulkavově, v rkp. Lobkovickém z 1. pol. XV, str. 426 sl.).

Rzyecz Gynocha mladeho.

Ay mladoſty!
w mych przihodach
ſnaznoſt wzdy vkazugy;
lecz z dobroty,
lecz ze zloſty,
zywota nelitugy
. . . .[1])

Mam k radoſty
kwyetye cztnoſty,
letnye czaſſy myluge;
Pyeſnye zpyewam,
ſmutku nedbam,
W ſrdczi ſie neſtaragye.
Pyckne ſmyenye
y wzezrzienye
ſlicznoſt mu vkazugie,

[191]) poſlan. [192]) gyzto. [193]) gymztoy. [194]) ſpaſitedlny. [195]) takez gey andyel y rzekl. [196]) kak. [197]) geſt. [198]) twe ſwate. [199]) dana bydlila geſt. [200]) rozdyelech. [201]) Albrecht.

[1]) Dopěv, obsahující ve strofách následujících po 6 verších, zde schází. Viz Feifalik Altč. Leiche, Lieder etc. 674.

W oblicziegi yakoz w roly,
kdyz mne gedno nycz neboly
ſrdczie ſie wzdy radugie.

Rucha, ſtrziebra,
y wſſye cztnoſty [1])
ſnaznye ſobie dobudu,
Wſſak z teſknoſty
mych wſſiech cztnoſty
od ſmrty zbawen nebudu.
Moy wyek newye,
ktoz my powye,
kdy me bude ſkonanye?
Dayz my bozie ſtworzitely,
bich myel k tomu vmyſl czely,
chwale tye do ſkonczenye. Amen.

Rzyecz kmetye ſtareho.

Ay ſtaroſty!
w me teſknoſty
gyz w ſobie krwe neczygy,
Dawne ſmyenye
a gher dyenye
y radoſt opuſſtiegy.
Ale nynye kozzye ſtara
v mne ſmahy w ſobie nema,
ſklonyw ſie ledwa ſedym,
zpomynage na ſwe dienye
a na mnohe prowynnyenye
ſhrbyw ſie w zemy hledym.

Zywot zhrzyewam,
kunſſtow netbam,
ſlycznoſt wſſy potupugy;
Den my ne wdiek,
[427] pokoy my wdyek,
w ſtyenyech wzdy ſie rad krygy.
Wraſk przibywa, zyly lkagy,
ſkokow ſe lzzy pozywagy,
Wſſeczko ſie opyetugie;
Pro mu ſnaznoſt a me zbitye
gyz mam welmy tyezke gitye,
kolena ſie ſkleſugy.

---

[1]) Tak v rkp.; ve vyd. Feifalikovu omylem „zlosti.“

Prſy tluka
a wzdy placzie
ſmutku zbyty nemohu,
Srdcziem lkagie
ſobye lagie,
ze gſem hrzieſſyl proty bohu.
Protoz pane myloſtiwy,
Boha otczye ſynu zywy!
ne pro me prowynnyenye,
na ſkonczeny day ſkruſſenye,
at ma wynna przy mnye nenye
moczy tweho ſwatcho ſmylowanye. Amen.

Pražská příhoda.

[428] Z dobreho gmena czechowe,
wſſudy slowutnij Rekowe!
zeleyte prazſke przyhody,
gegie nenabyte ſſkody.
Nebt iako naſſye matie geſt[1]),
mieli gſme gie wſſudy czeſt;
ale gyz kniezſtwo wſſyeteczne
dalo gi w ſlowo ohyzdne.
Myſtr Jacubek, kniez rokyczan,
lupacz, Ozeh, kniez Jaroſlaw,
ten den v weliky cztwrtek
ſpachachut ſſeradny ſkutek.
Slichut o cztne kniezye pikel,
dobrymt geſt lidem toho zzyel,
geſſtot to ſ gich wuolij nenie[2]),
nez ſrdczet gie proto bolij.
Gyz gſme toho doczekali,
czoz gſu nam kniezye zgednali,
mnohe lidi zachowale
ſſeradnie zradu zmazali.
Takt gſu ten rzad y dolili,
ſe wſſym nas ſwietem ſwadili.
kdyz gſme gyz polſko ztratili,
odkudz gſme drzew pomocz mieli.
Onit na to nicz netbagij,
w prazyet ſye dobrzye ſchowagij;
natot ſye czaſto neptagij,
kterak ſye ſedlaczy magij.

---

[1]) t. Praha.
[2]) tak v rkp.; pro rým dlužno přesmyknouti poslední dvě slova.

Tuzt na nerzady wolagij,
kdyz obecz na ruczye magij,
a na ſmrt ſye wydawagij;
ale z prahy nechwatagij.

Kdyzt by kniez z prahy giti miel
a haufuow s ſebu newidiel,
ynhedt die, ze by neproſpiel,
aczt by pak pro buoh ſmrt trpiel.

Naleznet omluw bez czyſla,
rzka: ma hodina neprzyſſla,
iakot tak radi rzyekagij,
kdyz przed ſtrachem utiekagij.

Na rathauzyecht by radili,
a ſamit by ſye wadili,
[429] iakozto wiecz geſt oczyta,
ze ſye dwa tiezczye ſmluwita.

Nez by ſwe wuole nemieli,
radieyſſet by to widieli,
byt ſye lide zrazowali
a na porzad mordowali.

Gyz take z ſwieczſkeho ſboru.
nayprw menuyme Rozworu,
on czelo wedl a ſwogi ſſye (sic)
mieſto nebozcze gidaſſye.

Sediecz w ſtrzyedu za obiedem
ſe cztnym kniezetem Zygmundem,
tu ſye ſ nim pilnie radili,
by maſſa k hodom dobyli.

On gim k gich wierzye poruczyl,
iakoz gim nad gine wierzyl:
czoz wy uczynita koli,
to geſt wſſeczko po me wuoli.

S weczera z mieſta wygieducz
geho wſſe tagemſtwie wieducz
wratije ſye zaſſye „do Prahy“ rano,
weducz s ſebu geho wrahy.

Kazy k ſſturmu uderzyti
a gmu ſye lidij burzyti.
kniezye tynſſtij nemeſſkagij,
ſ bohem na rynk wyſſkoczyti.

Wolagicz: dobra druzyno!
o naſt geſt to ulozeno!
tu gſu na lidi wolali,
ze zradne liſty przyeyali.

Wyſſek polak, ſſrol, Jeronym
welmi pomoczen byl gim

wolagicz na lotrowinu:
o waſt bijezy, o chudinu!
Toho ſwietij neczynili,
by lzzy a zrady ſtrogili;
kdyz ſye na czem prawi czyli,
pokorniet na ſmrt chodili.

Nynieyſſy nowij proroczy,
o tiech giſtie mohu rzeczy,
budelit kto gie treſktati,
kazyt giey z mieſta wyhnati.
Jakoz gſu to vczynili,
kdyz gim zleho nechwalili
ſwatomichalſſtij kniezye cztnij,
a ti, kto gſu k nim przychylnij.

Wodichut gie do wiezenye,
wolagicze na ztopenie,
wzdyt pak dobrzye vczynichu,
ze gie z mieſta wypudichu.
Ktoz kniezym nepochlebugie,
tent nadarmo uſylugie;
bud wdowa *[430]* nebo ſyrotek,
i na rathauzyecht ma zmattek.

Ffrantiſſek ſſylink vdatny,
tent geſt w tom kuſſu opatrny,
ze kamz wietr tam plaſſtiek obratij,
tent rokyczany neztratij.
Hedwika, krayczy miſterny,
byl niekdy czlowiek pokorny;
gyzt gedne palczatem kywa,
lzzyy faleſſ pewnie podſſywa.

Matiey ſmolarz ſprawedliwy
zprawugiet ſyrotky wdowy,
zakon bozzyy wyprawugie,
w domyt ſye gim vwazugie.
Czrt nam nahodil Engliſſye,
tent chodij po prazye tijſſye
wydawagie z Englantu prawa,
geſſtot czechom negſu zdrawa.
Hodijt ſye k nim miſtr wawrzenecz,
byt gim oprawil konecz,
umiet piſmo przelozyti,
z prawdy krziwdu vczyniti.

Straboch tent by rad pokogij,
nebt ſye za ſwuoj ſtatek bogij;
ſedijt iako pod oſtrzyeſſem,
y ſ Zdenkem ſwym towaryſſem.

Obecz wſſeczka potom horzyy,
wiklet ſye iako na morzy;
zadnat gim rada neſtogij,
ſuſied ſye ſuſieda bogij.
Magit lide doſti nuzye;
budeli toho na dluzye,
nelzye dobrzye dokonati,
budulit kniezye yednati.
Przyzryz k tomu, pane boze!
att by lid ſrozomiel w ſkuorzye,
byt gim tu vzdu otyali,
byt tolik neſſafowali. Amen.

Pravda.

Dywnym ſmyſlem czaſto bluzy,
czynye ſrdczi tyezku nuzy,
kdyz tak neuſtawicznoſt ſuzy.
wſſemu wyeku
to czlowieku
kazdemu powiedagy.
Slyſs to mlady ſyn ſtareho,
[431] a ty kmety wieka cztneho!
prawit neuſtawiczneho
ſwieta czyny;
ty nowyny
mnozyt wiedu[1]) y netbagij.

Gyz ſobie ſwiet dyedy zloſti,
mlady ſie nedrzye cztnoſty,
ſtarzy bydle w nemyloſti,
neb bez ſtudu
k tomu bludu
obecz ſie geſt przichililа.[2])
Prawdat nema ſweho wyena,
wezde gegie lechka czena,
kdyz nam ta leſtna promyena
krzywdu plody
y wewody
a wiera ſie zmylila.

Auwech nebozatka chudij!
waſſiet prawda wezde bludy,
kdyz was krzywda ſwietle ſudij.

---

[1]) Tak v rkp., trvám že místo *vědúc*; Hanka a Výbor kladou *vědie*. Za slovem tím následuje v rkp. omylem napsané a proto podtržené ynewiedye.

[2]) Verš tento má o slabiku více; geſt možná vynechati.

ktoz vdawa,
ten oſtawa;
wynen, ktoz nema daty.
Protozt ſie prawdie zle orzye
dele delez a wzdi horzye.
gyzty wſtupugy (sic) zuorzie;
ze mlhy mraczno,
geſt rozpaczno
nam gyaſna doczekaty.

Nyekdayſſi netbaly na to,
by to zbozye, ſtrzyebro, zlato
wzdi mrzalo yako blato;
hrzieſſny wie [1]),
procz gie diedye,
trudnye geho dobywagicz.
Tehda ty bez ſmyſla byechu,
geſſto czeſt, zbozie myegiechu,
ze tak nemudrzie zemrziechu,
w ſproſtne wazie,
chudie, nazye,
nas po ſobie czekagicz.

Sliſſ to, zbozie chowateli!
pomnyetit ſie razy, wely.
maſs podle chudich poſtely,
k nyezto ſpyeſiſs;
zboh ſie tyeſſyſs,
czele ſmrt przed ſebu maſs.
Swietſkat rozkoſſ tebu klama;
geſtit w zemy mrzka yama,
tat bude na wieky dana;
tu ſudneho
prziehrozneho
dne w chudobie doczekaſs.

Byt ſie tyech hodow doſtalo
wſſeho zbozie platna malo
tot bi ſie przyeliſſno zdalo. [2])
na tom dyele
y przietele
druh druhu zawidy. [3])

---

[1]) Tak v rkp., místo *vědie*.
[2]) Smysl v těchto verších porušen.
[3]) místo *závidie* (podlé rýmu *povědie*) na konci strofy. V rkp. následují zde ještě slova omylem napsaná a proto podtržená: a twe duſſy hrziech vwady (sic); přejata jsou sem omylem ze strofy následující.

Zbozie twe przately ſwady
a tyelo czrwy nawnady
a twe duſſy hrziech vwady;
neb twe czyny
wſſeczki wynny
na duſſiczy powiedie.

Zboznehot ta hroza dyeſy,
neb gſu przyſſly bludny czaſſy,[1])
zet ſie[2]) krzywda w prawdu myeſy
wſſiemy czyny,
yakzto gyny
ſwiet ſie gyz vkazugie.
Zahy*[434]*[3])nula w ſtudu bazien.
kde gſu cznoſty, a kde kazen,
gymyz byeſſie ſwiet oſazen?
kez ſie ſtidye,
ktoz to wydye,
ze zloſt prawdu zmynugie?

Od papezie az do krale,
nyzie toho, blyzye, dale,
wezdet geſt prawdy na male.
y u knyezye
bez penyezye
neczekay ſmylowanye.
Ten ſie penyez neoſtudyl,
newyeru, zloſt, krzywdu zbudyl,
tyelo y duſſy ochudyl;
ktoz gey ztraty,
wzdit gey platy,
nykdyez gemu myeſta nenye (sic).

Gedynat ſmrt rownye myerzij,
bez penyez kazdemu wierzy,
tak ſſarlatu, yako ſſerzy;
czozt proczeny,
nepromyeny,
dat na prawe lezenye.
Tut ſie nehodye ſſantroczy
any przatelſke pomoczi;

[1]) czaſſy změnou opisovatelovou místo *čěsi,* jakož svědčí rýmy *děsí* a *miesí*; subst. *čas* mívalo ve stčeštině zpátečnou přehlásku: sg. Vok. *čěse,* pl. Nom. *čěsi* (srov. biechu u vojště lítí czycſy t. j. čěsi AlxV. 1565), pl. Lok. *čěsiech,* v. Listy filol. 1882, 112.

[2]) V rkp. následuje zde omylem napsané a proto podtržené prawda.

[3]) Stránky 432 a 433 jsou v rkp. vyplněny textem jiným; text básně naší pokračuje až na str. 434.

tak gſu polozeny roczi
bohatemu
y chudemu
gity na poſtawenye.

Auwech ze ſie nelekame,
ze tu tak giſtu ſmrt gmame,
genz druh od druha wydame.
kdyzt ſmrt przigde,
ſtonyet poygde
kazdi s kozzy na hrzadu.
Wtyt ſie czaſſy ſtrzyebro, zlato
oſtuzugie yako blato.
nebozatka! pomnyem na to,
ze vmrziety,
hrziechy gmyeti,
duſſy wiecznu zawadu.

Smrt.

Czoz ſmrt radoſti podawa,
podle radoſtneho prawa,
tut mne radoſt wſſie oſtawa
pro zaloſtne wzdychanye.
Kdyz my ſrdczie myſl probuzye,
ze wzpomanu ty wſſie nuzye,
w nyez mye ſwietczſka wuole wluzye,
zywot mi zaden nenye.

S prawem my nenye do ſmyecha,
ſmrt ke mnye wezdi poſpiecha;
zaſtane-ly meho hrziecha,
duſſye kazny nemyne.
Swyet rozliczne czyny hody,
a ty czyny zywot wodij
gymyz nam duſſiczi vſſkody,
zet y ſ tielem zahyne.

Swyete! ktoz ſie k tobye wyne:
chudehot twe zczeſtye myne,
bohaty pro tye zahyne,
neb gſy prawa obluda.
Swyeta we mdlobye dobudem
a w zloſty na nyem przebu*[435]*dem,
w zaloſty geho wezdi zbudem,
ſmrt geſt naſſie oſuda.

Auwech ſwyete, kak ſie myly
kazdy, ktoz ſie k tobie chyly!
ty genz do nas ſ tebu byli,
kde ty mozem nalezty?
Moczna knyezata y krali,
koho gſu ſie ty vbali,
ze gſu ſie chudym wrownali
a dali ſie pohrzieſti?

Samy tuz nadiegy mame,
awſſak toho malo tbame;
auwech ze nezpomyname
zaloſtneho ſkonczenye!
Tu kdez przietel neſpomozie,
anyz tye zbozie wymozie,
tut neplaty, gedno kozye,
by myel wſſeczko vmyenye!

Czo ſie tyelo wraſſty, muczy,
wſſak zemy wzdy poruczi; [1])
tu ſie druh druha neruczy,
yakz gey koly myluge.
Tepruw przygdem w ſwe diedyny,
byeda hrzieſſnym te hodyny,
duſſiczka poneſye ſwe wyny
a na tyelo wzalugye.

Rzkucz: „proklete hrzieſſne tyelo!
czos dle zawynnyty ſmyelo?
pro twe tak neſliczne dyelo
gſem miloſti ſtradagicz!“
Negednat gy zaloſt bude,
nebeſket radoſti zbude,
horzie wieczneho dobude,
ſmrty na ſie zadagicz.

Sylnat ſie tu zaloſt zdiegie,
duſſiczkat ſie nezaſmyegie,
gednot ſie w zaloſti wzchwiegie,
widucz ſwu wiecznu ztratu.
Tut ſie nas hrzieſſy neſkrigij,
yako na ſwe wrahi zwigy,
horzye wieczne na nas wzrygij,
daducz hrzieſſnu odplatu.

---

[1]) Třeba doplniti verš i smysl slovem *sě*.

Auwech byeda te zalofty!
kto nam dufficzky wiprofty,
nebude-li twe milofty
matko bozieho fyna!
Tys v mylofti poznana,
a nade wffe gfy pozehnana,
bohem tobie ta moc dana,
mozefs fpomoczi gedyna!

Racz fudity nafie wynny
tak mylofrdnymy czyny,
bichom zbily hrzieffne ffpyny
pro nyz[1]) duffie zaloft ma.
Vflifs naffie hlaffy k fobie,
neday moczi fwietczke mdlobye,
bichom fie doftaly bohu y tobie
pyegicz zdrawa marya! Amen.

J. Gebauer.

XX. Básně připsané při Pulk. Lit. (t. j. při kronice Pulkavově v rkp. Litoměřickém, napsaném 1466).

Nota od pana Wylhema Zagiecze.

Zelcy czeffke pokolenye
Sfkody, genz fye ftala nynye!
Sfel cztny pan Wylem z Waldeka,
Przietel czeffkeho yazyka.

Tak żaloftiwie porziechu,[2])
Gehož (česť)[3]) wffe czechy myechu.
A wffe pro fwu prawu wieru,
Czyzozemfku zlu newieru.

Przlepadl fye mecz zemye czeffke,
Genz tupyl hlawi nyemeczfke,
Na wffe ftrany czechow branye,
Sfkoda czechom geft w tom panye!

By czechy prawie wiediely,
Czot gfu geho ffkodu wzyely,
Tepruw by prawie pykaly,
Bohu toho zalowaly.

---

[1]) V rkp. následují zde omylem napsaná a proto při opravě podtržená slova tak mylofrdnymy czyny (z verše 2. této strofy).
[2]) m. po hřiechu.
[3]) z DalL., podlé otisku při DalJ. str. 280; v PulkLit. není.

Ty, geſſto gſu rady tomu,
Snad przygde pohrziechu k tomu,
Ze by geho na pomocz z nowu
Rady wyhrabaly z rowu [1])!

Zla przyhoda, czo gſy zdiela, [2])
Czo lys z toho zyſku myela,
Czo ſſlechetnych ,panow ſtrziela, [3])
W nowie w hrobie (jsi) [4]) zawrziela?

Zlebſkeho Czenka mladeho,
A Watynberga [5]) hrdynſkeho,
Hynka huſſku ſprawedlneho
A Wylema oprawneho.

Prawie bozy prziepuſſtenie,
Nad czeſſkymy pany nynye
Genz ſye geſt pohrziechu ſtalo.
(Daj bóh, by to již přěstalo). [6])

Gyż wſſe czechy otworzeny,
Genż byly twrdie zawrzeny, [7])
Donydz Zagiecz krziepek byeſſe,
Na wſſe ſtrany ſtrziezieſſe. [8])

Proto gſu ſye Nyemczy ſrzekly, [9])
ſwa teneta polekly, [10])
W nych Zageczſka zatratily,
Aby w czechach moczny byly.

Czechowe! racztefs rozumieti,
To za prawu prawdu myeti:
Lſtiwie wam teneta wazij, [11])
Chowayte ſye gich! to wam razy.

Tot ten cztny pan Wylem Zagiecz
Wzdy branyl czechow naywiecz,

---

[1]) z DalL; v PulkLit. z hrobu.
[2]) z DalL.; v PulkLid. zdielala.
[3]) zetřieti = zahubiti.
[4]) z DalL.; v PulkLit. není.
[5]) Wartmberka DalL.
[6]) z DalL.; v PulkLit. není.
[7]) rkp. zawrzenye.
[8]) jich střěžieše DalL.
[9]) rkp. ſrzekly Nyemczy.
[10]) sú polékli DalL.
[11]) v původním složení bylo tu trvám *vazú*, rým: *ražu*.

(Po vše časy)[1]), kudy moha.
Prosimy[2]) zan *[125a]* wſſiczkny boha!

Kdyz doroſtu Zagieczenczy,
Budu ſ nymy w horzy nyemczy,
A naywiecze Baworzyczy,
Ty newierny wrazedlniczy!

Od nych pan Wylem ſnyde,
A w zemy pohrziechu wnyde.
Ynhned veprzowy hlawy pohrziechu
Kly ſye welmy podetrziechu.

Myſltez na to, Zagieczkowe!
Srdcze myete[3]) yako lwowe,
O to ſye dobrzie pokuſte,
Zuby hlawy ty[4]) nabruſte.

Powieſtez[5]) ſweho Waldeka,
Gehoz ty ſye kazdy leka,
Aby to ſſlechetne heſlo
Az v Baworſku zemy weſlo.

Proſſmyeſs ſwateho Waczlawa,
Aby ta weprzowa hlawa,
By ſye geſſtie obranyla
A ſwe zuby naoſtrzyla.

Pomoz nam ſwaty Woytiechu,
A dada nam tu vtiechu,
By ten prziezaduczy ſſtit
S tebu rozſſyrzil Swaty Wyt.

Zagiczkowe! tot geſt[6]) rada,
Aby nyemczom roſtla brada.
Pakly nebude w tom doſti,
Yakozt lybo, toho[7]) tak pomſti!

Zagiczkowe! tento ſmutek
Gyz obratte w dobry ſkutek,

---

[1]) z DalL.; PulkLit.: Pro ſwe czechy.
[2]) rkp. Profmye.
[3]) mějte.
[4]) hlavě té v DalZ., podlé otisku při DalJ. 231.
[5]) povyštež DalZ.
[6]) jest má DalZ.
[7]) to DalZ.

A wzdy ſye krziepczie magicze.
A na nyemczie netbagicze!

Mſtietez Wylema Zagieczſka,
Genž yhaſe yako ſwyeczſka.
Proto gſu ſye w czechach ſwaby
Rozduly [1]) yako zaby.

Proſtez boha, krzieſſtane,
A naywiecze wierny zemane!
By ſye Panye Wylhemow pramen
Plodil, rczyteż wſſickny Amen.

Od Bozieho Tiela. [2])

Leta od Narozenye ſyna bozieho
Po tyſyczy po trziech ſtech po trziedczetech oſmeho,
Dwye nediely po boziem wkrzyſſenye,
Stal ſye dyw, to ya ſwiedczym w tom nynye.
Zyde ſwate bozye tielo w tieſtwie (sic)
Muczyly, noſyecze gie po czeſtie.
Proto ſye gym ſtalo nezczeſſtie.
Byly gym prodaly kaczierzij.
Proklaty czlowiek, genz tak zle wierzij!
To ſwate tielo w zydowſky ſbyerzy
Bylo deset leth, tak czolo myerzij.
Když na gedne ſwatbye tanczowaly,
Zyde tiem ſwatym oplatkem hraly.
Geden zyd ſtrziely k nyemu ne wzdaly,
Tut gey przied ſebu dyetatkem znaly.
Toho newiem, zacz bylo prodano,
Ale z rzieczy do Pulkawy dano.
To od zydow byto y proklano.
Zyewilo ſye v pondiely rano.
Slyſſteſs wyernye, krzieſſtiane zaduczy!
Kdyz ten ſwaty chleb muczyly zydowſſtij kluczy,
Tehdy oplatek ſtkwuczy
Puſti krew yako buoh wſſemohuczy.
Tehdy zyde vzaſu ſye proto,
Gechu ſye plnye myſlyti na to,
Rzkucz: Awech hrzieſſna naſie ſſloto,
[125ᵇ] Bude naſs wſſech Zatraczenye toto!
Tu gey wlozichu w gednu temnyczy
Magicz peczi y myſſlenye, —

[1]) rozdýmali DalZ.
[2]) Text v Pulk. Lit. je z předlohy starší opis místy chybný a temný.

Praw kazdy ten dyw druh k druzczy, —
Zet ſſkoczy ſkrze ſyen na vliczy.
  Zyde vzrzewſſe bychu w tom ſtrachu,
Podle dwerze (sic) dol wykopachu,
Tu gey zaſuchu mrwu w tom prachu,
Na tom (sic) kamenim prziemetachu.
  Kaczka, gedna chroma dyewka,
przyſſla przied dom toho zyda
Myſlecz a rzkucz: zda mye kto wyda
Chleba weymye toho ze przyda (sic).
  Neweducz dotcze ſye te prſtij ſmyele,
Geſſto lezieſſe tu na boziem tiele.
Ynhned wſta a tak doſpiele
Gyde precz, to prawda czele.
  Potom dwa mieſſtiany odtud z myeſta
Gducz, yakz tudy k koſtelu czieſta,
Vzrzieſta a zyde krygy toho myeſta.
Inhned gym ta myſl by zwieſta,
  Promluwiſta a rzkucze:
Czo ſye to diege? tam gducze
Y chtieſta to wzwiedieti.
Zyde poczechu ſye gich ſtydieti,
Neb gym nechtiel buoh dele trpieti.
  Ty krzieſſtiane plne to v myſl wziechu,
Tam gydeſta, kdez zyde ſtaly byechu,
Nalezly ano mrwa lezy; tu otgiechu,
Krew ſwatu Na oplatczie vzrziechu.
  To wydienye gy obu rozkwiely,
A żyde ſye gyz biechu zawrziely.
Rzeczeſta k ſobie: bychom wiediely,
Abychom to knyezy powiediely.
  Dobrzye ſye gym k tomu ſmyſla doſta
Geden gyde a druhy tu oſta.
W gednom domu yeſtie zydowka [1])
Y zloſt ſwe newiery ne oſta.
  Marchad z ſyeny kroczy yako z ſtienye,
To wydieſſe krzieſſtian, placze, wzſtienye.
Zyd ſchyly ſwatoſt chtie wzieti,
Pak k zemi letie pocze nemyeti (sic).
  Zyde gey w dom za mrtwa wzchopychu.
Za tiem mladeho knyeze dobychu.
Przyſſed ohleda tu ſwatoſt weliku,
Vzrzie ano krew czrwena kraſna
Na otplatczie yako roſa kraſna.

---

[1]) sic, m. žid . . . .

W tom letie byl ten knyez nowu mſſy ſlużyl,
Proto ſobie ſtrachem wiecze byl ztuzyl;
Byezaw k ſſtarſſyemv toho tuzyl.
Byl ſed ſtrazy[1]) oſtawil pro wzdoru,
Powiediel wſſemu myeſtkemu zboru.
Sſly ſ krzyzy[2]) ſ weliku pokoru,
Wzely gye k koſtelu wzhoru.
Tu gſu ohledaly cziſſtie
Tieleſnu krew w ſwate Eukariſtie
Y rzeczechu: prawyt geſt buoh w tom wierzymy giſtie,
Takz yakz geſt w neby ſwatymy giſtie.
A tu mnoho dywow pokazuge,
Slepy, chromy[3]) przielyſs vzdrawuge
Z *[126a]* Hemburka Fararz byl wzal te prſtij,
Tu kdez lezala w drſtij (sic),
A rzka: Prawie ſwaty my tak geſt wkaryſty.
Inhned ſye gemu obrati krwi w hrſti.
Mnoho ſet krzieſſtanſtwa to wydialo.
Kdez tudyez polozyl, ynhned za cielo
To znamenye w zemy ſie odielo.
Chwalmy krew ſwatu y bozie tielo!
Mnoho gynych dywow rzeczy ſmyegi.
Geſſto ſye y dnes tu diege,[4])
Gychz ya wam wſſiech newypyegy.
Y geſſtie ſye na kazdy den diegy.
Mnozy z nemoczy okrziegy,
Ktoz w tu ſwatoſt vſati ſmyegi.
Proto w ragy budu pany tyto,
Gymżto geſt w gich wierna ſrdcze wlyto.
Zydowſtwo ſpaleno, k tomu zbyto
S prawym prawem, a to geſt oczyto.
O kaczierzij! gdiete, ohledayte
Tyto dywj a tiem nemeſſkayte,
Krew na otplatczie ſwatu poznaite,
Oſtanucz zleho hrziechow ſye kayte!
Swate bozye tielo! wzerzy na ny,
Pro twu hanbu y twe ſwaty rany,
Geſſtot gſu od newiernych dano,[5])
Smylug ſye nade wſſemy krzieſſtiany!
Jezu kryſte, genż w tom otplatczie,
Jakz gſy zwieſtowan by[6]) ſwe matczie,

[1]) rkp. w ſtrazy.
[2]) rkp. prſy ſkrzyzy.
[3]) pl. Akk.
[4]) m. dějí.
[5]) m. dány.
[6]) tak v rkp.

Odpuſt hrziechy, vzdraw na poczatczie
A day wiecznu radoſt na oſtatczie!
O maria, ſwietla panno czyſta,
Wierzy, ze gſy mylosrdnoſt gyſta,
Proſ za ny Oplatka Jezu Kryſta,
At ny raczy zbawiti oczyſta!
By obmyekczil naſſich hrziechow kamen,
Bychom wziely za geho pramen,
Bychom zpyewaly z ſwatymy Amen!

Klasobraní po poli školství gymnasijního hledíc po přednosti ke starým jazykům.

Podává Fr. Krsek.

(Pokračování.)

Stanovisko*), jakéž ujali jsme a ujímáme nyní my, klassickými studiemi se obírajíce, valně liší se od stanoviska, na němž

*) Nahoře (str. 147) dotekl jsem se choulostivé otázky o pochybeném cíli, a příslušná k tomu místu poznámka z příčin typografických přeložena jest sem. Nechci, by mi bylo snad nerozuměno nebo špatně rozuměno a slovům mým podkládán jiný smysl, nežli jsem v ně vložil po vlastním svém zdání a svědomí. Jest mým přesvědčením, že posuzujíce zralost žactva, zvláště ve přechodných stadiích (při přijimací zkoušce, při přechodu z nižšího gymnasia ve vyšší a při odchodu z gymnasia na universitu) na mnoze nejsme na cestě pravé. Nedostatky a vady, jichž dopuštěno se při přijimací zkoušce, mají v zápětí velmi často neprospěch mnohých žáků v nižších třídách. Neostražitost a nemístné mnohdy obou očí přimhuřování při přechodu na vyšší gymnasium mstí se pak zde, čímž arci prospěch zase vázne zprvu jen u některých, potom však tím trpí i jiní. A konečně o maturitě což říci mám? Zdá se mi, že pomalu přestává býti maturitou, t. j. zkouškou zralosti; toho arci nepocítí se již na střední škole tou měrou, jako na universitě a ve skutečném životě. Nemyslím, že by zkouška maturitní měla býti děsivou, nepřekonatelnou snad překážkou, až by žáky hrůza obcházela při pouhém na ni pomyšlení, jakouž zkoušku kdosi před nějakou dobou nazval „paedagogickým nesmyslem“; ale nemyslím též, že by se měla stávati „paedagogickou hříčkou“, v čemž rokem 1878 zejména o hodný kus cesty ku předu postoupeno. Dokud není jiného opatření, jak se o zralosti abiturientově přesvědčiti, dotud má zkouška zralosti v plné váze a v plném významu býti zachovávána v rozumu organisační osnovy §§ 81—84. A téhož šetřiti třeba při posudcích a zkouškách jiných, o nichž mluví osnova v §§ 73. a 60.

Pravidel těch tím více dbáno býti má, čím větší rok od roku množství žáků na střední ústavy přichází. Jakkoli znamením to potěšitelným, že počet intelligence od let padesátých působením středních škol vůbec značně se vzmnožil, tož předce hodno jest také k tomu přihlížeti, by se ve věci té najednou neobjevila nám stránka její temná; mát vše na světě líc i rub.

byl středověk, různo jest též od stanoviska nesmrtelného Jana Amosa Komenského, a konečně dálí se též dosti značně od stanoviska, na němž trvalo se před lety padesátými.

Tato stále rostoucí číslice návštěvy gymnasií a výsledky u takového množství žáků čím dále příznivější, divně snášejí se s těmi věčnými nářky o „přetěžování žáků", kteréž slovo v posledních dobách s hlučnou fanfarou do světa byvši puštěno, posud u mnohých nejméně k posudkům takového způsobu povolaných ani v ústech ani na papíře strašiti nepřestalo. Že by nikde v ničem vůbec přetěžování nebylo, toho netvrdím, ale na tom stojím, že se hledá obyčejně tam, kde ho není; kde pak skutečně se přetěžuje, o tom mlčí se, jakoby vše bylo v pořádku nejlepším. Naopak proti dřívějším dobám míra požadavků na gymnasiích tak jest uskrovněna, že po svém soudu pravdivými shledávám býti slova Lorenzova: „Man darf vielmehr behaupten, dass der Percentsatz der in den cisleitanischen Ländern als reif erklärten Schüler die äuszerste Grenze des Erlaubten, Möglichen und Erwünschten fast übersteigt und dass weitere Ermässigung der Forderungen an die studirende Jugend mit den Aufgaben einer wirklichen, wahren und gründlichen Bildung unvereinbar wäre." Vzrůstání počtu žáků na gymnasiích pouze a výsledky maturit od roku 1851. vizme v přehledu tomto:

Počet žactva.

Roku	1851	v zemích cislajt.	21.175
„	1878	„ „	41.456
„	1881-2	„ „	53.142
„	1851	v Čechách, na Mor. a ve Slezsku	8.420
„	1878	„ „ „	19.195
„	1881-2	„ „ „	24.239
„	1851	v Čechách	5.669
„	1871	„	7.628
„	1876	„	9.827
„	1877	„	10.943
„	1878	„	12.408
„	1881-2	„	16.584

Výsledek zkoušek maturitních.

Roku	1851	v zemích cislajt.	945
„	1878	„ „	2.062
„	1851	v Čechách, na Mor. a ve Slezsku	385
„	1878	„ „ „	800
„	1851	v Čechách	282
„	1871	„	497
„	1879	„	512

Rozdíl číselný v přehledu tomto je zjevný. Připouštíme ovšem, že se od let padesátých zvětšil počet obyvatelstva, že vzrostl také počet gymnasií, ale ani toto, ani ono nestalo se v míře tak rozsáhlé, aby se jen tím omluviti a vysvětliti dalo ono zdvojnásobnění počtu žactva vůbec a žactva zkoušku maturitní s prospěchem podstoupivšího. Pravda tolikéž, že se nyní zajisté mnohým předmětům lépe, přiměřeněji učí, nežli dříve, že tudíž i výsledek práce je větší číselně. Ale nezapomínejme také, že přehled onen netýče se všech středních škol mládeží četně navštěvovaných, nýbrž pouze gymnasií. A tu předce z číslic těch pozná každý, leda by slep i hluch i všeho soudu prázden byl, že o přetěžování a znesnadňování studií v těchto dobách oproti dřívějším řeči býti nemůže. Komu pak toho bylo by málo, tomu na posouzenou připojuji ještě dvě tabulky týkající se zvláště dvou ústavův, aby čistě patrno bylo, kterak zkoušky maturitní na týchž ústavech dříve dopadaly a kterak nyní, když se tak přetěžuje.

Nemluvíc o středověku ještě za dob Komenského byla latina jazykem světovým, mezinárodním, jazykem diplomatův i učenců;

Rok	Počet žáků VIII. tř.	Od-stoup.	Zkoušeni	Zralými uzn.	%	Reprobováno	%	Reparatury
1850	—	—	39	31	79·5	8	20·5	—
1852	19	4	15	11	73·3	4	26·7	—
1854	22	9	13	9	69·2	4	30·8	—
1858	25	9	16	13	81·25	3	18·75	—
1860	22	1	21 + 2	18	78·3	5	21·7	—
1862	29	4	25	22	88	3	12	—
1864	32	6	26	26	100	—	—	—
1868	25	—	25	17	68	8	32	—
1870	25	4	21	19	90·5	1	4·8	1
1872	20	4	16	16	100	—	—	(3)
1874	16	—	16	16	100	—	—	—
1878	12	—	12	12	100	—	—	—
1879	16	—	16	16	100	—	—	—
1880	14	—	14	14	100	—	—	—
1881	14	—	14	14	100	—	—	(3)

Rok	Počet žáků VIII. tř.	Od-stoup.	Zkou-šeni	Zralými uzn.	%	Reprobováno	%	Reparatury	%
1866	29	—	29	29	100	—	—	—	—
1867	39	—	39	26	66·7	3	7·7	10	25·6
1868	44	10	34	22	64·7	6	17·7	6	17·7
1869	42	6	36	24	66·7	8	22·2	4	11·1
1870	42	1	41	28	68·3	—	—	13	31·7
1871	46	2	44	39	88·6	5	11·4	—	—
1872	34	—	34	33	97·1	1	2.9	—	—
1873	44	5	39	33	84·6	4	10·3	2	5·4
1874	30	2	28	25	89·3	—	—	3	10·7
1875	29	—	29	25	86·2	2	6·9	2 + 2	17·2
1876	26	—	26	22	84·6	3	11·5	1	3·8
1877	41	—	41	37	90·3	1	2·4	3	7·3
1878	22	—	22	22	100	—	—	—	—
1879	27	—	27	27	100	—	—	—	—
1880	36	—	36	36	100	—	—	—	—
1881	42	—	42	42	100	—	—	—	—
1882	23	—	23	23	100	—	—	—	—

Nikdo, kdokoli rozumný a nepředpojatý, nemůže shledávati v udáních těchto, že by nyní mládeži tíže a s horším výsledkem se studovalo nežli dříve; naopak daty těmito jasný proveden důkaz, že se v zákonitých požadavcích úleva veliká, snad až příliš veliká stala. A to ne snad na jednom ústavu nebo na ústavech jedné národnosti náležejících; s tím úkazem setkáváme se v posledních letech (1878—1881) až na velmi skrovné výminky skoro všude, v Chomutově a České Lípě zrovna tak jako jinde. Chopí-li se pak enketní kommissí maturitní zkoušky tam, kde enketa z r. 1878. přestala, a bude-li též ona z požadavků „slevovati“ dále, jako

bez ní nemohl obejíti se nikdo, kdokoli vzdělancem slouti chtěl.*) Což divu tedy, že bez výminky žádáno, by každý ve slovu i písmu vyznal se do podrobna v jazyku onoho starého, vymřelého národa, jemuž panství ve třech dílech světa dosíci osudem bylo určeno? Ba byli mnozí, kdož cenu latiny tehdy až směšně přemršťovali, jak ku př. jesuita Mich. Inchofer, jenž ve své „Historia sacrae latinitatis" domníval se, nebo dokonce tvrdil, že „i blahoslavení v nebi latinsky mluviti budou" („beatos in coelo latine aliquando locuturos"). Tenkráte tedy latinsky správně psáti i mluviti bylo nezbytno, k čemuž již první snahy při vyučování mládeže vedly, „aby naprosto všickni toliko latině mluviti zvykali." To jasně též vysloveno v zákonech lešenských: „Studiosi linguarum nonnisi latina cum praeceptoribus et inter se utuntur." Odtud snadno vysvětliti si i pochopiti zamilovanou myšlénku Komenského o to usilujícího, jak by školu mohl „v obec latinskou proměniti čili jak Latium obnoviti, v němž by samým mluvením latinsky mluviti naučili se všickni," (čehož důvodem na jiném místě udává) „protože nyní za nejpřednější nástroj učenosti a za pásku národů pokládána bývá". Účelem toho „obživlého Latia" mělo býti: „aby bylo, kde by učeno býti mohlo jazyku latinskému zároveň se všemi potřebami života samým toliko užíváním, hovořením totiž stálým a lahodným mnohých příjemně spolubydlících a vzájemně horlivě a mile povzbuzujících se a cvičících."

S těmi náhledy o nezbytné potřebě latiny ovšem také souvisel všechen způsob vyučování. Cvičení slohová v jazyce latinském konána každého dne (srvn. Komenský, Škola pansof. str. 30. odst. 78.); latinská cvičení řečnická a básnická opakovala se vždy ve čtrnácti dnech; scenické hry, modlitby, zpěvy atd., vše díti se musilo v jazyce latinském. Avšak to vše zdálo se býti Komenskému nedostatečno, protože způsob vyučování jazykům, jaký v tehdejších školách pěstován, velmi zvolna k cíli vedl; bylať ta cesta „per praecepta longum et difficile iter." Komenský však hledal „iter breve et efficax," což přivedlo jej ku myšlénce obnoviti Latium. Na nevhodný a neprospěšný způsob vyučování touží v praefaci k „Janua linguarum reserata" těmito slovy: „Cognitum scholis non satis fuisse verum et genuinum linguas tradendi modum hactenus, res ipsa loquitur. Consenescebant plerique, qui se dediderant literis, circa vocabula: soli latinae linguae decem et plures anni tribuebantur; imo tota aetas, tardissimo eoque exili et operae

---

slevila ona, pak budeme míti „na papíře" ještě přesnější statistická data a pak snad budeme plně spokojeni, že jsme dosáhli účelu s prospěchem, „číselně" tak dokonalým.

*) O důležitosti jazyka latinského v těch dobách srvn. ještě: Komenský, Meth. jazyk. VI. XIX.; Škola pansof. str. 30. odst. 79.; a „Uvažování o Latia od Tibery k Bodrogu přenešení"; Zoubek „Život Jana Am. Komenského" str. 104—106.; téhož spisovatele článek v Čas. česk. mus. 1873. str. 288—291.; Schmid Encyklop. „Lateinischer Unterricht" str. 192., Seyffarth Johann Amos Comenius str. 83. a n.

pretium non refundente profectu. — Distinebatur nimirum, imo distendebatur juventus praeceptionibus grammaticis infinite prolixis, perplexis, obscuris, maiorem partem inutilibus, annis aliquot; haec prima crux. Tum per eosdem annos effarciebatur vocabulis rerum sine rebus . . . . atd. A podobně již r. 1621. zemřelý Dr. theol. Eilhard Lubin naříkal, „že způsob vyučovací po školách rozšířený naprosto jest takový, jako by jej někdo vymyslil naschvál a úmyslně proto, aby učitelé i žáci jenom nesmírným namáháním, hroznou ošklivostí a nekonečným klopocením teprve po dlouhém čase k poznání jazyka latinského buď byli přivedeni nebo od něho odvedeni.*) Jaký div tedy, že mnozí dali se na hledání všelikých prostředků, jimiž by učení se latině urychlili a usnadnili. Z těch arci někteří lecčehos kloudného a prospěšného se domyslili, za to však jiní svými „klíči", „nálevkami" a „ořechy" druh druha předstihujíce směšnými se stali. Proto v tehdejší době vydáno mnoho spisků pod názvy „clavis", „infundibulum", „nux", slibujících naučiti jazyku tomu neb onomu za určitý počet měsíců ba i hodin. (O tom srvn. poučný článek Zoubkův v Čas. česk. mus. 1873. str. 283—287.).

Aby žáci ve školách co možno nejvíce latinsky mluviti se snažili, vymáháno všelikými prostředky mnohdy nejen podivnými, anobrž nemístnými, protože obyčejně dálo se to na úkor mateřskému jazyku.**) Tak Matouš Collinus z Chotěřiny zavedl r. 1550. na své soukromé dvojtřídní škole v Praze jakožto trest „signum locutionis", dav rozkaz: Čechům jazyk český, Němcům německý ovšem hned zapovídáme. Dopouští se však pro naučení jiných aneb sebe samého promluviti něco Němci německy s Čechem, Čechu pak česky s Němcem. Při stole Čechové latině, Němci česky toliko ať mluví, jestliže by co chtěli. Každému, kdo by svého přirozeného jazyka užíval, ať se dá osel, od kteréhož menší metlou, větší pak penízem se vyplatí." Podobně také Codicillův „Řád škol městských" z r. 1586. nařizuje trestem osla těm, kdož mateřským jazykem mluví.

Z toho jasně vidíme, jaká důležitost a váha latině v tom čase byla přikládána, i nebude nám s podivením, že v 16. století jazyk ten tou měrou byl rozšířen, až i občané a řemeslníci

*) Jak neutěšený byl stav tehdejších škol vůbec, nejen ve příčině vyučování jazykům, o tom srov. „Johann Amos Comenius" von L. W. Seyffarth, Leipzig 1871 str. 59—60. a n. 85 a j. „Život Jana Amosa Komenského" od Fr. J. Zoubka, Praha 1871 str. 17—19. a j., zvláště pak Komenského Didakt. kap. XI. „že pravých škol posavád nebylo." (vyd. Beránkovo str. 58—61). —

**) Zoubek (v životě Komenského str. 17) mluvě o gymnasii lešenském a jeho učitelích, dí: „V tom tedy gymnasiu a od těch učitelů: Poláka, Němců a Čecha učili se mládenci polští, němečtí i čeští. Ale tehdáž nic divného: na latině všecko záleželo, a když nešlo o jazyk mateřský, latinou dovedl mládež trápiti národovec jakýkoli.

měštští latinsky plynně hovořiti dovedli; ba čteme, že v domě pařížského knihtiskaře J. Stephana také hospodyně a služebníci latinsky mluvili.

Přesnosti latiny dbáno vším úsilím a všemožnými prostředky. Komenský sám proti pokleskům v jazyce tom nařizoval zvláštní trest „Bič Priscianův“ čili „signum emendationis“ zvaný, „aby žáci opatrnější se stali a neopakovali týchž poklesků, zvláště aby vyvázli z idiotismů (hungarismů, slavonismů, germanismů), jimiž, jak povědomo, latina nejvíce se kazí.“ Tomu však netřeba podivovati se; nebo jinak to s těží bylo možno, měl-li latinsky mluviti Uher, Slovan, Němec, jenž předce tak z lehka z národnosti a mluvy své mateřské vyzouti se nemohl. Tím arci nechtěl Komenský ubližovati jazyku mateřskému, jakož do svého Latia nemínil bráti leč žáky v počátcích vzdělanosti ve škole obecné na základě jazyka mateřského vycvičené. Jeho „signum emendationis“, různé od Collinova „signum locutionis“, mělo důležitý význam paedagogicko-didaktický; ve zabraňování a odvykání pokleskům proti správnosti jazyka kteréhokoli dalo by se jím a to cestou snadnou učiniti velmi mnoho.

Tak mocně vládla latina skoro až do posledních desítiletí osmnáctého věku; až do těch časů všichni všude přesvědčeni byli o nesmírné praktické ceně latiny. Tou mělo se i psáti i mluviti jako každým jiným živým jazykem, ba ještě spíše nežli jiným; té ustoupiti musilo vše jiné: mateřština, mathematika, přírodopis atd. Ještě v německém řádu školním z konce minulého století obecně bylo nařizováno, aby velmi důrazně dbalo se toho, že nejen čísti, psáti, rozuměti autorům, nýbrž i mluviti latinsky třeba; toho dosud v Sasku a Prusku značně se šetří.

Avšak konec předešlého století a začátek našeho věku té neobmezené nadvládě latiny konec učinil; přestala býti jazykem světovým, mezinárodním, protože jazyky národní práva svého se domohly a čím dále tím více se vzmáhaly. Jakožto předmět učebný ve školách touto změnou stanoviska latina neutrpěla, naopak právě okolnost ta vedla ke hlubším studiím a ku probádání života, dějin i řečí národa římského a řeckého. Místo pozbyté praktičnosti latiny odůvodněno studium jazyka toho tím, že zvláště schopen a přiměřen jest, aby se studiem jeho budilo vzdělání formální a všestranně souměrně rozvíjely všechny síly duševní.

S tohoto stanoviska počalo se též hleděti na řečtinu, kteráž až dosud skoro úplně byla zanedbávána, čehož koncem bylo, že řečtina stejné s latinou získala si místo i právo ve vyučování školním, jež až dosud zaujímá a, jakož doufám, dosti dlouho ještě zaujímati bude. Nebo má-li stanovisko nynější ve platnosti své potrvati, nedá se vůbec ani myslit, že by řečtina a četba řeckých auktorů ze škol byla vymýtěna; vždyť na té právě záleženo býti může mnohem více nežli na latině ze příčin historií dostatečně objasněných. Ačkoli není řečtina, jakž Komenský se domýšlel,

matkou latiny (Škola pansof. strana 4.), tož předce jest sestrou z téhož kmene indoevropského pochodící, a to sestrou prvorozenou, kteráž mladší latině vzdělání zdrojem i vzorem byla nedostižitelným a nedostiženým.

Pokud tedy soud o působení klassických studií v povahu a vzdělání lidské ve všem všudy podvrácen a neplatným učiněn nebude, potud bude literatura řecká vždy přednější těch studií činitelkou. Správně tedy soudí německý filosof E. v. Hartmann („Zur Reform des höheren Schulwesens“ Berlín 1875. str. 50. a 64): „Es ist heute dem Bewusstsein keines Gebildeten mehr verborgen, dass die griechische Sprache nicht nur einen weit höheren formalen Bildungswerth als classische Sprache besitzt, sondern dass auch der Glanz ihrer classischen Literatur so einzig am Himmel steht, wie der Glanz der Sonne, während der Mond der römischen Classicität nur ein mattes, von der Sonne geborgtes Licht zurückstrahlt, gerade hell genug, um die lange Geistesnacht des Mittelalters einigermassen zu erleuchten. — Um es mit einem Wort zu sagen: Der Nimbus der Classicität, der solange den römischen Schriftstellern angehaftet, hat sich vor dem unbefangenen literarhistorischen Urtheil als eine imitirte, unechte Waare, als eine Afterclassicität entpuppt, deren eigentlicher Werth in dem Hinweis auf das nachgeahmte Original und seine allein echte und wahre Classicität besteht.“ A nebudiž si tento příkrý soud o literatuře římské ve všem odůvodněn a pravdiv, neboť v oborech mnohých Římané dosti samostatně si vedli a tvůrčí síly hojnou zásobu osvědčili, tož předce upříti se nedá, že celková myšlénka jeho jest nade vši pochybnost jista. (Srvn. o téže věci ve Schmidově encyklopedii článek „Griechische Sprache.“)

Naše organisační osnova (Zu den Instruktionen II. str. 101 až 103) zběžně promlouvajíc o významu jazyka latinského v dobách dřívějších, rovněž i o ztenčování se důležitosti latiny jakožto obecného jazyka vědy a osvěty, zaujímá stanovisko nové, správné, dotvrzujíc, že latině jako dokonalému prostředku k nabytí vyššího vzdělání významu a účinnosti odepříti nelze. Tento svůj soud třemi vzpírá důvody, z nichž zvláště druhý a třetí váhu mají; tento však druhého daleko důležitějším se mi býti zdá. Druhý důvod totiž založen jest na vzdělavačnosti jazyka latinského a vhodnosti jeho ku probouzení vědomí řeči, třetí však vytýká právě hlavní účel studií klassických, při čemž znalost jazyků starých jeví se býti pouhým prostředkem sloužícím k dosažení účelu hlavního.

Třetí ten důvod zní: „Endlich drittens ist die Lectüre der besten Klassiker der lateinischen Sprache fähig, den Jüngling in das Leben eines Volkes und eines Staates zu versetzen, der durch einfachere Verhältnisse ihm verständlicher, durch seine Grossartigkeit erhebend ist, und sie kann hiedurch, bei der innigen Vereinigung des Gedankeninhaltes mit der Kunstform, einen tieferen,

selbst sittlich bildenden Einfluss gewinnen, den in solchem Masse die blosse Erzählung oder Übersetzung zu erreichen nicht vermag." Že pak tomuto důvodu mnohem více přikládati jest důležitosti, zřejmě dosvědčuje táž osnova ve Vorbemerk. str. 5. praví: „Als Hauptzweck der Erlernung der alten Sprachen ist, obwohl die durch grammatische Studien zu erwerbende formelle Bildung nicht ausser Berechnung bleibt, doch die Lesung der klassischen Schriftsteller angenommen, der unerschöpften Quelle wahrhaft humaner Bildung; das Gymnasium soll diese Lesung nicht blos möglich machen, sondern in reichem Masse und guter Auswahl wirklich vornehmen." A v té věci zajisté snášejí se nyní všichni přátelé klassických studií, že pěstění ducha klassického, jenž ze spisův auktorů starých nás ovívá, jest nám cílem, k němuž snahy veškery násti se mají, nikoli pak jedině a výlučně pěstování formy, jakož se dříve dálo, že Komenského slova „consenescebant plerique, qui se dediderant literis, circa vocabula" leckde do nedávna platnost měla.

Vzdělanost řecká a římská jsou vedlé křesťanství a národnosti hlavními a jedinými podklady vzdělanosti novověké, s nimiž seznámiti se jakýmkolivěk spůsobem připadá na každého vzdělance. Spojení vzdělanosti hellenské s moderní jest tuhé, nerozlučné; tato jde a úzce souvisí s onou, a zajisté nikoli nevhodně vyslovil se slavný J. Grimm, že bychom hodnou část masa vlastního sedřeli sobě s těla, chtěli-li bychom se sebe sníti účinky vzdělání hellenského.*)

Že pak proniknouti a čerpati vědomosti o tom zašlém světě kulturním z prvních, čistých pramenů neskonale jest zdárnější a účinnější nežli přestávati na pramenech druhé třídy, toho popírati tuším nehodlá nikdo. Byla by to zajisté dráha bludná, omylům přístupná, a svedeni bychom jí byli jako touže příčinou zabředlo a pobloudilo křesťanství ve středověku, čehož přirozeným následkem i lékem byla reformace.

---

*) Nechtěje zde o významu klassicismu šířiti se slovy, ukazuji jenom k výrokům některých slavných mužů, žádných to filologů ex professo. Thiers praví: „Nejsou to pouhá slova, jež mládeži podáváme, učíce je latině a řečtině; jsou to ušlechtilé a vznešené věci. Jsou to dějiny lidstva v obrazech jednoduchých, velikých, nezničitelných. Ve století, jakým naše jest, mládež vzdalovati pramene antického krásna, jednoduchého krásna, nebylo by ničím jiným, nežli mravní naše snížení uspíšiti. Nechejmež mládež ve starověku, jako v bouře prostém, klidném a zdravém přístavu, jenž k tomu jest určen, aby ji svěží a čistou zachoval." — Jean Paul: „Die jetzige Menschheit versänke unergründlich tief, wenn nicht die Jugend vorher durch den stillen Tempel der grossen alten Zeiten und Menschen den Durchgang zum Jahrmarkte des späteren Lebens nähme." — Herbart: „Philologie ist wesentlich Anknüpfung der heutigen Bildung an die alte; Fürsorge, dass der Boden der Cultur festliege, also Abwehr neuer Verirrungen." Srovn. také: G. Freitag „Neue Bilder aus dem Leben des deutschen Volkes" (Leipzig 1862) str. 425 a násl.

Jestli tedy pro vzdělávání se a rozvoj duševní ceny nemalé získali si známosti o prvních základech vzdělanosti lidské vůbec, jestli hodno i podobno projíti od začátku až ku konci oním prvním, třeba ne ve všem idealně dokonalým, chrámem osvěty a kultury, sledovati pak další účiny a působnost její a k podkladům těm přičiňovati známost průběhu vzdělanosti moderní na základě mateřštiny vždy dále rostoucí; jestli to váhy nemalé: pak nechtějmež odhazovati nejlepší té věci prostředek, totiž jazyky starých těch národů. Buďme přesvědčeni, jestli vůbec jaká obtíž a nesnáze při osvojování si prostředku toho, že nevězí ve prostředku samém, nýbrž ve způsobu, jakým se ho zmocňujeme; a tomu bohdá předce pomoženo bude. Avšak dokládám opět: nechtějmež jazyky ty pokládati za nic jiného nežli za klíč, jímž otevříti si chceme bránu k antické vzdělanosti, za člunek, na němž se do starověkého Říma a především do slavných Athen ku vzdělávání se přeplaviti chceme; nepokládejme je za účel, nýbrž za pouhý prostředek.

Vytýkám to úmyslně, protože zdá se mi, ač hodně ku předu jsme postoupili, že předce ještě v některé příčině, jazykům těm učíce, z prostředku účel činíme a tím i nesnází i nepříjemností zbytečných původci jsme tam, kde by jich býti nemělo. Této nesprávnosti dopouští se v našich dobách, buď si to kde buď, každý, kdož jiného, jenž učen a vzdělán jest na základě mateřského jazyka, nutí, by latinsky nebo řecky myslil, psal, mluvil. Jesti to věc přímo proti přirozenosti směřující, a že z ní jdoucí užitek ne-li pražádný, tož aspoň velmi nepatrný jest, pozná nikoli s obtíží každý, kdo poznati chce. Vždyť — abych pokračoval v obraze dříve počatém — mohu s klíčem velmi dobře zacházeti a vedlé potřeb svých ho pohodlně užívati, zámečníkem však a klíčů hotovitelem při tom býti nepotřebuje; mohu člunek obratně a uměle říditi rychlostí a směrem, jakým libo, toho však, kterak a z čeho člun takový se hotoví, znalosti nemaje žádné.

Uložil-li bych někomu, chtěje se o vědeckém jeho vzdělání přesvědčiti, aby na důkaz toho o nějakém předmětu z oboru určité vědy vzatém buď napsal pojednání nebo ústně pojednal v jazyce latinském, nepodá mi zajisté o své vědecké kvalifikaci a o schopnosti myšlénky své správně projadřovati svědectví tak důkladného, jako užíval-li by jazyka svého národního. Rovněž tak pošetilým zdálo by se mi býti, nutil-li by kdo koho, ústa jeho hustou sítí přistra, by jasně, zřetelně a zvučně vypověděl všechno, co na mysli má; to nemožno bude, leda tu a tam slůvko některé zřetelnější sítí ven se prodere a zahlaholí, ale jinak všechna řeč nesrozumitelna a nepřirozena, nucena a jaksi přidušena bude. Takové pojednání latinsky psané nebývá pak zhusta ani měřítkem věcného vzdělání, poněvadž pisatel nemohl pronésti vše, jak by byl chtěl, ani dokonalým stilistickým cvičením, poněvadž z každého desátého řádku viděti, že to psal Čech, Němec

atd. Nemohu pochopiti, proč by od požadavku, lépe řečeno od zvyku toho, upuštěno býti nemohlo a nesmělo, což ještě podnes se tvrdívá, jakoby se vzdělávání opravdu klassické bez tohoto dokladu ani mysliti nedalo.

Nechtějmež zapomenouti důležité zásady Komenského: „semper cura potior rerum quam verborum“, kterouž se onen náš arcipaedagog zpravoval venkoncem, i v latině, jíž psáti a nade vše jiné klásti teprve později se jal. Z počátku bylo pevným jeho úmyslem psáti jenom česky, jakož sám vyznává slovy: „Primum autem protestor, mihi latine aliquid scribendi, nedum edendi, nunquam fuisse consilium. Genti solummodo meae ut concinnatis vernaculo sermone libris quibusdam prodesse quaererem, more iuvenem incesserat libido, nec deseruit per istos quinquaginta annos: ad alia nonnisi occasionibus delatus fui.“ Tak psal Komenský Petrovi Montanovi v Amsterodamě roku 1661. Nepříznivými tedy okolnostmi a modou toho času panující veden jsa přiklonil se Komenský k jazyku latinskému, žádaje po tom ovšem na každém, aby latině dokonale rozuměl, poněvadž jí přikládána důležitost vědeckého jazyka mezinárodního. Aby však všechnu váhu kladl v ryzost a uhlazenost slohovou a ve grammatické vzdělání, toho sám spisy a zásadami svými nedokazuje, ačkoli latiny a všech klassiků výtečně byl znalým. Odtud pošlo, že velmi mnoho barbarismů působením mateřského jazyka v jeho latinský sloh, ač jinak velmi obratný, se vloudilo, pročež v 17. století latina Komenského haněna byla od některých přemrštěných puristů latinských, a snad by ani nyní na některé německé universitě co do správnosti a čistoty slohu latinského při zkoušce neobstála. Komenskému však všude k jádru a vnitru věci prohlédajícímu „color urbanitatis“ nebyl cílem a účelem učení se latině, jak sám výslovně tvrdí (Opp. didd. II. 205.), volaje při tom: „Odtud až potud, a vždy budiž větší péče o věci než o slova.“

Slovné pouze a čistě grammatické vzdělání mládeže v latinském jazyku také nebylo po jeho zásadách, nebo pak by byl zajisté neopominul nikterak k témuž účelu užiti také řečtiny, jakož předce vychází z jeho vlastních slov (Škola pansof. str. 4.), kde mluvě o tom, v čem jazyk jest cvičiti, dokládá: „A to v latině, protože nyní za nejpřednější nástroj učenosti a za pásku národů pokládána bývá; v řečtině, protože jsouc matkou latiny, aby jí bez ní dokonale rozuměno bylo, nedopouští, zvláště pak proto, že tajemství nového zákona strážkyní jest a vykladatelkou.“ Předce však určil, aby žáci v řečtině jenom „vedlé potřeby“ (ad necessitatem) učeni byli, latině však aby „dokonale“ (perfecte) rozuměli. Ale od dokonalého rozumění latině a od zevrubné znalosti literatury latinské ku správnému latinskému psaní slohem ciceronianským jest předce ještě hodně daleko, čehož dovodil Komenský sám na sobě nejlépe, pročež také sloh jeho s několika stran

ostře zhaněn. I uznal vhodným nebožtík otec Palacký ujati se kaceřovaného svého krajana r. 1829 a jeho způsob psaní omluviti takto: „Latinský sloh jeho, ačkoli jest plynný, zřetelný a úsečný, avšak není čistý a přesný římský; měl zajisté málo smyslu, a ještě méně lásky k oné klassické ozdobnosti, která vyhýbá se všem novým pojmům, aby nestala se neřímskou; raději pojmenoval každou věc nejpřihodnějším její jménem, nic toho nedbaje, nepochází-li jméno třeba z doby železné.“

Úvahy a zprávy.

Slavonic Literature. By W. R. Morfill, M. A. London 1883., ve sbírce The Dawn of European Literature (VIII a 264 str. 8°).

Potěšitelným úkazem při této knize jest již uznání, vyslovené v předmluvě, že v anglické literatuře byla jí skutečná potřeba, t. j. že konečně i ve kruzích, které dosud buď pro přílišnou odlehlost zeměpisnou, buď z příčin jiných na kulturní snahy národů slovanských pohlížely naprosto chladně, ne-li dokonce s útrpným úsměvem, začínají cestu sobě raziti názory vlídnější. Právem také poukázáno k tomu, že jediné toho druhu dílo, jazykem anglickým původně sepsané, které vydala T. A. Robinsonová (Talvj) r. 1850. v Novém Yorku — tedy nikoli v Anglii, nýbrž v Americe — jest už zastaralé, a co horšího, že zůstalo zcela nepovšimnuto a nyní nejen většině anglického obecenstva, nýbrž i literatům z povolání jest docela neznámo.

O ukázkách pak z poesií slovanských, které ještě dříve (r. 1821—32) v anglických překladech krajanům svým podal zasloužilý jinak Sir John Bowring, stejně správně pověděno (na str. 213.), že obsahují velmi mnoho poklesků, pošlých z nedokonalé znalosti jazyka — že tudy s nepatrnými výminkami slovanské literatury v Anglii dosud buď naprosto byly neznámy, nebo že z nich ukázky podávány jsou v podobě takořka travestované a znešvařené tak, že většině Angličanů vštípena jest myšlénka, jakoby literatury slovanské vůbec ani nebylo na světě. Než Angličané všecky vědomosti své o Slovanstvě do nedávna čerpali z pramenů nad míru pochybných, upravujíce pro svou potřebu jen díla německá nebo francouzská, která pohříchu málokdy povznášejí se na výši nepředpojatosti, a nelze tedy ani se diviti, že i ve příčině literatury zase jen sahali k pomůckám podobným. (Dílo Wratislawovo „The Native Literature of Bohemia in the Fourteenth Century“ zakládá se na vlastním studii pramenů původních; ale jest to jen obmezená monografie).

Aby této zásadní vadě se vyhnul, pan Morfill látku díla svého — a to jest druhým potěšitelným úkazem jeho práce —

vyčerpal po výtce z pramenů původních, slovanských, ovšem nezanedbávaje přes to spolehlivých pomůcek německých a francouzských, z těchto hlavně prací Legerových. Hlavním vodítkem byly mu Historie literatur slovanských od Pypina a Spasoviče a literarně historické stati v Časopise Č. Musea, Jagičově „Archivu für slavische Philologie“ a jiných dílech souborných: ale i spisy o předmětech jednotlivých jsou mu dobře povědomy, a tak čteme v dokladech jeho nejzvučnější jména zástupců vědy slovanské. Že aspoň přední plody literarní, o kterých pojednává, také sám četl, všude ze zpráv jeho o nich na jevo vychází.

Že pak všecken duch knihy jest Slovanstvu příznivý a nepředpojatě uznává, čím Slované přispěli k obecnému vývoji lidské osvěty, již z věcí uvedených patrno a na každé téměř stránce díla doloženo.

Pan Morfill na př., — abychom aspoň některé doklady uvedli — na str. 232 a násl. se vřelou sympathií mluví o žalostném úpadku národa našeho po bitvě bělohorské, o pálení českých kněh a násilné germanisaci, a na str. 203 o nenadálém jich znovuzrození. S podobným účastenstvím líčí Jiřího z Poděbrad a obtíže bojův i sporů jeho s papežem. Na str. 7 lituje útrap národa bulharského v otroctví tureckém a doufá, že obě Bulharska někdy asi budou spojena, jako dříve Multansko s Valašskem. Týmž duchem jsou vylíčeny útrapy Rusi za vlády Tatarův a svízele, s nimiž bojovati jest Polákům proti poněmčování s jedné a porušťování s druhé strany. Nepředpojatost a svědomitost viděti také hlavně v tom, kterak vypsán je spor o pravost některých textů staročeských na str. 206, 208, 221.

Aby krajanům svým věc učinil zajímavou, p. Morfill na četných místech užil prostředku velmi dobrého srovnávaje plody literatů slovanských s domácími anglickými, a často skutečně překvapuje podobnostmi vhodně vytčenými. Tak Dalimil náš upomíná ho na kroniku Roberta Gloucestra i na Brucea Barbourova, allegorický Tkadleček na Skeltonovu báseň Gaslande of Laurell. Chelčického přirovnává k Bunyanovi a názory jeho ku quakerským; mistra Daniela Adama z Veleslavína k prvnímu tiskaři a spisovateli anglickému Caxtonovi. Že učeného biskupa Dubravia spis o rybách citoval Izák Walton, nezapomněl podotknouti, jako ukázal na živé styky mezi Anglií a Čechy za doby Husovy, kdy v Oxfordě studoval Jeroným a v Praze stále se usadil učený Payne. Také to podotčeno jest, že v době po husitských válkách u nás kromě politických a náboženských spisů polemických, málo bylo původní produkce literarní, jako v Anglii v době sporů náboženských; ale za to že Tomášem Štítným prosa česká byla již rozvinuta v době, kdy anglická byla ještě v plénkách, kdežto poesie naše již dříve za dob Chaucerových a Gowerových také dosti svěže se rozvíjela. Že nesčetné rozměry písní srbských Angličané mohou znáti z Longfellowova Hiawathy (ač Longfellow

napodobil vzory nikoli slovanské nýbrž finské), připomíná se na str. 153 — a tak ještě na různých jiných místech parallela zjevů slovanských s anglickými jest provedena.

K témuž konci jako tato přirovnání nesou se ukázky poesie slovanské, které ve knihu přes skrovný objem její jsou pojaty. Pan spisovatel vybral kusy co možná charakteristické, aby co nejlépe přesvědčily krajany jeho o tom, že poesie slovanská i ve starších dobách skutečně byla, a že směle může postaviti se po bok všem současným literaturám jiným. Tak podána ukázka z ruských národních písní bohatýrských, nábožných i milostných (str. 22 násl.), z kroniky Nestorovy (str. 72), z Pluku Igorova (str. 79), z písní kozáckých (str. 109); z bulharských zpěvů národních (str. 130); ze srbských (str. 155 a 159 násl.); z bosenských písní milostných (str. 165); z Rukopisu Královédvorského (Růže, Skřivánek, Opuštěná, Žežulice v překl. Wratislawově str. 210 násl.); z Dalimila úryvek pověsti o Libuši a Přemyslu (str. 216) a ze Tkadlečka řeč Neštěstí (str. 222). Konečně i z mudrosloví národního uvedena jsou příkladem některá ruská a polská přísloví (str. 254).

Při tomto celkovém rázu díla jen litovati jest, že p. spisovatel vázán jsa úzkými mezemi sbírky, jejímžto článkem práce jeho jest — totiž cyklu děl o počátcích evropské literatury — přestati musil na vylíčení pouze starší doby literatur slovanských. O českém písemnictví na př. zprávy jeho končí se rokem 1620., o polském již r. 1606.

Zároveň bylo mu také přestávati na rysech jen povšechných, aby dílo nevystoupilo ze skrovné míry a z rámce, které od samého počátku ustanoveny byly vydavatelem, jímž jest „spolek pro šíření křesťanských vědomostí“.

Přes to však sluší pravdě vydati svědectví, že p. spisovatel důležitějšího nic neopomenul — nezapomnělť ani na poněmčené Polabany a Slovany Baltské — a co uvádí, posuzuje a líčí na základě dobrých pramenů vždy nestranně a správně. Bylo by tudíž si přáti, aby týmž duchem brzy zase někde vylíčil krajanům svým i ostatní, obsahem daleko bohatší doby literatur slovanských.

Velikou obtíž pisateli anglickému činí pravopis jmen slovanských. Pan Morfill jest sice na dobré cestě, uznávaje, že jména Slovanů, kteří užívají písma latinského, slušno i v anglické knize psáti pravopisem původním, a jména původně cyrillicí psaná opisovati dle jedné a téže soustavy. Ale byl by jistě dobře učinil, kdyby byl vyzval tiskaře své, kteří neměli písma diakriticky označeného, aby je sobě opatřili schválně, a kdyby pak i ruská a srbská jména diakritickými značkami byl opisoval.

V. E. Mourek.

Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu.

Sepsal Ant. Matzenauer.

Nok, kmen čes. penetrare, irruere, v. V-nočiti.

Nokata slov. Steinklee trifolium melilotus nebo lotus corniculatus? kmen nok, suff. -ata; možná, že to slovo jest stejnokořenné se slov. nohet na místě staršího *nok-et, srb. no-kat, bulh. nok-ùt, stslov. нок-ъть i ног-ъть, rus. нóг-оть unguis, čes. neh-et id. atd. — lit. nágas na místě *nak-as, skr. nakhá (th.) m. et n., id. atd. — uváženo buď, že bylina „lotus corniculatus“ se čes. nazývá „kočičí pazourek“; také srb. nokatac herba quaedam od nokat unguis.

Норица rus. tumor pectoris, pol. norzyca morbus equorum „wrzod (ulcus) na karku lub na grzbiecie końskim“; ta slova jsou stejnokořenná s lit. narys, m. tumor, tuber, ulcus, narycza, častěji ve pl. naryczos, také naryczes f. pl. nariczci, m. pl. eine verhärtete Geschwulst am Euter der Kühe und Stuten, pra-narus adj. virgatus, venosus (de ligno).

Норичникъ rus. bylina, scrophularia nodosa, jest, jak se podobá, stejnokořenné s lit. nàras articulus; annulus catenae.

Norogi pl. pol. „pluca czyli wnętrzności sarny i jelenia“; kmen nor, suff. -ogi; srov. lit. nàras articulus kloub těla, sunaras, san-narys, są-narys a) id. b) membrum corporis úd tèla, s nimiž slovo pol. může býti stejnokořenným.

Норьць m. stslov. 1. animal quoddam, fortasse mergus; 2. urinator отрежетъ рыбоү хитрый норьць въ глоүбинноү влезъ Bus. 918. slov. ronec přesmyknutím na místě norec der Papageitaucher, charv. ronac na místè norac urinator, srb. norac id. vedle ronac 1. id. 2. mergus (pták) potápka, 3. scarabaeus fimetarius, také gnjurac urinator; mergus na místě *nurac (charv. gnjuriti na místě nuriti immergere), rus.

нóрка mustela lutreola, mrus. норица; pol. nor ursus meles, norek, nurek colymbus, nur eudytes der Seetaucher, čes. nořec, gen. -rce i mořec (dial.) urinator, norek 1. mergus merganser, 2. mustela lutreola — nořice mus noricus však pravděpodobno pochází z norica fen. lat. adj. noricus — hluž. nórc mustela lutreola, nórjak urinator, kmen нор nor pochází od kořene нър: въ-нърѣти, -нърѫ ingredi вънъреть Greg.-Naz. Srodná jsou lit. naras urinator, colymbus, narúnas colymbus, neras urinator, ner-iù, nèr-iau (praet.), nér-ti mergi, submergi, kořen prvotně nar, lot. nira, nir-ga mergus, colymbus, nir-t, nir-tê-s mergi, immergi, se immergere; stprus. naricie „tufelskint", Voc. Nesselmann má za to, že tufelskint = Iltis tchoř, což jest sotva pravé; 1. část složeného slova tufels-kint jest ve spojitosti se slovesem sřněm. toufen = mergere, immergere, možná, že to slovo stprus. značí: mustela lutreola. Také něm. Nörz mustela lutreola, ze slovan., asi ze stejnoznačného hluž. norc.

1. °Ноудити vb. offerre: slov. núditi, -dim vb. dur, po-nuditi vb. pf. offerre, po-nújati vb. dur. id. na místě -nudjati, (stslov. bylo by °по-ноуждати), po-nud-ba propositio; charv srb. nuditi, -dim komu što id. nuditi se srb. offerre (alius alio), sobě vzájemně nabízeti, nudjenje n. subst. vb. oblatio po-nuditi koga čim vb. pf. po-nudjati, -djam vb. dur. offerre, praesertim cibum aegroto, stslov. по-ноуда donum, e conjecturā, slov. po-nuda, ponudek oblatio, charv. ponuda 1. id. 2. quod aegroto comedendum offertur, srb. po-nude pl. = charv. 2. — Srov. lit. nauda utilitas, lucrum, naudoti, -oju, naud-yti -yju uti, frui, lot. nauda pecunia; got. niutan (praet. sg. naut, pl. nutum), koř. nut, uti, frui, *nutis utilis ve složen. un-nutis inutilis, skand. niôt-a, nŷt-a frui, nyt utilitas, švéd. nytta utilitas, emolumentum, nyttja uti, frui. dán. nytte 1. subst. usus, utilitas, lucrum, 2. vb. uti, frui, utilem esse, ags. neot-an uti, frui, notu usus, nytt 1. id. 2. commodum, holld. nut 1. adj. utilis, 2. subst. utilitas, nutt-en uti, stněm. nuz, sřněm. nutz usus, utilitas, stněm. nuzz-ôn, nuzz-an uti, frui. — Jiného původu jest čes. zastar. po-nudka oblectamentum, kt. v.

2. Ноудити, ноуждѫ vb. dur. stslov. cogere, -сѧ ἐκβιάζεσθαι vytisknouti někoho; vychvátiti, vynutiti, ноуждениѥ n. subst. vb.

necessitas, **моуждати, -даѭ** iter. cogere, **моуждаше ю ходити босоу** Prol.-Mih. **из-моуждати, -даѭ** extorquere, **по-моудити** vb. pf. cogere, — **сѧ** conari, **по-моуждениѥ** actio cogendi, **по-моуждати, -даѭ** vb. dur. cogere, — **сѧ** impingi, **при-моудити** cogere, — **въ слоужбоу** Cyr. 4. — colloqui, suadere, **при-моуждати** cogere, bulh. po-nudi them. inf. cogere (Lex. II.), slov. núditi, -dim, vb. dur. pri-núditi vb. pf. cogere, charv. nuditi -dim koga na što incitare, cogere, pri-nuditi vb. pf. cogere, srb. pri-nuditi vb. pf. prinudjávati vb. dur. id. rus. **нýдить, нýжу** vedle **нýжду** (ze stslov.) cogere, -**ся** conari; cogi, **нуждáть-ся нуждáю-сь** vb. iter. indigere, opus habere, — **дéньгами, по-нýдить, при-нýдить** vb. pf. — **нуждáть** vb. dur. impellere, cogere, **по-нуждéніе, при-нуждéніе** actio cogendi, impulsus — vlastně stslov. forma na místě -**нужéніе** — pol. nudzić, nudzę molestare, fatigare, taedium adferre, ennuyer, nudzić się taedio capi, otio tabescere, s'ennuyer, čes. nuditi, -dím i. q. pol. nudzić, nuditi se = pol. nudzić się, uvedeno v nové době dle pol. — nuziti egenum, miserum reddere, opprimere, tribulare; cogere, nuzeti, starší nuzieti egere „hladem lidé tak neskrovně nuziechu“ Leg. 12. C. — pol. nuda fadaise, ennui, obyčejně ve pl. nudy; zdali rus. zastar. **нýда** scabies sem náleží, jest pochybno; rus. mrus. **нудота** (Mikl.-Gramm. II. 165.) necessitas? stslov. **моудьма** adv. necessitate, vi, **моудьми** adv. necessario, vi, Fris. nudmi, **моудьникъ** qui vim infert, Pat. **моужда** necessitas, vis, tormenta, iniuria, — **врѣмене**, Krmč.-Mih. — **зимнѧ**, Sabb. 200. — **гладьнѧ** (fames) Prol.-mart. bulh. nužda necessitas, inopia, slov. nuja necessitas, miseria, charv. nudja necessitas, srb. nužda angustia (ze stslov.), rus. **нýжда** (dim. **нýждица**) necessiias, indigentia, molestia, miseria, inopia, vis, **имѣть нýжду въ чемъ** indigere, egere. **въ слýчаѣ нýжды** necessitate urgente, si opus fuerit, **быть въ крáйней нýждѣ** versari in summā miseriā, **по нýждѣ** necessitate coactus, necessario, **какáя тебѣ до э́того нýжда?** quid hoc tuā interest? čes. nouze, starší tvar núźe, núzie „nuſie angustia“ Mamm. stčes. núźa necessitas, egestas, inopia, penuria; molestia, vis, „Ti činie nádav, nátisk i núzi chudým.“ Hus. Post. hluž. nuza 1. necessitas bjeź nuzy sine necessitate, 2. inopia, egestas, miseria, dluž. nuza id. — stslov. **моуждь** adv. necessario,

ноужДьникъ violentus, **ноужьникъ** Io.-Clim. rus. **нýжникъ** forica, čes. nuzník 1. miser, egenus. 2. obs. oppressor (Hus.) lépe nuzitel; **ноуждьнъ** adj. stslov. 1. necessaris, 2. violentus, **ноуждьно, -ьнѣ** adv. violenter, slov. nujan anxius (Lex. II.), rus. **нýжный** necessarius, **нýжно** opus est, čes. nuzný 1. necessarius, nuzná potřeba necessitas, Wq. 831. — 2. miser egenus, inops, hluž. dluž. nuzny 1. necessarius, 2. i. q. boh. 2. — dluž. nuzkaś impellere, incitare, cogere, nuzliś lamentari; čes. nuzovati, -uji opprimere, miserum reddere, excruciare, — se fatigari, vexari; misere vivere, hluž. nuzować, -nju impellere, cogere, — so conari, se fatigare. Kořen **ноуд** nud. Za srodná možno pokládati: lit. nauda yr necesse est, naud-ìngas necessarius, ač nejsou-li ta slova z german. uvedena; možná, že také lot. nūdēt lamentari „kläglich rufen"; srov. dluž. nuzliś id. — 2. got. nauþs necessitas, gen. sg. naud-is, vis, naudi-bandi f. necessitatis vinculum, naudiþaurfts adj. necessarius, skand. naudh-r f. necessitas, naudh, f. inopia, miseria, calamitas, naudh-igr adj. coactus, invitus, švéd. nöd, m. necessitas, nöd-ga cogere, ags. nead, nêd, nŷd necessitas, compulsio, nead-ian compellere, â-nydan repellere, angl. need necessitas, inopia; holld. nood necessitas, miseria, nood-igen cogere; skr. nud (6. par. âtm.) nud-âmi 1. sg. praes. act. nudé med. agere, impellere, incitare.

Ноукати, -каѭ vb. dur. stslov. hortari, **по-ноукнѫти, -нѫ** vb. pf. incitare, Glag. **по-ноукывати, -каѭ** vb. dur. hortari-Sabb.-typ. 147. charv. nukati, -kam, po-nukati, -kam, po-nukovati, -kujem instigare, incitare, impellere — mínění, že nukati stojí na místě nudkati, nutkati (Jung.-slov. Drobn.) nelze považovati za pravé — srb. nukati, po-nukati, -kam dle Vuka offerre, jest ale pravděpodobno, že pravé značení jest: hortari, incitare, impellere, tak se domnívati lze z následujícího místa: „Mnogo sam ih nuka' (místo nukao) i korio (koriti exprobrare), da sijeku po krajini Turke." Nar. Pjes. rus. **нýкать, -каю** impellere, incitare, instigare, **по-нукáть** id. **понукáльщикъ** qui instigat, incitat, pol. nukać, -kam impellere, incitare, čes. po-nuknouti, -nu vb. pf. po-noukati, -kám vb. dur. hortari, impellere, incitare, instigare; — někomu innuere „sv. Petr ponuče svatému Klimentu", Ms. Pass. 291. 2.

ponukl rukou innuit manu, **po-nuka**, **ponučenie** (obs. Kat.) nutus, impulsus, instigatio, **po-nukatel**, **po-nukač** agitator, instigator, **v-nuknouti**, **v-nukati** innuere, — v mysl suggerere, inspirare, **v-nuknutí** monitus, inspiratio, **nučec** zastar. (Kat.) incitator, slk. **núkať** hortari, — **sa** (něčím) urgere rem, se fatigare, dluž. **nukaś** impellere, cogere. Za příbuzné možno považovati lit. **niúk-inti** excitare, impellere, instigare, k němuž se zvukem více blíží stslov. **нюкати**, **-каѭ** exhortari, čes. **po-ňoukati** to, co **po-noukati**.

Nuzla srb. morbus quidam „bolest, kad boli meso oko zubā"; z turc. **nuzla**, **nüzle** gravedo, rheuma.

Нъ, part. insepar. stslov. — obyčejně po jiných předponách — 1. **въ-нъ-радити**, **-ждѫ** spectare, **вь-нь-радихомь** perspeximus I. Io. 1.-1. — Šiš. 250. **вьньмѣмь уоуБьствиꙗ своꙗ отишьше, и вь-нь-радимь, о уемь сказаѥ глаголеть покаꙗниꙗ оуүитель.** Ant.-hom. 215. — 2. **въ-нъ-ратити сѧ -штѫ сѧ** bellum gerere, psáno **въ-нратити**; vedle **въ-ратити сѧ** id. vyskýtá se také nesložené **ратити сѧ** id. (**рать** pugna, bellum); s podobným zjevem potkáváme se v čes. **su-n-dati** tollere deorsum, demere, **vy-n-dati** eximere, promere, **u-n-dati** demere. Srov. lit. praef. **nu**, obyčejně před slovesy, ve značení: ab, de, desuper, deorsum, častěji také poznačuje toliko, že jednání skončeno, na př. **nu-braukýti** destringere, **abstergere**, **braukýti** jest srodné se stslov. **брысати** abstergere, **nu-důti** dare, tribuere dáti, vzdáti, **nu-lěti** **fundere**, u-liti (na př. něco z kovu), **nu-marinti** necare (Bezz.) u-mořiti, stslov. **морити** occidere, **nu-pláuti**, **-pláuju** abluere, kořen **plu**, příbuzné jest stslov. **плоути**, **пловѫ** i **плоуѭ** fluere, navigare, kořen **плоу**; jen zřídka se tato předpona v lit. nachází před adj. a subst.: **nu-karus** adj. misericors, **nu-karumas** misericordia, kořen **kar**, jemuž jsou přibuzná: strus. **кар-ити** lugere, skand. **kar-a** conqueri, řec. *κᾱρ-ίνη* praefica najatá ženština, oplakávající zemřelého, *καρ-ικὸν μέλος* žalostná píseň, pohřební píseň, kořen *καρ*, skr. **kar-uṇâ** misericordia atd. (v. Ciz. Slov. p. 41.); lit. **nù-sparis** Dorfanger, stprus. **sparyus** id. Zdali taže částice **нъ** nachází se také ve slovech dosti četných, počínajících samohláskou, které jest *n* předsunuto, jest pochybno, ač by **ъ** řečené částice **нъ** bylo v takových slovech mohlo proto vymizeti, že na počátku slova, jemuž *n* předsunuto, stojí samo-

hláska. Taková slova jsou na př. **н-жглъ** stslov. — místo a vedle **жглъ** — angulus, srb. n-ugao, gen. -gla vedle ugal id. hluž. n-uhel, n-uhl id. stslov. **н-жтрити сѧ** jak se zdá, irritari, „**словѧ ради ноутрить сѧ срьдьце наше**“ Ephr.-belg. 106. — to slovo jest, jak se domnívati lze, stejnokořenné s **об-жтрити сѧ, объ-нтрити сѧ** ardere, fig. commoveri, irritari; stslov. **н-жтрь** vedle **жтрь** intus, také **въ-н-жтрь** intus, intra, **н-жтрь-нь** vedle **жтрьнь** interior i **въ-н-жтрьнь** id. slov. n-oter, a skrácené n-ot intro, n-otri intus, n-otrajn, a, o adj. internus, interior i v-n-otranj id. charv. srb. u-n-utar, u-n-utra intro, intus, n-utarnji internus, rus. н-у́тро, н-утрь, skrácené н-утъ, pars interior, нутрь дома vnitro domu, в-н-утрь, -утрй intus, intra, в-н-у́тренній internus, interior, pol. w-n-ątrz intus, intra, w-n-ętrze, n. 1. interius, pars interior; 2. viscera, w-n-ętrzny adj. internus, interior, slk. v-n-utri intus, intra, vlastně loc. sg. stat. jména vnutř, stčes. v-nj-utř intra Ps. Ms. 152. 1. nčes. v-n-itř intro, intus; vnitř c. gen. rei intra, v-n-itřek, stčes. v-nj-utřek, interior pars, v nčes. seslabeno *u* (stslov. **ж**, prvotně an) v *i*; vnitro interior pars není špatně utvořeno, srov. rus. нутро id. hluž. n-utř intro, n-utři intus n-utřny internus. Od téhož kořene, jako stslov. **жтрь, н-жтрь**, pocházejí také: srb. n-utrak equus non bene castratus, n-utrast adj. non bene castratus, rus. н-утре́цъ i. q. serb. nutrak, pol. w-n-ętr, gen. -a id. (2. spado) nedobře vykleštěný hřebec, snad proto, že jemu uvnitř zůstalo jedno moudo. Další příklady takového předsuvného **н** před samohláskami jsou: a) ve stslov. **о-н-оушта** calceus, slov. onuča, vnuča, rus. ону́ча, pol. onuca, čes. onuce Fusslappen, kořen **оу** *u* tegere, induere, pannis circumvolvere, b) ve stslov. **въ-н-оушити** i **оу-н-оушити** auribus percipere, rus. в-н-уши́ть vb. pf. в-н-уша́ть vb. dur. suggerere, inspirare; slova ta jsou odvozena od **оухо**, r. ухо auris, c) stslov. **въ-н-жглити сѧ** in carbonem redigi, **жгль** carbo, dluž. n-ugel; d) stslov. **съ-н-оузьнъ** 1. bigis insidens, **н се самъ градеть сьноузнъ моужь** - Esai 21. 9. - Vost. - 2. equo insidens, 3. **-конь** equus cum curru conjunctus s vozem spojený (o koni), což jest etymologické značení toho slova kmen **оуз** stažen z **воз** voz; s adj. **съ-н-оузьнъ** jsou ve spojitosti **съ-н-оузьникъ, съ-н-оузьньць** eques, **съ-н-оузьница, съ-н-оузьство** currus.

Нынѣ, нынм adv. stslov. nunc, **нынѣоу** Supr. 228. **нынкоу** ib. bulh. níně nunc, rus. **нынѣ**, také **нынѣча** id. čes. nyní, stčes. nynie Dal. — dim. nyničko, nynicko, také nyničky, pol. ninie, nienie nunc na místě *nynie, kašub. ninia, polab. nyna, nynä id. (ninna J.P.S. ninn, ninna i nenna Pf.); dle toho se podobá, že samohláska 1. slabiky zněla v polab. uprostřed mezi *y* a širokým *e*. Srodná jsou: lit. nunai, nů (prostější tvar), nunc, lot. nu id. got. nu nunc, ergo, igitur, nunu (dvojnásobné nu, v zakazujících větách) ideo, propterea, ergo, igitur, itaque, skand. nû nunc, ags. nu 1. id. 2. jam, stsas. nu, nû, stněm. nu, nû, sřněm. nu, nû, nuo, nuon, nuen, nněm. nun, nunc, řec. *νὺ*, *νὺν* (enklit. část.) nunc, deinde, ergo, igitur, *νῦν* nunc nyní, právě nyní, také *νῦν-ί* právě nyní, lat. nun-c na místě *nun-ce; skr. nu, nū nunc; ergo, igitur, nempe etc.

Нырикъ adj. stslov. malus, **нырѥние** n. error, **прѣзорьство** (superbia, arrogantia) **и нырение** Ex. **про-нырикъ** malus, **-ени бѣсове** (daemones); **звѣрь** — Greg.-Naz. **жена -ва** Hom.-Mih. 181. **зли, -ви** Men.-Mih. **-нир** – Svjat. Sup. **про-нырие** n. malitia, **про-ныровати, -роуѭ** improbum esse, machinari, **про-ныръ** m. malum, **про-нырь** m. doli machinator, **про-нырьликъ** malus, **-нирл**-Sbor. **про-нырьливьць** homo malus, **про-нырьникъ** sophista, **зълъй** — Greg.-Naz. **про-нырьно** adv. astute, **про-нырьство** nequitia, malitia, **бледи** (místo **бляди**) **и -ства**, *σόφισμα* fallacia, Men.-Mih. **лоукы -ства** (**лѫка** malitia, nequitia dolus) *ἀπάτη* (svedení, podvod, klam, ošemetnost), Men.-Mih. — praetextus, kmen **нъір** vedle **нир**; vyskýtají se také stslov. **про-норикъ** malus, — **змий** (draco) Men.-Mih. **про-норъ** malitia, **про-норьликъ** malus, perniciosus, **-бѣсь** (daemon) Men.-Mih. — **дияволь**, Prol.-Mih. **про-норьство** malitia, od kmene ner: rus. **про-ныра** m. f. homo astutus, versutus, **про-ныpнуть** vb. pf. **про-нырuвать** vb. dur. machinari, dolos moliri, **про-нырливый** astutus, versutus, dolosus, **про-нырливость**, **про-нырство** astutia, dolus, fraudulentia. Prvotný tvar kmenův tu uvedených byl, jak se domnívati volno, nar; srov. ags. nearu adj. angustus; crucians, stsas. naru angustus, ags. nearo-bregd, -e, f. insidiae, nearuness, -e f. angustiae, anxietas, nearo-thanc dolus, flagitium, nearvian a) arctari, b) arctare, nervan, nyrvan vexare, opprimere — na místě *nearuian, *neruan, *nyruan; ags. nea = got. na.

Нырь, m. stslov. turris, **нырєвє** pl. Man.-Vost. **нырь вьдроужати** Chrys.-lab. **ныръ** Ephr.-Vost. **тврьдо-нырьнъ** adj. firmis turribus munitus; srov. ags. nyrvdh, -e, f. (na místě nyr-udh) angustia, carcer.

Ныти, **ныѭ** stslov. s předlož. **оу-** vb. pf. ignavum esse, segnescere; zdá se, že také tabescere, **оуныло єсть лицє** Op. 1. 27. **оу-ныниє** n. subst. vb. moeror, incuria, **оу-нылъ** 1. segnis, **ныѣти оун оунылѣ**, Krmč.-Mih. 190. — 2. gravis, morosus; miser, **оу-нылѣ** adv. animo dejecto, **оу-нылити**, **-лѭ** affligere, **-сѧ** affligi, **оу-нылєниє** afflictio, **оу-нылникъ** qui animo est dejecto, **оу-ныньливъ** animo concidens, **оу-нывати**, **-ваѭ** vb. dur. animum despondere, tristem esse, **оу-нываниє** animi dejectio, **оу-нывательнъ** qui animo est dejecto, **оу-нывьнъ** tristis? **оу-нывьнымь сномь погроуѕише сє**, Sabb.-typ. **прѣ-оу-нылити** morosum reddere; rus. **ныть**, **ню́ю** na místě **ны́ю** (srov. **выть**, **вою** na místě **вы́ю** ululare, plorare, lamentari) einen dumpfen Schmerz fühlen, sich ängstigen, **ной** m. dumpfer Schmerz **у-ны́ть** vb. pf. **у-нывáть**, **-вáю** vb. dur. animum despondere, desperare, **у-ны́ніе** demissio animi, animus abjectus, strus. **оу-нытн** zahynouti perire, interire, evanescere „**Оуныша бо (но) градомъ забралы** (zábradla, ohrady) **а веселие поникє**“ (zaniklo, přestalo). Igor VII. 1. **у-ны́лый** afflictus, animo demisso, animo carens **у-ны́лость** demissio animi, desperatio, **у-ны́вный** tristis, moestus, **за-у-ны́вный** id. **за-у-ны́вность** tristitia, moestitia, rus. dial. **о-нава** lassitudo (Lex. II.); čes. nýti, nyji, starší tvar nyju, tabescere, confici, vehementer desiderare, tristem esse „nejedna hořem nyje“ St. skl. II. 238. „Viec prvú bolestí nyla, že jej živého ztratila.“ ibid 2. 2. „Nepravosť závisti, jež nyje v ciziem prospěšenství a raduje se u protivenství.“ Štít. nylosť (zastar.) zelus „Zhynúti mi kázala nylosť má, tabescere me fecit zelus meus“ Ps. ms. mus. 118. 139. Kmen inf. jest **ны**, kořen asi **нъ**. Srov. skand. nû-a conterere, nŷ contero, tundo, stněm. niuw-an, nû-an (part. praet, gi-nuw-an) také nauw-an, sřněm. niuw-en, nûwen (part. praet. ge-nuw-en, ge-now-en) tundere, contundere, conterere. Schad. altd. Wb. uvedená slova german. mají se k **ны-ти** jako causat. — Miklosich sestavuje v Lautl. II. p. 159 **ныти** se skr. nu werden, (nenachází se v Bopp.-Gloss.), řec. νεύω sinke, lat. nuo. — Od kořene **нъ**, nŭ utvořeno sesilením hlásek u-naviti fatigare,

stčes. perdere, interficere, necare, stslov. **навь** mortuus (kt. v.) a jiné.

Нышити сѧ, нышѫ сѧ vb. stslov. s předponami: **въз-нышити сѧ** in altum efferri et aëre librari, **за-нышити сѧ** commoveri, **подъ-нишити, -шѫ** ulnis amplecti, Men.-Vuk. 20. dec. správně **подъ-нышити** kmen **ныx.** — v. Ko, part. insepar. článek: Konejšiti. — List, fil. VIII, p. 188.

Ньз z °**ньг,** kořen stslov.: **ньз-ѫ, ньсти** penetrare **ньзыше камень подъ шлѣмъмь въ лици** I. reg. 17. 49.-Vost. **из-ньзѫ, -ньсти** extrahere, -**ньзе ножь** Matth. 26. 51.-Ev. saec. XII. **на-ньзити -жѫ** infigere, **на-ньзижти, -нѫ сѧ** incumbere in gladium, **наизе сѧ**-Vost. **про-ньзати -ѫѭ, -ньзити, -жѫ** transfigere, -**нѧзи** Nomoc.-bulg. 79. jak se podobá, na místě -**ноүзи, про-ньзижти** id. rus. про-нзáть, -нзúть transfigere, transfodere, stslov. **съ-ньзѫ сѧ, -ньсти сѧ** demitti (de animo) **оү-ньзати, -ѫѭ** defigi, **оү-ньзижти** id. **львоү оү-ньзе мало дрѣва въ ногѫ** Par. také -**сѧ** id. rus. у-нзáть intrare, penetrare, stslov. **въ-ньзити, -жѫ** infigere, — **гвоздии въ ноз҄ѣ** Men.-Leop. **въ-ньзижти** infigere, defigere, rus. во-нзúть во-нзáть infigere, intrudere, во-нзéнie subst. vb. actio infigendi, čes. zastar. v e-n z n ú t i, -n u vb. pf. infigere, transfigere „Venzni bazniu (místo -z n i ú) tvú tělo mé. Ps. ms. 118. 120. Venznuli sú národové. ŽKap. (vrazili, vpadli?) Nebo střely tve venznuty (správně jak se zdá: v e n z n u l y) sú v mie (infixae sunt) Ps. ms. 37. 3. stslov. **за-ньзати, -заѭ** incīdere, recte infigere (Lex. II.); **низати, -ѫѭ** transfigere, **на-низати** infigere, bulh. n i ž è filum insero (e. g. margaritae), slov. nizati, n a-n i z a t i infilare, Habd. také n i z-g a t i, srb. n i z a t i, -ž e m, n a-n i z a t i inserere filum margaritis, n i z, m. n i z a f. eine Schnur Perlen, Dukaten, Korallen, n a-n i z, m. linea (margaritarum) rus. низáть, нижý Perlen, Korallen anreihen, на-низáть id. нúзанье eine Schnur Perlen, на-нúзыванie, на-нúзка das Aufreihen von Perlen, Korallen, hluž. n i z a ć, dluž. n i z a ś auf einen Faden oder Strick aufreihen, n i z a ń c a na místě *n i z a n i c a eine Reihe von Rüben; stslov. **про-низати, -заѭ** transfigere — **стрѣлами сердце** Pam. 233. rus. про-низáть mit Perlen durchsticken, про-нúзка, про-нúзь f. eine durchbohrte Perle, ein durchbohrtes Steinchen (um damit zu sticken), slov. r a z-n i z a t i asi to, co srb. r a z-n i z a t i Perlen von der Schnur ziehen, rus. раз-низáть mit

Perlen sticken, verzieren, stslov. **раз-низаник** exornatio? **съ крустальными великыми разъинзаньми оустрои**-Bor. 85. **съ-низати, -жѫ** deducere. srb. s-n i z a t i, -ž e m, rus. **с-низáть** demere margaritas de filo, stslov. **оу-низати, -заѩ** figere — **копик** Hom.-Mih. rus. **у-низáть** mit Perlen oder Steinen besetzen, **у-нúзка** das Besetzen mit Perlen oder Steinen, stslov. **въз-низовати, -зоуѭ** infigere — **главы на копийце** Men.-Mih. **вы-низати, -заѩ** evaginare, **-заѩть ножь**- Vost. vlastně strus. rus. **вы́низать, -ни́зывать** mit Perlen besetzen od. sticken, **вы́-низка, вы-ни́зыванie** das Besetzen od. Sticken mit Perleo, rus. **за-низáть** anfangen aufzureihen (Perlen, Korallen); stslov. **нозити, -жѫ** s předlož.: **из-нозити** perfodere, **на-нозити сѧ** se in- figere, **сами сѧ нанозимъ на нѩ** (recte **нѥ** i. e. **ороужие**) Bus. 709. **про-нозити** trausfigere, rus. **про-ноза** homo sagax, stslov. **съ-нозити** pungere, pol. zastar. s-noza das Seitenholz im Joche, das Querholz, s-nozy pl. eine Art hölzerner Zwinger bei der Strafbank, in die des Inculpaten Hände gesteckt werden, damit er sich nicht rühren könne; stslov. **оу-нозити** pungere, **оу-нозѧти** defigi, **въ-нозити** defigere, — **въ оноуштѫ** calceare, také **въ-ножити -жѫ**; rus. **занóза** assula, festuca infixa, **за-нози́ть, -жу** sich einen Splitter einstechen; stslov. **ноузити, -жѫ** s předložkami: **про-ноузити** transfigere, jacěre, — **комоу пазоусѣ** Prol.-Mih. **съ-ноузити** fodere, **въ-ноузити** 1. infigere — **копик вь ребрѧ** Men.-Mih. 2. jacěre, slov. n u z a t i infilare, n u z a Halm, worauf man Erdbeeren fasst (Lex. II.). — Od kořene **ньз** odvozeno také, jak se zdá, stslov. **ножь** gladius, culter, bulh. slov. charv. srb. nož culter, rus. **ножъ**, mrus. **нôжъ** (t. j. n i ž) gen. **ножà**, pol. n ó ž i n o ž, čes. n ů ž, gen. n o ž e, hluž. n ó ž, gen. n o ž a, polab. n ü z (n i s J. P. n ü s Pf.) id. — lot. n a z i s culter. Slova uvedená jsou, jak se podobá, ve spojitosti: a) se skr. n a h (4. par. âtm. n á h j â m i 1. sg. praes. act. n á h j a t i 3. sg. n á h j ê 1. sg. praes. med.) ligare, nectere, thorace se induere, zend. n a z, kořen, sblížiti, spoutati, spojiti „rapprocher, enchaîner, joindre" (Beitr. VII. pag. 311). prvotný tvar kořene: n a g h; b) s lat. n e c - t - o, -ĕ r e vázati, spojovati, jehož *c* stojí, jak se domnívati lze, za příčinou následujícího *t* na místě *g*, tak že by pravý kořen byl n e g; c) možná, že také se stněm. n â h-a n, n â w a n, n â j a n, sřněm. n a e h-e n, n a e j-e n

naeg-en, nere, connectere, constringere, infibulare, nněm. nähen nere.

Нѣга stslov. voluptas, charv. něga i niga Zärtlichkeit, zärtliche Pflege, srb. njega, nega cura, rus. нѣга voluptas, otium, teneritas, mollitia, něha čes. „neha teneritas“ Mart. Verb. nenachází se v jiných pramenech stčes.; pochybno tedy, zdali to slovo stčes.; stslov. нѣговати, -гоуѭ vb. dur. desiderare; molliter tractare, свою плъть (corpus) — Io.-Clim. днесь нѣгоуемы, (part. praes. pass.) а оутрѣ осоуждаемы, Vost. въз-нѣговати, -гоуѭ molliter educare; slov. njegovati -gujem blandiri, charv. něgovati i nigovati (Luč.) -gujem curare, fovere, molliter tractare, srb. njegovati, negovati -gujem i nigovati (dial.) curare, po-njegovati fovere, strus. нѣговати blandiri, molliter tractare? „и нѣгоуютъ мя“ Igor. VII. 5. rus. нѣженка dim. homo mollis, effeminatus, нѣжить, -жу molliter tractare, nimis indulgere, -ся molliculum fieri, по-нѣжить -ся hověti sobě sich pflegen, sich gütlich thun; нѣжный adj. tener, mollis, mitis, amoenus, blandus, subtilis, elegans, -ный плодъ (fructus), -ное дитя́ (infans), -ное се́рдце (cor), -ная рабо́та (opus elegans), -ная ю́ность (juventus), -ныя слова́ (suavia verba), -ный го́лосъ (vox), slov. nježen žn-a, -o tener, čes. něžný tener, mollis, subtilis, blandus, hluž. něžny id. — uvedeno v novější době z rus. — rus. нѣжность teneritas lenitas, mollitia, subtilitas, elegantia, slov. nježnost, čes. něžnosť, hluž. něžnosć teneritas, lenitas. Za srodná možno pokládati: lot. naig-s adj. firmus, gracilis, agilis, pulcher, naigls adj. mundus, elegans, gracilis, celer, naigāt, -aju desiderare (stslov. нѣговати id.), nachází se také lot. snaig-s adj. gracilis, snaig-ums gracilitas. Uvážiti také sluší skr. niǵ (3. par. âtm.) nutrire, purificare, lavare, ir. nighim lavo, eluo, řec. *νίζω* z **νιγjω* lavo, abluo, purifico. Srov. také skr. snih (4. par.) ze *snigh amare, snig-dhá 1. amatus, amoenus, jucundus, suavis, 2. amans, benevolus, 3. pinguis snêha-s, m. 1. amor, 2. pingue.

Ню́хать, -аю vb. dur. нюхну́ть, -ну́ vb. pf. rus. olfacere, uti pulvere sternutatorio, нюха́тельный adj. was man riechen oder schnupfen kann, — таба́къ Schnupftabak; slov. charv. njuh olfactus, slov. charv. srb. njušiti, -šim olfacere, odorari, sagire, čenichati, njuškati dem. srb. id. njuška srb. nasus

canis, pol. niuch eine Prise Tabak, niuchać niuchnąć ducere naribus, ňuch slk. olfactus, čes. ňuchati, ňuchnouti olfacere, sagire, ňuchna rostrum, hluž. nuchnyć vb. pf. nuchać, nuchować vb. dur. i. q. čuchać olfacere, sagire, nuchawa olfactus, nuchot das Schnuffeln, nuchotać schnuffeln, nušlić, nušlować id. nušlak Schnüffler; kmen njuch, (njuh slov. charv. srb., nuch luž.), *ch*, *h*, jak se podobá, ze staršího *s*: srovn. skand. naus-na olfacere (Ettm. p. 246.); švéd. nosa 1. ňuchati „mit der Schnauze riechen," 2. schnauben anhelare, nos rostrum Schnauze; srov. též švéd. snus, dán. snuus der Schnupftabak, švéd. snusa schnupfen, dán. snus-e olfacere, sagire čenichati.

Nękać, nękam vb. dur. pol. vexare, excruciare

Wszech rozkosz syty pędziłem wiek młody,
Smutne mię teraz nękają przygody."

po-nękać, vb. pf. vincere, domare, opprimere, pessum dare, z-nękać vb. pf. domare, vincere, superare; excruciare, conficere; kořen nęk, stslov. by byl °нѧк. Slova pol. mohla by býti ve spojitosti s lit. nink-u (1. sg. praes.), nik-au (1. sg. praet.), nik-ti inf. impetum facere (in aliquem), s předlož. ap-, su- id. — pol. w-nęka bei Maurern die Vertiefung um eine Füllung herum mohlo by od téhož kořene pocházeti, tak že by prvotné značení toho slova bylo asi: locus depressus.

Nęt, kořen pol. allicere (stslov. bylo by °нѧт): nęcić, nęcę vb. dur. allicere, nęcisko area aucupatoria, nęta f. nętka dim. nęt, m. esca, nástraha, návnada, po-nęta, przy-nęta esca, illecebra, przy-nęcić vb. pf. -nęcać, -nęcam, vb. dur. allicere, allectare, w-nęcić, w-nęcać illicere, illectare, w-nęta, f. w-nęt, m. esca, illecebra. Srov. got. ana-nanthjan animosum, fortem esse, audere, koř. nanth, stsas. nâthjan audere, před *th* vypadlo *n*. Prvotné značení sloves pol. mohlo býti: facere animum dodávati smělosti. S pol. kořenem nęt by mohla také polab. slova: *nunta grex pecuarius, zachován toliko acc. sg. nûntung (J. P.), nuntâr pastor, J. P., nungtar, S. id. býti ve spojitosti.

O, part. negat. předpona značení záporného, vyskýtá se mezi jinými v následujících slovech:

О-уаяти, -ıѫ vb. stslov. desperare, tahé отъ-уаяти id. kdež отъ

jest též značení záporného, уаꙗти sperare, exspectare; srb. o-čajati, -jam desperare, čajati exspectare.

O-godan, -dn-a, -o adj. srb. vix sufficiens „ove je godine hrana (victus) ogodna t. j. slaba; nesloženého godan, které by značilo sufficiens, uber, se však nedostává.

O-голомя rus. imbecillitas Ohnmacht, kt. v.

O-хаꙗти сѧ, -хаѭ сѧ vb. stslov. mittere, proprie abstinere, vitare, non curare, охай се мене, Misc.-serb. — srb. hajati, stsrb. хаꙗти curare.

O-kaniti se, -nim se česa vb. slov. o-kaniti se charv. srb. -koga, čega vitare, abstinere, kaniti se moliri, parare rem, in eo esse, ut.

O-kara pol. prov. „człek (člověk) lub zwierzę niezgrabne“ (neobratné, nejapné) Вольт. p. 57., vlastně nekárný male moratus, srov. kašub. nie-kara vlk.

O-magati, -gam slov. deficere, confici, stslov. могѫ possum, valeo, čes. mohu, slov. môrem na místě možem id.

O-пасꙑтн vb. stslov. mutari, de vultu; obmutescere etc., kt. v.

O-слоушати сѧ, -шаѭ сѧ vb. stslov. non obedire, non credere, о-слоушаниѥ n. inobedientia, slov. o-sluha id., stslov. о-слоушникъ non parens; rus. о-слу́шать-ся, о-слу́шивать-ся non audire, non obedire, о-слуша́ніе, о-слу́шство, о-слуша́тельство inobedientia, о́-слухъ, о-слу́шникъ inobediens, о-слу́шный adj. id. о-слы́шать-ся non audire, non bene audire, pol. o-szłyszeć się, -szę się id. čes. o-slyšeti non exaudire, o-slyšeti žádost, prosbu.

O-соѥ, n. také о-сониѥ stslov. ve vlastních jménech osad; дѣдино осоѥ Ok. 25. осойна, Mon. serb. 186. — vlastně: místo, prostranství sluncem neosvícené, locus opacvs, bulh. o-soj, Mil. 363. 369. srb. o-soje n. slov. charv. o-soj, m. o-soje, n. locus opacus, jmenovitě hustý les, do něhož slunce nesvítí, slov. o-sojen, charv. srb. o-sojan adj. opacus; oppos. stslov. при-сониѥ n. locus apricus, slov. pri-soj, m. charv. srb. pri-soj, m. i pri-soje, n. id. Kořen си, si: сиꙗти lucere, splendere.

O-sonj, a, e adj. slov. in opaco situs, o-sonja locus opacus od zaniklého subst. °сльно, sol, od něhož také slov. sonce i solnce, stslov. сльньце čes. slunce atd.

O-строунти vb. stslov. destruere, evertere, kt. v.

О-съмотръ slslov. error, vlastně nedopatření; **съмотрити** vb. stslov. spectare, considerare, intueri, attendere.

О-шаꙗти, **-шаѭ** vb. stslov. removere, amovere, **о-шаꙗти сѧ** i **о-шавати сѧ**, **ошаꙗвати сѧ** abstinere, **о-шаꙗниѥ** abstinentia; nesložené °**шаꙗти** se však nevyskýtá; možná, že slovesa uvedená srodná jsou s **о-хаꙗти сѧ**, kt. v.

О-teščati se, o-teščiti se vb. slov. „in der Früh, wenn man noch nüchtern ist, etwas zu sich nehmen", vlastně učiniti, aby někdo přestal býti lačným, tešč adj. slov. jejunus (stslov. **тъштъ** vacuus, inanis) — srov. co do smyslu fr. dé-jeûner snídati, vlastně to, co slov. o-teščati se: jeun adj. lačný, jeûner postiti se, trpěti hlad. — Jest však také možno, že oteščati se jest nesprávně psáno na místě od-teščati se, kteréž se též vyskýtá.

О-землꙗнити, **лѭ** vb. stslov. exilio punire, **о-земльствиѥ**, **-ство** exilium, **землꙗ** terra, regio.

О, co předponu značení záporného, srov. se skr. *a*, part. negat. quae vocabulis praefigitur, na př. a-khaṇḍa non partem continens, totus, plenus, khaṇḍá m. n. pars, portio, fragmentum, frustum, kořen khaṇḍ (1. par. âtm.) findere, frangere, dividere; a-balá adj. debilis, bala vis; a-lasa adj. piger, ignavus, iners, kořen las laborare, artem exercere; a-śrêjas, n. infortunium, malum, calamitas, śrêjas ze *krêjas felicitas; b) se řec. *ἀ* zápornou předponou, na př.: *ἄ-γαμος* neženatý, *γάμος* sňatek, svatba, *ἄ κοινος* nespolečný, *κοινός* společný, *ἄ-κοσμος* bez pořádku, bez okrasy, *κόσμος* řád, pořádek; ozdoba, okrasa; svět; *ἀ-κρατής* bez síly, *κράτος* síla, moc, mohutnosť, *ἄ-τοπος* adj. nemístný, také nepříhodný, neobyčejný, nejapný, *τόπος* místo, prostranství a j.

Овадъ m. stslov. vedle **овадъ** oestrus, e conjecturā, **осами-и овадьми водомь** Prol.-Mart. **отъ множьства овада и комара** Vit.-Theod. **овадъ, оводъ** Alex. **оводъ** vespa Trigl. slov. obad 1. oestrus, tabanus, 2. Hornkäfer, Dain. charv. srb. obad i. q. slov. 1. — rus. **овóдъ**, aestrus, dial. **овадъ**, pol. owad, m. coll. insecta, praesertim insecta volantia, také ve pl. owady insecta, i howad s předsunutým *h*: „howad nieczysty" (Tatarowie); čes. ovad oestrus, tabanus, vulgo hovad, hovado, kdež *h* jest předraženo, „Pod jedniem dřievem na lúcie posazen, aby jeho tam múchy, ovadi a komáři a ščmelové ščípali" (psáno

zczypaly) Ms. Leg. 87. 2. slk. obad id. Kořen jest, jak se podobá, vad, обадъ tedy místo ob-vadŭ; jest však také možno, že *b* jest obměnou příbuzné souhlásky *v*; srov. skr. vâdh vedle bâdh (1. âtm.) vexare, perturbare i vadh ferire, tundere.

Obajgora, opajgora srb. femina impudens; patrně cizí; možná, že to slovo jest ve spojitosti s turc. baja vulgaris i kari femina, mulier, tak že by vlastně značilo sprostou ženštinu.

Obal, m. obala f. slov. ripa, littus, charv. srb. obala id. obalar charv. der Strander, slov. obaliti evertere, amplecti, charv. srb. obaliti prosternere, praecipitare, — cěnu deminuere pretium, pol. obalić prosternere, diruere, demoliri, — się collabi, obal, m. canis magnus, molossus veliký pes, který svalí nebo srazí všechno, co zachvátí, obaliny pl. f. ruinae; slova tato jsou složena z předložky ob i kmene val: stslov. валити, čes. valiti volvere, ve složených také evertere, prosternere; *v* po *b* vypadlo k vůli libozvučnosti, zůstalo však v rus. обвалить, обвáливать obruere, accumulare, evertere, обвáлъ eversio, lapsus, moles nivium devoluta. Stejného původu jsou také: čes. obaliti, obáleti, obalovati involvere, circumvelare, obal m. 1. velamen, involucrum, obaly pl. (botan.) integumenta florum, 2. gleba, 3. fig. occultatio, color, praetextus bez obalu sincere, obálka involucrum, velamen: obal- na místě ob-val-.

Ob-cęgi pl. pol. kleště forceps „narzędzie służące do wyjmowania zwierząt ssących żywcem z nor (jam, doupat) i dołów"; vyskýtá se také nesložené cęgi pl. kleště, dim. cążki, obcążki volsella, také ob-ciążki psáno, jako by to slovo bylo odvozeno od ciągać trahere; slova uvedená pocházejí od něm. Zange forceps; — čistě pol. kleszcze pl. forceps.

Обечáйка rus. orbis circa cribrum obruč okolo sita, jak se podobá, na místě správného об-ячáйка; prvotné značení bylo asi: junctura, ligatura, tak že by to slovo bylo stejnokořenné s ѩуже junctura, kt. v. starší tvar toho slova byl, jak se domnívati lze, ѩуже, kořen ѩк jungere, ligare.

Obertas, m. pol. chorea kolo (tanec), Mrong. II. pod Reihentanz; zdá se, že na místě *ob-wert-as, tak že by ob byla předpona, wert (stslov. врът: врътѣти circumagere, — ca se circumagere, se versare) byl kořen, -as suffix tak, jako na př.

v pol. kijas fustis, łotras latro, čes. lotras homo nequam, chuďas homo miser, *konopas, zaniklé, odtud dim. konopásek fringilla cannabina, Pavlas nom. pr. (odvozeno od Pavel) a mnohých jiných. Pochybnosť však vzbuzuje to, že by dle toho vývodu slovo řečené mělo zníti *obiertas, neb sloveso pol. stejnokořenné se stslov. врътѣти са zní wiercieć się točiti se.

Oběst i objěst f. charv. petulantia, arrogantia, insolentia, objěstan, -stn-a, -o adj. arrogans, insolens objěstnik m. subst. id. srb. obijest f. lascivia, violentia ve průpovědi „od obijesti“ t. j. od sile, od bjesnoće (bjesnoća furor, rabies) obijesan adj. lascivus, objěstnost slov. impudentia; vyskýtá se také srb. bijest f. insolentia, rabies, dle něhož domnívati se volno, že *o* v uvedených slovech jest předpona; slova ta jsou, jak se zdá, stejnokořenná se srb. bijes rabies, petulantia, insolentia, bijesan adj. rabiosus, insolens, arrogans, slov. o-běsnuti furiosum fieri; stslov. бѣсъ daemon, ve pl. бѣси *μανία*, бѣсьнъ на женьскь поль insano feminarum amore captus, бѣсити са 1. a daemone agitari, furere, 2. insano amore duci, иже се на коних бѣсетъ qui equorum insano amore ducuntur Op. 2. 1. 25. — бѣсъ jest ve spojitosti s lit. baisùs adj. horribilis, terribilis, abominandus; periculosus; saevus (kořen lit. bi, skr. bhî timere); lit. bësas diabolus může pocházeti ze slovan. — Drobnić sice ve slovníku charv. uvádí ob-jěsti se, -jědem i -jěm se 1. nimio cibo obrui přejísti se, 2. také ve značení „übermütig werden — von einer besseren Kost“ — (Vuk zná jen 1. značení), tak že by se dle toho 2. značení slovesa charv. mohlo zdáti, že slova svrchu uvedená jsou stejnokořenná s jěsti charv. ѣсти stslov. edere (kořen stslov. ѣд), avšak 2. značení charv. slovesa objěsti se mohlo vzniknouti následkem nepravé etymologie stat. jména oběst, objěst i ostatních slov s ním spojitých.

Obfity adj. pol. abundans, uber, copiosus, fecundus, obfitość copia, ubertas, abundantia, obfitować, -tuję abundare, oplývati něčím, na místě o-pływity (stpol.), o-pływitość, o-pływitować; nacházejí se oplwyti (Zof.) abundans, oplwytosc ib, 244, 633. opwitoscz ib. 131, b, 33. abundantia (Arch. IV. 257.), thema плъв od плы pły, vedlejšího tvaru kořene плоу: stslov. плоу-ти, плоуѭ i пловѫ fluere; téhož původu mrus. zastar. опловитый abundans.

Obica f. charv. tormenti bellici genus houfnice; ze vlask. obizza id. vlask. také obice: fr. obus Haubitzgranate, obusier Haubitze, špan. obús, obúz id. — také turc. obuz topi id. asi ze fr. — něm. Haubitze, grobes Geschütz, das den Übergang von Kanonen zu Mörsern macht, starší tvar byl Haufnitz (Sanders Wb.) — slovo něm. pochází tedy z čes. houfnice 1. Steinschleuder „ballista minor, quae saxa s. lapides torquebat.“ Rohn. 2. to, co něm. Haubitze; houfnice odvozeno od houf zástup caterva, kteréž jest původu něm.: sřněm. houf, nněm. Haufe id. Slova román. pocházejí, jak se zdá, z něm. Haubitze.

Обида stslov. injuria -ми ѥсть injuriā afficior, обидѫ прим-ти Sup. 343. rus. обида offensio, injuria, laesio причинить кому обиду injuriā aliquem afficere, aegre facere, pol. obida taedium, fastidium, horror, L. (dle Jungm. slovn.) čes. zastar. obida 1. i. q. russ. „Byl-li který apoštol s ním, ješto tu obidu činili nad ním“ St. skl. III. 149. — 2. abominatio, opprobrium „Položili su mie v obidu sobie, posuerunt me abominationem sibi“ Ps. ms. 87. 9. — slk. obida, 1. injuria, indignatio, 2. obida m. auctor injuriae, offendens, — rum. obidè injuria ze stslov. — lit. abyda injuria, vis, molestia, onus nimium z rus.; stslov. обидѣти, -ждѫ injuriā afficere, обидихъ 1. sg. aor. Act. 17. 10. - bulg. обидивъ adj. injuriosus, обидитель, m. injustus, обидовати -доуѭ injuriā afficere, humiliare, obidovať slk. stomachum movere, stslov. обидьль m. qui injuriā afficit, обидьливъ adj. injustus; contemtor, rus. обидливый, обидчивый pronus ad offendendum обидчикъ offendens, auctor iniuriae, обидчица quae offendit, injuriā afficit, stslov. обидьмъ adj. contemtibilis, обидьникъ iujustus, bulh. obiden qui offendit, injuriā afficit, rus. обидный, slk. obidný id. stslov. обидѣти, -виждѫ injuriā afficere, contemnere, calumniari, „аще ѥсмь уныь кого обидѣлъ“ Ostrom. vexare, рыдайте обидными, Svjat. srb. obiditi, obijediti — dim. vb. pf. accusare, injuriā afficere, rus. обидѣть, -жу, обижать, -аю (vb. iter.) offendere, laedere, aegre facere, injuriā afficere, обижание offensio, stslov. обиждати, -аѭ vb. iter. injuriā afficere. Počát. *o* jest předpona, kořen jest вид bid, od něhož také pochází бѣда necessitas, vis, periculum, injuria; flagellum, čes. bída miseria, běda! vae! atd. stslov. о-бѣдити affligere, bulh. bedè calumnior a jiná. Za srodná možno pokládati: got. and-beitan

objurgare, increpare, reprehendere, exprobrare, minari, and-beit, n. vituperium, reprehensio; nesložené beit-an (praet. sg. bait, pl. bit-um) mordere, kořen bit, stsas. bît-an id. skand. bît-a (praet. sg. beit, pl. bit-um) 1. id. 2. laedere, vulnerare (de ense), dolorem efficere, vexare, švéd. bit-a mordere, dán. bid-e; ags. bît-an id. angl. bit-e mordere, pungere, secare; fig. aegre facere atd. skr. bhid (7 par. âtm., bhinádmi, bhindê) findere, perforare; trop. rumpere, violare, caus. 1. findere, 2. dissociare, discordes reddere; 3. vincere, bhidâ, f. ehéda-s m. i bhêda-m, n. fissio; vi-bhêda-s m. actio findendi, rumpendi, violandi; lat. findo, 1. sg. perf. fîdi, kořen fid, štípati, rozštěpiti, rozděliti.

Obih čes. zastar. (°обигъ) abundantia „Otplati hospodin obihem činiucím pychosť, retribuet abundanter“ Ps. 30. 24. „Kdežkoli tu na Sedle budou kopati, budou jeho (stříbra) obihem mievati.“ Háj. XIII. — obižen, obižný adj. uber, abundans „Tento nám všem moci bude obižnú potřebu dáti.“ Živ. Jež. 14. s. — od toho adj. pocházejí slova obižník dives, obiženstvie n. abundantia „Buď pokoj v moci tvé a obiženstvie u viežech tvých, et abundantia in turribus“ Ps. Ms. 121. 7. obižnosť abundantia, „obižnosť vod abundantiam aquarum.“ Glag. 2. Par. 32. 4. — obižstvo abundantia — zpříma od obih — „Paměť, obižstva sladkosti tvé“ Žal. kap. 144. 7. — Počáteční *o* jest předpona, kořen jest bih ze staršího big, jehož *i* by mohlo býti z *a* stenčeno, tak že by uvedená slova čes. byla ve spojitosti: se skr. bahú-s adj. na místě *baghú-s multus; armen. bazûm multum; řec. *παχύς* tlustý, otylý, masitý, silný, *οἱ παχέες* pl. mohovití, bohatí; řec. *π* stává častěji na místě původního *b*, *χ* pak zaujímá místo prvotného *gh*; lit. báž-mas copia, multitudo, lot. baža facultates, bona, kořen lit. i lot. bag. Srovn. také angl. big adj. crassus, big-ness magnitudo, amplitudo; pak pers. far-bih pinguis, far, fer praep. pro. Got. gabigs, gabeigs adj. dives, nemůže sem potahováno býti, kořen toho slova, odvozeného od gabei f. divitiae, jest gab; ovšem ale možno ta got. slova považovati za srodná se stslov. гоб-нна fruges, ubertas, copia.

Обилъ adj. stslov. uber мьзда -ла Men.-Mih. -ло дарованиѥ, Hom.-Mih. оуготоваѥтъ -ло пищи Pam. из обила abunde, ad satietatem, по обилоу abunde, Mem.-Mih. Bor. 85. 86. обило

adv. abunde, vlastně jest neutr. adj. **обилъ**; srb. obil, a, o uber; slov. obilač, a, o, charv. srb. obilat, a, o adj. uber; stslov. **обилие** n. abundantia **въ обилии вииьиѣмъ**, Sborn. **обилье пьшеиица**, Svjat. (frumentum?) **по обилию** abundanter, **воды нынѣ по обилию** Pyrg. slov. charv. srb. obilje ubertas, abundantia, rus. обилie, n. id. čes. obilí, starší tvar obilé, místo *obilie, frumentum, fruges, stslov. **обиловати, -лоуѭ** abundare, charv. srb. obilovati, -lujem, rus. обиловать id. stslov. **обиль** f. abundantia, **изъ обили** large, stčes. obil, f. fruges „Kain ohněm zemským neb živelním svou obil zapálil." Solf. k. 58. stslov. **обиль** abunde, **обильнъ** adj. largus, abundans, 2. frugifer, **-ио масличние** (olivae), **до обильна** abunde, ad satietatem, **обильно** adv. large, liberaliter, slov. obilen uber, abundans, charv. srb. obilan, rus. обильный id. čes. obilný, -ní adj. frumentarius, stčes. obilný také uber, abundans „Naplněna jest duše naše rúhání obilných." Hod. sv. Mar. Čel.-Dod. slov. obilnica, čes. obilnice, obilna granarium, stslov. **обильность** abundantia, slov. charv. srb. obilnost, rus. обильность id. stslov. **обильнѣ** adv. large, **обильство** n. abundantia, rus. обильство id. stslov. **обильствовати, -воуѭ** abundare. — **обил-** obil stojí, jak se domnívati lze, na místě ob-vil, ob jest předpona; za kořen buď považováno **ви** vi asi ve významu „crescere, augeri" (náležité sloveso se nezachovalo) od něhož také pocházejí stslov. **из-вилие = из-обилие** abundantia, **из-витие** n. fructus, **въз-вить**, f. lucrum, commodum, usura, **въз-витие** lucrum, usura, **въз-витити, -виштѫ** i **въз-витовати, -тоуѭ** lucrari, Greg.-Naz. — Lit. abelnas adj. generalis, universalis, abelnai adv. generatim, in universum, omnino, plane, prorsus, valde, jak se zdá, z rus. a sice z nějakého dialektického tvaru, jehož kmenová slabika jest bel na místě bil; vyskýtá se skutečně rus. обельма multitudo, Mikl. Gramm. II. 234.

Обитати, -таѭ vb. dur. stslov. habitare, hospitari, **обитание** n. subst. vb. incolatus, rus. обитать, -аю (ze stslov.) habitare, обитанie habitatio, domicilium, обитаемый habitabilis, обитаемость 1. obyvatelnost, 2. obyvatelstvo; slov. charv. obitavati, -vam habitare; stslov. **обитательнъ** adj. incolae — od subst. °**обитатель** incola — **обитовати, -оуѭ** incolere, habitare, **обитьць** incola, **обитѣлиште** domicilium, habitatio, deversorium,

обитєл- Ber. обитал- Chrys.-lab. slov. obitališče, charv. obitalište, rus. обитáлище domicilium; stslov. обитѣль f. habitatio, deversorium, monasterium, -тєль Bus. 378. -таль Pat. slov. charv. srb. obitelj, f. familia, rus. обúтель f. domicilium, deversorium, monasterium; stslov. обитѣльникъ incola, inquilinus, -тєльникъ Pent.-Mih. -тальникъ ibid. et Kruš. rus. обитáльникъ peregrinus, stslov. обитѣльница deversorium, také обитал-, обитѣльнъ adj. mansionis, deversorii, habitabilis, -градъ Ben. обитальнъ accola, плєма -льно act. 7. 6. - Vost. rus. обúтельный habitabilis, stslov. обитѣльство coll. incolae, обитѣльца tabernaculum, -лица Glag. обитѣльць habitans, accola, -тальць Kruš. — -об (объ) jest předpona, po *b* vypadlo *v*, kořen slov tu uvedených jest вит, vit, jenž se také nachází ve stslov. витати, -таѭ vb. dur. habitare, deversari, commorari, in domum ingredi, hospitari витаниє n. subst. vb. deversorium, rus. витáть, -áю deverti ad alqu. habitare, také seděti na větvi (o ptáku), stslov. при-витати commorari, прѣ-витати commigrare, čes. za-vítati někam, k někomu advenire, deverti ad alqu., domum ingredi, stslov. виталищє a) hospitium, domus, b) decipula, rus. витáлище sedes, habitatio; lustrum ferarum, stslov. витальникъ incola, витальница domus, deversorium, hospitium, rus. витáльница deversorium. Od téhož kořene vit odvozena jsou také mrus. по-вѣтка tectum, receptaculum kolna, по-вѣтъ = уѣздъ regio, pol. po-wiat id. Srodná jsou: lit. wētà locus, spatium, wietowė t. j. wētowė „Ort, befestigter Ort, Stadt“ P. D. 413. (Geitl. p. 120.) pa-wēt-oti, -oju locum dare, locāre, collocare, pa-wētis Anbau, Erker, Laube, lot. vêta locus, spatium, vêtēt to, co lit. pa-wētoti; viz také На-вѣтиє insidiae, Listy filol. XI. str. 181.

Oblapor, m. charv. epularum amans, homo edax, gulosus, ob jest předpona, -or suffix, kmen lap, jak se podobá na místě hlap: charv. hlapiti, hlapnuti vehementer desiderare, cupidum esse, captare. srb. hlapiti, hlapnuti captare: od oblapor odvozeno stejnoznačné srb. adj. ob-laporan.

Облашь v. **Оплашь**

Oblata, f. pol. das Einreichen zu den Akten; z lat. part. oblat-us, -a, -um, podaný, nabídnutý atd. — odtud také oblatować, -tuję vb. zu den Akten einreichen, registrieren lassen.

Oblest f. slov. petulantia; vyskýtá se také o b l e d n o s t insolentia od adj. o - b l ę d e n (°**о-блѧдьнъ**) insolens, z čehož souditi lze, že by stslov. tvar stat. jména o b l e s t byl °**о-бласть** z °**о-блѧд-ть**; kořen **блѧд** : **блѧдѫ**, **бластн** errare, nugari, delirare, scortari; viz List. fil. VII. 10.

Об-морокъ rus. deliquium animi omdlení; fascinatio — tvar stslov. byl by °**объ-мракъ**, -**мракъ** přesmykem hlásek z - m a r k ŭ v. Listy fil. X. str. 339.

Oboj, m. o b o j a, f. pol. hudebný nástroj, tibia alta, rus. гобóй, čes. h o b o j, m. i h o b o j e, f. slov. h u b a id. (h u b i s t Hoboist); špan. o b o é, vlask. o b o é; něm. H o b o e, holld. h o b o, dán. h o b o e, švéd. o b o e, m. angl. h a u t b o y; všecko to ze fr. h a u t - b o i s.

Obramek slk. limbus, *o* jest předpona, to slovo pochází od něm. B r ä m e. B r a m e f. též B r a m, n. margo, limbus, fimbria; švéd. b r ä m margo, limbus.

О-брътнтн, -**штѫ**, -**тншн** stslov. capistrare, **оуздоѭ -тн** Sborn. **оборотнтн** Azbuk. jest forma rus. — **обратнтн** Strum. — **сѧ** Sup. 284. **о-брътьннца** capistrum, e conject. — **цоу на оустохъ носещн** Chrys.-lab. kořen **брът**, jehož prvotný význam byl asi: stringere, adstringere, constringere, samohláska stála již prvotně po *r*; rus. оборотáть -áю capistrare, ó-бороть f. ohlav capistrum, о-бороче́ние n. subst. vb. (od *оборотить). Podobá se, že kořen **брът** a slova od něho odvozená jsou ve spojitosti s ags. b r e t t - a n (praet. sg. b r ä t t, pl. b r u t t o n) stringere*) b r y t t - a n constringere, stněm. b r ë t t a n (praet. sg. b r a t, pl. b r u t u m ê s), také p r ë t t a n, stringere, trahere, skand. b r e t t - a retorquere.

Obrv, gen. - v i, f. čes. zastar. funiculus Ps. mus. 104. 11. „W o b i r w i mieriei (sic) in funiculo distributionis.“ Ps. mus. 77. 54. — Vyskýtá se také o b r e v, a) provaz, kterým se tenata svrchu i ze spod natahují nebo svinují, der Strick am Jagdnetze, Spannstrick, Reš. b) provaz na ráhně korábovém Seil an der Schiffstange (antenna). O b r v na místě o b - v r v́, o b jest předpona; nesložené v r v nachází se toliko v Mat. Verb. „V i r v v reticula“; stslov. **връвь** f. funis, funiculus -**вьрвь**

*) V 1. sešitu ročníku VII. Listův filolog. jsem ags. b r e t t a n nepříhodně srovnal se stslov. **брндатн**.

Ostrom. samohláska stála prvotně před r; rus. вервь f. (dim. вéрвица, вéрвинки, вéрвочка) a) funis, b) ambitus, circuitus okres, regio, také верёвка dim. funiculus; вервá Pechdraht, bulh. vrъv, slov. vrv, f. funis, vrpca místo vrv-ca vinculum, charv. srb. vrvca funiculus; lit. wirwas, m. wirwė f. funis, restis, lot. virve, f. id. Tvar obrev, v němž samohláska stojí po r odchyluje se tedy od pravidla.

Об-ракѫ vb. stslov. stejnoznačné s об-раштѫ invenio, acquiro: обракоу Ruth. 2. 2. - Vost. Esth. 7. 3. - Vost. — Kořen рак; srov. skr. riňkh (1. par.) i raňkh (1. par.) ire (Bopp.-gl.), lit. rank-u, rákti exire ex ovo, švéd. råka obviam fieri, occurrere, invenire.

Obses, m. pol. daemoniacus — ze střlat. obsessus, daemone correptus; s obses spojuje Mrong. také obces, na obces cursu citato, na obces bieżeć; sotva právem; že obces jest cizí, o tom není pochybnosti, nebylo však možno vypátrati, odkud jest vzato.

Ob-strét, -strétina, -stṛétje slov. halo, v. Стрѣтъ

Об-оу-марити, -рѭ vb. dur. stslov. 1. in ecstasi esse, lunaticum esse, — къ връмена лоуньнаꙗ, Matth. 4. 24. - Mat. 34. Lavr.-Op. 20. — vlastně: nebyti sobě povědom toho, co činíš; — 2. negligere, не обоумориꙇ - Vost. na místě správného -марꙇ, об-оу-марıенıе n. subst. vb. ecstasis, ꙗкеде на те объоумарениꙗ, Men.-Vuk. od slovesa °об-оу-марити, оу jest tu, jak se dle značení těch slov domnívati lze, záporná částice, stojící na místě staršího ѫ, které se nachází v ѫ-родъ stultus, ѫ-родити сѧ stultum esse atd. °марити, -марити jest stejnokořenné se slov. mariti, marati, místo marjati, curare, mar cura, diligentia, charv. srb. mariti za koga, za što curare, mar cura, sollicitudo, ne-mar, ne-marnost negligentia: kořen mar, srodný se skr. smar (1. sg. praes. act. smárâmi, smárê, med.) meminisse, memorem esse, recordari atd. — v. Ciz. Slov. p. 59. a mramoriti srb. — z mar-moriti — curare; v. List. fil. X. p. 335.

Об-оу-мирати, -раѭ vb. stslov. a) in ecstasi esse, b) lunaticum esse, c) epilepticum esse jest, jak z об-оу-мрътıе и об-оу-мрътıе ecstasis souditi lze, jiného původu než обоумарити i souvisí s об-оу-мрѣти concidere. kořen мьр, čes. ob-u-mříti, ob-u-mírati.

Óбьярь, f. rus. la moire tkanina hedbávná, slovo složené a cizí, 2. část ярь jest stejného původu jako -яръ v rus. мухо-яръ tkanina polohedbávná, kamelotu podobná i 2. část nřec. *μουχα-ϊάριον* eine Art Haartuch a vlask. zastar. mucajardo. Slova ta jsou původu orientálského.

O-čéditi slov. purgare, mundare, o-čédek purgatio, koř. čed z čęd, v. **Не-чадьскъ** List. fil. XI. 183.

Очёлокъ, очóлокъ rus. os fornacis, *o* jest předpona; vyskýtá se také nesložené челó id. — ta slova jsou, jak se podobá, stejnokořenná s rus. чéлюсть fauces, mrus. челюсть Ofenwölbung, charv. srb. čeljusti f. pl. fauces, charv. čeljupine f. pl. id. pol. czeluść id. et os fornacis, čes. čelesten, -stnu, čelesen -snu ostium fornacis, praefurnium; „czielesen clibanus" (Hank. gloss.); také čelesno, čelestno díra v peci (chemické); čelisť, stčes. čeliusť fauces, 2. čelisť peci praefurnium, slk. čeľustnik id. kořen těch slov jest čel z *kel, jehož značení mohlo býti: cavum esse, náležitého slovesa se ale nedostává; srovn. stněm. sřněm. hol adj. cavus, hol, n. subst. cavum, caverna, antrum Loch, stněm. holî f. id. skand. hola, angl. hole id. švéd. hål, n. Loch, stněm. holôn excavare, perforare, ags. hol, n. cavum, caverna, spiraculum, hol adj. cavus, hol-ian excavare. Uváženo buď také lit. į-kelas, m. ein Bienenstock in einem hohlen Baume, vlastně doupnatý strom, prvotně asi doupě vůbec, jehož kořen kel může býti též příbuzný. Jiného původu, nežli slovan. slova svrchu uvedená zdá se býti stslov- чєлюсть 1. maxilla, 2. *κρόταφοι* tempora (čes. čelisť maxilla) atd.

Óчерeть, f. rus. rákosí arundo, tvar stslov. byl by °очрѣть z o-čertĭ; mrus. очерéтъ, m. = тростникъ id. очеретянка rus. emberiza schoeniclus strnad rákosník der Rohrammer, Rohrsperling; *o* jest předpona; v. Črět, Listy fil. VII. 38.

Odaja bulh. srb. conclave, cubile, thalamus, dim. odajica srb. odajička bulh. conclave parvum; srb. hazna-odaja aerarium (turc. chazna, chazine poklad, z arab. stejnoznačného chazine), rum. hodajè casa; základem slov. uvedených jest turc. oda i. q. serb. odaja, srodné s džagat. otag conclave, cubiculum, tabernaculum, alt. oda stabulum, habitatio (Vámb. p. 43.). Slova bulh. i srb. pocházejí však, jak se zdá, upřímo z rum. hodajè, ne z turc. oda, neb pak by asi též oda zněla.

O-dajačiti, -čim i o-dalačiti (*l* z *j*) srb. percutere, verberare, odvozeno od turc. dajak baculus, verbera.

О-до-вольвати vb. stslov. vincere, v. Вол, kmen, valere, vincere.

Odra, častěji pl. odry f. pol. morbilli, ospice červené; čes. odra, pl. odry, jinak jáhliny miliaria, febris miliaris, zdá se, že to slovo teprva v novější době do čes. z pol. uvedeno; za příbuzné možno pokládati lit. jedros f. pl. morbilli. Etymologie těch slov jest temná.

Od-škrta slov. segmentum, lacinia, od-škrc id. jak se zdá, na místě *od-škrtec, od-škrcnuti laciniam abscīdere (od oškrc); ta slova jsou, jak pravděpodobno, ve spojitosti se stněm. scart-an, skert-en — za starší tvar možno považovati *scart-jan — sřněm. schert-en abscīdere; truncare, mutilare; ježto se na konci slov. kmene škrt nachází *t-* a ne *d-*, možno za to míti, že řečený kmen jest původu german.

Odzamande srb. ab omni tempore, třeba odděliti od zamande; 2. slovo jest původu turc.: zeman tempus, temporis spatium, ewwel zemande olim.

Офи́тъ rus. marbre ophite der Schlangenstein; ze řec. *ὀφίτης* (*λίθος*) id. — Kromě fr. ophite, m. vyskýtají se také vlask. ofìte, angl. ophite v tomže značení — od řec. *ὄφις* had.

Oflina pol. postranní lano u plachty lodní das Seitentau am Segel; cizího původu, z germ. — to slovo jest složeno, druhá část lina patří, jak se podobá, ke holld. lijn, f. funis, restis, rudens, švéd. lina, dán. line, nněm. Leine, první část of poukazuje ke holld. švéd. dán. af (praep. i praef.), nněm. ab; složeného *af-lijn nebo *af-lina jsem však ani v holld. ani ve švéd. slovníku nenašel.

О-гавити, -вліѫ vb. stslov. vexare, molestiam inferre братъ огавленъ бѫкъ Prol. 14. 81. о-гавати, -вліѫ, о-гавлıати, -ıаѫ vb. dur. vexare, čes. o-haviti, -vím vb. dur. z-ohaviti vb. pf. a) turpare, foedare „Ohavil posly Davidovy král amonitský“ Ben. na 1. Par. c. 19. „A ohaveni su, et abominabiles facti sunt“ Ps. 13. 1. — b) laedere, mutilare „Na těle někoho ohaviti, raniti, kosti polámati“ Pr. o-havnouti, -nu vb. pf. turpem, foedum fieri; stslov. о-гавиıє n. molestia, — творити комоу vexare Psalt.-int. saec. XII. огавиıє дажти комоу id.

Krmč. saec. XIII. čes. o-hava abominatio, „I ohaua mi bila gest, et abominatus sum" Ps. Mus. 118. 163. probrum, foeditas; ohava na těle = macula, Levit. 24. 20. laesio, mutilatio „jakouž by ohavu učinil (na těle) člověku, taková zase učiněna bude jemu" — ohava těla deformitas; ohava také homo foedus; °o-гавьнъ molestus, slov. ogaven acerbus, čes. ohaven, -vný foedus, turpis, horrendus, abominandus, nefarius, „Učiněn jest ohaven súsedom" factus est opprobrium vicinis" — Ps. ms. 88. 42. ohavník homo foedus, abominandus, stslov. о-гавьность molestia, slov. o-gavnost acerbitas, čes. ohavnost foeditas, turpido, probrum, scelus, v ohavnosti míti abominari, ohavenství id. et ignominia, „Účinien sem v ohavenstvie, factus opprobrium" Ps. ms. 30. 12. stslov. о-гавьствовати -ствоуѩ vexare, -вствовати ѩи, Psalt. nor. — od subst. °огавьство molestia; *o* jest předpona, kmen jest гав gav, kořen гоу gu. Stejnokořennými zdají se býti: a) stněm. ur-gaw-ida fastidium, ur-kaw-isôntêm fastidientibus (Gr.-gramm. II. 244.) b) lit. ap-gau-ti, -gaunu i gawiu (1. sg. praes.) -gaw-au (1. sg. praet.) decipere, fraudare, ap-gáw-imas dolus, fraus, ap-gaw-inėti fraudare, at-gáw-imas ultio, pa-gáw-imas prehensio, ereptio, raptus, pri-gáw-imas dolus, fraus, seductio, su-gáw-imas comprehensio, captura. Geitler sestavuje v Lit. Stud. p. 62. stslov. огавьнѥ s lit. agus fad, schal; s tím však nemají огавнѥ i ostatní s ním stejnokořenná slovan. slova nic společného, neb ve slovech řečených jest *o* předpona a kořen jest gu, kdežto v lit. agus jest ag kořenem.

Ogier pol. admissarius — z turc. ajgyr id. (džagat. ajgir divoké, dravé zvíře „Unthier" Vámb. p. 14.); odtud také srb. ajgir, adjir hřebec, ajgirača, ajgiruša, adjiruša mulier libidine furens.

Óгболтъ (Mar.) rus. la cheville à oeillet der Augbolzen; z holld zastar. oog-bolt id. (nyní -bout): podobně zní také angl. eye-bolt id.

Огелохмя rus. imbecillitas „Ohnmacht" (Mikl.-Gramm. II. 237). — tvar stslov. byl by огалмѧ n. přesmyknutím hlásek z o-galmaņ; *o* jest part. privat, kořen gal ve značení: posse, valere, srodný a) s lit.: gal-iù, -ėti posse, vallere, ne-gal-iù, -ėti infirmum, invalidum esse, aegrotare, ne-galė infirmitas

imbecillitas, impotentia, valetudo tenuis; b) s kymr. armor. gall-af possum.

Óгонъ m. rus. (Mar.) l'oeillet, la bouele das Auge am Ende des Stages oko na konci lana, kterým steżeň držen; z holld. oogen, pl. stat. jména oog oko, nebo ze švéd. ögon pl. stat. jména öga téhož značení.

Ograšje n. srb. certamen, pugna boj; z turc. ograš id. — ograš-mak ins Handgemenge geraten.

O-gro-den -na, -no adj. slov. asper, scaber, o-grod-nost asperitas, *o* jest předpona, grod kmen, jak se zdá, z grąd; možná, že ta slova jsou ve spojitosti s lit. grámd-au grámd-yti, také gránd-yti, -au scabere, radere škrabati, oškrabovati (na. př. těsto k nádobě přischlé), kořen gramd vedle grand.

О-гуда rus. prov. homo improbus, fraudulentus, deceptor, „плутъ, обманщикъ", о-гудить circumvenire, decipere, fallere, гудить = манить allicere, Вольт. p. 37. kořen гуд, možná že z °гѫд. Slova tato mohou býti stejnokořenná s lit. gund-u (1. sg. praes.) gud-au (1. sg. praet.) gus-ti (inf. na místě gud-ti) callidum, versutum, astutum esse, gud-rùs callidus, versutus, astutus, lot. gud-rs id. Uváženo buď také lit. gùnd-au, gùnd-yti, lot. gund-īt ad malum instigare.

Ogumak, gen. -mka srb. fruticetum křoví, jak se podobá, na místě stslov. °огѫмъкъ; počát. *o* možno pokládati za předsuvku; to slovo by mohlo býti srodným se skr. gúlma-s m. frutex.

O-gúžati srb. cunctari, v. Gužati se, v. List. fil. VII. 206. — Přidej: lot. gumža, gumžata einer, der nicht vorwärts kommt.

О-гымати, -ылѭ stslov. palpare, о-гымовати, -оуѭ contrectare makati, omakati, kořen гым; slovesa ta by mohla býti kořenem srodna s got. gaum-jan animadvertere, attendere, observare, stněm. kauma, kouma, gouma cura, attentio, koum-jan goum-jan animadvertere, attendere, procurare, skand. gaum-r, ags. geam attentio, cura skand. geym-a curare, custodire, ags. gŷm-an a) id. b) regere. Starší značení slovesa stslov. mohlo býti „ohledati"; uváženo buď také, že v lat. značí „mente contrectare" rozjímati, „oculis contrectare" pozorovati. Lot. gaume attentio, animadversio ve průpovědech: „gaumê

njemt" nebo „gaumê likt" observare, animadvertere, gaumēt, -eju vb. id. mohou pocházeti z german.

O-hyzda čes. 1. deformitas, foeditas, turpitudo „obnaž ohyzdu tvú, nuda turpitudinem tuam." Rkp. Bel. 34. — 2. opprobrium „chválu v ohyzdu změnili" Rkp. pr. pr. 190. Ohyzda, macula aut quid vitii, Mm. Deut. 17. — 3. res foeda, 4. fastidium, horror, abominatio, pro ohyzdu neprav nemocnému". Rkp. lék. „Ohyzda exsecratio" Mm. 13. Eccl. o-hyzden, -zdn-a, -o, o-hyzdný adj. foedus, deformis, turpis, horrendus. „Ten obrázek byl velmi ohyzden a škared." Tkad. II. 61. taedium creans, o-hyzd-ník homo foedus, turpis, o-hyzděti deformem, foedum fieri, o-hyzdina macula, naevus škaredé znamení na těle, o-hyzditi vb. pf. hyzditi vb. dur. foedare, deformem reddere, taedium creare; kmen hyzd, *z* před *d* jest vsunuto podobným spůsobem jako ve stslov. **гызда** lautitia, ornamentum, **гыздость** superbia, vedle **гыдость** id. — slk. hydiť foedare, hyd alites drůbež, hydlivý, hydný, foedus, taedium creans; pol. hyd abominatio, monstrum, hydliwy, hydny foedus, abominandus ohyda (ochyda) abominatio, taedium, fastidium; opprobrium, o-hydzić, -dzę vb. pf. o-hydzać -dzam vb. dur. taedium creare, foedare, obtrectare, invisum reddere, slova pol. z mrus. — mrus. **гидкій, гидостный** abominandus, contrarius, molestus, **гидость**, гидность foeditas, kmen hyd, stslov. **гыд**; sem náleží, jak se podobá, stslov. о-гыдати, -ажѫ vb, dur. irritare; **ы** slabiky kmenové pochází ze staršího *a*, srov. v té příčině stslov. **сытъ** adj. satur, čes, syt s lot. sāt-s **satians**, lit. sót-us ze staršího *sāt-us, sytý, sat-uns, vedle sot-uns id. (Bezz.) got. saþ-s, stněm. sat id. pak s lat. satis dosti, satur sytý, satio sytím. — Pravý kořen jest tedy **гад** gad: stslov. **гадити** abominari, vituperare v. **Гаинти (по-)** profanare List. fil. VII. p. 174.

О-хáбенъ rus. vestis genus, óхабень suburbium — v. Хоботъ List. fil. VII. p. 222.

Охолъ adj. stslov. superbus, bulh. ohol liber, slov. ohol **fastosus**, **elatus**, charv. ohol superbus, srb. ohol i oholit id. ohola superbia, oholica, m. homo fastosus et litigiosus, slov. **charv.** oholija superbia, charv. oholiti se superbire, srb. poholiti se superbum fieri — místo po-oholiti? slov. oholost, oholnost, charv. oholost i oholast, f. superbia

srb. oholost id. stslov. **охольство** arrogantia; kořen jest **хол**, o jest předpona. Srov. řec. *σαλ-άκων* homo elatus, superbus, gloriosus, jactator, *σαλακωνία* jactantia, *σαλακωνεύω*, *σαλακωνίζω* glorior, vanus sum, superbio; kořen *σαλ*; jest-li to sestavení pravé, vyvinulo se slovan. *x* ze staršího *s*.

Ohtičav adj. bulh. hecticus rum. oftikè tabes, phthisis souchotiny, ujmy; ze řec. *ἑκτικός* (*-κή* f.) i. q. bulg.

Ойникъ stslov. miles, Greg.-Naz. a j. **бѣста же и та ойника раба христова** Men.-Mih. 125. také **ойнъ** — **ойни** pl. nom. Sup. 67. a j. **ойнъ** pl. g. Sup. 68. **оиньскъ** adj. militaris, **оиньство** exercitus, Sup. 63. (Lex. II.). Slova etymologicky temná; zda nejsou společného původu s lit. aimė (ajme) myrias, numerus infinitus „тьма, безчисленное множество" (Izv. r. 1852. str. 110)?

O-jarićati se, -čam se vb. pf. srb. pustulis obduci dostati osutinu do úst; -jaričati odvozeno od turc. jaryk rima, fissura, kteréž jest ve spojitosti s turc. jara rána vulnus.

Ojdara f. srb. femina impudens, proterva nestydatá, drzá, prostopášná ženština; cizího původu; jak se zdá, na místě *lojdara — ze řec. *λοίδορα* fem. adj. *λοίδορος* (střec. i nřec.) objurgans, maledicus, maledicendi cupidus; tak že by slovo srb. vlastně značilo svárlivou, zlořečivou ženštinu.

Oje, gen. oja n.charv. srb. (°оје) temo, oje, gen. ojesa, n. slov. id. čes. oje, n. et f., méně správně oj, voj; ojka dem., ojko dem. slk. id. 2. oje gubernaculum hlavní veslo u lodě, hluž. wojo n. temo; srb. ojište n. kuka (uncus) privezana za oje; rum. oište temo, ze slovan. slov. ojnica temo furcillatus, čes. ojnice 1. temo, 2. i. q. slov. Jung.-slovník uvádí také polab. vujneica temo, kteréž se ale ve Schleicherově sbírce slov polab. nenachází; hluž. wójnik catena temonis. Srov. řec. *οἴ-αξ*, gen. *-ακος* manubrium gubernaculi, gubernaculum, *οἰ-ήϊον* ep. gubernaculum, *οἰ-ακίζω, οἰ-ηκίζω* guberno, rego, verto. Srodnost uvedených slov slovan. i řec. není však jista.

Ojnak srb. die Nuss, mit der man im Spiele wirft; z turc. ojnamak ludere; ojun hra ludus.

Okagača srb. tignum transversum, tignum primarium hlavní břevno, krokevnice, převaz; cizího původu; možná, že v tom

slově vězí turc. agadž arbor, ak agadž fagus buk, vlastně: bílý strom.

Окáлина rus. scoria, spuma metalli, *o* předpona, kal kořen; podobá se, že jest kořenem ve spojitosti s lit. kál-ti, -ù, lot. kal-t, -ju cudere; srov. čes. o-kuje scoria, kteréž odvozeno od kouti (koř. ku) cudere.

O-karjati slov. temere imitari „nachäffen“ vlastně podobným spůsobem dělati, srb. o-karjati, -ram recreari, refici, kořen kar, jehož prvotné značení bylo asi: facere, tak že by ta slova byla stejnokořenná: s bulh. do-káram, -káruvam efficio, duco, adfero, iz-káram, -káruvam perficio; se skr. kar (1. sg. praes. act. karômi) facere, efficere, exercere atd. — v. Karam bulh. List. fil. VIII. 45.

Oklagija srb. lignum cylindratum turundarium válec na těsto, na lukše; z turc. oklagy id. „Nudelwalker“, 2. cylindrus; také akladži válec.

O-klévati, -vam vb. dur. slov. o-klěvati, -vam charv. haesitare, cunctari, o-klijevati, o-klévati, o-klivati (dial.) srb. cunctari, o-klěvalo, o-klijevalo charv. srb. cunctator; kmen klěv, kořen, jak se podobá, kliv; srov. skr. klîv (1. âtm.) impotentem esse, klîva 1. adj. debilis, impotens, piger, iners, 2. subst. m. eunuchus, klâivja-m, n. debilitas, demissio animi, mollitia.

O-колóтокъ rus. regio circumjacens, vicinia okolí, sousedství; prvotně, jak se podobá, ohraničené prostranství; tvar stslov. byl by °оклатъкъ. Kmen klat z kalt; to slovo jest, jak se domnívati lze, ve spojitosti se stprus. calte = kalte, f. ein Margk (Grun.) pohraničný kůl nebo sloup, pohraničné znamení, pak s lit. kaltė v at-kaltė Brustlehne lorica, (Geitl.). Stejnokořenným jest také čes. klát, kt. v. List. fil. VIII. 169.

O-kosit adj. charv. asper, vehemens, iracundus, o-kosno adv. aspere, vehementer, srb. o-kositi se vb. pf. o-kašati se vb. dur. — na koga invehi in aliquem obořiti se; koř. kos; srov. skr. śas (1 par.) z kas ferire.

Okouněti se, -ním se vb. dur. cunctari, tardare (intrans.), cessare, koř. kun; srov. skand. hiun f. torpor, tardatio, ags. heán tardus (ags. heá = got. háu), hŷnan impedire.

Okrop, m. pl. strach terror, okropny adj. terribilis, horrendus, *o* jest předpona; srov. skand. hrapp-r violentus.

Okršlek čes. circulus, orbis, peripheria, ambitus, circuitus „okršlek jest otočení okolo centrum". Com. cent. 18. „okršlek zvieřecí" zodiacus, Troj. 4. 2. okršlek toho stavení, Cyr. okršlek země neb zemský orbis terrarum, „Po všem okršku světa" — Preff. okršlek země upevnil — Žal. 92. 1. okršlek čarodějnický (Zauberkreis), Br. — okršlek odvozeno od prostějšího stejnoznačného tvaru okršel (*l* měk.) V týchž mezech, okržlech (recte: okršlech) a hraniciech. Dipl. 1486. Steinb. II. 167. „Hlava okršil (t. j. okršeľ °окръшьль) jich, caput circuitus eorum" - Ps. ms. 139. 10. „V tom okršli". Leg. 33. „Okirsl orbem" Ps. ms. 88. 12. *O* jest předpona krš (°кръш) kořen, -eľ (-ьль) suffix; také ob-kršlek, Ms. 1400. Vyskýtá se také sloveso okršliti, okršlovati circumscribere, definire. „Jakožto zboží a panství svrchu psané v svých mezach (sic) a hranicích rozdieleno; vymezeno a okršleno. Dipl. 1493 Steinb. II. 181. Buoh sám v sobie okrsluje i ohrazuje všech dobrostí svrchovanie. Rkp. Bib. r. 1411. — Slova uvedená jsou, jak se podobá, kořenem krš ve spojitosti se skr. karš, krš (6. par. âtm.) radere, delineare, pingere — tak, že by stat. jméno okršel, okršlek bylo prvotně značilo: místo, prostranství čárou označené. Jiného i pozdějšího původu jest subst. okres.

Окрьстъ stslov. circum 1. adv. окрьстъ живѫще Ostrom. 2. praep. c. gen. jungenda, окрестъ вго, Bon. — vyskýtá se také окръстъ, ohledem však na to, že ve slovech rus. sem náležitých stojí *e* po *r*, zdá se окрьстъ býti správnějším; rus. óкрестъ circa, circum, praep. c. gen. jungd. — stslov. окръстити, -штѫ cingere -Pat. окръстиѥ n. regio circumjacens, Prol.-Mart. окрестие Alex. окрьстьнъ adj. qui circum est, въ окрьстьнаѩ градьца-Ostrom. rus. окрестный id. okolní, sousední, окрестность regio circumjacens; počát. o jest předpona; крьстъ asi ze крьт-тъ tak že by крьт byl kořen; srov. holld. krijt, stněm. chreiȝ, kreiȝ, sřněm. kreiȝ circulus, lit. skrìt-as m. 1. orbis, circulus, 2. curvatura rotae, skritė i skritis f. i. q. skrìtas 1. — skritus, ap-skritùs adj. orbicus, skrës-ti, ze skrët-ti im Kreise herumdrehen, skrëstuwas circinus, lot. skrit-ulis rota, stprus. scrit-ayle, Voc. curvatura rotae: počát. *s* slov. lit. lot. stprus. by mohlo býti předsuvkou. — Lot. kārt circa, circum, lit. karta v api-karta Umgebung, P. Dowk. (Geitl.)

nehodí se k rus. skupení hlásek; svědčí ale polabskému våkårst 1. adv. circum, 2. subst. circulus (wakoarst, wakårst, wakôrst J.) -kårst asi ze kårt-t. Kořeny slov stslov. i rus. s jedné a polab. s druhé strany jeví tedy rozličnou tvárnosť.

Oksza pol. obs. ascia sekyra; ze sřněm. akes, aches f. také ahs id. — nněm. Axt; téhož původu jest také lit. jekszis, jeksztis id. Slova něm. asi z lat. ascia.

Okúnjať sa, -njám sa vb. dur. slk. pudet me, kořen kun; za srodné možno pokládati: lot. kaunēt, -eju pudore afficere, kaunetê-s pudere, kaun-igs pudens, verecundus, kaun-s pudor, dedecus, ignominia, probrum, kořen kun. Srov. také got. haun-s adj. humilis, demissus, haunjan humiliare, stněm. hôn-jan, hôn-an contumeliā afficere; v. srb. kunjati, (List. fil. IX., p. 38), s nímž sloveso slk. srodným býti se zdá.

Оля́дья. dim. оля́дейка rus. — také аля́дья psáno — libum, pastillus „Fladen, Pfannkuchen"; lit. (žem.) aladžios f. pl. kleine Klösse in Öl bereitet, lit. také alodė f. Fladen, Kuchen (Bezz.) — Možná, že oboje cizí; rum. aluat massa těsto sice podobně zní; ježto se ale významem různí, jest pochybno, zdali slova rus. i lit. jsou s ním v nějaké stýčnosti.

Ole, n. gen. -esa slov. vřed ulcus; srov. skr. árus, m. n. ulcus, vulnus; *l* bývá často obměnou původního *r*.

Ole adv. charv. parum, paululum jen málo; z řec. *ὀλίγον* id. odražením posledních dvou slabik i nahrazením jich samohláskou *e*?

Olftra pol. olter polab. ohlav capistrum; z něm. Halfter id. čistě pol. ogłówka (zastar.)

Oluk srb. colliciae žlab neb koryto vodovodné, vodoteč, rýha na poli nebo na střeše; upřímo z turc. oluk canalis, stillicidium.

Omej, m. čes. (bot.) ammi „omej panský neb černý kmín"; z něm. Ammei a to z lat. ammi.

Омирa stslov. pignus, ze řec. *ὅμηρον* pignus; obses zástava, základ záloha; zástavník, jehož pl. -*ρα*.

О-мизина mrus. parasitatio, adulatio, о-мизниця Buhldirne amasia, о-мизлнвый amatorius verbuhlt; *o* jest předpona, kořen mig; srov. lit. mėg-mi i mėg-stu (1. sg. praes.), mė-gau

(1. sg. praet.), mėg-ti (inf.) voluptatem ex re capere, concupiscere rem, mėg-ybė luxuria, libido, mėg-us voluptati deditus, libidinosus. Za prvotný tvar kořene jak lit. tak i mrus. možno pokládati mag.

О-мѣгъ stslov. lupicida, canicida, jedovatá bylina, jak se podobá, aconitum lycoctonum Wolfswurz, slov. oměj Eisenhut, Sturmhut aconitum, rus. óмегъ cicuta virosa, jak se zdá, na místě *о-мѣгъ, také óмикъ na místě óмигъ, pol. omieg i omięg (s neorgan. nosovkou) 1. doronicum pardalianches; 2. arnica montana, aconitum, 3. čes. oměj, voměj 1. aconitum, (ac. lycoctonum et ac. napellus), 2. doronicum scorpioides, také omih (špatně omich) obs. aconitum lycoctonum s hrdel. souhláskou na místě pozdějšího *j*, kteréž dlužno pokládati za změkčení staršího *g*. Slova uvedená, jejichž počát. *o* jest předpona, pochází, jak se domnívati lze, od kořene мьг oculos claudere, prvotně dormire, caus. sopire: stslov. мьгнѫти, мьгнѫ nictare, lusciosum esse, оу-мьгнѫти nutare dormiendo, мьжати, -жѫ vb. dur. oculos claudere, мизати, -заѭ nutare, о-мѣжити oculos claudere, rus. мигнýть, -нý vb. pf. мигáть, -áю vb. dur. nictari, connivere, промигнýть promeškati, vlastně prospati — atd. lit ming-ù, mig-aú (1. sg. praet.) mìg-ti (už-) obdormiscere, mēg-ù, starší mēg-mì (1. sg. praes.), mēg-óti dormire, mēgas somnus kořen mig, stprus. is-mig-ê er schlief ein, entschlief, Katech. maiggun ibid., jak se podobá, na místě *maigan, acc. sg. k nom. sg. *maigas somnus, lot. mêgau 1. sg. praes., mig-u 1. sg. praet. mig-t inf. obdormiscere, mêgs somnus, koř. mig. Омѣгъ by dle toho vývodu etymologicky značilo uspávající, umrtvující bylinu. Podobným způsobem souvisí lit. jméno jiné jedovaté byliny, totiž mēgalai pl. hyoscyamus niger blín, s lit. sloves. mìgti obdormiscere, miginti sopire.

Opaklia, opaklija charv. srb. pellis ovilla kožich z ovčí vlny; z turc. japaklü vlněný, z ovčí vlny — značení toho slova stanoveno z dohadu dle místa: „indže japaklü kumaš“, Merinostoff — indže tenký, jemný, kumaš tkanina, látka; japak lange feine Schafwolle; slovo turc. jest kořenem ve spojitosti se džagat. jap-maq tegere, velare, jap-uq integumentum, velamen.

Kritické příspěvky k Euripidovi.*)

Napsal Josef Král.

Kykl. v. 49 n.

ψύττα, σὺ τάδ' οὔ, κοὐ τάδε νεμεῖ
** * κλιτὺν δροσεράν;*

Druhá ruka rukopisu *C* vyplňuje mezeru slovy *οὔτ' οὖν*; Hermann a Hartung doplňují *οὐδ' αὖ*. Ale spíše postrádá se v této větě sloveso, jež by značilo „opouštěti." Stáda pasou se na nejzazším svahu Aitny (v. 27); sbor vyzývá nejprve berany (ve strofě), pak bahnice (v antistrofě), aby odlehlou tuto pastvinu opustily a pásly se blíže sluje Polyfemovy. Hledíme-li k verši 60 a n. *εἰς αὐλάν ποτ' ἀμφιθαλεῖς ποιηροὺς λείπουσα νομοὺς Αἰτναίων εἴσει σκοπέλων*, naskytuje se maně domněnka, že před slovem *κλιτὺν* vypadlo *λείπων* anebo spíše *λιπὼν*; doplněk druhé ruky rukopisu *C* jest jen špatnou konjekturou.

Kykl. v. 63.

οὐ τάδε Βρόμιος, οὐ τάδε χοροί.

Jest velmi podivno, že metrikové proti tomuto verši nečiní žádných námitek. V. 63—67 tvoří zajisté první periodu celé epody, jež, jak dobře prohlédl Kirchhoff, počíná se veršem výše vypsaným. Všecky verše prvé periody jsou logaoedické tetrapodie (pokládáme-li ovšem v. 64 a 66 za *ἀκέφαλοι*); jest tedy velmi k víře podobno, že také počáteční verš periody byl tetrapodií. Verš ten mohli bychom ovšem také měřiti tetrapodicky, arci jen tehdy, kdybychom připustili, že ve druhé stopě irrationalní spondeus rozveden jest v anapaest; verš měl by pak tuto podobu:

– | ⏑⏑ | ⏑⏑ – | ⏑⏑ | – ∧ ||.

Ale tento podivný a stěží připustný útvar verše zmizí, čteme-li s lehkou změnou: *οὐ τάδε Βρόμιος οὐδὲ χοροί.* Takto povstane pravidelný glykoneus s daktylem ve třetí stopě a s daktylskou basí, jež u Euripida několikráte se vyskytuje (Christ, Metrik[2] str. 518). Celá věta skládá se pak ze čtyř členů: *οὐ τάδε Βρόμιος — θυρσοφόροι, οὐ τυμπάνων ἀλαλαγμοί, οὐκ οἶνου — ὑδροχύτοις, οὐδ' ἐν Νύσᾳ* atd. První člen rozpadá se opět ve dva: *οὐ τάδε Βρόμιος οὐδὲ χοροὶ Βάκχαι τε*, oddělené rozlučovací částicí *οὐδέ*. Smysl celého místa jest pak následující: „Tu není ani Bromia s tanci Bakchantek, ani cymbálů, ani vína, ani písní Nymf." Proti konjektuře Nauckově *οὐ δινεύματα* (ve v. 68 místo rukopisného *οὐδ' ἐν Νύσᾳ*, jež

*) Srv. Listů fil. a paed. VI, 184—193; VII, 87—90 a 239—259; VIII, 76—87; IX, 99—101.

Kirchhoff právem hájí) svědčí *χοροὶ* ve v. 63 se vyskytující. Se spojením jednotlivých členů *οὐ — οὐδέ, οὐ, οὐ* srv. Eur. Hek. v. 1234 n.:

οὔτ' εὐσεβῆ γὰρ οὔτε πιστὸν οἷς ἐχρῆν,
οὐχ ὅσιον, οὐ δίκαιον εὖ δράσεις ξένον.

Kykl. v. 121.

ΟΔ. σπείρουσι δ', ἢ τῷ ζῶσι, Δήμητρος στάχυν;
ΣΕΙ. γάλακτι καὶ τυροῖσι καὶ μηλῶν βορᾷ.

Ve v. 121 činí vložená otázka *ἢ τῷ ζῶσι* pořádek slov tak strojeným a nepřirozeným, že stěží by se našla na odůvodnění takého pořádku slov vhodná analogie z děl básníků tragických. Zdá se mi, že slova *ἢ τῷ ζῶσι*, vypuštěna byvše v archetypu z textu, připsána byla později na kraji a dostala se v opisech na nepatřičné místo špatným výkladem znamení, jež naznačovala místo, kam vložiti se mají. Třeba zajisté čísti:

τῷ ζῶσιν; ἢ σπείρουσι Δήμητρος στάχυν;

Seilenos odpovídá jen na prvý díl otázky, čímž na druhý díl její mlčky odpovídá záporně. Ve stichomythii taký stručný způsob mluvení není podivným. Srv. v. 117 n.:

ΟΔ. τίνες δ' ἔχουσι γαῖαν; ἢ θηρῶν γένος;
ΣΕΙ. Κύκλωπες ἄντρ' οἰκοῦντες, οὐ στέγας δόμων.,

kde druhý díl otázky zůstává také bez odpovědi. Ostatně svědčí pro toto přestavení slov ve verši uvedeném také tvar předchozích dvou otázek ve v. 117 *τίνες δ' ἔχουσι γαῖαν; ἢ θηρῶν γένος*; a ve v. 119 *τίνος κλύοντες; ἢ δεδήμευται κράτος*; Navrženou změnou nabývá i otázka třetí téhož tvaru, jaký mají obě předešlé.

Kykl. v. 282.

οὔτοι πόνον τὸν δεινὸν ἐξηντληκότες.

Nelze pochopiti, proč tuto Odysseus o strastech, jež zakusili Řekové před Iliem, tak mluví, jakoby mohl předpokládati, že Kyklops o velikosti jich byl slyšel. Tuším, že čísti jest: *πόνον τοι δεινὸν ἐξηντληκότες.*

Kykl. v. 356—374.

Tato píseň sborová může býti zhojena jenom silnými změnami čtení rukopisného. Rozčlenění její metrické může býti dvojí: buď byla píseň ta původně antistrofická a pak třeba s Kirchhoffem a Arnoldem (Die chorische Technik des Euripides str. 210) sestrojiti prvou periodu její z v. 356—362, druhou pak (neúplnou) počíti v. 368 a uznati refrain (v. 363—367), anebo jest astrofická, jako byly pozdější dithyramby, monodie, některé kommy

v dramatě řeckém a cantica v dramatě římském, a pak třeba ji rozděliti na tři periody (356—362, 363—368, 369—374). Takového rozdělení žádá nutně smysl; každá perioda písně té obsahuje pak samostatnou, ukončenou myšlénku a má také zvláštní útvar metrický; první perioda skládá se z trimetrů, druhá z dimetrů, třetí jest smíšená. Stanoviti více period metrických než tři (srv. J. H. Schmidt, Die Kunstformen der griech. Poesie III. str. 382) jest zbytečno a chybno, poněvadž rozčlenění na více period příčí se smyslu.

Metrické schema prvé periody jest toto:

356 └ └ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ‖
ᴗ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ∧ ‖
– ᴗᴗ – ᴗᴗ | – ᴗᴗ – ᴗᴗ | └ └ ‖
└ └ | ᴗᴗᴗ – ᴗ | – ᴗ – ∧ ‖
360 ∧ ᴗᴗ – ᴗᴗ | – ᴗᴗ – ᴗᴗ | └ └ ‖
└ └ | – ᴗᴗ – ‖
ᴗ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ∧ ‖

V. 360. pokládám za *ἀκέφαλος*; odpovídá pak v. 358. Při také míře této písně obdržíme v prvé periodě samé trimetry; jenom v. 361 činí výminku. Ale verš tento jest, jakož není pochybnosti, porušen, a jak dokazuje metrický útvar prvé periody, zachován jest neúplně. Ježto konečný verš celé periody odpovídá v. 357, jest velmi pravdě podobno, že i v. 361 odpovídal v. 356 a že tedy počáteční i konečné verše periody metrickou úpravou svou se shodovaly.

Zhojení verše 361. nelze se tedy domáhati změnou jednotlivých slabik nebo slov, nýbrž vyplněním mezery. Místo *προδίδου*, jak se čte ve většině vydání, mají rukopis *P* i *C* *προσδίδου*. Poněvadž však verš měl původně tvar tento:

└ └ | – ᴗ – ᴗ | – ᴗ – ‖

třeba stanoviti v textu tuto mezeru:

μή μοι μὴ ᴗ – ᴗ *προσδίδου.*

Προσδίδου, jež žádal již Madvig (Adv. crit. I. str. 267), kladeno tu v témže smyslu, jako ve v. 531: *οὐ χρή μ' ἀδελφοῖς τοῦδε προσδοῦναι ποτοῦ*, Hel. v. 700: *Μενέλαε, κἀμοὶ πρόσδοτέ τι τῆς ἡδονῆς*. Plat. Nom. IV. p. 720 A *παραμυθίας δὲ καὶ πειθοῦς τοῖς νομοθετουμένοις μηδὲ ἓν προσδιδῷ*. Vyplnění mezery jest arci velmi nejisté; snad napsal Euripides:

μή μοι μὴ ⟨βορᾶς τι⟩ προσδίδου.

V následujícím verši (*μόνος μόνῳ κόμιζε πορθμίδος σκάφος*) Wecklein navrhl velmi důmyslně *γέμιζε* za *κόμιζε* (srovn. v. 505); návrh ten schválil také Wilamowitz (Hermes XIV, str. 186). Srovnání nacpaného břicha s nákladní lodí zbožím přeplněnou bylo asi u básníků komických dosti oblíbeno. Shledáváme na př.

podobný obraz v Plautově Pseudolu v. 1306 R. a nemůžeme pochybovati, že obraz ten pochází již z řeckého originalu Plautova. Na uvedeném místě táže se Simo opilého Pseudola:

únde onustám celocem ágere te praédicem?

t. j. odkud pluješ s tímto korábem dobře naloženým, kde jsi si břich svůj nacpal? Břich Pseudolův přirovnává se žertovně k lodi nákladní dobře naložené, Pseudolus sám s pánem korábu jej řídícím. Toto místo Plautovo, na něž, pokud vím, dosud nikdo neupozornil, možno však i přes výbornost návrhu Weckleinova uváděti na obranu čtení rukopisného *κόμιζε*. *Κομίζειν κορθμίδος σκάφος* značí totéž, co latinské c e l o c e m a g e r e (srovn. Thuk. 2. 85, 5; 4. 16, 1 a j. v.). Je-li výklad ten správný, značí pak slova Euripidova toto: „pluj sám se svým korábem nákladním, vláčej se sám se svým nacpaným břichem." Arci postrádáme i při tomto výkladu bližšího určení ke slovu *σκάφος*. Snad jest zbytečné *μόνῳ* porušeno a čísti jest za ně: *μόνος γ έ μ ο ν κόμιζε κορθμίδος σκάφος*.

Také v. 358 (*ἑφθὰ καὶ ὀπτὰ καὶ ἀνθρακιᾶς ἄπο χναύειν*) jest značně znešvařen. Adj. *ὀπτὰ* nemůže obstáti vedlé slov *ἀνθρακιᾶς ἄπο*, ježto obojí značí totéž. Z návrhů dosud podaných třeba Wieselerovo *ὀπτ' ἀκᾷ* naprosto zavrhnouti; nejlepším dosavadním návrhem jest Kirchhoffovo *ὀπταλέ'*; ale stěží lze pochopiti, jak mohlo přejíti pravé *ὀπταλέ'* v *ὀπτὰ καὶ*. *Ὀπτὰ* mohlo by se vedlé *ἀνθρακιᾶς ἄπο* hájiti jen tehdy, kdybychom souditi mohli, že slova *ἀνθρακιᾶς ἄπο* značí maso přímo na žhavém uhlí pečené proti masu pečenému na rožni (*ὀπτὰ*). Ale Euripides má na mysli zajisté způsob pečení masa obyčejný již za doby homerské. U Homera (srv. Il. 9. 210 n.) nabodne se maso k pečení určené na rožně a s těmi položí se na žhavé uhlí. Tak peče maso zajisté i Polyfemos; neboť ve v. 393 n. připomínají se zřejmě rožně. Bez rožňů bezprostředně na uhlí pekly se jen menší věci, jež nebylo lze nabodnouti na rožeň (na př. rybičky, *ἐπανθρακίδες*; srovn. Arist. Ach. v. 670, Vosy v. 1127). Taký způsob pečení slul *ἐπανθρακοῦν* (Poll. On. 6. 55). Nelze však nikterak pochopiti, proč by byl Kyklops některé kusy masa pekl na rožních, jiné bezprostředně na žhavém uhlí; nelze tedy stanoviti ani taký rozdíl mezi *ὀπτὰ* (maso pečené na rožni) a *ἀνθρακιᾶς ἄπο* (maso pečené na uhlí). Nikde také v celém dramatě nečiní se zmínky o mase takto pečeném; slovy *θέρμ' ἀπ' ἀνθράκων κρέα* (v. 374) a *ἀπ' ἄνθρακος θερμὴν ἔδοντος δαῖτ'* (v. 244 n.) míní básník zajisté maso pečené na rožních. *Ὀπτὰ* nelze tedy vedlé slov *ἀνθρακιᾶς ἄπο* nikterak hájiti, nýbrž nutno jest pokládati je za porušené. Myslím, že *ὀπτὰ καὶ* třeba z textu vymýtiti, ježto jest to asi výklad připsaný ke slovům *ἀνθρακιᾶς ἄπο* na kraji aneb nad řádkou. Ale když *ὀπτὰ* dostalo se do textu a spojeno bylo se slovy následu-

jícími spojkou *καὶ*, vytisklo z textu slovo jiné, pravé; neboť po vymýtění jeho povstává ve verši tom mezera. Pravá jsou jen slova:

ἑφθὰ καὶ ἀνθρακιᾶς ἄπο χναύειν.

Scházející daktyl doplniti jest buďto na počátku verše anebo po slově *ἄπο*.

Mohli bychom souditi dle jednoho zlomku z Kratinových Odysses (143 Kock), jež na mnohých místech, jak se zdá, při skládání tohoto dramata Euripides měl na mysli (srv. frgm. 135 a Kykl. v. 412 a 616, frgm. 137 a Kykl. v. 407), že čísti jest na tomto místě:

φρυκτὰ καὶ ἑφθὰ καὶ ἀνθρακιᾶς ἄπο χναύειν.

Ve fragm. 143 Kratinově praví totiž Kyklops Odysseovi a jeho druhům:

ἀνθ' ὧν πάντας ἑλὼν ὑμᾶς ἐρίηρας ἑταίρους
φρύξας ἑψήσας κἀπ' ἀνθρακιᾶς ὀπτήσας
. . . . . *κατατρώξομαι, ὦ στρατιῶται.*

Ale tuto užívá Kyklops slova *φρύγειν* (pražiti) vedlé *ἑψήσας* a *κἀπ' ἀνθρακιᾶς ὀπτήσας* jen proto, aby Řeky, hromadě různé výrazy umění kuchařského, zastrašil; vskutku nebyl by právě tak, jako Kyklops Homerův a Euripidův, maso Řeků pražil. Pražíť se jen *κριθαί*, *κάχρυες* (srovn. Krat. frgm. 274), *ἐρέβινθοι* (Arist. Mír v. 1136, Ferekrat. fragm. 159) ve zvláštní nádobě (*φρύγετρον*), nikdy však maso.

Nezbývá tedy nic jiného než stanoviti mezeru po slovech *ἀνθρακιᾶς ἄπο*. Co asi vytištěno bylo z textu glossou *ὀπτά*, o tom poučují nás dvě shodná místa v Euripidově Kyklopu samém. Srovn. v. 243 n.

ὡς σφαγέντες αὐτίκα
πλήσουσι νηδὺν τὴν ἐμὴν ἀπ' ἄνθρακος
θ ε ρ μ ὴ ν ἔ δ ο ν τ ο ς δ α ῖ τ' ἄτερ κρεανόμων

a v. 373 n.

ἑφθά τε δαινύμενος μυσαροῖσιν ὀδοῦσιν
ἀνθρώπων θ έ ρ μ' ἀπ' ἀνθράκων κρέα.

Navrhuji tedy toto čtení:

ἑφθὰ καὶ ἀνθρακιᾶς ἄπο ⟨*θ έ ρ μ' ἔ τ ι*⟩ *χναύειν.*

Ἔτι přiřaděno by bylo přímo k adj. *θερμά* jako v Sof. Ant. v. 1236 n.: *ἐς δ' ὑγρὸν ἀγκῶν' ἔτ' ἔ μ φ ρ ω ν παρθένῳ προσπτύσσεται.*

Také verše 364 n.

χαιρέτω δὲ θυμάτων
ἀποβώμιος ἃν ἔχει θυσίαν

nejsou neporušeny. Podivné jest *θυσίαν*, jež stojí bezprostředně po *θυμάτων* a několik málo veršů před *ἐκθύει* (v. 371). Takou

chudost výrazu stěží lze asi přičítati Euripidovi; také ve v. 370 a n. nelze strpěti *δωμάτων* vedlé *δόμων*, ani ve v. 366 a 370 *ξενικῶν* vedlé *ξενικούς*. I metrum svědčí proti *θυσίαν*, ježto při tomto čtení oba daktyly verše logaoedického odděleny jsou trochajem proti pravidlu; buď tedy třeba krátké toto kolon, podržíme-li čtení rukopisné, rozděliti ve dvě krátká kommata, anebo slovo *θυσίαν* odstraniti. Mínim, že verš byl původně logaoedický s dvojdobou anakrusí a spondejským koncem a že třeba čísti:

ἀποβώμιος ἂν ἔχει θοίναν.

S výrazem *θοίνα* srv. v. 377 n. *μῶν τεθοίναται σέθεν φίλους ἑταίρους ἀνοσιώτατος Κύκλωψ*, v. 550: *πάντων σ' ἑταίρων ὕστατον θοινάσομαι* a Hek. v. 1071 n.

πᾷ πόδ' ἐπᾴξας
σαρκῶν ὀστέων τ' ἐμπλησθῶ,
θοίναν ἀγρίων τιθέμενος θηρῶν.

Ostatně jsou slova tato ironickou narážkou na slova Kyklopova ve v. 345 n.:

ἀλλ' ἕρπετ' εἴσω, τῷ κατ' αὔλιον θεῷ
ἵν' ἀμφὶ βωμὸν στάντες εὐωχῆτέ με.

Ve slovech těch srovnává Kyklops žaludek svůj s bohem (srovn. v. 335 *καὶ τῇ μεγίστῃ γαστρὶ τῇδε δαιμόνων*), jemuž chce obětovati Řeky; ale s obětí spojován byl z pravidla hod (*θοίνη*); srovn. Epicharmův výrok u Athenaia p. 36 D *ἐκ μὲν θυσίας θοίνη, ἐκ δὲ θοίνης πόσις ἐγένετο.* Tento hod pokládá sbor za bezbožný a nazývá jej, narážeje patrně na slova Kyklopova *ἵν' ἀμφὶ βωμὸν στάντες* — *ἀποβώμιος*. Adj. toto nelze spojiti s *Κύκλωψ*, nýbrž jen s *θυσία* nebo *θοίνα*. Změny *ἀποβώμιον* anebo *θυσία* jsou zbytečny.

Také v. 373 n.

ἑφθά τε δαινύμενος μυσαροῖσιν ὀδοῦσιν
ἀνθρώπων θέρμ' ἀπ' ἀνθράκων κρέα.

jsou porušeny, jak soudí právem Hermann, Rossbach, Westphal, Wieseler a j. Neboť i tuto nerozlišuje se předně maso vařené (*ἑφθά*) od pečeného (*ἀπ' ἀνθράκων*), za druhé nelze říci zajisté *δαίνυσθαι ὀδοῦσι*, jako ani v latině nelze užiti rčení 'epulari dentibus.' Nepochybuji, že třeba psáti s Wieselerem *μυσαροῖσί τ' ὀδοῦσι* a že za slovo *ἀνθρώπων* čísti jest nějaké sloveso značící „hrýzti, kousati." Wieselerovo *ἄνων* jest nemožné. Mohlo by se pomýšleti na *ἀρταμῶν* (srovn. Alk. 494 *ἀλλ' ἄνδρας ἀρταμοῦσι λαιψηραῖς γνάθοις*), ale metrum žádá na začátku tohoto verše spondea. Verše 373 n. odpovídají totiž až na slovo *ἀνθρώπων* přesně v. 358 n. Spondeus byl by na prosto nutný, kdyby pravdivé bylo mínění Kirchhoffovo o strofickém rozčlenění celé té písně. Mínim, že za *ἀνθ-ρώπων* čísti jest *τρώγων*

(srovn. verš Kratinův výše uvedený: *ὑμᾶς . . . κατατρώξομαι, ὦ στρατιῶται*).

Kykl. v. 388 n.

κρατῆρα δ' ἐξέπλησεν ὡς δεκάμφορον
μόσχους ἀμέλξας, λευκὸν εἰσχέας γάλα.

Slova *μόσχους ἀμέλξας* shledává Wieseler právem podivnými; ale zdá se, že třeba vymýtiti verš celý. Proč dojí Kyklops teprve nyní krávy, ač hned při svém příchodu tázal se sboru, má-li uchystáno mléko ke snídani své potřebné? Srovn. v. 216 nn.

ΚΥ. *ἦ καὶ γάλακτός εἰσι κρατῆρες πλέῳ;*
ΧΟ. *ὥστ' ἐκπιεῖν γέ σ', ἢν θέλῃς, ὅλον πίθον.*
ΚΥ. *μήλειον ἢ βόειον ἢ μεμιγμένον;*
ΧΟ. *ὃν ἂν θέλῃς σύ· μὴ 'μὲ καταπίῃς μόνον.*

Vidno jest, že úkol ten náležel sboru anebo spíše Seilenovi, jenž se ve v. 30 n. nazývá *Κύκλωπι δείπνων ἀνοσίων διάκονος*, a že mléko potřebné bylo již uchystáno. Buď tedy uznati jest, že Euripides dopustil se tu poklésku zapomenuv slov dřívějších*) anebo, a to zdá se mi býti pravdě podobnějším, nepochází v. 389 od Euripida, nýbrž od někoho, jemuž prosté *ἐξέπλησεν* nedostačovalo. Čím však Kyklops měsidlo své naplnil, o tom nemůže býti pochyby. Na celém ostrově nebylo vína (v. 123 n.) a o obvyklém nápoji Kyklopově, t. mléku, děje se v rozmluvě Seilenově a Odysseově několikráte zmínka (srovn. v. 122, 136, 216, 327).

Kykl. v. 392.

καὶ χάλκεον λέβητ' ἐπέζεσεν πυρί.

Tento verš postavil Hartung za v. 394. Myslím, že verš ten původně stál za v. 385. Toto jeho postavení doporučuje se přirozeným pořádkem, v jakém se Kyklops k upravení hodu svého připravuje. Po roznítění ohně následovalo zajisté postavení kotle na oheň. Přeložíme-li verš ten z nynějšího jeho místa tam, kam náleží, obdržíme také vhodné sloveso (*παρέθετο*) ke předmětu *ὀβελοὺς* ve v. 393.

Kykl. v. 593 n.

δαλὸς δ' ἔσωθεν αὐλίων ὠθεῖ καπνόν.
παρηυτρέπισται δ' οὐδὲν ἄλλο πλὴν πυροῦν
Κύκλωπος ὄψιν· ἀλλ' ὅπως ἀνὴρ ἔσει.

---

*) I po vymýtění v. 389 třeba stanoviti tuto malé nedopatření básníkovo. Ve v. 217 ujišťuje sbor, že *κρατῆρες* jsou plny mléka; nepotřeboval tedy Kyklops sám plniti mlékem měsidlo ve v. 388, nýbrž vzíti jen některé z měsidel připravených. Snad znamenají však *κρατῆρες* ve v. 216 krajáče, do nichž se dojilo.

Všickni skoro kritikové, kteří se místem tímto zabývali, domnívají se, že porušeno jest slovo *παρηυτρέπισται*. Jen Wecklein (Ars Soph. em. str. 195) poznamenává, že porušeno jest spíše *δ' οὐδὲν ἄλλο*. Ale *ἐνδεῖ*, jež za *ἄλλο* navrhuje, nezdá se mi býti prostým pochybností. Smysl místa neporušeného byl, jak soudím, tento: 'Kyklops jest již ve sluji a brzo usne (v. 591 n.); kůl rozžhavený jest také již připraven a tak nic nepřekáží, abychom mu oko nevypálili.' Navrhuji tedy za porušené *ἄλλο πλὴν* toto čtení:

δαλὸς δ' ἔσωθεν αὐλίων ὠθῶν καπνὸν
παρηυτρέπισται, κοὐδὲν ἐμποδὼν πυροῦν
Κύκλωπος ὄψιν.

Chyba povstala špatným čtením písma maiuskulního. Porušení slova *ἐμποδὼν* způsobilo, že odtrženo jest sloveso *παρηυτρέπισται* od svého podnětu *δαλός* a že pak změněno původní *ὠθῶν* v *ὠθεῖ* a *κοὐδὲν* v *δ' οὐδὲν*. Ten, jenž místo toto takto opravil, vykládal si, jak se zdá, sloveso *παρευτρεπίζειν* dle analogie sloves *παρακούειν* (přeslechnouti), *παραγιγνώσκειν* a pod. ve smyslu: „špatně opatřiti, opominouti něčeho."

Ἐμποδὼν εἶναι váže se ovšem obyčejně s inf. s *μή*, po případě s *μὴ οὐ*. Ale i u této frase jsou jako u sloves jiných podobného smyslu výminky. Srovn. Kühner, Ausf. Gramm. II.[2] str. 767 a tyto příklady: Plat. Euthyd. p. 305 C *ὥστε παρὰ πᾶσιν εὐδοκιμεῖν ἐμποδὼν σφίσιν εἶναι οὐδένας ἄλλους*. Xen. Kyr. 3. 1. 9 *τοῦ συγγνώμης τυγχάνειν ἐμποδὼν γίγνεται.* Sof. O. T. 128 n. *κακὸν δὲ ποῖον ἐμποδὼν τυραννίδος οὕτω πεσούσης εἶργε τοῦτ' ἐξειδέναι* a j. v.

Pochybné jest *ὠθεῖ*, ježto bezprostředně předchází *ὠθήσει*. Wecklein píše proto za *ὠθεῖ* — *τύφει*, Wieseler *ὄζει*. Ale není jisto, že Euripides totéž slovo dvakráte za sebou nepoložil; podobnou nedbalost ve volbě výrazu shledáváme právě u Euripida častěji.

Srvn. Hek. 790 n.:

τιμωρὸς ἀνδρὸς ἀνοσιωτάτου ξένου,
ὃς οὔτε τοὺς γῆς νέρθεν οὔτε τοὺς ἄνω
δείσας δέδρακεν ἔργον ἀνοσιώτατον.

Alk. 492 *ΧΟ. οὐκ εὐμαρὲς χαλινὸν ἐμβαλεῖν γνάθοις.*
a v. 494 *ΧΟ. ἀλλ' ἄνδρας ἀρταμοῦσι λαιψηραῖς γνάθοις.*

ib. v. 705 a 706 (oba verše končí týmž slovem *κακά*); ib. v. 1129 nn. a j. v.

Ostatně jest pozoruhodno, že ve verších těch básník dopustil se porušení pravděpodobnosti, dávaje se ovládati příliš reminiscencemi na shodná smyslem místa Homerova. Odysseus předpovídá tu věc, kterou věděti nemohl. Že Kyklops po kvasu tak hojném usne, mohl tušiti; co dále praví (*τάχ' ἐξ ἀναιδοῦς φάρυγος ὠθήσει κρέα*), povstalo jen tím, že básníku na mysli

tanulo líčení Homerovo; v ústech Odysseových jest tento výrok psychologicky nepravdivý a neodůvodněný.

Alk. v. 332 n.

οὐκ ἔστιν οὕτως οὔτε πατρὸς εὐγενοῦς
οὔτ' εἶδος ἄλλως εὐπρεπεστάτη γυνή.

Při emendování těchto porušených veršů, zdá se, že všickni kritikové soudí špatně, hledajíce místo porušené ve v. 333, zvláště pak ve slově *εὐπρεπεστάτη*. I Weilova lehká změna *ἄλλως* ⟨*τ'*⟩ (distinguée par la beauté et à tout autre égard) jest vedlé superl. *εὐπρεπεστάτη* povážliva. Jest však velmi podivno, že Admetos zmiňuje se o urozeném původu a o kráse Alkestidině, míně, že ženy v těch příčinách jí podobné již nenajde, ale že šlechetnost její mysli a její oddanost, o níž by se měl zmíniti, nechválí ani jediným slovem. Míním, že po v. 332 vypadl verš, jenž obsahoval myšlénku podobnou a taktéž s *οὔτε* se začínal, a že smysl místa byl tento: „mezi dívkami thessalskými nenajdu žádné ženy, jež by rodem a šlechetností ducha rovnala se Alkestidě, třeba by, nehledíc k těmto přednostem (*ἄλλως*), převyšovala krásou všecky ženy.“ Admetos míní, že by ženu krásnější ovšem nalezl, šlechetnější však nikoliv. Místo *οὔτ'* třeba pak po stanovení této mezery psáti ve v. 333 *οὐδ'*.

Zpráva

o přednáškách proslovených ve schůzi odboru filologického při sjezdu professorů středních škol ve východních Čechách konaného v Chrudimi dne 2. a 3. června 1884.

Odbor filologický čítal 58 účastníků; jakmile se ustavil, přikročeno k přednáškám, jež byly:

I.

Rodová pravidla jazyka latinského jakožto ukázka, zdali s prospěchem užiti lze kmenosloví za základ pro grammatiku školskou.

O thematě tomto promluvil gymn. prof. Karel Neudörfl, jak následuje:

Školské grammatiky jazyka latinského, nynější doby u nás i v ciziné ve školách užívané, sepsány jsou, pokud se tvarosloví týče, celkem dvěma směry, jedny na základě hláskosloví a kmenosloví, druhé po výtce na základě zřetelů praktických. Který z obou směrů jest pravý, o tom dosud mínění se rozcházejí. Přívrženci směru prvního, poukazujíce k tomu, jak velešťastně zasáhl v učbu

řeckou Jiří Curtius, a vidouce, že na novou, rozhodně dobrou dráhu uvedl učení grammatice řecké tím, že sestrojil grammatiku školskou na základě hláskoslovném a kmenoslovném, požadují, aby též grammatika latinská na týchž základech byla sestrojena.

Druzí směru tomuto se vzpírají, tvrdíce, že není možná v jazyce latinském provésti to, co v jazyce řeckém, grammatika školská že musí se spravovati zřeteli paedagogickými a ne vědeckými, ve škole že nemá se pěstovati věda, nýbrž humanismus, jenž vychovává pomocí věd, škola že jest k tomu, aby žáku vpravila dostatek obratnosti i zručnosti myšlénkové, prováděním pak vědeckých zásad ve škole že učba jen poškozena bývá.

Tážeme-li se, na které straně jest pravda, bude asi, jak to obyčejně bývá, uprostřed; a tážeme-li se, na které straně jest chyba, nezbývá než odpověděti, že na stranách obou.

Zástupcové jazykovědy příliš kvapně jali se uváděti výsledky historického a srovnávacího jazykozpytu do grammatiky školské, tak že jednak vedlé výsledků jistých i nejisté v ni s sebou pojali, jednak nepřihlíželi než k zásadám vědeckým nedbajíce s dostatek zřetele didaktického, jenž přece rovného se zřetelem vědeckým práva se dovolává, ba mnohdy výhradně rozhodujícím jest. A tak na vědeckém základě sestrojili nám knihy školské, jež pokud do škol zavedeny jsou, neosvědčily se býti škole právě ku prospěchu.

Toť ovšem byl velice závažný důvod pro přívržence směru čistě praktického, že se vyslovili proti uvádění výsledků jazykozpytu v grammatiky školské a přednost dávají grammatice dle různých praktických zřetelů sestrojené, vzpírajíce se pokroku žádoucímu.

Třebas bychom připouštěli, že účely školské jsou jiné než účely vědecké a že zřetele paedagogické mají důležitost takovou, že nepopíratelnou chybou by bylo jich nedbati; třeba bychom připouštěli, že škola pro tyto zřetele smí býti i nevědeckou, pokud se týče formy a míry látky učebné, jestliže jen se vystříhá, aby nepodávala nic chybného, nepravdivého a převráceného: přece na tom trvati třeba, že nezvratné výsledky jazykozpytu historického i srovnávacího v grammatiku školskou pojaty býti mají a že učba na jich základě a podlé nich má býti upravena. Žák má vnitřní zákonnitost jazykovou aspoň tušiti, má před ní státi jako před divem přírody, který tím více chápe, čím sám více rozumem dospívá; pak studium jazyků působí naň jaksi tajemně, vábí a poutá jako kouzlo nějaké mysl jeho a pozbývajíc holé všednosti a prosaičnosti přiodívá se rouchem poesie. V materii jazykové počne jeviti se tu jinochu idea, jež ho za sebou směrem idealným vede.

Aby toho se docílilo, není zapotřebí, aby učitel záhy a široce zasvěcoval jinocha v zákony jazykozpytu; postačí, když ve všech jazycích stejnoměrně za jedním a týmž cílem se béře a ve všem k cíli tomu směřuje, moudře ovšem pokračuje podlé slov evan-

gelia: „Ještěť bych měl mnoho mluviti vám, ale nemůžete snésti nyní“ (Jan 16. 12).

Jako však učba dbáti má výskumů jazykovědy, tak opět vymoženosti jazykovědy musejí upraviti se a přizpůsobiti požadavkům učby školské a to tak, aby se učba tím nestížila, jako dosud pravidelně se stávalo, tak že se na mnoze ani jinak na uvádění výsledků jazykozpytných do škol nepohlíží než jen jako na znesnadnění věci; učba má se tím právě zjednodušiti a usnadniti. Pak zajisté odpůrců míti nebude, kterých se jí jinak právem dostává. Ovšem tuto zlatou střední cestu najíti jest velice nesnadno, a mnoho práce a pokusů bude to vždy státi, než výsledky jazykozpytné měrou naznačenou pro školu upraviti se podaří.

Abych ukázal, jak si tuto střední cestu myslím, obral jsem si k tomu jednu částečku z grammatiky latinské, rody jmen latinských, zvláště pokud se týče tak zvané třetí deklinace.

Že část tato jest pro žáky z nejnesnadnějších, to učitelé klassických jazyků vesměs uznávají a nejjasnějším důkazem toho jsou pokusy, rozmanitými pomůckami mnemotechnickými usnadniti žákům učení části této.

Rozhlédneme-li se po těchto pomůckách mnemotechnických, naskytá se nám tu nejprve nejobyčejnější z nich, veršování rodových pravidel, jež má dosud mnoho a vřelých přívrženců a v němž zvláště němečtí kollegové naši byli velice pilni, předělávajíce pravidla veršovaná jeden po druhém. Avšak všecka tato veršovaná pravidla trpí společnými vadami, pro které na slovo vzatí paedagogové je zavrhují. Vytýká se jim vada formální, totiž škaredé s aesthetického stanoviska rýmování; kromě toho pak mají vady věcné do sebe, jako jsou, že vypadne-li žáku slovo první nebo některé z prvních z paměti, není pro jediné slovo již celého pravidla více mocen; ježto pak slovo „mužský“ se tak dobře do verše i rýmu hodí jako slovo „ženské“ a slovo „masculinum“ tak dobře jako „femininum“, zmate si žák po čase pojmy ty a na místě rozhodného slova jednoho položí slovo druhé, místo: „Mužského jsou vždycky rodu“ žák po čase počne říkati: „Ženského jsou vždycky rodu“ a chybí tím v rodě celé řady slov. Konečně nucen jest učitel bráti při veršovaných pravidlech všecka slova ve verši uvedená, třeba to byla slova méně známá a pro žáky zbytečná, nechce-li verše rušiti; jest tedy učitel při nich obmezen. Tyto výtky týkají se veršovaných pravidel vůbec. Přihlédneme-li k veršovaným pravidlům u nás užívaným, totiž pravidlům Ferd. Schulze, má Schulz, ježto určuje rod téměř jen po koncovce nominativu, ve svých rodových pravidlech tolikero výminek a z výminek opět výminek druhého stupně, že jen málokterý žák je s to, aby se jim náležitě naučil, nerci-li aby trvaleji se v nich vyznal.

Chtěje přispěti obvyklé u nás grammatice školské a jasnosť v tato pravidla rodová uvésti, rozepsal jsem obsah veršů na

tabulku a označil každý rod jiným písmem i jinou barvou; ale žádané jasnosti a trvalého vědění jsem se tím nedodělal, poněvadž základní rozdělení pravidel těch podlé koncovky nominativu jest příliš složité, ba řekl bych zpletené, které k jasnosti proniknouti nedopouští. Byla to cesta pouhého empirismu, která zřídka k cíli vede.

Jako podivnůstku připomínám, že jsou též Schulzova veršovaná rodová pravidla do hudby uvedena, s průvodem piana, čímž ovšem mládeži rovněž málo poslouženo.

Připojovati adjektiva k substantivům a učiti se substantivům jen ve spojitosti s adjektivy, jest methoda sice dobrá, ale obtížná.

Nejpřednější a nejvydatnější pomůckou mnemotechnickou jest zajisté vždy zjednati žáku jasný přehled učiva, které mu předkládáme, a nepředkládati mu nic příliš obtížného a zbytečného. Zbytečno jest, aby žák učil se slovům, jež se mu zřídka naskytnou aneb vůbec nenaskytnou, ježto, než na taková slova přijde, již je zapomněl, a musí se tak jako tak znova o nich ze slovníka poučiti, a rovněž zbytečno jest, aby cvičebná kniha vymýšlela věty, jen aby se v nich taková slova naskytala. Zbytečno dále jest, aby žák učil se předem tomu, co později snadno odjinud pozná. Tak na př. učí se žák v rodových pravidlech dle významu, že „Mužského jsou vždycky rodu jména mužů, národů, měsíců, řek a větrů“; zde není potřebí uváděti měsíce a větry, ježto žák obé po koncovce bezpečně určiti může, zvláště když zví při třetí deklinaci, že jména měsíců jsou vlastně adjektiva k podstatnému „mensis.“ Rovně tak má se to se slovy řeckými, s nimiž zbytečno žáka I. neb II. třídy obtěžovati, ježto ve třídě třetí zevrubně a snadno je sezná.

Co do poznatků, kterými rod substantiv určovati, již jsem připomenul, že koncovka nominativu k tomu není příhodna; zkoušel jsem tedy, nebylo-li by výhodnější určovati rody po kmenech či lépe po znaku kmenovém, jako to učinil jmenovitě Schreier v programmě gymnasia Olomouckého z r. 1871 a před ním mnozí jiní.

Ale i nauka Schreierova i ostatních jest neméně obtížna než nauka určující rody po koncovce nominativu; jest tu výmínek a výmínek z výmínek rovněž veliké množství, a vezmeme-li k tomu, jak nejisto jest žáku u mnohých slov kmen určiti, zvláště žádá-li kdo jako Schreier, aby žák ve slovech mare, animal, calcar poznával *i*-kmeny, neb i u druhé deklinace na př. vzal za základ kmen *-o* (serv*o*-), z něhož tvořil tvary, jako servi, serve, servis, tu uznáme, že právem mnozí proti nauce Schreierově se vyslovili, jako Herdegen v programě gymnasia Erlangenského z r. 1873, Holzweissig ve Philologische Rundschau z r. 1881 a j. Jako mysl dětská veškerá kloní se k realismu, tak třeba i předkládati nejmladším žákům co možná tvary realné; kmen však jest tvar mnohdy velmi abstraktní.

Ježto nehodí se tedy k určování rodu za základ ani nominativ, poněvadž se jím slova nahodile skupí, kterážto skupiny teprve třeba jest opět oddělovati, ani pouhý kmen, poněvadž sám o sobě jest příliš abstraktní a jako při nominativech tak i při kmenech splývají slova různorodá, jež pak teprve opět rozřaditi třeba, tak že mnoho výmínek a výmínek z výmínek povstane: proto volil jsem poznatek poněkud jiný, hledě šetřiti co možná základu vědeckého rovněž tak jako stránky didaktické, dbaje pak i toho, aby se zbytečně staré tradice nerušily i přihlížeje co možná k realismu, t. j. aby se neužívalo abstraktních pravidel tam, kde toho prospěch s sebou nenese.

Vzal jsem tedy hledě k zásadám vysloveným za základ pro určení rodů tvary dva, a to takové, jež nehledíc ani k rodovým pravidlům žák znáti musí, totiž nominativ a genetiv zároveň. Jestiť zajisté genetiv třetí deklinaci onen tvar, v němž jest kmen i nejčistěji obsažen i nejzřetelněji patrný, takže kdo podlé genetivů slova rozděluje, ten dělí je vlastně podlé základu vědeckého, totiž podlé kmene. Mimo to přece i tvoření kmene jest pro rod charakteristické a rozhodné; pročež zajisté chybují ti, kdož přihlížejíce k pouhému kmenu, nominativu si téměř nevšímají. Konečně pilně i toho dbáti jest, že nejen přípona nominativu o rodě rozhoduje, ale i přítvorky kmenoslovné rod určují, tak že dbáti jest netoliko přípony nominativné, má-li slovo v nominativě *-s* čili nic, ale i celé koncovky nominativné, v níž přítvorek patrným se stává, jako na př. koncovka *-or*, *-os* a p.

Shrneme-li tyto poznatky, které na každém jméně na první pohled snadno jsou patrny, dohromady, určiti můžeme rod pravidly stručnými, snadnými, od nichž není výmínek daleko tolik, jako při kterémkoli určování jiném. Při tom poznatků jmenovaných užívati budeme dle potřeby tu toho, onde onoho, tu jediného, onde dvou nebo všech. Mohla by se počínání takovému snad vytýkati nedůslednost; ale jednak spočívá celé rozdělení na vědeckém základě, jednak — a to je to hlavní — důslednost za každou cenu a v každém případě vyhledávaná není v didaktice ctností největší a často více uškodila než prospěla.

Dle zásad vytknutých sestrojil jsem pravidla jmen třetí deklinace, přihlížeje k slovům nejdůležitějším a na tabulku rozepsal ve tři sloupce tak, aby lokalní paměť neklamnou byla žáku pomůckou; co je v první řadě, je masc., co v druhé, je fem., a co v třetí, je neutrum; zpomene-li si žák, ve které řadě slovo bylo, již nemůže v rodě chybiti. Hlavní pravidlo uvedeno vždy souvisle, pak jsou jednotlivé koncovky za sebou rozepsány a výmínky k nim připojeny. I na této tabulce uvedeno pro úplnosť mnohé jméno, jehož znalosti žáku třeba není a které se může směle vynechati.

I. Masculina.

Masculina	Feminina	Neutra	Kmeny
1. ŏr -ōris, -ōs -ōris, -ĕr -ris, -ĕris, -ĭs ĕris 2. ō -ōnis Výjimky: sanguis, pecten, sōl, sāl sălis, as assis a složená.			
-ŏr -ōris:	arbŏr -ŏris	aequŏr, ădŏr, marmŏr, cŏr -ŏris cordis	s r
-ōs -ōris:		ŏs ōris, ŏs ossis	
-ĕr -ris:	linter		
-ĕr- -ĕris:		vēr, cadaver, ūber, verbera (plur.), iter, jména stromů a rostlin j.: acer, papaver, piper a j.	
-ĭs -ĕris:			
-ō -ōnis:	caro carnis -*io* (od verb a adjektiv po většině abstracta) j.: actio, regio, legio a j.		n
(konkreta): pugio, scipio; septentrio, papilio, scorpio, vespertilio (jména zvířat)			
	-*do* -*go* -*inis*		
ordo, cardo, margo (turbo)			
-en:		(gluten, inguen, unguen)	
-l:		mel me*ll*is, (fel fe*ll*is)	l

II. Feminina.

Masculina	Feminina	Neutra	Kmeny
	1. *-s* s předch. souhl. a *-x* (= gs = cs) 2. *-s* v genet. *-tis*, *-dis* 3. parisyllaba v *-es* a *-is*. Porůznu: grus, sus		**p, b** **c, g** **t, d** **i** **u**
1. fons, mons, pons, dens, oriens, occidens, torrens, rudens 2. *-ex* *-icis* j.: codex -icis a j. 3. po různu: calix, fornix, grex	*-s s předch. souhl. a -x:*		
1. *-es* *-itis*: caespes, gurges, limes, poples, stipes, trames.	*-s v genet. -tis, -dis:*		
2. po různu: aries, paries, pes, lapis, adamas, elephas	compedes		
1. *-nis*: amnis, crinis, finis, funis, panis, 2. axis, cassis, collis, ensis, fasces (plur.), follis, fustis, mensis, orbis, piscis, postis, sentis, torris, unguis, vectis, vermis.	*parisyllaba v -es a -is:*		

III. Neutra.

Masculina	Feminina	Neutra	Kmeny
Jména zvířat: turtur, vultur, lepus, mus	tellus	1. *-l*, *-al -ālis*, *ar*	i
		2. *-us -ĕris -ŏris*, *-ur -ŭris -ŏris* a jednoslab. v *-us -ūris*	s, r
		3. *-men*, *-ma*	n, t
		porůznu:	
		aes, vas, fas, nefas	s
		caput, cor, lac	t, d

I. Masculina jsou: 1. *s*- a *r*-kmeny, 2. *n*-kmeny, 3. *l*-kmeny; nebo po koncovce jména na:

1. *-ŏr* -ōris, -ōs, -ōris, -ĕr, -ris a -ĕris, -is -ĕris;
2. *-ō* -ōnis;
3. po různu: as assis i složená, sanguis -inis, pecten -inis, sōl sōlis, sāl sălis.

II. Feminina mají vesměs v nominativě příponu *-s*, znakem kmenovým pak:

1. hlásky němé: *b*, *g*, *d*, *p*, *c*, *t*;
2. samohlásky: *-i* a *-u*;
3. *-m*: hie*m*-s: *-v*; nix; po různu supellex.

Po koncovce jsou to jména v nominativě na:

1. *-s* s předchozí souhláskou (i *-x* = cs neb gs);
2. *-s* v genitivě na -tis a -dis;
3. parisyllaba v -es a -is.

Po různu: grus -uis, sus -uis.

III. Neutra jsou kmeny samohláskové se znakem *-i* a souhláskové se znakem *s* a *r*, *n*, *t*, nemající přípony *-s* v nominativě

Po koncovce jsou to jména na:

1. *-e*, -al -ālis, ar;
2. -us -ĕris -ŏris, -ur -uris -ŏris a jednosyllabá v -ūs -ūris;
3. -men, -ma.

Po různu: aes, vas, fas, nefas, caput, cor, lac.

Neutra měla by vlastně jen přiřaditi se k masculinu a femininu v rubrice třetí; ale didaktický zřetel a oprávněný zvyk káže shrnouti je ve samostatné pravidlo.

Těmto pravidlům učí se žák takto: Naučiv se hlavním pravidlům, jako jest o jménech mužských v čele sloupce prvního, jmenuje pak jednotlivé koncovky po sobě a při každé hned výminky, jako: „Jména v -or jsou m.; f. jsou arbor atd.“ Žák třídy prvé nepotřebuje ovšem učiti se než pravidlům hlavním.

Od pravidel dosud obvyklých rozeznávají se pravidla v těchto věcech:

Koncovku -es nestejnoslabičných vymýtil jsem z rodu mužského; bylo při ní třeba činiti mnoho výmínek jako: merces, merges, seges, quies, requies, teges, a z těch opět výmínky j. aes, většina pak slov těch určena jest rodem přirozeným, j. miles, eques a pod. Vznikly tím ovšem u feminin výmínky nové, ale slova ta sobě přímo pamatovati mnohem prospěšnější jest žáku než slova jmenovaná; jsou to; aries, paries, pes a slova na -es -itis, z nichž může si žák pamatovati jen pro příklad, na němž by ostatní měřiti mohl, caespes; ostatní poples a pod. nejsou důležita pro začátečníka Nově vřadil jsem imparisyllaba v -is -eris, jež jsou: cinis, pulvis, vomis, cucumis, z nichž však žáku toliko první dvě rovněž jen pro příklad pamatovati si třeba. Slovo cor mělo by se uvésti až u kmenů němých, ale dle zřetele didaktického přiřaditi je můžeme již ku aequor, marmor.

Rod slova harpagones, jež singuláru nemá a mezi výmínkami se uvádívá, jest neznámý, a mládež učívá se mu zbytečně a chybně, učíc se neužívanému singularu harpago.

Jména rodu ženského, mající v nominativě *-s* s předchozí souhláskou, a v genetivě -tis a -dis, nejsou než kmeny němé se znakem *b*, *g*, *d*, *p*, *c*, *t*, jež nemají-li v nom. *s*, jsou neutra, jako lac, caput, cor.

Pravidlem tím zahrnuty jsou tři koncovky pravidla nynějšího -as, -is, -aus a množství výmínek, jako: cos, dos, lis, merces, merges, quies, requies, seges, teges, a j. Koncovka starého pravidla *-is* jest příliš neurčita, tak že musí pak býti počet výmínek příliš veliký; lépe jest rozděliti ji dle genetivů a jest pak -is -eris a -is -inis mascul., -is -itis a -is -idis jakož i rovnoslabičné vis -is femininum.

Koncovku -aus zbytečno jest jmenovati, ježto v ni zakončena jsou jen dvě substantiva laus a fraus, a tu lépe by bylo pro žáka místo abstraktní koncovky pamatovati si přímo tato substantiva,

Slova nesklonná fas a nefas nemajíce genetivu vylučují se z feminin sama s sebou, a patří jako nesklonné a *s*-kmeny mezi neutra.

Pravidlo o jménech na -cis, -guis, -alis, -ollis, -mis a -nis atd. jest nejnezdařilejší ze všech a má do sebe všecky vady, jež pravidlům Ferd. Schulze vůbec vytýkati lze; žádá se, aby často pro dvě substantiva žák pamatoval si zvláštní obecnou koncovku a to pro substantiva taková, jichž rod jest nejistý aneb která tak zřídka přicházejí, že jich žák pro svůj život nepotřebuje, a když by jich potřeboval, pak již zajisté koncovku, po které by je měl poznati, zapomenul a seznámiti se s nimi musí ze slovníka.

Pravidlo, že „na *-x* jest mužský konec *-ex* atd.“ jest příliš široké, tak že z něho musí býti mnoho výmínek a z výmínek opět výmínky; ostatně ze slov na -ex -icis důležito jest jen codex a snad pumex; cortex a silex jsou communia, a defectivní obice jest spíše femin. než masc. Nejlépe tedy říci: „Slova na -ex -icis jsou po většině mužská.“

Koncovka *-l* patří vlastně masculinu, toliko -al m. -ali (= v nom. -ale) je neutralná.

Pravidlo: „Devět ženských s dlouhým -ūs: incus, virtus, servitus, senectus, subscus, sălus, iuventus, tellus, pălus, pĕcus“ odpadá jako výjimka, obsaženo jsouc v hlavním pravidle o femininech; zbývající jména zvířat turtur, vultur, lepus, mus vylučují se z neuter již rodem přirozeným.

Tím způsobem tedy na vědeckém základě upravil jsem rodová pravidla, která se v praxi dobře osvědčila a v nichž může každý snadno vynechati i doplniti, co za dobré uzná.

Třebas neodvážil jsem se uváděti substantiva přímo na kmeny, nechci tím přece vyloučiti požadavku, že má žák v hlubší věci poznání uváděn býti. Nevidí-li se učiteli, aby od žáka znalost kmenů požadoval, postačí snad, jestliže žákům věc mimochodem vyloží a sám ji vždy pravým jménem pojmenuje. Co jest kmen a znak kmenový, konečně učitel při třetí deklinaci vyložiti musí; i může pak, čím dále, tím určitěji ku kmenům poukazovati.

Jako jsem již častěji poukázal k tomu, že znalost hláskosloví může se žáku tím způsobem vpravovati, že učitel vždy a ve všem užívá příslušných názvů pro každou věc, tak že žák bezděky zjedná si pojem, co jest stupňování, stahování, vysouvání atd. tak může i ve kmenosloví a tvarosloví a celé mluvnici vůbec učitel příležitostně a takřka bezděky ke vědeckým základům učby odkazovati a tím vnaditi a drážditi chuť žáků, aby tohoto hlubšího poznání se též hleděli domoci. V grammatice školské pak budiž všudy patrno, že grammatika na těchto hlubších základech jest vzdělána, a že z vědění důkladného a pravého vyplynula; i má proto nadepsán býti kmen i vyložen vznik jednotlivých tvarův a poukazováno k hlubším jazyka zákonům: ale ovšem musí se při tom spoléhati na paedagogický takt učitelův, kterým by bedlivě rozhodoval, pokud k čemu jest poukázati a co docela mlčením pominouti.

Když však učiteli se podaří, prodchnouti žáka vědomím, že to, co jemu se podává, jsou jen počátkové, jemu že dáno stanouti sotva na prahu chrámovém vědy, tehdá bude snad s úctou a snad i s obdivem pohlížeti do vnitř chrámu toho a zatouží a vynasnaží se snad vniknouti až do vnitř svatyně.

Kromě cesty naznačené jsou ovšem ještě mnohé jiné rovněž k cíli vedoucí, ze všech těch však cesta přímá, kde a pokud to býti může, zdá mi se býti nejlepší a nejbezpečnější.

II.

Úryvky z theorie a nové příspěvky k prostonárodní etymologii české, podal gymn. prof. p. J. Černý z Hradce Králové jako pokračování článků svých, uveřejněných o látce té ve Světozoru 1882—3.

III.

Slovo o četbě latinské a pomůckách českých při četbě této propověděl gymn. prof. p. Jan Šafránek z Kolína. Rozprava měla čtyři části: 1. o rozsahu učiva a cvičiva latinského na gymnasiích nižších; 2. o knihách školních, jichž užívá se při vyučování jazyku latinskému mimo latinskou mluvnici; 3. o četbě a pořádku její na gymnasiích vyšších; 4. o uspořádání knih českých, jichž užívá se na gymnasiích vyšších. O této čtvrté části přednášející pojednal nejzevrubněji řka:

Rád uznávám velikou píli a nevšední dovednost těch pánův, kteří podjali se nesnadného úkolu napsati knihu pro potřeby školské. První řádný a dosti samostatný komentář Slavíkův k Caesarovým zápiskům o válce gallské od r. 1869 vykonal svůj záslužný úkol — o tom zmínky neučiním. Řed. Podstatného: P. Ovidia Nasona vybrané básně (Praha 1880; cena 1 zl. 50 kr.); téhož: P. Verg. Maro (Klatovy 1882; cena 1 zl. 20 kr.), prof. J. Černého Q. Horatia Flacca: Vybrané básně (Praha 1882; cena 1 zl. 80 kr.) jsou knihy velmi objemné a v nich mnoho je dobrého uloženo; jsouté dobrou celkem pomůckou při domácí přípravě. Zejména kommentář prof. Černého, pokud odkazuje ku básnické parallelní četbě české, je pokusem výborným. Ale se stanoviska školského nutno je šetřiti v poznámkách pravé míry. Jinak se žáku znechutí ta spousta drobného tisku a nepodívá se do ní. Není zajisté úkolem vydání školního vyložiti všecko, co vůbec vyložiti se dá, ale ovšem vyložiti vše, co výkladu zasluhuje. Takto snahou po úplnosti mají tři knihy ty společnou vadu: jsou to kommentáře poznámkami přeplněné, z nichž je dobrá třetina zbytečna, jsou to dále kommentáře na hmotné poměry českých žáků drahé, poněvadž nadbytně objemné.

Sledoval jsem knihy ty velmi bedlivě a ze zkušenosti ve škole nabyté odporučuji, by pro potřeby **školské** pracovány byly kommentáře dle následujících zásad:

1. V básních nebudiž užito počtu veršů tak libovolně, jak dosud se děje; čísla originalu buďte přesně zachována, vedlé toho měj vydavatel druhý počet svůj běžný (tak na př. Zechmeister). Tím odstraníme babylonský zmatek v citování a v odkazech. Kdo potom bude práci takovou posuzovati, bude míti měřítko spolehlivé. Najde-li však žák čta Ovid. Amor. II. 6. 7: „quod scelus Ismarii quereris, Philomela, tyranni“ v poznámce: „o věci viz ex Pont. I. 3. 39; Ismarii viz Heroid. I. 46“; a svědomitě-li

hledá, pak ztrativ aspoň čtvrt hodiny času, sezná, že hledal marně. Citáty oba jsou špatné a býti má odkaz k Metam. VI. 424. což na str. 197. Anebo poznámka k Ovid. Metam. I. 183.: „viz o věci Trist. IV. 593“ opět marna, poněvadž není textu. Podobně pozn. k Metam. XIII. 107. str. 263. Četné odkazy k veršům Homerovým neplatny jsou, poněvadž čísla veršův u Homera dle vydání Hocheggrova, Zechmeistrova i Steinmannova jsou přerůzná.

2. Nebudiž udáván podrobný obsah v knize školní. Jen tam je dobrý, kde pro souvislost při výběru z celku stručně vyplňuje mezery mezi vybranými partiemi. Jinak však obsah a jeho znalost je úkolem školy. Dle této zásady zjednoduší se valně objem všech kommentářů. Org. Osn. Dodatek II. 3. pg. 113 dí, že učitel má „přesnými otázkami sám zkusiti a se snažiti, aby žáci postup myšlenek v jednotlivostech mohli důkladně sledovati.“ Tu je každá pomůcka nemístna a jen obsah ve škole společnou prací žákovstva pořízený má nějakou cenu a přispívá valně ku zbystření soudnosti žákův, jak Org. Osn. uznává tvrdíc, že „v této pozornosti jest podstatný prostředek vzdělavací.“

3. Ve výkladech šetřeno budiž pravé míry a budiž vykládán spisovatel sám sebou a nebudiž zanedbáván po stránce aesthetické. Vzorem nám mohou býti výklady Lhomondovy, Reinhartovy, z českých Kotsmíchův, Králův ze Sofoklea a pěkný výklad Steinmannův. Kdo však při Ovidiu na Vergilia a při tom na Horatia odkazuje, koná práci školám našim neužitečnou. Nač na př. poznámka k Ovid. Heroid. XIV. sedmiřádková, citát to z Hor. Carm. III. 11. když báseň ta není ani v Grysarově sbírce Horatiových básní ani v kommentáři prof. Černého? Nač do kommentáře Vergiliova vkládati celých 10 stran o úměře slov a alliterací u Vergilia? Není pravé míry, ba není paedagogické zásady šetřeno, dán-li někde výklad dvojí jako Aen. I. 120; nebo Hor. Carm. II. 10. 9. atd. K čemu poznámky: „jak bys vázal“ a pod.? (Aen. I. 66.) Lépe odkaz ku § grammatiky. V kommentáři prof. Černého mohl na str. 284, 285 úvod k Hor. ad Pisones o polovici býti kratší a jadrnější. Při pravé míře poznámek odvarujeme se všech zbytečností. Tak není na př. třeba při Serm. I. 1. 108. činiti poznámku žákovi o filologických cruces atd. Co však výkladu hodno, budiž vyloženo vždycky. A tu dosti zhusta nacházíme místo nesnadné — a kommentáře mlčí. Tak na př. Ovid. Metam. V. 347: „vasta giganteis ingesta est insula membris — Trinacris, et magnis subiectum molibus urget — aetherias ausum sperare Typhoea sedes“; tyto verše zasluhují výkladu neb aspoň pokynu pro neobyčejný slovosled; tu žák je v opravdové nesnázi a rádce jeho, kommentář, ani zmínky nečiní. Podobně Metam. V. 409: „est medium Cyanes et Pisaeae Arethusae, quod coit angustis inclusum cornibus aequor“; podobně Met. VIII. 715 (cum deum di sint, et qui coluere colantur) Metam. XIII. 204:

(primaque lux nostri tecum fuit illa pericli). Stejně slušelo vyložiti Aen. I. 190. (vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes) dle Kvíčalových Vergilstudien, str. 62. V Horat. Serm. I. 9. 69 dí se při „tricesima sabatta", že nepovědomo co znamená, velmi dobrý výklad je u Fritzsche pag. 210. Při Hor. Carm. III. 29. „prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte premit deus" dlužno upozorniti na Erbenovo: „však lépe v mylné naději sníti, před sebou čirou temnotu..." Srov. Epist. I. 2. 62: ira furor brevis est: „jeť krátko bludu, dlouho muk" Jgm. Stránce aesthetické není dosti učiněno, je-li několik odkazů ku tropům a figurám.

4. V poznámkách a výkladech školních nebudiž nesprávnosti. Tak Aen. I. 95. „ingens" není Aeneas „těla ohromného", ale bohatýr, junák, je to epitheton significans. Aen. II. 49. odkázáno k Sofokl. Filokt. 665. a má býti Aias! (*ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοὐκ ὀνήσιμα*). Ta chyba přešla z poznámky Ladewigovy (II. 45) do pozn. Podstatného.

5. Tisk v poznámkách budiž větší a zřetelnější, v textu jak možno nejsprávnější. U latinských textů je to snadnější, a přece řecké texty máme o mnoho dokonalejší! Množství chyb tiskových nalezá se na př. ve vydání vybraných básní Ovidiových od Podstatného, jako Fast. I. 559. servata male porte (parta) boum; II. 229. contra tot milia fertes (fortes); Metam. II 43. veros ait cedidit (edidit) ortus; II. 128. inhibere volentes (volantes); V. 314. cedamus (cedemus) campis; VII. 34. oculosque vivendo (videndo); VII. 58. artesque locorum (virorum); VII. 63. micinia (inimica); VII. 125. hastos (hastas); VII. 860. infelicem (infelix) animam...

6. Na konec mám ten požadavek, aby netoliko v bezúhonné formě, nýbrž i ve sličné a vkusné úpravě dány byly mládeži naší knihy jak úplně spolehlivé, tak i laciné. Sličnou na př. úpravu a pěkný papír i tisk zřetelný má Cornelius Nepos ed. Fr. Patočka 3. vyd.; pak Slavíkův text Caes. de Comm. bell. gall. u nakladatele Kobra; v obou knihách viděti velikou píli o řádnou korrekturu. Patočkovo vydání Livia u Bellmanna je prací velice pečlivou, ale papír i tisk dosti chatrný, místy až prosakující. Podstatného Ovidius má drobný tisk a poměrně mnoho chyb; básně Vergiliovy tištěny svědomitěji; úprava vydání Horatiových básní u Otty je vší chvály hodna. Jinak však má se to s cenou. Nebrojím proti ceně vydání nynějších, ale jsem přesvědčen, že možno uspořádati dokonalé vydání pro potřeby školské tak, aby nikdy cenu 1 zl. nepřesahovala cena exempláře. Nevěřícím důkaz toho podala jednota českých filologů vydáním Demosthenových řečí od dra Ed. Kastnera, které je lacinější než pouhý text Pauly-ho. A má-li u nás poněkud studiu humanitnímu poslouženo býti, je třeba vzíti v úvahu reformu kommentářů.

Ale nejcitelnější je potřeba laciného, pěkného slovníku latinského. Záslužná práce Vojáčkova (7 zl. 50 kr.) bude sice vždy základem, ale potřeby školské žádají si této nápravy:

a) Aby vypuštěna byla zúplna zbytečná část německá; objem se hned o třetinu zmenší; *b)* aby při významech šetřeno bylo logického postupu a různěno bylo bedlivěji užívání slov samých, asi tím způsobem, jak učinil Fr. Patočka v slovníku k Liviovi; *c)* aby frase a citáty netoliko byly uváděny, nýbrž také přeloženy; tím právě vyniká výborný slovník Fr. Lepaře, který je při řečtině žáku vzácnou pomůckou; *d)* aby při výběru slov dbáno bylo větší opatrnosti a rozvahy. Tu pak bude záslužno míti zření k českým humanistům a z jich spisův hojně kořistiti. (Na př. Veleslavín: funditus ex re publica sustulit = z veřejné správy z kořenu vymýtiti; pobojovati, zválčiti debellāre; animi et spiritus = odvaha a pych. V Žalt. Vittenberském: nares chřípí; pauperes chudina; decipere oblouditi; laqueus osidlo; frugifer plodistvý; ancilla roba; discere též uvykati...) Hledá-li na př. quintán čta Ovidia slovo „inguen", najde s. v. „dýmě, tříslo, rozkrok, hanba" — a z toho nevezme si a vzíti nemůže pro překlad nic. Septimán překládaje Cicerona přeložil slovo „labes": kaz, zmaz, spliha, záškraba, drasť"; upozorněn byv, že labes ve významu přeneseném, měl vypsány významy: „hanebník, hubenec, smola, psina, psotník..." Oktaván Horatiovy nugae dle Voj. přeložil: lašky, pak titěrky, fraškу, balamutstvo, tlachy, vachly, plesky, žvamy, tlampy, čačky, kudrlinky, šut...." Ty neblahé příklady snad dostačí, abychom žádali větší opatrnosti a rozvahy. Sice jinak nedivme se, pohodí-li žák drahým a málo užitečným slovníkem a vezme-li útočiště ku překladu! Otázku specielních slovníků rozhodnouti nemíním; máme již tři; k Nepotovi od Steinmanna a Patočky; k Caesarovi od Slavíka, k Liviovi od Patočky, práce to dobré a velice prospěšné; ty budou již spolehlivým základem k pořádnému slovníku latinskému; v hovoru o věci té vyslovil se kompetentní soudce, že specielní slovníčky mají při textu býti a nemajíce více rozsahu nade 2 archy mají obsahovati Ovidiana, Liviana, Sallustiana atd. na tom přestávajíce.

O dobrých stránkách učebnic se nezmiňuji, na těch měniti třeba není; ale tyto vady odstraniti je naší povinností, by nehynulo pak studium humanitní samo. Vděčnost naše a uznání těm, kdož roli klassickou vzdělávali a vzdělávají, ale dle zásady: amicus Plato, magis amica veritas."

IV.

Kterak by možno bylo bez újmy předepsaného cíle vyučovacího při gymnasiích real. i pouhých umenšiti počet úkolů domácích.

Rokování zahájil navrhovatel předmětu tohoto řed. gymn. p. V. Slavík z Nov. Bydžova, dotýkaje se stručně četných stesků na přílišnost psaní mládeže gymnasijní se strany lékařů, rodičův i dozorců její, o něž opírají se zajisté valnou měrou

i známé výnosy ministerské proti přetěžování žactva při školách středních; upozornil, kterak i učitelům působí nesnáze při školách četných téměř až nepřekonatelné tolik oprav z jediného předmětu, nemají-li odbyty býti jen bez výsledku, při tom pak ovšem, jak nespolehliva a nerozhodna jest váha prací domácích a kterak náležitá — jak předepsáno — příprava domácí na každou hodinu téhož předmětu sama o sobě také jest písemnou prací domácí; opíraje pak se o zásadu nezvratnou: neukládejme, co bez přepínání sil nelze vykonati řádně, sice sami buď navádíme ku povrchnosti, nebo kazíme zdraví a odnímáme chuti pro předmět, který zastupujeme, předkládá k úvaze a po případě ku předložení na vys. místech rozhodných osvědčení toto:

Poněvadž písemné úkoly domácí 1. jakožto měřítko prospěchu žákova nevalně jsou spolehlivy, zejména pak tam, kde přicházejí co týden z téhož předmětu (lat. v III. v 1. běhu a IV.), často konají se buď na ujmu přípravy pro předměty jiné, neb odbývají jen povrchně, nebo vedou konečně nejspíše k jakémusi přetěžování žactva, proti němuž namířen jest již výnos vys. c. k. ministerstva vyučování ze dne 17. února 1876 č. 2501, obzvláště pak odstavec 4. vys. vynesení minister. z 28. listopadu 1883 č. 20416; poněvadž oprava 6 úkolů za měsíc z jediného předmětu dle nařízení velesl. c. k. zem. rady šk. ze 30. pros. 1876 čís. 1556 zvláště ve školách četnějších buďto rovněž přepíná síly učitelovy, nebo vede ku povrchnosti, při učiteli škodlivější než-li při žáku, nadto pak ku řádnému jí provedení ve škole (zvláště připadne-li v témdni svátek) ani času není, leda na úkor četby předepsané; poněvadž 3. domácí příprava, jak nařízena jest návodem vys. ministerstva pro každou hodinu četby, dobře odbývati může místo úkolu domácího; — proto shromáždění vyslovuje své přesvědčení, že bez ujmy předepsaného cíle vyučovacího mohlo by se přestati na skrovnějším počtu úkolů.

Osvědčení toto schváleno jednohlasně.

V.

Kterými prostředky možno působiti k šíření a povznesení klassicismu. O předmětě tomto jednati pro pokročilost času nebylo lze, i určen jest za první předmět jednací sjezdu příštího.

Jazykozpyt a předhistorické užívání kovů.

Podlé O. Schradera napsal dr. Em. Kovář.

Z celého znamenitého spisu Schraderova „Sprachvergleichung und Urgeschichte“ (1883) jest obsahem nej-

bohatší a též svou důležitostí vynikající odstavec třetí, v němž jedná se o předhistorickém užívání kovů a jehož obsah tuto podáváme.

Doba, kdy lidstvo kovy a jejich cenu poznalo, jest důležitým bodem v dějinách vzdělanosti. Kovy způsobily veliký obrat v celém životě a jednání člověka, jejich vlivem nastalo nové období a v lidstvu se odchovala nová generace. Již staří uznávali tuto důležitost a dle náhledu původních filosofů musely se kovy z vnitřností země dostati způsobem neobyčejným; tak Lucretius zpívá De rerum natura V, 1250—55 o strašném plameni lesu na půdě kovů plné. Týmž způsobem dle Poseidonia u Straba c. 147 poznali ve Španělích ložiska zlata a stříbra. Podlé finské pověsti (Kalevala IX) bylo železo, jež se vyřinulo z plných ňader tří od Ukka stvořených panen, od ohně, bratra Ukkova, ukradeno a skryto, ale od kovářského umělce Ilmarina nalezeno a do kovárny přineseno.

Leč všecky kraje nejsou stejně obdařeny bohatstvím kovů a tu vyváží se kov z krajin, jež jím oplývají, do oněch, jež ho postrádají, čehož doklady se dají uvésti z nejstaršího starověku. Obchod, plavba, poznání země má tu svůj počátek i tepnu svou.

Kovy putují od národu k národu, z kraje do kraje a záhy se jim dostává úkolu veledůležitého. Dříve se vedl obchod na výměnu (srovn. lat. pecunia a pecus; got. faihu, angs. feoh); i Homér vedlé peněz kovových má výměnu s dobytkem. Měřila-li se dříve u Římanů cena dle stád, měřila se později i dle kovů (aes-timare), nejprvé beztvárného (aes rude), později určité míry (váhy) a formy, se znakem (aes signatum), jímž byl, což je charakteristické, původně vepř, nebo ovce, nebo skot.

Kovy tvořily záhy v povědomí lidském souvislý řetěz, což se i v jazyce jevilo. Nevědělo se sice hned, že jsou to druhy téhož rodu, neboť slova znamenající kov jako rod vyskytují se až ve fasích pozdějších; dříve ku označení kovu jako rodu užívá se slov významu užšího (pars pro toto), tak v sanskr. ayas, zend. ayaṅh, ayokśusta (tekutý kov), řec. χαλκός, horněm. erz, slavlit. ruda; řeckého μέταλλον, z něhož lat. metallum vzniklo, s významem kovu užívá se dosti pozdě. U Herodota, kde se poprvé vyskytuje, má ještě pouze význam dolů, bání; i lat. metallum má obojí význam: doly, kov.

Souvislost kovů jeví se však v jazycích tím, že v jednotlivých mívají z pravidla týž rod, v sanskrtě, zendštině, slovanštině, italštině a germanštině neutrum, v řečtině a litevštině masculinum; odchylky množí se, jdeme-li směrem severovýchodním; v germ. stahal je masc. a neutr., smîda fem., v lit. ruda, geležis, ve slov. ruda, mědь, océlь fem., kositerъ masc.

V nejstarších památkách vzdělaných národů jest při vypočítávání kovů týž určitý pořádek v řadě: zlato, stříbro, měď, železo. Tak nalézáme v nápisech staroegyptských, v bibli, v assyr-

ských klínových nápisech, ve vedách, u Hesioda, u něhož dle nich nazvány jsou čtyry věky lidské (stupně kulturní). Dříve než k úvaze o jednotlivých kovech přijdeme, všimněme si mistra, jehož uměním nabyly kovy své důležitosti pro člověčenstvo.

Pověsti o mistru kováři sahají do šedé dávnověkosti. V bibli (Mojž. I, 4, 22.) dávno před potopou vypravuje se o Thubalkainovi, v Ṛgvedě Tvaštā kuje hromové klíny Indrovi, Zendavesta má za genia kovů jednoho ze sedmi Amēša speñta kšathra vairya. Pro Olymp pracuje dílo kovářské Hefaistos, římský Vulcanus, a již v Carmen saliare jmenuje se mistr kovářský Mamuvius, a v Eddě se mluví o práci kovářské.

Ale při tom všem nelze se právem domnívati, že by byli předkové našich indoevropských národů znali kovy a uměli jich užívati a že by umění kovářské bylo u nich kvetlo v době, než pranárod rozdělil se v pozdější množství národů indoevropských. Názvy kováře nejsou etymologicky spolu příbuzny, leda stbulh. vъtrь a stprus. wutris, pak germ. smidar a stbul. mědarь, jež ostatně mohou býti samostatnými odvozeninami od smīda (kov) a mědь. Z pravidla mívají jednotlivé jazyky indoevropské pro kováře svůj zvláštní název, jenž je ve všech jejich nářečích týž, na př.: v germ. stněm. smid, anglsas. smith, stnord. smiđr, got. smith; v ital. lat. fāber, pic. fāber. Vysoké stáří těchto názvů v jednotlivých jazycích vysvítá i z toho, že je v nejstarších vlastních jménech nalézáme, tak v Rigsmalu Smiđr, v lat. Fabricius.

Názvy jednoho jazyka přejímají se od jiného indoevropského na př. lit. rudininkas z pol. rudnik, alb. kovać ze stbul. kovačь; z jiného (ne indoevropského) zřídka, na př.: alb. alvan z tureckého; často však názvy jazyků indoevropských přešly k národům jiným, tak germanský k Lappům (smid, smirjo), slovanský k Maďarům (kovacs), litevský (kalvis) ku Livonům a Estoncům (kalev, kalevi), u nichž název národního hrdiny a otce hrdinů, jakož i kovářského umělce Ilmarina Kaleva s názvem kováře souvisí.

Názvy kováře v jednotlivých indoevropských jazycích trojího jsou původu:

1. jsou odvozeninami od názvů kovů, řec. *χαλκεύς*, *σιδηρεύς* — *χαλκός*, *σίδηρος*, strněm. smīdar — smīda, stbulh. mědarь — mědь, kuznьcь — kuznь, pol. rudnik — ruda; tu srovnati sluší týž proces i v jiných jazycích na př.: lapp. ravdde, fin. rautio — fin. rauta (železo);

2. odvozeninami od sloves kouti znamenajících: lit. kalvis — kalti (lat. cellere), slov. kovačь, kovář, kował — kovati (lat. cudere, stněm. houwan);

3. souvisí se všeobecným názvem pracovníka: sanskr. kārmāra — kar, lat. faber — facio. V germ. (na př.: got. smitha, stnor. smiđr) byl původně význam týž jako lat. faber, odkud jsou složeniny stněm. ērsmid, chaltsmid, urtailsmid anglos. wīgsmid,

vundersmid, stnord. ljôdasmiđr, bölvasmiđr. Totéž i ve finských jazycích pozorujeme, kdež vedlé seppä (kovář) nalézáme i fin. runoseppä (mistr v básnění runovém), purrenseppä (mistr v tesání lodí), estn. kingsepp (obuvník), rättsepp (krejčí) atd.

Podobně se to má s názvy nástrojů a pomůcek kovářských. Ani názvy řecké nejsou příbuzny s latinskými, ani sanskrtské s eranskými. Že původně nástroje ty z kamene byly, dokazuje shoda sanskr. açman — stbul. kamenь; též stnord. haman, stněm. hamar je stbul. kamenь; got. auhns = stněm. ofan.

Ve finštině sluje kovárna paja, v eston. paja, pada, což pochází z germ. potta, pott, potte (hrnec), lit. pŭdas; souvislosť významu hrnec a kovárna upomíná na časy, kdy kováři táhli od místa k místu a měli všecko nářadí a pomůcky s sebou. Opakem toho jsou společné kovárny ve středověku, v nichž každý, co chtěl, ukovati sobě mohl a kterým podobné snad znal Homér, u něhož Odyss. XVIII, 328 *χαλκήιος δόμος* je srovnán s *λέσχη* (hebr. lišekāh).

Z dat jazykozpytných nemůžeme tudíž souditi, že by pranárod před svým rozdělením byl znal mistra kováře; zkoumejme a porovnejme však nejstarší pověsti jeho se týkající.

A. Kuhn (Kuhn's Zeitschr. IV, 95) ukázal příbuznost pověsti o Hefaistovi a Daidalovi v Řecku, o Völundrovi a Vielantovi u Germanů, jak se jeví ve Völundarkviđa a Vilkinasage. Völundr, kovář severu, byl od krále Niđađra, aby ostal na Säoarstadru, ve svazech propíchnut a tak ochromen; totéž jeví se u Hefaista, který má u Homéra příjmí *κυλλοποδίων ἀμφιγυήεις*. Völundr učiní ve svém zajetí násilí královské dceři Böđvildře a Hefaistos Atheně, když dá u něho zhotoviti zbraně.

Jako Völundr násilně jest na Sävarstadru zadržen od Niđuđra, tak Daidalos od Mina; vlčí údolí, v němž prý pracuje, podobá se labyrinthu Daidalovu. I Völundr i Daidalos vymyslí a vyrobí si sám křídla, na nichž vzduchem prchne. U Germanů Völundrův bratr Egill a u Řeků Ikaros, syn Daidalův k zemi ze vzduchu spadne. Leč Daidalos nemá s Hefaistem nic společného, podobně není nikterak ve spojení nikde v celé řecko-latinské mythologii s uměním kovářským. Týž jest heros v architektuře a spojení jeho s foenickou Kretou ukazuje, že jest původu orientalského. Význam slova Daidalos jest příliš všeobecný (*δαιδάλλω* — uměle zhotovuji), než aby z něho něco vykládati se mohlo bližšího.

Hefaistos jest jako vedský Agni původně síla přírodní a lat. Volcanus (srovnej sanskr. varç lesknouti se, varças lesk) v původním významu s leskem ohně souvisí. Agni má attribut apād — beznohý, což vhodně řeckým attributům Hefaistovým odpovídá, a tu zdá se, že původní představa indoevropského pranároda o kulhání ohně nebo nedostatku nohou, z nichž prvá z podobnosti jeho plápolání s kulháním vznikla, přenesla se na personifikace ohně, na osoby, na bohy ohně atd. Báje tato jest

tedy u jednotivých národů indoevropských dědictvím z pravěku. Germané zajisté jako Řekové dlouho ctili síly přírodní a původní názor mohl se tím též dlouho udržeti.

Velmi rozšířený byl náhled, že kovářství bylo vynalezeno a provádí se od bytostí nadpozemských. V germanském severu jsou pověsti o obřích se železnými zbraněmi, v jejichž vlasti jest železný les. Jména některých Jarnsaxa, Jarnglusura souvisí s iarn 'železo. Vedlé nich však i pídimužíci jako kováři se objevují, jejichž název staroněmecký alp, anglos. älf, stnord. ālfr (vedlé stněm. twerc, anglos. dveorg, stnord. dvergr) A. Kuhn (Kuhn's Zeitschrift IV, 110) uvádí v souvislost s ind. ṛbhu a má je za duchy zemřelých. Vilkinasage vypravuje, že Vielant byl od otce Vada dán do učení nejprvé k Mimirovi, ale když se mu od Siegfrieda a jiných tovaryšů zle vedlo, dal jej otec ku dvěma trpaslíkům v hoře Kalova. Ve Völundarkviđě se Völundr nazývá též ālfa liođi — soudruh pidimužíkův a vīsi ālfa — kníže pidimužíkův.

Obrům severním odpovídají na jihu Kyklopové, kteří dle pověsti v sopkách Sicilských jako tovaryši Hefaistovi pracovali. Však i představa o trpaslících byla na jihu rozšířena. Hefaistos býval v trpasličí postavě zobrazován, tak jistě v chrámu memfidském (srovn. Herodot III. 37.), jinde jeho pomocníci přejali tuto postavu (na jednom basreliefu louvreském). Do kruhu těchto představ patří snad též Ἰδαῖοι Δάκτυλοι.

S obdivem umění kovářského souvisí starý náhled o tajuplných a čarodějných prostředcích mistra kováře i představa jeho samého jako čaroděje. Do kruhu těchto myšlenek patří jistě zmínění Ἰδαῖοι Δάκτυλοι od nejstarších památek γόητες (čaroději) zvaní. Náhled ten trval dlouho, tak u Irů volá sv. Patrick rozličné ctnosti proti kouzelným slovům žen, kovářův a druidů (Windisch, Ir. Texte, I, 7, 48.), u Rusů slovanští svatí Kozma a Damian, výteční lékaři, v pohádkách vystupují i jako nadpřirození kováři v stálém boji s hady. Rovněž u Germanů a Čudů jest umění kovářské s čarodějstvím spojeno.

Zajímavo jest, že se obyčejně o třech mythických znamenitých kovářích mluví. U Řeků jsou to Κέλμις, Δαμναμενεύς, Ἄκμων, u Germanů Mime, Hertrich, Wieland a též v starofrancouzském romans de Fierabras kovali devět slavných mečů tři bratři Galand, Magnificans a Airsiax, kterážto pověst francouzská jest ovšem původu germanského, čemuž nasvědčuje i jméno Galand = Wieland. Jako Ἰδαῖοι Δάκτυλοι vynašli daktylický rythmus a nástroje hudební z Frygie do Řecka přinesli, tak i germanští trpaslíci kovářští milují tanec a hudbu (srv. Grimm, Myth.[3] 438) a kováři připisováno jest básnění (srv. stnord. ljođasmiđr, stněm. leodslahs) a ještě ve středověku byli známi kováři básníci (srovn. Wackernagel, Kleinere Schriften, I, 49).

Kováře líčí pověst též jako lstivého a šalebného člověka, tak i Hefaista i Völundra. V Kalevale (IX, 230.) pták Hiisiův snáší mu hadí jed do ocele na ostření mečů.

Byl-li pohanskému lidu kovář lstivým čarodějem, tu po zavedení křesťanství uveden ve spojení s ďáblem a pověsti o obou mají mnoho společného. Ďábel je černý mistr, kuje, staví, jest kulhavý, byl jako Hefaistos svržen s nebe atd.

Báje a pověsti nejen o kováři, ale o všem, co s jeho řemeslem souvisí, jsou hojné, obsahem bohaté a podivuhodně se shodující u všech národů, jež vyčísti a srovnati bylo by příliš obšírno. Přejděme k jednotlivým kovům!

Ačkoli staří na př. Lucretius bájili o době, kdy leželo z l a t o pohozeno pro neužitečnost a železa lidé sobě více vážili, předce pokud jen do minulosti nahlédnouti stačíme, vždy kdekoli se setkáváme se zlatem, nalézáme všude, že cení se vysoko a halí se v starověku v závoj protkaný samými krásnými bájemi a mythy. V Aegyptě, o němž máme nejstarší historické zprávy, nalezáme na obrazích a nápisech Aethiopy nesoucí poplatek v pytlích, kruzích, deskách zlatých a též Assyrové a jiní zobrazují se jako zlatem platící poddaní.

V Aegyptě sluje zlato nub, kopticky noub, od čehož pochází nejspíše jméno Nubie. Zobrazení jeho jest svinutý šat se dvěma cípy, v němž zlatá zrna přetřásáním se čistí, starší docela pytel, z něhož voda srčí (srvn. hebr. sāgag a ř. *σακκέω*). V Thébách drží pytel takový dva lidé a nad obrazem je nápis „příprava zlata." V staeg. nápisech se rozeznává dvojí zlato: nub en set — zlato skalní a nub en mu — zlato říční. Zlato říční zajisté snáze a spíše pozornost poutá a poutalo ji dříve než zlato skalní, které hledati a čistiti jest práce velmi těžká. To dosvědčují i staré zprávy zmiňující se z pravidla o zlatonosných řekách. V starém Aegyptě se však od pradávna zlato též dolovalo a máme docela i popis staroaegyptských dolů u Diodora Siculského (III, 12—14), kdež se mimo jiné i o utrpení dolujících odsouzenců drasticky líčený obraz nachází.

Národové semitští sousedíce s Aegypťany hojně s nimi se stýkali a tedy zajisté záhy poznali u nich vzácný kov. Že Semité zlato již v pravěku znali, dosvědčuje shoda názvu jeho hebr. zāhāb, arab. dsahab, chald. dehab, syr. dahbo; jiný název zlata assyr. ḫurāṣu, hebr. chārūz jest jen u severních Semitů obvyklým. Oba pak názvy uvedené značí l e s k l ý. Hebr. k e t e m nalézáme i v staroaegypštině.

Konečně znali zlato i Arejci, dříve než se rozdělili na Indy a Erance, neboť védský název hiraṇya nejen v kořenu, nýbrž i v suffixu shoduje se s avestským zaranya. Předoasijská Anaitis slula u Peršanů *Ζαρῆτις* t. j. zlatá; v novoeranských dialektech jsou názvy téhož kořene. Ṛgveda připomíná řeku nejzazšího severu Rasā a s ní shoduje se v tom Avesta nazývajíc tuže Raṅhā,

což jsou asi společné upomínky na řeku tekoucí v původní společné vlasti indoeranské, která dle domyslu badatelů jest asi Jaxartes. Tu však museli Indové znáti i zlatonosný Polytimetos (Zerafšān), který v sobě choval drahocenný kov. Po rozdvojení kmene ve dva národy, měly tyto hojnost řek zlatonosných v nových vlastech a zvláště Indie jimi oplývala, takže u starých spisovatelů platila za zemi plnou zlata. A již Ṛgveda vzývá na zlato bohatý Indus; její pěvci jeví již dychtivost po tomto drahém kovu a připomínají též čistění jeho čili rýžování (jako v Aegyptě) (adbhyō hiranyam punakti — vodou zlato čistí; srv. Zimmer, Altindisches Leben, 49). V pozdější sanskrtě je bohatá terminologie zlata, z níž o jednom jen názvu se zmíníme, který souvisí s rozšířenou pověstí.

Herodot (III, 102—105) a po něm jiní vypravuje o kmenu severoindickém po zlatě dychtivém. I jsou prý v jeho zemi obrovští mravenci, kteří kupky země stavíce nahazují na ně zlatý písek, jejž třeba jen sebrati a naložiti na velbloudy. S velice rozšířenou touto pověstí souvisí i Hesychiova glossa *μεταλλεῖς μύρμηκες*.

A vskutku staří Indové znají na severu Indie kmen Darada po zlatě bažící, který zlato nazýval pīpīlika — mravenec (Mahābhār. 2, 1860), což dle Lassena souvisí s krtky v písečnatých krajích tibetských, již jsou mravencům podobni, hromádky pak od nich vyházené mohly obsahovati zlatý písek, odkud povstala chybná domněnka, že zvířátka ta mají jakýsi pud k hledání zlata. Jinak se vysvětluje pověst ta i tak, že tajemnými zvířaty těmi jsou vlastně lidé, jak dosud v Tibetě hojně kopají v zemi hledajíce zlato (srov. Ausland, 1873, čís.' 39).

V Evropě nachází se zlato na mnohých místech a již staří vypravovali o velikém bohatství zlata Španěl, Gallie, Švýcar, Norska, Makedonie a jiných zemí. Bylo-li zlato již v předhistorické době známo, nevíme, a nepoučují nás o tom žádné archaeologické památky.

Řecký název zlata *χρυσός* souvisí nejspíše, jak poznali již Renan, Hahn, Benfey a j. s hebr. chārūz, assyr. ḫurāṣu, kterýž název u Foeničanů znám byl; k tomu pak dodati sluší, že právě Foeničané první počali v Řecku kopati zlato na Thasu a v Pangaeoně. Assyrského původu jest i *μνᾶ* (lat. mina), jež se nejprvé u Herodota vyskytuje a též do Indie již za dob vedických se totéž assyrské slovo — manah dostalo (sanskr. manā). — Zlato mohlo se do Řecka dostati ještě jinou cestou. Herodot (IV, 23—31) vypravuje o zemi severovýchodně od Pontu, kde dlouhá zima vládne, kde bydlí lidé jednoocí, jež Skythové nazývají Arimaspy a mají za bohaté na zlato. Kraj ten ležel v Uralu a kmen ten náležel k uraloaltajským, jež záhy znaly zlato, neboť se ho dosti v těchto krajinách vyskytuje. Ve všech jazycích uraloaltajských, ačkoli geograficky velmi jsou vzdáleny od sebe, je název zlata týž: altun,

altyn, iltyn, jen v jakutštině altun značí měď a zlato sluje kysylŭ kömÿs — červené stříbro, kterýž obrazný název lze porovnati s jiným sanskr. názvem mahārajata — veliké stříbro. I archaeologie svědčí tomu, že Uraloaltajci záhy poznali zlato a u nich mohli kupci řečtí, kteří až do Uralu zajížděli, zlato poznati. S tím snad souvisí i pověst o plavbě Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy, čehož se již Strabo c. 499 domýšlel. Pověst sama byla nejdříve u Uringů a jest původu foenického, avšak od Řeků byla přetvořena v duchu národním.

V Italii sluje zlato aurum, sab. ausum, název původu jistě italského, jenž souvisí snad s kořenem us — hořeti a tedy dále s lat. aurora, umbr. ose, paelign. uus. Název latinský přenesl se k Celtům a Albancům; římští kupci donesli zlato až i k národům pobaltickým, jak patrně vysvítá ze stprus. ausis, lit. aukšas; podobně Islanďané mají eysir.

Germ. gulth souvisí etymologicky se slovem zlato, kteráž slova jsou však dosti těžká k vysvětlení. Ostatně znali nejstarší Slované i Germané zlato jen z pověstí a viděli je zřídka.

V nejstarších hieroglyfických nápisech nalezá se při vypočítávání kovů stříbro častěji před zlatem než za ním, což se i v assyrských nápisech často pozoruje; patrný to důkaz, že byla v pradávných dobách kulturní epocha, kdy stříbra si více vážili než zlata, čehož příčina leží v tom, že se toto velmi zřídka vyskytuje a že pozdě byl poznán drahocenný ten kov, jak dosvědčují i archeologické památky. Semité ovšem záhy rozeznávali zlato od stříbra (srvn. vedlé názvů zlata i semitské názvy stříbra assyr. sarpu, arab. ẓarfu, a assyr. kaspu s hebr. kesef), leč Indoevropané nikoli. V nejstarším staroindickém seznamu kovů (Vājasánōyisaṅhitā XVIII, 13) za hiraṇya — zlato jde hned ayas (kov, vlastně železo); pozdější název stříbra rajata přichází v Ṛgvedě jen jednou v adjektivném významu — bělostný (o koni) a jest to odvozenina od koř. arg světlým býti, právě jako yajata od yag, darçata od dark. Ve Taittirīyasaṅhitā sluje stříbro rajatam hiraṇyám — bělostné zlato; podobně užívá se v staroaegyptštině a koptičtině pro pojmenování stříbra názvu zlata, k němuž přidá se pak attribut značící jasný, bělostný — staeg. hat, kopt. chat, kterážto attributa později stala se názvy stříbra. I sumerský název stříbra ku-babbar znamená původně „bílý, lesklý." Sanskrtské rajata ve významu „stříbro" objevuje se ponejprvé v Atharvavedě, později však má stříbro asi 17 názvů na mnoze obrazných, v nichž se hlavně podoba jeho s leskem měsíčným vyznačuje. Z názvů v jazycích eranských pouze erezata v Avestě souvisí se sansk. rajata.

O původu názvu a o tom, jak Arejci seznámili se se stříbrem, může býti tato domněnka.

Armenie je země na stříbro bohatá, dosud nalézáme tam horu zvanou Gumiš-dagh (hora stříbrná) a město Gumiš-khana (město stříbrné); snad i Erzörum (Arzen-Rūm) má svůj název od artsath — stříbro. Z Armenie mohlo se stříbro dostati k Erancům a Indům a armenský název shodoval se s adjektivem těchto jazyků, neboť jeho význam jest charakteristická vlastnost stříbra, i lze se tudíž domnívati, že obdrželo sanskr. rajatam a zend. erezatam význam stříbra vlivem armenštiny.

V jižní Evropě neoplývá ani Italie ani Řecko stříbrem a proto poznali je obyvatelé tamnější dosti pozdě. Název *ἄργυρος* je svým suffixem mezi indoevropskými názvy stříbra osamoceno, kořenem ale s asijskými pojmenováními téhož kovu souvisí. Snad přijali Řekové první stříbro z Asie a s ním i jméno, které si však přetvořili, davše mu suffix dle analogie jiných slov (na př. *λαμυρός*). Stříbrné doly byly ovšem v Attice, ale dosáhly důležitosti teprvé krátce před perskými válkami. Dle jedné pověsti připisovalo se vynalezení stříbra Erichtoniovi, dle jiné pověsti panovníku Skythů. Řekové věděli, že cizina a zvláště Armenie a vůbec kraj u Pontu je bohatší stříbrem než jejich vlasť a již Homér připomíná město *Ἀλύβη* u Pontu, že *ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη*. Ve složených názvech míst se *ἀργυρο-* nevyskytuje, ale častěji složka s *χρυσο-*, což dobře k tomu ukazuje, že Řekové dříve znali zlato, nežli stříbro.

V Italii sluje stříbro lat. argentum, osc. aragetud; latinský název přešel i k Celtům. Vysvětliti názvy ty je těžko, neboť posavádní kombinace italských názvů nevedly k cíli.

V severní Evropě je pro stříbro společný název got. silubr, stbul. sъrebro, lit. sidabras, stprus. sirablan. Germanský název vnikl do lapponštiny — silbba a baskičtiny — cilarra, ačkoli na iberském poloostrově na stříbro bohatém zajisté znali stříbro před příchodem Germanů, neboť stopu toho nese snad iberské jméno Orospěda — stříbrná hora. Odkud by pak severoevropský název stříbra byl, dá se hádati, nikoli však dokázati. Názvy finského kmene fin. hopea atd. jsou podlé Sjögrena z pers. sepid, — bílý, čímž naznačena jest cesta, kudy se stříbro k Finům dostalo. Herodot (IV, 71) upírá ještě Skythům a Massagetům znalost stříbra.

Měď znal člověk zajisté velmi záhy, poněvadž ji přečasto čistou nalézal, při čemž poutala jeho pozornost na sebe svou barvou.

V starém Aegyptě patří měď k nejstarším kovům, sluje tam khomt a byla nejobyčejnějším poplatkem asijských národů poddaných faraonům aegyptským; její znaménko je původní tvar tavidla či nádoby na tavení. V sumerštině je název mědi urud, jediný z názvu kovů, jenž nepíše se složenými idiogrammy, což dle Hommela je důkazem poměrně nejvyššího stáří. Babyloňané přijali název sumerský a sluje u nich měď erū; souvisí-li

toto, jak Lenormant tvrdí, s arab. ijāru — měď, dokazuje souvislost ta prastaré spojení nebo pradávné styky Sumeřanů se Semity. I Finové, než rozdělili se na více národů, znali již měď, soudíme-li dle souvislosti slov fin. vaski, lapp, vešk, viešk — měď (srovn. mag. vas — železo); v ugr. ostj. woh značí sice zlato, ale etymologicky s předešlými souvisí. Měď sluje tam pataroh, což dle Ahlquista značí černá měď. Dle názorů finských je měď nejstarším kovem. Z mědi je Sampo, jejž Ilmarin kuje, a tento věčný kovář narodil se s měděným kladivem; podobných pověstí nalezáme u tohoto národa více. V jazycích indoevropských souvisí spolu lat. aes, got. aiz, sanskr. ayas, zend. ayaṅh; obtíž při hledání etymologie těchto slov je právě důkazem jejich vysokého stáří. Italské aes (srvn. umbr. ahesues, lat. ahenus) i měď i rudu značí, podobně germanské got. aiz, nord. eir, anglos. ār, stněm. ēr, angl. ore, které dosáhlo nejširšího významu, značíc rudu každého druhu, právě jako něm. erz, stněm. āruz; sanskr. ayas a zend. ayaṅh značí železo a též novoeranské dialekty slovo s týmž významem zachovaly na př. pers. āhan.

Nejnovější bádání Zimmerovo ukazuje však patrné stopy toho, že ayas znamenalo původně rudu nikoli železo, jež ve vědeckých spisech sluje çyāmam ayas, çyāma — tmavomodrá ruda, pozdější kalāyasa — tmavomodré, kṛšnāyas — tmavé ayas jsou složeniny s ayas, a jest tu týž proces jako v staroaegyptštině, kde název železa jest složenina z názvu mědi a determinativa. V básnické mluvě užívá se ayas metaforicky k označení rudé barvy, v Avestě ayaṅh má attributy, které sluší rudě, nikoli železu.

Tedy ayas a evropské aes nejen souvisí etymologicky, ale i původním svým významem se shodují, jen že aes význam ten lépe zachovalo, asijské pak ayas přijalo význam železa, čemuž podobné proměny nalézáme i jinde: sanskr. lōha původně měď, pak železo, mag. vas — železo, původně měď (srov. fin. vaski měď) a podobných více.

V evropských jazycích značí aes, aiz atd. měď i rudu, i jest otázka, který význam je původní, zda znali původně jen surovou měděnou rudu či zda byla známa i bronz již v pravěku před rozdělením národů indoevropských. Pictet přidržel se této poslední domněnky a vyvodil z ní veliké důsledky o vzdělanosti předků našich národů. A přece jest domněnka ta chybná.

Ku bronzi je třeba míšení s cínem, jenž však praotcům našim byl neznámý; též neuměli prvotní národové mísiti kovy a proto jsou i hypothese i vývody z ní chybné. Spíše byla v pravěku doba, kdy se surová měď kamenným kladivem spracovávala na kruhy, klíny, sekery a dobu tu dosvědčují i památky archaeologické.

Později když bronz vskutku se dělala a byla známa, dávaly se jí názvy mědi a zřídka obdržela název zvláštní, nový. V sumerštině je vedlé názvu mědi urudu, název bronze zabar a v jednom

dvojjazyčném magickém hymnu na Gibil, boha ohně, se mluví o dělání bronze, totiž míšení mědi a cínu; jest to vůbec nejstarší zmínka o výrobě bronze (Transactions of the Society of Biblial Archaeology VI, 346). Akkadské zabar přijali záhy též Semité (arab. zifr, assyr. śiparru). V starém Aegyptě sotva byla výroba bronze domácí, neboť mimo jiné není v staroaegyptštině názvu cínu. Podobně jest tomu na severu Evropy.

Jiné názvy mědi jsou v sanskr. později tāmra, tāmraka — temný kov a jiné v eranských jazycích slova to cizího původu: asset. arkhiy, arkhoy z finského, pers. bíriňj, arm. pĩindz z georg. špilendsi.

Starořecký název mědi a rudy je *χαλκός*, s kterým souvisí množství odvozenin, kdežto od *σίδηρος* — železo jich není podobně jako od tohoto slova nenalézáme odvozenin ve vlastních jménech, v nichž shledáváme se častěji s kmenem *χαλκο*. V germanských vlastních jménech objevuje se naopak kmen īsen — železo, nikoli ēr — měď, ve slovanských objevuje se gvozdije — železo a též i sьrebro, ačkoli názvu stříbra se nikde jinde ku tvoření vlastních jmén neužívá; za to však neobjevuje se název mědi. V celtštině souvisí jména osob Haiarn, Hoiarn, Hoiarnsevet, Cathoiarn, Haelhoiarn s haiarn — železo. Tato protiva mezi severními nářečími a řečtinou zakládá se na tom, že železo teprvé způsobilo převrat v životě národů severoevropských, ale u Řeků již před tím mědi hojně se užívalo k účelům, jimž později sloužilo železo. I název kováře *χαλκεύς* souvisí s *χαλκός* nikoli se *σίδηρος* a tak jazyk potvrzuje Hesiodovo líčení třetího věku lidského: *χαλκῷ δ' εἰργάζοντο μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος*.

Vysvětlení původu slova *χαλκός* jest nesnadné; ani souvislost se sanskr. hrīku, hlīku — cín (dle Curtia) ani se stbulh. želězo, lit. geležis, prus. gelso (dle Ficka a J. Smidta) není pravděpodobna. Též město Chalkis málo nám vysvětlí. Název starořecký jest dosud v novořeckém *χαλκός*, *χάλκωμα*, kyp. charkoman a v cikánštině charkom.

Staří Řekové znali též *ὀρείχαλκος*. Dle užívání tohoto slova znamenalo kov drahocenný skoro jako zlato a nejspíše smíšeninu zlata a stříbra i bylo synonymem ku *ἤλεκτος* a Fuidas je glossuje jednou *εἶδος ἠλέκτρου*. Vlastní význam je skalní kov (srov. aeg. nub en set). Později označilo mosaz. Římské aurihalcum je též mosaz a zdá se býti týmž slovem změněným pod vlivem slova aurum; starým básníkům značilo aurihalcum kov bájkový bez určitého významu.

Slovanské mědь souvisí s germ. smīda. Snad je slovanský název vzat z germanštiny, jest feminini generis jako germanské smīda, ačkoli názvy kovů nejstarších ve slovanštině jsou neutra. Slované z germanštiny vzali záhy názvy zbraní (got. hilms — stbul. šlěmъ, stněm. brunja = stbul. brъňa, stněm. strala = stbul. strěla, got. mēki = stbul. mьčь, stněm. barta = stbul. brady, stněm. deb-

sala = stbul. tesla, stněm. scart = stbul. skrada). Pro vše to byl společný význam smīda, gesmīde — věc ukovaná, jejž mohli Slované snadno vzíti za název kovu, z něhož věci ty vyrobeny byly. Litevské varias, pruské vargian souvisí snad se zendským vairya — kovový (srov. kšathra vairya — genius kovů).

Názvy celtické umae, uim atd. jsou temné.

Pozdější název lat. cuprum souvisí s jménem ostrova „Kypros", jenž oplýval bohatstvím kovů, a buď název sám buď jeho odvozeniny přešly do jiných jazyků (fr. cuivre, alb. kjipre, srb. kupor, stněm. chuphar později kopfer, angl. copper, dán. kobber, švéd. koppar, stnord. koparr, irs. copar, corn. cober, též fin. kupari, lapp. kuoppar, estn. kubar-wařk). Italské rame, val. arame — měď, alame — cín, špan. aramlre, alambre (z toho bask. alamerea vedlé domácího arraida), prov. aram, fr. airain je z lat. aeramen.

Názvy bronze jsou původu temného, zda souvisí s něm. adj. bruno — temný, zda se středolat. ubryzum (obryzum aurum = *χρυσίον ὄβρυζον* — zkoumané zlato), zda s isl. bras, anglsas. braes, ir. prās — bronz, nelze rozhodnouti. Podobně nejasný je název stněm. aruc, erezi a z něho i eston. årts, maď. ercz. Rozličné názvy mosazu pocházejí snad od lat. massa.

Ještě sluší uvésti sanskr. lōha původně měď, pehl. rōd, pers. rōi — kov, arm. aroys — mosaz, jež shodují se se slov. ruda a s lat. raudus, stnord. rauđi.

Železo nalezá se již v nejstarších nápisech aegyptských a sluje tam men; na obrazích je patrno svou modrou barvou a užívá se ho k robení zbraní a nástrojů. Leč priorita mědi jeví se v tom, že název železa znaménkem mědi se determinuje. Semité mají pro ně týž název: hebr. barĕzel, syr. parzel, assyr. parsillu (arab. firzil?), což dokazuje, že poznali záhy tento kov. Již v starém zákoně se připomíná, ale měď a bronz mnohem častěji (v prvých knihách Mojžíšových je poměr 4 : 83). Dle Hommela je semitský název ze sumerského barsa — železo a toto souvisí s Pers, jak sluje již v nejstarších nápisech hieroglyfických krajina na železo bohatá. Sumerské a semitské názvy železa souvisí tedy s názvem Persie stpers. Pārsā, assyr. hebr. Pāras, arab. fars a železo by tedy u nich slulo „kov perský" (srov. cuprum — měď, vlastně „kov kyperský").

Eranci majíce ve své vlasti hojnost železa záhy je znali a mají též společný název jeho: afg. ōspanah, ōspīnah, osset. afsseinäg, snad i zend. haosafna.

Dle Herodota (VI, 61 a 84) byli Peršané železnými zbraněmi vyzbrojeni.

Armenský název erkath je z jazyků kavkazských (georg. rkina, laz. erkina). Ocel má společný název v mnoha jazycích: novopers. pūlād, syr. p-l-d, kurd. pila, pola, pulad, pehlvī pōlāwat, mong. bolot, bülat, buriåt; těžko jest však nalézti původ těchto slov. Ossetský název ocele andun je z ural. jazyků (votj. andan,

syrj. jendon). V sanskrtských spisech objevují se názvy železa dosti pozdě; çastra — zbraň shoduje se s cikánským saster — ocel.

U Řeků poznali jsme *χαλκός* za prius, *σίδηρος* za posterius, ale přece záhy se činí zmínky o klínech, nožích, mečích a šípech ze železa vyrobených, *σίδηρος* samo někdy znamená meč, někdy klín. O původu železa byla pověst, že *Ἰδαῖοι Δάκτυλοι*, Kelmis, Damnamaneus a Akmon je u Pontu nalezli a spracovali. O původu slova *σίδηρος* nevíme, ve vlastních jménech se nenalézá jenom v Lykii *Σιδαροῦς* — město a přístav, *Σιδαρύντιος* — obyvatel, *Σιδάριος* jméno osoby na jednom nápisu. Název ocele jest snad nejstarší *ἀδάμας*, o němž jsou též mnohá mínění; *κύανος* značí modré barvivo. Častý název *ἀδάμας χάλυψ* ukazuje k Pontu, kde sídleli *σιδηροτέκτονες Χάλυβες* (Aisch. Prom. 715).

Římané dříve mědi než železa užívali. Bronzovým nožem musel si Flamen Dialis holiti vous, bronzovým pluhem dělala se brázda ku obraničení plochy, na níž nové město mělo zbudováno býti. V kolových stavbách v rovině pádské nenašlo se železo. Ale později užívali Římané hojně železa, faber ferrarius byl důležitým činitelem jak v životě vojenském tak i v občanském. Nesnadno jest nalézti původ slova ferrum, snad povstalo z fersum a toto ze semitských jazyků (hebr. barĕzel a j.).

O Celtech dokazují i archeologické památky, že znali záhy železa a užívali ho. Název jejich u nich ir. iarn, cymr. hoiarn, com. hoern, arem. haiarn atd. je staré ayas — ais s kmenotvorným suffixen — arn u Celtů oblíbeným. Názvy germanské got. eisarn, stsas. īsarn. anglsas. īsern, stnord. īsern, stněm. īsarn jsou celtického původu, suff. arn je Germanům cizím. Zvláštní druh železa v stnordštině sluje rauði, což souvisí se slov. ruda. Slovo to záhy se dostalo i do jazyků finských, o jehož oblíbenosti svědčí i jména vlastní Rautajärwi, Rautawesi, Rautakangas jako v stněm. Isarnho, Isanpach, Isanhus.

Ve východouralských jazycích jsou názvy železa ostj. karti, votj. kort atd. z eranštiny, na př. pers. kārd značí železný nůž. Ve slovanštině objevuje se totéž slovo kord, lit. kardas, sotva však je slovem domácím.

Nejasného původu je slovanskéželězo, lit. geležis, lett. dzelse, prus. gelso; podobně albanské hekux, jediný albanský název kovu, jenž není patrně z ciziny přijatý.

Název ocele je u Germanů společný (stněm. stahal, pozdější stahel, stāl, stnord. stāl, angl. steel) a souvisí se stněm. stachilla — cuspis. Od Germanů dostal se k sousedním národům: lapp. stalle, stprus. panu-staclan, rus. stalь. Slované vůbec mají tu názvy jen cizí: srb. čelik (alb. čelik) = tur. čelik, pers. čaluk; rus. haralugъ, dzrgat. karaluk; pol. demeszek, srb. demiškinja = tur. dimiški, novoř. *δημισκί* od města Damašku. Nejrozšířenější název ocele v Evropě je lat. acies ferri: it. acciago, šp. acero,

stport. aceiro, fr. acier, val. otzęl, mag. atzel, slov. oceľ; již stněm. ecchil atd. — Nejasné jest litevské pliėnas, playnis.

Nejméně jistoty mají výsledky bádání o cínu a olovu a sice i v jazykozpytném i archeologickém oboru. Olovo nalezá se na konci řady, kterou se kovy vypočítávají. Cín u Hebreů (Mojž. IV, 31, 32) se nalezá též na konci, v nápisech assyrsko-akkadských však před železem. Zvláštní název pro každý kov je v bibli: ʿoperēt a bědīl, ve Vedě siça a trapu, v Avestě sru a aonya, u Homera *μόλυβος* a *κασσίτερος*, v lat. plumbum a stannum. V staré aegyptštině jest však jen ṭeht, ṭehṭi, ṭehṭu, jež dle koptičtiny znamená olovo. Jinde není úplné jistoty v rozlišení obou kovů; assyrsko-akkadské anna — anaki značí cín, ale hebr. ănāk — olovo, právě jako lit. alvas — cín proti našemu olovo. Jinde je pro oba kovy týž název: mordv. kivă čerem. vulna, syrj. ezis, ostj. uzveś; srvn. též lat. plumbum nigrum a plumbum album.

O původě názvů těchto nevíme mnoho jistého. Řecké *κασσίτερος* je snad původu semitského (assyr. kāsazatirra, arab. kazdur). Řecký název sám přešel jinam: slov. kositerъ atd., val. kositoriŭ a za Alexandra Vel. i do Indie — sanskr. kastīra.

Zda stněm. pliu, střněm. blī, stnord. blȳ, jež přešlo i do jazyků finských (fin. plyijy, lap. blijo) souvisí s lat. plumbum, těžko lze říci. Podobně nevíme o původu ani lat. plumbum, ani celt. cerd; že by lat. plumbum povstalo z řec. *μόλυβος*, nezdá se.

Neznámý je též původ lat. stannum, jakož i stnord. a angls. tin, stněm. gin, z kterého je i slov. cín, lit. cinas.

Skončili jsme úvahu o nejdůležitějších a nejdříve známých kovech a seznali jsme, že tyto známy byly a užívány ovšem již v době předhistorické, ale alespoň u národů indoevropských nikoli v pravěku, pokud tito národové tvořili národ jediný. Nejdříve užívalo se mědi, ostatních kovů později. Srovnáme-li názvy předmětů, jež z kovů vyrobeny byly, tedy hlavně zbraní, musíme přijíti k týmž výsledkům, neboť názvy oněch zbraní, které známy byly praotcům již v šedé dávnověkosti, nemají nic společného s názvy kovů a s uměním kovářským, nesou tudíž stopy doby předkovové.

Indoeranci mají tato jména zbraní společná: sanskr. dhanvan, zend. thanvana — luk; sanskr. a zend. išu (řec. *ἰός*) — šíp; sanskr. jyā, zend. jya tetiva, podobně sanskr. snāvan, zend. snāvare řec. *νεῦρον*; sanskr. vadhar, zend. vadare — zbraň; sansk. açan, zend. asan (řec. *ἄκων*) — prak; sanskr. ṛšti, zend. a stpers. aršti — oštěp; sanskr. çūla, zend. sūra, stpers. dle Hesychia *σύρας μαχαίρας* — kopí, sanskr. asi, stpers. ahi — meč; sanskr. kṛti, zend. kareta — nůž; sanskr. tējas, zend. taēzha — sekyra; sanskr. vajra, zend. vazra — palice; sanskr. phara, zend. spāra — štít.

Mimo tyto jest v týchž jazycích mnoho názvů zbraní, jež spolu nesouvisí na př.: eran. asti — šíp souvisí se řec. ὀστέον, lat. ŏs — kosť.

Ze zbraní, jež mají název společný, bývá v starých dobách z kovu meč, ale dle Herodota VII, 61 mají zástupy asijské jen ἐγχειρίδια — krátké nože, nikde se nečiní zmínka o ξίφη; prvé značilo tedy skoro totéž co kr̥ti — nůž, který ovšem v prvotné době nemusel z kovu vyroben býti.

Z později oblíbených zbraní vyniká sekyra, jež sluje ve vedě svadhiti, paraçu, u Eranců a Skythů dle Herodota VII, 64 σάγαρις, kteréž slovo nalézáme i u Slovanů (sěkyra) a přešlo dále k Maďarům (szekerize) a Řekům (novoř. ζεκούριον); podobně rozšířil se název eranský pers. tabar, atd. do slovanštiny (strus. toporъ) a maďarštiny (topor) a čeremištiny (tovar). Ku podivu není žádných společných řeckých a latinských názvů zbraní, za to však mají Řekové mnohé názvy i zbraní i jiných nástrojů společné s Indoeranci: luk — βιός, sanskr. jyā, zend. jya — tetiva; šíp — ἰός, sanskr. a zend. išu; špice kopí ἀθήρ, sanskr. athari — házecí kopí, šíp, κῆλον, sanskr. çānī, κέστρος, sanskr. çastra; kopí δόρυ, zend. dāuru, kámen k házení ἄκων, sanskr. açan, zend. asan, štít σάκος, sanskr. tvač (kůže), břitva ξυρός, sanskr. kšura, vřeteno ἄτρακτος sanskr. tarku, rádlo εὐλάκα, sanskr. vr̥ka; a též společný název boje sanskr. yudh, zend. yud, řec. ὑσ-μίνη. S Italy mají Indoeranci jen společný název meče sanskr. asi, stpers. ahis, lat. ensis. Ani tu není souvislosti s názvy kovů a mnohé mají patrné stopy doby předkovové (βάκος, δόρυ, dále pouze řec. ἰτέα, pak αἰχμή, jemuž se rovná litev. jěšmas — rožeň).

Germané mají hojnost vlastních názvů zbraní, mnoho též z jiných jazyků hlavně celtických přejatých. Se Slovany mají společné got. hilms, stněm., stsas., anglos. helm, stnord. hjālmr a stbul. šlěmъ; stněm. strāla a stbul. strěla; stněm. phīl, anglos. pīl, skand. pīla je z lat. pilum, germanské hamar souvisí se stbul. kamenь, což ukazuje na dobu předkovovou, podobně jako lat. martellus, jež je slov. mlatъ; germanské názvy krátkého meče stnord. sax, stsas. saho, anglos. seax, stněm. sahs, souvisí s lat. saxum. Slov. nožь je totéž jako prus. nagis, lit. titnagas — křesací kámen.*)

---

*) Ku předešlému svému článku připomínám, že nejnověji o výkladech těch pojednal Karel Brugmann v nově založeném veledůležitém časopise Internationale Zeitschr. für die allg. Sprachwissenschaft I. 1. 226—256 článkem Zur Frage nach den Verwandschaftsverhältnissen der indog. Sprachen. Rozebral kriticky dosavádní důvody a dospěl k výsledku negativnímu, že pro veškera mínění dosavádní důvody nestačí. Hlavní jeho věta jest: má-li se zvláštní jazyková příbuznost uznati, musí se dokázati společný vývoj mnoha novot a sice v hláskosloví, kmenosloví, tvarosloví i skladbě, což dle dosavádního bádání lze prý provésti pouze mezi sanskrtou a eranštinou, slovanštinou a litevštinou, italštinou a keltičtinou.

Probíráme-li se názvy zbraní a jejich významy v jednotlivých jazycích indoevropských, tu nalezáme často patrné stopy přechodu z doby předkovové do doby, kdy se kovů počalo užívati, v čemž zvláště jasně vystřehují latina a jazyky germanské.

Nejnovější publikace památek staroslověnského písemnictví.

Napsal J. Polívka.

Slovanský filolog nesmí si věru již dnes stěžovati na nedostatek materialu. V jak příznivějším jest dnes položení, než byli Dobrovský i Vostokov, ano ještě i Miklosich, když přistupovali ke spisování grammatiky jazyka Cyrillova i Methudova. Po velkých sbornících památek hlaholských i cyrillských redakcí pannonsko- i bulharsko-slověnské vydaných I. I. Sreznevským r. 1866 i 1868, kde více méně ovšem jen vyňatky z větších kodexů vytištěny jsou, poznávalo se, že ku poznání jazyka nutna jest znalost celé památky. Již r. 1863 vydáno v Záhřebě znamenité hlaholské evangelium Vatikánské čili Assemanovo dr. Račkim avšak hlaholským písmem, čím se velmi stěžovalo studium této památky; mimo to ukázalo se, že vydání není veskrze spolehlivé a proto vydáno roku 1878 v Římě znovu dr. Činčićem latinkou. Roku následujícího vydána prof. Jagićem v Berlíně důležitější ještě památka hlaholská: čtvero evangelia Zografské. V Rusku nad míru činný jest na tomto poli archimandrita Amfilochius; bohužel však nám nejsou zde přístupny jeho publikace. K těmto mužům přidružil se nejnověji prof. dr. Geitler. — Jelikož již z dřívějších cest podniknutých některými Rusy na východ bylo známo, že jmenovitě v klášteře na Sinaji se chovají některé vzácné památky církevně-slovanské, mimo nepatrné zprávy i nepatrné zlomky nic však nepřišlo na světlo, odhodlal se prof. Geitler před čtyřmi lety k obtížné cestě na Sinai. Úsilí jeho korunováno výsledkem nad míru skvělým: našel dva drahocenné velmi staré hlaholské kodexy, které nyní po krátké době v úplném vydání leží před námi.

1. *Euchologium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. L. Geitler. Troškom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1882.* str. XVI. + 197.

2. *Psalterium* Další titul týž. 1883. str. XXIV + 303.

Již r. 1853 přivezeny byly ze Sinajského kláštera tři lístky vytržené z jakéhosi služebnika čili trěbnika a vydány r. 1866 I. I. Sreznevským ve sbírce „Древние глаголические памятники“ na str. 243 sl. Zlomek tento souvisí, jak prof. Geitler uznává

v úvodě ke svému vydání (str. VI) i ve svém spise „Die albanesichen und slavischen Schriften (str. 182), s Euchologiem Sinajským: srovnávají se úplně jak formátem tak i počtem stran až do jednotlivých tahů. Euchologia zachovala se nám jen část a podle všeho menší část, celkem 106 listů; spočátku schází podle výpočtu vydavatelova asi 152 l. a z těch zachovaly se nám jedině — podlé mínění prof. Jagiće (Archiv VII, 127) — ony tři listy nalezené již před 30 lety; v samém kodexu jest rovněž mezera obnášející asi 16 l. a kolik se ztratilo na konci, nelze ovšem říci. Kodex jest podlé úsudku vydavatelova skvostný, písmo drobné, stejnoměrné; okrášlen různými malovanými iniciálkami i ornamenty. Písmo hlaholské jest okrouhlé, psáno důsledně nad řádkem jako v řeckých minuskulních rukopisech do konce X. věku. Z toho a z čtverhraného ornamentu ve zlomcích Sreznevským vydaných soudí p. vydavatel, že jest rukopis starší konce X. věku (pod. ve svém spise „Die alban. und slav. Schriften“ str. 149). Vedle drobného písma v textě jest v častých nadpisech vysoká majuskula podobná témuž písmu v Glagol. Clozově. Některé litery mají již ráz více méně hranatý, zvláštní jest třikráte se naskytující inicialka T. Památka naše liší se ode všech ostatních hlaholských památek recensí pannonské i bulharské, že nezná litery pro hlásku dz, čím se srovnává s pražskými a kyjevskými zlomky hlaholskými. Nad samohláskami v násloví i středosloví kladou se zvláštní značky, všude tam, kde by mohl vzniknouti hiat, podle mínění vydavatelova nemusely však proto vždy znamenati jen *j*; ve vydání zachovávají se až do listu 25[b], v ostatní části jsou vynechány. Značky také nalézáme ve všech téměř památkách hlaholských i cyrillských. Vydavatelé jako Sreznevský i Jagić zachovávají je ve svých edicích, byť by se jim i nepřipisoval zvláštní význam. Sreznevský jest toho mínění, že zastupují *j*, píše na př., že v Savině knize stále skorem se píše ꙗ i ѩ velmi zřídka ѥ, jestli neužito ı, to místo jeho zastupuje tečka nad literou (**Древние слав. памят. юсов. письма** str. 15), podobně ve Sluckém žaltáři (ib. 21), i v pozdějších památkách cyrillských, jako v Manuil. knize apoštol. čtení (ib. 47), v Pogodinově žaltáři (ib. 54), v Norovském žaltáři (ib. 61) v služebné mineji Grigorovičově (ib. 63), v triodě Grigorovičově (ib. 118) i jinde.

Co se týče pravopisu Euchologia a následujících z toho vývodů pro jeho hláskoslovný ráz, znamenáme sledující.

Rozdíl mezi **ь** i **ъ** nezachovává se přesně, na mnoze však přece, tak se na př. důsledně končí 3. sg. praes. na **ъ**, koncovka instr. sg. na **ь**. Za **ъ** jest často *o*, za **ь** *e*, na př. **цѣловикѫ** 33[a] vedle **цѣлъкь** 39[a], 47[b], řidší než v jiných památkách jako v Zogr. ev. jsou tvary **присной** 5[b], **скатой** 17[a]; **трестиѭ** 50[a] vedle **трьсть** ib, **крестьѣнъ** 66[b], **крестьѣны** 67[a] svědčily by proti mínění, že *r* znělo jako samohláska, **крестъ** ostatně čteme též v Glag. Clo-

zově 654, 708. Nápadné jest e za ъ: **рєпътаниє** 91ᵇ. — Nosovky kladou se celkem pravidelně, zřídka jest *o* m. ѫ: **отрокѫ** 83ₐ a naopak ѫ m. o: **ѫрѫжиє** 29ª, jednou se čte i оу m. ѫ: **въ лоуцѣ** 54ª. Obdobné případy čtou se stejně více méně nepatrným počtem i v jiných starosiov. památkách. — Ѣ znamená v hlah. rukopisech vůbec ѣ i ꙗ, i nejstarší cyrillské památky ukazují, že cyrillské písmo z prvu nemělo ꙗ; ѣ klade se někdy po palatálkách **чѣша** 47ª vedle **чаша** ib., **горьчѣє** 69ᵇ, **множѣнишѣ** 7ᵇ, **надеждѣ** 79ᵇ a j. Po palatálkách vůbec se píší v staroslov. památkách samohlásky jotované, tak i zde: **вънижѫщю** 16ᵇ, **въшоушъшю** 22ᵇ, **крачю** 24ᵇ, **пищѫ** 20ᵇ, **страждѫщиимь** 25ª a j. v. Prof. Jagić soudí, že **шт** i **жд** znělo nejspíše jako šť, žď (Úvod k Zogr. ev. str. XXVI), a nejspíše ѣ po těchto hláskách mělo označiti ꙗ. V tomto významu píše se ѣ dosti často i v cyrillských památkách, na př. v Sav. kn. **множѣiша**, **ищѣте** (Srezn. Пам. юс. письма 17), v Sluckém žaltáři: **пооучѣтиса** (ib. 23), v Manujl kn. apošt. čtení **сконьчѣїте** (ib. 47), v Pogod. žalt. **чѣжть** (ib. 56), v služ. min. Grigor.: **лоучѣми** (ib. 64), v paremejniku Grigorovičově; **нечѣли** (ib. (69), v triodě Grigor. **чѣсъ** (ib. 118), v Dečanském žaltáři **пооучѣхса** (ib. 145) a j. Tato shoda mezi památkami hlaholskými i cyrillskými má patrně základ svůj ve skutečné výslovnosti. Po způsobě středobulharském střídají se *i* a *e*, *o* a *u*. **семеоноу** 7ª, **тищи** 81ᵇ, **опьваниє** 65ᵇ a j.; pozorujeme to i v jiných památkách, jako u Zogr. ev. **тъкъмоу**, inf. **хвалите**, imperat. **оусѣце** (ed. Jagić, Úvod XX), v Assem. ev.: nekodimъ (ed. Črnčić, str. 6), drogъ (ib. 8), vъkosi (ib. 9), koplь (ib. 14), pomiloj (ib. 50) i j. Pravidelné щ místo **шт** svědčilo by pro mladší věk naší památky. Sykavka před palatální sykavkou někdy se vysouvá, tak **бечасти** z **безъчасти** 1ª, **пчьтєна** m. **изъчьтєна** 63ª vedle pravidelného přechodu **зч** v **шт**: **бещисльноє** 53ᵇ, 58ª; oba způsoby nalézáme vedle sebe i v jiných starých památkách. i před příponou obyčejně hlesá v ь; dat. sg. **писанью** 67ᵇ, loc. sg. **въ цѣломѫдрьи** 87ª, **въ обличьи** 67ª, loc. pl. **пѣньихъ** 97ᵇ, instr. pl. **добродѣаньи** 88ª a j. v. Totéž pozorujeme v jiných památkách. V gen. pl. přechází *i* pravidelně v *e*: **прѣтыканеи** 45ᵇ a j. **оудъ** má gen. sg. **оуда** 42ᵇ, dat. pl. **оудомъ** 42ª, instr. pl. **оудъми** 45ᵇ. Souhláskové kmeny mají obyčejně gen. sg. podle *i*-kmenů: **тѣлеси** 30ᵇ, 37ᵇ, 55ᵃᵇ, **имени** 49ᵇ, jak i v jiných čteme památkách, jak v Zogr. ev. Supr. cod. i j. Přídavné jméno skloňuje se nejvíce podle skloněni jmenného, složené tvary jsou řidší. Pokud to závisí na řeckém originále, nemůžeme určiti, jelikož neznajíce ho nemohli jsme srovnávati překlad s originálem. Ze srovnávání jiných textů stslov. s řeckými jich originály vychází na jevo, že stslov. text všude tam má složený tvar, kde v řeckém originále jest člen, a kde toho není, klade se pravidelně tvar jmenný. Pro studium skloněni přídavného jména v stslov. zbývají hlavně tedy ony případy, kde v řeckém

textě nalézáme za přídavné jméno v stslov. kosý pád podstatného jména; jako když na př. Math. 22, 11 jest ἔνδυμα γάμου přeloženo v ev. Assem. i Mar. i v naší památce — končí totiž úryvkem z ev. Math. 22, 1—14 — odênie bračьnoe. v ev. Zogr. však bračьno, neb Math. 22, 12 odênja bračьnaago v Assem. ev. i v Euch. Sin., v ev. Zogr. i Mar. však bračьna (ἔνδυμα γάμου). Vedle sebe nacházíme oba tvary, na př. otъ vsego temъna i noštьnaago strastotrъpênija 38ᵃ, loc. pl. vъ pênьichъ i pêsnechъ duchovъnachъ 94ᵇ a na obdobném místě 99ᵃ jest tvar složený duchovъnychъ. — Loc. sg. vъ rabê tvoimь 72ᵇ, o sъpasenьi tvoimь 74ᵃ: podobné příklady uvádí Miklosich Vgl. Gram. III², 51 z mladších památek, jak ze žalt. boloňského i j. Složené tvary naskytají se pravidelně jen stažené, gen. sg. na -aago, zřídka ago, dat. sg. -umu, loc. sg. -êmь; instr. sg. fem. vykazuje ještě svůj nejstarší tvar: čestъnąją mąkoją svojeją 62ᵃ. Koncovka 3. dual jest pravidelně *-te*. Ve větách podmínečných užívá se tvaru bimъ. Aoristu užívá se prostého i sigmatického: 1. sg. vъzdvigъ 58ᵇ, 74ᵇ, ukradъ 68ᵇ, obrêtъ 84ᵃ, 85ᵇ, 3. pl. otъvrъgą 2ᵃ, otъbêgą 48ᵃ. 1. pl. sъnêsomъ sę 87ᵇ, 3. pl. otъvrêsę sę 51ᵃ vedle 1. sg. rêchъ 76ᵇ, 1. pl. oblêchomъ sę 1ᵇ, 3. pl. potêšę 5ᵇ, sъvlêšę 50ᵃ i nejmladších tvarů tekošę 2ᵃ, vedošę 48ᵃ, sъnidošę 12ᵇ. Slovesa IV. tř. tvoří pravidelně kratší part. praet. act. I. icêlь 20ᵇ, sъtvorь 21ᵃ, vъkušъ 50ᵃ, zřídka delší: izvolivy 6ᵃ. Sloveso iskati tvoří part. praes. act. isky 84ᵃ. — Vedle výrazů zvláštních památkám pannonsko-slověnským nalézáme u větší menší míře novější zvláštní památkám nepannonským: tepenъ 88ᵃ a bijeny pilatomь 49ᵇ, bratrъ i bratъ, bali i vračь: kto plačę sę i pripadaję kъ v r a č e v i semu, ne ubalujetъ sę, sъdêtelju vsêmъ, i b a l i nedąžnymъ gospodi, daži do konca ne pogybną, sъpasi mę 84ᵃ, ocêstiti 47ᵇ, 75ᵃ, i očistiti 56ᵃ, 74ᵃ, inočędyj (5kráte) a jedinočędyj (8kráte), nebeskyj zřídka vedle nebesьnyj. Místo obyčejného kranievo mêsto (κρανίου τόπος) jest lobъnoje mêsto doložené v Miklosichově Lexicon linguae palaeoslov. velmi mladými památkami; σταυρός přeloženo slovem rasponъ nedoloženým posud nikdež, ostatní památky mají vedle staršího krъstь: raspęlo, raspętije, propęlo, propętije; jen na jednom místě jest vedle toho krъstъ: vъzъpivъšaago n a r a s p o n ê kъ bogu, zacêždenaago iz gąby ocьtomь, probodenaago n a k r ъ s t ê kopijemь 50ᵇ. Pilatova žena nazývá se Pilaštaja 49ᵇ. Vydavatel uvádí v úvodě (str. XI) celou řadu nových slov, z níž však škrtnouti se musí slovo rązdožьnikъ (51ᵃ), neboť dlužno čísti x místo ρ, jak ukázal Jagić (Archiv VII, 128). — Zajímavá jest konstrukce: moliją tę gospodi bože moj da ty mi račilъ životъ v milostь podati 72ᵃ. Aorist zaklinašę 48ᵃ jest nejspíše chyba tisková (či písařova?) m. 3. sg. imperf. zaklinaše, čemuž nasvědčuje obdobné místo v ev. Mat. 26, 63: archijerej reče jemu: zaklinają tę. Zvláštní je střídání se pádů, loc. pl. i gen. pl.: dostojna tvorę tę i učestьju svętychъ i postь

nicêchъ anъtoniju, efьtimu, savê, charitonu i iže sъ nimi; nadъ mąži se rьci a nadъ ženami se: prêpodobnychъ postьnicachъ chrьstovachь evъpraksii, fetronii, olomьpii, ieronii i pročiimь 92[b] až 93[a] nestojí-li loc. pl. postьnicêchъ m. dat. pl. postьnikomъ, postьnicachъ m. postьnicamъ, čemu by nasvědčoval dat. pl. pročiimъ, kteréžto dativy by pak přímo na adj. dostojinъ závisely; mimo to sluší vytknouti, že postъnikъ odpovídá ř. νηστευτής nikoliv ale ὅσιος, jak řecký original vykazuje. A. Hezen dotýká se ve své cenné knize „Исторія слав. перевода символа вѣры“ (Petrohrad 1884) str. 56 takého to střídání pádů a uvádí ještě některé jiné příklady, na př. z Kyjevských zlomků: molitvy radi . . . vьsêchъ nebeskychъ silachъ, z XIII slov Řehoře Bohoslovce: otъ prъvychъ razumêchъ.

Jak viděti z tohoto běžného náčrtku má naše památka velikou cenu jazykovědeckou. Ne menší jest její cena literárně historická. Euchologium obsahuje dvě části, totiž služebnik, t. j. církevní knihu, podle níž se služby boží jak ranní tak i nešporní vykonávají, i trěbnik, t. j. knihu, podle níž se vykonávají církevní obřady na př. svátosti, pohřby, svěcení vody a pod. Prof. Geitler srovnal svůj text se řeckým euchologiem Goarovým, vytknul pokud i jak se srovnávají, našel však mnohé části nenacházející se v řečeném sborníku. Prof. Jagić opět srovnal euchologium Sinajské s ostatními recensemi církevně-slov. i přiznává, že nezná žádné cyrillské knihy liturgické, s kterou by se co do pořádku textu srovnávalo, všecko pak, co se v něm čte, nalézáme po různu roztroušeno po různých cyrillských služebnicích i trěbnicích XIII—XIV v., jen šesti modlitbám „nadъ tręsomomь tręsavicejǫ (45[a]—51[a]),“ důležitým právě jejich pozdější popularitou, nenašel nic obdobného ani ve slov. trěbniku ani v řečtině (Archiv VII, 133). Důležité jest euchologium dále pro studium slov. žaltáře, obsahuje též žalmy 4, 12, 24 a 37. — Na mnoze má také cenu kulturně-historickou, tak vzpomenuté modlitby nad trápeným třesavkou, pak sbírka trestů církevních „nařízení sv. otců“ 102[a]—105[b]), z níž vyjímáme jen následující „ašte kъto vъ prъvyj denь idetь na kolędǫ enuarja, jakože prъvêje pagani tvorjaachǫ, dvê lêtê da pokajetь sę o chlêbê i o vodê“ (103[b]).

Prof. Geitler klade euchologium do konce X. v. Jazykem svým rovná se jiným nejstarším památkám hlaholským, jak ev. Zogr., Ass., Mar. a j.; podle toho bylo by tedy těm více méně současné. Prof. Jagić soudí o něm (na uvedeném místě) takto: „Máme před sebou bohaté obsahem liturgiarium z prvých století slovanské literatury církevní, kteréž nejspíše teprve v Bulharsku (Macedonii) v tomto rozsahu bylo sepsáno podle vzorů řeckých. Prvé (pannonské) době literární činnosti v církvi slovanské netroufám si připisovati tak rozsáhlou knihu, obsahující tolik nepotřebného, ovšem ale následující bulharsko-macedonské (X. stol.). Mnohé písařské chyby sinajského kodexu svědčí, že jest to opis

(pořízený asi koncem XI. stol.).“ Jisté části však zajisté již za prvé doby byly pořízeny, jinak sotva by se bylo zachovalo tolik pannonismů v naší památce. — Co se týče vydání, nelze bezpečně souditi, kde máme před sebou chybu písařskou, kde jen tiskovou; Jagić soudí, že vydání jest pečlivé, nicméně jest značný počet chyb; proti chybám písařským svědčila by však chyba udělená p. vydavatelem samému písaři (v úvodě str. XI). Seznam chyb tiskových knize není dodán.

Ne menší ceny jest druhá památka, kterouž Geitler obohatil slovanskou filologii. *Žaltář Sinajský* důležit jest tím, že poskytuje nám nejstarší hlaholský i staroslověnský přepis slov. žaltáře. Tím podána nám možnosť, srovnávati jazyk různých recensí žaltářů hlaholských i cyrillských, jak se srovnávaly knihy N. Z., a dále jazyk žaltáře, evangelií i apoštola vůbec. Učinil to prof. Jagić v části nejnovější své knihy **Четыре критико-палеографическіе статьи**“ (v Petrohradě 1884, str. 191). —

Nejstarší cyrillský žaltář jest Slucký, klade se do XI v., zachoval se z něho jen 118. žalm a to necelý; ostatní dva nejspíše žaltáře Pogodinův i Boloňský sahají do XII v. (poslední spíše do XIII. v., srv. Č. Č. M. 1875, 113). Oba tyto bulharsko-slověnské žaltáře jsou opatřeny výkladem, rovněž tři nejstarší žaltáře rusko-slověnské recense po jednom v Čudovském klášteře i v cís. veř. knihovně Petrohradské a jeden zlomek: Evgenievský žaltář. Neocenitelný jest tedy codex sinajský; obsahuje téměř všecky žalmy, jen 1. žalm kuse se zachoval, mimo to ztratily se na konci žalmy 138—150 a též uprostřed schází ž. 67, v. 20 až 36. Celý kus obsahuje 177 listů. Psali na něm, jak ukazuje různý rukopis, aspoň tři písařové, avšak za stejné doby, čemuž nasvědčuje stejný jazyk. Písmo těchto tří písařů není si stejné, jest tvaru jednak oblejšího, jednak hranatějšího, píše se brzy nad řádkem, brzy pod řádkem, brzy pod i nad řádkem a sice právě ruka píšící písmem hranatějším klade litery důsledně nad řádek. Okolnosť tato jest podle mínění vydavatelova pro určení poměrů obou způsobů písma hlaholského velmi důležitá, ne méně pro stanovení věku žaltáře. Náleží do přechodní doby. Kolísání v kladení písma pod i nad řádek pozorujeme i v řeckých rukopisech z konce X. v. Z těchto důvodů klade vydavatel sepsání žaltáře do konce X neb aspoň do poč. XI. v. přiznávaje dále‘ že mladší jest rázem svého písma od Assem. i Zogr. ev. (srv. Die alban. u. slav. Schriften v. 149, 183). Rukopis není nic méně než pečlivě psán, částečně přímo nedbale, na iniciálkách nedali si písaři záležeti, mnohdy celé slabiky, ba i slova a řádky vynechány, kteréž pak jiná ruka částečně nahradila. Z této příčiny jest i značný počet chyb, jichž některé vytknul p. vydavatel v úvodě; větší jich počet vytknul Jagić ve spise výše uvedeném str. 61—65. Universitní professor Oděsský Kondakov vykonal v květnu 1881 cestu na Sinai a přivezl si odtamtud rozsáhlou

sbírku fotografií, mezi nimi i obou památek Geitlerem vydaných, a sice z euchologia 2 str., ze žaltáře 14 str., a nedávno ji vydal. Jagić srovnal fotografovanou část ze žaltáře s vydáním Geitlerovým a dokázal nemalý počet tiskových chyb, které ovšem většinou jsou jen chybně položené jery, chyb tedy méně důležitých, jelikož žaltář beztoho nezachovává rozdílu mezi ъ i ь; jediná důležitá jest, že ve vydání vynechán celý řádek, a sice v ž. 53. v. 3 „i vъ silě tvojej sądimi.“ Vydavatel bohužel i zde nepřičinil seznamu chyb tiskových.

Rozdíl mezi ъ i ь se nezachovává. Nad jiné památky vyniká žaltář, že klade místo polosamohlásek plné hlásky *o*, *e*; i záslovné ъ přechází před následující samohláskou *i* v *o* — zdá se, že v mluvě našich písařů přiléhala slova velmi úzce k sobě, jak na př. podnes v maloruštině; na př. **ізбавіто і и съпасето і** 21, 9 **поѩто і** 77, 71 znělo zajisté tak jako **гноі земьноі** 82, 11, **создавоі** 93, 9 a j. v., tedy izbavitoj a pod. v. Za **въ інѫ** čteme vedle **въінѫ** t. j. vъjną a **вънинѫ** 73, 23 t. j. vyjną též **воінѫ** 69, 5, kde *oj* vzniklo tak jako v sozdavoj. o m. ъ nacházíme jmenovitě tam, kde by byla mohla vzniknouti obtížná skupina souhlásek, na př. **въ земі єѹпотьстѣ** 71, 51, **псаломы** 80, 3, **надо въсѣми** 112, 4; 134, 5, **ото съмрьти** 114, 8. ъ vůbec znělo našemu písaři podobně jako o, stojí někdy m. o: **сльвеса** 17, 30, **рекъша** 11, 5, a tak asi mechanicky položeno *o* m. ъ v dat. pl. **имо** 103, 8. Důležit jest tvar **плотъ** m. a vedle **плъть**, kterýž se čte příliš často (celkem asi osmkráte), než aby se mohl považovati za chybu písařskou. Cò o *ъ* platí též o *ь*; čteme na př. **владычествие** 102, 22, **цѣсарествие** 102, 19, **песм** 77, 45, **вѣсокъ мореснъ** 77, 27, gen. pl. **сионескъ** 136, 3., ano i gen. sg. **конеца** 71, 8, i naopak **о ньмъ** 67, 7 vedle častějšího **о немъ**. Zvláštní jest **цiръковь** 78, 1 známé ovšem i z jiných památek, jichž pannonský neb bulharsko-slověnský původ jest dosti pochybný; jsou to hlaholské zlomky pražské i kyjevské a cyrillská památka XI. stol.: XIII slov Řehoře Nanzianského. Nezřídka jest ъ m. ы, jmenovitě ve slově **оуслъши**. — i klesá před následující samohláskou v ь **жрѣбы** 30, 16, loc. sg. **въ обілы** 29, 7, **въ пооучены** 38, 4, gen. pl. **скръбы** 24, 22 vedle **скръбеи** 33, 5, 7; nom. du. **рѫцѣ вражы** 77, 61, 2. sg. impt. **пролы** 68, 25; 2. sing. praes. **иізьбьеши** 55, 8; m. ь píše se i ъ: **оутвръжденъе** 17, 3, loc. pl. **орѫжъіхъ** 19, 8, gen. pl. **кръвъі** (*αἱμάτων*) 54, 24 vedle **кръвьи** 58, 3. — Nosovky nezachovávají se více s takovou důsledností, jak jsme to viděli v euchol. sin i v jiných památkách. Jmenovitě často píše se o m. ѫ a sice nejen v záslovi než i v středosloví, i naopak ѫ m. o; řidší jsou příklady na smíšení liter е i ѧ, někdy i оу i ѫ se střídají. Vydavatel sestavil doklady v úvodě (str. XXI), uvádíme z nich některé: **порогаши, поть, рокамі, на молітво**; **ѫтрѫба, ѫрѫжъемъ**. Máme-li takto posuzovati instr. **правдѫѭ** 30, 2; 64, 6, **тобѫѭ** 40, 12, **миѫѭ** 43, 16 čili jest tu možný jiný výklad, neumíme rozhod-

nouti. Další doklady: искръньмоу, на ню acc. sg.; отеготѣша, єзыци, имени (pod. příklady již v Zogr. ev. ed. Jagić str. XX.). Ano i mísení se nosovek vlastní památkám středobulharským lze v našem žaltáři doložiti, na př. acc. pl. стьꙁѧ правыѧ 22, 3, тысѧштъ 83, 11 vedle тысѧштъ již ze Zogr. ev. jest známo (na př. Math. 14, 21; 15, 38 a j.) Part. praes. act. живѫі 90, 1; 112, 5; грѧдѫі 117, 26 jinak asi třeba vyložiti; Miklosich Vergl. Gram. III², 95 uvádí podobné tvary z jiných památek, z mladší části Zogr. ev., z Assem. ev. i j., i v Euchol. sin. čteme сѫи 40ª vedle сѫі 42ᵇ, 43ᵇ proti сѧі Sav. kn. Math. 12, 30. Zajímavé jest, že se píše veskrze аѩелъ: vydavatel soudí, že písaři se tu snažili udělati ligaturu za nosové *a* podle vzoru hlah. ligatury za ѫ. Jiné mínění projevil Jagić ve své uvedené knize (str. 146): litera tato Є znamenala původně *n* i vznikla z hlaholské litery za *n*, a tvoří tak druhou část hlahol. ligatur za nosovky, později pak teprve nabyla významu ѧ, ę. — Velmi často píše se ѣ po *c*, *dz*, *ž*, *č*, *žd*, *št*: nom. sg. дѣсницѣ 17, 36, отъ лицѣ 50, 13; 66, 3; 104, 4; во стьзѣхъ 16, 6; жѣвы 77, 48; пожѣгаші 82, 15; ѹѣша 10, 6; 15, 5; 22, 5; 74, 9; ищѣзающе 36, 20, възиштѣте 68, 33; 104, 4 (bis), въждеждѣте 133, 2 a j. v. Výklad toho podán již nahoře. Že ѣ znělo ve mluvě našich písařů jako *'a*, viděti ještě z jiných příkladů, jako: подрѣжати 34, 16; 43, 13; 78, 4; 79, 7. врамѧ 80, 16; погребиші 78, 3; прапрати 77, 47, 57; ve slově соѹѣа 39, 5, má ѣ téměř významu *j*, jakého nabylo v pozdější chrvatské hlaholici. Slovo северъ 88, 13 svědčí opět, že ѣ mimo to znělo podobně jako *e*. Sloveso сѣати má aor. насѣша 106, 37, part. praet. сѣвъшеі 125, 5; podobné tvary čteme též v ev. Zogr. i Mar., jak níže ještě bude řeč. I zde střídají se *e* a *i*: 2. sg. impt. наведе 5, 9; 3 sg. aor. оѹмиѵьже 21, 25. Zajímavý jest častý nom. pl. сынови (celkem 14kráte) vedle сынове (celkem 7kráte), волови 49, 10; podle Geitlerova mínění (úvod str. XXII) vznikl analogií koncovky nom. pl. masc. и, podle Jagiće (l. c. 59) jeví se v nich střídání se *e* a *i*, neboť v bulh. podnes žije koncovka *-ove*, a v srb. ještě v XIII—XIV v. jest koncovka *-ovi* velmi řídká. Takovéto střídání se *e* a *i* sotva máme hledati v instr. sg. олѣимъ 44, 8; 103, 15; подрѣжаниимъ 34, 16, v loc. sg. m. n. моимъ, твоимъ, своимъ 9, 27, 34; 13, 1; 14, 1; 19, 6; 21, 6. Podobné příklady uvádí Miklosich ve Vgl. Gram. III² 51 z památek pozdějších, z bol. žalt., šišat. apošt, nikol. ev. a j. — *aje*, *aja* stahuje se v *a*: 3 sg. обладатъ 21, 29, наслѣтѣтъ 28, 10; въ лателіхъ 9, 29, kde bol. ž. má въ лаателіхъ. — Vsouvá se *n*: voplь moj prêdъ nimъ vъnidetъ vъ nuši jego 17, 7, a naopak sloveso: vъuši bože molitvą moją 54, 2 vedle obyčejného vъnušiti; ni pomjęną že imję nichъ 15, 4. Před *č* vysouvá se *z*, jak i jinde: ičezą 101, 4, ičrêva 109, 3 vedle иштрѣва 21, 10, бещисдне 34, 12, pod. v Zogr: беѹьстни Math. 13, 57.

Za *zc* jest *st*: istêlenija 37, 4. 8, pod. v mladším Zogr. istêli Math. 21, 14. Způsobem středobulharským střídají se *č* i *c*, *š* i *s*: nom. sg. **ѵловѣѵи** 81, 7; gen. sg. **ѩдропишьца** 44, 2. — Hláska *dz* pravidelně se označuje, jen výminkou jest místo ní pouhé *z*. Labialního *l* často není, čím se srovnává náš žaltář s jinými stslov. texty staršími i mladšími. Za *g* před měkkou samohláskou klade se v hlah. textech zvláštní litera **Ꙟ** (cyrill. **ђ**), tak i zde: **єђьптъ** 104, 23, **єђоѵптъ** 104, 38, **єђѵптъ** 105, 7; **въ єђептѣ** 55, 1 a vedlé toho **єгипта** 113, 1. Tak zvané yžica znamená hlásku *u*, jak i jinde: dat. sg. **ѵловѣкѵ** 103, 16, **ѵръмьнѵмоѵ** 105, 9. — Gen. pl. **ӡнамнеі** 104, 27, nom. pl. **врѣмна** 103, 19, dat. pl. **демномъ** 105, 37, dat. sg. **нмні** 67, 5 sotva tak se vyslovovaly, nejspíše nedbalostí litera mezi *m* i *n* vynechána, jak na př, i v **ѩӡкы** 134, 10. Za náslovné vъ jest *u*: **оѵселенаѣ** 17, 16; 32, 8; 89, 2; 92, 1; 97, 7 místo a vedle **въселенаѣ**. Vedle sebe přechází *sk* v *sc* i *st*: **кнѩӡи людьсціи** 46, 10, **людие етіопьсці** 86, 4 a **цѣсари аравьсти** 71, 10, **граді іюдѣісті** 68, 36. Instr. sg. pravdąją uvedli jsme již výše, čteme ještě jeden stejný tvar **надъ сіономъ горѫ** 2, 6. Od u-kmene medъ čteme gen. sg. meda 18, 11; 80, 17; 118, 103, na posledním místě i v žaltáři sluckém a bol. (Srezn. Пам. юс. письма 161, 376), z čehož dalo by se souditi, že tento genitiv položil již první překladatel žaltáře. Gen. pl. synъ 11, 2; 20, 11; 44, 3; 65, 5 (neboť skratka **сн҃ъ** sotva znamenala synovъ) vedle **сынъвъ** 16, 14; gen. sg. vrъcha, syna uvádí Miklosich Vgl. Gram. III², 31 z velmi starých památek. Vedle toho jest gen. sg. glasu 73, 23. Souhláskové kmeny dávají přednost gen. na *-i*: kameni, nebesi, tak i materi 69, 9, kterýžto tvar Miklosich Vgl. Gram. III², 44 dokládaje jen ze supr. cod. poznamenal za velmi řídký. Gen sg. blagosti **твоѩ** 64, 12; **ѩѩ** 136, 2 m. ję̨ję̨, tvar tuším jinde nedoložený, Miklosich nic podobného neuvádí; snad jest to chyba písařská, či spíše tisková, neboť vydavatel se o něm v úvodě ani nezmiňuje, ač vytýká jiné příklady, kde jest **ѩ** m. je i naopak. — Mъnogъ skloňuje se pravidelně nominálně, jak i v jiných památkách: gen. sg. kameni draga mnoga 44, 13; otъ vodъ mnogъ 17, 17; 75, 6; 92, 4; na vodachъ mnogachъ 28, 3; 76, 20; 106, 23; vъ bezvodьnê mъnodzê 77, 15 i j.

Jmenné tvary přídavného jména nejsou řídké, v řečtině není na těchto místech členu, neb zastupuje přídavné jméno podstatné bez členu neb i s členem; otъ prêrêkanija ljudъska 17, 44 — *ἐξ ἀντιλογιῶν λαοῦ*, otъ zemlję iordanъsky i orъmunsky otъ gory maly 41, 7 *ἐκ γῆς Ἰορδάνου καὶ Ἑρμωνιείμ ἀπὸ ὄρους μικροῦ*, męsa junъča 49, 13: *κρέα ταύρων*, vъ rąkachъ vražьjachъ 30, 9: *εἰς χεῖρας ἐχθροῦ*, peštь ognьją 20, 10: *κλίβανον πυρός*, na krulu vêtrъnju 17, 11: *ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων*, otъ ustъ lъvovъ i otъ rogъ inorožь 21, 22: *ἐκ στόματος λέοντος καὶ*

ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων, dat. sg. licju božьju 41, 3 *τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ* a j. v. Ostatně stojí nezřídka i složené určité tvary za řecké jméno přídavné neb podstatné bez členu: otъ stracha noštьnaego 90, 5: *ἀπὸ φοβοῦ νυκτερινοῦ*, otъ kameni dragaego 20, 4: *ἐκ λίθου τιμίου*, demona poludьnjaego 90, 6: *δαιμονίου μεσημβρινοῦ*, člověku tvorjęštjuemu 36, 7: *ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι*, vъ svitъcě kъnižьnêemъ 39, 8: *ἐν κεφαλίδι βιβλίου*, vъ mori črъmьnêemъ 105, 22: *ἐπὶ θαλάσσης ἐρυθρᾶς* a j. v. Příklady tyto dosvědčují, že již tehdáž v mluvě písařů našeho žaltáře, ne-li již prvého překladatele složené čili určité tvary přídavné zatlačovaly tvary jmenné čili neurčité. Jak z těchto příkladů patrno dále, naskytují se v naší památce ne právě zřídka nestažené tvary složené, častější však asi tvary stažené: dat. sg. -umu, ani jednou však -uumu, gen. sg.: -aago i -ago, v mn. č.: zlobivyichъ 21, 17, otъstająštiichъ, ano jednou i gen. pl. ponosjęšteichъ 68, 10 i silъnychъ 17, 18, nenavidęštichъ 68, 15 a j. v.; dat. pl. znaemyimъ 30, 12, tuždiimъ 48, 11, ano též sъgrêšająšteimъ 24, 8; 74, 5 i zemnymъ 78, 2, ništimъ 71, 2 a j. v. Koncovka 3. du. jest veskrze *te*. Ve větách podmínečných užívá se tvaru bimъ, bi. Aorist klade se prostý a sigmatický prostý: 1. sg. vъzdvigъ 24, 1; 118, 48; vъzmogъ 39, 13; obrêtъ 88, 21; vъznêsъ 120, 1; 122, 1; 130, 2; otьvrêsъ 38, 10; 118, 31; jasъ 101, 10; kljęsъ sę 88, 36; 94, 11; 118, 106; têchъ 118, 32. 1. pl. prijęsomъ 47, 10; sъmęsomъ sę 89, 7; 3. du. i vъvêste 42, 3; vъnêste 130, 1; 3. pl. padą 19, 9; vъzmogą 20, 12; pridą 78, 1; sъmęsę 17, 8; 45, 4, 7; 47, 6; 63, 9; čisę 21, 18; sъmęšę 6, 3; 30, 11; naljęšję 10, 2; 36, 14; 63, 4; rasêšę 73, 5; vъžêšę (t. j. vъžašę od vъžešti) 73, 7. Od iskati jest 1. sg. praes. vъziską 26, 8 (bis), 118, 33, tvar odjinud nedoložený, part. praes. act. i pass. podle V, 3 i v jiných památkách nezřídka se čte (Miklosich Vgl. Gram. III², 121). — V opsaném praet. vynecháno jednou verbum subst.: jęže ty osnovalъ 8, 4. Zvláštní jest konstrukce věty žádací: neda ispravjęli sę pątьe moi 118, 5: *ὄφελον κατευθυνθείησαν αἱ ὁδοί μου*, kterou čteme též v žalt. bol.; struský jeden žaltář XI. v. má zde: eša ispravili ša byšę pątie moe (Srezn. Пам. юс. п. 155) a podobně chrvatsko-hlaholský časoslov pasmanský (Berčić, Ulomci sv. pisma II, str. 102). — Od iterativ tvoří se aorist: chodichъ 25, 1, 11; 130, 1; chodichovê 135, 15; chodišę 118, 3 (tamtéž v žalt. bol. i strus. XI. v.), prizyvašę 78, 6. — Žaltář sinajský vyniká jmenovitě několika pannonismy, t. j. zachovaly se v něm také zvláštnosti, které se připisují památkám, jichž prvotní sepsání klademe do prvé pannonské doby; zachovaly se v něm také zvláštnosti, jež v jiných památkách nenalézáme a kteréž se přičítají vlivu jednoho severoslovanského nářečí, jest to: 1. v žaltáři dosti často užívaná předložka *vy-* m. *iz-* ve slovesech vyrinąti a vygъnati, která ovšem ani slovinštině není cizí, avšak

bulharštině, dále *roz-* m. *raz-* ve slově vъrozumъšago 15, 7 a jmenovitě *z* m. *žd* ve slově nevêzestva 24, 7, kde ostatní recense žaltáře i euch. sin. kladou slovo nevêdênie. Toto *z* m. *žd* nalézáme ještě ojediněle v glag. cloz., v mar. ev. a veskrze v druhé části kyjevských zlomků. Prof. Geitler vyslovil se ve svém spise „Die alban. u. slav. Schriften“ (str. 188) rozhodně proti tomu, že by toto *z* m. *ž* náleželo severnímu jednomu nářečí slovanskému „bezvadný starobulharský jazyk kyjevských zlomků, pravidelnost nosovek, zvláštní přesné rozeznávání jerů zapuzují každou myšlenku, která by je chtěla spojovati se severní vlastí a některým severoslov. nářečím skrze jejich *c* i *z* (za *št* i *žd*).“ Kyjevské jak i pražské zlomky hlaholské klade mezi památky macedonsko-bulharské. — Lexiku stslov. podává žaltář sin. několik nových slov. Nejzajímavějším z nich jest ꙁа оустра 48, 15, kteréž podle mínění vydavatelova úplně odpovídá lit. auszrà aurora, z něhož utro vzniklo vysutím *s* z ustro, jako ѩто z ѩсто, ѩтъ z ѩстъ (str. XVIII.) — Prof. Jagić ve své výše vzpomenuté knize vylíčil dějiny překladu slovanského žaltáře srovnávaje žaltář sin. s publikací slov. žaltáře od archim. Amfilochia a jazyk žaltáře s jazykem knih N. Z. Badání taká jsou pro dějiny staroslověnského písemnictví nesmírně důležitá, dovolujeme si proto o nich pronésti ještě několik slov.

Jazyk žaltáře ukazuje se býti úplně závislým na překladě evangelia, v obou nalézáme tytéž výrazy pro abstraktní pojmy řecké: *χάρις* přeloženo v žalt. i v evang. blagodatь i blagodêtь, *χρηστός* — blagъ, *ἔλεος* — milostь, tedy *ἐλεημοσύνη* — milostyni. slova složená s *εὐ-* překládají se slovem blago na př. *εὐδοκέω* blagovolití; *χαίρω* — radovati sę, vъz-, *λυπεῖσθαι* skrъbêti, *θλίψις* — pečalь, též skrъbь, *πλεονεξία*: lichoimьstvo, *βδέλυγμα* — mrъzostь, *θυμός* — jarostь. *αἰσχύνη* — studъ, *αἰνεῖν* — chváliti, *πονηρός* — ląkavъ, (slova neprijaznь žaltář nezná, co jest důležité, neb slovo to prý nápodobeno něm. unholda) atd. Týž souhlas spatřujeme ve výrazech národohospodářských: *ἀγρός* — selo, *αὐλή* — dvorъ, *σκηνή* — krovъ i sênь, *οἶκος*, *οἰκία* — domъ, chramъ, chramina; *τρίβος* — stьza, *πύλη* — vrata, *θύρα* — dvьri, *πόλις* — gradъ, *λαός* ljudije, *ἔθνος* — językъ, *ἀλλότριος* — tuždь, *βασιλεύς* — cêsarь, *ἄρχων* — kъnęzь, *δεσπότης* i *ἡγεμών* — vladyka, *οἰκουμένη*: vъselenaja a j. v. Jak v nejstarších evang. píše se i v sin. žalt.: trêva, pitêti, podrêžati, zapovêdêti, tuždъ, lakati i vъzlakati, jež Jagić považuje za starší než alъkati, neb prvější tvar ovládá na př. v Zogr. ev. (sotva však právem, neboť assem. zná vъzalkati Math. 25, 35, 42; Mr. 2, 25; Luk. 6, 3; Jo. 35, rovněž výhradně Mar. ev. a též Nik. ev., kteréž si velmi konservativně vede v zachovávání starého překladu, má jen na jednom místě Luk. 6, 25 vьzlačote). — Staré jsou tvary vladeši (ps. sin. 88—10) m. vladêeši, iską, iskąšti, podlé V, 3; místo vêrovašę — vêrą jęsę. Prvotné domovině

pannonsko-moravské přináležejí slova bratrija, inočędъ, inorogъ, inomyšlenie. Slovo *μαρτυρία* přeloženo sъvêdênie i sъvêdêtelьstvo, blagovestiti čte se ještě v strus. žaltáři čudovském, ocêstiti místo a vedle očistiti, sъnьmъ m. sъborъ zachovalo se ještě v strus. žaltáři simonovském XIII v., iskrъnij místo pozdějšího bližьnij, místo bijenъ v nejstarších textech v sin. žalt.. tak i v Pogodinově i v Tolstovském čteme tepenъ, jędro m. pozdějšího skoro, jako ještě v bol. pogod. tolst. i chrv.-hlah., natruti m. napitêti rovněž ještě v bol. pogod. tolst. i chrv.-hlah., balij m. a vedle vračь ještě v pogod. i chrv.-hlah., otъlêkъ m, ostanъkъ ještě v pog, tolst. i chrv.-hlah., otokъ m. ostrovъ slovo západo-slov. původu zachovalo se ve všech starších recensích, ještě v čudovském žalt. v. 1472., myto ve významu *δῶρον* ještě v pog. i chrv.-hlah. Pozoruhodné jest slovo rêsnota m. a vedle řidšího istina; slovo toto dostalo se do slov. překladu v Pannonii, kořen tohoto slova žije posud u Slovinců; nezachovalo se sice v starých textech evang. všude byvši nahrazeno slovem istina, zachovalo se však zvláštním osudem v pozdním karpinském ev. Tato okolnosť svědčí nejen, že slovo toto skutečně bylo v prvotním překladě sv. písma, než že záhy již začínalo se s opravováním prvotného překladu. Také slovo jest i sętъ m. reče, kteréž se čte jednou v žalt. sin. a známo bylo ještě písaři tolst. žalt. i pandektů Antiochových *ἀποδοκιμάζω* přeloženo nevrêdu sъtvoriti, v simon. ž. 1280 r. již nebrêgošę. Místo bezuma čteme v starých překladech ašutь (*δωρεὰν*) i spyti, vъsuje (*μάτην*); m. vъzvêstiti neb sъkazati oblíbeno v starších překladech povêdêti, mąditi m. kasnąti, zakonoprêstąpьnъ m. bezakonьnъ, prêstąpati zakonъ za *παρανομεῖν* ve všech starších recensích; ljuby sъtvoriti — za to v pozdějším simon. ž. sъbląditi; řecké *νῶτος* stále přeloženo chrъbetъ, později plešta, m. napręzati jest nalęcati, nalęšti, *δελύσσεσθαι* přeloženo slovem mrъzêti, tak ještě v simon. žalt., vedle toho již v sin. ž. 106, 18 vьzgnąša sję, jak i v pozdější chrv.-hlah. recensi; sloveso *ἐπαίρεσθαι* v sin. ž. vъznêsę sę (46, 10), v simon. ž. vъzdvigoša sę, pod. za vъznêsę luk. 17, 13 má sav.-kn. vъzdvigą. Simonovský žaltář vydaný archim. Amfilochiem poskytuje namnoze novější příklad, kde sin. i ostatní žaltáře zachovaly starší, na př. vъ sêdališti m. vъ laatelichъ, puti m. stьzę, vъ glaviznê m. vъ sъvitъcê, razgnêva m. razdraži, nerazumьnyj m. nesmyslьnyj, sêmę za *σπέρμα* m. toho plemę. Takých rozdílů jest četný počet, řidší jsou případy, kde simon. žalt. zachoval prvotnější překlad a sin. ž. se odchýlil, tak asi simon. zavêtъ — sin. zakonъ, potrêbьno — podobьno (31, 6), na kolesьnicachъ (*ἐν ἅρμασιν*) — vъ oražъichъ a j. Zde všade mají chrv.-hlah. texty znění simon. žalt. Starší recense liší se od novější i větším počtem řeckých slov nepřeložených v sin. ještě skanъdêlъ, jak v nejstarších evang., kde simon. sъblaznъ, v sin. ierej, v simon. i v ostatních nejstarších žьrьcь, v čud. ž. svęštenikъ;

episkopьstvo (ἐπισκοπή) — simon. nabdênije, čud. namêstьje, aerъnychъ sin. vъzdušьnychъ, krotafoma — simon. skranijama, onagri v sin. pog. tolst. i evgen. ž. — simon. ž. osli divii, olêj — simon. čud. maslo, χριστός nepřekládá se ještě v simon. i překládá se pomazanyj, veskrze však již v čud. ž.; psaltyrь — simon. pêsnьnica. Řídké jsou případy, kde sin. ž. má překlad, ostatní pak řecké slovo nepřeložené: ὁλοκαύτωμα v sin. ž. veskrze přeloženo vьsesъžegajemo, co již v assem. ev. čteme, ale simon. ž. i chrv.-hlah. zachovaly řecké slovo. Vítr λίβα jmenuje se v simon. i ve všech starých takto, v sin. ale zapadenъ, v chrv.-hlah. na zapad, v čud. ž. naopak vъstočьnъ. Za μύρον mají sin. i ostatní nejstarší texty chrizma. — Patrno z toho všeho, že nejstarší překlad žaltáře se nám zachoval v sin. codexu i v ostatních blízkých mu cyrillských textech, v pogod., tolst., v zlomku evgenievském i j. Ve všech nalézáme týž ráz jazyka v ohledě grammatickém i lexikálním, jaký známe v překladě evang. recense hlaholské. Cyrillských textů evangelií, které by byly zachovaly prvotný překlad, téměř není, naopak zachovalo se nám několik cyrillských žaltářů s prvotným více méně překladem.

Třetí rozsáhlý codex hlaholský, který nedávno byl vydán tiskem, jest čtveroevangelium Mariinské čili Grigorovičovo. Jest to vedle Zografského čtveroevangelia druhé hlaholské i staroslověnské vůbec. Jest mimo to úplnější než Zografské, nejsou v něm tak časté mezery jak v tomto, schází toliko začátek Math. I—V, 24, na konci Jo. XXI, 17—25 a kousek uprostřed z ev. Jo. I, 1—23, místo kterého všit do codexu cyrillský list srbské redakce asi XIV v., a XVIII, 3—29. Čtveroevangelium toto bylo již dlouho známo: našel je V. Grigorovič na svých cestách na Athon i do Balkánských zemí r. 1844—45 a choval je od té doby u sebe až do své smrti r. 1876. Poklad svůj zasloužilý tento o slavistiku učenec uzavíral úzkostlivě, zprávy o něm i úryvky z něho sděloval nepatrné a k celému vydání nemohl se dlouho dostati, a když vydání konečně nad míru nákladné i skvostné začal připravovati vyrvala ho smrť. Miklosich vytiskl r. 1850 ve své „Slavische Bibliothek“ z něho jeden list Jo. XIX, 9—28, o dvě léta později Šafařík ve svých „Památkách hlaholského písemnictví“ mimo uvedenou část ještě Mc. IV, 3—9, Jo. XI, 1—45; všechny tyto části pak i nově Luk. kap. XV r. 1853 uveřejněny v „Извѣстияхъ“ akademie Petrohradské. R. 1866 vydal Sreznevský ve svých „Древнихъ глагол. памятникахъ“ mimo známé již části ještě z ev. Mat. XX, 1—34. Jiný ještě úryvek vytiskl Jagić podle fotografických snímků Mc. XV, 43—XVI, 20, Luc. I, 1—32 i VI, 9—47 při svém vydání Zogr. ev. Grigorovič sám obmýšlel fotografické vydání celého kodexu, neměl však na to dosti prostředků, r. 1875 přistupoval k fotografickému vydání ev. sv. Lukáše, nedočkal se ho však více; věci chopilo se znamenité „Общество Любителей древней письменности“

a svěřilo vydání Sreznevskému, leč toho zachvátila mezi tím smrť; konečně r. 1881 vydáno nákladem této společnosti ev. sv. Lukáše. Leč způsob, kterým vydána část čtveroevangelia, znesnadňuje velice jeho studium, jmenovitě studium jazykovědecké. Z těchto příčin přistoupil prof. Jagić k vydání celého kodexu a sice v transkripci cyrillské. Kniha vyšla pod titulem: Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus. Characteribus cyrillicis transcriptum edidit V. Jagić. V Berlíně — Petrohradě 1883. Totéž s ruským titulem. str. XXX + 607.

Vydavatel nespokojil se pouhým podáváním textu, než opatřil knihu svou rozsáhlým kommentárem palaeografickým, grammatickým i lexikálním. Možno říci, že slovanská filologie od Ostromirova evangelia Vostokova neměla knihy, kteráž by se jen vyrovnati, neřku-li přestihnouti mohla edici Vostokova až po knihu Jagićovu. Ano tato přestihuje ji celým vědeckým apparátem svým podmíněným ovšem velkým pokrokem, kterýž slovanská filologie učinila za uplynulých právě 40 let od vydání Ostromira. Kniha rozdělena na několik částí: na str. VII—XX jest ruská předmluva, na str. XXI—XXX latinská, následuje text str. 1—403, nepatrný seznam tiskových chyb, a „přílohy“ různé přebohaté poznámky palaeografické i grammatické (str. 407—476) a konečně podrobný slovník (str. 477—607).

Části scházející v Mar. ev. doplnil vydavatel jednak z Dečanského čtveroevangelia (Math. I—V, 23) jednak ze Zogr. ev. — Pod textem podávají se různočtení z jiných evangelií a sice ze Zogr., Ass., Ostr., Sav. kn. i Nikol., čím srovnávací studium stslov. překladu evangelií velmi usnadněno. V originale jsou na krajích pod i nad textem četné přípisky hlaholské i cyrillské, kteréž uvádí vydavatel v „přílohách.“

Ráz hlaholského písma dobře možno poznati ze dvou přiložených fotografických snímků. Písmo Mar. ev. liší se spolu s Assem. ev. od Glagolity Cłozova, pražských i kyjevských zlomků hlaholských a j. okrouhlejším svým tvarem. Celá památka psána jednou rukou. Ornamentální část jest nepatrná, obmezuje se na začáteční litery každého ze 4 evangelií (počátek ev. Mat. jest ztracen) i některé ornamenty nad počátky a pod konci evangelií. Značků nad literami jest po skrovnu, vydavatel však přece je zachoval ve svém vydání, ač jim nepřikládá nižádného významu; i nad hrdelnicemi v cizích řeckých slovech, kde se v jiných hlaholských i některých cyrillských památkách klade znáček, zde málo kde se nalézá. Jinak mohlo by se souditi, že pisatel Mar. ev. snažil se postihovati písmem běžnou mu mluvu. Hláska *dz* obyčejně se označuje, nezřídka však čteme místo *dz* pouhé *z*, tak mnozi (9krát) vedlé mnodzi (51krát), zvêzda (2kráte), dzvêzda (jednou), sъtęzati (7krát) vedlé sъtędzati (7krát), jen polъdza, dzêlo a j. Rozdíl mezi **ъ** i **ь** se nezachovává: **огнь** i **огнъ**,

моштъ, мощь i **моштъ, лъжь** i **лжь, корабь, корабъ** i **кораблъ, къждо, къждо** i **кьждо** a j. v.

Velmi časté jsou místo **ъ** plné samohlásky *o*, *e*: **воскръснжтъ** Mc. 12, 23; **дождъ** Math. 7, 25, 27; nom. sg. **ꙁолъ** Math. 7, 18; 12, 33; 16, 4 a j. tak i v zásloví **во нь** Jo. 7, 31, 48, **во мъноѕѣ** Math. 6, 7, **можетось** Jo. 6, 52 pod. v Assem. ev. **се лежитось** Luk. 2, 34; zřídka před *j*: **оумерон** Jo. 12, 1 **марнцлемон** Jo. 21, 2. **Ъ** zdá se vyslovoval náš pisatel jako *o*, napsal místě něho **ь**: **дьвьлин** Luk. 3, 14 t. j. dovolni; někdy i **ъ** vynechal asi omylem: **рьптъ** Jo. 7, 12, **лактъ** Jo 21, 8, **ткмо** vedlé **тъкъмо, тькмо, токъмо, токмо, тькмо** i **ткъмо**. Patří-li sem: **скврнащаа** Math. 15, 20, **крвъ** Math. 16, 17, **крстителѣ** Mc. 8, 28? Na jiných místech nepsalo se rovněž **ъ**, místo něho ale znamení skratky. Obyčejně píše se za **ъ** před *j* **ы** (*y*): **вынистниѫ** Math. 27, 54; Mc. 12, 24; 14, 70 a j, **вынинѫ весь** Luk. 9, 56, **ныниматъ** Jo. 3, 16; 8, 12 (*ἀλλ' ἔχῃ*), **осѫдатын** Math. 12, 42; Luk. 11, 32; **прѣдастын** Mc. 3, 19; Luk. 22, 4. 1. pl. **слышахомын** Mc. 14, 58, **видѣлынеси** Jo. 9, 37, **поемы-н** Mc. 7, 33 *ἀπολαβόμενος αὐτὸν*). **видѣвы-н** Mc. 12, 34 (*ἰδὼν αὐτὸν*) a j. v. ani jednou pojętoj, jak jsme četli v žalt. sin. Ostatně někdy jest **ъ** m. **ы**: **тъ** Mc, 14, 36 (*σύ*), asi 6kráte ve slovese **слъшати** a dvakráte v **оуслъшати** jako v žaltáři sin. Za **ь** velmi často *e*: gen. pl. **дѣтескъ** Mc. 7, 28, **отечьствие** Mc. 6, 1, Luk. 4, 24; **цѣсарествие** Mc. 4. 26, Luc. 9, 11; 11, 20; gen. pl. **члоѣческъ** Mc. 7, 7; gen. pl. **горешъ** Luk. 11, 26, tak i jednou před *j*: 1. sg **прѣдаме-н** Math. 26, 15 (*παραδώσω αὐτὸν*). — Rozdíl mezi **ѫ** i **ѧ** zachovává se (Mc. 14, 51: **иса н юноша** zde není **юноша** acc. pl. než nom. pl., jak ukazuje řecký text: *κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι*, acc. sg. **юношѫ** Zogr. i Nikol. ev. jest zajisté „oprava“ pisatelů těchto dvou kodexů neb jich předlohy). Za **ѫ** jest však poměrně dosti často **оу**, řídčeji **о**, i naopak se píše **ѫ** m. **оу** a častěji než **оу** za **ѫ**: 6. sg. **отъпоуштю** Math. 27, 17; Mc. 15, 9; **дроугоую** Luc. 17, 35, **вънюже** Mc. 4, 24; Jo. 4, 53; 5, 28 a j. dat. sg. **мѫжѫ боую** Math. 7, 26, **по обычаю** Luk. 2, 27, 42; **вѣрѫюште** Jo. 20, 31, **люде** Math. 15, 8 a j. v.; jmenovitě často **кѫдѫ** Math. 11, 1; Mc. 9, 30; 11, 30 a j. i **коудѫ** Math. 13, 27; Luk. 13, 25; **тѫдѫ, тоудѫ** i **тоудоу** a j. Případy kde **о** psáno m. **ѫ**: **бодетъ** Math. 6, 10; Jo. 15, 4, **рѫгаю** Math. 9, 24 a j. v., považuje vydavatel za chyby písařské; litera za **о** jest jak známo první část hlaholské litery za ą a písař z roztroušenosti či nedbalosti zapomněl druhou polovici připsati. Místy **ѧ** jest někdy **ѣ**: **грѣди** Mc. 2, 14; **сѣдѣте** Luc. 24, 49 a j. Místo **ы** jest někdy **н**, kde však obyčejně nad literou **н** připsáno **ъ**, než i **н** m. **ы** se naskytuje: **раꙁбоинкы** Luc. 10, 30, **істынѫ** Luc. 21, 3. — **ѣ** píše se místy po palatálkách: **чѣсѣ** Luc. 4, 5; **можѣахѫ** Luc. 8, 19; **покажѣте** Luc. 20, 24, **таче** Jo, 2, 10, též m. *a*: **цѣсѣрѣ** Luc.

1, 5. Znění **ѣ** jako *ʹa* či *ᵉa* nasvědčuje často se naskytující **ѣ** ve tvarech slovesa **сѣꙗти**: **сѣное** Math. 13, 19 (bis); Mc. 4, 15, **сѣинѣ** Mc. 2, 23, **всѣно** Mc. 4, 31, 32 vedlé **сѣаное** Math. 13, 20, 22, 23; **сѣании** Mc. 4, 18, 20, **сѣанѣ** Luc. 6, 1, **сѣлъ** Math. 13, 27, 25, 24; Luc. 22, 31; 3. sg. aor. **вьсѣ** Math. 13, 25, 31, 1. sg, **сѣхъ** Luc. 19, 22, **сѣвъ** Luc. 19, 21, **сѣвъшоу** Math. 13, 24 vedlé **сѣахъ** Math. 25, 26, **вьсѣавъ** Math. 13, 37, 39. — Po palatálkách píší se často samohlásky předjotované: **уюти** Math. 6, 3; Mc. 7, 24; 8, 17; Luc. 2, 43; 8, 46; 24, 18; **уюдити сѧ** Math. 8, 27; 21, 15; 24, 24; Luc. 12, 9; **мѫжю** Mc. 10, 10; Luc. 19, 7; **выкъшю** Math. 14, 23; 20, 8; 26, 16 a j. **междю** Math. 18, 15; Mc. 9, 50; Jo. 4, 31; 6, 52; **ощютниѩ** Math. 24, 39; **сльмништю** Luc. 8, 41 a j. v. Způsobem středobulharským střídají se *o* i *u*: **помилои** Math. 20, 30 **трождьше** Luc. 5, 5; **оученикъ** Jo. 6, 8 a j. i naopak **поучати** Luk. 21, 14, **гроубоу** Luc. 24, 12. I to připisuje vydavatel nedbalosti pisatelově. — Mnohem četněji nalézáme v naší památce tuk zvanou *ἀφαίρεσις*: **иже-си** Math. 6, 9; **реуе-моу** Luc. 22, 33; **единого-тъ** Math. 16, 14, **тако-дѣетъ** Math. 6, 30 a j. v. než v jiných památkách, ač i v těch dá se doložiti: v Assem. ev. bole-ï-oana Math. 11, 11; tak-o-dêetъ Math. 6, 30, v Zogr. ev. **вꙑшьдшю-моу** Mc. 9, 28. **блажен-ъстъ** Math. 11, 6, **емоу-стъ** Mc. 9, 42, v žalt. Sin : **же-смъ** p. 49, **емоу же-стъ ꙁастѫплѥние-моу** p. 224. Podobné příklady i v pozdějších srbských i chrvatských, cyrillských, hlaholských i latinkou psaných památkách čteme. — Pozoruhodná jest přehláska *ju* v *i* v **лидии** Luc. 2, 32 **плиѫти** (4kráte), **плиновение** Jo. 9, 6 (**плюнѫти** se ani nečte), rovněž v Zogr. ev. Math. 27, 30; Mc. 7, 33; 8, 23; Jo. 9, 6; **либо** Luc. 16, 13, tamtéž v Zogr., Assem. i Nik. ev. mají **любо**. — *ї* klesá sice i v naší památce v **ь**, nikoliv však tou měrou, jak to spatřujeme v jiných stslov. rukopisech; častěji se zachovává, před následujícím *ї* se i vysouvá: **на распѧтихъ** Math. 6, 5; 12, 19; **къ братри** Jo. 20, 17; **на помори** Math. 13, 2, **по въскрѣсновени** Math. 26, 32 a j., aneb přechází v *e*: **болен** vedlé řidšího **болии**, **оударен** Math. 26, 68, **люден**, **дьнен**, dat. pl. **ѣдъшенмъ** Jo. 6, 13 jak v žalt. sin., tak i loc. pl. **на каменехъ** Math. 13, 5, **гвозденꙑмь** Jo. 20, 25 vedlé **гвоздиниѫѩ** ib. a j. v. Ve **въꙁаалка** Math. 13, 3; Jo. 6, 35; **възаалкаша сѧ** Math. 13, 1 naznačena snad dvojím *a* délka této hlásky? — Za náslovné **въ** jest dvakráte *u*; **оуселениѫѩ** Luc. 2, 1; **оуорѫжь сѧ** Luc. 11, 21. *sk* před měkkými samohláskami přechází v *sc* i *st*, poslední asi ovládalo v předloze našeho pisatele, nasvědčují tomu: **июденстцѣи** Luc. 1. 65; **елеоньстцѣи** Luc. 19, 37, jinde opět jest nad **ст** nadepsáno **ц**. — Obyčejně klade se **щ**, řídčeji vedlé toho **шт**, místy obě litery vedlé sebe: **имѫщтааго** Luc. 12, 15, **аще** Jo. 16, 23 — i zde **шт** zachovalo se ze starší předlohy, k obvyklému svému **щ** dodal písař po nahlédnutí do své předlohy ještě **т**. Vedlé sebe vysouvá

se sykavka před sykavkou i zachovává se: **н-црькве** Math. 24, 1 a j. ale pravidelně **исцѣлити**, jen jednou **ицѣлѣ** Luc. 17, 15; vysouvá se před palatálkou neb splývá s ní: **н-чрѣва** Math. 19. 12; Luc. 1, 15, **бечьсти** Mc. 6, 4 i **бешьтьстьма** Mc. 12, 4; mezi *z* i *r* vsouvá se jako vůbec v stslov. *d*, někdy však toho není: **разроушение** Math. 7, 27, co divným způsobem ještě čteme v Nik. ev. Jako v sin. žalt. čteme i zde **вь иоушию** Luc. 1, 44. Slova **вьнѣшьтьнии, домаштьнии, кромѣштьнии** jsou Mar. ev. zvláštní, prvá dvě zná jen ještě Nik. ev., třetí jen Assem. ev. v ostatních textech čteme tato slova bez *t*. — Tvary **дъштере-м** Mc. 7, 26 **рече-н** Mc. 7, 27 vykládá vydavatel vzpomenutou výše *ἀφαίρεσις* (str. 425), kterýžto výklad nezdá se nám býti nutným: čteme ještě **сестрым** Jo. 11, 1, neboť Miklosich Vergl. Gram. III², 51 uvádí několik příkladů též ze supr. cod. i jiných mladších památek na kratší gen. sg. -ję i dat. sg. *i*. Acc. sg. **вь инѫ** Mc. 11, 2 upomíná na uvedený akk. **тѧкѫ** v žalt. sin. Složené tvary přídavného jména nestažené jsou po- měrně vzácné: gen. sg. malaego Mc. 15, 40; kadilьnaego Luc. 1, 11; dat. sg. oslablenuemu Math. 9, 2; ląkavuemu Math. 12, 45; bêsъnuemu Mc. 5, 16, edinuemu Mc. 16, 14, častější jest loc. sg. nebescêemъ Math. 18, 1, 4, domovьnêmь Luc. 16, 2; vêčьnêemь Jo. 6, 27; vedlé toho čtou se gen. sg. na -aago, -ago, dat. sg. -uumu, -umu: nečistuumu Luc. 8, 29; 9, 42; iscêlêvъšjuumu Jo. 5, 10 a j. a dvakráte: slêpoumu Jo. 11, 37, prъvoumu Jo. 19, 32. Stran poměru složených i jmenných tvarů platí pověděné nahoře. Interessantní jest tu pozorovati, jak si vedou jednotlivé texty, nelze však stanoviti obecně platného pravidla, poměrně mladé rukopisy zachovaly značný počet archaismů. Řecké *εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός* na př. překládají Math. 13, 42 Mar. i Ass., Math. 13, 50, Mar. Zogr. i Sav.: vъ peštь ognьną, složený tvar ognьnąją mají na prvém místě Zogr. Ostr. Nik., na druhém Ostr. Nik.; zcela obdobné *εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς* Mar. Zogr. i Nik. přeložily Math. 18, 9 vъ geoną ognьnąją. — *καλὸν σπέρμα* Math. 13, 24: Mar. dobro sêmę. Zogr. Ass. Ostr. Nik. dobroje; *διαλογισμοὶ πονηροὶ* Math. 15, 19, Mar.: pomyšlenija zъla, Zogr. Nik.: zъlaja, *ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη*: Math. 17, 17 Ass. i Ostr. o rode nevêrenъ i razvraštenъ, Nik.: nevêrъny i razvraštenь, Mar. i Sav.: nevêrъny i razvrašteny, totéž přeložily Luc. 9, 41 jmennými tvary Mar. Zogr. Ass. Ostr. Nik.ᵃ, složenými Sav. Nik.ᵇ; *ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλήν*: Mc. 4, 20, Mar. Nik.ᵇ na dobrê zemi, Zogr. Nik.ᵇ: dobrêj. *παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας* Mc. 1, 16 Mar. pri mori galilejscê, Zogr. Nik.: galilejscêmь a tak Math. 15, 29 Mar. Zogr. i Nik. *εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν* Math 26, 30, Mar. Ass. Sav. Ostr. Nik.: vъ gorą eleonъską, Zogr.: eleonъskąją. *ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους* Math. 5, 45 Mar. jako slъnьce svoe sьêatъ na zъly i blagy i dъždítъ na pravedъny i na nepra-

vedъny, Zogr. má již jeden složený tvar: pravedъnyję, Ass. i Ostr. veskrze složené tvary, rovněž Sav., kteráž však má acc. sg.: na zlago i dobrago. Příkladů takých dal by se ovšem uvésti mnohem větší počet, musíme však se zde uskrovniti. Nicméně bude patrno, že asi již v prvotném překladě byly složené tvary přídavného jména, kde bychom podlé obecně platného pravidla jich neočekávali.

Nad ostatní památky stslov. vyniká Mar. ev., že assimiluje -aje, jaje v 3 sg. i pl. sloves tř. V, ano i -ěje v 3 sg. i 2. pl. praes. sloves III. tř. v *aa*, *jaa*, *êa*, ano i -uje v 3. sg. i 2 pl. praes. sloves tř. VI. v *uu:* Příklady toho jsou velmi četné: byvaatъ Math. 13, 32; 27, 24; Mc. 4, 19; 11, 23 a j, avlêatъ sę Math. 24, 27; Mc. 14, 64; pomyšlêate Mc. 2, 8; Luc. 5, 22; Jo. 11, 50; pomyšlaate Mc. 8, 17; očištaate Math. 23, 25; Luc. 11, 39 a j. v. — razumêatъ Mc. 13, 14; Luc. 12, 2; Jo. 7, 17, 51; zapustêatъ Luc. 11, 17, uspêatъ Math. 27, 24; tak i prolêatъ sę Luc. 22, 20; sêatъ Mc. 4, 14 vedlé sêetъ Mc. 4, 15; razumêate Mc. 7, 18; Jo. 8, 28, 32, 43; 10, 38; 19, 4; dêata Mc. 11, 35; oskądêate Luc. 16, 9. — Tvary tyto nejsou Zogr. ev. cizí, ač po řídku, avšak i staženě tamtéž napaêtъ Luc. 13, 15, kde Mar. ev. má původnější napaêatъ. Úplně osamocen jest náš kodex svými tvary: trêbuutъ Mc. 11, 3; Luc. 11, 8; 19, 31, 34; Jo. 13, 10; sъvêdêtelьstvuutъ Jo. 3, 32; 8, 18; 15, 26 i staženě: sъvêdêtelьstvutъ Jo. 5, 32; sъvêdêtelьstvuute Luc. 11. 48; 16, 28; Jo. 2, 25; 3, 28; 15, 27 vêruute Jo. 3, 12; 6, 29, 36; 10, 25, 26, 38; 16, 31 a j. v. Ve sklonění přídavného jména assimilace tato jest běžná, při slovese však posud se tou měrou nespozorovala. Nápadné, proč nenalézáme *aa*, *jaa*, *êa-*, *uu* též v 2. sg. i 1. pl., proč ani jednou loc. sg. -êamь v jiných památkách ne právě vzácný! Jediný obdobný příklad jest dobrêa (m. dobrêe) Math. 18, 8, 9; 26, 24; Mc. 9, 43, 45 vedlé dobrêe Mc. 9, 42 i j. Koncovka 2 du. jest stále *-ta*, 3. du. stále *-te*. Též v Mar. ev. čteme v 1. sg. iską Jo. 8, 50 a několikráte part. praes. act. iskąšte. Pozoruhodný jest impt. 1. pl. ubimъ Math. 21, 38, vedlé častějšího ubijamъ; Miklosich III^{2}, 91 uvádí podobný tvar biimъ z jedné struské památky. Ve větách podmínečných klade se bimъ, 3. pl. bą. Aoristu prostého nesigmatického neužito v žádné jiné památce stslov. tou měrou jako v Mar. ev.; totéž platí o prostém sigmatickém aoristě. — Jerusalimъ jest rodu mužského: Jerusalimъ izbivy proroky i kamenьemь pobivaję Math. 23, 37; Luc. 13, 34, na posledním místě i v Nik^{b}, Nik^{a} má Math. 23, 37 vedlé sebe izbivi a pobivajušti, v Zogr. Ass. Ostr. i Nik^{b} jest ženského rodu; dvьri jednou mužského jest rodu: dvьremъ zatvorenomъ Jo. 20, 19, jednou ženského: dvьremъ zatvorenamъ Jo 20, 26, v Ass na obou místech mužského, v Ostr. ženského rodu. — Acc. mužských jmen životných jest v Mar. ev. častěji staršího užito, než v jiných památkách stslov., vedlé

toho však nezřídka rovná se gen.: priobręšteši bratrъ tvoj Math. 18, 15 — v Zogr. Ass. Sav. Ostr. i Nik. čteme bratra tvojego — prizovi mąžь svoj Jo. 4, 16, taktéž v Ostr., v Zogr. Ass. i Nik., však: mąža svojego, — posъla synъ svoj Math. 21, 37, taktéž v Zogr. Ostr. i Nik., v Ass. Sav.: syna svojego — poražą pastyrь Math. 26, 31, v Zogr. Ass. Ostr. i Nik. pastyrja, v Sav. pastucha, acc. rovný gen. má Mar. společně se Zogr. i Nik. Mc. 14, 27. — poslъją angêlъ moj Mc. 1, 2, taktéž v Zogr. Ass. i Ostr., v Sav. Nik.: angela mojego. — iznošaachą umerošь synъ jedinočędъ Luc. 7, 12, taktéž v Zogr. i Ostr., umerša syna jedinočęda v Ass. i Nik. Oba způsoby vedlé sebe se čtou: obrêtete i vъ crъkvi sêdęštь posrêdê učitelь i poslyšająšta ichъ i vъprašająšta ję Luc. 2, 46, taktéž v Zogr. i Ostr., v Sav. ještě sêdęšta. v Ass. však veskrze starší tvary. — uzьrite syna člověčьskaago sêdęšta o desnąją sily i grędąštь Math. 26, 64, taktéž v Ass., Zogr. Ass. Nik. ještě grędąšta, Ostr. idąšta — privêsę kъ nemu glucha gągniva Mc. 7, 32, taktéž v Sav., Ass. Ostr. Nik. kladou nêma m. gągniva, v Zogr. ještě gluchъ gągъnivъ. — vêrovašę vonь Jo. 7, 31 společně, s Zogr. Nik., Jo. 7, 48 s Zogr. Ass. Sav. Ostr. i Nik., ale vêrovachą vъ nego Jo. 7, 6, taktéž v Zogr. i Ostr, Jo. 8, 30, kdežto vъnь kladou Jo. 7, 6 Ass. i Nik. Jo. 8, 30 Zogr. Ass. Ostr. Nik. — Naproti gen. řeckému jest nezřídka v překladě stslov. dat., a to zdá se, souvisí se skladbou slovanštině vlastní, že se totiž dává přednosť possessivnímu dativu; tak bylo asi většinou aspoň i v prvotném překladě: gospodinъ chrama Math. 24, 43 Mar. Zogr. Ass., chramu Ostr. Nik. může býti dat. i gen., dat. má Sav.: chraminê; vъ vrêmę žętvy Math. 13, 30 (*ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ*), v Zogr. Ass. Ostr. dat : žętvê, razdrêšiti remene črêviemъ ego Mc. 1, 7 (*τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων*), v Zogr. Ass. Sav Nik. gen. du. sapogu, v Ostr. gen. pl. da bądetъ vьsêmъ sluga Mc. 9, 35 (*ἔσται πάντων διάκονος*), v Zogr.: vьsêchъ, Mc. 10, 44 veskrze: da bądetъ vъsêmъ rabъ (*ἔσται πάντων δοῦλος*) Mar. Zogr. Ass. Sav. Ostr. Nik. Nik.; obratiti srьdьca otьcemъ Luc. 1, 17 (*καρδίας πατέρων*) Mar. Zogr. Nik.[b], otecъ Ass. Ostr. Nik. — vъ prazdьnikъ paschy Luc. 2, 41 Mar. Nic., dat. pascê v Zogr. Ass. Sav. Ostr. i naopak prêžde prazdъnika pascê Jo. 13, 1 Mar. Zogr. Nik., gen. paschy Ostr. Za očekávaný gen. partit. jest acc. věrně podlé řeckého originalu; i zde jeví se značné kolísání v textech našich: ištąštu dobrъ bisьrъ Math. 13, 45 Mar. Ass., Zogr. Ostr. i Nik. mají gen. — nemožetъ drêvo dobro plodъ zolъ tvoriti ni drêvo zъlo plodъ dobrъ tvoriti Math. 7, 18 Mar. Ostr., Zogr. Ass Nik. kladou gen. — imatъ života vêčъnaago Jo. 5, 24 Mar. Zogr. Ostr., Jo. 5, 39. Ostr. Jo. 6, 40 Mar. 6, 47, 54 Mar. Zogr. i acc. imatъ životъ vêčьnyj Jo. 5, 24 Ass. Nik., Jo. 5, 39 Mar. Zogr. Ass. Nik., 6, 40 Ass. Ostr. Nik., 6, 47 Nik., 6, 54 Ass. Ostr. Nik. dastъ imъ života vêčьnago Jo. 17, 2 Mar. Zogr., životь vêčьnyj Ass. Ostr. Sav. Nik. — prikosnąti sę pojí se pravidelně s loc.,

než i s genitivem prikosną sę rizy Math. 9, 21. — Podle řeckého asi jest navyknête pritъča Mc. 13, 28 Mar. Nik. (μάθετε τὴν παραβολήν), v Zogr. jest dat. pritъči. — blizъ pojí se obyčejně s gen. blizъ Jerusolima Luc. 19, 11 Mar. Zogr. Nik., blizъ Salima Jo, 3, 23 Ass. Ostr. i Nik., v Mar. dat. Salimovi. — Z těchto běžných náčrtků patrno, kolik látky neocenitelné poskytují naše texty evangelií, jichž srovnávací studium nyní jest valně umožněno publikací Jagićovou, historické skladbě staroslověnské. Ne méně důležité jest Mariinské evang. lexikální svou povahou. Zachovalo se v něm velmi mnoho výrazů vlastních prvotnímu překladu. Velmi zajímavo srovnávati různé recense evang. v tomto ohledu. Nutno však tu vycházeti z náhledu, že nedělní evangelia jsou jakožto prvotnější obzvláště důležitá, části nedostávající se v těchto k úplnému čtveroevangeliu zajisté teprve později přeloženy. Zde ovšem toho dále rozváděti nelze. Několik slov o poměru Mar. ev. k ostatním recensím nicméně bude možno pronésti. Výhradně užívá se slov bratrъ, bratrija, jiné památky vedlé toho více méně často bratъ, bratija, výhradně nebesьskъ, ostatní vedlé toho ještě nebesьnъ, Ostr. jen na dvou místech Math. 8, 20; 16, 62 má nebesьnъ, výhradně člověčьskъ, vedlé čehož kladou ostatní recense člověčь; kokotъ, za které ostatní mají kur, Nik. pêtelъ; balij Mc. 2, 17; 5, 26; Luc. 4, 23; 8, 43, vedle vračь Math. 9, 12; Luc. 5, 31, kteréž výhradně znají ostatní texty evang.; inočędъ, vedle čehož v ostatních jest jedinočędъ; zaklenąti (κατακλείω), za které má Nik. zaklopiti, Zogr. Ass. Sav, Ostr. zakljničiti; jednou však jen tepe (ἐμαστίγωσεν) Jo. 19, 1 společně s Ass. ev., kde Zogr. Sav. Ostr. Nik. kladou bi, obyčejně biti, kde jiné recense zachovaly původní tepsti: bivъše Luc. 18. 23 společně s Nik., v Zogr. však tepъše, bьete Math. 23, 34, v Ass. Ostr. Nik.: tepete, Zogr: utepete, bienie Math. 20, 19 a v Zogr. Nik.: tepenie, na jiných místech Mr. 13, 9; Luc. 12, 47, 48 má společně s Zogr. i Nik. sloveso biti, tak že se zdá, že již prvotní překladatel obou sloves použil; πίναξ přeloženo slovem misa, jež zná rovněž Nik. ev., jednou však i slovem bljudo (Mc. 6, 25), kteréž výhradně kladou Zogr. Ass. i Ostr. γλωσσόκομον přeloženo slovem skrinica, tak i v Sav. i Nik., Zogr. i Ass. slovem kovьčežьc, Ostr. račica -κλίνη přeloženo odrъ Math. 9, 2, ve v. 7 však lože. taktéž v Ass. i Nik., na obou místech slovem odrъ v Zogr. Sav. i Ostr.; slovem odrъ ještě Luc. 5, 18 v Mar. Zogr. Ass. Ostr. Nik.; tak i κλινίδιον Luc. 5, 19, 24 v Mar., Sav. i Nik.[b], kdežto Zogr., Ass. Ostr. položily lože, Nik. ve v. 19: lože, ve v. 24: odrъ κλίνη přeloženo lože i Luc. 17, 34 v Mar. Zogr. i Nik.[b]. Důležitý jest překlad slova μύρον: většinou zachovávalo se řecké slovo, někdy však položilo se též lat. chrizma, tak Mc. 14, 3, 5 Mar. Zogr. Jo. 12, 3 Mar. Zogr. Jo. 12, 5 Zogr-, v Mar. jest myro, Math. 26, 7, 12 v Nik., ve v. 9 však myro, adj. chrizmъnaja Mc. 14,

4; Jo. 12, 3 Mar. Zogr., sloveso pochrizmiti Mc. 14, 8 Mar. Zogr. (μυρίσαι), jež Ostr. přeložil pomazati, i Nik. omazati. Nik. ev. až na uvedená místa přeložilo slovo μύρον mastь. Pozoruhodno, že nedělní evang. Ass. Sav. i Ostr. neznají lat. chrizma. — Slova iskrь, iskrьnij má společně se Zogr. Ass. Sav. i Nik., Ostr. místo toho a Sav. vedle toho: blizъ, bližnij, Zogr. Math. 5, 43; Mc. 12, 31 i Luc. 10, 27: podrugъ — μέγας překládá se velij a řídčeji velikъ, taktéž v Zogr. Ass. i Sav., v Ostr. čteme velij jen na 5 místech ještě: propastь velija utvrъdi sę Luc. 16, 26 Mar. Zogr. Ass. Ostr. Nik., v Sav.: velika, dadętъ znamenija velija Math. 24, 24 Mar. Zogr. Ass. Ostr. Sav. Nik.. ubojašę sę strachomъ veliemь Luc. 2, 9 Mar. Zogr. Ass. Ostr. Sav. Nik., na pod. místě Luc. 8, 37 má Ostr. velikъmь, naopak prorokъ velikъ vъsta vъ nasъ Luc. 7, 16 v Mar. Zogr. Nik., velij v Ass. Ostr. Nik.[b] — ἀφίημι, ἄφεσις překládá se obyčejně otъpuštati, otъpuštenije, řidčeji ostavljati, ostavljenije: propovêdati plênьnikomъ otъpuštenije Luc. 4, 18 Mar. Ass. Sav. Ostr. Nik., otъpuštenije grêchomъ Mc. 1, 4 Mar. Zogr. Sav. Ostr. Luc. 3, 3 Mar. Zogr. Sav. Ostr., Ass. i Nik. na obou těchto místech mají ostavlenije; otъpuštenije grêchovъ Luc. 24, 47, Mar. Zogr. Ass., v Ostr. Nik. ostavljenije, vedlé toho užívá Mar. společně se Sav. kn. i Nik. ev. otъdanije grêchom Math. 26, 28, kde Zogr. položil otъpuštenije, Ass. i Ostr. ostavljenije, — Značné kolísání pozorujeme v překladě Otčenáše, který se čte dvakráte v Math. ev. kap. 6 i v Luk. kap. 11, jmenovitě slov ἄρτος ἐπιούσιος: přeloženo Math. 6, 11 v Mar. i Sav.: chlêbъ našъ nastavъšaago dьne, Ass. Ostr. i Nik. nasąštьnyj, taktéž Luc. 11, 3 Mar. Ostr. i Nik.[b] (v Assem. veršů těch není), Zogr. nadьnevъny Luc. 11, 3 a Math. 6, 11 nastoj̆ęšt . . . (ostatní pozdější čtenář vyškrábnul i cyrillskými literami připsal -ъny), Sav. dnevьny Luc. 11, 3. — Pozoruhodno že Mar. ev. τις překládá častěji edinъ, jako v Sav. kn. čteme, zřídka eterъ, jehož výhradně užívají Zogr. i Ass. — Tím ovšem daleko ještě není lexikální povaha Mar. ev. dokonale probrána, tolik však snad již nyní vysvitne, v jakém se nalézá poměru k ostatním recensím.

Z hláskoslovné povahy jazyka Mar. ev. soudí prof. Jagić, že bylo přepsáno v XI v. kdesi v krajinách, kde žili Chrvaté i Srbové, podle vší pravděpodobnosti kdesi v Bosně neb jižněji. Nasvědčuje tomu poměrně dosti časté *ѫ* m. *u*, někdy se naskytující *i* m. *y* i naopak, *u* m. *vъ* a sega m. sego Mc. 6, 14., též slovo kokotъ m. kurъ. Avšak tyto případy nesvědčí nezbytně proti bulharské domovině našeho kodexu; místy v dnešních podřečích bulharských, tak jmenovitě v kratovském říká se *u* za *ѫ*, i *u* za *vъ* náslovné (Периодическо списание 1876, kn. XI až XII str. 171 a 1883, kn. V str. 122). Tvary koga, jega, svojega konečně čteme také v Supr. cod. i v Slêpčenské knize apošt. čtení (Srezn. Пам. юс. na str. 164). Naproti tomu roz-

hodně bulharské jest četné **o** m. **ъ** a znění **ѣ** jako *ᵉa* neb *ⁱa*, jak učený vydavatel sám doznává (str. 445), dále užívání praejotovaných samohlásek po palatalkách, řidší ovšem v naší památce přechod *ii* v *ei*. Vlivu mateřské mluvy chrvatského neb srbského pisatele připisuje p. vydavatel dále *sc* místo *st*: kdežto Miklosich (Vgl. Gramm. III,[2] 13) proti Kopitarovi, který v sc Glagolity Clozova viděl důkaz srbsko-chrvatského jeho původu, poznamenává, že rozdíl tento je buďto dialektický uprostřed staré slověnštiny aneb chronologický, že původní i starší *sc* bylo zatlačeno mladším *st*. O dvou prvých příznacích bulharských praví prof. Jagić, že vyslovování **ъ** jako *o*, **ь** jako *e* bylo tehdy obecně platné v knižní mluvě církevně-slovanské, které se zároveň s knihami z Pannonie dostalo k Srbům i Chrvatům (str. 427—8); druhý pak příznak **ѣ** ukazuje, že předloha, z níž přepsáno Mar. ev., pošla z Bulharska, také tvary trêbuntъ i pod. nalézaly se zajisté již v této makedonsko-bulharské předloze (str. 445—446). — O tvaru **розьство** byla již nahoře řeč, podobný jest 2. sg. imperat. **внзжь**, v čem vidí p. vydavatel ohlas moravsko-pannonského nářečí. —

V „přílohách“ roztroušeny jsou nad míru vzácné poznámky pro jazykozpyt i dějiny písemnictví stslov. Důležitá jest jmenovitě poznámka o vlasti Ostrom. ev.; prof. Jagić má za to, že předlohou Ostr. ev. byl kyrillský sborník evang. čtení sepsaný v severovýchodním Bulharsku v X. v., plod to literární epochy cáře Symeona. V ohledu grammatickém jest nejdůležitější rozbor imperfekta: koncovky impf. připomínají skrtský kondicional, předcházející samohláska **ѣ** — **а** optativní *ya*, celá tedy koncovka **ѣхъ** — **ахъ** jest blízká skrt. koncovce yāsam, vlastní 1. sg. prekativu.

Na konci své knihy projevuje prof. Jagić své náhledy o stslov. písemnictví. Praví: Nelze nyní více pochybovati, že jak hlaholské tak i cyrillské texty nám zachované představují výsledek úsilné literární činnosti trvavší od konce IX až do XI století v území starého Bulharska, Makedonie, Srbska, Bosny, Chrvatska i Dalmácie. Tato druhá epocha ovšem rázně se označila na všech plodech své doby, jak těch, které poprvé tehdy byly napsány, jak těch, které toliko se opisovaly ze starých pramenů. Všude se zahlazovaly črty nejstarší epochy moravsko-pannonské, málo známé tvary i slova zaměňovaly se novými, známějšími, pozorované chyby i poklésky v překladech starých se opravovaly, mezery se doplňovaly . . . Tyto reformy novými podmínkami vyvolané týkaly se prvotně stejným způsobem starých ze severu v hlaholském písmě na jih přinesených literárních památek, i nových kyrillských v domácí řecko-slovanské půdě vzniklých, prvé však začaly zde mizeti, jakožto méně příhodné pro kraj přivyklý čísti řecké písmo. Blízkosť Byzantie, závislosť duševního života jižních, zvláště bulharských Slovanů na idealech kultury byzantské záhy

úplně se jevily: pannonská starobylosť odstrčena do pozadí, poptávky na zvětšení počtu i šíření hlah. památek přestávaly; na to dbali jen ještě jihoslovanští „starověrci" Bohomilové a západní část balkánského poloostrova, kde vliv byzantský se lámal na příboji vlivu římského. Bulharsko i jeho officialní repraesentanté s cářem Symeonem a jeho literárními spolupracovníky v čele vyslovili se — prohlašujíce svůj duševní svazek s Byzantií — ve prospěch česko-slovanského písma, nynější cyrillice . . .

Pomůckou k výkladům jazyka staroslověnského vydal prof. Jagić r. 1882 pečlivě sestavenou anthologii staro-slověnskou: **Образцы языка церковнославянскаго** — Specimina linguae palaeoslovenicae. **Санктпетербургъ** 1882, str. 148.

Nejdříve podávají se vyňatky z rukopisův hlaholských, a sice ze Zogr. ev., Mar. ev., Ass. ev., Glag. Clozova s parallelním čtením ze Supr. cod., ze zlomku Makedonského, Sinajského trěbnika i Kyjevských zlomků. Následují kyrillské: Sav. kn., zlomek ev. čtení Undolského i Kiprijanova, Sluckého žaltáře. Sup. cod., zlomek. Chilandarský. V přílohách (str. 69—93) vytištěny ukázky stslov. památek recense ruské, a sice z Ostrom. ev., zlomků ev. Turovských, Evgenievského žaltáře, Izbornika Svjatoslava r. 1073, ze sborníka Moskevsko-Uspenského XII v. s parallelním textem z podobné knihy redakce srbské i ze Supr. cod. Na str. 94—111 jsou vyňatky ze srbsko-staroslov. památek a sice ze Symeonova evang. XII. v., Nomocanonu r. 1262, z Homilií Mihanoviće XIII v. s parallelním textem staroruským XII. v. Na str. 113—147 jest staroslověnsko-řecko-latinský slovníček, který činí knihu vítanou pomůckou k přípravnému studiu staroslověnštiny též v západní Evropě. Při vyňatcích z evangelií dodána pod čárou různočtení z ostatních recensí stslov. Ukázky hlaholské vytištěny jsou též hlaholským písmem, co dlužno zajisté jen schvalovati.

Příspěvky ke kritice a výkladu textů staročeských (k rukopisu Hradeckému, vydal Ad. Patera).*)

Podává M. Opatrný.

Prok. v. 172.

Nechtě (t. sv. Prokop) přes tu řěku dále,
172 Shrrnu ſye při jednéj skále.

O frasi *shrnúti sě* zajímava jest zpráva v Blahoslavově Grammatice (str. 280); v knize šesté totiž, která obsahuje „farra-

*) Ze starších vydání dokládám se jmenovitě vydání V. Hanky, jenž ve Star. sklád. po jednotlivu Hrad. ruk. dal vytisknouti, zvl. stojí

ginem vocum et phraseon elegantissimarum", mezi jinými „ušlechtilého mluvení způsoby" připomíná také rčení *shrnauti se* a vykládá je = přistěhovati se na místko skrovné cum sua supellectile, considere, acquiescere.

Prok. 756.

Veče (t. sv. Prokop): „Milý synu, mněť jest s tohoto světa sníti,
756 nebuď léň do trzetie doby dne zde býti," —

Sv. Prokop nemaje co dáti nemocnému, pobídl ho, aby *do třetího dne* u něho zůstal, po pohřbu prý — nebo sv. Prokop „svú smrť před dvěma dnoma věděl" (v. 765) — bude si moci vzíti jeho sukni, Prokopův poslední majetek. Určení lhůty, do které nemocnému jest čekati, má býti vyjádřeno veršem 756. Starší vydání (Hanka, St. skl. I. 35 a j.) mají zde správně, jak smysl žádá, „*do třeticho dne* zde býti". Toliko p. Patera vyčetl z rkpsu text nahoře položený a v transkripci jej zachovává: *do třetie doby dne* zde býti. Avšak sluší nejprvé uvážiti, že text p. Paterův *do třetie doby dne* jest věcně nesprávný, ježto onen výraz nemůže značiti to, co znamenati by měl, totiž: do třetieho dne. Musili bychom se tedy domýšleti, že pisatel Hrad. rukp. dopustil se zde hrubé chyby, kterou Hanka, řídě se správným smyslem, správně zaměnil. Z nejistoty vyvádí nás rukopis. Písař měl a také *chtěl* psáti: do třetieho dne. I napsal vskutku (list 19ª ř. 17): do trzetie; ješto však dospěl tím na konec řádku (17), měl psáti na následujícím (18): ho dne . . ., než zmýlil se a počal opět psáti: d o t r z, t. j. do trzetieho. Poklesek svůj nicméně ihned spozorovav, slabě přeškrtl a smazal toto chybné d o t r z a neohlédaje se, že na konci 17ʰᵒ řádku není slovo dopsáno (trzetie m. trzetie*ho*), psal dále: dne zde bytí. Písař byl zde tedy velmi nepozorný. Pan Patera pak toto chybné, *od písaře smazané* d o t r z proti všemu právu četl za *doby.* Hanka správně zde četl a správně písařský omyl napravil.

MMagd. 46, 274.

45 i jakž k jeho nohám svatým
silně slzila, úmyslem tym
k jeho rovu přišla byla . . .

273 Ty s' pověděl ústy svými
a řka kako slovy tymy:

MMagd. v díle II. str. 1—47, Pláč sv. Maŕie v d. III., str. 61—81. — Během práce této uznal jsem za nevyhnutelné rukopis sám znovu pročísti; že ohledání moje nebylo zbytečné, dokáže mnohá z následujících poznámek. — Panu bibliothekáři prof. dr. Ant. Gindelymu za laskavé zapůjčení rukopisu vzdávám tuto nejsrdečnější díky.

Ve v. 46 přepisuje p. Patera *tím*, což by byl zúžený tvar z tiem, sts. têmь; a ve v. 274 rukopisné tymy mění v těmi. Avšak proti čtení *tím* příčí se chronologie úžení *ie* v *í*, proti opravě těmi rým: svými. Čtu *tým* a *tými* (již Hanka přepisoval: úmyslem tym, slovy tými); jsou to tvary analogické dle složené deklinace (dobrým, dobrými), zde rýmem zaviněny. Ostatně tvary slož. deklinace u náměstky *ten* časem se rozmáhají, zvl. nám. *týž* jest zajímava; strany nynější obecné češtiny bohatou sbírku snesl V. J. Dušek (Listy fil. a paed. X 415—421). — Ve v. 274 slůvko: *k*ako jest nevhodné, má býti *t*ako. Rukopis má zde správné: *t*ako, vydavatelé chybně četli.

MMagd. 69.

dvě tak přielišniej bolesti
div ež mohla v svém srdci snésti,
69 jěž chtieše slzami kratıtı,
ale to nemohlo býti.

Výraz: „*krátiti* bolesť slzami“ jest v češtině neobyčejný, a nelze se domýšleti, že by latinské mitigare (orig. str. 439 quos (sc. dolores) mitigare lacrimis volebat) ku pojmu „krátký“ „krátiti“ bylo dalo příležitost. Vhodné však jest v tomto spojení sl. *krotiti* = tišiti, mírniti, chlácholiti; krotiti koho prosbami, dobrými slovy atd. Rčení: „bolesť krotiti (ukrotiti)“ jest u Jungmanna dobře doloženo, zvláště pak tento výraz oblíben byl skladateli MMagd.: v. 209 bolesť tvú všichnu krotıeſſe (dolorem tuum mulcebat 440 str.), v. 343 svých slez také neukrotıe t. j. neukrotě (part.; continere lacrimas 442 str.); v. 358 a tvój pláč také (t. by) ſkrotılı (et consolentur plorationem tuam 442 str.). — V rukopise psáno jest toto domnělé *a*, nepravidelně. Podlé mého shledání bylo prvotně napsáno kr*a*tıtı, písař však ihned opravil svou chybu, částečně radoval a tak zanechal obmýšlené *o* ve formě nedokonalé. Tedy i s této stránky navrhovaná změna se potvrzuje.

MMagd. 77, 50.

Co ta žena mohla sdieti
j(i)ného než-li pláč dieti,
77 Giz jmieš' bolesti přémnoho atd.

Rukopisné Giz, od vydavatelů přepisované Již = iam, schon (se silnou interpunkcí po předcházejícím verši), jest chybně napsáno místo *jěž* (t. žena) = quae, právě jako ve v. 50 pro duši, gyz bieš' umřěla, gyz m. *jěž*. Srov. text lat. na str. 439 Quid enim mulier ista poterat agere nisi plorare, *que* et intolerabilem habebat dolorem etc.

MMagd. 116.

tu kdež jejie milý mistr byl,
116 ač nevěděla, kdey prziebyl.

Správně přepisuje Hanka: *kde j'* přěbyl, j' = je, jest. Pan Patera: *kde i* přebyl, chybně.

MMagd. 121.

O, Maria, s kterú s' čákú,
nebo s kterú s' radú takú
121 v svém srdci ten umyſl zdala,
by tu jedno sama stála . . .

Vydavatelé: ten úmysl *ždala*, inf. ždáti. Přepis ten jest chybný, jednak proto, že vazba sl. ždáti jest odchylná (srovn. v. 103 ſmrti zdaſe; v. 117 u hrobu zdaſe; 190 w tey boleſti zdati), jednak a hlavně proto, že frase „úmysl ždáti" nemůže značiti „úmysl míti, pojmouti" (orig. str. 439 quid consilii, aut quid cordis erat tibi . . .). Přepisuji „úmysl *zdála*" = učinila, pojala atd. O part. *z-dál* srov. Listy fil. XI. str. 107.

MMagd. 126.

Ty s' najdřiev přěd nimi sešla
126 k hrobu a s nimi oteſla
a po nich s' ostala po tom, —

Hanka čte: „a s nimi otešla," což nemá smyslu zvl. vzhledem k násl. verši, věta má býti záporná (srov. lat. orig. 440 cum ipsis *non* redisti). Pan Patera v „opravách" právem přičinil negaci *ne*: „a s nimi neotešla." Lépe však jest voliti elidované n': „a s nimi n'otešla," ješto tím verš zůstane osmislabičným a snáze si vysvětlíme, proč negace vůbec vypadla (nepochopené opisovačem „noteſla").

MMagd. 134, 184 atd.

Povědě to ovšem směle
134 ež Maria jineho czyele
nemyslila ani znala,
jedno aby milovala.

Ve v. 134 czyele jest adverb. *cěle* = jistě, zajisté; „jiného nemyslila ani znala" = nic jiného n. ani z. — Srov. v. 304 Maria jistě jiného nehledá než-li zvolenie (M. nichil aliud querit . .); srv. ještě v. 605 nn. —

i nalezla s' živé za to.
184 yaz to myeny czıele na to,
že sú proto přišli byli,
by —

Také ve v. 184 czıele = cěle = jistě, zajisté. Dále spojuji k sobě slova: mieni (1. os. sing.) na to = nč. míniti na něco; jest to vazba sice méně obvyklá, ale v rýmu nalézá omluvu, jako podobné příklady následující: V. 353 Jáz přějistě *věři za to*, — že sú oni přišli na to atd. V. 919 *Zaplač* každý k bohu *za to*, — rozpomana právě na to. — Co se dotýče náměstky *to* (v. 184): Jáz to . . ., mám ji za bezvýznamnou, jakou jest na př. i ve v. 318: (kromě ač tak rozuměti) chcemy *a to* za to jmieti atd.; proto by bylo lze i pohromadě obě slůvka psáti: Jázto. — Pan Patera přepisuje ve v. 134 *jiného ciele*, jakoby *ciele* byl gen. k nomin. ciel = něm. *Ziel*; v. 184 pak: jaz to mieni, *ciele na to*, že — asi nčes. já to míním, *cíle na to*, že — = něm. zielen. Ale takové mínění jest chybné.

Cěle čte se ještě ve v. 610 mně czıele sdí sě, v. 704 Duch jejie byl viec v tvém tıele, — nežli v jejie, to viem czıele. Zde se rýmují slova: těle — cěle, jakož v MMagd. vůbec zvl. zacělo s tělo v rýmovou jednici bývají spojena: v. 43—44, 97—98, 251—252, 459—460, 591—592, 681—682, 713—714, 753—754. Z této okolnosti podává se nám cesta, kterak by bylo lze napraviti porušené místo vv. 319—320:

točúš, ač jest s očí wtıele,
ale v srdci vešdy wtıele.

Nedopatřením písař přejal rýmové*) wtıele (v. 320) do verše předcházejícího (319), asi jako v Prok. 412—413: Svatý Prokop dnem y noczy — všém spomáháše dnem y noczy; nebo v MMagd. ve v. 133 czıele — czyele, kde ovšem ihned se opravil. Na místo nesprávného wtıele (v. 319) hodí se dosti dobře *cěle* (ač jest s očí cěle, . . . v těle); p. Patera opravuje *v(c)ele*, jakoby pouze *t* bylo chybně napsáno místo *c*.

MMagd. 139—140, 177—178.

A tak v téj milostnéj strázni
zapomanula (t. Marie) bieš' bázni
139 i wſeho czoz ſkrılo nebe
140 zaponula bıes ſebe
bez toho, jehož jediné
milováše nad vša jiné.

Vydavatelé přepisujíce vv. 139, 140 drželi se pořádku zachovaného v rukop. podání; já jsem naopak toho mínění, že jsou přesmyknuty a že sluší čísti:

*) Že písař Hrad. rukopisu přepisoval MMagd. z předlohy takové, v níž řádka obsahovala verš, jde na jevo jednak z této okolnosti, jednak se tím přirozeně vysvětlují i přesmyčky veršů 139—140, 177—178, o nichž jedná poznámka následující.

zapomanula bieš' bázni,
139 zapo(ma)nula bieš' sebe
140 i všeho, což skrylo nebe,
bez toho, jehož jediné atd.

Textem tak uspořádaným hoví se nejlépe smyslu, jehož zvláště i latin. orig. žádá, a ve v. 141 dosahujeme i správné vazby. — Smysl jest: Marie v milostné strázni zapomenula se báti (oblita erat timere), zapomenula sebe i všeho, co skrylo nebe (oblita erat semet ipsam, oblita erat denique omnia), vyjímaje toho („bez toho"), jejž nade vše milovala (t. Ježíše). Lat. orig. na str. 440. — Vazba dle posavadního přepisu: „zapomanula bieš' sebe bez toho, jehož jediné milováše" . . . = „zapomenula sebe vyjímaje toho . . ." jest nemožna, poněvadž ve rčení: „zapomenouti sebe vyjímaje někoho" žádného rozumu není. Ovšem jest vazba i smysl zcela dobrý, dím-li: „zapomenula . . . všeho mimo Ježíše", a tak žádá i orig.: oblita erat . . . omnia preter illum . . . Konečně i stupňování naším návrhem jest zachováno: zapomenula bázně („a radosti" dle orig. lat.) — zapomenula sebe — zapomenula (vůbec) všeho mimo Ježíše. — Ve v. 140 i všeho, *co skrylo nebe*" přídavek *co skrylo nebe* jest hlavně za příčinou rýmu s v. 139 přibásněn.

Také vv. 177 a 178 podlé mého mínění jsou přesmyknuty a jediné zdravé čtení jest toto:

176 — když ť sě ta příhoda stala.
177 Neb kdy s' hledala jednoho,
178 nalezla s' viec jedniem toho;
chodila s' člověka hlediec,
nalezla s' anděly sediec;
umrlého jsi hledala,
proňž s' všechno veselé vzdala,
i nalezla s' živé za to.

Rukopis má tento pořádek:

— když ť sě ta příhoda stala.
Nalezlas wiecz gednyem toho
Neb kdys hledala iednoho
chodila s' atd.

Spojkou *neb* (v. 177) uvozuje se několik vět na odůvodnění myšlénky ve v. 173—176 vyslovené: tobě se lépe zdařilo, než jsi doufala; *neboť* místo jednoho nalezla jsi dva (v. 177—178), místo člověka nalezla jsi anděly (179—180), místo mrtvého nalezla jsi živoucí (181—183). Odůvodňovací spojka nevztahuje se pouze k myšlénce v. 178, nýbrž i k následujícím, a tu jest potřebí, aby stála na prvém místě v osnově vět, právě tak jako v lat. orig. stojí: *Nam* tu querebas etc. (str. 440). — Ale

i kdyby náleželo „neb“ pouze k v. 177 (dle ruk. podání), spojení větné: „nalezla jsi dva, neb kdy s’ hledala“ bylo by nanejvýš neobratné a přímo by uráželo, kdežto čteme-li: „Neb kdys hledala, nalezla jsi“, jest to přirozené a vhodné, odpovídajíc zvláště i pořádku myšlének v ostatních dvou členech: hledala s’ — nalezla s’ (177—178) jako: chodila s’ hlediec — nalezla s’ (179—180) a hledala s’ umrlého — nalezla s’ živé (181—183). — Ve v. 178 *jedniem* jest instrum. míry (rozdílu), srv. Bartoš, O instrum. str. 66. Viec jedniem = více jedním, víc o jednoho; „nalezla s’ viec jedniem toho“ = nalezla jsi dva, „et duos invenisti“ (orig. 440).

Že pisatel Hrad. ruk. nepočínal si ani v zachovávání pravého sledu veršů zcela přesně, jest viděti ostatně i na jiných dvou místech, na nichž i starší vydavatelé náležité opravy předsevzali, a sice v Pláči sv. Mařie v. 240 nn.:

240 Snoczy geſt ſ tobu weczerzal
a welmy ſ tobu weſſel byl
na twych prrſech otpoczywal
z tez miſſy giedl z tez czieſſye pil.

Oprava jest zde na snadě. — Konečně v Prok. v. 209—210 vydavatelé přeměšťují; viz na př. ve vydání p. Paterově str. 17.

MMagd. 166, 169—170.

a když sě plačíc nakloni
166 a prozrziewſy v hrob sě vkloni,
uzřě dva anděly z nebe
u bielém rúšě bliz sebe
169 vniž k hlavě a k nohám, viece
170 ne vzdál ot sebe sediece.

Význam, jenž složenině *prozřieti* proti *pozřieti* přísluší, ve v. 166 není dosti vhodný. Proto mám rukopisné prozrziewſy za chybu místo *pozřěvši*, opíraje své mínění zvláště o znění v. 965 nn., jež nám tutéž scenu vypisují*):

965 Protož žádosť vši umořě
světskú, nakloň sě v pokoře
967 a pozrzy opěť v hrob boží,
jenž jest v (t)vém srdečném loži,
969 uzříš-li anděly právě
970 k nohám sediece a k hlavě — atd.

Podobně i vv. 168—169 vysvětlují se verši 969—970. Adv. *viece* (v. 169) náleží k násl. verši (170); slovy „*viece ne vzdál ot sebe sediece*“ záporně praví se totéž, co vyjadřují vv. 168—169 a 969—970.

---

*) Srov. poznámku k v. 951.

MMagd. 197 nn.

197 Ach, přěhrozná věc bez jména,
auvech, protivná proměna!
Ten gest, gez otšel ot tebe,
200 Ayuz newiem tbal czo tebe;
viem to, že tě dřiev miloval atd.

Ve v. 198 slovy „protivná proměna“ vykládá se lat. „mutata est res in contrarium“; tedy **protivný** = v protivu, naopak obrácený. — Rukopisné gez (v. 199) jest chyba tím vzniklá, že písař opominul udělati krátící značku: gēz = jenž; srv. 137^{b} 16 yēz = jenž. — V. 200 přepisuje se: „a již neviem, tbal co tebe.“ Přepis ten jest formalně i věcně nesprávný; sluší čísti: „a již neviem, tbá-l' co tebe“ = a nevím, dbá-li (ještě) nyní o tebe. Spisovatel nechce říci, že neví, dbal-li Kristus dřív o Marii, vždyť ve v. 201 sám dí: „viem to, že tě dřiev miloval“ a že tedy na ni dbal; ale jest na pochybách, zda-li ještě nyní Marii miluje a o ni dbá. — *Juž* (v. 200) = nyní, lat. modo, význam to ve stč. častý.

MMagd. 232 a 235.

Tu sě předivná věc stala:
pro tak silné milovánie,
232 jež jmáš k ňemu bez rozpranye,
Lazařě, bratra vlastného,
čtvrtý den pohřebeného,
235 z mrtvých gey živa navráti
a pláč jiej v radosť obráti.

Slovu *rozpránie* ve v. 232, jež se nalézá ještě ve stč. Catonovi a Tkadlečkovi, poprvé Hanka přikládal význam *zpírání* (St. sklád. 2. díl, str. XXVIII; 3. díl, str. X); Hanky přidržel se i p. Patera, vykládaje *rozpránie* = zpírání, spor (str. 464). — Ale nehledíme-li ani k tomu, je-li význ. „beze sporu“ ve v. 232 vskutku tak případný, že by o dohadu Hankově nebylo příčiny pochybovati, aspoň pro ostatní místa, kde *rozpránie* se čte, tento význam za pravý uznati nemůžeme; a přece jediné ten význam slova jest pravý, jenž na všech místech bez závady smyslu hoví. Dále i sám tvar roz-pránie jest výkladu tomu na odpor, ježto sub. ke slov. přu, přieti nebo jeho iter. -pierati utvořené nemůže jinak zníti než *roz-přěnie n. *roz-pieránie. Hanka dal se tedy vésti jakousi vnější podobností mezi „roz-pránie“ a sl. přieti a -pierati, a již Jungmann ve Slov. pod s. plným právem domyslu Hankovu nedůvěřoval.

Stč. rozpránie jest náležitou obdobou sts. raspranije a nsl. raspranje a náleží ke slov. roz-práti; **práti*, praes. *pořu, *pořeš . . . . ve sts. prati, porją, porješi atd., pol. próć, rus. porotь.

Durat. *práti* v češt. není, tuším, přímo doloženo, ale iter. *párati* jest vůbec známo; nebo *práti* má se ku *párati* jako *kláti* (praes. kolu; rus. kolotь, pol. kłóć) ku *kálati*, jako *pláti (praes. *polu, sts. plati, rus. polotь, pol. płóć) ku *pálati* atd. Význam sl. práti jest = scindere, rozpráti = dividere, dissecare; sts. raspranije = dissectio, nsl. raspranje zemlje = chasma (srovn. Fr. Miklosich, Lexic. pod s. prati, ras-, raspranije). Totéž znamenalo původně i stč. rozpránie, a od významu *rozpárati*, *rozštípiti*, *rozšiřiti* jest nám vycházeti při výkladu všech míst.

1. *Catonovy mravopisy*, vydal V. Hanka v St. skl. III, 233; podávám znění dle rukopisu univ. knih. (sign. 8 B 11), l. 201^b, sloupec první:

Mášli žádosť tělesenstvie,
m(ě)j také to osobenstvie,
Neday lakotye rozpranye,
jenž činí diablu pokánie;
lakota jest nesmierného
škodný přiet(el) b(ř)icha tvého.

Jest to výklad lat. orig.:

Cum te detineat Veneris dampnosa voluptas,
indulgere gulae noli, quae ventris amica est.

Rozpránie na tomto místě má význam k původnímu dosti blízký; vlastně = nedej lakotě se šířiti, rozšiřovati, zde již přeneseně: dáti něčemu (někomu) rozpránie = povoliti, vůli dávati, hověti, indulgere. Jest tedy smysl našeho místa: nedávej vůle neb nehověj lakotnému jedení, nemírné žádosti jídla (lakota = chtivost jídla, Gefrässigkeit, Fressbegierde). Pro parallelu uvádím ze slovn. Jungmannova (pod s. vůle) zajímavý doklad: Kdo chce bohatým býti a něco míti, *ten nemusí ve všem hrdlu vůle dávati* a na sebe zbytečně nakládati. — Tamtéž: aby vstal z postele a *nedal vůle lenivému tělu.*

2. *Tkadleček*, list 25^b: Siroba ta mě již pravú mocí v kút vtiskne; siroba ta mě po neznámosti vodí; siroba ta mě od známosti odvozuje; siroba tať sě již po domácku [gız] u mne shniezdila; sıroba tat mí neda na nıczē rozpraníe; . . . . siroba ta ze mne své posměchy činí; atd.*)

*) Ve vydání Hankově v II. d., str. 5. Ale jakož toto vydání vůbec sluší počítati k nejneštastnějším, tak právě i slovo, o něž nám běží, chybně bylo čteno jako *vzpránie*, ačkoli ruk. má zcela zřejmě roz-pránie, a sice na konci řád. 17 roz a na poč. 18 praníe. Dle Hankova vyd. Jungmann sl. vzpránie vykládal = opření, podpora, Stütze (ačkoliv od sl. vzepřieti musilo by sub. zníti *vzepřěnie), a konečně J. Jireček v Anthol. I[4] se čtením Hankovým (str. 119) i výklad Jungmannův přijal (str. XLVI „nedá, abych se kde opřel“). — Za laskavé obstarání výpisů z rukop. Tkadlečka jsem povinen díky p. V. Kořínkovi.

Význam jest týž, který jsme shledali v předešlém příkladě. Tkadleček naříká, ***že siroba mu nedá na ničem (= v ničem) vůle své užívati***, tak že (hořekuje dále) „všeho dobrého ostana, všeho nechaje muši ſirobie ſolkowati, gegim rozkazanym vždy pohostinu sě tlúci." Jest to slovní variace myšlénky na témž l. 25[b] těmito slovy vyjádřené: Teſknoſt, praczie a zaloſt tat mie ſobie ma, yakz chcze, ſwobodenſtwie zadneho nemam, duſſno mi wſſady, odechnuti wolnie neſmiem, czaſtokrat wzdychati muſſi atd. Kdežto prý „jsú jiní, jižto na všem po své vóli činiti chtie (II 100).

3. *Tkadleček*, l. 31[b]: To jest ta, giztо veškeň svět sě gi jako lýky zvázal; neb milosť jest podobně (= slušně, právem) k lýku přirovnána. Lýko to jest zanowo (tak v ruk.) ohnuto a pevno: též (list 31[b]) každá milosť na počátku ſobie rozpranie neda; než dáš-li sě lýku zastarati a milosti budeš netbati, potom lýko bude mdlo a nepevno, a milosť netráti bude, jest-li že ji z obyčeje vypustíš; atd. — Ve vyd. Hankově v díle II. str. 33. — Význam na tomto místě jest sice jiný než v předcházejícím, ale z původního významu snadno jej lze odvoditi. Nebo jakož ***rozpráti sě*** značí p r v o t n ě: pukati (se), roz-, trhati se, rozstoupiti se a pod., tak p ř e n e s e n ě = slabnouti, chabnouti, mdléti, ustávati atd.; srov. „přátelství roztrhnouti," „př. neroztržitelné = stálé, pevné, trvanlivé, a Jungmann připomíná z Veles. i frasi: přátelství rozpárati = zrušiti, auflösen. — Dle toho „milosť na počátku sobě rozpránie nedá" znamená = láska neslabne, nechabne, nemdlí, jest pevna, silna, mocna. Že jediné tento smysl na naše místo se hodí, vychází na jevo z parallely mezi lýkem a milostí: pevné lýko jest spisovateli obrazem silné a pevné lásky.*)

4. A právě tento význam slova ***rozpránie*** jest vhodný i ve v. 232 MMagd. Milovánie bez rozpránie = milosť n. láska silná, mocná; ve v. 232 se nám celou větou praví totéž, co ve v. 231 přívlastkem: pro tak ***silné*** milovánie; příčina toho leží v snaze po rýmu, k čemuž i apostrofické ***jmáš*** ukazuje. Spisovatel vůbec klade důraz na to, že sv. Maří Ježíše „mnoho milovala (v. 20), že byla jeho „silná milovnicě (v. 240), a že byla „milosť jejie přěsilná, netrpělivá a pilná" (v. 881—882). S naším výkladem srovnává se i smysl originalu (str. 441): pro dilectione eius, quae ***multum*** dilexit te. —

Rukopisné gey (v. 235) možno čísti toliko za akk. sing. masc. *jej*, takže by se mohlo mysliti, že předmět *Lazařě* z v. 233 za příčinou jasnosti demonstrativem *jej* anakoluthicky opět se zvláště vytýká; než přístavka po sl. *Lazařě* jest příliš nepatrná,

---

*) Pro tuto parallelu zajímavo jest srovnati i následující místo z Loparské písně (v překladě Fr. L. Čelakovského, Sebr. spisy [1871] str. 444):

Což silnějšího nad kroucené lýčí,
Nad železné řetězy mocné poutající?
Tak i láska zatáčí myslí naší atd.

že nemůžeme v ní spatřovati dostatečný důvod k ospravedlnění nepěkné vazby, opětováním předmětu vznikající. Tuto tedy okolnost maje na mysli a spolu přihlédaje k násl. verši (236): a pláč gıey (t. j. jiej, Marii) v radosť obráti," pokládám rukopisné gey za chybu místo *jiej*, t. Marii:

z mrtvých *jiej* živa navráti
a pláč jiej v radosť obráti. — Srov. v. 286.

MMagd. 248.

jedno že velmi zaranie
248 inhed ot wierneho vstánie
sešla k tvému hrobu dolóv —

Ve vydáních přepisuje se v. 248 věrně dle rukopisného podání: „inhed ot *věrného* vstánie." Ale přívlastek *věrný* do souvislosti se nehodí, očekáváme spíše přívlastek pojem časový vyjadřující (srv. také latin. předlohu na str. 441: ante omnes *valde mane* venit).

Světlo zde podává v. 219:
219 Inhed ot prrweho wſtanye
obyčějem bez meškánie
k nohám padla tvým . . .

t. j. „Inhed ot *prvého* vstánie." Smysl přívlastku „prvý" jest zde případný a hodí se znamenitě i do v. 248, kdežto *věrný* vyplynulo zajisté z nedopatření písařova. Verše 219 a 248 jsou tedy identické.

MMagd. 349.

jmáš andělské utěšenie,
jmějž v tom dosti, kdyžť ho nenie;
349 Bydlıs s nimi a tıezıcz jich atd.

Smysl a zvl. parallelní imperativ ve v. 348 nutkají nás, abychom četli *bydliž* (imper.) místo rukopisného Bydlıs. — Rukopisné „a tıezıcz" p. Patera mění v imperativ: a těžiž. Lat. original má zde imperativy; mane cum illis, interroga illos . . . Ale rukopisné znění je syntakticky správná vazba a má dobrý smysl; proto není potřebí bez příčiny rukop. podání měniti. Čtu tedy: bydli(ž) s nimi a tiežíc (t. Maria) jich atd.

MMagd. 356, 355, 331, 443.

Jáz přějistě věři za to,
že sú oni přišli na to,
i poslal jě on obake,

356 prvé proſſye, pro tě také,
by jeho vstánie zjěvili
a tvój pláč také skrotili.

Ve v. 356 rukop. proſſye musí se transkribovati: *pro sě* = *pro sebe*, a nikoli *prosě* (part. praes. od sl. prositi). Myšlénka toho místa jest: Ježíš poslal anděly jednak *pro sě* t. j. pro sebe, za svou příčinou, jež se vykládá veršem 357 „by jeho vstánie zjěvili"; jednak je vyslal *pro tě* t. j. pro Marii, „aby tvój pláč také skrotili" (v. 358). —

Slovce *obake* (obaky, obak, obač . . .) má ve stč. význam adversat. spojky = verumtamen (srv. Žalt. Witt. vyd. J. Gebauer na str. 235); týž význam přičítal se i ve v. 355, 331 a 443 slůvku „obake", leč neprávem. V MMagd. má „obake" ještě svůj původní význam: km. obo, přípona kmenotvorná -akъ (srovn. drugo-jako, dvojakъ = duplex); obojakъ = *ἀμφοτερίζων* = obakъ, obakь. (Miklosich, Vergl. Gr. II. 240 nn.). Adv. obako, obake atd. = řec. *ἀμφότερον* (srv. Hom. *Γ* 179, *Δ* 60, 145 atd.). Význam. advers. spojky jest podružný.

Dle toho jest smysl našich míst: a) v. 355 Kristus poslal apoštoly *ze dvou příčin*, po prvé „pro sě," po druhé „pro tě." — b) v. 331

Vzpoměň, coť jest řekl obake,
tobě, jiným ženám také

t. j. co řekl *dvěma (stranám)*, jednak totiž tobě, jednak jiným ženám. — c) v. 443

Ač bych dále zašla ottad
a když bych sě vrátila, snad
vzata bych našla obake,
anebo hrob zrušen také.

To jest: *dvoje věc* může se přihoditi, Ježíš může býti vzat a po druhé hrob může býti zbořen (lat. orig. *et ipsum* sublatum inveniam *aut* destructum sepulchrum).

MMagd. 376.

Těžci jsú utěšitelé
mně všichni, také přietelé,
viece tiežie než-li těšie,
376 mé srdéčko v túhách pieſye.

V. 376 a zvl. slovo pieſye rozličně byly vykládány. Hanka v textě píše pieſſie (str. 18), ale ve slovn. (str. XXVI) vykládá: pieſſe = naříkalo, úpělo. Pan Patera dle str. 462 měl p ě š i e za 3. os. pl. slovesa p ě š i t i = pěchovati, bušiti; bera tedy i ve v. 376 za podmět „utěšitelé," „přietelé," podkládal celému místu tento smysl: přátelé více mě tíží nežli těší a pěchují (buší) mé

srdce v touhách (v hoři, smutku). Ani s tímto výkladem nelze se snášeti.

V. 376 jest přidán od čes. vzdělavatele hlavně pro dosažení rýmu s v. 375, a obsahuje samostatnou myšlénku. Za podmět beru v té větě „mé srdéčko“ a pıeſye = pěšie vykládám za 3 os. sing. praes. od slovesa *pěšěti*. Smysl slovesa toho jest asi jako ve rčeních: nýti (hořem, bolestí), schnúti (touhou), vadnúti (v touhách), chřadnúti, mřieti, teskniti atd. V. 376 značí tedy: mé srdéčko v túhách hyne, chřadne, vadne atd. Pro parallelu srv. z Pláče sv. Mařie v. 145 „a mé srdce v túhách hoří.“

Sl. *pěšěti* jest denomin. tř. III. 1. (Miklosich, Vergl. Gramm. II. 432), založené na km. pêh, jenž dle Miklosiche (Vergl. Gr. I.[2] 58) vznikl z *peds. Základní význ. jest = fatigari. Sl. pěšěti známo jest ve sts. opêšati = viribus deficere (vedlé opêšiti = fatigare); dále v nsl. pešati, opešati, spešati = ermatten (von den Kräften), müde werden, opešan = ermüdet; v rus. dial. opêšatь = verdutzt, bange werden (srov. Miklosich Lex. „pêšь,“ „opêšati“: téh. Verg. Gr. II. 432; Deutsch-slow. Wört. ed. Wolf, 1860; Pavlovskij, rus.-něm. slovn.). Pro češtinu mohu slovo pěšěti doložiti pouze adj. opěšalý = osiřelý, opuštěný, verwaist, verlassen (Us. na vých. Moravě, Musejn. 1848 II 313, Kott II. 383).

MMagd. 596.

a ty jie (t. Marie), proč pláče, tiežeš,
596 gymz gy wiecz boleſtı wiezes.

Neprávem přepisuje se v. 596 ve vydáních: „jímž *ji* viec *bolesti* viežeš,“ a vykládá se dle toho přepisu chybně u Jungmanna pod sl. vázám: vázati komu bolesť = přidávati komu bolesti. Zprávná vazba jest: „vázati někoho něčím“ (srov. dušě obwyeze sě tělesnú věcí Alb. 10[b]; kteříž sami sě svieží takovými sliby ŠtV. 145 se obligare; sám ſye tye(m) najviec ſwyezes AlxV. 290 atd.; naopak „rozvázati někoho z čeho“: již sem tě z smutku rozvázal HrobB. 107); ani dále gy nemůžeme bráti za dativ, jenž v Hrad. zní pouze *jiej*, psané gıey n. gyey. — Sluší tedy přepisovati: „jímž *ji* (akk. sing., t. Marii) viec *bolestí* (instr. sing.) viežeš.“ —

MMagd. 598.

Milý mistře, ty jenž vše vieš,
598 proč twe ženy (t. Marie) duch připrávieš
k takéj túzě . . .

Vydavatelé drží se rukop. znění: „tvé ženy —;“ ale twe jest chybou písařskou m. *té* ženy, srv. orig. na str. 444: Dulcis magister, ad quid . . . provocas spiritum *huius* mulieris . . . atd.

MMagd. 610.

A snad proto nedomní sě,
610 by ty byl, mně céle ıſdy ſye, —

Tvar ſdy ſye = sdí sě nč. zdá se (J. Gebauer, Listy fil. XI 106). Nám zde běží o konstatování toho, máme-li čárku před: ſdy bráti za *i*, jak vydavatelé činili. Proti počínání vydavatelů svědčí jednak počet slabik ve verši, ješto, béřeme-li onu čárku za *i*, verš má 9 slabik, jednak že *i* do souvislosti významem se nehodí. Čtu pouze: mně céle sdí sě, a toto čtení bližším ohledáním místa v rukopise potvrzuje se. Ona čárka v rukopise jest písařskou chybou; písař totiž napsal omylem písmeno *n*, ale ihned se opravil, z druhé nožičky lit. *n* učinil hrubé *ſ*, kdežto prvou nožičku zapomenul vytříti; a tato nevymazaná čárka brána chybně za *i*.

MMagd. 639.

ani viděti možieše (t. Maria)
sluncě, jenž ráno vschodieše,
poprsky rozprostierajě,
v jejie okna blsket dávajě,
639 skrzě uši již ſwıetlegıe
vcházějě v dóm srdcě jejie.

Vydavatelé hledíce, tuším, k participiím ve v. 637, 638 a 640, i ve v. 639 rukopisné ſwıetlegıe přepisují *svět leje*, asi s významem — (nebo vydavatelé sami žádného výkladu nepodávají) — = slunce lejíc n. dávajíc světlo. Ale to jest nevhodné pojetí; ſwıetlegıe t. j. *světlejie* jest komp. adv., nč. světleji. Přídavek „světlejie“ jest hlavně za příčinou rýmu; srovn. orig. (str. 445) qui per aures corporis sui iam intrabat domum cordis sui.

MMagd. 702.

Maria snáze by rozloučila duši s tělem,
než svój duch ot těla tvého,
702 tě mılugyczy mrtvého.

t. j. *milujíci* (t. duch), orig. (str. 446) quam spiritum suum te diligentem a defuncto corpore tuo (sc. separare). Vydavat.: milující (t. Maria).

MMagd. 712 a 974.

— neb toho v sobě nejmieše,
612 jímž tě wıdıetı slušieše?

Ježíš vstav z mrtvých, zjevil se Marii v postavě zahradníkově, takže Maria vidouc Ježíše nemohla ho přece poznati (v. 621 n.;

v. 645—646 Ježúšě jistě vidieše, ale, by on byl, nemnieše; atd.) nebo stč. *věděti*. Táž myšlénka jest také obsažena ve v. 709—712, ale rukop. má chybně widieti místo *věděti*: Maria Ježíše viděla, ale neznala ho (v. 710), *nevěděla* ho (v. 712). Tak i lat. orig. (str. 446): non habebat spiritum, quo *scire* debebat.

Naopak ve v. 974 jednak smysl, jednak lat. orig. (str. 449) nutí nás rukop. wiediety zaměniti náležitým *viděti* a čísti:

— že nebeské žádosti jmáš,
skrzě něž však ješče jmieti
nemóžeš ani *viděti*
Ježúšě milostivého, —

Orig.: per quae tamen adhuc non possis *videre* et habere Jhesum —.

MMagd. 734.

— poptaj
na milosť své učennicě,
jenž již pro tě hořem nyczye: —

t. j. nicě; jest to nom. sing. fem. k adj. nic, *nicě*, nice. Ve slovníku k vydání p. Paterovu (str. 460) neprávem vzato za adverbium = sklopeně. Tolikéž v Desat. v. 364:

to jsú svodníci, svodnicě,
jěž črt vnese v peklo nyczye`

jest nyczye akk. plur. = nicě, závislý na slovese *vnese*. — Tamtéž ve v. 42 jest nom. plur. „ti chodie svú vierú nici" (t. čarodějníci).

MMagd. 774.

Maria noci netbáše,
ni sě na strach ohlédáše,
ale udatně řkúc slíbi:
774 „Jáz jej vezmu!" — i zalíbi.

Ve v. 774 *zalíbi* (ruk. zalibí) jest 3. os. sing. aoristu od sl. *zalíbiti*, jež ve stč. značí = slíbiti; Doklady viz v Dodatcích Čelakovského, u Jungmanna, ze stč. bible dva připomíná J. Jireček v Mus. 1864, str. 151, 153, u Štítn. vydání Erbenova na str. 61, 291 atd., konečně uvádím ze živ. sv. Alžběty (ruk. čís. knih. 17 C 28) tyto: A tehdy ráda (t. sv. Alžběta) lecka(k)és ſlyby zalybowala 455[b]; ješto biechu s ní czyſtotu zalybyli 479[b] (orig. continentiae volum commiserant); a ta (t. dievka) v čistotě slúžiti bohu zalyby 488[b] (orig. quae mox in castitate se vovit Domino servituram). — Jsou tedy *slíbi* (v. 773) a *zalíbi* (v. 774) synonyma, v rýmovou jednici spřežená. Takový zvyk, pocházející z nehrubě veliké obratnosti v rýmování, jest ve stč. básních

velmi častý, a zvlášť i původci naší památky vlastní, srv. v. 739 až 740, 683—684, 693—694, 697—698, 981—982 atd.

Vydavatelé však pojímali slova „i zalíbi“ ještě do slov od Marie pronesených a přepisují:

— řkúc, slíbi:
Jaz jej vezmu i zalíbi.

V tomto spojení bylo by *zalíbi* 1. os. sing. praes. a znamenalo by = zalíbím si jej, ob-, zamiluji si jej atd. Výklad ten jest nesprávný z příčin: 1. pouze slova „jáz jej (t. Ježíše mrtvého) vezmu“ [ego eum tollam, orig. str. 447] zdají se spisovateli býti zvláštním důkazem srdnaté mysli sv. Maří; proto déle o nich přemítá a častěji je opakuje, srv. v. 742, 792, popředně v. 764 a 782. Přídavek „zalíbím si jej“ jest zhola nemístný, poněvadž Maria již milovala Krista, a nebylo příčiny, aby spisovatel na to zvláštní důraz kladl; a jediné tím by se mohl vysvětlovati, že spisov. snahou po rýmu byl sveden k věcné nesprávnosti, kdyby 2. tvar *zalíbi* v rýmové jednici se *slíbi* domněnce té nebyl na odpor. Nebo jako hlavně rýmy ukazují: zaduczy: mıluguczy 409—410; rzkuczy: zadagıczy 615—616; gſuczy: placzıczy 689 až 690; tıezuczy: rzkuczy 737—738; yſuczıe: hledagıuczye 921 až 922; zbudy: lıdy 949—950 — MMagd. složena byla v době, kdy přehl. *u* v *i* ještě nebylo. Sestrojíme-li si tedy na našem místě asi prvotné znění: **slúbi* (3. sing. aor.) a **zalúbu*, nedostaneme náležitého rýmu, takže již z tohoto jediného důvodu posavadní výklad mohl býti zamítnut.

MMagd. 776, 777, 779.

O, Maria, což dieš k tomu,
776 az snad schován jest v tom domu,
777 v ňemž sě svatý (Petr) ohřieval,
tu kdež kokot nad ním zpieval?
779 aby také otázala (t. dievka) atd.

Ve v. 776 za nevhodné rukopisné az již Hanka plným právem přijal *ač*. — Rovně správné jest doplnění verše 777: „Petr“, jež třeba čísti jednoslabičně, jako ve v. 85 „Petr a Jan ta jsta sě bála.“ — Ve v. 779 rukopisné *aby* vydavatelé mají za spojku účelnou; ale dle toho pojetí celé místo nemá smyslu. Po v. 778 sluší zajisté silně interpungovati; dále rukopisné *aby* musíme odděleně čísti: „*A by* také . . . .,“ kdež *by* značí = kdyby, jestliže by, ač, ač-li . . . ., věta pak jím uvedená jest podmínková a rovná se úplně větě ve v. 776; ač snad . . . Básník totiž táže se Marie, zda by zachovala udatnou mysl i tehdy, kdyby snad *α*) tělo Kristovo leželo v síni nejvyššího kněze (v. 776—778); nebo *β*) i kdyby děvečka otázala se jí podobně, jak učinila Petrovi se ohřívajícímu (v. 779—780).

MMagd. 809—849.

Uvedu nejprvé text, jak po mém soudě sluší transkribovati, a potom podám výklad.

Ježúši plný milosti,
neroď dél jejie žádosti
provlačiti ani dlíti,
ni viec této ženy mdlíti;
neb již třetí den trpieci
tebe, nevic nakrmieci
čím (s)vé dušě hladovité,
ješto jiný živý nikte
neposílí ni nakrmí
z světa všěch z rozličných krmí,
kromě ač ty, svú tvář sznámě,
dada sě jiej znáti známě,
podáš chleba tvého těla,
na tom by předosti jměla,
když by svých drochtóv plnějie
naplnil koš srdcě jejie.
Chceš-li tehdy, by nezstala
na cěstě ani ustala,
posil a obvlaž snažnějie
třěva hladné dušě jejie,
ač ne jiným, ale poně
sladkostí své drahé vóně.
Ty s' chléb živý, jenž jmáš v sobě
všichnu rozkoš (v)všakéj době,
drahú vónju v-ne-u-mieřě
žádajícím dáš u vieřě.
Život jejie těla státi
nemóž dlúho ani tráti,
kromě jedno ač ty rúčě
zjěvíš sě jiej neotlúčě,
jenž si život jejie dušě,
jinakť (sě) vše zdravie rúšie.
Tehdy Ježúš hned té chvíle
vecě jiej: „Maria!" — mile.
Obrtši sě po svéj biedě:
„Raboni!" — jmu otpovědě.
Ježúš přičini slov viece:
„Nedotýkaj sě mne!" — v(e)c(ě).
O, proměňen(ie) prav(i)c(ě)
toho vrchnieho božicě!
Bolesť sě jejie obráti atd.

V. 811 *provlačiti* a *dlíti* jsou synonyma = ultra protrahere. — V. 812 přidal český vzdělavatel pro rým s v. 811. — Verš

813 nn. vydavatelé nepravě rozdělovali, takže na př. p. Patera, nemoha se náležitého smyslu dobrati, i rukopisné podání měnil; přepisuje takto:

813 neb již třetí den trpieci,
tebe nevie, n(i) krmieci
čím . . .

Ale *tebe* ve v. 814 jest předmětem ke slov. trpěti; trpěti někoho = sustinere aliquem. — Verše 814—815 znějí: nevie (t. Maria) čím nakrmieci své dušě hladovité = nec habet, unde possit esurientem animam suam reficere (orig. str. 447). Vazba: „nevie čím nakrmieci“ = nč. neví čím nakrmiti n. čím by nakrmila, jest ve stč. zcela obyčejná. Srovn. v OtcA 403ª newiedieſſie czo vczynyti ani kam sebú wrha (quid ageret et quo se conferret, nesciebat); tamtéž 421ᵇ newiedieſſe kterého prve pyczycz, t. j. pyčíc; atd. — Ve v. 815 místo (s)vé má rukopis twe, ale smysl žádá: své dušě t. j. duše Marie, ne Ježíšova; již Hanka provedl zde náležitou opravu. — Místo našeho *neposílí* (v. 817) má Hanka *nepostili*, podobně i pan Patera četl v rukopise: Nepoſtyli, a přepisoval: nepostili. Než v souvislosti je *nepostili* hotový nesmysl. Místo záhadného „nepoſtyli“ žádáme slovesa i tvarem i významem souhlasného s následujícím „nakrmí“ (3. os. sing. praes.), jako na př. „nenaplní,“ „nepozdraví“ a tomu pod. Proto prof. Gebauer, přihlížeje zvláště k v. 827 „*Poſſyl* a obvlaž snažnějie,“ soukromě navrhoval čísti: *neposílí* ni nakrmí. Toto jediné možné a správné čtení potvrdilo se ohledáním rukopisu; nebo v rukopise nestojí: Nepoſtyli, nýbrž zcela správné a jasné: Nepoſſyli t. j. neposílí. — V. 819 *sznámě* vyložil p. Patera za adverbium = zřejmě; nedobrý výklad. *Sznámě* jest part. praes. slovesa sznámiti = manifestare, právě tak jako ve v. 820 *dada*. Jest tedy smysl místa: Leč jest-li ty svou tvář jí oznámíš a dáš se jí znáti známě. Teprve toto *známě* jest adverbium. — Verše 819 a 820 jsou tautologické, v. 820 čes. vzdělavatel pro rým na v. 819 přidal. — V. 823 drochet = fragmentum, drobty. — Stč. vazba: naplniti co (koš) čeho (svých drochtóv), nč. co čím. — Ve v. 825 rukopisné „by nezſtala“ neprávem se přepisuje „by nestála“ místo „by nezstala“ = ustala (v. 826), ne deficiat; ustati, zstáti = zemdleti. Rovně ve v. 978 sluší správně přepisovati:

neroď v tom dosti jmievati
ni zstana upočívati —

zstana = unavě se. Srov. jak písař dobře různí zſtana (978 = unavě se) a Stana (v. 948) = stana, postavě se. Skupinu zſ nalézáme ještě ve v. 58 ež bezmál hořem nezſtyde t. j. nezstyde; v Desat. v. 199 jako by zzſmyſla vystúpil t. j. z smysla. Ale ani o tomto příkladě nelze tvrditi, že by písař byl chtěl spřežkou zſ označiti *s*. Vůbec není v Hrad. ruk. ani jednoho bezpečného

dokladu na to, že by spřežka *zſ* znamenala *s*, nýbrž vždy značí *zs*; proto dlužno opraviti, co v úvodě k vydání p. Paterovu (str. XXII) o *zſ* bylo praveno. — V. 828 třěva = viscera, hladný = hladovitý (v. 815). — V. 832 *v všakéj době* = v každé době, chvíli; jest to přídavek českého vzdělavatele pro dosažení rýmu, jinak dosti zbytečný. — Ve v. 833-4 rukopisné: wneumıerzıe — uwıerzıe, rozmanitě bylo vykládáno; Hanka (St. skl. II, 39): v neumieřie — dáš uvieřie (srov. Jungmannův soud o tom pod s. úměří), p. Patera: v neumieře — u vieře, a vykládal onono na str. 460 od sub. neuměra = nemíra. Správný výklad podal prof. Gebauer ze zvláštnosti stč. předložek a negace, čta: v-ne-u-mieřě (Listy filol. X 248). — Tatéž slova: miera — viera v rým spřežená nalézají se i ve v. 795—796, v AlxV. 1086-87, anobrž i celý výraz leč kladný shledáváme v Kat. 1506-7:

— ež sem múdřejšie řeči
nikdy neslýchal vmyeru!
A k tomuť jmá jinú wyeru, atd.

Srov. Listy filol. IX, 306. — V. 834 žádající u vieřě = kdo s vírou, nadějí žádá, vytrvale, nerozpačně. — V. 838 (ač ty) zjěvíš sě jiej neotlúčě: n e o t l ú č ě s ě jest part. praes. k slov. otlúčiti sě; *sě* náleží i k z j ě v i t i s ě i o t l ú č i t i s ě. Smysl jest: ač se zjevíš a nikdy se neodloučíš. — V. 840 jest poněkud porouchán. Doplňuji *sě*, ješto jednak verš byl by kusý, jednak vymáhá ho sloveso *rúšie sě*, inf. rúšěti sě; o slov. *rúšěti* viz Listy XI. 74. *Sě* kladu po „jinakť“, poněvadž po něm nejsnáze při psaní mohlo vypadnouti, ano slovem j i n a k ť jeden řádek v ruk. se končí a následující měl by se počínati slovem *sě*: ale v takových případech staročeští písaři nejvíce chybovali, zvláště drobnější slůvka zapomínajíce napsati neb i dvakráte je píšíce. — V. 842 spoj v jedno: vecě mile = pravil lahodně. — V. 843 obrtnúti sě = converti, part. obrtši sě = conversa; p o s v é j b i e d ě jest výraz adverbialní, srv. po hřiechu. — V. 845 Ježíš přičinil n. přidal slov více (totiž k slovu „Maria!“ v. 842): srv. 865—6: Když Ježúš wıece mluwıtı — chtieše a ſlov przıcz(ı)nytı. Aorist *vecě* spatřuji teprve ve v. 846, kde rukopis má wıece. Toto wıece místo vecě vzniklo sice s vědomím písařovým, ale z nedostatečného pochopení celé souvislosti; chyba ta souvisí s podobnou chybou ve v. 847—848. V lat. orig. (str. 447) čteme: O! mutatio dextere excelsi! — t. j. jak se proměnila pravice syna božího! — Prvotný vzdělavatel zajisté vykládal také:

847 O, proměňenie pravicě
toho vrchnieho božicě!

Již sám rým na b o ž i c ě žádá, aby ve v. 847 rukopisné prawıece změněno bylo v p r a v i c ě. Ale pozdější opisovatel neporozuměl onomu zvolání a zvláště interjekci *o!*, měl ji za předložku *o* = de, a dle toho změnil i vazbu všech následujících slov:

z *prawiczye udělal part. slovesa praviti: prawiece, a učinil si vazbu: praviti o něčem, „o proměňeniu praviece toho ... = mluvíce o proměně atd. Ovšem o další souvislosť s okolním textem se nestaral. Při této proměně textu nespojoval v rýmovou jednici, jak sluší, verše 847 a 848, nýbrž 847 s veršem 846 a proto předělav si prvotné v e c ě (*weczye) na „wiece," psal:

v. 846 — — — mne wiece
v. 847 — — — prawiece.

Náprava textu ve v. 847 učiněna byla již od p. Patery.

MMagd. 937—952.

Uč sě Ježiušě milého
zřieti v rově srdcě tvého!
Otval kámen po prostranu
ot božieho hrobu v stranu,
otluč tieži všie tvrdosti,
Wzdwihny gieſſutnoſti
ot tvého srdéčka dveří
a pak mile ptaj a vezři,
jest-liť Ježiuš prostřěd ňeho,
chovajž v milosrdí jeho!
Pak-liť Ježíš nebude v ňem,
stana napřěd, plačiž po ňem!
w zalozeniu wierne zbudy,
hlédajě na jiné lidi
vcz ſye na některém miestě
by jej mohl zvěděti zvěstě, —

Do úplného počtu slabik ve v. 942 nedostávají se dvě slabiky, i jest oprávněno mínění, že po slovese v z d v i h n i vypadlo písaři dvouslabičné substantivum, na němž by gieſſutnoſti t. j. jěšutnosti jako genetiv záviselo zcela obdobně k verši 941: otluč t i e ž i *všie tvrdosti*. Hanka, hledě tuším k v. 939 Otval k á m e n po prostranu . . ., doplňuje sub. *kámen*:

vzdvihni (kámen) ješutnosti
ot tvého srdéčka dveří . . .

Návrh Hankův přijal i p. Patera. — Mně však se zdá tento dohad méně případným. Dle verše 941 volil bych i zde nějaké jméno abstraktní, a zvláště hledím-li ke smyslu následujících veršů: 965 nn.

Protož zadoſt vši umořě
Swietſku, nakloň sě v pokořě . . .
a 971 nn. točíš, ač v svém srdci poznáš,
že nebeſſke zadoſti jmáš atd.

pokládal bych za vypadlé slovo *žádosť:* vzdvihni *žádosť* jěšutnosti. — Tento návrh přiléhá mnohem blíže k originalu (str. 448)

tolle omnem concupiscentiam mundi a corde tuo, než čteme-li: *kámen* ješutnosti. —

V. 949 p. Patera rozličně pojímá a přepisuje. V textu (str. 141) píše: v založeniu věrné zbudi; jest patrno, že *zbudi* pokládal za imper. slovesa zbuditi a *věrné* (lidi?) za akk. na něm závislý. Ale přesvědčiv se latinským originalem, že *zbudi* jest překladem za permane, tedy imper. od sl. zbýti, nemohl ani rukopis. wierne míti za akk., nýbrž předpokládaje zde chybu písařskou: wierne prý m. *věrně*, četl ve slovníku (str. 469 pod sl. *založenie*): „v založeniu věrně zbudi," — se smyslem prý; *v přirozené povaze věrně* setrvej. Ale význam „přirozená povaha" v „založenie" ani původem neleží, ani není jistého dokladu, že by se byl časem vyvinul. Stč. *založenie* značí = založení, základ, záloh (Štít.) a teprve přívlastkovými určeními nabývá významu obměněného. Srov. *dobrého* jsi zalozenye AlxV. 198 = máš základ v dobrém; svět jest *toho* zalozenie, v ňem nic ustavičného nenie NR. 1605 atd. Pročež i v MMagd. 949 ptáme se, v *jakém* základu n. v založení *čeho* křesťan má setrvati? Tento nutný doplněk pohřešujeme pak v úpravě textu p. Paterově, a proto potřebí zde jiné nápravy. Rukopisný text není ovšem zcela správný, chybu pak tolikéž spatřuji ve sl. wierne, ale mám je za nedopsané místo wiernem, jež jest local a přívlastek k předcházejícímu slovu *v založeniu*. Nalézá se totiž wierne na konci řádku (49ª 10) a již tak vystupuje, že i *e* přesahuje z hraničné čáry, takže *m* nemohlo býti dokonce vepsáno; písař v takovýchto případech značívá krátící značkou, že *m* a *n* sluší ještě čísti (srov. doklady ve vydání p. Paterově na str. XXV), avšak i tu zde písař zapomněl napsati. — Přívlastek *věrném* stojí zcela dle zákona stčeského místo gen. viery, závislého na sub. *založeniu*; základ viery, založenie viery = vlastně stč. založenie věrné. Tímto obratem vystihl stč. vzdělavatel latin. original: in *fide* permane. Fides jest zde přeloženo rozvodným spůsobem jako ve v. 896: již ſproſtenſtwie w zalozenyu svým srdcem tebe hledají = qui in *simplicitate* cordis querunt te (str. 448).

V. 951 počíná se: vcz ſye ... a vydavatelé tak i přepisují (kladouce po v. 950 tečku):

> Uč sě, na některém miestě
> by jej mohl zvěděti zvěstě, atd.

Ale takový text nemá smyslu. Slova „vcz ſye" pokládám za chybu písařskou, k níž písař asi tím byl sveden, že právě před tím několikrát (v. 923, 927, 937) verš těmi slůvky se počínal; má zde státi: „za ſye". Tato oprava podává se nám ze srovnání v. 950 nn. s verši 16 násl. Spisovatel totiž vypravuje v prvé části své básně skutky a strázně sv. Maří u hrobu Ježíšova, v druhé části (od verše 915) vyvozuje z nich rozličná naučení křesťanům, majícím podobně jednati, jako činila sv. Maří. Z té

příčiny nalézají se tu časté parallely textové, druhdy až doslovné, a ty jsou pro kritiku textu velmi důležité; takým souběžným čtením jsou verše 950 a násl. s v. 16 nn.:

Stáše (t. Maria) a *hledafe zaffye*
na vše strany, také před sě,
zda by snad uzřela toho atd.

Verše 949—952 sluší tedy takto upraviti:

V založeniu věrné*m* zbudi,
hlédajě na jiné lidi
za sě, na něcterém miestě
by jej mohl zvěděti zvěstě, — atd.

Takto upravený text shoduje se pak úplně s lat. originalem: et *respice foris ad illos*, si forte in aliquo loco videris eum.

MMagd. 981 nn.

981 A pak-liť sě kdy ukáže
a w tvéj sě žádosti skáže,
neroď wfye úfati směle,
doňadž ho nepoznaz cěle, —

V. 982 jest překladem lat. textu: et desiderio tuo se representaverit; lépe snad by bylo předložku *w* vypustiti a „tvéj žádosti" vzíti za dativ: skázati sě někomu = se alicui representare. — V. 983 chybně bývá transkribován: neroď *vše* úfati směle, místo náležitého: neroď *v sě* (= v sebe) úfati směle; úfati v sě = de se praesumere. — Ve v. 984 nepozna*z* chybně napsáno m. nepozná*š*.

MMagd. 993.

a pokorné frrdcze jmajě,
993 przikladem frrdcem marthine
ižádné útěchy jiné
nebudeš-li v srdci jmieti —

V. 993 jest porušen: „przikladem frrdcem" jest vazba nemožná, marthine t. j. Marthiné jest věcně nesprávno, (srv. orig.: et si exemplo *Marie* . . .). — Než ani návrh p. Paterův nemůže býti pokládán za pravou nápravu: „příkladem srdc(e) Mar(iina). Slovo „frrdcem" jest po mém soudě chybou písařskou místo jiného substantiva; písaře svedlo nejspíše slovo frrdcze z v. 992. Ale které by bylo ono vlastní substantivum, jest poněkud nesnadně stanoviti; dával bych na uváženou takto čísti:

příkladem (viery) Ma(ř)iné
ižádné útěchy jiné atd. —

Pláč sv. Mařie 75.

(Židé Ježíše) jako zlodějě vázali,
mezi oči jemu plvali,
Koſſye hanebně vázali, — atd.

Hanka přepisuje (St. skl. III. 65) verš 75: k *ose* hanebně vázali, Jungmann na základě takého textu stanoví zvláštní substantivum *osa* = sloup, kůl, p. Patera pak naklonil se k témuž čtení a výkladu (str. 461). Ale proti pravosti znění slova *osa* již tím zdvíhá se pochybnost, že jiného dokladu naše slovníky neuvozují. — Ve stčeštině užívalo se ve významu: kůl, sloup atd. slova *socha*. Na př.: Kochan když okolo *sochy* chodieše a z sebe třěva točieše DalJ. 40. 9; by ty se asa bylo miesto ženy Lotovy v onu solnú sochu obrátilo Tkadl. II. 4, srv. tamt. II. 72, 84; Trpěl si (t. Ježíš) ukrutnú muku — pro mě ot židovskú rukú, — kdyzsto byl k ſoſſye przywazan — a metlami bíti kázán Modl. 53[a], káza (t. Pilat) Ježiušě obnažiti, — přiviežíc k ſſoſſye metlami bíti Hrad. 88[b] atd. Z tohoto srovnání vychází na jevo, že neznámé odjinud *osa* ve významu = kůl, sloup, neprávem ze psaného koſſye bylo vyvozeno, ješto Koſſye jest chybně napsáno místo: k ſoſſye = k sošě, nom. socha = kůl, sloup.

Pláč sv. Mařie 245.

Došla nagy obú núzè.

Pan Patera přepisuje: Došla na jí obú núze; nesprávné. Správně Hanka: došla *nají* (t. Marie a Jana) obú núze; *nají*, starší *najú* jest, jak známo, gen. dual. osobní náměstky prvé osoby.

Pláč sv. Mařie 425.

Takéž ho (t. Jana) porúčiem tobě (t. Marii),
howıeytas v milosti sobě.

Hanka přepisuje: hovějtas' v milosti sobě; dle toho výkladu jsou ve větě dva tautologické dativy, skrácený (s' = si) a širší (sobě), což jest nepodobné. — Pan Patera čte: hovějtas v milosti sobě; než *hovějtas* nic není. Rukopisné: howıeytas mám za chybu písařskou, a sluší čísti buď prostě *hovějta* nebo *hovějtaž.*

Rad. sv. Mařie 35.

druh o druzě nevědieše
a druh (o)t druha tajieše;
každý jiu wſtup v manželstvie,
poručiv bohu své děvstvie —

Pan Patera transkribuje v. 35: každý jú *vstúp* u manželstvie; ale *vstúp* není žádný český tvar. Rukopisné wſtup jest chybně

napsáno místo *vstúpi* (3. sin. aor.), jak i Hanka zcela řádně opravil, čta: každý jiu vstup(i) v manželstvie (St. skl. III 3).

Rad. sv. Mařie 186.

jenž (t. dietě), jakž vn(i)de božie máti,
186 (po)czie sě ve mně radovati, —

Počátek slova, jímž se v. 186 začíná, jsa pokryt v rukopise skvrnou nevyniká sice zcela zřejmě, ale neznatelný není. Pan Patera čte: poczie. Ale nejen počet slabik do verše, i zachované stopy literní čtení p. Paterovu se příčí; čtu wczie t. j. včě, inf. včieti. Tomu svědčí také Hankův text, na prvý pohled poněkud podivný (St. skl. 3, 10): „*vrže* sě ve mně radovati.“ Zdá se, že za doby Hankovy počáteční litera jasněji vystupovala, ale Hanka chybil čta wrzie = vrže, místo wczie = včě. Také prof. Gebauer četl wczie, srov. Listy filol. X, 133, kde jsou i jiné doklady na složeninu *včieti*.

Desat. 214.

ež jich ſrrdciem nemilují.

Psané ſrrdciem (instr. sing.) byla by v Hrad. ruk. odchylka m. pravidelného ſrrdcem n. ſrrdczem; ale ſrrdciem v rukp. není. Konec toho slova jest pokryt skvrnou. Prvotně tuším psáno bylo ſrrdczem, ale časem dolení nožička písmena *z* se setřela (srov. na l. 98ᵇ 18 ve slově *ze*), a zbylý svršek neprávem čten za *i*.

Desat. 965.

u poſtu, ve mnohý pátek.

Také Hanka (St. skl. I. 96) četl: u poſt*u*. V rukopise konec slova byl novým inkoustem přetažen, a tou příležitostí vzniklo *u* místo prvotného *ie* (poſtie), jehož stopy jsou jasné. Také rukopisy kapitolní a universitní mají: u poſtye.

~~~~~~~~~~~~

Drobnosti grammatické.

Napsal J. Gebauer.

XXIX.*) *podkonie*, *polúbratřie* atp.

Mezi neutry *-ьje* jest několik substantiv, znamenajících osobu mužskou nebo ženskou. V češtině zejména substantiva *podkonie*,

*) V. Listy filol. 1883, 303 sl.
~~~~~~~~~~~~

podratajie, *podbiskupie*, *podpřěvořie*, *podjahnie*, *podkomořie*, *podčěšie*, *podstolé* (var. *postolé*), *podkancleřie*, *podstarostie*, *podrichtařie*, *podpisařie*, *polúbratřie*, *polúsestřie*. Srov. stb. *otročije* neutr. servus, *podъmasterije* n. architectus, *podružije* n. coniugium m. f. coniux a j. Miklosich Lex. a II. 66; rus. *podmasterьje* = pomoščnikъ mastera Wolter Razyskanija 20.

Substantiva tato byla i v češtině původně neutra. Svědectvím toho jsou dílem analogie stbulh. a rus., dílem vazby staročeské, kde přívlastek rodu středního dokazuje, že i jeho substantivum bylo neutrum: (Darius) posla ſwe podkonye čstného rytieře Menona AlxV. 1125, t. j. své podkonie sing. Akk. neutr.; ostav při nich své podkonie Alan. v. 981, též; v jiném příkladě, vy podkonie hubenee Podk. Jir. 183 (text Plz.), svědčí přívlastek hubenee, že původce jeho nepojímal *podkonie* za masculinum. Během času však tato jména přenášejí se z neuter do toho rodu grammatického, který souhlasí s jejich významem: z neuter *podkonie*, *polúbratřie* atd. stala se masculina (pro přechod do rodu ženského nemám dosti dokladů), na př. jeden podkonie Pass. 560, jeden podčěšie Pass. 299, atd.

Sklonění bylo náležité, podlé vzoru *znamenie*, a drželo se, i když rod se již byl změnil; svědectvím tomu jsou uvedené Nom. sg. jeden podkonie, jeden podčěšie atp. Ale časem ujímají se v některých pádech koncovky analogické podlé příhodných vzorů jiných, jak ukazují následující doklady.

Sing. Nom. Akk. Vok. *podkonie*, *polúbratřie*, zoužením *-í:* (Darius) posla ſwe podkonye čstného rytieře Menona AlxV. 1125; v tu dobu král Macedonie, jeho voj, jeho podkonye v také hory sě táhnieše AlxV. 2455; rozum, jsa podkonie, chtieše koně zapřáhati Alan. v. 438; ostav při nich své podkonie tamt. 981; jeden podkonye Pass. 560; králóv podkonye kázal Pass. tamt.; podkonye vecě tamt. 561; jeden podczieſſye Pass. 299, 300, svrchní podczyeſſye list. Wartb. 1380, podceſſie pincerna MamV., podčešie Bibl. glag. Jg., podčeší pincerna Vusín (1700) Jg., jeden podratagye Pass. 387, Jindřich Lipský podkomorzye Pulk. 184[a], Heřman z Miličína podſtole Pulk. 184[a], poſtole (sic) povědě lankrabí dapifer Otc. 469[a], podbiskupie suffraganeus Boh. 39, podyahnij Hořek. 13[b], já podſtaroſtie Osvětimský Listina slez. z r. 1551 Perw. Otčet 66, při saudech starosta aneb podſtaroſti jeho býti má List. XVI stol. tamt. 13, starosta a jeho podſtaroſtie tamt. 14, scrivanello muož slauti česky podpijſařij Pref. 5, podrychtarzije nemá nikam choditi Pr. pr. 249, do též chvíle nemá podrychtarzije s rathúzu jíti tamt., ižádný než podrychtarzije tamt., podrychtarzije čtyři (t. panoše má míti) tamt., Orestes (Hesionin) polubratrzij Troj. 222[a]; polausestří fem. Stiefschwester Dobr. Jg.

Sing. Gen. (Akk.) *podkonie*, *polúbratřie:* hodného pacholka ptaje, podkonie sobě nemaje Podk. (Star. Sklád. 5. 186), polu-

bratrzie svého Troj. 234b; odchylkou *-ieho:* podkanczlierzeho Perw. Otčet 12, podkomořího Us.

Sing. Dat. *podkoniu*, *polúbratřiu*, *-í;* odchylkou *iemu:* k podkomorziemu Pr. pr. 242.

Sing. Lok. *podkoní*, *polúbratří*.

Sing. Instr. *podkoním*, *polúbratřím:* jiného podczieſſym učinil Pass. 299, podpzieworzym Pass. 404, sem podkoním sedmé léto Podk. Výb. 1. 368.

Plur. Nom. Akk. Vok. *podkonie*, *polúbratřie:* vy podkonie Podk. Jir. 63 (rým *klonie* 3. pl. svědčí, že tu nebylo *podkoní*), vy podkonie tamt. 73 (rým *nenie*), vy podkonie hubenee tamt. 183 (text Plz., srov. nahoře); toho dřeva (t. stromu, rodokmenu) kmen jest otec neb máti...; prvnie větvie, na ňemž jsú pacholíkové a dievčičky, jsú sobě vlastní děti toho otce neb té mateře, ač ť slovú polubratrzye někdy neb polufeſtrzye Štít. uč. 38b.

Tvaroslovné výklady a doklady ke slovesům třídy III.

Podává J. Gebauer.

Třída tato obsahuje slovesa, jejichžto kmeny infinitivní základní utvořeny jsou příponou kmenotvornou, která zněla původně *-ē*. Toto *-ē* ještě v době praslovanské změnilo se

a) dílem v *ê* (ѣ), na př. pův. um-*ē*-ti terp-*ē*-ti, praslov. umêti tьrpêti, stb. umêti trъpêti, česk. *uměti trpěti;* změna tato stala se, když předcházela souhláska některá jiná než podnebné *č*, *ž*, *š*, *j;* —

b) dílem v *a*, na př. pův. sluch-*ē*-ti slych-*ē*-ti, z toho praslov. sluš-*ē*-ti slyš-*ē*-ti a dále též praslov. slušati slyšati, stbulh. *slušati*, *slyšati;* změna tato stala se, když předcházela souhláska podnebná *č*, *ž*, *š*, *j*. (Srov. Leskien, Arch. für slav. Philol. 4. 148).

Rozdílné *ê* a *a* jeví a drží se v těchto dvou druzích sloves ve slovanštině celým časováním; na př. stb. praes. umêją slušają, impt. umêj slušaj, inf. umêti slušati, trъpêti slyšati, part. umêję slušaję, umêlъ umêli slušalъ slušali, trъpêlъ trъpêli slyšalъ slyšali atd. Týž rozdíl byl zajisté také v češtině nejstarší: bylo praes. uměju slušaju, inf. uměti slušati, trpěti slyšati, part. uměl uměli slušal slušali, trpěl trpěli slyšal slyšali atp. Avšak pře-

---

*) Ve výkladech ke tř. V. v Listech těchto 1884 má býti na str. 63 ř. 17 „kmen inf. bьra“ m. bera-; a na str. 67 ř. 22 „kmen praesentní *sážajo-* přehlas. *sážějo-*, a *sážaje-* stažené *sáží-* přehlas. *sázie-*.“

hláskou nastala tu změna: ve tvarech jako *slušal slušali* druhý (s koncovkou měkkou) zavdával příčinu ku přehlásce zpátečné a změnil se ve slušěli, kdežto prvý (s koncovkou tvrdou) zůstal nepromĕněn slušal; ve tvarech pak jako aor. *slušach sluša* pronikla přehláska postupná nejprve trvám ve sluša, změněném na konci slova ve slušě, a odtud dále šířila se a usazovala táže změna ve slušach-slušěch atp.

Když tyto změny byly vykonány, byly v jazyce staročeském tyto tvary pravidlem:

praes. *slušěju slušieš* pl. 3. *slušějú* proti staršímu *slušaju slušáš slušajú* a stb. *slušaję slušaješi slušajątъ;*

impf. *slušěj* stb. *slušaj;*

impf. *slušějiech slušiech* stb. *slušaachъ;*

part. praes. *slušějě* stb. *slušaję;*

aor. *slušěch slušě*, *slyšěch slyšě*, stb. *-šachъ*, *-ša*;

sup. *slušat slyšat* vedlé *umět trpět,* stb. *-šatъ*;

inf. *slušěti slyšěti* stb. *slušati slyšati;*

part. *-l:* sg. m. *slušal slyšal* f. *slušala slyšala* n. *slušalo slyšalo*, du. m. *slušala slyšala* f. n. *slušěle slyšěle*, pl. m. *slušěli slyšěli* f. *slušaly slyšaly* n. *slušala slyšala*, vedlé *uměl trpěl* . ., *uměli trpěli* . ., a proti staršímu *-šał -šali* a stb. *-šalъ*, *-šali;*

part. *-s*: sg. m. n. *slušav slyšav*, f. *slušěvši slyšěvši*, du. pl. *slušěvše slyšěvše*, vedlé *uměv trpěv*, *-ěvši*, *-ěvše* a proti staršímu *-šav -šavši -šavše*, stb. *-šavъ -šavъši -šavъše;*

part. *-n:* *slyšán slyšěni* nebo *slyšieni* atd., vedlé *uměn trpěn* a proti staršímu *-šán -šáni*, stb. *-šanъ -šani;*

subst. verb. *slušěnie slyšěnie* proti staršímu *-šanie* a stb. *-šanьje.*

Pravidelnost tato se ruší, a to dvojako.

1) Jak nahoře vyloženo, přísluší *a* jenom slovesům druhu *b*), těm totiž, jejichžto koncovka kmenová má souhlásku podnebnou *č*, *ž*, *š*, *j*, tedy na př. slovesům divoča-, mlča-, běža-, sluša-, slyša-, búja- (nč. divočeti atd.); jen ve slovesích těchto bylo po právu vedlé přehlásky *ě* i nepřehlasované *a*, bylo slušal slyšal atd. vedlé slušěli slyšěli atd.; slovesům ostatním náleželo veskrze *ě*; na př. proti pravidelnému slušal slyšal bylo pravidelné osiřěl, hořěl, vězěl, visěl, rozvodněl, letěl, viděl atd., proti slyšal slyšěli bylo pravidelné hořěl hořěli atd. Avšak časem stává se *slyšal-slyšěli* atd. vzorem také pro mnohá slovesa druhu *a*), zejmena pro slovesa, v jejichž koncovce kmenové je souhláska *ř*, *l*, *z*, *s*, *ň*, *ď*, *ť* (dialekticky i při souhláskách jiných), a místo i vedlé náležitého osiřěl osiřěli, hořěl hořěli, želel želeli, vězěl vězěli, visěl visěli, vodněl vodněli, viděl viděli, letěl letěli atp. jest potom také analogické osiřal osiřěli, hořal hořěli, želal želeli, vězal vězěli, visal visěli, vodňal vodněli, viďal viděli, leťal letěli atp. Odchylka tato od starého pravidla má hojné doklady již v textech

staročeských, ale není rozšířena stejně, nýbrž jsou rozdíly podlé tvarův a podlé souhlásky. Co se tvarů týká, nejvíce odchylek jest v participiu *-l*: hoř*al*, vis*al* atd. Vzhledem pak ke kmenové souhlásce bývají tyto odchylky nejhojnější trvám při *z*, *s* (na př. pro žádané mrz*ěl*, vez*ěl*, vis*ěl* vzácný je doklad starý), nejřidší při *l* (*žělal*). Učinilo bezpochyby toto tvoření analogické záhy začátek při participiu *-l* (vis*al* podlé slyš*al*), a odtud šířilo se víc a více, zvláště v nářečích, kdež mu ustupují i ostatní tvary slovesné, při nichž v jazyce starém odchylky neznáme, na př. inf. šedivjat Suš. 59, praes. zkameňáte Suš. 41.

2) V době pozdější, od stol. XV., není již povědoma a necítí se v jazyce příčina důvodného rozdílu mezi tvarem přehlasovaným a nepřehlasovaným; oboje tedy mate se, a říká se sluš*e*l a slyš*e*l místo a vedlé sluš*a*l a slyš*a*l, sluš*a*li a slyš*a*li místo a vedlé sluš*e*li a slyš*e*li; říká se bez rozdílu sluš*a*l a sluš*e*l, sluš*a*li a sluš*e*li atd., anebo se tomu rozdílu podkládají příčiny nepravé. Blahoslav myslí, żę wysłyšawše je magis theologicum, wysłyšewše je magis commune a „šaty wisały“ že zní hrubě po selsku. Blah. 274. V Br. N. Zák. čte se mlčal 147ᵃ vedlé mlčel 70ᵇ, slyšav 146ᵇ vedlé slyšev 147ᵃ a uslyšavše 150ᵃ, ale převahu mají tvary s -e-. Časem pak z matení toho vyvinují se tvary uniformované, a sice dostaly vrch a staly se pravidlem v jazyce spisovném tvary mající veskrze *e* (za starší *ě*): sluš*e*l sluš*e*li, slyš*e*l slyš*e*li atd., kdežto v nářečích některých jest veskrze *a*: sluš*a*l sluš*a*li, slyš*a*l slyš*a*li atd.

Kmen praesentní tvoří slovesa této třídy dílem ze kmene infinitivního příponou kmenotvornou *-je* (*-jo*), dílem na způsob třídy IV, a podlé toho rozdělil Miklosich tato slovesa ve dvoje oddělení, jež označují se vzory:

1. kmen infinitivní *umê-*, kmen praesentní *umê-je-* (resp. *umê-jo-*);

2. kmen inf. *trъpê-*, km. praes. *trъpī-*.

Tvary infinitivní jsou v obou odděleních stejny; rozdíl jest ve tvarech praesentních.

Vzor 1. *uměti*, *uměju*.

Kmen infinitivní *umě-*; kmen praesentní *umějo-*, *uměje-* staž. *umie-*; při slovesích druhu *b*) kmen inf. *sluša-*, kmen praes. *slušajo-* přehlas. *slušějo-*, *slušaje-* staž. *slušá-* přehlas. *slušie-*.

Praes. sg. 1. *uměju* přehlas. *uměji*, pak novotvar *umiem* (přidělaný podlé os. 2 a j.: k *vieš* atd. bylo *viem*, k *umieš* atd. utvořeno podlé toho *umiem*), zouž. *umím*; podobně *slušěju* atd.: nerozumeiu EJ, jáz neumyegi Hrad. 43ᵃ, nevmijem tomu rozuměti Štít. ř. 68ᵇ. Sing. 2. *umieš*, že ty k tomu nerozumieſs NRada 1566. Sing. 3. *umie*: bóh vmije dobré vybrati Štít. ř. 36ᵇ, což sluſſije tamt, 9ᵃ, zapolee sě měsiec Pror. 17ᵃ, (milost) mdlee Štít. ř. 93ᵇ. Du. *umieva, -vě*, *umieta*. Plur. 1. *umiemy*, *-me*, *-m*:

ež ſrozumijeme Štít. ř. 71[b]. Plur. 2. *umiete*, vy boha nevmyete znáti Kat. 102. Plur. 3. *umějú*, *umějí*: lidé, ješto nevmyegij ustanovenie Krist. 60[a]; dial. ob. *uměj'*, odchylkou analogickou *umí*, školáci umí doudl. 36.

Imperativ *uměj*, *slušěj* atd. Z -ěj- bývá *j* vynecháno: rozomyez tomu Hod. 82[b] (slabika po odsutí bezpochyby byla dlouhá), gmyewa Pass. 536, gmyemy Alb. 100[a].

Imperfektum má tvary dvoje: *umějiech*, *slušějiech* (Oldřich) cesty nevmyegyesse DalC. 38, (ciesař) neumyegieſe řéci Kat. 78, (Kateřina) nerozumyegieſe Kat. 32, (oba synové) česky málo umějiešta DalJ. 70 rkp. Z, nerozumějiechom ŠtítV. 174 atd.; — a *umiech*, *slušiech*, délkou rozdílno od aoristu: (jenž) dělati neumyeſe Hrad. 22[b], (Oldřich) cěsty neumieše DalJ. 38 rkp. Ff, jich (kol) nikte nemožéše rozebrati ni vmyeſye AlxV. 1153, i poslední rozumyeſſe ML. 57[b], ješto bugijechu na světě Štít. ř. 123[b].

Ve stb. jest imperfektum III. 1. a III. 2. stejno, *umêachъ* jako *trъpêachъ*, ačkoli je možná, že *umêachъ* je místo *umêjachъ* a tedy ze kmene praes. umêje-, v *trъpêachъ* pak že je koncovka jako v *nesêachъ*. V češtině však jest rozdíl patrný: ve III. 2. pravidelně *trpiech*, ve III. 1. *umějiech* a *umiech*. Tvar *umiech* možno vykládati stažením z *umějiech*, anebo analogií podlé *trpiech*.

Aorist *uměch* (krátkostí rozdílen od impf. *umiech*): izcepene diriguit Greg., když pomdle moc jich krále AlxV. 1796. Pro žádaný aor. *slušach* nemám dokladu.

Infinitiv *uměti*, *slušěti*.

Supinum *umět*, *slušat*; pro sup. nemám dokladu.

Part. praes. *uměje*, *slušěje*, *-úc-*: tomu tak rozumyegijcz Štít. ř. 47[a], k jednomu bohu przyſluſſegijcz tamt. 74[a].

Part. *-l: uměl uměli*, *slušal slušěli*, na př. izcepenelo bi obrigesceret Greg., roztuczniel jest Hug. 348, roztucznyel i ztluſtiel impinguatus et incrassatus ŽWittb. Deut. 15, roztluſtiel jest tamt. zczrnyely t. j. zčrnělý Modl. 17[a], aby (mast) nezwyettrzyela Mast. 161, vdova ješto jest oſyrzela Štít. uč. 52[a], toť smy oſſyrzieli Hrad. 21[b]; proč bych buyal Štít. uč. 71, aby (tělo) nebuyalo Štít. ř. 57[b], jakž sluſſalo Pass. 343, krále opieſſaleho Troj. 33[b], ztenczalo břicho ML 135[b]; odchylkou: nám osiřalým Pam. 3, 42, řeku rozwodnyaluv Pror. 49[a], by zielal ŽKap. 68, 21.

Part. *-s*: *uměv*, *slušav slušěvše*.

Part. *-n*: *umĕn*, *slušán-*.

Subst. verb.: *umĕnie*, *slušěnie*.

Příklady a doklady hojnější následují při některých slovesích jednotlivých.

boleti. Ve stb. jest bolêti bolją boliši ve tř. III, 2; v češtině přešlo dílem do tř. III. 1: pt. pr. *boleje*, *-júc-*: přieteleť jest i bolegycz chovati Štít. uč. 25[a], jáz i otec tvój boleyucz hledachom tebe Hrad. 72[a], já sem chudý a bolegiczy ŽKap. 68, 30, (duši) bolegyczy dolentem Hod. 56[a].

bújěti stb. bujati, bujają: kacieři bugyety nesměli Pass. 389, že vás bóh nechá zde bugety Štít. uč. 75[b], menšie ť zlé bugeti v světě než v klášteře tamt. 77[a], kterýžto tak velikú navykl bugeti múdrostí Troj. 141[b]. Praes. *bújěju.* Impf. *bújějiech* nedoloženo; *bújiech*: ješto bugijechu koblihy jedúc Štít. ř. 120[b], ješto bugijechu na světě tamt. 123[b], ješto zde u veliké cti bugijechu tamt. 70[a]. Impt. *bújěj.* Part. praes. *bújějě*: v dobrém bydle rozbugege Štít. uč. 47[b], pobugiegycz Pass. 379. Part. *bújal bújěli*: proč bych buyal Štít. uč. 71[b], jej trápě aby nerozbuyal tamt. 31[a], krotě je (tělo) aby nebuyalo Štít. ř. 57[b], aby (tělo) v hřieše nebuyalo tamt. 173[b].

čěleti, praes. *čěleju čěléš*: (bolest) snad zaczyelee Pror. Jer. 51, 8.

črněti, pt. *črněl*, teskností zczrnyely t. j. zčrnělý Modl. 17[a],

duřěti, pt. *duřěl*; odchylkou: jste přielišnú pýchú nadurzali (í) Alxp. 103.

haněti: vinný jě sě Libušě hanyety DalC. 3. Praes. *haněju haniem hanieš*: tiem ji hanyem Kat. 46, ktož j'ho hanye Mast. 63, lid boha hanye Alb. 89[a], šestí hanyegy boha Alb. 90[a], chudí boha hanyegy ML. 57[b]. Part. *hanějě*: hanyegice Hrad. 52[a], jej hanyegycze Hod. 41[b]. Part. *haněl*: an jeho hanyel Alb. 14[a], já sem nehanyela Kat. 72, oni hanyely jej Štít. uč. 15[a]. Part. *haněv*: hanyewſſe Krist. 81[b]. Part. *haněn*: hanijenu býti Blázn. 131[b]. Vedlé toho jest *haniti* ve tř. IV., pohanyty ŽWittb. 118, 31, sebe nehanyecze Kat. 80 a j. Že *haněti* není snad iterativum k *haniti*, tomu kromě kvantity svědčí part. haněl. Obě slovesa jsou denominativa od subst. *hana.*

hověti. Praes. *hověju hověji hoviem, hovieš:* tomu já ſhowiem Kat. 46, pomsta howye a slituje sě Alb. 71[a], páni chudině zle howiegy Hrad. 109[a]. Impt. *hověj:* howyey ž lépe svému pánu Mast 105, howiey pilně hosti tomu NRada 1897, poshověj mi Br. 45[a], pohowyey mi Štít. uč. 35[a]. Inf. již ti nechcem howiety DalHr. 3. Part. *hověl:* jižť sem dosti howiela tobě Hrad. 130[b].

hrděti stb. grъdêti superbire. Praes. *hrděju:* jáz pohrdiegiu nepřátely mými despiciam ŽKlem. 117, 7, nehne sě doředž nepohrdie nepřátely ŽKlem. 111, 8. Impt. *hrděj:* božie matko modlitbami nehrdyey Hod. 20[b], srdce skrúšené newzhridiey non despicies ŽWttb. 50, 19. Aor. *hrděch:* tehdy pohrdye jím Herodes ML. 103[a]. Part. *hrděl*: přěmoženými nepohrdiel ŽKlem. 68, 34 non despexit, že jest mnú pohrdiela Hrad. 103[a], wzhrdielo oko mé despexit Žklem. 53, 9, že ste pohrdyely synem božím ML. 19[b]; odchylkou *hrdal:* nepohrdyal jest non despexit ŽTom. 68, 34.

hrzěti. Sloveso předcházející *hrděti* utvořeno jest z positivu adjektiva *hrdý grъdъ* superbus a znamená tedy superbum fieri, superbire. Vedlé toho je sloveso *hrzěti.* Je vřadil jsem v Listech

filol. 1884, 69 mezi slovesa V. 1b (sázěti atp.), jako by bylo iterativem k *hrditi grditi*. Výklad ten je nesprávný; *hrzěti* patří do třídy III. 1, pochází od komparativu *hrzí* (srov. stb. mьnjati minui z kompt. *mьňь atp.) a znamená tedy vlastně superbiorem fieri. Podlé tohoto výkladu pak tvar zdánlivě odchylný *hrzěl* (newzhrziel jich prosbú ŽKlem. 101, 18, ani wzhriziel modlitby ŽKap. 21, 25, whriziel tamt. 77, 59, pakli by konšel purgmistrem pohrzel Pr. pr. 247) jest správný, kdežto *hrzal* (v Pulk.) jest novotvar analogií přidělaný jako osiřal atp. Dokladův více v. v List. filol. 1884, 69—70.

jmieti, *mieti*, *míti*. Tvary infinitivní jsou ve III. 1, a taktéž z tvarů praesentních imperativ a imperfektum; naproti tomu praesens a part. praes. se odchylují. Praes. *jmám jmáš:* gmaam péči Pror. 89a, neimaſi t. j. nejmáši EJ, ty maaſſ Štít. ř. 158b, prorok jenžto gmaa sen a ten jenžto maa řeč Pror. 72a, va oba máva příčinu Gesta Rom. (Výb. 2, 922), (Jan a já) gmawie túhu ukrutnú Hrad. 56a, má střícě oba velikú čest gmata Mast. 409, (manžely) máta schovati milost pravú Štít. V. 47, na to svědky gmami Kunh. 148b, imate t. j. jmáte EJ, pohanstvo za to gmayu že ti ľudie nevmieragyu AlxH. 1a, věci ješto přijíti magyy Pror. 33a, ješto gmagyy přijíti Pror. 111a. Pozoruhodný tvar jest sg. 3. *maje:* tento sě mieč na to magye AlxV. 995; srov. vzdvihaje, doptaje, počínaje 3. sg. tř. V., Listy filol. 1884, 64. Impt. *jměj;* z *-ěj-* vynecháno *j:* myewa tento mlýn spolu Pass. 536, proto všiem srdcem y zadosty gmyemy k ňemu Alb. 100a. Imperfektum tvaru nejplnějšího jest *jmějiech;* z toho vzniká (změnami *ie* v *é* a *í*) *jmějéch*, *jmějích;* vedlé toho je tvar *jmiech*, a z něho soužením vzniklý *jmích;* vedlé všech pak těchto tvarů s náslovným *jm-* jsou parallelní tvary s odsutým *j*, *mějiech*, *mějéch*, *mějích*, *miech*, *mích:* neb jeho u velikéj počestnosti gmyegieſſe Pass. 280, (baba) gmiegiesse psa Hrad. 103a, (Kaifáš a Annáš) sňem gmiegieſta Hrad. 82a, ješto gmyegyechu jej za pána Kat. 146; (Alexandr) otčíka již neymyegeſye AlxV. 124; zbožie kteréž gmiegiſſe Otc. 1b; dievka stydlivé nravy gmieſe Dal H. 41, (orlicě) gmieſſe zlatá křídla AlxH. 3, 11, tet angelic imyeſe lokti Příp. sv. Jiř., gmies bolesti přemnoho t. j. jmieš' Hrad. 30a; Kostis nemiegyeſe dětí Kat. 6, viece miegieſſe ľuda pěšieho AlxH. 3, 41; král velikú radost mějéše Trist. 189 (rkp.?), koni mějéchu to za stravu tamt. 217; ani železa ani mědi miegijchu Alxp. 95, když tak miegychu pomluvu mezi sebú Otc. 320a; Maria radost myeſſe ML. 34b, (Alexandr) myeſye mistra svého AlxV. 154a, král Filip myſye ženu Alx.V. 71. Aor. *jměch:* (Jáchym) dvacěti let neygmie plodu LMar. 21, Jozef nemye zač kúpiti ML. 52b, král mie pobitie s pohany Mand. 13a, když mie Briseida ssésti s koně Troj. 141b. Inf. *jmieti*, každému jest gmieti za to Kunh. 148b. Part. *jmajě:* imaia t. j. jmaja, nepřehlas. EJ, mayucz péču AlxH. 1b, tě v sobě gmaiuce Kunh. 151a, šlechetnosti v sobě magijcz Štít. ř. 4a;

chybně: gmagijecze Štít. ř. 73b (v pečlivě psaném rkp. tomto jest to zajisté jen chyba písařská; chyby tvarové způsobu tohoto jsou z doby novější, když vedlé trpíc vidělo se staré trp*iec* a proto ke spílajíc utvořilo se chybnou analogií spílajeci Kom. Lab. 19, 5 atp.). Part. *jměl*, ymiel sem ŽWittb. 118, 113; novotvar *mal* v hypokoristickém tu mal! tu mala! Neruda Pov. malostr. 123, a dial: len jedneho syna mala Suš. 157. Part. *jměv*, jměvše Břez. 11. Part. *jměn*, *jmien:* ten za pána gmien má býti Hug. 369, (dušě) nenie gmiena za čistú Hug. 148, by jměl řečen býti i gmien za blázna Troj. 19b, jmín Us.; subst. verb. *jměnie*: pravého pokojě gmyenye Alb. 104a. — Tak ohýbá se také *nejmieti*, *nejměti*, kdež někdy s odsutím náslovného *j* vzniká délka a pak zoužení: *nejměti - néměti - nýměti*: nymaſs offěrovati Hod. 68b (2 krát), moci nymaſs nade mnú tamt. 84b, i žádný nyma živ býti tamt. 66b. Složené *pojměti*, *přijměti* mají tvary veskrze podlé III. 1.: praes. *-jměju*, (já) ještě pogmiegi své vóle Štít. Opat. 27, tesknosti pojměješ Pís. Br. Jg., než ty se k tomu přijměješ Us. Jg., pogmyety práce Štít. uč. 67a, toliko již túh poymyewſſy Hrad. 59b.

mdléti. Praes. *mdleju mdléš:* že (já) po ňem milostí mdlegy Hrad. 40a, v hospodina úfajě neomdlegiu ŽK. žalm 25, že mdle ta rota AlxV. 1794, jelikož sě jedna (milost) rozmóž mdlee druhá Štít. ř. 93b, doňudž nezemdlegyu donec infirmentur ŽWittb. 57, 8, tu zemdlyegy všickni údi AlxV. 1794. Impt. *mdlej*: zemdleyte deficiant ŽWittb. 70, 13. Impf. *mdléch*: (Maria Magd.) myslcí i živótkem mdleſſe Hrad. 29b, (MMagd.) v tom bludě mdleſſe tamt. 44a; pro *mdlejiech* nemám dokladu. Aor. *mdlech:* Priamus pade a omdle náramnú žalostí Troj. 152b, když pomdle moc jich krále AlxV. 1796. Part. *mdlejě; mdlel:* země mdlela Pror. Isa. 24, 4, zemdlelo tělo mé ŽWittb. 72, 26, oči moji mdlele tamt. 118, 123 a j.

odolěti. Ve stbulh. jsou tvary troje: odolěti odolěją III 1, odolati odolają V. 1 (v češt. V. 1a), a odoljati odoljają V. 1 (v češt. V. 1b); v češtině je sloveso to z pravidla ve třídě V. 1a: *odolati*, *odolaju odolám odoláš*, *odolal odolali* atd., na př. tiem odolaſs mnohé vojně NRada 499, kto mně v smutcě viec odola LAl. e, ať pohanstvo odola bludnému kmenu Kat. 160, (oči) vidíta Krista jehož moc všemu odola Kat. 184, lidé malí tomu odolagi NRada 1671, odoley vždy zlobě NRada 1097 přehlas. m. odolaj, jim (osám) kořist odolá aor. AlxV. 1848, svým nepřátelóm nemohli odolati Mart. 44a, nižádný proti ňemu odolati nemožéše Tand. 67, aby odolagycz korunováni byli ML. 59a, aby neodolal Alb. 9a, aby (my) odolaly ML. 59a.

poleti, nechtělo si sě (čelo) zapolety Pror. 52a. Praes. *poleju polém poléš:* obličej hanbú sě zapolee Pror. Isa. 29, 22, zapolee sě měsiec erubescet tamt. 24, 23, člověk hněvivý zapolé se i hněvá se Tkadl. 1. 6, (nepřietelé) zapolegiu sě ŽKlem. 3b.

Impt. *polej:* zapoleite sě a styďte sě ŽKlem. 24[b]; proti tomu: zapol sě Sidon erubesce Pror. Isa. 23, 4. Aor. *polech:* knieže sě zapole DalC. 23. Jiné *poleti poľu* jest v oddělení III. 2.

rdieti stb. *rъdêti* má tvary z pravidla podlé III. 2, některé odchylkou i ve III. 1: rdiegie (t. j. rdějí) se ruože Troj. 220[a], rdějící se vody Br. Jg.; stb. rъždą i rъdêją.

-siřěti osiřěti. Part. *osiřěl:* vdova ješto jest oſyrzela Štít. uč. 52[a], toť smy oſſyrzieli Hrad. 21[b]; odchylkou *osiřal:* nám osiřalým Pam. 3. 42. Part. *osiřěv:* (děti) oſyrzewſſe Štít. uč. 51[a].

slušěti. u macechu ſluſſieti Hrad. 109[a]. Praes. *slušěju slušiem, slušieš:* ſluſſije nám to znamenati Štít. ř. 5[a], tobě ſluſſie chvála ŽWittb. 64, 2, tať (mast) k milosti ſluſſye Mast. 162, toť bydlo ſluſſie na krále NRada 570, to neſluſſie tvému řádu tamt. 490, ješto przijſluſſie k svatbě Štít. ř. 50[b], těto dvě věci przyſluſſyeta Alb. 76[a], věci ješto k ženám przyſluſſegy Štít. uč. 50[a], tyto kusy na richtáře przi ſluſſegij Pr. pr. 248. Impt. *slušěj.* Impf. *slušiech,* nepřehlas. *slušách:* o chudých zluſaſe jemu EJ; pro *slušějiech* nemám dokladu. Part. *slušějě:* k jednomu bohu przyſluſſegijcz Štít. ř. 74[a]. Part. *slušal slušěli:* když mněl Eliáš, by sám jediný ſluſſal k bohu, tu sú také i těchto sedm tisícóv mužóv ſluſſely Štít. uč. 69[a], by taký k spasení neprzyſluſſal Štít. ř. 192[b], jakž ſluſſalo Pass. 343, panstvie orlovo k moci krále lva ſluſſalo NRada 15, kak by sě ſluſſalo Štít. ř. 189[b] a j.

spíleti, špíleti (ze střhněm. spiln žertovati): počechu jím ſpileti Hrad. 88[b]. Praes. *spíleju spílém, spíléš:* jázť ſpilegy Hrad. 130[b], jenž bohem poſpyle Hrad. 95[b], vždy lúdí a ſſpyle Otc. 19[a], (kostečníci) svatými ſpilegy Hrad. 115[b], třetí ſpilegy ŠtítOpat. 398. Part. *spílejě:* jako ſſpylegie vece ioculariter Otc. 184[a]. Part. *spílel:* (kupec) by neſpilel Štít. uč. 112[a], aby (ty) věda neſſpylel tamt., potupil i poſpylel Alb. 28[a]. Part. *spílev:* spilewſſe jím Hrad. 86[a]. Part. *spílen:* aby bylo poſpyleno Alb. 29[a].

tléti. Praes. *tleju tlém, tléš:* pomoc jich zetle veterascet ŽKlem. 48, 15, všickni zetlegiu tamt. 101, 27. Part. *tlel:* by milost tlela Rúd. 25[b], zetleli sú jiezvy mé ŽKlem. 37, 6, věěcky tětivy zetleli biechu DalH. 39.

truchleti: proč jest truchlety Alb. 15[a], (člověk) by měl truchlety Štít. uč. 101[a]; o nemúdrých! pro to velmi truchleti, ješto by nebylo, aneb ač bylo ale skrovně truchleti, a pro to netruchleti, pro ňež by těžce bylo truchleti ŠtítV. 283. Praes. *truchleju truchlém truchlím, truchléš:* (já) bolestiu všě truchlegy Hrad. 40[a], mnozí truchlejí pro své přátely ŠtítV. 283, (mnozí) truchlejí pro světské věci a netruchlejí pro tu škodu kteréž . . tamt. Impt. *truchlej:* netruchley sobě Modl. 167[a], každý truchlej pro svú vinu ŠtítV. 283, protož truchlejme tam. Part. *truchlejě:* jinoch jide preč velmi truchlegie Hrad. 102[a], (Maria) jeho smrtiu truchlegyczy Hrad. 28[b]. Part. *truchlel*: David truchlel pro své hřiechy . . ., truchlel také pro hřiechy jiných ŠtítV. 283.

uměti: budete-li mi umiety odpověděti Krist. 78ᵃ. Praes. *uměju umiem, umieš:* vrozomyeyu intelligam ŽWittb. 100, 2, co sději živa řéci neumiegy Hrad. 37ᵃ, což sobě sději kde l' ho nalésti vmiegy Hrad. 40ᵃ, nevmyem k tomu nice řéci Štít. uč. 91ᵇ, nevmijem tomu rozuměti Štít. ř. 68ᵇ, že ty k tomu nerozumiefs NRada 1566, bóh vmije dobré vybřati Štít. ř. 36ᵇ, jenž rozumye ŽWittb. 32, 15, vy boha neumyete znáti Kat. 102, ať nerozumeiu ut non intellegant 2 J, jsú konvrši ješto nevmyegy latině Štít. uč. 71ᵃ, lidé ješto nevmyegij ustanovenie Krist. 60ᵃ, ještoť raditi vmiegi a k věčnosti rozumiegi NRada 1659. Impt. *uměj:* rozomyey volánie mé ŽWittb. 5, 2, rozomyeyte to tamt. 49, 22; rozomyez (sic) tomu Hod. 82ᵇ. Impf. *umějiech:* (Oldřich) česty nevmyegyesse DalC. 18; *umiech:* (žebrák) dělati neumyeſſe Hrad. 22ᵇ, i poslední rozumyeſſe ML. 57ᵇ. Part. *uměl:* člověk nerozomyel ŽWittb. 48, 12, božie česty nevmyely sme Štít. uč. 15ᵇ. Part. *uměv:* dachu j'mu řeč jakž umiewſſe ApD. c.

úpěti, denominativum od *úp* clamor, patří sem: praes. *úpěju*, impt. *úpěj*, part. *úpějě*, *úpěl*; doklady v. v Listech filol. 1883, 453.

váleti bellare pokládám za denominativum, utvořené ze subst. *vale* (demin. válka, ze střhněm. wal masc. a wale fem. Wahlstatt). Praes. *váleju*, *válém*, *váléš*: (kán) často wale Mand. 68ᵃ, krajina, o niž této dvě království waleta Štít. uč. 29ᵇ, proč my (psové) s vlky walíme Hád. 34ᵃ, ten lid . . často walegi se žoldánem Mand. 24ᵇ, křesťané s nimi walegy Mand. 77ᵇ. Impt. *válej*: ten waley s Čechy kdo nechce živ býti DalC. 78. Part. *válel*: on s nimi (žoldán s divochy) walel Mand. 25ᵃ, ten ustavičně walel tamt. 84ᵇ, aby s nimi (Alexander se Římany) newalel Alxp. 13.

žěleti. Praes. *žěleju žělém*, *žěléš*: zyelegi toho Krist. 8ᵃ, zloděj zzele že j' kradl Štít. uč. 128ᵇ, když člověk zyele všeho nepokojě Alb. 16ᵇ, toho selewye AlxBM. 1, 21, jsú ješto zzelegy Štít. uč. 128ᵇ, (lidé) želejí toho ŠtítV. 138. Impt. *žělej*: ktož potratí náboženstwie zeley Štít. ř. 82ᵇ, ty nezeley ež máš umřieti, ale zeley ež s' sě nepřipravil k smrti Štít. uč. 150ᵃ, viz a zzeley mne ML. 104ᵇ, zzeleyme své viny Štít. ř. 221ᵇ, zieleyte se mnú mého syna Hrad. 50ᵇ, na ložích svých zieleyte compungimini ŽWittb. 4, 5. Impf. *žěléch*: Nero velmi ho zieleſſe Pass. 298; pro *žělejiech* nemám dokladu. Inf. *žěleti*: každý ma zelety hřiechu a má líbo jemu býti ež zele, a pakli nezele, ale toho nezelenye má zzelety Štít. uč. 100ᵇ. Part. *žělejě*: sv. Petr zaplaka zielegie jich rozlúčenie Pass. 289, potřěse sě země zielegyczy Hrad. 92ᵃ, zelege a milosti prose Štít. uč. 88ᵃ. Part. *žěIel*: die mudřec že často želel mluvenie Troj. 197ᵇ, Nero velmi jeho zielel Pass. 299, aby toho zyelel Alb. 16ᵇ, zielela Pass. 354, jehož smrti zielela Hrad. 28ᵇ, abyste nezieleli Pass. 417, čeho smy zyelely Modl. 160ᵇ a j.; odchylkou *žělal*: by spolu zielal qui contristaretur ŽKap. 68, 21.

Vzor 2. *trpěti*, *trṕu*.

Kmen infinitivní *trpě-*; při slovesích druhu *b*) *slyša-*.

Kmen praesentní srovnává se úplně se kmenem praesentním třídy IV.

V 1. os. sing. **tьrpją* stb. *trъpljǫ* (ve IV. tř. *topljǫ*) je kmenem patrně *tьrpjo-* stb. *trъpjo-*.

Ve 2. 3. sg., v celém du. a v 1. 2. pl., když odepnou se známé přípony osobní, zbývá *tьrpī-* stb. *trъpi-* (ve třídě IV. *topī-*; o délce svědčí čeština a srbchorv.); toto *tьrpī-* dlužno pokládati za slovanský kmen tvarů dotčených. Jak zde kmenové -*ī* vzniklo, o tom není jistoty. Domněnka jest, že vzniklo ze staršího -*ĭ-e*. Ku podpoře domněnky této mohlo by se ukazovati na tvary staročeské s -*ie*- místo -*í*-; ale dělo by se tak neprávem, neboť tvary s -*ie*- vyskytují se většinou jen v památkách pozdních, kdežto z doby starší vedlé nesčíslných dokladův s -*í*- velmi málo je příkladův s -*ie*-. Všímal jsem si této věci, ale naskytlo se mi v textech starých a přísných příkladů z obou tříd (III. 2 a IV.) nad míru málo: v ŽGloss. 103, 32 psáno hledie respicit, a v ŽWittb. na témže místě: jenž hledie na zemi i káže, bylo tedy chybné hledie již ve společné obou těchto žaltářů předloze. I na sklonku XIV stol. jsou odchylky tyto ještě řídké, a množí se teprve v době potom následující: v Alb. 33[a] když člověk vši svú žádost obratye u bóh; v Ev. Víd. vy wydyete Luk. 10, 24, vyslyſſyete tamt., cokolivěk on (otec) vczynye Jan 5, 19, (já) mluwyem s tebú tamt. 4, 26 a v. j.; v Pror. 67[a] všeliký podywye sě a potřěse hlavú; v Hug. 353 ježek vždy chodie v odění svém, ale tu jest chodie opraveno v chodi; hrzeſſieſs ve Štít. Sázav. (z r. 1465) 143[a]; hrzeſſie 3. sg. tamt.; toť tobě předobře ſtogie NRada (rkp. B) 780 (rkps. A má ſtogi); klášter lezzije Lobk. 69[b]; dial. on pomnje Blah. 11 a držjeme Blah. 18 (podlé Roha uvedeno); známo czinieme, ten list lomieme a nepeven czinieme atp. v list. českopolských XV—XVI stol., Perw. Otčet 59, 60 a j. Odchylky tyto od pravidelného -*í*- vysvětlují se jinak a nelze z nich dobýti svědectví, že by ve staré češtině bylo zde bývalo -*ie*-, které by zase dále svědčilo, že i obecně slovanské -*ī* praesentních kmenů tř. III. 2 a IV bylo z bývalého -*ĭ-e*. V textech ze sklonku XIV stol. a z doby následující jest tu *ie* psáno místo *í* podlé chybného pravidla pravopiseckého. Jest to v době úžení *ie-í*. Tenkráte psalo se ještě po staru na př. slyš*ie*c-, ale mluvilo se již slyš*í*c-; z toho brali si písaři někdy pravidlo, že za slyšené *í* může se psáti *ie*; toho pravidla pak se i drželi a nedopouštěli se chyby zjevné pozorovateli grammatickému, když tak činili v případech, kde slyšené *í* bylo vzniklo ze staršího *ie*, tedy na př. když za slyšené slyš*í*c- psali slyš*ie*c-; avšak oni písaři drželi se svého pravidla také v případech jiných, kde *í* nebylo střídnicí za starší *ie*, píší také slyš*ie*š, slyš*ie*te atp., a tu ovšem postihujeme je, že chybují. Ve stol. XIV vyskytují se odchylky jiné,

ale způsobené podobným pravidlem pravopiseckým chybně sňatým a provozovaným. Jest to v době přehlásky *iu-í*. V době *té* píše se ještě po způsobu starém sing. Instr. duš*iu* (t. j. literami, jež v rkpise příslušném znamenají *-iu*), ale mluví se již duš*í*; písaři berou si z toho někdy vzor, píší *iu* za slyšené *í*, a to mnohdy opět ve případech, kde *í* nebylo vzniklo z *iu*, zejména též ve tvarech, o kterých zde jednáme; tím vysvětlíme si hrzessyuss DalC. 37 místo hřešíš, ten jest ješto mezi dveřmi ſedyu Pass. 324 vyslov sed*í*, to pamatovánie czynyu nám v srdci zahanbenie Pass. 318 vyslov čin*í*, toho buoh vtyeſſyu Pass. 420 vysl. utěš*í*, newzweſelyu sě nepřietel non gaudebit ŽWittb. 40, 12 vysl. nevzvesel*í*.

Ve 3. os. plur. je koncovka stb. *-ętъ*, *trъpętъ* (ve IV tř. *topętъ*) a kmen tedy zase jiný. V době praslovanské zněl tento tvar *tьrpentь* (IV tř. *topentь*). Mechanickým odepětím přípony osobní dobyli bychom kmene *tьrpe-* (*tope-*); ale kmen tento není pravdě podobný, nevidí se, jakým způsobem by souvisel s ukázanými kmeny ostatními. Tvary *trъpętъ* (*topętъ*), * *tьrpentь* (* *topentь*), shodují se se tvary časování bezpříznakého *dadętъ jadętъ vědętъ*, * *dadentь* * *jadentь* * *vědentь*, a zdá se mi, že je třeba vykládati oboje stejně. Tím ovšem není věc vyložena dokonale.

O podobných dílem a dílem jiných výkladech těchto kmenův v. Miklosich, Vergl. Gramm. III² 89 a 114; Ludwig, Pr. Sitzungsber. 1874, 175 a j.

P r a e s e n s sing. 1 *trṕu* stb. *trъplją*, přehlasovaně *trpi* t. j. *trṕi*. Kmen tvaru tohoto má koncovku *-jo*, terpjo-; souhláska kořenná spojuje se s *j* a náležitými změnami hláskoslovnými z *mj*, *bj*, *pj*, *vj* vzniká stč. *ḿ*, *b́*, *ṕ*, *v́*, na př. *hřḿu*, *svrb́u*, *trṕu*, *plv́u*; z *rj*, *lj*, *nj* vzniká stč. *ř* (pozd. *ř*), *ľ*, *ň*, na př. *hořu* (později *hořu*), *veľu*, *mňu*; ze *zj sj* vzniklo stč. *ž š*, na př. *věžu višu*; z *dj tj* vzniká stč. *ź c*, na př. *viźu chcu*. Tvary tyto dílem doleji jsou doloženy, dílem podlé theorie bezpečně je můžeme předpokládati. Pro kvantitu jejich jsou pozoruhodny doklady: již wijzy Štít. ř. 17ᵇ, wijzy nebesa otevřena tamt. 27ᵇ, wijzy psáno tamt. 87ᵇ, wijzy pokrytstvo tamt. 96ᵇ, t. j. *vízi*; srov. ve IV. třídě podobné *práví*. Ukázaná změna souhlásková vyskýtá se jen v 1. os. sg.; tvary ostatní mají souhlásku beze změny této, a jejich vlivem dostává se někdy souhláska nezměněná i do os. 1. sg.: bože k tobě bdyu t. j. bdju místo bźu ŽKlem. 62, 2 vigilo, k tobě bdy t. j. bdi ŽWittb. tamt., toho sě neſtydy t. j. nestydi místo nestyzi Pass. 452. Analogií podlé trpíš, trpí atd. přiděláno časem také pro 1. os. *trpím*; novotvar tento vyskýtá se již v době staré, neprzym Hrad. 33ᵇ, šíří se rychle a jest od sklonku stol. XIV. pravidlem, srov. Listy filol. 1874, 159—160. Sing. 2. *trpíš*, s kvantitou označenou: na mě sě domnýſſ Jid. 169, pomnýſſ Jid. 170, vzrzijſſ. Štít. ř. 9ᵃ. Sing. 3. *trpí*, s příponou osobní *-t*: p(řěšě)dit praesidet Greg.; s kvantitou označenou: jehož se nedomný Jid. 117, nepomný Jid. 118, bolý ju

zzyrdcze Jid. 153, leſij Enos AlxB. 4, 24, jenž tu ſtogij AlxB., člověk wydij jej Štít. ř. 3[b], když vzrzij tamt., čiem sě přiezeň drzzij tamt. 5[a], bogij sě tamt. 5[b] a j. Du. 1. *trpíva*, *trpívě*: vě (my dva lotři) trrpiwie Hrad. 90[b]. Du. 2. *trpíta*: mnyta Pass. 283. Du. 3. *trpíta*: oči uzrzyta Pror. 81[a], wydyta oči moji Kat. 184. Plur. 1. *trpímy*, *trpíme*, *trpím*: ſlyſſymy Pass. 464, ſtogymy ModL 15[a]; wydijme Štít. ř. 8[a], 171[a] a j.; pro *trpím* nemám dokladu, ale dokud se říkalo v 1. sg. *trpu, trpi*, dotud bylo v 1. plur. vedlé *trpímy, trpíme* i *trpím* rovněž tak možné, jako bylo na př. ve IV. tř. 1. plur. dostúpím, musím, pokusím, doſtupym všie . . škody AlxV. 429, tobě věrni býti muzzim i s tobú všeho pokuſſim AlxBM. 6, 21—22., a jako je dosud nesem vedlé neseme atp. Plur. 2. *trpíte*: trpijte Štít. ř. 20[b]. Plur. 3. *trpie*, s délkou dosvědčenou: viedye ljudie Jid. 28, uzrsie Pil. c, všichni mnye Stít. uč. 109[b], (kupci) drzye tamt. 95[a], ješto ſlyſſije Štít. ř. 14[a], ti vzrzije tamt. 4[a], neradi wydije tamt. 14[a], (královstva) ſtogije tamt. 9[b], jedni hořee v boží milosti ŠtítOpat. 317; před přehláskou *-á*: ueda oni, ať neuida t. j. věďá, neviďá EJ.; zoužením *-í*: nč. trpí. Odchylkou podlé III. 1. *-ějí*: kteříž mnějí Čtv. 3, 7, zloději mnějí tamt. 3, 17; táž odchylka jest v dial. obecném *-ěj'*: trpěj, hořej atp. Us.; jiné tvary dialektické mají staré *-(j)á*: ludé věďá, po mně hleďá Suš. 237, husy-li to seďá nebo snihy ležá Suš. 122, nohy bolá Suš. 515; nebo *-ijá*: sedijá tam tře kohúti Suš. 259; *-íja*: kavky-li letíja či Turci běžíja Suš. 125, ženichovy stěny velice pršíja Suš. 487; nebo *-ú*, *-ijú, -ijó*, *-ijou*: nožičky mne bolu Suš. 515, svíce hořijó Suš. 48, růže stojijó Suš. 283, zuby vypršijou Suš. 258.

Imperativ. Sing. 2. 3. *trpi*: pozrzy v hrob Hrad. 49[b], wezrzy ŽWittb. 24, 19, Němče v svéj zemi sedy DalC. 67; psané vzrzyu videas ŽWittb. 127, 6 čti uzři; *trp*, wzezrz na ň Alb. 105[a]. Du. 1. *trpiva trpivě*, nedoloženo. Du. 2. 3. *trpita, trpta*: oba (soupeřové) dědiny drzyta Rožmb. 253, ſlyſſta komorníky (Vok.) Rožmb. 248, oči drzta póst Štít. ř. 208[b]. Plur. 1. *trpimy*, *-ime*, *-im* nedoloženo; *trpmy*: držmy sě NRada 1248, *trpme* Us. Plur. 2. 3. *trpite*, *trpte*: zaſtidte sě ŽW. 6, 11. Analogií podlé veděm, veděte, zdvihněm, zdvihněte atp. vyvinuly se také v této třídě imperativy s *-ě-* místo *-i-*, když by po zaniknutí samohlásky (*-i-*) bývala obtížná skupenina souhlásek; na př. mněte, pomnyete Hrad. 96[a], 119[a], pomněme Us.; zřěte, zrzyete na vše strany AlxV. 695, wezrziete wezrziete Otc. 264[a] a nč. Strany kvantity vytknouti sluší *stój* a *bój*: jdi a ſtuoy v bráně Pror. 66[a], stůj nč., bůj se utopení Suš. 89, matky se nebůj Suš. 22.

Imperfektum *trpiech, slyšiech,* stb. *trъpêachъ slyšaachъ,* odvozuje se od kmene infinitivního, kdežto imperfekta jiných tříd z pravidla na kmenu praesentním se zakládala. Sing. 2. *trpieše*: ač uzrzieſſe zloději, biezieſſe s ním si videbas currebas ŽWittb. 49, 18; sing. 3. *trpieše*: zdirſeſe continebat Greg., zdali srdce

nehorzijeſſe Štít. ř. 72ª, Mojžieš mlczijeſſe tamt. 131ᵇ, du. 3. *trpiesta*: ješto ſlyſſijeſta Štít. ř. 76ᵇ; plur. *trpiechom*: mnijechom by život bláznovstvie byl Štít. ř. 70ª, ſedijechom nad hrnci masa tamt. 239ª; pl. 3. *trpiechu*: trpiechu Kat. 132, co ſlyſſijechu Štít. ř. 76ª. Pro tvary nepřehlasované sly*šách* atp. není dokladu. V době pozdější vyskytují se tvary zúžené, s *-í-* m. *-ie-*: král ſedijſſe na své sieni Alxp. 5, Alexandr udeři Lixia holí kterúžto v ruce držyſſe Alxp. 8. Odchylkou tvoří se impf. podlé III. 1: on mnyegieſſe Mill. 15ª t j. *mniejieše* m. *mnieše*.

Aorist *trpěch slyšach* přehl. *slyšěch*. Sing. 1. welech Hrad. 126ᵇ; sing. 2. prvú radost tehdy s' měla, když uſlyſſye Hrad. 119ᵇ; sing. 3. člunek przymczie sě Hrad. 10ª; du. 1. zatiem vzrziechwa jednoho Krist. 106ᵇ; pl. 1. zliſahom audivimus EJ, bieziechomy Hrad. 27ᵇ; pl. 3. zliſahu EJ, slyšěchu atp.

Infinitiv *trpěti* stb. *trъpěti*, tyrpieti Túl. 12ᵇ, trrpieti Hrad. 133ᵇ; *slyšati* stb. *slyšati*, pobe(za)ti vitare t. j. snad poběžati Greg.; přehlas. *slyšěti*, chtěl bych řěči podrzyety Štít. ř. 189ᵇ. Tvar nepřehlasovaný udržel se a dílem i rozšířil v nářečích východních: slc. držat (ale horet), když budú krávy bečati Suš. 679, budú svině kvíčati tamt., budu ležat v síni Suš. 183, budu visat Suš. 99.

Supinum *trpět* stb. *trъpětъ*, přijide Maria wydiet hrobu ČEvang. Rozbor 709; *slyšat* stb. *slyšatъ*, jíti ležat Velesl. Jg.

Part. praes. act. *trpě*, *trpiec*. V masc. neutr. před přehlasováním *trpa*: bda vigil Greg. t. j. bďa, zeda sedens EJ t. j. seďa; též bez přehlášky v dialektech: seďa při večeři Suš. 231, seďa leža kleča doudl. Kotsm. 26. V *trpiec-* délka naznačena: slovo božie ſlyſſijecz Štít. ř. 4ª, ſlyſſijecze tamt. 79ª, zrzijecz tamt. 13ᵇ, zrzijecze tamt. 25ª, bogijecz sě tamt 45ᵇ, nechtijecz tamt. 50ª, ſtogijecz tamt. 51ᵇ, zle trpijecz tamt. 33ᵇ a t. p.; skrácení ve femin. *trpěci*: kterážto seděci Br. Nový Zákon 131ª. Analogií podlé pek*úc*-, piš*úc*-, piš*iuc*- atp. vyvinul se také tvar tr*púc*-, trp*iuc*-: trpiuci ŽKlem. 74ᵇ, voda bieziucie tamt. 42ᵇ, ſliſſiųci tamt. 109ᵇ, v zvonciech wznyucich tamt. 123ª, ſediuci tamt. 128ᵇ, letiuci tamt. 128ᵇ, bogiuci tamt. 101ᵇ atd.; v ŽKlem. je tvar tento u většině, ale i v jiných památkách staročeských se vyskýtá, na př. boyuczym ŽWittb. 24, 14 a ŽBrn. tamt., a též v nářečích: zdalo se Ranoši na loži ležucej Suš. 186, moja najmilejší v komůrce seďuci Suš. 206. Srov. Über die weichen a-, o- und u Silben im Altböhmischen 1879 str. 32. Odchylkou podlé III. 2 *trpěje*: bdyegyczy Alb. 80ᵇ, bdyegycze ML. 36ᵇ, ſedyegyczyeho Pror. Isa. 28, 6, ſkripiegicze MamV., držejících MC, náležejících Pref. 11 atp. O *věda*, *vědúc-*, *vida vidúc-*, viz doleji mezi slovesy jednotlivými.

Part. praes. pass. *trpim*, *a*, *o*, stb. *trъpimъ*, zachovalo se v komparativech *držiměje*, *držimějie*; doklady v. doleji při slovese *držěti*.

Part. *-l*: *trpěl, slyšal*. Kvantita odchyluje se: ani trpijela které strasti Štít. ř. 22[a], ješto smrt trpijely tamt. 32[b], by wydijela tvé súzenie tamt. 124[b]. Při slovesích druhu *b*) sing. m. *slyšal*, f. *slyšala*, n. *slyšalo*, du. m. *slyšala*, f. n. *slyšěle*, pl. m. *slyšěli*, f. *slyšaly*, n. *slyšala*.

Part. *-s: trpěv; slyšav*, *slyšěvši slyšěvše*.

Part. *-n: trpěn; slyšán*, *a*, *o*, du. m. *slyšána*, f. n. *slyšěně*, pl. m. *slyšěni slyšieni*, krátké i dlouhé, f. *slyšány* n. *slyšána*.

Subst. verb. *trpěnie*, *slyšěnie;* dial. valašsk. slyšéní a slyšání, ležéní, hučéní, křičéní atp.

Doklady a příklady hojnější podávají se v následujících některých slovesích jednotlivých.

báti z bývalého *bojati*, stb. *bojati*. Kmen infinitivní *boja-* stažen byl v době před přehlasováním v *bá-*. V této podobě samohláska kmenová neměla již před sebou souhlásky měkké, nebylo tedy příčiny ku přehlasování zpátečnému, kterému by tvary se kmenem nestaženým *boja-* zajisté byly podléhaly. Délka ve staženém *bá-* drží se ve všech tvarech. Praes. *boju:* sě bogu Túl. 30[b], boiv sě DalHr. 8, velmi sě boyu Pass. 359, nezbogiu sě jeho ŽKlem. 15[b]; přehlas *boji;* novotvar *bojím:* newzbogym sě ŽWittb. 3, 7, protož se bogim Apoll. 139[a]. Impt. *boj*, boy sě timeat ŽWittb. 21, 25; dial. *bój bůj:* bůj se Suš. 89, nebůj se Suš. 22. Imperfektum zakládá se dílem na kmenu nestaženém, *bojiech*: město sě bogyesse DalC. 47, každý sě bojieše DalJ. 67, Neklan sě bojieše Dal J. 17, kak sě králová bogyeſe Kat. 144, zahlazenie sě bogieſta Pass. 156, všickni sě ho bogiechu Pass. 329, lidé bogyechu sě Pror. 116[b]; — dílem na staženém, *bách* 2. os. *báše* atd., kteréhožto tvaru pak nelze rozeznati od aoristu, není-li rozdílná koncovka: Neklan sě basse DalC. 17, velmi sě baſſe Pass. 367, (země) nepřátel sě nic nebaſye AlxV. 85, Polené sě báchu DalJ 57. Aor. *bách* 2. os *bá* atd.: Pilat viece sě wzbaa ČEvang. Rozb. 704, (král) toho sé nejviece vba že sě po ňem vojna hrubá bieše vzbudila AlxV. 2227, slyšěch i zbach sě timui ŽWittb. Hab. 2. Inf. *báti*, se stopou přehlásky baeti zę EJ. Part. *bojě bojiec-*, anal. *bojúc-:* bogie sě timens ŽWittb. 14, 4; bogiuci hospodina ŽKlem. 8[a], bliz boyuczich jeho ŽWittb. 84, 10, bogiucym sě jeho ŽKlem. tamt. Part. *bál báli:* aby sě baal Štít. ř. 126 a Pror. 39[a], nebaal sě Pror. 52[a], Uriáš vbaal sě jest tamt. 75[b], viděli a baaly sé tamt. 30[b], baaly (masc.) sú sě tamt. 21[a]; Izrahelščí zbaly sú sě Exod. 14, 10. Part. *báv bávši:* ty sě lidí vbaw nevinně s' ho odsúdil Krist. 100[a]. Srov. *státi stoju*.

bdieti. Praes. *bźu*, *bzju*, *bzi:* až sě hřiešna pobzy Pass. 451 (cítím se hříšna, subj. fem.); analogií *ď* m. *ź: bďu*, *bdju*, *bdi*, bože k tobě bdyu ŽKlem. 62, 2, k tobě bdy ŽWittb. tamt.; a jinou analogií *bdím*; 2. os. *bdíš* atd.: když mne u sebe mnoho pobdys (uznamenáš, praví sbožie člověku) Hrad. 140[b], kdož se

pobdy že j' shřešil Štít. uč. 121[a], ktož pobdy v svědomí hřiech smrtelný tamt. 130[a]. Part. *bdě*, *bdiec-;* staré nepřehlasované *bďa*, bda pervigil Greg.; odchylné podlé III. 1. *bdèje*, bdyegycze u modlitbách ML. 36[b], bdyegyczy Alb. 86[b]. Part. *bděl bděli:* bdyel sem ŽWittb. 101, 8.

běžěti. Praes. *běžu* atd., jáz byezu Mast. 1, jáť bijezzijm Štít. ř. 106[a]. Aor. *běžěch* biezіech v žízi cucurri ŽWittb. 61, 5, (žena) biezie Hrad. 136[b], bieziechomy Hrad. 27[b]. Inf. *běžěti*, bijezzety po ňem Štít. ř. 5[b]; tvar starý snad nepřehlasovaný pobe(za)ti vitare Greg. (litery v závorkách nejsou dosti zřetelny). Part. *běžě*, vzdálil sem sě *biezie* fugiens ŽWittb. 54, 8; *běžiec-*, za to *běžúc-*, *běžiuc-:* voda bieziucie ŽKlem. 42[b]. Part. *běžal běžěli:* otec do města biezal Pass. 356, biezal sem ŽKlem. 61, 5, zvěř pryč biezala Pass. 357, dva lvy byezala Pass. 89, aby bieziely (masc.) ut fugiant ŽWittb. 95, 6. Part. *běžav běžěvše:* tam byezaw potluče na dóm Pass. 419, Petr byezaw i schova sě ML. 101[b], bieziewſſy Pass. 348, bieziewſſe Pass. 382 a j. Subst. verb. *běžěnie:* ku biezyeny ad currendam (viam) ŽWittb. 18, 6.

blščěti, ve třídě II *blsknúti:* stb. blьštati blьštą blьštiši nitere z pův. blьskēti (druhý tvar, blьstêti blьštą blьstiši, místo blьscêti atd., vysvětliti lze utvořením mladším z blьsk-ê-ti podlé trьpêti, když ē bylo již přešlo v ê). Stč. praes. *blšču:* smysl tvuoj všech jazykóv poznáním se blſſtij Alxp. 160; impf. *blščiech:* oči blſſtiechu se jakožto hvězdy Alxp. 5. Srov. *lščieti*.

blučěti, part. *blučal blučěli:* (sup) by byl viece bluczal NRada 775.

boleti. Praes. *boľu boliš:* viz že ť srdcem boly aegroto Kat. 140, bolí ju zzyrdcze Jid. 155, často po ňem boli Hrad. 134[b]. Part. praes. *bolejě* viz nahoře ve III. 1.

břěčěti, praes. *břěču*, nechať jiný brzeczy NRada (B) 619; part. *břěčal břěčěli*.

čpieti v. *ščpieti*.

dřežěti, *držěti* tremere, stb. drъžati, rus. drožatь, pol. *drżeć*. Part. *dřežal dřežěli:* všecko pohanstvo drzezalo nechtě státi při tom strachu Kat. 158, drzala země Mam. Jg.

držěti: chtěl bych řeči podrzyety Štít. ř. 188[b], nemoha drobóv zzdyrsiety ApŠ. 50. Praes. *držu:* jenž dryzyſſ klíčě ML. 16[a], ktož drrzy Hrad. 95[b], mateřino naučenie děti drzye tvrdo Štít. uč. 58[a], toho kuoru podobenstvie drzýe kupci tamt. 59[a]. Impt. *drž(i):* oči drzta póst od všetečného hlédánie Štít. ř. 208[b], drzmy sě jeho rady NRada 1248. Impf. *držiech:* zdirſeſe continebat Greg., (muž) manželstvo drrzieſſe Hrad. 1[b], Alexandr (hůl) držyſſe Alxp. 8. Part. *držě*, odchylkou: držejících MC. 71. Part. *držim* zachovalo se v těchto komparativech: viece ť ještě o pravém obrácení chci pojměti řeči, aby v paměti bylo drzzymyegie a v rozumu lepšie poznánie, co jest pravé k bohu obrácenie Štít. ř. 54[b]; aby to v paměti bylo drzzymyegije, řku-ť, ež troji věc

[illegible] [illegible] Štít. ř. 21[illegible]: [illegible] v [illegible] bud u pa-
měti [illegible] Štít. uč. 14[illegible] a j. držmějie, držmějše, obojé komp. neurč. k držm. Part. držěl držěli: aby [illegible] dyrzal Pass. 27[illegible]. [illegible] jmé drzi Kat. 2. aby [illegible] dyrzal ŽWittb. Anz. [illegible]. Pilat [illegible] [illegible] JiI. 37, [illegible] sě przydrzal Pass. 372. pridirzal [illegible] sě [illegible] ŽWittb. 1[illegible]. 31, [illegible] aby mi [illegible] ML. [illegible]. drzala jě [illegible] ŽKlem. 72. 6. jenž [illegible] mi [illegible] obdyrzala Pass. 34[illegible], [illegible] dirzalo mé ŽWittb. 11[illegible], 33. jenž sta obdrzala Pass. 3[illegible]5. aby poslu-[illegible] drzieli Hrad. 4ᵃ, abyste bo nedrzyeli Pass. [illegible]. abyste s pokoři sě drzyeli tamt. 345. dyrzieli tamt. 35[illegible]. pridrzieli sú sě [illegible] ŽKlem. 24, 21. obdyrzieli Pass. 412. [illegible] pro-[illegible] obdrzely ML. 27[illegible], břieszici obdirzely bohatstvie ŽWittb. 72, 12. Part. držав držъše: nic neobdirzaw Krist. 34ᵃ. Part. držán držieni držьni: kak (pěst) drzzan má býti Štít. ř. 205ᵇ, panský ňáez má drzan býti OLub. 64. jsú některá oblehčenie obdrzana od papežóv Štít. uč. 73ᵇ, ani kdy slavné královstvo tak krzo obdrzano ML. 11[illegible], aby bylo drzano Hrad. 17ᵃ, (Němci) aby za hosti drzijeni byli Pr. pr. 242. Subst. verb. držěnie: mé obdrzenye Kat. 100. Místo -rž- bývá psáno ř: tu řeholi dřeti Mart. 48ᵃ, co říšského dřeli tamt. 52ᵇ a j.: dialekticky mísily se hlásky rž v ř, jak toho jsou příklady i jinde (nýbř m. nýbrž, zavřený m. zavržený Blah. 281). Taktéž přídržěti, nádržěti: nenadrzi sě srdce ŽKlem. 100, 3, nenadrzie sě ústa tamt. 101, 6, věrné sě nadrzymy služby PulkLit. 32ᵃ; slovesa tato do III. 1 se přenášejí, jako náležěti a p., srov. ležěti.

dščieti, part. *dščěl dščěli*: dſczalo jest na mě maso pluit ŽKlem. 77, 27, oblakóm přikáži aby nedſſczyely Pror. Isa. 5, 6; jiné jest *dščíti dšču dščil* ve tř. IV.

hleděti, praes. *hležu*: hlezy na jeho rány Modl. 170ᵃ, když hlezy na jeho lſce Kat. 58; part. *hleděl*, odchylkou *hledal hleděli*: na ten boj sám jáz hleďal DalJ. 104, by hledial Lobk. 7ᵇ, přemoci toho hledial Mart. 65ᵃ, aby k samému kniežeti hledieli Pr. pr. 242.

hořěti: (oheň) bude horzieti ŽWittb. Deut. 22. Praes. *hořu*: srdce v túhách horzi Hrad. 53ᵇ. Part. *hoře, hořiec-*; vedlé toho adj. *horúcí*: horuczy oheň Hod. 83ᵃ a j. Part. *hořěl hořěla*: wzhorziel sě oheń exarsit ŽWittb. 105, 18, horziela Hrad. 29ᵃ; (ohrada) deset let horzala (rým: diela) AlxV. 825 chybou opisovačovou místo hořéla, jak žádá rým; hojně však již v době staré vyskytuje se tvar analogický *hořal hořala*: vešken duom horzal Pass. 336, ležal v ohni a horzal Alb. 7ᵇ, bych nehorzal Modl. 44ᵇ, horzala mysl má Modl. 117ᵇ, mysl všěcka horzala Alb. 83ᵇ, zdali srdce v nás nehorzalo Krist. 109ᵃ, město horzalo Pass. 311, vody by ſhorzaly Pror. Isa. 64, 2, kosti ſhorzale ſtád pz. 87; plur. *hořěli*: abyste vínem horzyely Alb. 29ᵇ, wzhorziely sě jako oheń ŽWittb. 117, 12.

hřbieti, hřeběti, ve třídě I. *hřésti hřebu*. Praes. *-bu*, *-bíš*: tu ješto (tělo sv. Ludmily) hřbí Kar. 116, svatých těla tam hrziebie Otc. 298ª, kdež hrziebie kosti sv. Alžběty Otc. 492ª. Impf. *-biech:* pohřebechu ji, kdežto starosty hrziebiechu in monumento patrum Otc. 77ª. Part. *hřběl hřbělo*: (tělo) dlúho v hrobě hrzbyelo Mast. 352, jichžto těla mnoho let v tom kostele hrzbiela Krist. 25ª.

chtieti. Při slovese tomto mnohé jsou zvláštnosti, dílem hláskoslovné, dílem tvaroslovné. Co se prvých týče, tu především kořenná samohláska *o*, ch*o*t-, v češtině většinou bývá vynechána, *cht*ieti *cht*ěl atd. stb. ch*o*têti atd.; někdy však zachovala se, a to zvláště ve složeninách, když by ztrátou *o* bylo vzniklo skupení souhlásek obtížné, na př. pochotenemu concupitae formae Greg., wſchoczy jiesti esuriero ŽKap. 49, 12, jenž wzchocze volet ŽWittb. 111, 1, newſchoce Krist. 52ᵇ, wzzchotye sě jemu Jid. 78 atp. Dále dějí se rozličné změny se skupením *cht-*, *chc-*, kdež *ch* někdy v *h*, někdy v *k* se mění a někdy odpadává; někdy pak, zejména v památkách dialektických, za *chc-* bývá *chť-*; příklady toho následují. V praes. jest 1. os. sing. podlé *trpu* pravidelně *chocu*, *chcu*: ač wſchoczy jiesti si esuriero ŽKap. 49, 12; tu smrt chczu přijieti DalH. 30, nechczu živa býti tamt. 39, nechczu tebe za súdcu jmieti DalHr. 3, jáz chczu pravý súd vydati Hrad. 117ª, chcziu tomu Ap. D. b, nechczy tobě Hrad. 102ª, chczy býti Růž. 5; *hci*, hczy Víd. Luk. 5, 21; *kci*, kczy pověděti AlxV. 394; *ci*, czy vem něčso řéci AlxV. 1063, ˛chy ť pověděti Růž. 5 trvám = ci; *chti*, já vineu nechti býti List. slez. XV stol. Perw. Otčet 53, zde *ť* místo c zajisté vlivem těch tvarů, kterým ch*ť*- náleží právem. Sing. 2. podlé *trpíš* měla by zníti *chtíš*, a podobně sing. 3, du. a 1. 2. plur., ale zde se jazyk odchýlil. Byl totiž ve slovanštině tvar imperativní (optativní) sg. 2. 3. **chotjь*, stb. *choštь* a *chošti* (tvar rovněž takový jako impt. vêždь daždь jaždь, du. vêdita, pl. vêdite atd.), a tvar tento bral se do funkce indikativu, říkalo se velis místo náležitého vis; v. Miklosich III² 91. V češtině byl za chotjь stb. choštь náležitý střídný tvar *choc*, zachovaný dialekticky ve slc. choc = obgleich Jg., a tvar tento stal se základem mnohých novotvarův, zejména také novotvarův pro praes. 2. 3. sg., du. a 1. 2. plur. V sing. 2. stačilo původně samo *choc*, jako ve stb. *choštь chošti* bylo za vis; avšak analogií jiných tvarů 2. os. sg., jež měly koncovku *-ši*, vyvinulo se v stbulharštině chošt*eši* a chošt*iši* (podlé neseši a nosiši), a touž analogií vysvětliti jest české *choceš*, *chceš*; *choceš* zdlouž. *chůceš*: zchůcešli peníze Us. Bosk. Jg.; *chceš* je pravidlem: jakémuž chceſſ muži Kat. 28, zda kterému roku wzechceſſ Kat. 180; obměnami hláskovými *ceš*: kam ceſſ Růž. 2, neceſſ li tamt.; sem kladu také thes, kohož thes (jmenovati) Kunh. 151ᵇ t. j. ceš, snad je tu v rkp. chybně psáno nebo chybně čteno, bývát v rukopisích t a c nesnadno rozeznati; pozoruhodny jsou

dále tvary rukopisné: chczſ li jeho (s) sebú pojieti Růž. 2 a chczely králi! posla jmieti tamt. 4 (verše 8slabičné). Sing 3. *choce*, *chce* s koncovkou *-e*, přidanou k *choc* podlé nes*e* atd. touž analogií, jako *-eš* v 2. os., na př. (hospodin) čěstě jeho wzchocze volet ŽWittb. 36, 23, jenž wzchocze mnoho volet nimis tamt. 111, 1, newſchoce sě jemu píti Krist. 52[b], když se jim wzchuce píti Mill. 44[a] t. j. vzchůce; jenž wzechce ŽKlem. 111, 1, wzechcze mu sě jiesti Pror. Isa. 9, 20, ani píti jim se zechce Troj. 224[b], gdyž sě chcze co sdieti Jid. 74 atd., chce je pravidlem; *ce*, kto cze býti pokojen AlxV. 846; dial. *chťe:* chtie li kto vody míti Mill. 94[a], že chtie radějie umříti než živa ostati Mand. 55[b]. Dual a plural k sing. *chotjь stb. choštь zněl *chotivê chotita chotimъ chotite* (jako ke věždь bylo vêdite atd.) a podobně asi bylo v češtině. Avšak mezi náhradami za indikativ žádaný (*chtíta *chtíte atd.) nenalézáme *chtí-*, nýbrž bývá tu dílem *chc-*, dílem *chce-* s příslušnou koncovkou osobní. Strany *chce-* není pochybnosti, že tvary tohoto druhu vznikly touž analogií, jako sing. 2. *chceš* 3. *chce*, totiž podlé nes*eš* nes*e* atd., tedy du. 1. *chcevě* podlé nesevě, pl. 2. *chcete* podlé nesete atp. Strany pak tvarů se *chc-* (bez *e*), jako du. 1. *chcvě*, pl. 2. *chcte* atp., platí zajisté týž výklad, kterým se vysvětluje č. vězte jezte proti stb. vêdite jadite: jako vlivem singularu *věz* vyvinulo se *věz-te* místo *vědi-te*, tak vyvinulo se také *ch*(*o*)*cte* atd. místo *chotí-te* vlivem singularu *choc*; podobně v osobách ostatních. Doklady. Du. 1. *chcvě:* když sě chczwie na trh bráti Hrad. 124[b]; *chceva*, *chcevě:* chczewie l jíti Hrad. tamt., chcewa věřiti Pass 337. Du. 2. 3. *chcta*: (Tym a Komon) ju (Ludmilu) chczta zabíti DalC. 26, uši jie (pravdy) slyšeti nechczta Štít. uč. 25[a]; pro *chceta* nemám dokladu. Plur. 1. *chcmy, chcme*, *chcm:* co chczmy sdieti Hrad. 74[a], nechczmy Hrad. 115[a]; my též chczme učiniti Lobk. 5[a], kterak chczme učiniti Mart. 22[b], chczme vstáti Růž. 3, chcme nechcme Háj. Vel. Jg.; chcm uvodí Šaf. Poč. 24; *chcemy*, *chceme*, *chcem:* hcemi viděti EJ, na které chczemy lesy jěti, kde chczemy loviti počieti Hrad. 5[b], chceme chcem Us.; dial. *chťem*, *chtim:* že chtiem prakuov nadělati Mill. 91[a], my chtim List. slez. XVI stol. Perw. Otčet 10, 11 a j. Plur. 2. *chcte:* ač chczte by živi byli Ap. D. d, ač chczte sobě pomoci AlxB. 1, 2, chczte li to viděti Pass. 80, co mi chczte učiniti Trist. 111, co chczte to vám dám Trist. 116; *chcete:* kto chczete rádi slyšěti Mast. 133, čso chczete Hrad. 10[b], 115[a]; *hcete:* hczete Víd. Jan. 5, 47. Plur. 3. *chtie* pravidelně podlé *trpie:* dietky chtie hladem zemřieti Hrad. 124[a], těm jižto utrpenie jmieti nechtye Krist. 66[a], že mu chtye hlavu stieti DalJ. 35, zvaní chtije-li vezmú orudí a dějí je kam chtije Alxp. 54 atd.; novotvar podlé III. 1. *chtějí* Us.; analogií podlé tvarů předešlých dial. *chcú*, *chcó:* děti chcú chleba Suš. 51, chcó chodit k nám Suš. 245. Imperativ vlastní jest stb. *choštь*, stč. **choc* (slc. *choc*), s koncovkou *-i* stb. *chošti*,

slc. *chci*; v češtině je za to novotvar podlé III. 1, *chtěj:* chtiey neb nechtiey Štít. Opat. 26, chtějme Us., chtějte neb nechtějte Br. Jg. Imperfektum *chtiech:* s ním choditi chtieſſe Hrad. 10ᵃ, sv. Prokop též chvále nechtieſſe tamt., kněz rád chtieſſe pomeškati Hrad. 145ᵃ, (opat) chtieſſe umřieti Otc. 359ᵇ, (Filip) chtijſſe raniti Alexandra Alxp. 8; odchylkou podlé III. 1 *chtějiech:* jenž chtiegiſe Otc. 4ᵇ. Aorist *chotěch, chtěch:* wzzchotye sě jemu ovocě Jid. 78 t. j. vschotě, potom sě jemu wzchotye jiesti Mat. 46, sv. Prokop nechtie rád opatem býti Hrad. 8ᵃ. Inf. *chtieti:* co by chtijety měla Štít. ř. 55ᵇ. Part. *chtě*: král zamysli chtye jěti lovit Pil. b, tet j'ho chtye mučiti vsadi v olej vrúcí ApŠ. 4, šírost zempná chtyeczi sě vydřieti z kořen Pil. c, vrábata z hniezda chtyecze L. Mar. 43, chtíce s tebou mluviti Br. 32ᵃ; *ktě:* hna a ktye svým pomoci AlxV. 1683; v AlxV. čte se též ḳchtyecze, přijiesti sě rádi ḳchtyecze 1417, kdež naznačenou opravou dáno na jevo, že tvar s k- místo ch- jest odchylný; dial. *chcě*: chcziecz jej osočiti Kat. 4, změnou *t* v c; sem nepočítám příklady: bóh nechcze křivdě ty jsi ŽWittb. 5, 5, bóh nechce zlosti ty jsi ŽKlem. a ŽKap. tamt., kdež *chce* je chybný opis místo *chtě*, které se čte na témže místě v ŽPod.: ne bóh chtye nespravedlnosti ty jsi lat. non deus volens iniquitates tu es. Dial. *chcúc* slc., analogií podlé praes. chcu chceš chcú. Odchylkou podlé III 1 *chtějě*: nechtyegyyczýý slyšěti nolentes Pror. Isa. 30, 9. Part. *chotěn, chtěn*: pochotenemu concupitae formae Greg. Subst. verb. *chtěnie*: podlé svého chtienye Hrad. 80ᵃ, spadlo na mě jedno chtyenye Kat. 140; dial. slc. *chcenie* Part. *chtěl:* komorník wzechtiel by hledati Rožmb. 28, nechtiel mně noluit ŽWittb. 17, 20, kam sě chtyelo to slovo obrátiti ML. 44ᵃ; *ktěl*: Ktyel li bych to vše klásti AlxV. 667; dial. slc. *chcel.* Part. *chtěv*: chtyewſſe j' ho sžéci ApŠ. 108. Podlé výkladů starších tvary slovesa *chtieti* vysvětlovaly se jinak: sloveso to prý přechází do třídy V. 2, chceš chcete atd. jako repceš repcete; a mimo to prý odsouvá samohlásku, chc*e*me — chcme atd. Prvá část výkladu tohoto jest potud pravdiva, pokud se jí míní, že tvary dotčené formalně souhlasí se tvary třídy V. 2, a pokud nezapomíná se při tom, jaký vlastně byl původ a podnět tvarům těm; srov. Listy filol. 1884, 94. Naproti tomu druhá část výkladu téhož je naprosto chybná; kdyby ve chcme chcte atp. byla samohláska vynechána, tedy nebylo by lze pochopiti, proč se nevyskýtá také jinde vynechání podobné, proč se nevyskýtá na př. ind. repcme m. repc*e*me atd.

jěčěti. Praes. *jěču*, srdce gyeczy Modl. 57ᵃ; part. *jěčě:* jenž (potok se řekou) sě stiečе velmi giechzie Pil. a; part. *jěčal jěčěli:* v takém náboženství srdce gyeczalo Pass. 415; subst. verb. *jěčěnie:* gieczienye spatých gemitus ŽKap. 78, 11.

klečěti Impf. *klečiech*, (sv. Václav) na praze klechieſe DalH. 30; part. *klečě:* ana kleczeczy k zemi ničieše Krist. 11ᵃ; part.

klečal klečěli: sv. František kleczal celý den Štít. uč. 28a; subst. verb. *klečěnie:* na koleně kleczyenye Alb. 102a.

křičěti, praes. *křiču:* krzyczyu LAl. h; part. *křičě:* vrábata krsichziecze vzdvihujiu sě LMar. 43; part. *křičal křičěli:* matka krzyczala Pass. 411; subst. verb. *křičěnie:* žalostné krzyczenye Kat. 66.

letěti. Praes. *lecu* (nedoloženo), *letiš* atd. Aor. *letěch:* král divem letie na zemi Apoll. 130a, letye Ruben Jid. 104, židové na zemi letiechu Hrad. 80b. Part. *letě*, *letiec- letiuc-:* ot šípa leticzieho ŽWittb. 90, 6, ot střěly letiucie ŽKlem. tamt. Part. *letěl:* letiel na peřiu ŽWittb. 17, 11, letyel jest volavit Pror. Isa. 6, 6, Philetus letyel Pass. 351, ten člověk letyel Pass. 222; odchylkou *letal:* obořil sě jest Babylon a Juda letyal Pror. Isa. 3, 8, letal sem corrui Pror. Isa. 21, 3, abych letal ut caderem ŽWittb. 117, 13, všel nad cherubin i letal jest, letal nad peruti větróv volavit ŽKlem. 17, 11; fem. *letěla*, odchylkou *letala:* kněžie letala sacerdotes ceciderunt ŽWittb. 77, 64, aby (žena) lettiala Kar. 126; neutr. *letělo*, odchylkou *letalo:* letyalo jest, letyalo jest Babylon cecidit Pror. Isa. 21, 9, by ptáče wletyalo Kat. 156; du. m. *letěla*, odchylkou *letala:* oba spolu sta letyala Pror. 46, 12; du. f. n. *letěle*, nedoloženo; plur. m. *letěli:* tu sú letiely všicci ŽWittb. 35, 13, oni letiely ceciderunt tamt. 19, 9; fem. *letěly:* nepřietelské zdi letiely Pass. 49, tak dušě letyeli hustě AlxB. 4, 16; neutr. *letěla*, nedoloženo. Part. *letěv letěvši:* jeden letěv leží Pass. 22; odchylkou *letav:* orel ſletiaw ty drobty pochopi Troj. 200a. Subst verb. *letěnie:* přěpustím na lid tento letyenye ruinas Pror. Jer. 6, 21.

ležěti. Praes. *ležu ležiš* pl. 3. *ležie* nč. *leží*, a rovněž tak imperfektiva *náležu*, *přiležu*, *záležu*, která časem víc a více do třídy III. 1 se přenášejí. Sing. 3. *leží;* v nichž (slovích) zalezzij plnost svrchovánie Štít. ř. 250b (podlé III. 1 bylo by v tomto textě psáno zajisté -ije), v té čtveře věci zalezy pokánie pravé Štít. uč. 121a (podlé III. 1 bylo by tu psáno -ye), ustavenie té svátosti zalezy u přijímání tamt. 124a, v tom zalezy nálepší rada tamt. 152a, duchu svatému przilezy milost Krist. 8b, bohu otci moc vláščie przilezy tamt.; pl. 3. *ležie:* mnoho zemí kteréžto sém przilezie Mand. 46b, které pokuty konšelóm przilezije Práva pr. 246, dobrým odplaty náleží Hořck. 65a. Part. *ležě ležiec-:* mniece by tu byl lesie ApŠ. 35, již vizu strážju svého na nosidléch leziecz LAl c; *ležúc-:* zdalo se Ranoši na loži ležucej Suš. 186; odchylkou podlé III. 1 *ležeje:* věcí k jídlu náležegijcých Pref. 11. Part. *ležal ležěli:* když lesal ApD. a, jako by lezal v ohni Alb. 7b, na popele lezal Pass. 469, (žena) lesala Jid. 161, by to lezalo ve dskách Rožmb., jakež smy v jěskyni lezieli Pass. 370, ta svatá mučenníky spolu v hrobě lezala Pass. 403, jichžto téla mnoho časóv v zemi sú lezala Pass. 270, svatá těla lezala Pass. 481. Part. *ležav ležěvše:* leziewſſe Pass. 480, odchylkou lezawſſe Pass.

293. Part. *ležán:* buď ležáno leč neležáno VJp. 62. Inf. *ležěti*, sup. *ležat*: jíti ležat Vel. Ig.

lščieti, stb. lьštati sę lьštą lьštiši splendere, ve tř. II. *lsknúti;* praes. *lšču:* smysl tvuoj všelikým uměním se lſſtij Alxp. 160; srov. *blščěti.*

mčieti, stb. mъčati mъčą mъčiši iactare, ve tř. II. *mknúti.* Praes. *mču, mčiš*: já tě prziemczym transferam Otc. 143[a], jakžto prach jehož ſemczy wietir s obličějě země pulvis quem proicit ventus ŽWittb. 1, 4, neſmeczyli jich malichný Pror. Jer. 49, 20, uzřechom dva ana sě po nas mczyta na velblúdech Otc. 398[a], diabli ješto sě przyemczie discurrunt Otc. 23[a]. Impf. *mčiech:* kako jeho zlí duchové mczechu do muk ducebant Otc. 272[a], mcziechu OtcC. tamt. Aor. *mčěch*: tehdy sė zástup z města pomczie Hrad. 80[b], tuť j'mu (pekařovi) žena kvasnic przymczie Hrad. 136[b], člunek przymczie sě k ňemu tamt. 10[a]. Part. *mčal, mčěli*: (tělo) sě na svėt przymczalo Hod. 83[a], potom ten den celý skrze lesa púšť jsú sě mczieli Trist. rkp. Strah. (Star. Skl. 4, 215); odchylkou: daleko by zamċela (člověka) taková libost ŠtítOpat. 51.

mlaščěti, mlask-; part. praes. *mlaščě*: (vepř) mlaſſtie i výše sebú pošinu tamo, kde Trist. 120, štenci potekú za ním (vlkem) mlaſtyecze AlxV. 1416.

mlčěti, mylczyety neškodí Mast. 41. Praes. *mlču*: mylchziu o jiném Pil. d. Impt. *mlč(i):* nemilczy ne sileas ŽWittb. 27, 1, nemylczy ne sileas tamt. 38, 13, nemilcz tamt. 34, 22. Impf. *mlčiech*: Mojžieš mlczijeſſe Štít ř. 131[b]. Aor. *mlčěch*: mylcziech tacui ŽWittb. 49, 21. Part. *mlčě*: Giezius mllczie stojieše Hrad. 82[b]. Part. *mlčal mlčěli:* Kristus mlczal jest toho jímž sě j' znal, abychom mlczyely také jeho zlého ješto j' pravda Štít. ř. 144[a], mlczal sedm dní Alb. 32[b], nezamlczal si ale kázal si Pass. 346, neb sú mylcziely siluerant ŽWittb. 106, 30. Part. *mlčav mlčěvše*: ciesař dlúho zamlczaw zdviže sě Kat. 172, pomlczaw NRada 602. Part. *-mlčán mlčieni mlčěni*: což jest zamlczano Alb. 32[b], nemóž býti zamlczano tamt.

mnieti stb. mьněti mьnją putare. Praes. *mňu mniš*: což sě do jeho (Prokopova) vzróstu domnym Hrad. 23[a], na mě pak sě něco domnýſſ Jid. 169, an sě mny uteka Pror. 95[a], vy z toho hřiechu nemnyte Krad. 131[a], všichni mnye by šli po dobré cěstě Štít. uč. 109[b]; 3. os. plur. *mnie* vkládána jako věta samostatně do jiných a z toho vyvinulo se příslovkové *mnie* (srov. *prý, trvám* a p.): jakž mnye proto život platil Kat. 136, (Porfyr) uměl všiej řeči utajiti což mnye kto pověděl Kat. 138 (správno-li v rkp.?). Odchylkou podlé III. 1 *mnějí;* kteříž mnějí Čtv. 3, 7, zloději mnějí tamt. 3, 17. Impt. *mni mnite*: pomny na to ML. 23[b]; odchylkou *pomněte*: protož na tom sě pomnyete ML. 24[a], pomnyete svaté dni čstíti Hrad. 96[a], pomnyete tamt. 119[a], pomnyete divóv jeho mementote ŽWittb. 104, 5, pomnyete sě na

dřévní věk recordamini Prov. Isa. 46, 9. Imperf. *mniech*: mnyech existimabam ŽWittb. 72, 16, mnhiech ztepa vše knieżata DalH. 40, liška mnyefe oklamajíc čbána Hrad. 130^a. Němci na tu řěč nic netbajiechu, někaké přěludstvie mnyechu tamt. 26^a. Aorist *mněch*: mnyech reputavi ŽWittb. 118, 119. Part. *mně mniec-*: (sedlák) vezme sukno zlé a mnye dobré Hrad. 113^a, takž mnyecze by tu byl leže ApŠ. 35; odchylkou podlé III. 1. *mnějic*: ona mnyegyczy vecě Ev. Vid. Jan 20, 15. Part. *mněl mněli*: (Maria Magd.) toho (Krista) otneffena mnyela Hrad. 28^b. že sě bláditi nemnyela Hrad. 44^a, až sú mé utěšiec mnyeli Hrad. 39^b. Part. *mněn*, *mnien*: aby svú velikú a až nemnyenu dobrotu ukázal Štít. uč. 117^a.

mrzěti: Praes. *mržu* (nedoloženo), *mrziš*: co mě mrzifs Mand. 41^b, zlý skutek mrzy mě Štít. uč. 142^b, duši méj mrzy život mój Alb. 37^b, skrze to bohu i všem svatým mrzymy odibiles sumus Otc. 196^b, kostečníci mrrzie všěm lidem i bohu Hrad. 115^b, třetí (tertii) mrrzie všemu lidu Hrad. 97^b. Part. *mrzěl* nedoloženo; odchylkou *mrzal*: omyrzala jest jej dědina abominatus est ŽWittb. 105, 40, omyrzala ŽGloss. tamt., mrzala jej jeho slepota Štít. ř. 119^b, by nás mrzala ŠtítOp. 2. všecko mě mrzalo Modl. 109^b, kohož by božie slovo nemrzalo Štít. uč. 6^b.

ničěti, stb. ničati nicą ničiši pronum esse. Praes. *niču ničiš*: nyczys pod nohú mladé dievky Pass. 321. Impf. *ničiech*: když klečé k zemi nyczieffe Pass. 454, hospodin k zemi nyczieffe Krist. 78^a, (syn Vladislavův) poklek svú hlavú dolóv ničieše DalJ. 21. VLFf. Part. *nič ničiec-*: an nyczie bohu sě modlí Pass. 596. nyczyeczy Pass. 321. Part. *ničal ničěli*: sv. Dominik na modlitbách nyczal Pass. 414. Part. *ničav ničěvše*: matka dlúho nycziewffy počě tázati Pass. 291.

nzieti tabescere, stb. nъzêti (Mikl. Lex. nъziti): nzieti sě kázala milost tvá ŽKap. 118, 139, nzieti sě kázal s' tamt. 38, 12, na nepřátely nziech sě tamt. 138, 21, nziech sě tamt. 118, 158, na tvé nepřátely nzyech ŽWittb. 138, 21, duše jich nzieffe tamt. 106, 27 a ŽKap. tamt.

plvěti fluere pluere, ve tř. V. plúti plovu. Praes. *plvu*: vosk jenž pllwy fluit ŽKap. 57, 9, jako pllwy vuosk fluit tamt. 67, 3. Part. *plvě plviec-*, odchylkou *plvúc-*: vyšle slovo své a pilwucie učiní jé liquefaciet ea ŽKlem. 147, 18. Part. *plvěl*: pllwiel jim mannu pluit ŽKap. 77, 24, pllwiel na ně maso pluit tamt. 77, 27.

pnieti, ve tř. I. pieti pnu stb. pęti pьną: na kříži pnyeti Hrad. 59^a. Praes. *pňu pniš*: vidiš jeho an na kříži pny Krist. 101^b a ML. 117^b. Impf. *pniech*: zloděj jenž na kříži pnyeffe ML. 49^b. Part. *pně pniec*: Ježíš na kříži pnye promluvi a řka ML. 3^b. Part. *pněl*: dřevo na ňemžto syn boží pnyel ML. 16^b, bych s ním na kříži pnyela Hrad. 59^a, božie tělo na kříži pnyelo ML. 10^b.

poleti, stb. polěti polją uri ardere. Praes. *pol'u poliš:* ot horkosti vše v niej (v zemi Egyptské) poly AlxV. 2159, vše těženie ohňem poly AlxV. 2298. Part. *polel poleti:* na nich (v ohni mučených) rúcho neopolelo Kat. 126.

přieti contendere, mateno bývá se přieti fulcire I. 6, stb. pьrěti pьrją a prěti pьrą; kořen obou je per-. Praes. *přu přiš:* neprzym Hrad. 33[b], neprzym toho non denego Otc. 28[b], nezapřím tebe Br. NZák. 64[a], ba co przis Hrad. 84[b], že mne třikrát zaprzis Hrad. 79[a], třikrát mě zaprzyſſ ML. 101[a], Krist. 96[b], Pass. 194, zapříš Br. NZák. 54[a], 155[b], pốvod jmá ukázati oč sě przy Rožmb. 242, tvój syn žádné prosby nezaprzy ML. 40[a], příde-li na súd a zapří úmysla ŠtítV. 83, o něž sě příta Rožmb., przye i vzdy sú přeli tvého jmene Kat. 90, nebudú lid jeho ježto zapří jeho ŠtítV. 176. Impf. *přiech*: když přieše svóho mistra sg. 2. Neb. 170. Part. *přěl*: viery jest zaprſel Štít. ř. 89[a]. Odchylkou za to tvary *přieti* I. 6: praes. *zapřu zapřeš* Us.; sem patří bezpochyby také: acz ſſye neprzyem déle o to (1. plur.) AlxV. 747, kdež acz podlé smyslu jest omylem místo ať, a neprzyem = nepřem (sotva = nepřím); impt. *zapřete* Us.; part. *zapra*, zapra své vóle i sebe NRada 1971.

rdieti. stb. rъděti rъždą i rъdėją. Praes. *rźu* nedoloženo, *rdiš* pl. 3. *rdie*, odchylkou *rdějí*: rdiegie (rdějí) se ruože Troj. 220[a]. Part. *rdě* a *rděje*; rdící se víno, rdějící se vody Br. Jg.

seděti. Praes. *seźu sedíš:* v těch městiech k nimž przifezu t. j. příseźu Rožmb. 19, jenž ſedyſſ ŽWittb. 79, 2, p(řěsě)dit praesidet Greg., ani ſedye Pass. 369. Impt. *sed(i):* Němče v svéj zemi sedy DalC. 67. Impf. *sediech:* Kochan s pokojem sedyesse DalC. 35, ſedyeſſe Pass. 418, v Egyptě ješto ſedijechom nad hrnci masa Štít. ř. 239[a], ſedijſſe král na své sieni Alxp. 5. Part. *sedě:* ſedye Pass. 387, u cěsty ſyedye Rúd. 3[b], bez přehlásky *seďa:* zeda sedens EJ.; *sediec-:* uzřīšli anděly k nohám ſediece Hrad. 49[b], ſediecz Pass. 381, ſedyecy Pass. 419, ſedyece Pass. 411; odchylkou *sediuc-:* ſediuci v radě ŽKlem. 107[a], seďuci Suš. 206; odchylkou podlé III. 1 *sedějíc-:* ſedyegyczyeho Pror. Isa. 28, 6. Part. *seděl:* mistr nad knihami ſedyel Pass. 409, když tu ſedyel tamt. 423, ſedyel 299, neſedyel sem Pror. 64[b], aby ſedyel s nimi Pror. 65[a], na púšči ſediel Hrad. 4[a], by on mezi židy sediel tamt. 75[a], ſediel si na stolici ŽWittb. 9, 5, ten zedyel na velblúdě AlxB. 2, 34, neodpieráno by tu se paniu neſſediel Rožmb. 25, ſediel si na súdě ŽKlem. 4[b], by ſediel Pravop. 261; odchylkou *seďal:* ješto s' při stole ſedyal Hrad. 122[b] (část později psaná), sám sem ſedyal Pror. Jer. 15, 17, muž jenž by ſedyal tamt. 29, 32, král ſedyal tamt. Isa. 37, 1, Sedyal jest Jeremiáš tamt. Jer. Lament. úvod, jenžto by ſedyal tamt. Jer. 22, 30, ſedyal jest tamt. 37, 15; fem. *seděla:* by u vězení neſſyedyela Kat. 148, odchylkou *seďala:* chudá žena u pusté pivnici seďala DalJ. 109 L; pl. *seděli:* tam sme ſiedieli sedimus ŽKlem. 136, 1, (mužové) na

tom hradě sú sedyely DalC. 22, i ſyedyely v bráně Pror. 89[b], (aby) ſedieli Pr. pr. 242.

slyšěti. Praes. *slyšu slyšiš:* Mohan zzlyſſiu rsiechzie dějú Pil.[a], uſliſſiu jej ŽKlem. 74[a], (jest) tu bliz Eufrates řěka jež, ſlyſſy, z rájě vytieká AlxV. 1189. Impt. *slyš(i):* ſlyſſy lude mój ŽWittb. 49, 7. Impf. *slyšiech:* jáz neſlyſſiech non audiebam ŽWittb. 37, 14. Aor. *slyšěch:* ſlyſſiech i zbách sě audivi ŽWittb. Hab. 2; sg. 2. *slyšě:* prvú radost tehdy s' méla, když uſlyſſye Hrad. 119[b]; sg. 3. *slyšě:* jakž zaſlyſſye tvého hlasu Hrad. 120[b]; pl. 1. *slyšěchom*, nepřehlas. *slyšachom:* my zliſahom audivimus EJ; pl. 3. *slyšěchu*, nepřehlas. *slyšachu:* zliſachu audierunt EJ. cda zliſahu EJ. Inf. *slyšěti:* račte ſliſiethi DalH. 71, o svém spaseňú ſliſyeti Túl. 24[a]. Part. *slyšě, slyšiec-,* odchylkou *slyšúc-, slyšiuc-:* člověk neſliſſiuci ŽKlem. 27[b], buďta uši moji ſliſſiuci ŽKlem. 129, 2. Part. *slyšal:* zzlyſſal sem ženu plačiuce ApD. b, nebo sem ſlyſſal lánie ŽWittb. 30, 14, Herodes ſlyſſal Pass. 391, jakžto bych zaſlyſſal hlas Pass. 463, na tom ho buoh uſlyſſal Pass. 361, hospodin vſlyſſal Pass. 397, kniežě ju uſlyſſal Pass. 337, ju mluviece uſlyſſal Pass. 342, aby kázánie uſlyſſal Pass. 299, vſliſſal mě bóh ŽWittb. 4, 2 a 6, 9, vſlyſſal hospodin tamt. 9, 17 (38); fem. *slyšala;* neutr. *slyšalo:* vſlyſſalo ucho tvé ŽWittb. 9, 17 (38); du. m. *slyšala:* povězta co sta ſlyſſala ML. 87[b], jděta a povězta co sta ſlyſſala a viděla ČEvang. 3; du. f. n. *slyšěle*; plur. masc. *slyšěli:* jakož smy ſlyſſieli ŽWittb. 47, 9, což sme ſliſſieli ŽKlem. 77, 3, hluší ſlyſſyeli Pass. 332; f. *slyšaly;* n. *slyšala*. Part. *slyšav:* vévoda uſlyſſav Pass. 344, on jie zaſlyſſaw tamt. 293, to uſlyſſaw ciesař tamt. 345 a j.; fem. *slyšěvši:* matka uſliſſyewſſy Pass. 329, 326; plur. *slyšěvše:* lovci tu řěč uzzlyſſiewſſe[c] Pil. c, uſlyſſiewſſe Pass. 364 a j.; odchylkou *slyšavše:* lidie uſlyſſawſſe Pass. 593. Part. *slyšán:* hlas ſlyſſan jest Pass. 304, 403, ten má vſlyſſan býti Štít. ř. 232[a], na tom uſlyſſan Pass. 469, člověk bude uſlyſſan Alb. 6[a], vſlyſſan učinil jsi súd auditum ŽWittb. 75, 9; fem. *slyšána:* ve všem s' uſlyſſana Hrad. 121[b], v tom s' uſlyſſana Pass. 322, vſlyſſana ť jest prosba tvá Pass. 275; neutr. *slyšáno:* pakli to bude vſlyſſano ML. 121[b]; plur. masc. *slyšěni, slyšieni:* ſlyſſyeny sú hlasové Pass. 314, ež jsme byli vſlyſſyeny Štít. ř. 232[b]; odchylkou *slyšáni:* hlasové uſlyſſany jsú Pass. 590, mnozí nebudú vſlyſſany Alb. 62[a], (nepřietelé) ni vſlyſſany jsú ŽWittb. 17, 42; odchylkou není uſlyſſany sú hlasy Pass. 402 t. j. uslyšány; fem. *slyšány:* kto vſlyſſany učiní vše chvály auditas ŽWittb. 105, 2; neutr. *slyšána:* slova tvá jsú uſliſſana Alb. 6[a]. Subst. verb. *slyšěnie:* ot ſlyſſyenye zlého ab auditione ŽWittb. 111, 7.

snábděti. Praes. *snábžu* nedoloženo, *snábdiš:* staří říkali snabdí, my říkáme drží stráž Blah. 175; ten ješto ť ſnaabdij tvé duše Štít. ř. 186[b]. Impt. *snábdi:* protož opatř a ſna bdi, dřieve nežli do našich krajin vejdeš, kteří by tě zármutkové mohli potkati Alxp. 80; odchylkou *snábděj:* snáběj toho jakú měl Kristus

k tobě lásku Kruml. 48ᵃ v ČČMus. 1884, 27. Impf. *snábdiech:* ſnabdieſſe toho Otc. 3ᵃ. Inf. odchylně: znabditi slušie MamV. Part. *snábdě:* ſnabdie Otc. 340ᵃ, *snábděl:* ſnabdyela ť sem Štít. ř. 154ᵃ *snábděv:* ſnabdiew lépe i snažněji intentius respiciens Otc. 282ᵇ. Patří ke *bdieti.*

spáti má tvary infinitivní podle tř. V., tvary praesentní podlé III. 2 (neboli IV); imperfektum je zde tvarem infinitivním. Praes. sg. 1. mělo by podlé stb. sъplją zníti stč. *spú;* ale skupenina *sp-* (proti stb. sъp-), nedělena samohláskou, změkčila se všecka a bylo tedy *šṕu* (sr. sláti praes. *šľu* proti stb. sъlją), přehlasováno ve *špi:* uzřím, také li budu mieti psáti o skrytějších věcech duchovních, . . . neoſſpi li prvé než smrtí sejdu neb starostí Štít. Opat 193 t. j. neospím-li, neumdlím-li; novotvar *spím* ŽKlem. 141ᵃ, jáť jej wſpym Růž. 3; *spíš* atd.: Lazař ſpij Krist. 95ᵃ, my ſpyme ML. 121ᵇ, Tristrama do smrti vſpyme Trist. 298, ač ſpite ŽWittb. 67, 14; pl. 3. *spie:* jižto ſpye dormiunt Pror. Isa. 65, 4. a'ni ſpie ižádné péče nemajíce Troj. 203ᵃ, ti jenžto ſpie NRada 942; a oni zase spí Br. NZák. 64ᵇ; odchylkou *spějí:* poněvadž ho (život) přespějí Kom. Lab. 25, 1; Blahoslav zavrhuje *spějí* a chce, aby se mluvilo *spí* a psalo *spjᵉ* Blah. 251. Impt. *spi* pl. *spite,* odchylkou *spěte:* Spiete a odpočívajte Krist. 95ᵃ. Impf. *spách:* když Pelagia ſpaſſe Pass. 544, v tom vidění sě jiej zdáše ež na jednéj lúcě ſpaſie Kat. 40. Aor. *spach:* dosti spach Mast. 310. Inf. *spáti:* budete ſpaaty Štít. ř. 4ᵇ, král šel zzpaty Pil. d. Supinum *spat:* když jí kázachu ſpat jíti Otc. 455ᵃ, král spat jide DalC. 98, jdi spat Us.; totéž substantivum, jehož akkusativ je v supinu zachován, zachovalo se také v genetivě ve výraze *se spatu*: té noci ze ſpatu vstavše Pass. 349, dokud já ze ſpatu nevstanu Pass. 536, ze ſpatu vstav Pass. 32, ze ſpatu Pass. 137. Part. *spě spiec-:* každý mistr jako ſpye ležieše Kat. 126, že by neměl ižádného viděnie spě ŠtítV. 227, nemním by kto mohl shřešiti, poněvadž spě nemá vóle svobodné ŠtítV. 137, Ježíš apoštoly ſpiecze nalezl Krist. 95ᵃ; Hod. 36ᵇ, 37ᵃ; ſpiecze v roviech ŽWittb. 87, 6, nemluviece ani ſpiece Hrad. 79ᵇ; odchylkou *spiuc-:* (žena) byla nezzpiuczi Jid. 159. Part. *spal*: jáz sem ſpal i zeſpal sem sě ŽWittb. 3, 6, atd.

státi z bývalého *stojati*, stb. *stojati.* Kmen infinitivní *stoja-* v době před přehlasováním byl stažen ve *stá-*, a v této podobě samohláska jeho nepodléhala změně, která by tvary se kmenem nestaženým *stoja-* byla zajisté stíhala. Délka ve staženém *stá-* jest etymologická a drží se ve všech tvarech na kmeni tom založených. Srov. nahoře *báti* z *bojati.* Praes. *stoju stojíš:* jáť ſtoyu Pass. 276, 458, jáz ſtogyu Mast. 209; kdež móžeš jednaj ku pokogi toť tobě předobře ſtogi NRada 780 (v rkp. B chybně: jednaj pokoge, ſtogie), lidé ſtogye po věcech světských Štít. uč. 79ᵇ. Impt. *stój:* jdi a ſtuoy v bráně Pror. 66ᵃ, ſtuoyte a vizte Exod. 14, 13, nč. stůj. Impf. *stojiech:* Giezius mlčě ſtogieſſe

Hrad. 82b, (Ježíš) na kříži ſtogieſſe Hrad. 91a, (hrabie) v ciesarově dvořě stogyesse DalC. 39, konvrš bez ruky stogiesse DalC. 42, kněz čist niti s málem stogyesse DalC. 50, bratry proti sobě stogyesta DalC 53, Čechové prostřed hradu stogyechu DalC 36, ſtogyechu při ňem Pror. 118a, mnozí s vysoka padají ješto v nižšiem stavu tvrdo ſtogiechu Štít. ř. 191a, mnozí kteří při králi ſtogiechu Troj. 93b; vedlé toho *stách* ze kmene staženého: Petr ſtaſe EJ, jenže ſtaſe EJ, sv. Prokop u dřví ſtaſe Hrad. 25b, dievka na potocě stasse DalC. 41, ſtaſe DalH. tamt., ana tu ſtaſe Kat. 94, jejie dci ſtalie Kat. 14, zvěř ſtaſſye jako člověk Pror. 118a, řěcká země u míře ſtaſye AlxV. 84, Stahu že chlapi stabant EJ, všichni kdož tu ſtaachu Štít ř. 111b. Aor. *stách:* anděl ſtaa podlé jich ČEvang. 3; kde koncovka nerozhoduje, nelze bez kontextu rozeznati, je-li *stách* aor. či impf. Inf. *státi:* po cti ſſtaati Štít. ř. 2b, jakž doſtati mohla Kat. 16 t. j. dostáti, neſtaaty po tělesných žádostech Štít. ř. 13b. Part. *stojě*, nepřehlas. *stoja:* ſtoia i zgrievaja zę EJ; *stojiec-:* nechavše Tristrama na břehu stojiece Trist. 43; odchylkou *stojúc-:* ſtogiucie biechu nohy ŽKlem. 106b. Part. ztoal bi subsistit Greg., tvar starobylý, blízký k nestaženému *stojal;* staž. *stál*: beránek ſtaal Pass. 409 (2), ješto před ním Ježíš ſtaal tamt. 96, ſtaal jest Pror. 25b, 26a, až sem ſtaal tamt. 67b, (Jeremiáš) ſtaal v sieni domu božieho tamt. 68a, a bude-li ſtaal na levici Štít. uč. 14b, jako by ſtaal Štít. ř. 165a, kto by oſtaal proti kniežatom temnosti Štít. ř. 71b, ať by (Maria) za naši potřebu zaſtaala před svým synem Štít. ř. 85a. Part. *stán:* aby ſtano bylo ut stetur Pror. Isa. 10, 32.

stvieti. Z kořene svьt- máme ve II. třídě stč. *svet-nú-ti*, stb. svьnąti místo svьt-ną-ti. K tomu bylo ve tř. III. stb. svьtěti a stč. *svtieti,* zuteti enitescere Greg. Avšak *svt-* je skupení souhláskové pro mluvidla obtížné, proto ruší se. Zrušení takové stalo se vynecháním souhlásky poslední a jest v inf. *svieti*, ſueti se budú HomOp. 154a, je-li tu dobře psáno a čteno. Jiné zrušení stalo se přesmyknutím *svt-* ve *stv* a jest potom *stvieti* ze *svt*ieti (o stejné změně ve *kvt- ktvu*, *zvn- vz*nieti, *dvr- dřvi*, *skvr-* v. Listy filol. 1880, 300). Kromě toho je zde ještě ta změna hlásková, že *stv-* přibírá do sebe *k* a jest pak st*k*vieti místo *stv*ieti, a snad také *sktv*ieti, je-li správný doklad sktwietij doleji položený; potom vynechává se *t* z s*t*kv- a zůstává *skv-* (změny podobné jsou v zamě*stn*ati zamě*stkn*ati zamě*sk*nati, o*ctn*outi o*ctkn*outi o*ckn*outi, u*štn*úti- u*štkn*outi- u*šk*nouti koř. ščьp-). Praes. *stvu* nedoloženo, *stvím stvíš:* ty ješto sě světle ſtwyſſ Pass. 461, ſtwy sě svatého křížě znamenie Pass. 488, stkví se víno Vel. Jg. ano sě jich tváři ſtwie Pass. 374, (Kristovy) rány sě ſtkwie Krist. 111b; odchylkou podlé III. 1. *stvěju* atd.: nad ním sě hvězda ſtkwie Krist. 21a, (ctnost) krásně ſtkwye sě Alb. 106b, (oči) ješto sě tak ſtkwyeta Modl. 54b, lauky se stvějí Eus. Jg. Impt. *stvi*, odchylkou podlé III. 1 *stvěj:* ſtkwyey sě Hod. 9a. Impf. *stviech:*

jeho sė tvář jako andělska ſtwieſſe Pass. 326, (dietě) ſtkwieſſe sě Trist 315, všecka sieň ſtkwiſſe Alxp. 66, (Xerxes) velikým štěstím se stkwiſſe Alxp. 59, slunce měsíc při tom hvězdy ſtwiechu Kat. 56; *stvějiech*, III. 1: mnoho ovoce ſtkwiegiſſe se Troj. 91[b]. Inf. *svtieti:* zuteti enitescere Greg.; *svieti* (?): (ľudie) ſueti ſe budú fulgebunt HomOp. 154[a]; *stvieti*, *stkvieti:* budú sě ſtkwiety pravedlní Krist. 49[b], učení budú se ſtkwyety jako hvězdy Štít. uč. 77[b], jako blskem ſtkwyety sě budem tamt. 124[b]; *sktvieti:* spravedliví budú se sktwietij Stč. průp. Feifalik Stud. 6. 243. Part. *stvě:* světu a ſtkwyczy marnosti jeho Štít. uč. 139[a], ctnostmi stkvící se život Br. Jg.; odchylkou *stvěje:* cnostmi se stkvějíce Br. Jg. Vedlé toho jest adjektivum *stvúcí:* ſtwuczye světlosti Kat. 144, ſtkwuczym bleskem Krist. 111[a] atd.

styděti. Praes. *styžu:* jímž sě zzthyziu LMar. 30, nepoſtiziu sě non erubescam ŽKlem. 24, 20, nezaſtyzyu sě ŽWittb. 24, 2, žebrati sě ztyzy Krist. 67[a]; analogií podlé tvarů jiných, kde d není změněno v ź, utvořilo se *stydi* místo *styzi:* toho sě tuto neſtídy (sg. 1.) Pass. 452; *stydiš* atd.: ani sě za svú hanbu ſtidie NRada 924. Part. *styděl styděli:* kdož sě Ježíšem ſtidieli NRada 2055, poztideli ze zut pudore consternati sunt Greg. Part. *styděv styděvše:* toho sě posel zaſtydiew Pass. 170, toť sem řekl vſtydiew se ŠtítOpat. 360.

ščěděti stb. štędêti parcere, praes. sg. 1. *ščězi:* proniž sám sebe neſczyezy Rúd. 43[a].

ščpieti, *štpieti čpíti*, *špíti*, koř. ščьp-, ve tř. II. *uštnúti* m. *u-ščp-núti*, iterat. ščípati. Praes. *ščpu* nedoloženo; *ščpiš* atd: (bóh) rozličné bolesti přepustil, ano jinak sadá (svrbí), jinak ſſtpý, jinak bolí udeřenie Štít. uč. 156[a]; křen čpí Ros., lékařství (lék) špij Sent. phil. Jg. Part. *ščpěl:* až nás v oči čpělo Har. Jg.

tčieti, koř. tьk-, ve II. třídě *do-tk-núti* atp. Praes. *tču tčiš:* ta krajina dotczy té púště Otc. 299[a], na púšti ješto dotczy Saracenuov contigua est Otc. 286[a], duotczij OtcB. tamt. Impf. *tčiech:* v húni šípi tczyechu DalC. 34. Part. *tčal tčěli:* dokud neuzři v jeho rukú jiezvy . ., ješto hřebové tczali (m. tčěli) Krist. 110[a].

těžěti, koř. tęg-, ve třídě II. táh-núti. Praes. *těžu těžiš:* uvěř u vrchnieho boha, jehož mocí vše vtyezy, pro ňehož ta panna vězí atd. Kat. 148; ti, ktož kupečsky tyezye peněz, povinni jsú platiti mýto Štít. uč. 83[b]. Impf. *těž(i):* pilně ztiez rolí svú Hug. 48. Impf. *těžiech.* Inf. *těžěti:* aby jim (dětem) mohl ztravicě utiezieti Hrad. 124[a], chtě utiezieti ztravy Hrad. 135[a], dobýti a vtyezety zisku Štít. uč. 151[a], lépe jest zajisté těžeti jí (moudrostí) nežli těžeti stříbrem melior est aquisitio eius t. j. aquirere Br. Přísl. 3. 14 Jg.; dial. bez přehlásky *těžati:* (kněžna a kníže Opolský zapisují obci Kozelské plat roční 13 zl. na svém městě Ratiboři; a, prý,) kdyby kterého roku takového platu dáti obmeškali, tehda svrchupsaní věřitelé mají a budau moci nás rukojmě

(t. Ratibořany) napomínati, a jestliže bychom se na to neobrátili, tehda dáváme věřitelům našim plnú moc a právo, že nás budú moci vezde s statky našimi stavovati právem i bez práva i tiezati a s těmi budau moci učiniti, jako by na to všechna práva obdrželi Koz. (Archiv Český II. 398). Part. *těžal těžěli:* (králi Darie) zda mníš, by (ty) tamo vtyezal, zda mníš, by (Alexandr) před tobú běžal AlxV. 1368; mne vašě obec tieže, kde jsem spal anebo ležal, co li novin jsem vtyezal, které sem měl utěšenie Kat. 146; kto by jazyk svój tiežal jako svú rolí (Akk.) Hug. 298; ktož by dal komu svú rolí aby gy tyezal, aneb miesto, aby na něm sobě duom vystavil Štít. uč. 85ª; (služebník) vzal pět hřiven, těžal jimi a vyděla jiných pět hřiven operatus est Mat. 25, 16 rkp. Jg.; což po svú rukú vtiezal ex opere manuum Otc. 261ᵇ; jest dlužen za rozličné kupečstvie, což sta spolu utěžala rkp. Jg. Part. *těžán*, subst. verb. *těžěnie:* sežhú vsi i města, vše tyezenye ohněm polí AlxV. 2298, ten žid mnoho ovec jmějieše a jiného tyezenye nejmějieše ML. 41ª, dobré tiezenie země Mill. 90ª, dobré tiezenie rolé Mill. 97ª. Co se tkne významu, jest ve stb. tęžati opus facere, utęžati operari, sъtęžati acquirere, istęžati colere arare vъstęžanlje acquisitio atp.; podobně české *těžěti* = pracovati o něčem, s něčím, vzdělávati, pěstovati, dobývati; jiné jest *těžiti* stb. tęžiti trahere, stěžiti, přěstěžiti transferre, vystěžiti atp.

tiščeti stb. tištati tištą premere, ve II. třídě *tisknúti*. Praes. *tišču* pl. 3. *tiščie, tištie:* (bojovníci) ze všech stran sě ke zdi tyſtye AlxV. 2028. Impf. *tiščiech, tištiech* zouž. *tištích*: jenž na Hektora tiſſtiſſe Troj. 119ª, (vévoda) k druhému tiſſtiſſe Troj. 121ª, (Trojanští) tiſſtichu směle na Řeky Troj. 65ª, Řekové na Trojanské tiſſtichu Troj. 174ᵇ. Aorist byl *tiščěch*, rozdílný od aor. tiščech (tisknúti); o následujících dokladech, vzatých z rukopisů nepřísných stran *e* a *ě*, nelze rozeznati, patří-li k tiščěti či k tisknúti: král tiſſtie na Hektora Troj. 113ᵇ, Ajas tiſſtie silně na Hektora tamt. 122ᵇ, tuž jej przitiſſtiechu k skále TandZ. 167ᵇ, (Morolt) przitiſſtie země králi svému k službě Trist. 11. Part. *tiščě*: když již mní kto, by byl zíščě, všakž ho strach bude odtyſſchzie, jakž ten zisk otloží času čakajě AlxBM. 5, 27.

trpěti, ve II. třídě tr(p)-nú-ti. Praes. *trpu:* násilé trpiu ŽKlem. Ezech. 14, vě (my dva lotři) tuto muku trrpiwie Hrad. 90ᵇ. Part. *trpěn:* tyrpyeno Alb. 79ª. Subst. verbale *trpěnie*: utrpienye ŽKlem. 61, 6, veliké utrrpienye Hrad. 5ª; 4ᵇ, 3ᵇ; utrrpienye ŽKap. 9, 19; trrpienye Hrad. 57ª; *trpenie* patří k tr(p)núti tř. II., ale béře se za trpěnie: utirpenye ŽWittb. 9, 19 a 61, 6.

tryščěti. Part. *tryščal, tryščěli*: vy jste (židé, Krista) bičěvali, na ň křikali, trním j'ho korunovali, . . to jste vše nad ním tryſczieli Hrad. 52ª; milá matko (praví Kristus Marii), nemuť se tak; to, co sě jest triſczalo, všeckernoť jest již přestalo Hrad. 60ª. Part. *tryščav tryščěvše:* vše jiné zlé triſcziewſe Hrad. 60ª.

Význam podlé kontextu jest asi páchati; k formě tryščěti sluší ve II. tř. *trysk-nú-ti:*

tržěti, ve II. třídě *trh-nú-ti*. Praes. *tržu tržiš*: by chtěl tu žádost přetrpěti, jež ť ho trzy Štít. uč. 60b; snažnost jež mysl trzij tamt. 122a; obláštie milosti hnutie k nim (nepřátelům) netrzy nás tamt. 26a; kdy ho (člověka) trzy mysl po rozkošné chuti tamt. 100b, toho trží v mysli veliká žádost ŠtítV. 222; těm, jichž mysl trzye rozličné žádosti dobré Štít. uč. 122b; v žádostech, ješto tržie mysl ŠtítV. 146. Aor. *tržěch*: druhý s pospěchem po pannu trže (běžel) Trist. 116. Inf. *tržěti:* bázeň neb stud bude tržeti člověka v mysli ŠtítV. 169, když tržeti bude ta milost tamt. 276. Part. *tržal tržěli:* by k tomu svá libost vláštie netrzala Štít. uč. 90b, by žádost netržala ŠtítV. 276, by ta milost silnějie tržala tamt. 199; protož vší žádostí, aby nás trzalo to dobré, slušie se nám táhnúti k ňemu Štít. uč. 106a.

tščieti stb. tъštati tъštą, ve II. tř. *tesk-nú-ti* angi; nic sobě neteſknucz Kat. 192. Part. *tščal tščěli*: vieš ž' sem sě jinam netſchzala LMar. 72 (srov. stb. tъštati sę appetere studere atp., nč. stýskati si po něčem).

věděti. Praes. a impt. jsou v časování bezpříznakém. Impf. *věděiech*, jeho newiediech ignorabam ŽWittb. 34, 11. Aor. *věděch*: kněz pouiedhie DalH. 31, ot posla jenž j'mu powiedye Pil. d. Inf. *věděti*: mohla bych wiedieti Kat. 32. Part. *věda*: ueda sciens EJ, newiedu(ce) svD. 4, wijeda co j' to Štít. ř. 129b, spasitel wijeda že tamt. 114a; podlé III. 2 *vědě*: písař má opatren býti wyedye koho psáti a koho nechati ODub. 63 (není-li slovo to zde adverbiem). Part. *vědom*, *povědom* Us. Part. *věděl*: wiediel Hrad. 75a, syn powiediel Pass. 356, aby poviedyel Pass. 410, dřéve než powyedyel Alb. 32b, powyedyel všecka slova Pror. Jer. 36, 13, by byl zapowyedyel ML. 102b, jakož bieše Ježíš powyedyel Hrad. 40a; odchylkou *vědal*: tu ť tajenstvie své powydial Hrad. 122b (část tato rkp. Hrad. je pozdější); *věděla*: by wyedijela Štít. ř. 124b. Part. *věděv věděvši*: to král wzwiedyew Pass. 354, wzwiedyewſſe Pil. c. Part. *věděn vědien*: Anthenor byl wypowiedien Troj. 210a, jež mi jsú powiedyena dicta ŽWittb. 121, 1, má zapowyedyena býti Štít. uč. 87a, to móž býti propowyedyeno Alb. 32b, druhé dvé powyedijeno Štít. ř. 34b, gdež mnoho zvěřě viedyeno Pil. b, abychom se báli zlého zapowyedyeneho Modl. 141b, z dřeva zapowiedieneho Adam. 203a; odchylkou *zapovězen*, *vypovězen* Us.

veleti stb. velěti veljã veliši. Praes. *vel'u veliš:* dědina s niež sě velys pohoniti Rožmb. 44, hospodin wely ŽWittb. 28, 10, (mnichové) wele Hrad. 109b. Aor. *velech:* welechť na trh u pondělí Hrad. 126b. Part. *vele veléc-:* welecz Hrad. 109a. Part. *velel velela*: milost jiej welela státi Hrad. 28b.

vězěti stb. vęzěti vęžą vęziši prehendi, ve II. tř. *váz-nú-ti*. Praes. *věžu* nedoloženo; *věziš*: jenž svázán pod prahem wiezyſs

Otc. 427^b, ta panna wyezy (t. j. u vězení držána jest) Kat. 48, ten wiezy smrti čekaje Otc. 175^b. Impf. *věziech*: vražedlník wieziefſe v okovách Hrad. 87^b, dóm v ňemž Josef wieziefſe Krist. 105^b, Part. *věžě:* kdež budeš na věky wiezye Hrad. 129^a. Part. *věžěl:* pro ně nemám dokladu starého; odchylkou *vězal:* kdežto sem já wiezal Pass. 393, v nichžto (okovách) wiezal svatý Petr Pass. 395, řetězi v nichžto wyezal Pass. 393, (Daniel) ve lvovéj oboře wyezal Kat. 150. Part. *věžěv*, bez dokladu starého; odchylkou *vězav:* svatý Petr v okovách wyezaw Pass. 396. Subst. verb. *věžěnie*, rozdílno od vězenie, kteréž patří ke slovesu viezti vazu (v. Listy filol. 1883, 120).

viděti. Praes. *vižu vidiš*: jakž wyzu Boh. 353, nevizu Túl. 33^a, ž' newiziu mého družěte LMar. 29, wizy že ty méj svatby žádáš Kat. 18, vizi svého nepřietele Spor. Výb. 1. 362, již wijzy Štít. ř. 17^b, wijzy nebesa otevřena tamt. 27^b, takť wijzy psáno tamt. 87^b, ve všech tvých činech wijzy aneb nedokonánie aneb pokrytstvo tamt. 96^b, jakž widyſs NRada 1679, co sě vám widi do ňeho Hrad. 83^a, wydyta oči moji Kat. 184, wydijme ze čtenie Štít. ř. 171^a, uidite videtis EJ, ať neuida ut non videant t. j. neviďá EJ; dial. *vizu vizeš* atd. han., Šemb. 48: ku prvé osob. vizu přidělány jsou ostatni *-zeš*, *-ze* atd., podlé vezu vezeš atd. Impt. sing. 2. 3. *viź* podlé bezpříznakých: brzo wiz o sobě Hrad. 130^b, powiz o svých dietkách tamt. 124^a, protož wyzz každý Štít. ř. 54^b, viz pokoru mú ŽWittb. 9, 14, wyzz a želej mne ML. 104^b; du. 2. 3. *vizta*: manžely vizta ŠtítV. 47; pl. 1. *vizmy*: wyzmyz Hrad. 28^b, pl. 2. 3. *vizte*: wizte světa obludného. Hrad. 137^b. Tvary tyto jsou pravidlem. Výjimkou vedlé nich nalézají se imperativy: okuste a wydite kako sladký jest hospodin gustate et videte ŽWittb. 33, 9, nenawidte zlého odite malum tamt. 96, 10, mluvme a wydme spolu videamus Pror. Isa. 41, 23; t. j. *vid(i)me*, *vidite*, tvary náležité podlé III. 2. Také ve stb. jest proti sing. vêždь viždь du. vêdita vidita pl. vêdite vidite atd., v. Miklosich III^2 91. Impf. *vidiech*: znamenáváḱh i widiech videbam ŽWittb. 141, 5. Aor. *viděch*: jegda uide quando vidit EJ. Part. *vida*: také zabylstvo wijda Štít. ř. 122^b, wydúcz Štít. uč. 74^b, wyduucz tamt. 78^b, newydvvcz Štít. ř. 78^a, viduce Kunh. 151^a; *vidě, vidiec*: tu král v tváři vyzáblého widijc Barl. 1, 2, Nachor widijc otázku nehodnou odpovědi býti tamt. 2, 10, vždy jej widijc Pref. 75. Ve Štít. Opat. 61 vedlé sebe stojí widuc a widiec; vidiec- předpokládá se také tvarem odchylným *viďúc-*, *vidiuc-*: nenawidiucie mne ŽKlem. 11^b, z ruky nenawidiucich tamt. 86^b. Part. *vidom* podlé třídy I: proč jest slovo newydomo ML. 53^b, proti nepřátelóm wydomym i newydomym Modl. 73^b, jenž učinil wydome všecky věci i newydome Štít. uč. 10^b, někde sě duch svatý ukazuje světu widomye Krist. 112^a. Part. *viděl*: wydyel sem Alb. 86^b, newidiel sem ŽWittb. 36, 25; odchylkou *viďal:* jehož bieše wydyal AlxV. 918, aby wydal ut

videat ŽKap. 52. 3, widial zdi zbořené Hug. 97, pokud sem widial Lobk. 43ª, také sem widial tamt. 55ª a j., Ulixes widial veliký obraz Troj. 232ª; fem. *viděla*: wydyela Modl. 156ª, 169ᵇ, by wydijela své súzenie Štít. ř. 124ᵇ, odchylkou *viďala*: matka wydala Ježíše v mukách Modl. 161ᵇ; du. masc. *viděla*: co jsta slyšela a widiela ČEvang. 3, odchylkou *viďala*: co sta slyšala i wydyala ML. 87ᵇ; plur. m. *viděli*: aby Lazar uideli EJ, odchylkou *viďali*: widiali sme Lobk. 41ª. Part. *viděv viděvše*: (král) dievku widyew sliubil Pil. d, jáť (Maria Magd.) tuto již třidcěti let člověka newidyewſſyu bydli Pass. 342. Part. *viděn vidien*: proměnú ne widyenu svD. 98. — Podobně *náviděti*, kdež však jest impt. vždy *náviď*: nenawid nepřietel dušě mé persequatur ŽWittb. 7, 6, nenawidte zlého odite tamt. 96, 10; part. *návidě*: křivě hospod nawydiecze Kat. 4, nenawidieci ŽGloss. 118, 150; vedlé *návidiec* také *náviďúc-*, *návidiuc-*: nenawiduczy mne persequentes ŽWittb. 118, 150, nenawyduczich tamt. 118, 84, z ruky nenawiduczich ŽKap. 105, 10, nenawidyucie ztratil si odientes perdidisti Žklem. 17, 41, nenawydiucie obrácju ŽKlem. 88, 24; part. *náviděl*: nenawidil (sic) si všěch ŽWiitb. 5, 7, již tebe jsú nenawidiely tamt. 20, 9; odchylkou *náviďal*: abych hřiechu nenawydal Modl. 8ª.

viseti. Impf. *visiech*: když wyſyeſſe syn jejie Modl. 161q. Part. *visěl*: jenž s' wyſyel na křiži Modl. 52ª, wyſſel (sic) s lotrem tamt. 62ᵇ; odchylkou *visal*: (Juda) wizzal v osidle ApŠ. 48, jenž na kříži wyſal Modl. 132ª, jenž jest wyſal Modl. 161ª a j.

vřieti. Ve stb. jest vedlé vrêti vьrą I. b. claudere také vrêti vlastně vьrêti vьrją III. 2 fervere, a obou stejný kořen slovanský jest ver-; týž poměr, na jaký ukázáno nahoře při stb. prêti pьrą I. 6 a pьrêti pьrją III. 2, koř. per-, stč. přieti pru přeš a přieti přím přiš. Podlé toho mohlo by býti také zde české *vřieti vřu vříš* III. 2 proti vřieti vru vřeš I. 6. Při přieti přu přiš vidí se, že tvary III. 2 v češtině byly, že však jazyk dal jim vyhynouti a nenahradil je tvary I. 6. Při *vřieti* jsou v češtině tvary stejné při významu claudere i při významu fervere, oboje totiž jsou podlé I. 6, a doklady svědčí, že tak bylo již v době staré. Výklad je tu možný dvojí: buď vyhynuly tvary III. 2 a nahradily se tvary I. 6 již v době předhistorické, anebo v češtině *vřieti* III. 2. nebývalo a *vřieti* I. 6 znamenalo i claudere i fervere; analogie svědčí pro výklad prvý, ale mluvnice musí potvrditi, že v době historické rozdílu tvarového mezi I. 6 a III. 2 není. Srov. Listy filol. 1883, 139.

vznieti, zvnieti, znieti. Kořen jest zven-; stb. zvьnêti zvьnją. V češtině ztrátou samohlásky kořenné vzniklo *zvnieti*: zwnyete impt. Sequ. 360; skupenina *zvn-* byla nesnadna, proto staly se tu změny hláskové a za *zvn-* jest pak *vzn-* a *zn-*. Srov. nahoře stvieti a Listy filol. 1880, 300. Praes. *vzňu*, *vzníš*, pl. 3. *vznie*, odchylkou podlé III. 1 *vznějú*: žalostiví hlasi wznyegy Modl.

168ª. Impt. *vzni* pl. *vznite*, odchylkou *-ěte*: vy křesťané zwnyete točíš vzdávajte chválu Sequ. 360. Impf. *vzniech*: hlas trubačový wznyeſſe ML. 57ª. Part. *vzně vzniec-*: v zvonečkách wznieczich ŽWittb. 150, 5; odchylkou *vzniuc-*: v zvonciech wznyucich ŽKlem. 150, 5; odchylkou podlé III. 1 *vzněјúc-*: wznyeyucz podlé jich chtěnie Kat. 66. Part. *vzněl*: řeč jež by tak dobře wznyela Kat. 90.

zřieti, stb. zrěti vlastně zьrěti. Praes. *zřu žřiš*: uzrſiu nebesa ŽKlem. 4ᵇ, oči jeho zrzyta ŽWittb. 9, 9 (30), oči jeho zrzie tamt. 65, 7. Impt. *zři zřite*, odchylkou *zřěte*: zrzyete na vše strany AlxV. 695. Impf. *zřiech*: ač vzrzieſſe zloděje si videbas ŽWittb. 49, 18. Aor. *zřěch*: (Anna) vzrsie hniezdo LMar. 40. Inf. *zřieti*: predſreti Greg., oblak lehko jest zrzijety Štít. ř. 170ª, ku pomoci boží zrzijety tamt. 17ª. Part. *zřě*: na jeho velebnost zrziecze NRada 152. Part. *zřěl*: aby vzrziel ŽWittb. 52, 3, nezrziel non respexit tamt. 39, 5, vzrziel i jiné prázdniece Krist. 80ᵇ. Part. *zřěv*: uzrsiew diewku Pil. d. Part. *zřěn zřien*: przezrziena ť jest v manželstvě tělesná milost Štít. uč. 56ª.

zvučěti. Part. *zvučal zvučěli*: pozwuczal hlas Pass. 278, wzezwuczal hospodin ŽKlem. 10ª, zwuczali sú vody tamt. 45, 4, nepřietelé zwuczieli sú tamt. 82, 3.

Klasobraní po poli školství gymnasijního hledíc po přednosti ke starým jazykům.

Podává Fr. Krsek.

Užívati latiny čisté, ryze klassické jakožto jazyka spisovného při otázkách vědeckých nebylo podlé toho již ani v dobách Komenského dobře možno, ačkoli ve školách stilistická cvičení jedno druhé stíhala a mimo školu hovor na mnoze latinsky veden býval, natož pak aby možno to bylo nyní, kdy tomu předně vlastní jazyk mateřský zcela přirozeně veliké překážky klade (což i psychologicky odůvodněno i slohem Komenského dříve osvědčeno), a dále také nezměrné, s pokrokem časovým vždy rostoucí množství novějších věcí a pojmů mnohdy to prostě nemožným činí.

Konečně co se řečtiny týče, nesmíme mysliti, že by byl Komenský o vnitřní hodnotě jazyka toho a o literatuře řecké neměl pravého pojmu, učiniv ji jaksi podřízenou latině a vykázav jí místo učení příbytného školou čtvrtou počínajíc. Proč a v jaké míře řeckému jazyku učiti jest, jasně vidíme z vývodů jeho ve Škole pansof. str. 50—55. Mezi jiným praví též: „. . . . mezi studia mimořádná jí pohoditi radno není, aby v lehkost brána nebyla," a o něco dále: „Příbytným učením této třídy bude

rovněž učení se jazyku řeckému. Ačkoli netajíme se tím, že sám sebou těžký jest a má hrozná zákoutí („vasti recessus")*): že pak důkladnější učenost (k níž škola tato směřuje) známosti jeho žádným způsobem nemůže postrádati: třeba svinouti tu těžkost, jestli jaká. Doufáme však, že nebude tak hrozná . . ." atd. Jazyk řecký znáti nezbytným pokládal Komenský ku srozumění výkladu písem svatých, nehodlaje přestávati na pouhých překladech neboť „veliká to věc, vodu spasení z pramenů samých vážiti spasitelně." Že na zevrubné obírání se s literaturou řeckou ve školách ani v životě tak nedoléhal, ač zajisté o původnosti, kráse a přednostech její plně byl přesvědčen, toho příčinou bylo stanovisko náboženské, jakož právem soudí Fr. J. Zoubek (Škola pansof. str. 53. pozn. 103).

Řekové byli pohané, a literatura jejich po domněnce Komenského mohla leckoho svésti s pravé cesty křesťanského náboženství; „stává se tytýž, čeho dotkl Hemming, že ti, kteří v spisovatelích pohanských tráví celé své živobytí, konečně sami pohany se stanou." Toto mínění své šíře rozvádí v didaktice kap. XXV., jež jest nadepsána: „že mají-li právě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí." (Didaktika, vyd. J. Beránek, 1871. kap. XXV. str. 164—177). Rovněž při studiu latiny nešlo Komenskému o četbu klassiků, jako spíše o formální vzdělání se v jazyce tom pro tehdejší učený a vzdělaný svět tak nevyhnutelném. Proto také nechtěl, aby mládeži do rukou dávala se úplná díla starých spisovatelů, nýbrž jenom částečné výtahy z nich, pokud toho ku vzdělávání formálnímu třeba bylo. K tomu pak ze spisovatelů latinských, jakož přirozeno, zvláště spisy Ciceronovy vhodny byly, z nichž pro cvičení slohová a rhetorická nejvíce mohlo býti čerpáno. Jinak však o Ciceronovi totéž, co o jiných latinských autorech, platí. „Procul hinc, procul este profani!" volá Komenský, z čistě křesťanského srdce si přeje: „O byť

---

*) Tenkráte ovšem mohlo mluviti se o „hrozných zákoutích" jazyka řeckého, poněvadž na díle způsob vyučování ve školách naprosto nevhodný byl, jak ze mnohých dokladů známo; na díle pak ústrojí jazyka toho, nejsouc dosud porovnávacím jazykozpytem prozkoumáno, zvláštnostmi svými činilo veliké obtíže, mnohé mořic a od studia odstrašujíc. Nyní však věci daleko jinak se mají; kde řečtina obtíží plnou a předmětem ducha mořícím býti se zdá, tam ne ve předmětě samém, nýbrž ve způsobu, jímž se podává, vinu hledati sluší. O ceně a hodnotě jazyka řeckého zdá se mi býti správným úsudek, jehož dočetl jsem se ve Schmidově encyklopaedii s. v. „Griech. Sprache": „Ist aber die griechische Sprache in ihrem fein und reich gegliederten Organismus, in ihrer zarten Durchsichtigkeit und Beweglichkeit, in ihrer Naivetät, wie in ihrem Reichthum die unmittelbarste und grösste Kunstschöpfung des griechischen Geistes, so stellt sich ihr nunmehr mit gleicher Vollbedeutung an die Seite die griechische Literatur. Mit Rücksicht auf sie nennt ein neuerer Philosoph das Griechische „die philosophischeste und die poetischeste Sprache der Welt zugleich" (und setzen wir hinzu, auch die beredteste), „was so viel sagen wolle, dass es für seine Unersetzlichkeit als Bildungsmittel der Jugend durchschlagend sei."

i mezi námi nebývalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nadpříliš voní a od písem po sobě táhnou!“ A na jiném místě podobně horlí: „Krhavé to oči, kterýmž Olympus, Parnassus, Helikon milejším jest než Sinai, Sion, Hermon, Tábor, Olivetská hora, divadlem. Zalehlé to uši, jimž Orfeovy, Homérovy, Virgiliovy húsle nad Davidovu harfu liběji znějí. Porušený to appetit, kterýž sobě nektar, ambrosiam et fontes castalios nad mannu nebeskou a studnice Israelské zachutnává. Porušené to srdce, které se více jmény Juppitera, bohů a bohyní, Musarum et Charitum, nežli jménem Hospodina zástupů angelů a archangelů, knížat a panstva, trůnů a mocí kojí. Slepá to naděje, která in campis elyseis raději než v ráji božím se prochází, a rozkoše spasenců prohlídá. Nebo tamto všudy fabule, básně, stín pravdy, tuto podstata, jistota, pravda neomylna!“

Přes to vše připouští i radí Komenský, by vše, co ve knihách pohanských krásného a vhodného jest, vzato a do křesťanských knih uvedeno bylo: „Jestliže pak nad to z pohanské řečtiny něco ozdobných průpovědí, vtipných pověděnı́ nebo celých knížek k nám obráceno býti moci bude: bude moci“. (Škola pansof. str. 53. odst. VIII.). — Srovnáme-li toto mínění Komenského o pohanské literatuře řecké a římské se stanoviskem svým, jež svrchu bylo vyneseno slovy osnovy organisační, seznáme snadno, že se nedíval Komenský na literární výtvary starých Hellenův a Římanův okem čistým, vše aestheticky krásné bedlivě pozorujícím a pronikajícím, nýbrž zrakem člověka křesťanstvím nadšeného, jenž úzkostlivě vyhýbá se všemu, co by vedle jeho domnění pravý cit křesťanský buď porušiti neb dosti málo omeziti mohlo. My arci nyní posuzujeme písemné památky řecké a římské, nikoli jednostranně nábožensky, nýbrž se stanoviska obecnějšího, rádi a vděčně uznávajíce, čímkoli kdy ku vzdělání lidskému a osvětě, ku tvoření se a zdokonalování charakterů přispěly a přispívají. Nebo že posud důležitým činitelem všeho toho jsou a býti mohou, třeba tu a tam nevážně a uštěpačně, ba vzdělaného člověka nedůstojně, o nich výpovědi byli činěny, *) dosvědčují a potvrzují jasně rakouská gymnasia,

*) Takovým tonem píše ku př. v Zeitschrift f. Realschulwesen VII. 1 (p. 34 a n.) jeden německý filosof: „Jetzt ist es Zeit, diese Schülerschaft abzuthun und die Zwischenpause einer einseitig sprachlichen Bildung abzuschliessen. Man möge das Lateinische und Griechische speciellen Antiquitätengelehrten überlassen, die sie als Hilfsmittel für die Geschichte noch ebenso cultivieren mögen, wie etwa ein Mexikoforscher das Idiom der dortigen Ureinwohner. . . . Was bei der Lösung dieser Aufgabe inzwischen lebendig wirkte, ist jetzt nur ein störender Leichnam, dessen Mumie uns als altclassische Philologie nunmehr schon lästig wird und in irgend eine Ecke des weltgeschichtlichen Museums gehört . . . atd. Tomuto filosofovi dává dobrou a prospěšnou radu jiný německý, však opravdový filosof a paedagog Herbart: aby totiž každý, kdo působení klassicismu vědom si není a sám na základě jeho vzdělán není, soudu o něm si neosoboval a o něm vůbec nemluvil; tak prý učiní nejlépe.

která studia klassická středem učebných předmětův učinivše, kolem nich ostatní ku všeobecnému vzdělání potřebné vědy skupila.

A ústavy ty za třicet let potrvavše, nesešly na cestu bludnou; sejdou-li pak přece na ni, nestane se tak jistě ani Homerem ani Ciceronem, nýbrž pravá poblouzení příčina bude jinde. Naopak základná a vodící myšlenka v systému ústavů těch jeví se býti naskrze dobrou; ta slaví vítězství a důmyslným tvůrcům a původcům svým slouží ku cti nemalé. I bylo by pošetilé, kde základy nejsou chybnými, těchto přece se dotýkati a veškeru budovu podrývati. Této hrobařské práce nechme, ale raději a lépe přihlédejme, co, kde a jak v jednotlivých částech budovy zlepšiti a obnoviti třeba; a nebude-li ni vůle ni píle se nedostávati, zaměstnání užitečného i důležitého na dlouhou dobu dosti bude.

Tak tedy s užitkem zajisté jest raditi se o tom, jak by se měla klassická studia na gymnasiích pěstovati účinněji a úsilněji, s větším než dosud prospěchem, s obecnější ještě zálibou a účastenstvím. Že pravou a bezvadnou cestou, ač tu proti dobám předešlým pokrok převeliký, posud nekráčíme, každému snad dobře jest známo, a není nutno zde na to zvláště ukazovati. Vždyť nepouštějíce s oka a z mysli stanoviska svrchu vytčeného, že totiž jazyk latinský a řecký nám nejsou a nemají býti ničím leč jen pouhým prostředkem k dosažení účelu hlavního, a pozorujíce způsob, jakým se jazykům těm dosud na mnoze učí, na lecco připadneme, co s oním stanoviskem buď ve přímém jest odporu, buď nevyhovuje mu měrou náležitou. O některých toho způsobu nedostatcích někdy příště promluviti mám v úmyslu, toho pouze dovésti a docíliti chtěje, by některé otázky ve proud porad a hovoru se dostávaly a tím spíše, muži zvláště k tomu schopnými a povolanými probrány byvše, konečného svého rozšíření docházely.

Úvahy a zprávy.

Přehled dějin literatury české. Napsal Jaroslav Vlček. Sešit I. Cena 50 kr. V Brně 1885. Winkler a Wehowski. Stran 76 8°.

Kniha tato bude vykládati rozvoj literatury české a podávati zevrubný obsah důležitých plodů literárních často i charakteristická místa citujíc. Tak aspoň lze očekávati podlé vyšlého právě sešitu prvního. Za obsahem jde vždy úsudek, jehož pramen čtenář nalézá v předchozím obsahu neb i rozboru té neb oné památky. Lépe by tedy svědčil knize název dějin literatury české nebo ještě lépe dějin národní literatury české, poněvadž p. spiso-

vatel všímá si — zajisté právem — po příkladě předních literárních historiků doby naší „spisů naukových jen potud, pokud platně zasahaly do všeobecného rozvoje.“ Kniha p. V. není suchým rejstříkem literarně historických dat — a jen takým spiskům sluší jméno „přehledu“ —, a zasluhuje jméno dějin*) tím dříve, čím bezpečněji je pravda, že u nás bude prvým, ovšem stručným, ale dosti úplným pragmatickým výpisem hlavních osudů literatury naší. — Dosud vyšlý sešit I. (str. 1—76) obsahuje dějiny literatury české do hnutí husitského čili podlé rozvrhu p. spisovatelova prvou z obou částí doby staré.**) Aby se vidělo, v jakém rozměru, zdali a s jakou souměrností pracováno, podáváme seznam dosavadních pěti kapitol, naznačujíce v kulatých závorkách počet stran věnovaných té neb oné kapitole, v hranatých pak udávajíce počet stran věnovaných jednotlivým předním památkám.

I. Začátky církevního básnictví a překlady bible. (5—7.)

II. Rukopisy Zelenohorský a Kralodvorský (7—15.)

III. Středověká romantika (14—51). Příčiny vzniku a její rozvoj na západě 14—16.

a) Legendy a duchovní romany (16—26). [Legenda o sv. Kateřině 18—24.]

b) Látky antické (26—37). [Alexandreida 29—35.]

c) Látky bretoňské (37—45). [Tristram 37—43.]

d) Látky německé (45—48). Sem připojuje osamělou skladbu Tkadlečka (48—50).

e) Lyrika (50—51).

IV. Počátky českého dramatu (51—53).

V. Doba Karlova a Václavova (53—76). Úvod (53—55).

a) Didaktika, satira, allegorie (34—67). [Nová Rada 55 až 59.]

b) Kronikáři (66—79). [Dalimil 67—69.]

c) Štítný (69—76).

Rozvrhu vytýkáme, že Dalimil položen do doby Karlovy (V, b), kam nesluší zejména ani podlé úvodních slov kapitoly V.: „Neblahá doba Dalimilova minula — v literatuře zavládl nový ruch.“ Jednotlivým kapitolám i plodům vyměřeno místa ve šťastném poměru. Jen o lyrice, zdá se nám, bylo pojednáno příliš krátce a ne tak úplně jak o jiných kapitolách. Co se týká posledního odstavce V. kapitoly, pojednáno tam o Štítném tak, jak při nečetných monografiích o tomto slavném muži a na základě jen některých dosud vydaných spisů jeho, vůbec možná bylo.

---

*) Tak aspoň se říká knihám docela analogickým všude jinde obecně.

**) Jak pan spisovatel dělí dějiny literatury české, vychází na jevo zároveň s důvody, proč tak činí, ze slov: „V době staré jest rozhraním hnutí husitské, jímž jednotný názor náboženský přechází v náboženské spory; v době nové revoluční léta 1848 a 1849, po nichž vlastenecký ráz literatury mění se v kosmopolitický“ (str. 4).

Při oceňování literarních plodů p. spisovatel všude dává čtenáři příležitost, by poznav obsah i rozbor spisu, sám si mohl vlastní úsudek učiniti. A úsudek čtenářův by zajisté se shodoval s úsudkem páně spisovatelovým, kdyby se spisovatelem i čtenář měřil plody věků minulých měřítkem našich dnův. V té příčině však mnohý čtenář se asi nebude snášeti s p. spisovatelem, a to právem, jak myslíme. Posuzují-li se totiž památky dobou odlehlé se stanoviska moderního, potom vytýkají se spisovatelům nejen chyby jejich (kterých uvarovati se měli, poněvadž mohli), nýbrž i chyby celého věku, za které jednotliví spisovatelé odpovídati nemohou, poněvadž k nim, jsouce dětmi své doby, byli říkajíc odsouzeni. — Jednu dobrou vlastnost takové posuzování ovšem má, totiž tu, že je výborným cvikem a návodem pro posuzování znamenitých plodů doby nové, ukazujíc a contrario mnohem lépe vlastnosti klassických plodů než jak by se positivně díti mohlo. Aby této výhody nebylo potřebí se vzdávati, s druhé strany však se také zaradilo nedostatku výše vytýkanému, myslíme, že při novém vydání bylo by dobře, by všechny ty chyby, které ta neb ona doba sebou přináší, byly ovšem náležitě a přísně posouzeny, ale v úvodě každé doby v charakteristiku její shrnuty. Památky samy pak by se mohly posuzovati se stanovisek svých dob a čtenář z úvodů by věděl, jak se ta ke stanovisku dnešnímu mají. — Připomeneme-li ještě, že spis sem tam psán trochu nepokojně, někdy — ovšem zřídka — stilisticky nedosti urovnaně, myslíme, že jsme všechny námi shledané nedostatky již vypočetli.

Největší zásluha knihy této je v pragmatickém vylíčení rozvoje literatury. Vypisuje se zde vliv civilisace byzantinské a skorý i rychlý jeho zánik civilisací romanskou, která prostředím německým se k nám dostavši, zvítězila na dobro (str. 5, 15, 16, 47, 68 ř. 1—7 zd.). Osudy literatury naší doličují se za věrný odlesk všech těchto vlivův a bojů, kterých předmětem a zdrojem národ náš byl. Panu spisovateli podařilo se všechny skoro plody seskupiti jako v řetěz, kterého všechny články jsou v organickém a příčinném svazku s tím, co národ náš vytrpěl i vykonal.

Vyloživše obsah knihy a její pragmatism, chválíme na jejím vnějším zařízení, že u každé kapitoly udány prameny, ze kterých čerpáno. Kdo zevrubnější poučení hledá, doví se, kamse obrátiti.

Celkový úsudek náš je, že kniha p. Vlčkova je práce docela nová ze studií bedlivých i dějin srovnávací literatury i dějin literatury naší vzešlá, že je psána ne bez určitého plánu, nýbrž dle jednotné osnovy. Methoda pak, s jakou o celých oddílech i jednotlivých plodech se jedná, dokazuje, že p. Vlček vzdělal se studiem předních literarních historiků a že, i methody jejich se vzmocniv, výborně jí na prospěch dějin naší literatury užívá.

Kniha jeho bude velmi prospěšna i žactvu škol našich, podávajíc obsahy a rozbory předních plodův, i učitelstvu našemu, které najde v ní výborné vodítko při vyučování. Zejména rozbory jsou tak logicky bezvadně a při tom stručně, ale jadrně podány, že učitel může myšlénku za myšlénkou šíře vykládati s prospěchem nejlepším.

Ferd. Jokl.

Archiv für slavische Philologie.*)

Dílu šestého svazek čtvrtý.

Die Sprache des polnischen Theils des Florianer Psalters: Lautlehre (495—548), od Leciejewského. Práce zevrubná a záslužná, ale s výklady některými těžko souhlasiti. Novopolské czekać vykládáno za obměnu ze starého czakać; mám za to, že *čakati* má se k čekati, jako mêtati k metati iacere. V Dat. Instr. du. a Dat. pl. jest koncovkou vlastní stb. -oma, -omъ, nikoliv -ъmъ, -ъma; svědčí tomu jednak doklady, jednak střídné tvary západoslovanské, zejména české a polské: z bývalého vêkъm- vyvinulo se vêkem-, nikoli vêkom-. Za np. dziedzictwo je stp. dzedziczstwo, t. j. *čs* ještě nesmíšeno, podobně nesboszstwo, swadeczstwo, czesarzstwo, niczs, czso atp.; stará polština a stará čeština potvrzují se tu navzájem. V češtině jsou doklady ještě zřetelnější: ptačſtwo Štít. Opat. 57 a 382, bezpečſtwo tamt. 293, člowiečſtwie tamt. 381, vſtawičſtwa tamt. 328; zde zřetelně a určitě jest udáno, že se vyslovovalo stč. *-čs-*, nikoli *c*. Leciejewski drží se téhož výkladu. Výklad, že psané czs atp. má se čísti *c*, jest chybný. Ve stpol. mají některé tvary ve střídě za ь samohlásku plnou, kde npol. samohlásky žádné nemá; na př. v ŽFlor. oczecza otьca, czymy tьmy; s tím srv. stč. lestivý listivý, tema, rzika pt. pr., čistiti čьstiti atp. Dloužení slabiky koncové je v npol. obyčejem, když následuje souhláska jasná; podlé dokladů ze žaltáře Flor. dálo se to ve stpol. i před souhláskou temnou: czaas, potook rivus, wroot portarum, staroost praefectorum, cznoot virtutum atd. Nosovka byla jedna co do kvality; kvantitou lišila se ve dlouhou a krátkou; z dlouhé jest npol. ą, z krátké pak je np. ę. Střídnice za samohláskové *l*, *r* píší se v ŽFlor. il, ir, el, er, ar, ol atp.; podle výkladu J. Leciejewského znamená se tím prý veskrze jen samohláska *l*, *r*, a to prý dlouhé *l̄*, *r̄*; výklad nepodobný. Vedlé npol. kryć je stp. krzić, skrzyli ŽFlor. 141, 4; srov. stč. vedlé obyčejného kry- též kři-: ſkrzyl si abscondisti Pror. Isa. 64, 7, byla ſkrzita a utajena Mat. 14, mnoho móž sě v jedné (skořepině) ſkrzity Mand. 60[b]. *Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonsage* (548—590), od A. Veselovského. *Zur Textkritik des Codex Svjatoslai* (590—597), od Al. Šachmatova. Drahocenný Izbornik Svjatoslavův z r. 1073

*) V. Listy filol. 1853, 159 sl.

vydán jest fotolithograficky, a sice štědrým nákladem Morozova a redakcí Karpova. V textě vydaném, přes to že jest lithografován, přece jsou některé chyby, jež opravuje zde Šachmatov, pokud se týkají jazyka. Úvahy o Jagićových *Specimina linguae palaeoslovenicae*, o Budilovičově díle *Pervobytnije Slavjane v ich jazykê, bytê i ponjatijach po dannym leksikalьnym* (díl II. 1) a o některých publikacích týkajících se litevštiny (598—612), od Brücknera. Drobné zprávy (613—624). Mezi nimi zpráva o některých textech slovanských, jež se nalézají v British Museum; soudní pře z r. 1882, svědčící, že v Istrii dosud drží se víra ve vlkodlaky; Ed. Wolterův článek o některých jazykových zvláštnostech jihoruského evangeliaře z r. 1266. Zprávy bibliografické (624—633); mezi nimi též zpráva o pamětném spise, jímž duchovenstvo dioecese Splitské a Makarské žádá v Římě, aby v knihách liturgických (slovanských) místo hlaholice uvedena byla latinka! Dopisy Dobrovského a Kopitarovy (633—650). Gjuro Daničić, nekrolog (651 sl.). Rejstříky k dílu šestému.

Dílu sedmého svazek první (1883).

Einleitung in das Johann-Alexander-Evangelium (1—56, pokrač. 161—221), od R. Scholvina. Tetraevangelium tuto míněné, skvostný a drahocenný kodex (287 listů perg., s malbami) pochází ze stol. XIV, napsáno jest r. 1356 mnichem Simonem pro bulharského cara Jana Alexandra (panov. 1331—65), známého příznivce písemnictví stbulharského, a r. 1837 anglický cestovatel lord Curzon dostal je darem od hegumena kláštera sv. Pavelského na Athosu a přivezl do Anglie, kdež na nějaký čas vyloženo bylo v britském museu k užívání veřejnému. R. Scholvin užil této příležitosti, opsal si z jara 1879 kodex všecek a podává zde zprávu o něm, spolu se třemi přílohami fotolithografickými. Zpráva týká se kodexu vůbec, zvláště však jest zevrubná a důkladná vzhledem k jeho jazyku (hláskosloví a tvarosloví), který od staroslovenštiny normalní liší se rázem svým bulharským. Uvádíme z ní následující věci jednotlivé. V pravopise rozeznávají se hlásky z a dz dosti správně. Litera ı (obyčejně se dvěma tečkama, nebo jen s jednou) psána jest před samohláskami a kromě toho tenkráte, když písaři nedostávalo se v řádce místa pro dvojité и. Epenthetické l je pravidlem. Liter pro *o* užíváno bez rozdílu. Litery ъ a ь nekladou se podlé pravidla původního, ale přece vidí se v jich užívání pravidelnost nějaká, totiž pravidelnost svědčící, že v jistých případech příslušné hlásky v jazyce s veliké části již byly vyhynuly. Za *y* bývá psáno *i* vždy ve slově posilati. V hypothetickém aor. bychъ bimь bývá y i i: dobrêje by emu bylo ašte sę ne bi rodilь, da byšę slyšali, da bišę imali. Za *ja* psáno ѣ po souhláskách l, n, r a ve vьsê-, a to vždy. Slabiky lju, nju, rju, čju mají vždy jotaci. Za *ja* psáno *a* po samohláskách: tvoa, dobraa. Za *je* bývá vždy e po l, r, n, a často také jindy: oslablena, more, nego. Nosovky ą ę vyskytují se podlé pravidla

slovenského, když souhláska předcházející jest jiná než j, č, ž, š, žd, št, ĺ, ŕ, ń; po ĺ, ŕ, ń, č psáno vždy ę, také za stsl. ą; po ž, š, žd, št psáno vždy ą, také za stsl. ę; po j a na začátku slova psáno promiscue ą ę; pravidelnost nějaká jeví se po j podlé toho jaká předchází samohláska: srovn. sing. Instr. vodoą proti témuž pádu dušeę; po c a dz v sg. Gen. pšenicą, a tak z pravidla v tomto pádě. Místo ą psáno někdy ъ, a naopak litera ą zastupuje někdy ъ, e; taktéž zastupují se litery ę a e; v tom jest svědectví nějaké, jak písaři znělo psané ą, ę. Sing. Gen. čьso česo, Lok. čьsomь česomь, nikdy čego, čemь. Ve sklonění složeném šíří se koncovky analogické ze sklonění zájmenného: sgD. prъvomu rekšomu poslêdnemu, sg. L. nepravednomь davšoj, pl. G. aaronovêchъ, pl. L. moiseovêchъ, du. G. L. šedšoju bêsnoju. Koncovky osobní du. 2. 3. masc. *-ta*, fem. *-tê*: vêrujeta vъpadeta boitê bądetê. Aorist jednoduchý nahrazen již skoro veskrze složeným. K *dati* jest vedlé dachъ také analogický novotvar vьdade sing. 2. Supinum nahrazeno veskrze infinitivem. *Beiträge zur russischen Grammatik* (57—77), od Šachmatova. A. Sobolevskij vydal 1881 Izslèdovanija v oblasti russkoj grammatiki; k tomu přičiňují se zde některé poznámky. Ve staré ruštině vyskytují se tvary sg. N. masc. *-e*, na př. Petre posadnike pisale novgorockoje. Sobolevskij pokládá je za vokativy vzaté do funkce nominativu. Šachmatov volí výklady jiné: při adjektivech jako novgorockoje připomíná, že i jiné pády kromě Nom. tuto koncovku m. -и mívají na př. Dat. mužьskoje dčeri, a míní, že zde jest -je přechodem od bývalého -и (= jь) k pozdějšímu -й (-j); v Petre atp. spatřuje koncovku ustrojenou podlé analogie neuter, jako jsou týmž způsobem utvořena jména Fedoro Marьko Michajlo a p.; v appellativech jako posadnike jest vliv domnělého kmene, který v pádech jiných se ukazuje; atp. Koncovky osobní -mi -ši -ti vysvětluje Sobolevskij z indoevropských medialních -mai -sai -tai; Šachmatov ukazuje, že se zde vyvinulo -i z obyčejného -ь, když následovala samohláska *i*, atd. *Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur aus dem Bulgarischen* (78—98), od P. Syrku: pověsti o Troji a o Aesopovi. Úvahy (99—133) mezi nimi úvaha o Kačanovského sbírce národních písní západobulharských (1882), od Drinova; o Budilovičovu Načertanii cerkovnoslavjanskoj grammatiki, primêritelьno kъ obšćej teorii russkago i drugichъ rodstvennychъ jazykovъ (1883), od Brücknera; o Geitlerovu Euchologiu sinajském (1882), od Jagiće. *Bemerkungen über das gegenseitige Verhältniss einiger slavischer und nordischer Wörter* (vzhledem ku pracím Fred. Tamma 134—141) od Grota. Zprávy drobné (142 sl.) a bibliografické (149 sl.).

Dílu sedmého svazek druhý (1883).

Einleitung atd. (161—221), od Scholvina, viz nahoře. *Über die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen* (222 až

255 a 325—385), od J. Hanusze: probírají se zevrubně třídy substantiv a ukazuje se jaký kde je přízvuk; při tom stále hleděno ku přízvuku ruskému a jihoslovanskému. *Die slavischen Ortsnamen im nordöstlichen Theile Niederösterreichs* (256—281), od O. Kaemmela. Po úvodě historickém, v němž vypisují se příběhy politické, důležité pro vytčené území až do stol. XI, uvozují se slovanská jména místní téhož území, spolu s jistým nebo pravděpodobným výkladem etymologickým. *Scholomonar d. i. der Grabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen* (281—290), od M. Gastera. V prostonárodní literatuře jihoslovanské (zvl. u Chorvatů) a maďarské jsou hojné pověsti o čarodějných grabanciaších (jméno těchto utvořeno z ital. gramanzia = negromanzia), kteří „ve třinácté škole“ „na vrzinu“ (Virgiliova t. středověkého čaroděje Virgila) kolu“ naučili se krotiti draky atd. K témuž druhu patří pověsti rumunské o Šolomonaru. Císař Šalomoun byl veliký čaroděj a uměl mimo jiné také zbuzovati bouře a krupobití; dědicové jeho umění jsou šolomanáři; učí se ve škole „šolomanci“, kdež sám ďábel jest jejich učitelem; chtíce zbuditi bouři a krupobití přicházejí k jezeru, ve kterém bydlí drak, sedají na draka a vystupují na něm do oblak, tu připravují krupobití a posílají je na pole a zahrady těch, kterým nepřejí; proto lid bojí se ublížiti tomu, o kom se domnívá, že je takovým čarodějem. *Wigilie za umarłe ludzie c. 1520* (291 až 298), od Vl. Nehringa. Rukopisná památka tato chová se v knih. hrabat Krasińských ve Varšavě. Zprávu podal o ní K. Małkowski v Bibl. Warsz. 1846, zde je zpráva zevrubnější. Nehring otiskl žalmy, obsažené v tomto officium defunctorum, ve svém vydání Žaltáře Florianského (1883, 161 sl.); zde otiskuje ostatek textu, modlitby, antifony atd. Úvahy (299—319) o Pypinově a Spasovičově Istorii slavjanskichъ literaturъ II. 4 (1881, literatura polská) od Brücknera, o Kraussových Sagen und Mährchen der Südslaven (1883), od A. Veselovského a od Gust. Meyera. Zprávy drobné (320 sl.), mezi nimi zpráva o české listině z r. 1488, kterouž kupuje si kdosi od Ladslawa z Bozkowicz za 600 uherských zlatých roční plat 30 kop grošův.

Dílu sedmého svazek třetí (1884).

Über die Betonung atd. (325—385), od Hanusze, viz nahoře. *Der Dialekt von Cirkno* (386—404 a 575—590), od Baudouina de Courtenay. *Zur Autorschaft einiger Dichtungen der älteren kroat. Literatur* (405—418), od T. Maretiće. Mnohých básní starochorvatských není původce znám, nebo není jisto, že by ten byl původce pravý, komu se obyčejně připisují; takových několik případův spolu s výkladem novým zde se podává. *Kritische Bemerkungen zu altpolnischen Texten* (419 až 443), od A. Semenoviče. V textech stpolských nověji tiskem

vydaných mnoho jest nejasného nebo od vydavatelů chybně podaného; Semenovič podává toho několik příkladův spolu s opravami. S výkladem strany arzekǫcz (že prý zde *a-* je předraženo, nikoli spojkou) nelze souhlasiti; vazba staropolská byla podlé všeho jako ve stč.: promluvi *a* řka, dokonav to *i* šel. Ku poznámce Nehringově na str. 420, jemuž nepodobá se rčení „jedną dnia“ a jenž proto rukopisné „gednǫ dna“ vykládá jinak, jest připomenouti, že bylo také stč. jednú dne semel per diem: jednú dne jědl Pass. 385. Rukopisné czusz, to czusz videlicet scilicet, pokládá Malinowski za zájmeno cóž; Semenovič právem to vytýká a klade stp. czusz za stejné se stč. čúš, jehož novější než od Semenoviče udaný výklad jest v Listech filol. 1880, 295 sl. Úvaha (444—479) o Geitlerovu díle *Die albanesischen und slavischen Schriften* (1883), od Jagiće; Jagić ve všech věcech podstatných výkladům Geitlerovým rozhodně se opírá. Zprávy drobné (480—524).

Dílu sedmého svazek čtvrtý (1884).

Die Magdeburger Urtheile (525—574) od Brücknera; dokončení (srov. Listy filol. 1883, 159 sl.), hledící ke stránce jazykové. Nosovky ą ę, které, pokud svědčí památky staré, t. j. již ve XIV stol. byly tytéž a na týchž místech, jako v polštině nové, píší se obě do pol. XV literou ǫ, zde pak literou ą, někdy spřežkami an, am, ąm; ę psáno v reflexivu syę, szę; za ą několikráte jest u: mayv, naydv a p. Ve psaní slabik s ę a *ie* jest nestejnost; v té věci dlužno ještě více pátrati. *ie* drží se ve svých mezích proti npolskému io ia: sg. DL. syestrze, odpowyedacz. Pro výklad některých zjevů hláskových vkládá spisovatel exkurs o polských střídnicích za praslovanské tvary *tort tert tьrt tъrt*, tolt atd.; srv. Miklosich Über den Ursprung der Worte von der Form asl. *trѣt* a Üb. d. Ursprung d. W. v. d. Form asl. *trêt* und *trat* (v. Listy filol. 1878, 299 sl.). Podlé výkladu toho

1. pslov. *tort tolt* mění se v pol. *trot tłot*, bez výjimky; tvary odchylné jsou původu cizího, na př. Władysław (z česk.) za stpol. Włodzisław, Wołoch (z rus.) vedlé Włoch; —

2. pslov. *tert telt* mění se v pol. *trzet tlet,* bez výjimky;

3. za pslov. *tъrt tъlt* očekáváme výměnou ъ za e pol. *tert telt*, za pslov. *tьrt tьlt* výměnou ь za ie pol. *ciert cielt*; ale zde pronikají změny další:

a) za pslov. *tъrt* (a za žádané tert) jest pol. *tart* (e mění se v a, vlivem následujícího r), na př. smart gardło warkocz;

b) za pslov. *tъlt* bylo pol. *telt*; toto *telt* na mnoze se zachovalo: bełkotać č. blektati, Chełmno, zgiełk, kiełbasa, okielzać frenare, -pełk (Świętopełk); dílem přešlo ve *tłut* jako v češt. a dluž., a to zvláště po souhláskách zubných: dłubać, dług, długi, s(t)łup, inf. tłuc, tłusty, słuńce ŽFlor.; dílem v *-ułt*, po retnicích ve příkladech pułk, *mułwić obměnou mołwić a npol. mówić;

c) za pslov. *tьlt* jest polské

α) *tełt* v případech mimo *β*: pełny lit. piłnas, wełna vellus lit. wiłna, wełna unda lit. wilnis; po *č, ž* mění se e v o (jako žena - žona): czółno, żółty;

β při koncovce měkké a když po r l následuje souhláska hrdelná nebo retná, očekáváme polské *teĺt*, toto však veskrze přešlo v tiĺt: milczeć hluž. mełčeć, wilk hluž. wełk lit. wiłkas, wilga;

d) za pslov. *tьrt* jest, podobně jako při tьlt, v polštině

α) *tert* a z toho změnou známou *tart*: bardo, barłóg, cz(t)warty, darń, martwy, marznąć, naparstek, sarna, twardy, part. marł parł tarł warł; po *č ž* změněno e v a: czarny czart żarna žrъn-, žernov;

β) *teŕt* a z toho *tirzt*: stpol. wirzba psl. vьrba, pirzwy psl. pьrvъ, wirzch psl. vьrchъ atp.; tyto pak staré tvary mění se časem, a to dvojako:

jednak mění se -*ir*(z)- v -*ier*(z)-; změna *i y* v *ie e* před souhláskou *r* vůbec důsledně provedla se a jí liší se polština nová od staré: stpol. sirota npol. sierota; iterat. stpol. -irać, sbyracz ŽFlor., vmiragǫ, ku podpyrangu, odwyra a j., npol. -ierać; stpol. -mir -mirz npol. -mier mierz; podobně změněno -yr v -er: pǫchirz ŽFlor. npol. pęcherz, cztyry npol. cztery, pastyrz np. pasterz, sekira m. sekyra ŽFlor. npol. siekiera, bohater atp.; zejména pak pronikla změna táž také ve tvarech stpol. *tiŕt* a změnila je v npol. *cieŕć*: z pslov. vьrba bylo stpol. wirzba a z toho npol. wierzba, a podobně vьrchъ wirzch wierzch atd.;

jednak mění se -*irz* v -*ir*: psl. pьrvь stpol. pirzwy později pirwy.

Příklady tomu hojnější:

czyrzw, czirzwom ŽFlor.; *czyrw* czirw tamt.; npol. *czerw*;

czyrzpać, czyrzpacz Bibl.; *czyrpać*, czyrpacz ŽFlor.; np. *czerpać*;

dzirzżec nedoloženo; *dzirżeć* často se vyskýtá; npol. *dzierżeć*;

pirzchnąć, pirzchanie furor Bibl.; npol. *pierzchnąć* prchnúti;

pirzwy, pyrzwy ŽFlor.; *pirwy* často se vyskýtá; npol. *pierwy*;

sirzp, sirzpem Šw.; *sirp*, sirpem Bibl.; npol. *sierp*.

cirznie trní, w czyrznw ŽFlor.; *cirnie*, bez czyrnya Modl. npol. *ciernie*;

cirzpieć trpěti, cirzpal jesm ŽFlor., cirzpecz tamt.; *cirpieć*, cyrpal iest tamt.; npol. *cierpieć*;

wirzba, na wyrzbach ŽFlor.: npol. *wierzba*;

wirzch, swyrzchi; *wirch* stp.; npol. *wierzch*.

Skupené sykavky jsou často ještě beze změny, kde jazyk novější má za ně *j* + syk., na př. oczcza npol. ojca (k čemuž přidělán i Nom. ojciec). V *sąpierz* zůstává ie, ač jest ve střídě za ь, sampyerzowy atp., sr. č. súpeř súpeře; ale často bývá také vynecháno, Gen. samprza, Dat. samprzowy ap. Akkusativ tvaru

starého drží se ve rčení *za mąž* a při subst. *koń*. Instr. sg. kmenův -ьje má vždy koncovku *-im*: s dopusczenym, kazanym; tvar ten, jakož i stč. *-ím* a stb. *-iimь*, dlužno pokládati za vlastní, z pův. ьjьmь; srov. -ьmь a ъmь kmenův *-je* a *-o*. Dual dosti hojně se vyskýtá. Jmenné sklonění adjektiv skoro jen při possessivních *-ow*, *-in* má doklady, a tu zřídka bývají v jiném pádě kromě Nom. Ve sklonění složeném sing. fem. Gen. Dat. Lok. mají koncovku již stejnou *-éj*, ač v době starší zajisté byl tu týž rozdíl jako v češtině: Gen. dobré, DL. dobréj. Brückner myslí, že tu pronikla analogie pluralu, kde Gen. a Lok. mají koncovku též stejnou. Spojení relativní: dom czo gy kopyl, jako v češtině staré a obecné: dóm ješto jej kúpil, dům co ho koupil. Zájmeno *vьsь* psáno bývá *szw-* místo *wsz-*: swycczy ŽFlor., na ssvem svecze stpol. Káz., bez szwey zawady Ort. Magd. a j.; naopak psáno zase *vs-* místo *sv-* při zájmeně *swój*: wszey obronye in seyne were Ort., wszem dludze v svém dluze tamt., wszego m. wswego tamt. Jsou to zajisté odchylky, ale nikoli jen písařské, neboť vyskytují se též ve stč., kde ze skupení vsv- vynechává se druhé v a pak mate se svój a sen: wſſem sladkém jménu m. v svém Rúd. 4[b], wſem domu m. v svém domu Rožmb. 231, 232, 233 (2) a j., a ſwu silú Štít. m. sú silú. Ve větách: nykth mv moze przyganycz, ya nycz szlubyla atp. spatřuje spisovatel n e g a c i vyjádřenu podlé vzoru prý německého; neprávem; věty udané mají negaci rovněž tak správnou a beze vzoru německého, jako stč. nikto móž, ja ničse jsem sliubil, srov. Listy filol. 1833, 251 sl. Ve větách „y odvmarla go w nyebronye (var. nye w obronye) gey mazą (mąža), ten ięzyk przyszedł mało w nie vpadek“ je prý negace nedopatřením položena na místě jiném; ale srov. Listy fil. l. c. 247 sl. *Der Dialekt vou Cirkno* (575—590), od Baudouina de Courtenay, pokrač. *Slavische Völkernamen* (590—628), od J. P e r w o l f a; rozprava tuto začatá bude ukončena ve svazku příštím, obsah její podáme tedy ve zprávě o svazku tom. *Was ist līgo* (629—639), od E. W o l t e r a. Slovo „līgo“ vyskýtá se jako refrain v lotyšských nár. písních svatojanských a rozmanitě bylo vykládáno; Wolter vysvětluje je ze slovesa lingo ligo schweben schaukeln, slunce vycházejíc o sv. Janě podlé domnění prostonárodního prý sobě poskakuje a tančí. Zprávy drobné (640 sl.), mezi nimi od Nehringa zpráva *o polském žaltáři ve XIII. stol.*: v životě sv. Kunhuty, složeném před r. 1319, praví se, že tato světice modlila se žalmy in vulgari. *Die Gottheit Zelu*, snesené zprávy o domnělém božství staročeském, od Jos. Teige. Literatura; vzájemné dopisy Dobrovského a Kopitarovy (ukončení; dopis poslední jest Kopitarův ze dne 2. srpna 1812; mám soukromou zprávu o dopise Kopitarovu pozdějším a prý důležitém).

J. Gebauer.